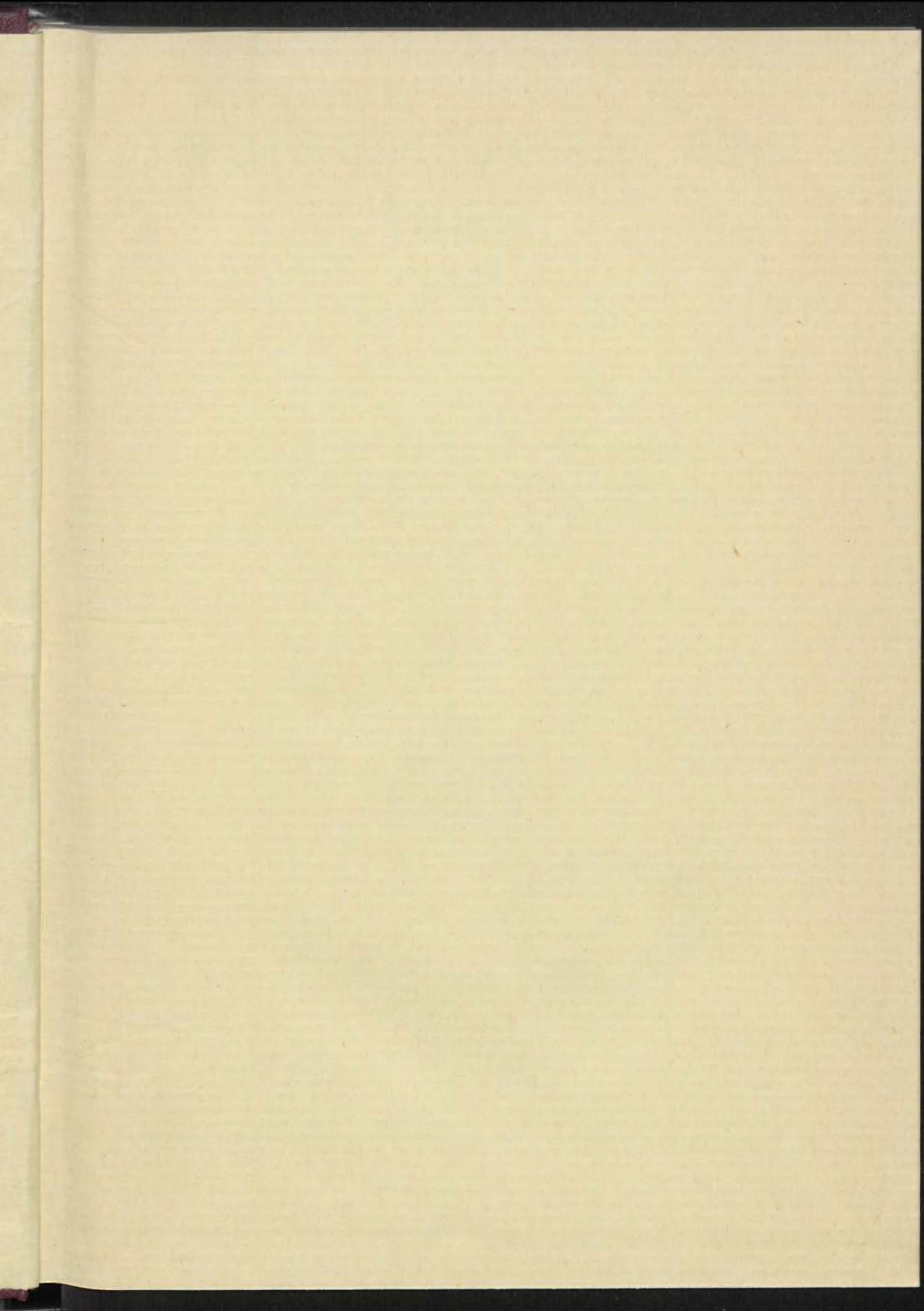

BIBLIOTHEEK KITLV

0154 3741

INDISCH VERSLAG 1936

I. TEKST VAN HET VERSLAG
VAN BESTUUR EN STAAT VAN
NEDERLANDSCH-INDIË OVER
HET JAAR 1935

INDISCH VERSLAG

1936

I. TEKST VAN HET VERSLAG
VAN BESTUUR EN STAAT VAN
NEDERLANDSCH-INDIË OVER
HET JAAR 1936

HOOFDSTUK I.

DE STAATKUNDIGE TOESTAND.

A. BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND.

1. Nederlandsch-Indië en de Volkenbond.

a. *Organisatie van de Statengemeenschap.* De op Nederland als lid van den Volkenbond rustende verplichting om mede te werken aan maatregelen ter voorkoming of beëindiging van vijandelijkheden, bracht mede dat, toen met een beroep op artikel 16 van het Volkenbondsverdrag besloten werd tot toepassing van economische sancties op het Koninkrijk Italië, ook in Nederlandsch-Indië moest worden overgegaan tot het treffen van bijzondere maatregelen.

De mogelijkheid hiertoe werd geopend bij de „Uitvoerverbodenwet 1935” en de „Sanctiewet 1935” (I. S. nos. 504 en 524). Op grond van de in deze wetten vervatte bepalingen werden achtereenvolgens afgekondigd een wapenembargo, een embargo van een aantal grondstoffen, een invoerverbod en een credietverbod. Deze maatregelen traden voor deze gewesten in werking onderscheidenlijk op 24 October, 18, 18 en 23 November 1935.

Aan het Secretariaat van den Volkenbond werd gedurende den tijd, dat de sanctie-maatregelen van kracht waren, maandelijks verslag uitgebracht over den handel met Italië.

De bestudeering van het op initiatief van Fransche zijde opgesteld verdrag tot internationale bestrijding van het terrorisme gaf der Indische Regeering geen aanleiding tot opmerkingen.

Voorts werd een aanvang gemaakt met de bestudeering van het rapport van de bijzondere commissie voor de wapenfabricage en den wapenhandel, handelende over regeling van en contrôle op de wapenfabricage en den wapenhandel.

De Volksraad bracht begin 1935 advies uit over zes wetsontwerpen, waarvan drie strekken respectievelijk tot goedkeuring van het verdrag van 12 April 1930 nopens zekere vragen betreffende wetsconflicten inzake nationaliteit en van twee protocollen. Voorts beoogen twee wetsontwerpen door wijziging van de wet op het Nederlandschap en het Ingezetenschap en van de Wet op het Nederlandsch onderdaanschap van niet-Nederlanders de Nederlandsche wetgeving met de verdragseischen in overeenstemming te brengen, terwijl het laatste wetsontwerp strekt tot wijziging van de wet op het Nederlandschap en het Ingezetenschap ter nadere omschrijving van de overzeesche gebiedsdeelen van het Koninkrijk der Nederlanden, zoomede in verband met de bestuurshervorming in Nederlandsch-Indië.

b. *Economische, financiële en verkeersbetrekkingen.* De Geneefsche wissel- en chèque-recht-verdragen werden bekend gemaakt in I. S. 1935 nos. 480 en 561 en zijn resp. 14 October en 29 December 1935 voor Nederlandsch-Indië verbindend geworden. Op 1 Januari 1936 traden in werking de daarmede samenhangende wijzigingen van het Wetboek van Koophandel.

Op 16 Januari 1935 trad voor Nederlandsch-Indië in werking het verdrag tot regeling van de walvischjacht (I. S. 1935 n°. 6). Gelijk reeds in het Verslag over 1932 werd aangeteekend, beoogt de aansluiting bij dit verdrag slechts het misbruiken van de Nederlandsche vlag ter ontduiking van de verdragsbepalingen te voorkomen.

c. *Bestrijding van het misbruik van opium en andere verdoovende middelen.* Aan het Secretariaat van den Volkenbond werd medegedeeld, dat in het algemeen voor Nederlandsch-Indië geen bezwaar bestond tegen toetreding tot het der Indische Regeering ter bestudeering toegezonden ontwerp-verdrag ter bestrijding van den smokkelhandel in verdoovende middelen. Bij de herziening van dit verdrag door de daartoe in het leven geroepen Commissie van deskundigen te Genève werd aan eenige bedenkingen van Indische zijde tegemoet gekomen.

Naar aanleiding van eenige ter kennis van de Indische Regeering gebrachte aanbevelingen van de Raadgevende Opiumcommissie betreffende verscherping van het toezicht op oceaanschepen in de groote zeehavens, kon het Secretariaat van den Volkenbond worden medegedeeld, dat de aanbevolen maatregelen alle reeds in meerdere of mindere mate in Nederlandsch-Indië toepassing vinden.

Evenmin als de Regeeringen van andere niet-produceerende landen kon de Indische Regeering de suggestie der Raadgevende Opiumcommissie aanvaarden, om bij aanhaling van verdoovende middelen steeds tot vernietiging of omzetting daarvan over te gaan.

d. Gezondheidszorg. Naar aanleiding van de toezending aan de Nederlandsch-Indische Regeering van een ontwerp-verdrag tot regeling van het vervoer van lijken, werd medegedeeld, dat — mede in verband met het ontbreken van wettelijke bepalingen terzake — aan een dergelijke regeling geen behoefte wordt gevoeld.

Was er in 1934 geen gelegenheid Nederlandsch-Indische artsen aan den malaria-cursus te Singapore te doen deelnemen, in 1935 werd tot uitzending van een geneeskundige besloten, toen de Hygiënische Sectie van den Volkenbond welwillend aanbod de helft van de kosten voor één cursist voor haar rekening te nemen.

Evenals in vorige jaren werd het practische gedeelte van den malaria-cursus voor een aantal niet uit Indië afkomstige deelnemers met medewerking van den Dienst der Volksgezondheid op Java georganiseerd.

e. Bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen. Kinderbescherming. Op 19 November 1935 trad voor Nederlandsch-Indië in werking het verdrag van 11 October 1935 nopens de bestrijding van den handel in meerderjarige vrouwen (I. S. 1935 n°. 537).

De Indische Regeering gaf haar oordeel over verschillende suggesties van de „Raadgevende Commissie voor de bescherming van de jeugd”. In de eerste plaats werd aanbevolen het verbieden van huizen van ontucht. Voor Nederlandsch-Indië, waar een bordeelverbod bestaat, kon dit punt buiten beschouwing blijven. Andere aanbevelingen betroffen den geneeskundigen en socialen bijstand aan vrouwen, die tot de prostitutie zijn of dreigen te vervallen.

In dit verband werd vanwege de Volkenbondcommissie nogmaals gewezen op het nut van vrouwelijke functionarissen bij de Overheidsorganisaties, die met de bescherming van vrouwen en kinderen zijn belast. In Nederlandsch-Indië is men reeds op enkele plaatsen overgegaan tot aanstelling van reeds bij particuliere instellingen op het gebied van vrouwen- en kindbescherming werkzame vrouwen, tot onbezoldigd politie-ambtenaar.

Aan het verzoek van den Volkenbond om toezending van gegevens omtrent de lichamen, welke zich in Indië bezighouden met de bestudeering van de zich op het gebied van kindbescherming voordoende vraagstukken, en omtrent de organisatie, welke op dit terrein practisch werkzaam zijn, werd door de Indische Regeering voldaan.

Aan een aanbeveling van meergenoemde Commissie om voor minderjarige delinquenten de gevangenisstraf geheel te vervangen door educatieve maatregelen, vooral ook met het oog op de moeilijke positie in de maatschappij van in tuchthuizen opgevoede kinderen, kon geen gevolg worden gegeven. Eenerzijds blijft de veroordeelde in de Oostersche samenleving na het ondergaan van zijn straf niet geïsoleerd, doch ziet hij zich maatschappelijk volledig hersteld, anderzijds draagt het Indische gestichtsleven een ander, met name gemoedelijker cachet dan het Europeesche systeem mogelijk maakt, waardoor de straf ook een anderen invloed heeft op het karakter van den delinquent. Een en ander maakt het gewenscht het Westersche systeem niet voetstoots over te nemen.

f. Intellectuele samenwerking. De herziene ontwerp-regeling betreffende het gebruik van de radio in het belang van den vrede gaf der Indische Regeering geen aanleiding tot opmerkingen.

g. Slavernij. In verband met de in de Slavernij-commissie van den Volkenbond bestaande belangstelling voor het instituut van de mui-tsai*), werd dezer commissie medegedeeld, dat dit instituut in Indië practisch niet voorkomt. Ook is het toezicht op immigrerende kinderen dermate verscherpt, dat het binnenvoeren van dergelijke meisjes — als dochters van het echtpaar dat hen opvoedt — uitgesloten moet worden geacht.

h. Arbeidsorganisatie. De 19de Arbeidsconferentie, waaraan R. A. A. Soejono, oud-Regent van Pasoeroean en oud-lid van het College van Gedelegeerden van den Volksraad, en H. J. Top, Nederlandsch-Indisch hoofdambtenaar, laatstelijk chef van de Arbeidsinspectie, als technische raadslieden der Regeeringsafvaardigden deelnamen, had op haar agenda o. m. de regeling der werving van arbeidskrachten in de koloniën en andere gebieden waar soortgelijke arbeidsvoorwaarden heerschen. In de commissievergadering werd deze redactie, in verband met de ernstige bedenkingen, welke hiertegen waren gerezen, gewijzigd in dien zin, dat „bepaalde bijzondere wijzen van werving” verklaard werden het onderwerp van een ontwerp-verdrag te kunnen uitmaken. De conferentie stelde een vragenlijst samen, bevattende de punten waarover de Regeeringen zullen worden geraadpleegd.

Een resolutie werd aangenomen, waarbij de Raad van Beheer werd uitgenoodigd de wenschelijkheid te onderzoeken om het vraagstuk der reglementeering van schriftelijke arbeidscontracten van inboorlingen op de agenda van de in 1937 te houden Arbeidsconferentie te plaatsen.

Hoewel oorspronkelijk aan de Nederlandsche Regeering was medegedeeld, dat het verdrag betreffende de aanduiding van het gewicht op groote stukken vervoerd per schip (I. S. 1933 n°. 117) in Indië integraal zou worden toegepast, bleek zulks bij nader onderzoek niet mogelijk voor vele kleine havens, wegens het ontbreken aldaar van de noodige weegwerktuigen. Op grond hiervan werd aan het Internationaal Arbeidsbureau medegedeeld, dat het verdrag op grond van plaatselijke omstandigheden geen volledige toepassing in Nederlandsch-Indië kon vinden.

Door de Indische Regeering werden de door het Bureau der Internationale Arbeidsconferentie gevraagde gegevens verstrekt betreffende de materie, welke in de voorbereidende driedeelige technische zeeliedenbijeenkomst, gehouden te Genève van 25 November tot 6 December 1935, behandeling vond.

2. Economische en verkeersbetrekkingen.

a. Handelspolitiek. Goederen- en betalingsverkeer. De in 1934 ingezette economische politiek werd in den loop van 1935 verder uitgebouwd. Het stelsel der contingentteeringen en licentieeringen werd, naarmate de behoefte daaraan zich voordeed, verder ontwikkeld en voor het overige geconsolideerd. In de verpakkings-ordonnantie (I. S. 1935 n°. 161), de Handelscontrôle-ordonnantie (I. S. 1935 n°. 428) en de Handelscontrôle-verordening 1935 (I. S. n°. 429) vond de legale uitrusting van de handelspolitiek een verdere aanvulling. Ten einde de scheepvaart onder Nederlandsche vlag tusschen Nederlandsch-Indië en eenig ander land te kunnen beschermen tegen acties, welke de levensbelangen dezer scheepvaart zouden bedreigen, werden de bestaande contingentteerings- en licentieeringsverordeningen aangevuld met een bepaling, krachtens welke de Directeur van Economische Zaken, na machtiging van den Gouverneur-Generaal, bevoegd is om ten aanzien van bepaalde goederen van oorsprong uit, of herkomstig van het betrokken land het percentage te bepalen, dat moet worden aangevoerd in schepen onder Nederlandsche vlag (I. S. 1935 n°. 239).

Een partieele regeling van de handelspolitieke betrekkingen had plaats door de regeling waarbij voor bepaalde landen, die tot de belangrijke afnemers van

*) Bij dezen onder de Chineezzen voorkomenden vorm van slavernij worden meisjes tot aan haar huwbaren leeftijd aan derden afgestaan, die haar tegenover den gepraesteerden arbeid voeding en kleeding verschaffen.

Nederlandsch-Indië moeten worden gerekend, in het stelsel der contingentteeringen en licentieeringen een aandeel in den invoer werd gereserveerd. Zulks had plaats ten aanzien van den import van Engelsche manufacturen en Italiaansche manufacturen en pakpapier. De laatstgenoemde maatregel vloeide voort uit het tusschen Nederland en Italië gesloten aanvullend handelsverdrag (I. S. 1935 n°. 481). Door de sindsdien in werking tredende Volkenbondssanctie-maatregelen tegen Italië ondervond dit handelsverkeer voor het verder verloop van het jaar stagnatie. Op een zelfden grondslag werden eenige regelingen met het Moederland getroffen; daartegenover profiteerde Nederlandsch-Indië van de in Nederland getroffen maatregelen ten behoeve van den afzet van mais, copra, rijst en palmolie.

Ook op het gebied van het internationale betalingsverkeer bleef de toestand van 1934 voortduren. Aan het stelsel der clearing-verdragen, een gecentraliseerde vereffening der schulden van het handels- en betalingsverkeer tusschen de verdragsluitende landen beoogend, bleef Nederlandsch-Indië deel hebben. De op Nederlandsch-Indië van toepassing verklaarde clearing-verdragen met Chili en Turkije (vgl. Indisch Verslag 1935, blz. 5) bleven van kracht. In I. S. 1935 n°. 260 werd aanteekening gehouden van de op 10 Februari 1935 tusschen Nederland en Roemenië gesloten clearing-overeenkomst. Het Nederlandsch-Duitsche clearing-verdrag vond bekendmaking in I. S. 1935 n°. 302. In Augustus 1935 werd het toeristenverkeer in deze regeling betrokken, waardoor de betalingen naar Duitschland, bestemd voor reis- en verblijfkosten aldaar, onder de clearing werden gebracht. In de Javasche Couranten van 6 Aug. 1935 n°. 63, 17 Sept. 1935 n°. 75 en 20 Sept. 1935 n°. 76 vond een en ander nadere regeling voor Indië.

b. *Handelsbetrekkingen.* In I. S. 1935 n°. 155 werd aanteekening gehouden van de gewisselde nota's ter voorloopige regeling van de handelsbetrekkingen tusschen Nederland en de Zuid-Afrikaansche Unie.

In zijn tweede gewone zitting van het zittingsjaar 1934—1935 adviseerde de Volksraad tot vaststelling van het ontwerp van wet tot goedkeuring van de op 9 April 1934 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en Tsjechoslowakije aanvullende overeenkomst op het Nederlandsch-Tsjechoslowaaksch handelsverdrag van 20 Januari 1923 (onderwerp 136).

In de eerste gewone zitting van het zittingsjaar 1935—1936 werd geadviseerd tot vaststelling van de ontwerpen van wet tot goedkeuring onderscheidenlijk van de door Nederland met Frankrijk en Turkije gesloten handelsverdragen (ontwerpen 47 en 54).

c. *Internationale regelingen op het gebied van land- en mijnbouw.* De ordonnantie inzake de mogelijkheid om bij regeeringsverordening tijdelijk bijzondere uitvoerrechten van bevolkingsrubber te heffen, vond bekrachtiging bij de wet (I. S. 1935 n°. 353). De regelingen inzake de rubberrestrictie bleven onverminderd gehandhaafd.

Door het Internationaal Rubber Comité werd aan de Regeeringen der deelnemende landen de aanbeveling gedaan om de Nederlandsch-Indische basis-quota van 1936 t/m 1938 met gemiddeld 55 000 long ton 's jaars te verhoogen.

De werking van de thee-restrictie gaf tot geen bijzondere maatregelen aanleiding. Bij regeeringsverordening (I. S. 1935 n°. 58) werd het export-quotum voor thee van het licentiejaar 1 April 1935—1 April 1936 vastgesteld.

Het productie-quotum-percentages van tin werd door het restrictie-comité in den loop van 1935 herhaaldelijk verhoogd. Terwijl het in het eerste kwartaal 40 % der standaard-tonnages bedroeg, en in het tweede kwartaal 45 %, werd dit in het tweede halfjaar verder verhoogd tot 80 % voor het vierde kwartaal.

d. *Dubbele belasting.* Op grond van de ordonnantie tot vermindering van dubbele belasting over inkomen of vermogen (vgl. Indisch Verslag 1935, blz. 6) werd in I. S. 1935 n°. 323 aanteekening gehouden van de ter zake plaats gehad hebbende nota-wisseling tusschen den Nederlandschen Gezant te Weenen en de Oostenrijksche Regeering, terwijl in I. S. 1935 n°. 324 werd gepubliceerd de lijst van Staten, welke geacht kunnen worden te voldoen aan het bepaalde in het eerste lid van art. 6 der genoemde ordonnantie.

e. *Internationaal Landbouwinstituut te Rome.* De door het Instituut in 1935 ondernomen studie betreffende het brengen van eenheid in het bijhouden en het functionneeren van veestamboeken, teneinde op dit gebied in een internationale conferentie een ontwerp-conventie tot stand te brengen, was voor Nederlandsch-Indië, bij het ontbreken van eenig stamboek, van geen belang.

f. *Luchtvaart.* De datum van inwerkingtreding voor Nederlandsch-Indië van het K. B. van 26 Juni 1935, houdende bepalingen op de toelating van vreemde militaire luchtvaartuigen (zie I. S. 1935 n°. 409), werd bepaald op 1 October 1935 (I. S. 1935 n°. 464).

De „Regelen betreffende vluchten over Nederlandsch-Indisch rechtsgebied met burgerlijke luchtvaartuigen van vreemde nationaliteit” werden aangepast aan het Luchtvaartverdrag van Parijs (I. S. 1928 n°. 536, j°. 1933 n°. 339).

Tegen wijziging van eenige artikelen en van bijlage H (douane-bepalingen) van dit verdrag werd door de Indische Regeering geen bezwaar gemaakt. Een desbetreffend wetsontwerp werd den Volksraad ter overweging aangeboden (Zitting 1935—1936, onderwerp 142).

g. *Scheepvaart.* De Volksraad bracht in zijn eerste gewone zitting van het zittingsjaar 1935/1936 gunstig advies uit nopens het wetsontwerp tot goedkeuring van het verdrag van Brussel tot het vaststellen van eenige eenvormige regelen betreffende de immunitet van staatsschepen (onderwerp 26).

Op 1 Mei 1935 werd de Engelsche Regeering vanwege de Nederlandsche Regeering medegedeeld, dat het verdrag van Londen voor de beveiliging van menschenlevens op zee op Nederlandsch-Indië toepasselijk zou worden verklaard, terwijl voorts de te Simla tot stand gekomen regelen, strekkende tot vervanging van de Hoofdstukken II en III van genoemd verdrag ten aanzien van alle schepen, waarop deze regelen betrekking hebben, in Nederlandsch-Indië toepassing zouden vinden (I. S. 1935 n°. 317).

Deze toepasselijkverklaring trad in werking op 1 Juli 1935. De verschillende maatregelen tot uitvoering van dit verdrag en van de „Simla-regelen” zijn vervat in een wijziging van de „Schepen-ordonnantie 1935”, en nader uitgewerkt in de in I. S. 1935 nos. 343 t/m 348 opgenomen regelingen.

h. *Post- en radioverkeer.* Op grond van het Internationaal Postbesluit (I. S. 1934 n°. 754) werd een nieuwe regeling van den rechtstreekschen pakketpostdienst tusschen Nederlandsch-Indië en de Vereenigde Staten van Amerika getroffen (I. S. 1935 n°. 70). De regeling van den rechtstreekschen postwisseldienst en den rechtstreekschen pakketpostdienst, getroffen tusschen de postadministraties van Nederlandsch-Indië en Malaya, werd gepubliceerd in I. S. 1935 n°. 147.

3. Juridische betrekkingen.

a. *Arbitrage en verzoeningsverdragen.* In I. S. 1935 n°. 533 werd aantekening gehouden van het K. B. van 14 Sept. 1935, houdende bekendmaking van het op 19 April 1933 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en Japan gesloten verdrag tot beslechting van geschillen door rechtspraak, arbitrage en verzoening.

b. *Uitlevering.* Het op 13 April 1920 te Londen tusschen Nederland en Groot-Britannië gesloten aanvullend Uitleveringsverdrag werd door de Britsche Regeering uitgebreid tot de niet-gefedereerde Maleische Staten Kelantan, Perlis en Trengganu. De terzake plaats gehad hebbende nota-wisseling tusschen den Britschen Gezant te 's-Gravenhage en den Minister van Buitenlandsche Zaken werd bekend gemaakt in I. S. 1935 n°. 520.

In 1935 werden door de Indische Regeering aan het Bestuur der Straits Settlements uitgeleverd 2 personen. Aan de Indische Regeering werden door dit Gouvernement eveneens 2 personen uitgeleverd.

c. *Toelating en uitzetting.* De zorgelijke toestand van de Indische arbeidsmarkt noopte de Regeering tot ingrijpen. In het bijzonder ten aanzien van de betrekkingen, welke eenige scholing en eenige meerdere ontwikkeling vereischen,

deed zich vaak een tegenstelling gevoelen tusschen de belangen van de werklooze Indische krachten en van de immigrerende vreemdelingen. Onder deze omstandigheden werd een tijdelijke voorziening als crisismaatregel noodig geacht, beoogend de tijdelijke beperking van de mogelijkheid tot tewerkstelling van vreemde, aan de bepalingen voor Europeanen onderworpen, nieuwe import-krachten. De regeling, welke is opgezet in den vorm van een vergunningsstelsel, waarbij de werkgever den toegelaten vreemdeling slechts zal kunnen te werk stellen na verkregen vergunning, is neergelegd in de „Crisisordonnantie Vreemdelingenarbeid" (I. S. 1935 n°. 426), terwijl eenige punten nader werden uitgewerkt in de regeringsverordening in I. S. 1935 n°. 435.

Het aantal in 1936 toe te laten vreemdelingen werd bepaald op 12 000 (I. S. 1935 n°. 603).

Het aantal personen, dat in 1935 in Nederlandsch-Indië werd toegelaten, bedroeg 12 720, van wie 2632 Nederlanders. Voor de overigen bedroegen de aantallen, gegroepeerd volgens de landaarden, genoemd in de betrokken immigratieregeling (I. S. 1934 n°. 690): Inheemsche bewoners van Fransch Indo-China en Siam 5; Inheemsche bewoners van Arabië, Palestina, Transjordanië, Syrië en Irak 321; Britsch-Indiërs, Ceylonneezen en Birmaneezen 575; Chineezen 8054; Japanners en inheemsche bewoners der Japansche mandaatgebieden 621; Inheemsche bewoners van Malakka, Britsch Noord-Borneo, Broenei, Serawak, Portugeesch Timor en de Filippijnen 2; Australiërs, Nieuw-Zeelanders en Inheemsche bewoners der Australische mandaatgebieden 11; Noord-Amerikanen 80; overige Britsche onderdanen 113; Duitschers, Oostenrijkers, Denen, Noren, Zweden en Zwitsers 236; Franschen, Italianen, Belgen, Spanjaarden, Hongaren en Portugeezen 37; overige bewoners van Europa 33.

De toelating werd geweigerd aan 9 personen (3 Chineezen en 6 andere Vreemde Oosterlingen).

Intrekking van de toelatingskaart en uitzetting vond plaats in 7 gevallen (6 ingevolge veroordeeling wegens een misdrijf na de toelating, 1 wegens gevaar voor de openbare rust en orde); 6 gevallen betroffen Chineezen, één een Bengalees.

d. Indische werkkrachten in het buitenland. De werkingstermijn van de ordonnanties nopens de terugzending van arbeiders die buiten Nederlandsch-Indië in dienst genomen of aangeworven zijn, zoomede de verlenging van den opzeggingstermijn (I. S. 1932 nos. 97 en 98), werd andermaal met een jaar verlengd (I. S. 1935 n°. 76).

De termijn van één jaar, waarvoor aanvankelijk in 1934, bij G. B. 8 Febr. n°. 12, juncto 27 Febr. n°. 27, ten behoeve van de ondernemingen in Nieuw-Caledonië vergunning was verleend tot het aanwerven van arbeiders op Java, met vrijstelling van het wervingsverbod voor het buitenland in I. S. 1887 n°. 8, werd in 1935, achtereenvolgens bij G. Bn. 1 Febr., 10 April en 19 Nov. nos. 12, 1 en 18, telkens met eenige maanden verlengd. Het totaal aantal van 1610 arbeiders, voor de aanwerving waarvan vergunning was verleend, was namelijk nog niet verscheept, terwijl aan deze verlengingen de voorkeur werd gegeven boven het verlenen van een nieuwe wervingsvergunning, zoolang nog geen overeenstemming was bereikt omtrent eenige wijzigingen van de contractsbepalingen, welke tijdens het bezoek van een arbeidsinspecteur aan Nieuw-Caledonië in het jaar 1934 wenschelijk waren gebleken.

In totaal emigreerden krachtens de bedoelde wervingsvergunning in 1935 286 arbeiders van Java naar deze Fransche kolonie, in hetzelfde tijdvak keerden 500 arbeiders van daar terug.

Voor andere buitenlandsche koloniën had geen aanwerving van werkvolk in Nederlandsch-Indië plaats. Vergunningen daartoe zijn in het afgelopen jaar ook niet verleend. Behalve het reeds genoemde aantal repatrianten uit Nieuw-Caledonië kwamen nog 48 tevoren naar overige buitenlandsche koloniën vertrokken arbeiders op Java terug.

In Serawak trad een nieuwe arbeidsregeling in werking, welke ook op buitenlandsche Aziatische werkkrachten van toepassing is. Strafbepalingen op het niet

naleven van de overeenkomst of bij niet terugbetalen van een ontvangen voorschot komen daarin niet meer voor. Overeenkomsten kunnen voorts slechts voor den duur van ten hoogste één maand worden aangegaan. De nog van kracht zijnde „Netherlands Indian Labourers' Protection Order 1927", welke op Java gesloten schriftelijke contracten van ten hoogste drie jaren en reëngagementscontracten met arbeiders van Java van ten hoogste één jaar toeliet, werd bij dezelfde gelegenheid ingetrokken. In de praktijk waren sedert eenige jaren geen Javaansche contractanten op den voet van deze regeling meer werkzaam.

Uit Suriname keerde in 1935 een transport van 413 gewezen contractarbeiders op Java terug. Nieuwe arbeiders of kolonisten zijn gedurende de laatste jaren niet daarheen vertrokken.

e. Voeren van rechtsgedingen. Het verdrag tusschen Nederland en Groot-Britannië op 31 Mei 1932 te Londen gesloten, houdende bepalingen tot het vergemakkelijken van het voeren van rechtsgedingen in burgerlijke en handelszaken, trad voor Nederlandsch-Indië in werking op 21 Maart 1935 (I. S. 1935 nos. 93, 94 en 95; vgl. Indisch Verslag 1935, blz. 9). In I. S. 1935 n°. 356 werd aanteekening gehouden van de uitbreiding door de Britsche Regeering aan de werking van dit verdrag over de Kanaal-Eilanden en het eiland Man, Australië, met inbegrip van Papua en de Norfolk-eilanden, en de Mandaatgebieden Nieuw-Guinea en Nauru.

f. Internationale Commissie voor crimineele politie. Aan Nederlandsch-Indië werd een plaats toegewezen in de Internationale Commissie voor crimineele politie (waarvan het internationaal bureau te Weenen is gevestigd). De Indische Regeering was op het van 13 t/m 15 Juni 1935 te Kopenhagen gehouden internationaal congres van crimineele politie vertegenwoordigd.

4. Overige aangelegenheden.

a. Grenskwesties op Timor. In April 1935 werd een inval van Portugeesche onderdanen op Nederlandsch gebied gemeld, waarbij 4 Nederlandsche en 3 Portugeesche onderdanen werden gedood en 1 Nederlandsch onderdaan werd gewond. In de volgende maand werden bij een dergelijken inval 1 Portugeesch onderdaan gedood en 1 Nederlandsch onderdaan gewond. In Juli had een groote veediefstal plaats, waarbij 57 karbouwen werden gestolen. Kort daarop werd door een vrij talrijke bende Portugeesche onderdanen een inval gedaan in een andere kampong, waarbij 2 Nederlandsche onderdanen den dood vonden; vee werd bij deze gelegenheid niet gestolen.

Nam de onrust onder de grensbevolking in het eerste halfjaar 1935 voortdurend toe, in het tweede semester werd de toestand voortdurend beter tengevolge van het verscherpte toezicht, ook van Portugeesche zijde, en de strenge straffen opgelegd aan hen, die aan rooftochten deelnemen.

Inmiddels is gebleken, dat de op ons gebied opereerende veedieven niet altoos onder de Portugeesche onderdanen gezocht moeten worden, doch dat ook Nederlandsche onderdanen zich daaraan schuldig maken. Het vee wordt dan over de grens verkocht. In dergelijke gevallen beslisten de Portugeesche autoriteiten, dat de eigenaren hun vee konden terugkrijgen, indien zij de door de koopers betaalde koopsom restitueerden, waarbij de goede trouw van de koopers verondersteld werd.

b. Bedevaart. Het aantal Mekkgangers bedroeg in het seizoen 1935—1936 volgens een voorloopige opgave 3672.

c. Gezondheidszorg. Bij G. B. 24 Sept. 1935 n°. 23 werd aangeteekend, dat het Gouvernement van Nederlandsch-Indië was toegetreden tot de „Union International contre le Cancér" te Parijs. De vertegenwoordiging der Indische Regeering bij den „Conseil de Direction" van genoemde unie werd ambtshalve opgedragen aan het Hoofd van den Dienst der Volksgezondheid.

Nadat Nederland was toegetreden tot het verdrag van Londen betreffende de statistieken van doodsoorzaken, werd aan de Engelsche Regeering mede-

gedeeld, dat geen bezwaar bestond tegen toepasselijkverklaring van dat verdrag op Nederlandsch-Indië, onder voorbehoud, dat dit niet de verplichting zal inhouden, dat de statistieken, welke het onderwerp van deze overeenkomst uitmaken, zullen worden verstrekt over de geheele bevolking van deze gewesten, aangezien deze slechts kunnen worden samengesteld over bepaalde groepen dier bevolking.

Inmiddels was de herziening van de nomenclatuur van doodsoorzaken ter hand genomen, waarbij zooveel mogelijk de op de laatste conferentie der Internationale Commissie voor de tienjaarlijksche herziening der internationale nomenclaturen van ziekten en doodsoorzaken vastgestelde lijst werd gevolgd. Deze herziening kreeg voor Nederlandsch-Indië op 1 Januari 1936 haar beslag.

De op 22 December 1934 te Parijs gesloten overeenkomst betreffende de afschaffing van consulaire visa op gezondheidspassen is in Nederlandsch-Indië afgekondigd in I. S. 1935 n°. 154.

d. Koeltechniek. Naar aanleiding van een daartoe strekkend verzoek, werd aan het Internationaal Koude Instituut te Parijs medegedeeld, dat in Nederlandsch-Indië geen regelingen bestaan inzake keuring van door afkoeling verduurzaamde levensmiddelen.

e. Institute of Pacific Relations. Op het door het Institute of Pacific Relations georganiseerde congres dier instelling te Tokyo waren voor de Nederlandsch-Indische afdeling van den Nederlandschen Raad van het Instituut aanwezig Prof. Mr. J. van Kan, oud-Lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, voorzitter der afdeling, en Prof. Mr. R. D. Kolléwijn, hoogleeraar aan de Rechtshoogeschool te Batavia.

B. DE INWENDIGE POLITIEKE TOESTAND.

1. Inleiding.

De politieke toestand bleef gedurende 1935 rustig en gaf geen aanleiding tot het treffen van maatregelen van bijzonderen aard.

De in 1933 in het belang van orde en rust getroffen maatregelen, welke zijn omschreven in het Verslag over dat jaar (blz. 13), werkten ook in 1935 door. Eenige verhooging van activiteit werd waargenomen van het in Juni 1935 verkozen, te Jogjakarta zetelend, nieuw hoofdbestuur van de *Pendidikan Nasional Indonesia (P.N.I.)*, welke o. m. tot uiting kwam in het wederverschijnen van het partij-orgaan. Ook konden pogingen worden geconstateerd van extreem-nationalistische zijde om grooter invloed te verkrijgen op de inheemsche jeugd-vereeningen. De *Partai Indonesia (Partindo of P.I.)* bleek in 1935 haar politieke invloed grootendeels te hebben ingeboet; uit haar midden drongen steeds meer stemmen aan op opheffing van de vereeniging.

Op de vakvereenigingsactie deden zich in het verslagjaar hier en daar politieke invloeden gelden. Een bijzondere stimulans vond deze in de onvermijdelijke korting op de salarissen van Overheidspersoneel.

De actie van de N. S. B. was in Nederlandsch-Indië niet van dien aard, dat zij tot bijzondere maatregelen aanleiding gaf.

2. Partijgroepering onder de Europeesche bevolking.

De staatkundige beginselen van den *Politiek-Economischen Bond* — zie blz. 14 van het Verslag over 1933 — bleven ongewijzigd. Het ledental bleef nagenoeg onveranderd.

Op 9 Juni 1935 werd het hoofdbestuur van de *Indische Katholieke Partij* samengesteld uit 7 leden. Deze partij, welke beginselen sedert 1934 niet zijn veranderd — zie het partij-orgaan „De Nieuwe Tijd” van 15 Maart 1934 —, telt 28 plaatselijke afdelingen.

De *Vaderlandsche Club* hield op 27 Maart en 28 Juli 1935 resp. te Batavia en te Bandoeng een buitengewone en een gewone algemeene vergadering. Het tijdelijk geschokt vertrouwen in de leiding der partij bleek geheel te zijn hersteld. In October d.a.v. werd een nieuw werkprogramma vastgesteld. In het ledental viel een vermindering te constateeren.

Het *Indo-Europeesch Verbond* zette, onder leiding van den bondsvoorzitter, zijn werkzaamheden op sociaal, economisch en staatkundig terrein ongewijzigd voort. Het ledental is toenemend.

De *Nationaal-Socialistische Beweging* voor Nederlandsch-Indië huldigt dezelfde beginselen op staatkundig, economisch en cultureel terrein als de gelijknamige organisatie in Nederland. Het bezoek van den algemeen leider, Ir. A. A. Mussert, in Augustus 1935, had ten gevolge, dat een nieuwe organisatie werd ingevoerd, waarbij twee gewesten werden ingesteld, waarvan de leiders rechtstreeks ressorteeren onder de algemeene leiding in Nederland. Het ledental bedroeg einde verslagjaar 1850, het aantal donateurs was 627.

Van de overige partijen valt niets bijzonders te vermelden.

3. De Inlandsche beweging.

Algemeen beleid. De politieke actie gaf gedurende 1935 geen aanleiding tot het nemen van bijzondere maatregelen.

De verwachting, dat de federatie van politieke vereeningen, de *Persatoean Perhimpunan Politik Kebangsaan Indonesia (P.P.P.K.I.)*, door de uittreding van de *Partai Indonesia (P.I.)* — op welke vereeniging het vergaderverbod toepasselijk was verklaard — grooter activiteit zou ontplooiën, werd niet bewaarheid.

De samensmelting van *Persatoean Bangsa Indonesia (P.B.I.)* en *Boedi Oetomo (B.O.)* tot de *Partai Indonesia Raja (Parindra)*, welke reeds geruimen tijd was overwogen, kwam einde 1935 tot stand.

Gedurende 1935 werd aan 49 personen de bevoegdheid tot het geven van onderwijs aan minderjarigen ontnomen, hetzij voor bepaalden, hetzij voor onbepaalden tijd.

Zeven personen werden in het belang van de openbare rust en orde geïnterneerd.

Islamietische actie. De *Partai Sarekat Islam Indonesia* (P.S.I.I.) toonde gedurende de maanden April, Mei, Juni en Juli 1935 grooter activiteit in verband met een vanwege de partijleiding ingestelde enquête naar de economische omstandigheden van het volk. Aan alle P.S.I.I.-afdeelingen en ook aan de hoofdbesturen van organisaties, waarvan medewerking kon worden verwacht, waren vragenlijsten gezonden omtrent de werkloosheid, de bestaansmiddelen, de volkslasten, geldschaarschte, armoede onder het volk, eventueele uit armoede voortvloeiende verstoring van de algemeene veiligheid en achteruitgang van den gezondheidstoestand en omtrent maatregelen tot leniging van den nood. De resultaten van deze enquête werden behandeld op het van 30 Juli tot en met 4 Augustus te Malang gehouden z.g. spoedcongres. De ontvangen gegevens bleken echter in zeer algemeene termen te zijn vervat en hadden mitsdien weinig waarde. Het congres besloot de enquête voort te zetten, waarvoor een nieuwe afdeeling werd opgericht, welke tot taak heeft de verzamelde en de nog te verkrijgen gegevens te verwerken.

Ten congresse werd ook een verklaring gegeven van het non-coöperatieve standpunt der P.S.I.I., blijkbaar als reactie tegen de nieuwe strooming in deze vereeniging, welke het opgeven van de non-coöperatieve houding voorstaat.

De P.S.I.I. telde begin Augustus 1935 nominaal 45 000 leden; er waren echter nog geen 20 000 lidmaatschapskaarten uitgegeven. Op het congres was een 90-tal afdeelingen vertegenwoordigd. Van de P.S.I.I.-jeugdorganisaties vertoonde slechts de padvinderij eenig leven. De vrouwenafdeeling telde 34 afdeelingen met \pm 6000 leden.

Het hoofdbestuur van de *Partai Islam Indonesia (Pari)*, een afsplitsing van de P.S.I.I., hield in Februari 1935 te Jogjakarta een conferentie, waarbij bleek, dat de toestand der afdeelingen verre van rooskleurig was.

Tengevolge van het vergaderverbod vertoonde de *Persatoean Moeslim Indonesia* (Permi) op Sumatra een beeld van desorganisatie.

De vereeniging *Moehammadijah* hield van 15 tot 22 Juli 1935 te Bandjermasin haar 24ste congres. Bij deze gelegenheid werd wederom propaganda gemaakt voor het bijeenbrengen van het benoodigd kapitaal om een schip te koopen, althans te charteren, voor het vervoer van hadji's naar en van het heilige land, waardoor men niet langer afhankelijk meent te zullen zijn van de groote stoomvaartmaatschappijen. *Moehammadijah* omvat 710 afdeelingen en groepen, waarvan 316 op Java, 286 op Sumatra, 79 op Celebes en 29 op Borneo. Het ledental is toegenomen tot \pm 43 000.

De vereeniging van rechtzinnige schriftgeleerden *Nahdatoel Oelama* hield van 13 tot 18 April 1935 haar tiende congres te Soerakarta. Een motie werd aangenomen, daartoe strekkende dat, als de Regeering er niet toe mocht kunnen overgaan om de opleiding der panghoeloe's ter hand te nemen, dan wel door het stellen van bekwaamheidseischen voor het ambt van panghoeloe en door het laten afnemen van examens, waarborgen voor een goede vervulling van dit ambt te scheppen, *Nahdatoel Oelama* zelf een lichaam zal instellen, voor het nemen van beslissingen in de zaken, die thans door de priesterraden worden behandeld. Aan de Regeering zou dan gevraagd worden aan die uitspraken de rechtskracht toe te kennen, welke de vonnissen der priesterraden hebben. De vereeniging telt 68 afdeelingen met \pm 67 000 leden.

De actie van de in October 1934 te Semarang opgerichte Arabische vereeniging *Persatoean Arab Indonesia* (P.A.I.) beperkte zich gedurende 1935 tot de oprichting van nieuwe afdeelingen (Batavia en Soerabaja). De vereeniging stelt zich voor op maatschappelijk en godsdienstig gebied werkzaam te zijn.

Actie buiten den Islam. De *Partai Indonesia* trad op 9 Februari 1935 officieel uit de P.P.P.K.I. Een nieuw hoofdbestuur werd verkozen met Soerabaja als zetel.

De voorgenomen reorganisatieplannen met betrekking tot de leiding der *Pendidikan Nasional Indonesia (P.N.I.)* werden in zoover tot uitvoering gebracht, dat, ingevolge een in Juni 1935 gehouden referendum, naast het te Jogjakarta zetelend hoofdbestuur, regionale bestuurders werden benoemd, t. w. drie voor Java (West-, Midden- en Oost-Java) en één voor Sumatra.

De *Persatoean Bangsa Indonesia* hield van 18 tot en met 21 April 1935 te Soerabaja haar jaarvergadering, welke een besloten karakter had. Aan de besprekingen werd door 26 van haar 34 afdelingen deelgenomen. Ondanks den geconstateerden achteruitgang in het verenigingsleven, werd besloten tot oprichting van coöperaties op het gebied van landbouw, industrie en scheepvaart; verder tot oprichting van vakorganisaties, zoo mogelijk met instelling van een adviesbureau. Voorts zou een school voor leiders worden opgericht en een afdeling voor de padvinderij-organisatie „Wirawan” worden ingesteld. Tenslotte werd ingestemd met de voorgenomen fusie met de vereniging Boedi Oetomo.

Het hoofdbestuur van *Boedi Oetomo (B.O.)* hield op 25 Mei 1935 met de afgevaardigden van 18 afdelingen een conferentie te Soerakarta, waarbij eveneens tot bovenbedoelde fusie werd besloten.

Op het van 24 tot en met 26 December 1935 te Soerakarta gehouden fusiecongres kwam de *Partai Indonesia Raja (Parindra)* tot stand. Artikel II der statuten dezer vereniging luidt: „De vereniging stelt zich ten doel: Indonesia Raja”. Middelen ter bereiking van dat doel zijn: a. het versterken van den Indonesisch-nationalistischen eenheidsgeest; b. het voeren van politieke actie totdat volledige politieke rechten zullen zijn verkregen en een regeersysteem, gebaseerd op democratie en nationalisme; c. het bevorderen van het economisch en sociaal leven van het volk.

Tot voorzitter van het hoofdbestuur werd verkozen Dr. R. Soetomo te Soerabaja, in verband waarmede de zetel te dezer plaatse werd gevestigd.

Op dit congres werden twee moties aangenomen. De eerste richtte zich tegen het verhuren van gronden aan de suikerfabrieken volgens de nieuwe contracten, aangezien deze in strijd met de volksbelangen worden geacht; in de tweede sprak het congres als zijn overtuiging uit, dat de thans bestaande scholen niet in overeenstemming zijn met de nationale idealen en dat alle inrichtingen van opvoeding en onderwijs rekening dienen te houden met de geestelijke en materiele nationale behoeften.

Nog tijdens dit congres is de vereniging *Sarikat Soematra (Sumatranenbond)* tot de *Partai Indonesia Raja* toegetreden.

De *Partai Indonesia Raja* telt 53 afdelingen met 2425 leden.

Van 19 tot 22 April 1935 hield de vereniging *Pasoendan* te Bandoeng haar 20ste congres, waaraan 37 afdelingen deelnamen. Van de aldaar genomen besluiten verdienen vermelding: a. Pasoendan zal zoo spoedig mogelijk overgaan tot de oprichting van een bank; b. Pasoendan zal door een motie bij de Regeering aandringen op zoo spoedig mogelijke invoering van nieuwe wetsbepalingen tegen den woeker; c. een motie zal aan alle Gemeente- en Regentschapsraden worden gezonden, waarin wordt verzocht, de bepalingen ter bestrijding van de prostitutie zoo streng mogelijk door te voeren en indien zoodanige bepalingen nog niet bestaan, ze uit te vaardigen; d. aan het hoofdbestuur is opgedragen een actie te beginnen tot tegengaan van kinderhuwelijken.

Overigens wijdde Pasoendan haar krachten aan de voortzetting van haar arbeid op sociaal terrein (onderwijs, reclasseering, sociaal fonds, partijcursussen en een centraal adviesbureau).

Van 8 tot 10 Juni 1935 had te Soerakarta het eerste Nationaal Onderwijs Congres (*Permoesjawaratan Pergoeroean2 Indonesia* of P.P.I.) plaats. Dit congres was het resultaat van het reeds geruimen tijd bestaande streven van een aantal verenigingen, welke de behartiging van het particulier onderwijs op haar programma hebben staan. Het doel der organisatie is, te zoeken naar een onderwijs- en opvoedingsmethode voor het geheele volk, terwijl als middel tot bereiking van dit doel, naast het uitgeven van periodieken en het uitschrijven van prijsvragen, het houden van tentoonstellingen, genoemd wordt het jaarlijks houden

van een congres ter bespreking van vraagstukken betreffende onderwijs en opvoeding.

De zetel van de P.P.I. is te Soerakarta gevestigd. Tot dit lichaam zijn de hoofdbesturen van 34 nationale onderwijsinstellingen toegetroten.

Jeugdbeweging. In 1935 hield de vereeniging *Indonesia Moeda* gewestelijke conferenties. Als gevolg van het verscherpt politietoezicht — de practijk heeft genoegzaam uitgewezen, dat *Indonesia Moeda* een politieke jeugdvereeniging is — verminderde de actie der vereeniging in sterke mate.

Hetzelfde kan vermeld worden van de onderscheidenlijk onder den invloed van de P.I. en de P.N.I. staande jeugdvereenigingen *Persatoean Pemoeda Rajat Indonesia (Perpri)* en *Soeloeh Pemoeda Indonesia (S.P.I.)*, op welke organisaties, evenals op de moedervereenigingen, het vergaderverbod van toepassing werd verklaard.

De organisatie der studentenvereeniging *Perhimpoean Peladjar2 Indonesia (P.P.P.I.)* is verslapt. De voorzitter dezer uiterst links georiënteerde vereeniging kon er niet in slagen een voltallig bestuur samen te stellen. De P.P.P.I. telt thans 194 leden.

Inheemsche vrouwenbeweging. Op initiatief van de federatie van vrouwenvereenigingen *Perikatan Perkoempoelan Istri Indonesia (P.P.I.I.)* werd te Batavia van 20 tot 24 Juli 1935 het tweede *Kongres Perempoean Indonesia* (Indonesisch Vrouwen-congres) gehouden, waaraan 23 vrouwenorganisaties deelnamen. Het congres nam o. m. de volgende besluiten: *a.* een *Badan Penjelidikan Perboeroehan Perempoean seloeroeh Indonesia* zal worden opgericht, d. w. z. een lichaam, dat toezicht moet houden op vrouwenarbeid; *b.* elk lid (d. w. z. elke vereeniging) van het congres heeft tot plicht het analphabetisme te bestrijden; *c.* elk lid van het congres dient zooveel mogelijk contact te zoeken met de jeugdorganisaties, in het bijzonder met die der meisjes; *d.* het congres staat op deze grondslagen: het is nationaal, sociaal en neutraal; het houdt voorts rekening met den aard der vrouw; *e.* het congres heeft de positie van de vrouw in het recht van den Islam te onderzoeken en eventueele misstanden recht te zetten; *f.* de plicht van de Indonesische vrouw is te zijn „Iboe Bangsa” (Moeder der natie), d. i. zij heeft er voor te zorgen, dat een nieuwe natie wordt geboren, die zich bewust is van haar nationale roeping.

Naar aanleiding van de oprichting van dit *Kongres Perempoean Indonesia* besloot de leiding van de *Perikatan Perkoempoelan Istri Indonesia (P.P.I.I.)* op een conferentie te Jogjakarta in September 1935 deze federatie van vrouwenvereenigingen te ontbinden. De bezittingen van de P.P.I.I. werden overgedragen aan het *Kongres Perempoean Indonesia*.

Vakbeweging. De federatie van vakvereenigingen van landsdienaren, *Persatoean Vakbonden Pegawai Negeri (P.V.P.N.)*, hield van 20 tot en met 22 April 1935 te Batavia haar vierde congres, waar verschillende salaris-kwesties werden besproken.

Op 10 Juni 1935 belegde deze federatie te Soerakarta een gedelegeerdenconferentie ter bespreking van de toepassing van het maandloonersreglement.

Gedurende 1935 liep het ledental der P.V.P.N. terug met 8000; het bedraagt sedert 22 600.

Een nieuwe federatie van vakorganisaties van Inheemsch Overheidspersoneel, die niet aangesloten zijn bij de P.V.P.N., werd in 1935 gevormd onder den naam *Federatie Indonesische Organisaties Overheidsdienaren (F.I.O.O.)*. Het doel dezer federatie is: behartiging van de gemeenschappelijke, stoffelijke en zedelijke belangen der aangesloten organisaties in den ruimsten zin. Voorts wenscht de F.I.O.O. mede te werken aan de harmonische ontwikkeling van land en volk van Nederlandsch-Indië. Een negental vakvereenigingen heeft zich bij de F.I.O.O. aangesloten. Met de P.V.P.N. werd samengewerkt.

De *Persatoean Goeroe Indonesia (P.G.I.)* hield in December 1935 op verschillende plaatsen vergaderingen, waarbij het maandloonersreglement en de regionale bezoldigingen aan critiek werden onderworpen.

De *Perhimpoean Kaoem Verplegers(sters) dan Vroedvrouwen Indonesia* (P.K.V.I.) hield in Juni 1935 te Batavia haar derde congres.

Bij G.B. 17 Sept. 1935 n°. 10 werd het beperkte vergaderrecht op de vakvereniging van Inheemsche ex-marineschepelingen *Persatoean Tenaga Oentoek Rajat Indonesia* (Pertori) van toepassing verklaard.

4. De Chineesche beweging.

In 1935 viel in de Chineesche maatschappij in Nederlandsch-Indië een verhoogde activiteit te constateeren van het „Comité voor Overzeesche Zaken” te Nanking. Ook werd door de Chineesche Regeering voortgegaan met het uitzenden van personen, hetzij voor het instellen van een onderzoek naar den toestand der emigranten-Chineezzen (in het bijzonder op het gebied van de economie en het onderwijs), hetzij voor het bestudeeren van één of ander vraagstuk op technisch terrein.

Het onderwijs wordt daarbij als het fundamenteele deel van alle emigranten-aangelegenheden beschouwd, terwijl mede aan de in Nederlandsch-Indië bestaande Chineesche handelsverenigingen aandacht wordt gewijd.

De bemoeienis van de zijde der Chineesche Regeering met het emigranten-onderwijs in Nederlandsch-Indië — welke in het Verslag over 1934 is besproken (blz. 15) — stuit echter op een in 1914 plaats gehad hebbende notawisseling tusschen China en Nederland, krachtens welke het onderwijs in bepaalde politieke partijbeginselen is verboden.

Mede in verband met de bezuiniging op het Hollandsch-Chineesch onderwijs is in bepaalde kringen der peranakan-Chineesche bevolking belangstelling voor de oprichting van Maleisch-Chineesche scholen merkbaar, doch van eenig particulier initiatief in deze richting is nog weinig gebleken.

De eind Augustus 1934 opgerichte Bond van Chineesche Handelsverenigingen voor Nederlandsch-Indië te Batavia werd blijkens de officieele Chineesche publicaties van het Ministerie van Nijverheid te Nanking op 13 October 1934 in overeenstemming met de Chineesche Wet op de Kamers van Koophandel aldaar geregistreerd, terwijl door dezen Bond sindsdien eveneens stappen zijn ondernomen, welke de toetreding als lid tot den Bond van Kamers van Koophandel in China beoogen.

Ook de Bond van Handelsverenigingen op Sumatra, waarbij een twaalfstal Chineesche handelsverenigingen zijn aangesloten en die op zijn beurt lid is van den bovengenoemden Bond te Batavia, heeft om registratie te Nanking verzocht.

De leiding van de „Nieuw Leven Beweging” (zie het vorig Verslag, blz. 15) is behalve aan de consuls en de Kuomintang-afdeelingen thans ook opgedragen aan het Comité voor Overzeesche Zaken.

Voorts valt melding te maken van de in een deel der peranakan-Chineesche maatschappij bestaande strooming om de Chung Hwa Hwee, welke vereniging veelal de beter gesitueerde peranakan-Chineezzen als leden heeft, op breede basis te reorganiseeren door ook sinkheh-Chineezzen in de gelegenheid te stellen als lid toe te treden en deze vereniging aldus meer op China te oriënteeren.

Op het met Kerstmis 1935 te Semarang gehouden congres der Chung Hwa Hwee werd het plan tot oprichting van een Bond van Chineezzen voor geheel Nederlandsch-Indië, waarvan de verschillende onderafdeelingen de bestaande Chineesche verenigingen zouden moeten opnemen, met 28—10 stemmen verworpen.

HOOFDSTUK II. DE FINANCIËELE TOESTAND.

A. DE LANDSFINANCIËN.

1. Algemeen overzicht.

De ramingen der ontwerp-begrooting 1935, zooals deze begin 1934 werden opgesteld, waren gebaseerd op de verhoudingen van dat oogenblik, zoodat geen rekening werd gehouden met mogelijkheden van verdergaande inzinking dan wel van opbloei van het economisch leven. Bij verschillende aanvullende begrootingen werd de begrooting 1935 nog gewijzigd en aangevuld. Zij wees in haar uiteinde-lijken opzet een eindcijfer voor de gewone Landsmiddelen aan van f 266 miljoen en voor de gewone Landsuitgaven van f 314,6 miljoen. Voor den gewonen dienst werd derhalve een tekort geraamd van f 48,6 miljoen. Wijl de begrooting voor den buitengewonen dienst een overschot aanwees van f 12,3 miljoen, werd dus voor den geheelen dienst een tekort geraamd van f 36,3 miljoen.

Voornamelijk dank zij het ruimer vloeien van de middelen, vertoonen de uitkomsten een gunstiger beeld dan de ramingen, hetgeen blijkt uit het volgend overzicht, dat is ontleend aan den herdruk van de financieele nota betreffende de ontwerp-begrooting 1937 (Gedr. Stukken Tweede Kamer, Zitting 1936—1937, 4, n°. 30).

(In duizendtallen guldens.)

Eindcijfers.	Uitkomst.	Raming.	De uitkomst is:	
			gunstiger.	ongunsti-ger.
<i>Gewone dienst:</i>				
Ontvangsten	429 514	422 595	6 919	—
Uitgaven	463 421	471 196	7 775	—
Nadeelig saldo	33 907	48 601	14 694	—
<i>Buitengewone dienst:</i>				
Ontvangsten	33 620	24 642	8 978	—
Uitgaven	14 702	12 378	—	2 324
Voordeelig saldo	18 918	12 264	6 654	—
<i>Geheele dienst:</i>				
Ontvangsten	463 134	447 237	15 897	—
Uitgaven	478 123	483 574	5 451	—
Nadeelig saldo	14 989	36 337	21 348	—

Bij splitsing van uitkomsten en ramingen volgens de gebruikelijke hoofdgroepen en saldeering van tegenover elkaar te stellen inkomsten en uitgaven, verkrijgt men de volgende cijfers.

(In duizendtallen guldens.)

	Uitkomst.	Raming.	De uitkomst is:	
			gunstiger.	ongunsti- ger.
Belastingen	228 069	224 082	3 987	—
Saldi Landsbedrijven in zoo- verre de Indische Bedrijven- wet daarop niet van toepas- sing is verklaard	23 430	22 322	1 108	—
Saldi uitkeeringen van (aan) de Landsbedrijven in den zin der Indische Bedrijvenwet ten bedrage van het credit- (debet-) saldo van het bedrijf	10 915	1 864	9 051	—
Verschillende middelen	18 539	17 751	788	—
Totaal gewone ontvangsten . .	280 953	266 019	14 934	—
Zuivere gewone Landsuitgaven	314 860	314 620	—	240
Nadeelig saldo gewone dienst	33 907	48 601	14 694	—
Voordeelig saldo buitengewone dienst	18 918	12 264	6 654	—
Nadeelig saldo geheele dienst	14 989	36 337	21 348	—

Uit dit overzicht blijkt, dat de totale opbrengst der gewone Landsmiddelen in 1935 ± f 281 miljoen heeft bedragen, d. i. f 14,9 miljoen meer dan was geraamd. Hiertegenover staat een tegenvaller in de uitgaven van f 0,2 miljoen, zoodat het saldo van den gewonen dienst een voordeelig verschil ten opzichte van de raming vertoont van f 14,7 miljoen.

Het saldo van den buitengewonen dienst leverde voorts een gunstig verschil tusschen raming en uitkomst op van f 6,6 miljoen, dat van den geheelen dienst derhalve een gunstig verschil van f 21,3 miljoen.

In ronde cijfers vertoont de gewone dienst een tekort van f 34 miljoen, de buitengewone dienst een overschot van f 19 miljoen, de geheele dienst derhalve een tekort van f 15 miljoen.

De laatstvermelde cijfers voor den buitengewonen en den geheelen dienst zijn voor ± f 9 miljoen gunstig beïnvloed door het voordeelig verschil tusschen uitgaven en ontvangsten in verband met de bevolkingsrubber-restrictie ¹⁾ en worden dus na elimineering van dit verschil respectievelijk f 10 en f 24 miljoen.

Het verloop van de opbrengst der Landsmiddelen in de laatste jaren blijkt uit het volgende, eveneens aan de financieele nota 1937 ontleend overzicht, waarin de cijfers voor de jaren 1930 t/m 1935 naast elkander zijn gesteld.

¹⁾ Voor 1935 werd hetgeen uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber (totale opbrengst ruim f 24 miljoen) meer werd ontvangen dan werd besteed aan uitgaven in verband met de bevolkingsrubberrestrictie (totaal ruim f 15 miljoen, in hoofdzaak voor steunmaatregelen ten behoeve van bevolkingsrubber produceerende streken) op den buitengewonen dienst gereserveerd om beschikbaar te blijven voor steunmaatregelen in volgende jaren.

(Ontvangsten in millioenen guldens.)

	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.
Belastingen	312,6	284,0	228,3	207,7	221,6	228,0
Landsbedrijven	95,8	67,6	37,9	31,8	27,4	34,4
Verschillende middelen .	30,7	28,3	17,4	17,2	18,7	18,5
Totaal	439,1	379,9	283,6	256,7	267,7	280,9

Deze cijfers zijn echter niet rechtstreeks vergelijkbaar, omdat: 1°. sedert 1931 een nieuwe boekingswijze van de kohierbelastingen is toegepast (art. 8a der Indische Comptabiliteitswet), waarbij in tegenstelling met het tevoren gevolgd systeem van kasverantwoording, als ontvangst wordt verantwoord de naar den aanslag berekende zuivere opbrengst over het dienstjaar; 2°. als gevolg van de geleidelijke toepassing van de Indische Bedrijvenwet, gerekend van het jaar 1930, de uitgaven voor rente en aflossing van leeningsschulden, voor pensioenen en voor overtochts-, reis- en verblijfkosten gedeeltelijk ten laste van de Landsbedrijven werden gebracht; 3°. in de cijfers voor de jaren 1934 en 1935 zijn begrepen de extra baten uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber (resp. f 11,5 en f 24,1 millioen; zie boven).

Indien de voor het verkrijgen van vergelijkbare cijfers noodige redressen worden aangebracht, wordt het vorenstaand overzicht als volgt.

(In millioenen guldens.)

	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.
Belastingen	312,6	254,1	220,3	202,0	212,5	208,1
Landsbedrijven	102,5	74,4	61,4	55,4	57,4	61,6
Verschillende middelen .	30,7	28,3	17,4	17,2	18,7	18,5
Totaal	445,8	356,8	299,1	274,6	288,6	288,2

Gelijk uit het hooger vermelde blijkt, hebben de zuivere gewone uitgaven in 1935 ± f 315 millioen bedragen, d. i. f 36 millioen minder dan in 1934; na elimineering van de uitgaven, verband houdende met de bevolkingsrubber-restrictie, worden deze cijfers respectievelijk f 291 en f 48 millioen.

Indien men de factoren, welke de vergelijkbaarheid der cijfers verstoren (de rubberuitgaven en de reeds gereleveerde overbrenging van uitgaven naar de Landsbedrijven, waarop de Indische Bedrijvenwet is toegepast), elimineert, dan blijkt, dat de zuivere gewone uitgaven sedert 1930 zijn teruggebracht van f 530,7 millioen tot f 318,8 millioen, dus met ± f 212 millioen.

Hieronder volgt een overzicht van de vergelijkbare totaal-cijfers voor den gewonnen dienst.

(In millioenen guldens.)

	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.
Gewone ontvangsten . .	445,8	356,8	299,1	274,6	288,6	288,2
Zuivere gewone uitgaven	530,3	488,3	448,2	400,7	367,5	317,0
Tekort gewone dienst	84,5	131,5	149,1	126,1	78,9	28,8

De cijfers voor den buitengewonen dienst 1935 vertoonen ten opzichte van de raming een gunstig verschil van f 6,7 miljoen (geraamd overschot f 12,2 miljoen, werkelijk overschot f 18,9 miljoen). Dit verschil is in hoofdzaak toe te schrijven aan de reserveering ten bate van dezen dienst van het voordeelig verschil tusschen ontvangsten en uitgaven verband houdende met de bevolkingsrubber-restrictie (zie boven; raming memorie). Aan zuivere kapitaalsuitgaven werd f 2,9 miljoen besteed bij een raming van f 3,7 miljoen.

Voor gedetailleerde gegevens betreffende de uitkomsten 1935 wordt verwezen naar den meergenoemden herdruk van de financieele nota betreffende de begrooting 1937.

De sloten der rekeningen van uitgaven en ontvangsten van Nederlandsch-Indië over de dienstjaren 1930 en 1931 zijn vastgesteld bij de bij de wetten van 25 April en 27 Juni 1935 (N. S. nos. 221 en 376, I. S. nos. 296 en 355) goedgekeurde G. Bn. 17 Sept. 1934 nos. 6 en 7 (I. S. 1935 nos. 320 en 407).

2. 's Lands vermogenstoestand. Leeningen.

De totale schuld van Nederlandsch-Indië bedroeg op het eind van de jaren 1934 en 1935 (in millioenen guldens):

	1934	1935
vlottende schuld	138,5	132,3
vaste schuld	1369,2	1363,7
totale schuld	1507,7	1496,—

uit welke cijfers blijkt, dat de schuldpositie van het Land over 1935 met f 11,7 miljoen is verbeterd.

Op deze verbetering zijn van gunstigen invloed geweest:

de aflossingen op de vaste schuld	(f 22,3 miljoen),
de overname door Nederland van oude teekenmunt ...	(f 10,8 „) en
het verschil tusschen de ontvangsten en de uitgaven van het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber	(f 8,4 „),
tot een totaalbedrag van	f 41,5 miljoen.

Als ongunstige factoren golden:

het begrotingstekort zonder de reserveering van het niet toegewezen gedeelte der ontvangsten uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber (14,9 + f 8,4 miljoen = ... f 23,3 miljoen) en	
de overname van teekenmunt van de Javasehe Bank	(f 8,9 „),

te zamen

	f 32,2 miljoen.
--	-----------------

Theoretisch zou de Indische schuld dus met f 9,3 miljoen moeten zijn afgenomen. Dat zij in werkelijkheid met f 11,7 miljoen daalde is toe te schrijven aan het verschil tusschen „zuivere opbrengst” en kasontvangsten bij de kohierbelastingen, zoomede aan andere ontvangsten ten bate van en aan betalingen ten laste van de begrooting na December van het betrokken jaar. Deze overlopende posten beïnvloeden wel een juiste schatting van de begrotingsuitkomsten, doch zijn op het eind van het jaar moeilijk in het kas-saldo te fixeeren.

Een gedeelte van de opbrengst der Nederlandsch-Indische leening 1935 tot een bedrag van f 16,4 miljoen werd aangewend voor aflossing van vlottende schuld.

f 200 miljoen. Het hoogste debet-saldo bij 's Rijks schatkist was op 1 Juni 1935 f 146,2 miljoen en het laagste op 28 September d.a.v., n.l. f 114,1 miljoen.

Tengevolge van de monetaire onrust lag de rentevoet voor kort papier in 1935 op een belangrijk hooger niveau dan in het voorafgegane jaar, zoodat Indië voor de financiering van zijn tekorten in Nederland ook een gemiddeld hoogere rente moest betalen dan in 1934, n.l. 3,275 % tegen 2,776 % in het voorafgegane jaar.

Uit het volgend staatje blijkt, tegen welke voorwaarden het Rijk geld heeft kunnen opnemen voor de financiering van deze tekorten:

Looptijd schatkistpapier.	Rentepercentage.		
	Laagste.	Hoogste.	Gemiddeld.
3-maandspromessen	$\frac{5}{16}$	$5\frac{3}{4}$	$3\frac{29}{32}$
6-maandspromessen	$\frac{3}{4}$	$5\frac{25}{32}$	$3\frac{19}{32}$
1-jaarsbiljetten	$\frac{13}{16}$	$5\frac{7}{32}$	$3\frac{29}{32}$
3-jaarsbiljetten	$3\frac{3}{4}$	$4\frac{3}{4}$	$4\frac{3}{32}$
5-jaarsbiljetten	$3\frac{3}{4}$	$4\frac{9}{16}$	$4\frac{1}{8}$

Geconsolideerde schuld.

Bij den aanvang van 1935 vertegenwoordigde de vaste schuld van Nederlandsch- Indië een bedrag van:		en op het eind van dat jaar een bedrag van:	
3 % — 1883	f 20 859 504	f 19 883 059	
3 % — 1898	1 371 550	afgelost	
$4\frac{1}{2}$ % — 1923 E	34 092 000	afgelost + geconverteerd	
$4\frac{1}{2}$ % — 1930	69 480 000	f 67 550 000	
$4\frac{1}{2}$ % — 1931	92 500 000	90 000 000	
$3\frac{1}{2}$ % — 1921 C/1923 B	96 114 900	92 682 225	
4 % — 1933	113 789 800	112 531 200	
4 % — 1934 (conv.)	306 000 000	302 775 000	
4 % — 1934 A (conv.)	485 000 000	479 900 000	
4 % — 1934	150 000 000	148 425 000	
$3\frac{1}{2}$ % — 1935	—	50 000 000	
	<u>f 1 369 207 754</u>	<u>f 1 363 746 484</u>	
Aan regelmatige aflossingen werd een som besteed van		f 22 316 270	
terwijl aan extra-aflossing van het restant der leening 1923 E werd besteed		33 145 000	
		<u>f 55 461 270</u>	
zoodat in totaal werd afgelost		f 55 461 270	
De nieuwe leening 1935 vertegenwoordigde een nominaal bedrag van		50 000 000	
		<u>f 5 461 270</u>	
zoodat de vaste schuld verminderde met		f 5 461 270	

Krachtens de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1934, juncto de Nederlandsch-Indische Conversie-Leeningwet 1934 (N. S. n°. 425, I. S. n°. 467) werd

de openbare inschrijving opengesteld op f 29 292 500 3½ pct. obligaties ten laste van Nederlandsch-Indië tot den koers van 99¼ pct., tezamen met het reeds bij openbare instellingen tegen een koers van 98½ pct. en hooger geplaatst bedrag van f 20 707 500 vormende de 3½ pct. Nederlandsch-Indische leening 1935, groot f 50 miljoen.

Aan houders van niet-uitgelote per 1 Mei 1935 aflosbaar gestelde schuldbewijzen der Nederlandsch-Indische leening 1923 E (uitgifte 1930) werd recht van voorkeur toegekend, waarvan, inclusief de deelname van de openbare instellingen, werd gebruik gemaakt voor een bedrag van f 22,8 miljoen of 68,8 % van het nog uitstaand bedrag der Nederlandsch-Indische leening 1923 E van f 33 145 000. Het publiek alleen maakte slechts voor 17 % van het totaal uitstaande bedrag gebruik van zijn voorkeursrecht. Dit ongunstig resultaat is toe te schrijven aan de inkrimping van de kapitaalmarkt, onder invloed van de devaluatie van de Belga.

De leening is vrij van couponbelasting, terwijl rente en aflossing volledig worden gegarandeerd door het Koninkrijk der Nederlanden; de betaling geschiedt als gebruikelijk à pari, in Nederland in Nederlandsch Courant en in Nederlandsch-Indië in Nederlandsch-Indisch Courant.

De looptijd van de leening is ten hoogste 35 jaar. Te beginnen met 1936 wordt telkenjare op 1 Mei een aantal schuldbewijzen, bij loting aangewezen, à pari afgelost. Jaarlijks wordt voor deze aflossing besteed een bedrag van 1½ pct. van het nominaal bedrag der leening, vermeerderd met het bedrag der door die verplichte aflossingen vrijgevallen rente. Versterkte en algeheele aflossing kan te allen tijde plaats hebben.

3. Belastingen in geld.

Met betrekking tot de *belastingen in het algemeen* dient te worden opgemerkt, dat de bestaande heffingen in verschillende opzichten niet onbelangrijk werden gewijzigd.

De invordering van de belastingen vereischte wederom bijzondere zorg. In verband hiermede werd bij Ord. van 15 Febr. 1935 (I. S. n°. 72) de mogelijkheid geopend, om ten aanzien van de Landsdienaren en de dienaren der locale ressorten de invordering der inkomsten- en der personeele belasting te doen plaats vinden door inhouding op de door hen als zoodanig genoten inkomsten. Van deze mogelijkheid is voor de personeele belasting nog geen gebruik gemaakt. Voor de inkomstenbelasting werd de inhouding onderscheidenlijk ten aanzien van Landsdienaren en locale ambtenaren geregeld bij G. B. 17 April 1935 n°. 26 (I. S. n°. 141) en G. B. 24 Sept. 1935 n°. 22 (I. S. n°. 471).

De *personeele belasting* (I. S. 1908 n°. 13) onderging een wijziging van ingrijpenden aard bij Ord. van 29 Juni 1935 (I. S. n°. 307). Bestond ten aanzien van paarden, rijtuigen, automobielen en autoletten tevoren slechts belastingplicht bij den *hoofdbewoner* van het woonhuis, op of in welke aanhoorigheden genoemde objecten zich bevonden, sinds 1 Juli 1935 wordt in beginsel de *houder* van een paard of vervoermiddel in de heffing betrokken, ongeacht de plaats van stalling. Slechts ten aanzien van de gewone rijwielen is dit beginsel niet ten volle doorgevoerd, doch in zijn uitwerking beperkt tot hen, die als hoofd van een gezin naar de eerste twee grondslagen worden aangeslagen. Door de nieuwe regeling is een einde gemaakt aan het misbruik, dat de belasting voor de hierbedoelde objecten door stalling buiten een woonhuis of zijn aanhoorigheden werd ontgaan. De evengenoemde ordonnantie beperkte tevens aanzienlijk de vrijstelling van belasting ten behoeve van bekleeders van bepaalde ambten met betrekking tot door hen gehouden paarden en vervoermiddelen. Verder werd daarbij een verhooging van den aanslag met 100 pct. ingevoerd, voor het geval een aangifte achterwege blijft of bij de aangifte paarden of vervoermiddelen werden verzwegen.

Een andere wijziging van de personeele belasting vond plaats bij Ord. van 16 Nov. 1935 (I. S. n°. 548), waarbij een vrijstelling van belasting naar den grondslag huurwaarde werd ingevoerd voor de gouverneurs, bestuurvoerende

residenten en regenten, n.l. voor de door hen bewoonde woning, waarvoor zij van Landswege vrijstelling van de betaling van huishuur genieten dan wel huishuurvergoeding ontvangen.

Ten behoeve van de aanpassing der heffing over 1936 en volgende jaren aan het sinds 1 Januari 1934 steeds verder gedaalde huurpeil, werden bij R. V. van 30 Dec. 1935 (I. S. n°. 623) de sinds eerstgenoemden datum niet meer herziene grenshuurwaarden, als bedoeld in art. 12, lid 2, der belastingregeling, verder verlaagd.

Op een toename van de opbrengst der personeele belasting kan ook voor 1936 nog niet worden gerekend. De hierboven genoemde maatregelen hebben echter de strekking, remmend te werken op den thans reeds eenige jaren plaatshebbenden achteruitgang. De zuivere opbrengst van dit middel bedroeg over 1935 ± f 2 918 000, tegen f 3 134 800 over het daaraan voorafgegane jaar.¹⁾

De achteruitgang van de opbrengsten van de *verponding*, veroorzaakt door tusschentijdsche herzieningen van den aanslag wegens daling van de verpondingswaarde, kwam in 1935 niet tot stilstand. De zuivere opbrengst beliep over 1935 ± f 6 665 000, tegen f 7 490 500 in 1934.

De reeds in het Verslag over 1934 aangekondigde „crisisvoorziening voor het loopende verpondingstijdvak” (I. S. 1935 n°. 96) werd bij Ord. van 17 Dec. 1935 (I. S. n°. 591) verruimd in dien zin, dat thans teruggave of verrekening van verponding wordt toegestaan indien en voorzover belastingschuldigen aantoonen, dat de verponding van als verhuurobject geëxploiteerde gebouwen over een aaneengesloten periode van twaalf maanden, vallende in het verpondingstijdvak 1933—1937, meer bedraagt dan 10 pct. van de werkelijke opbrengst dier gebouwen. Tevens werd een regeling getroffen, welke de tendenz heeft de kadastrale splitsing tot kleinere eenheden van uitgestrekte onroerende goederen in de steden te bevorderen.

In de *inkomstenbelasting* (I. S. 1932 n°. 111) werden bij Ord. van 20 Dec. 1935 (I. S. n°. 595) tal van veranderingen aangebracht, waarvan eenige hier afzonderlijke vermelding verdienen. Allereerst is de belastingplicht van uitwonenden in zooverre uitgebreid, dat thans ook aan de belasting onderworpen zijn zij, die een ambt of betrekking buiten Nederlandsch-Indië bekleeden, bezoldigd ten laste van een Indische openbare kas of ten laste van een der voor de Nederlandsch-Indische Landsdienaren en locale ambtenaren ingestelde pensioenen weduwen- en weezenfondsen, alsmede zij, die recht hebben op periodieke uitkeeringen uit een subsidie, verleend ten laste van de Nederlandsch-Indische begrooting ten behoeve van leerkrachten bij het bijzonder onderwijs. Voorts werd een afzonderlijk tarief voor inkomens van f 200 tot beneden f 250 vastgesteld, zoodat een regelmatige opklimming kon worden verkregen door middel van een vrijstelling van opcenten. Verder werd bepaald, dat een belastingplichtige zich bij een weigering tot het verstrekken van door de administratie gevraagde inlichtingen, dan wel tot het verlenen van inzage van de gevoerde boekhouding of andere bescheiden, niet met vrucht kan beroepen op de omstandigheid, dat hij uit hoofde van zijn stand, zijn beroep of zijn ambt tot geheimhouding verplicht is, zelfs al mocht deze hem bij eenig wetsvoorschrift zijn opgelegd. Ten slotte onderging de regeling van den voorloopigen aanslag wijziging in dien zin, dat een zoodanige aanslag thans niet slechts overeenkomstig de aangifte kan worden opgelegd, doch dat zulks ook kan geschieden naar een hooger bedrag. De bedoeling is om bij den voorloopigen aanslag afwijking mogelijk te maken van te laag gehouden aangiften.

Bij Ord. van 2 Dec. 1935 (I. S. n°. 569) is voorts bepaald, dat op de aanslagen voor het jaar 1936 (voorzover deze niet berekend zijn over bepaalde inkomens uit gronden of over inkomens beneden f 250) vijftig opcenten worden geheven.

De zuivere opbrengst der inkomstenbelasting over 1935 bedroeg f 25 230 000, tegen f 39 417 000 in 1934. Voor een juiste vergelijking moet de opbrengst over

¹⁾ De hier en bij de verdere middelen genoemde opbrengsten zijn geput uit de op het tijdstip van het schrijven van dit Verslag ten dienste staande gegevens.

1935 worden vermeerderd met de opbrengst der loonbelasting over dat jaar (f 17 058 000).

De werking der *loonbelasting* geeft voorshands reden tot tevredenheid. De heffing werd bij Ord. van 30 Dec. 1935 (I. S. n°. 627) mede van toepassing verklaard ten aanzien van de Vorsten, de Zelfbesturen en de Zelfbestuursonderhoorigen in de gouvernementen Soerakarta en Jogjakarta; deze ordonnantie trad in werking met ingang van 1 Januari 1936. De daaruit voortvloeiende meerdere opbrengst van de loonbelasting wordt aan de betrokken Zelfbesturen uitgekeerd. De opbrengst van de loonbelasting over 1935 werd hiervóór reeds vermeld. In aanmerking dient te worden genomen, dat de belasting eerst 1 Januari 1935 in werking trad, zoodat niet alle loonbedragen, welke in dat jaar werden uitbetaald, door deze nieuwe heffing werden getroffen. Omtrent de berekening, inhouding en verdere administratie van de loonbelasting zie men Bb. n°. 13376.

De regeling der *vennootschapsbelasting* 1925 (I. S. n°. 319) onderging in 1935 geen wijziging. Op de aanslagen, betrekking hebbende op tijdvakken, welker einde valt tusschen 30 Juni 1935 en 1 Juli 1936, worden wederom 100 procenten geheven.

De zuivere opbrengst over 1935 bedroeg f 7 091 000, tegen f 5 759 900 over 1934. De hoogere opbrengst over 1935 is gedeeltelijk een gevolg van eenige opleving van het bedrijfsleven, gedeeltelijk hangt zij samen met het afnemend bedrag der verliezen, welke voor compensatie in aanmerking komen.

Bij Ord. van 15 Nov. 1935 (I. S. n°. 546) is bepaald, dat de vennootschapsbelasting met inbegrip van de Landsopcenten, welke geheven wordt van winst, waartoe Nederland, Suriname of Curaçao gerechtigd is, wordt uitgekeerd aan het gebiedsdeel, waaraan die winst toekomt.

De zuivere opbrengst van de *vermogensbelasting* over 1935 bedroeg f 770 000, tegen f 872 000 over 1934.

Opnieuw werd de opbrengst van de *couponbelasting* ongunstig beïnvloed door conversie van een obligatieleening ten laste van Nederlandsch-Indië (zie hiervóór), waarbij de rente van de nieuwe leening vrijgesteld werd van couponbelasting. Aangezien bij de opstelling van de begroting 1935 ook met de in 1934 geëffectueerde conversies nog geen rekening kon worden gehouden, moest de opbrengst in 1935 (f 245 000) wel zeer bij de raming (f 840 000) ten achter blijven.

Met betrekking tot het *zegelrecht* dient te worden opgemerkt, dat mede tengevolge van herzieningen der wetgeving op ander gebied (chèques; nationaliteitsbewijzen van schepen) de zegelverordening 1921 in 1935 eenige wijzigingen van ondergeschikten aard heeft ondergaan (I. S. nos. 67, 77 en 492).

Met ingang van 1 Juli 1935 werden voorts de zegelverordening 1921 — behoudens enkele afwijkingen van gering belang —, alsmede de bepalingen betreffende het recht van zegel, voorkomende in andere algemeene verordeningen, van toepassing verklaard ten aanzien van de Vorsten, de Zelfbesturen en de Zelfbestuursonderhoorigen in de gouvernementen Soerakarta en Jogjakarta (zegelverordening voor de Vorstenlanden 1935; I. S. n°. 261).

De tijdelijke verkrijgbaarstelling van plakzegels ter waarde van vijf cent (I. S. 1921 n°. 639) is ingetrokken (zie I. S. 1935 n°. 519).

De opbrengst van het zegelrecht bedroeg in 1935 f 6 506 000, tegen f 7 173 000 in 1934.

Ten aanzien van de *rechten van successie en van overgang* werd reeds in het Verslag over 1934 gewezen op het zeer wisselvallig karakter van dit middel. De opbrengsten bedroegen in 1935 respectievelijk f 1 573 000 en f 500 000, tegen f 1 772 000 en f 200 000 in 1934.

De *slachtbelastingen* ondergingen ook in 1935 den invloed van de verlaagde tarieven voor de huisslacht van runderen, buffels en paarden, neergelegd in de crisisslachtbelastingordonnantie (I. S. 1933 n°. 352, juncto 1934 n°. 700). De opbrengst van dit middel bedroeg over 1935 f 4 753 000, tegen f 4 982 000 over 1934.

Bij Ord. van 15 Nov. 1935 (I. S. n°. 544) werden de in de verschillende gewestelijke slachtbelastingordonnanties voorkomende strafbepalingen herzien en

op moderne leest geschoeid, terwijl tevens verandering werd gebracht in de regeling van de toekenning van premies aan hen, die bij het achterhalen van de strafbaar gestelde feiten diensten hebben bewezen. Over het toekennen van zoodanige premies zie G. B. 15 Nov. 1935 n°. 21 (I. S. n°. 545).

De Ord. op de *motorvoertuigenbelasting* (I. S. 1934 n°. 718) onderging eenige wijzigingen bij Ord. van 18 Nov. 1935 (I. S. n°. 551), o. a. met betrekking tot het bezigen van een mengsel van petroleum en benzine als brandstof.

Het reglement tot uitvoering van het verdrag van Genève van 31 Maart 1931 nopens de belastingheffing van vreemde motorrijtuigen (I. S. 1934 n°. 122) is opgenomen in Bb. n°. 13450.

Landelijke inkomsten op Java en Madoera. In de gouvernementlanden op Java en Madoera geschiedde de aanslag en de inning der landrente op den voet van de „Landrente-ordonnantie 1927” (I. S. n°. 163, sedert gewijzigd en aangevuld bij I. S. 1931 n°. 168), uitgezonderd in de gebiedsdeelen waar nog geen herziening plaats had en de aanslag en inning voortgingen overeenkomstig de regeling vervat in I. S. 1907 n°. 277 (sedert gewijzigd en aangevuld; zie I. S. 1912 n°. 605, 1916 n°. 735, 1922 n°. 472, 1925 n°. 544, 1927 n°. 164 en 1931 n°. 168).

Herziening van den landrente-aanslag op de basis van de landrente-ord. 1927 had plaats in 4 districten van de residentie Bantam, 3 van de residentie Buitenzorg, 3 van de residentie Semarang, 3 van de residentie Banjoemas, 5 van de residentie Madioen, 2 van de residentie Bodjonegoro en 7 van de residentie Besoeki.

In totaal werd in deze 27 districten geregistreerd een oppervlakte aan landrenteplichtige gronden van 549 854 h.a. (waarvan 251 901 h.a. sawahs) of 15 127 h.a. (2,8 %) meer dan volgens de laatste landrenteleggers, terwijl de landrente-aanslag in deze gebiedsdeelen van f 3 113 996 in 1934 terugliep tot f 1 904 315 in 1935 en derhalve met f 1 209 681 of 39 % verminderde als gevolg van de nieuwe wijze van vaststelling der basis-padi-prijzen ingevolge het G. B. 15 Febr. 1935 n°. 29.

Blijkens de afdeelvingsverslagen nopens den aanslag en de inning van de landrente in 1935 bedroeg de totale aanslag in dat jaar f 32 126 482, tegen in 1934 f 33 345 311. Uit hoofde van misgewas werd in 1935 ontheffing verleend tot een bedrag van f 758 323; wegens onbeplant blijven van sawahs tot een bedrag van f 128 840 en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen. hoofdzakelijk in verband met de crisis, tot een bedrag van f 9 631 034. In totaal moest derhalve de landrente-aanslag in 1935 verminderd worden met f 10 518 197 (in 1934 met f 11 879 234), zoodat werkelijk te heffen viel f 21 608 285 (in 1934 f 21 466 077). Op 31 December 1935 was van den landrente-aanslag 1935 nog niet aangezuiverd een bedrag van f 2 662 326, terwijl door de met de inning belaste personen een bedrag van f 4244 werd verduisterd (in 1934 f 11 209).

De geleidelijke vermindering, welke de landrente-achterstand over de voorafgegane jaren in 1934 onderging, wettigde — ook gelet op de (zij het nog geringe) stijging, welke de prijzen van enkele landbouwproducten vertoonden — de veronderstelling, dat met de in 1934 aan crisis-ontheffing verleende bedragen in het algemeen in voldoende mate was tegemoet gekomen aan de heerschende geldschaarschte in de desa en de verminderde betalingscapaciteit van de bevolking. In verband hiermede werd voor het jaar 1935 in de nog niet op de nieuwe padi-prijzbasis herziene districten een crisis-ontheffing verleend, welke behoudens een enkele uitzondering gelijk was aan die, welke werd toegestaan in het voorafgegane jaar. Dat desondanks het totaal bedrag dezer ontheffing terugliep, houdt verband met de voortschrijdende herziening van het landrenteplichtige areaal, waarbij uiteraard rekening werd gehouden met de wijzigingen in de economische verhoudingen.

Landrente in de Buitengewesten. De aanslag en de inning der landrente in de residentie Bali en Lombok vindt plaats overeenkomstig de bepalingen der „Bali-landrente-ordonnantie” (I. S. 1922 n°. 812, juncto I. S. 1925 n°. 193). In 1935 werd de landrente herzien in de onderafdeelingen Gianjar en Kloengkoeng der afdeeling Zuid-Bali.

Blijkens het gewestelijk verslag betreffende den aanslag en de inning van de landrente bedroeg de totale aanslag in 1935 f 2 479 823, tegen f 2 647 627 in 1934. Wegens deugdelijk geconstateerd misgewas werd in 1935 ontheffing verleend tot een bedrag van f 82 087; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een bedrag van f 3984 en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen, hoofdzakelijk in verband met de crisis, tot een bedrag van f 487 303. Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1935 worden verminderd met f 573 374 (tegen in 1934 f 746 335), zoodat werkelijk te heffen viel f 1 906 448 (tegen in 1934 f 1 901 292). De vermindering van de heffing is voornamelijk een gevolg van de voortschrijdende herziening van den landrente-aanslag, waarbij rekening met de gewijzigde economische constellatie werd gehouden. Op 31 December 1935 was van den aanslag nog niet aangezuiverd f 388 673; aan boeten werd geïnd f 18 521.

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo geschiedt de aanslag en de inning der landrente overeenkomstig de regeling, vervat in de „Borneo-landrente-ordonnantie” (I. S. 1923 n°. 484, juncto I. S. 1925 n°. 193 en 1932 n°. 102). In 1935 werd de aanslag herzien in de districten Amandit (onderafd. Kandangan) en Benoea IV (onderafd. Rantau).

Blijkens het gewestelijk verslag nopens den aanslag en de inning van de landrente bedroeg de totale aanslag in 1935 f 591 402, tegen in 1934 f 702 947. Wegens deugdelijk geconstateerd misgewas werd in 1935 ontheffing verleend tot een bedrag van f 76 208 ¹⁾; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een bedrag van f 57 064 ¹⁾; in verband met andere buitengewone en gewichtige redenen tot een bedrag van f 93 978 ¹⁾, terwijl aan vrijstellingen voor leden van het kampongbestuur werd verleend een bedrag van f 5651 ¹⁾. Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1935 worden verminderd met f 232 901 ¹⁾ (tegen in 1934 f 387 817), zoodat werkelijk te heffen viel f 358 501 (tegen in 1934 f 315 130).

De vermindering van de heffing is grootendeels een gevolg van de herziening van den aanslag en van de in verband met de tijdsomstandigheden genomen maatregelen tot verlichting van den landrentedruk. Op 31 December 1935 was van den aanslag nog niet aangezuiverd f 61 325.

In het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden heeft de aanslag en de inning der landrente plaats overeenkomstig de regeling, vervat in de „Celebes-landrente-ordonnantie” (I. S. 1927 n°. 279). In 1935 werd de aanslag op den voet dezer regeling ingevoerd in de onderafdeeling Boeloekoemba van de afdeeling Bonthain.

Blijkens het gewestelijk verslag nopens den aanslag en de inning van de landrente in 1935 bedroeg de totale aanslag f 603 893 (tegen in 1934 f 573 467). In verband met deugdelijk geconstateerd misgewas werd in 1935 ontheffing verleend tot een bedrag van f 27 465; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een som van f 3662 en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen in verband met de crisis tot een bedrag van f 158 210. Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1935 verminderd worden met f 189 337 (tegen in 1934 f 275 213), zoodat werkelijk te heffen viel f 414 556 (tegen in 1934 f 298 399).

De vermeerdering van het te heffen bedrag is voornamelijk te danken aan de verdere invoering van de landrente in Zuid-Celebes. Op 31 December 1935 was van den aanslag 1935 nog niet aangezuiverd f 95 262; aan boeten werd geïnd een som van f 2536.

Andere landelijke inkomsten. Voor de overige onder de landelijke inkomsten begrepen belastingen (de Inlandsche verponding, de gebruiksgrondbelasting in de Buitengewesten en het hoofdgeld van de heerendienstplichtigen in de gouvernementslanden buiten Java en Madoera) worden de voorloopige uitkomsten voor de begrootingsrekening 1935 gesteld op onderscheidenlijk f 132 000, f 34 000 en f 89 000. De belasting op de vischvijvers op Java en Madoera werd vervangen door de landrente.

Van de groep *in- en uitvoerrechten en statistiekrecht* valt het volgende te vermelden.

¹⁾ Voorloopige cijfers.

Ook gedurende het jaar 1935 werden 50 opcenten op de invoerrechten geheven ingevolge de wet van 30 Nov. 1934 (I. S. n°. 675).

De opbrengsten van de verschillende rechten hebben over 1934 en 1935 bedragen:

	1934.	1935.
Invoerrecht	f 52 367 542	f 47 810 782
Uitvoerrecht	3 162 265	2 254 924
Statistiekrecht	1 948 998	1 809 886
	<hr/>	<hr/>
	f 57 478 805	f 51 875 592

De opbrengst van het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber (wet van 29 Dec. 1934, I. S. 1935 n°. 353) heeft bedragen: voor het tijdvak 1 Juni 1934 tot 31 December 1934 f 11 541 341 en over het jaar 1935 f 24 150 562.

Bij de wet van 25 April 1935 (I. S. n°. 291) werd bekrachtigd de Ord. in I. S. 1934 n°. 707, waarbij werd bepaald, dat gedurende het tijdvak 1 Januari 1935 tot en met 30 Juni 1936 geen uitvoerrecht wordt geheven bij uitvoer uit Java en Madoera van aldaar geteelde tabak, niet bereid voor de Inlandsche markt. Bij Ord. van 11 Mei 1936 (I. S. n°. 225) is die termijn met één jaar verlengd.

Bij Ord. van 23 Sept. 1935 (I. S. n°. 466) — bekrachtigd bij de wet van 11 Maart 1936 (I. S. n°. 185) — is de uitvoer van ondernemingsrubber en van niet met bijzonder uitvoerrecht belaste bevolkingsrubber belast met een uitvoerrecht, waarvan het bedrag afhankelijk werd gesteld van den gemiddelden prijs van Java standard sheets.

Ter verscherping van de op de beteugeling van den smokkelhandel gerichte bepalingen werd de Rechtenordonnantie gewijzigd en aangevuld bij Ordn. van 23 April 1935 (I. S. n°. 149) en 11 Dec. 1935 (I. S. n°. 584), welke mede een wijziging inhouden van het reglement op de strafvordering, het Inlandsch reglement en het rechtsreglement Buitengewesten.

Vrijstellingen van invoerrecht krachtens art. 3, eerste lid, der Indische Tariefwet werden verleend bij R. V. in I. S. 1935 n°. 339 en 447.

Wegens overtreding van de bepalingen op de tolrechten werden in 1935 afgedaan 689 bekeuringen (waarvan 589 bij onderhandsche schikking), tegen 896 (794) in 1934.

De ontvangsten aan *accijnzen* bedroegen in 1935 en 1934:

	1935.	1934.
Accijns op Inlandsch gedistilleerd	f 495 199	f 569 680
Accijns op bier	509 708	344 027
Tabaksaccijns	9 082 954	8 707 144
Accijns op petroleum { benzine	19 356 736	16 956 208
{ kerosine	10 619 232	11 233 011
Accijns op lucifers	1 994 631	2 521 982
Suikeraccijns	6 048 851	6 500 979

De accijns op bier, welke sinds 10 Januari 1934 werd geheven naar den maatstaf van f 5 per h.l., verhoogd met 50 opcenten, werd bij Ord. van 14 Oct. 1935 (I. S. n°. 502) met ingang van 1 Januari 1936 gebracht op f 6 per h.l., eveneens te verhoogen met 50 opcenten.

De accijns op benzine werd bij Ord. van 31 Dec. 1934 (I. S. n°. 716) met ingang van 1 Januari 1935 verhoogd tot f 10 per h.l. Op deze hoofdsom worden tijdelijk 30 opcenten geheven (Ord. van 31 Dec. 1934; I. S. n°. 717). Deze ordonnanties werden bekrachtigd bij de wet van 27 Juni 1935 (I. S. n°. 372).

Op 16 Juni 1935 zijn in werking getreden de nieuwe bepalingen inzake den lucifersaccijns, vervat in I. S. 1935 n°. 145, juncto n°. 163. Deze materie is

geheel opnieuw geregeld; ter verzekering van den accijns werd het banderollestelsel ingevoerd. De accijns bedraagt thans: *a.* voor verpakkingen, welke niet meer dan 41 lucifers bevatten f 1,04 per gros verpakkingen; *b.* voor verpakkingen, welke meer dan 41, doch niet meer dan 82 lucifers bevatten f 2,08 per gros verpakkingen. Onder „verpakking” wordt verstaan: doosje, hulsje, boekje of andere daarmede op één lijn te stellen eerste verpakking.

Wegens overtreding van de gedistilleerd-accijnsbepalingen werden in 1935 afgedaan 722 bekeuringen, tegen 417 in 1934; wegens het hebben van clandestiene stokerijen in de Buitengewesten werden in 1935 afgedaan 1592 bekeuringen, tegen 1471 in 1934. Wegens overtreding van de tabaksaccijnsbepalingen werden in 1935 afgedaan 1536 bekeuringen, waarvan 1277 bij onderhandsche schikking (in 1934 1883 en 1455), terwijl wegens overtreding der suikeraccijnsbepalingen werden afgedaan 7 bekeuringen, waarvan 2 bij onderhandsche schikking (in 1934 12 en 12).

Pachten. Wegens het verstrijken van de termijnen van de loopende pacht-overeenkomsten vond verpachting van het recht tot het houden van particuliere pandhuizen in 1935 plaats in de residentieën Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Djambi, de Molukken en Timor en Onderhoorigheden; in deze gewesten is de pandhuisdienst nog niet, dan wel slechts gedeeltelijk werkzaam.

In het Verslag over 1934 werd opgemerkt, dat de rechten in verband met de onzekere tijdsomstandigheden slechts voor den tijd van één jaar in pacht werden afgestaan. In 1935 werd echter bij een aantal in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gehouden tweeledige verpachtingen een belangrijk hooger bod verkregen voor een driejarig tijdvak dan voor een éénjarig tijdvak. In die gevallen werd tot een driejarig pachtcontract besloten. Overigens bleven de hoogste biedingen gelijk aan, dan wel beneden die van het voorafgegane tijdvak.

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd in negen gevallen het bestaan van clandestiene pandhuizen geconstateerd. De overtreders (allen van Chineeschen landaard) werden met een geldboete gestraft.

Zooals reeds in het Verslag over 1934 werd verwacht, heeft de in 1935 in het leven geroepen mogelijkheid tot snellere berechting van overtredingen van het pachtreglement (I. S. 1935 n°. 73) de in dat jaar uitgebrachte biedingen gunstig beïnvloed. Zoo bracht het recht tot verkoop van gedistilleerd in het gewest Riouw en Onderhoorigheden (uitgezonderd de Poelautoedjoeh-archipel en het op den vasten wal van Sumatra gelegen gedeelte van het gewest) in 1935 f 43 200 op, tegen f 26 400 in 1934 en in den Poelautoedjoeh-archipel f 2400, tegen f 960 in 1934.

Het recht tot alleenverkoop van laroe ter hoofdplaats Koepang (res. Timor en Onderhoorigheden) werd gegund aan den eenigen bieder voor den tijd van één jaar tegen f 2280 (vorig tijdvak f 3660).

De opbrengst voor de verpachtingen bedroeg in totaal f 64 517, tegen f 65 054 in 1934.

De licentieën voor het houden van Chineesche dobbelspelen brachten f 95 300 op, dus ruim f 28 000 minder dan in 1934 (f 123 972), hetgeen o. m. moet worden toegeschreven aan het in 1935 tot de hoofden van gewestelijk bestuur gerichte rondschrijven, waarin op spaarzaamheid bij het verlenen van vergunningen wordt aangedrongen (Bb. n°. 13534).

4. De Indische Bedrijvenwet.

Bij de wet van 31 Dec. 1935 (N. S. 1935 n°. 834, I. S. 1937 n°. 13) is de begrootingsrekening der gezamenlijke Landsbedrijven over het dienstjaar 1932 vastgesteld.

De afschrijvingspercentages op de bezittingen van de Emmahaven en de havens van Semarang, Belawan en Makassar worden tot en met het jaar 1937 gehandhaafd (I. S. 1935 n°. 498).

Regelen voor de berekening van het bedrag der afschrijvingen op de bezittingen van den post-, telegraaf- en telefoondienst voor de jaren 1935 t/m 1939 zijn opgenomen in I. S. 1935 n°. 499.

5. Het beheer der geldmiddelen en de contrôle daarop.

Op 9 Januari 1935 overleed het lid van de Algemeene Rekenkamer mr. H. Carrière; in zijn plaats werd bij K. B. 5 Aug. 1935 n°. 65 benoemd mr. A. P. G. Hens, assistent-resident, belast met de waarneming der betrekking van adjunct-inspecteur voor agrarische zaken en verplichte diensten.

In 1935 zijn op Java en Madoera de werkzaamheden van de hulpontvangers voor de perceptie, de plaatsvervangende en dienstdoende hulpontvangers voor de perceptie, voor zoover zulks mogelijk was, overgedragen aan den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst. De resultaten van deze overdracht zijn als volgt:

Provincie.	In 1935 opgeheven perceptie- kassen.	Nog op te heffen perceptie- kassen.
West-Java	30	30
Midden-Java	35	3
Oost-Java	46	12
Totaal	111	45

De overdracht van de nog overgebleven 45 perceptiekassen kon nog niet plaats vinden òf omdat deze onafscheidelijk verbonden zijn aan een nog bestaande Landskas òf omdat zij gelegen zijn op plaatsen waar geen postkantoor is bescheiden. In samenwerking met den Postdienst wordt naar een oplossing gezocht.

Tijdens de overdracht van de perceptiekassen aan den Postdienst is de mogelijkheid gebleken ook de werkzaamheden van de algemeene ontvangers en hulp-algemeene ontvangers op Java en Madoera aan den Postdienst over te dragen. Hiertoe werd een proef genomen met de Landskas te Tasikmalaja, die 26 October 1935 aan den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst werd overgedragen. De resultaten hiervan zijn gunstig en op grond hiervan wordt het mogelijk geacht ook andere daarvoor in aanmerking komende Landskassen aan dien dienst over te dragen.

De Landskassen te Tandjoengbalai (Oostkust van Sumatra) en Ternate (Molukken) zijn opgeheven (Bb. nos. 13368 en 13369).

B. DE FINANCIËN DER ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN.

De begroting 1935 van het Soenanaat Soerakarta gaf een tekort te zien van f 129 140 (ontvangsten f 4 679 086 en uitgaven f 4 808 226), waaruit blijkt, dat de financiële positie, in vergelijking met vorige jaren waarin gewerkt werd met een budget van bijna 6½ miljoen, een grondige wijziging heeft ondergaan. De ontvangsten voor het jaar 1935 werden echter zeer voorzichtig geraamd, zoodat met eenige reden verwacht mocht worden, dat het geraamde tekort tenslotte nog wel zou meevallen. De belangrijke teruggang der ontvangsten is voornamelijk een gevolg van de sterke vermindering van de opbrengsten der belastingen en van de ondernemingspachten, zoomede van de inkomsten der bedrijven. Zoo liep de opbrengst der landrente terug van f 1 049 000 in 1929 tot f 700 000 in 1935. De ondernemingspachten werden voor 1935 begroot op f 919 000, tegen f 1 832 800 in 1931 (het laatste jaar, waarin de pachten vol betaald werden). Van de bedrijven was het vooral het marktbedrijf, waarvan de ontvangsten zeer sterk terugliepen. Belangrijke bezuinigingen zijn verkregen op de personeelsuitgaven, terwijl verder voornamelijk bezuinigd is moeten worden op de uitgaven voor Zelfbestuurswerken.

Voor de Mangkoenagaran werd voor het jaar 1935 een sluitende begroting verkregen, met een totaal aan ontvangsten en aan uitgaven van f 1 452 261 (tegenover een totaal aan ontvangsten in 1929 van f 3 351 819). In vroegere jaren konden zeer groote bedragen uit de winst van het Fonds van Mangkoenagaransche Eigendommen ten bate van het Zelfbestuur worden aangewend. Zoo bedroeg de vaste bijdrage in 1929 f 700 000 en werd daarnaast in dat jaar nog een bedrag van f 1 038 133 uit de winst beschikbaar gesteld. Geleidelijk zijn deze bijdragen sterk verminderd, zoodat voor 1935 van het Fonds nog slechts een bijdrage van f 140 000 werd ontvangen. Deze bijdrage kon nog niet geheel worden gemist, niettegenstaande in zeer belangrijke mate is bezuinigd. Behalve aan den teruggang der ontvangsten, als gevolg van de vermindering van de bijdragen van het Fonds van Eigendommen, is de vermindering der inkomsten ook in dit Zelfbestuur voornamelijk te wijten aan terugloop van de ontvangsten uit belastingen, uit ondernemingspachten en uit de bedrijven. Zoo liep de opbrengst der landrente terug van f 359 000 in 1931 tot f 265 000 in 1935; die der ondernemingspachten (met inbegrip der ondernemingen van het Fonds van Eigendommen) van f 231 200 in 1931 tot f 124 550 in 1935. Van de bedrijven was het ook hier het marktbedrijf, waarvan de inkomsten een sterke daling vertoonden. Ook in het Mangkoenagaransche Zelfbestuur zijn in verband hiermede op de uitgaven zeer ingrijpende bezuinigingen aangebracht.

Voor het Sultanaat Jogjakarta konden voor 1935 de ontvangsten worden geraamd op f 3 854 989, de uitgaven op f 3 822 474, zoodat, zij het ten koste van belangrijke bezuinigingen, een betrekkelijk gunstig beeld werd verkregen. Globaal genomen schommelden de gewone ontvangsten in de jaren 1929 tot en met 1932 om de 5½ miljoen om in 1933 terug te vallen tot 4½ miljoen en voor de jaren 1934 en 1935 de 3½ miljoen te naderen. De opbrengst der belastingen liep terug van bijna 1,4 miljoen tot bijna 1 miljoen, de pachten verminderden van ruim 1,2 miljoen tot ruim ½ miljoen. Ook in het Sultanaat is men er tot dusver op een bevredigende wijze in geslaagd zich aan de zoo sterk gewijzigde omstandigheden aan te passen.

Daar het budget van het Pakoe Alamsch Zelfbestuur, met slechts één landbouwonderneming, belangrijk minder dan dat der andere Zelfbesturen beheerscht werd door de opbrengst van de ondernemingspachten, heeft de aanpassing aldaar minder moeilijkheden opgeleverd. De begroting voor 1935 sloot met een totaal aan uitgaven en aan ontvangsten van f 247 241, waartoe, voor wat de ontvangsten betreft, beschikt moest worden over een voordeelig saldo van het dienstjaar 1933 en vorige jaren tot een bedrag van f 62 249. Indien men echter bedenkt, dat op de begroting voor 1934 als ontvangstpost nog paraisseerde een bedrag van f 149 809 uit het voordeelig saldo van vorige jaren, dan is het wel duidelijk, dat men ook in het Pakoe Alamsch gebied met de noodzakelijke aanpassing op den goeden weg is.

De Landsbijdrage tot dekking der tekorten op de gewone diensten der Landschapsbegrotingen in de Buitengewesten voor 1935 bedroeg f 1 032 330, tegen een raming van f 1 398 679.

Voorts wordt verwacht, dat de aan de kassen in het gewest Timor en Onderhoorigheden voor 1935 toegekende bijdragen gedeeltelijk ongebruikt zullen blijven. Aan eenige in voorafgegane jaren armlastige kassen in de gewesten Oostkust van Sumatra en Westerafdeeling van Borneo behoefde voor 1935 geen Landsbijdrage te worden toegekend, doordat sluitende begrotingen werden verkregen door ruimere belastingontvangsten als gevolg van de uitkeeringen uit de opbrengst van het bijzonder uitvoerrecht op de bevolkingsrubber. Ook de landschapskas van Toli toli (Manado), welke in vorige jaren geregeld Landssteun behoefde, kon zonder een dergelijken steun voor 1935 tot een sluitende begrooting komen, terwijl t. a. v. de meeste andere kassen in Manado en eenige landschapskassen in het gewest Atjeh en Onderhoorigheden met een lagere bijdrage dan in het vorig jaar kon worden volstaan.

De betreffende gegevens in het tweede deel van dit Verslag geven een nader beeld van den toestand van de Landschapsfinanciën.

C. DE FINANCIËN DER PROVINCIËN, GEMEENTEN, REGENTSCHAPPEN EN PLAATSELIJKE RADEN.

Verdere vermindering op de met overgedragen Landstaak verband houdende Landsbijdragen aan autonome gemeenschappen moest ook in 1935 worden bewerkstelligd. De formeele regeling daarvan bereikte nog niet het Staatsblad, doch als gewoonlijk werd — na gepleegd overleg met de lokale besturen — reeds aanstonds bij de betaalbaarstelling met de noodzakelijke vermindering der Landsuitkeeringen rekening gehouden.

Het bedrag der crisiskorting werd aldus opgevoerd tot f 12 982 368. In dit bedrag is de in 1934 reeds in de Landsbegroting verwerkte vermindering der bijzondere tegemoetkomingen aan de provincies (ad f 1 613 000) begrepen. De meerdere korting ten opzichte van 1934 bedroeg f 2 696 374.

Neemt men, evenals in vorige Verslagen geschiedde, de in 1932 vastgestelde vermindering der uitkeeringen in verband met de korting op de salarissen van lokaal personeel mede in acht, dan bedroeg deze vermindering sindsdien in totaal f 12 982 368 + f 1 214 952 = f 14 197 320.

In totaal werd aan (restant) Landsuitkeeringen in 1935 nog uitgekeerd f 11 864 342, zoodat daarop sedert 1932 een bezuiniging werd bereikt van ruim 54 %.

Het waren voornamelijk de (stads)gemeenten, welke in staat bleken zonder Landsbijdrage de lokale taak te financieren. Nog slechts 8 van deze gemeenschappen genoten in 1935 een zoodanige bijdrage, waartegenover er 23 geen Landsuitkeering meer ontvingen. Van de regentschappen kregen er 9 (van de 70) in 1935 geen vaste Landsbijdrage meer uitgekeerd, terwijl van de plaatselijke ressorten in de Buitengewesten nog 3 (van de 10) een Landsuitkeering ontvingen.

Ook op de ten laste van den decentralisatiepost (post 4,9 der Landsbegroting) toegekende subsidies ten behoeve van de uitvoering van lokale werken kon wederom bezuiniging worden verkregen. Werd in 1934 voor dit doel f 412 613 uitgekeerd, in 1935 beliep het totaal van deze tegemoetkomingen nog slechts f 222 217.

Met ingang van 1 Januari 1935 kwamen de Landsmotorvoertuigenbelastingen alsook de lokale heffingen op het motorverkeer te vervallen, in plaats waarvan werd overgegaan tot een verhooging van den benzine-accijns (I. S. 1934 nos. 716 en 717). Uit de opbrengst dier verhooging zouden zoowel de lokale raden in de Buitengewesten terzake van de inkomstenderving, voortvloeiende uit de afschaffing hunner eigen heffingen, als de provincies, regentschappen en stads-gemeenten, welke gebiedsdeelen niet meer als tevoren een vergoeding op den voet der motorvoertuigenbelastingordonnantie Java en Madoera zouden ontvangen, kunnen worden schadeloosgesteld. In afwachting van de totstandkoming van een definitieve regeling dezer schadeloosstellingen, werd over 1935 een gelijk bedrag uitgekeerd als in 1934 uit de opbrengst der eigen heffingen c.q. als aandeel in de Landsheffing was genomen (d. w. z. in totaal f 2 609 653).

Evenals in 1934 vond ook in 1935 slechts in incidenteele gevallen overdracht van individueele ziekenzorg op de autonome gebiedsdeelen plaats. Een sedert tot stand gekomen wettelijke voorziening tot overdracht van bepaalde onderdeelen van de Landszorg voor de volksgezondheid — welke overdracht voorloopig beperkt zal blijven tot Java en Madoera — werd voorbereid.

Ook overdracht van onderwijszorg geschiedde nog slechts in enkele op zichzelf staande gevallen. Voor Java en Madoera werd echter mede een wettelijke voorziening tot gedeeltelijke overdracht van de Landszorg voor het onderwijs voorbereid. Deze voorziening heeft eveneens in 1936 het Staatsblad bereikt.

Mede als bezuinigingsmaatregel, zijn met ingang van 1 Januari 1936 de regentschappen Karanganyar, Batang en Poerwokerto (prov. Midden-Java) opgeheven (I. S. 1935 nos. 629, 630 en 631).

Omtrent de in 1935 door de autonome gebiedsdeelen gesloten leeningen kan het volgende worden vermeld.

Het College van Gedeputeerden van den Provincialen Raad van West-Java

bekrachtigde een kasgeldleening van de stadsgemeente Bandoeng ten bedrage van f 450 000, alsmede een conversie-leening dier gemeente ten bedrage van f 7 250 000, welke laatste nog niet werd geplaatst. Bovendien bekrachtigde dit College een leening van de stadsgemeente Batavia tot een bedrag van f 350 000 ten behoeve van den bouw van een slachthuis en een conversie-leening van deze gemeente ten bedrage van f 12 900 000, zoomede een leening van het regentschap Bandoeng ten bedrage van f 50 000 voor den aanleg van een drinkwaterleiding, welke drie leeningen nog niet geplaatst werden.

Het College van Gedeputeerden van den Provincialen Raad van Midden-Java bekrachtigde een conversie-leening van de stadsgemeente Pekalongan ten bedrage van f 106 000, welke tegen een rente van $4\frac{1}{2}$ % en een koers van 99 werd geplaatst bij de Wees- en Boedelkamer te Semarang, een conversie-leening van de stadsgemeente Salatiga tot een bedrag van f 165 000, welke tegen een rente van 5 % en pari-koers werd geplaatst bij de N. V. Credietbank voor Nederlandsch-Indische gemeenten en ressorten, en een leening van de stadsgemeente Semarang, groot f 90 382,50 ter waarborging van de door de Woningvereniging Semarang bij de Spaarbank aldaar gesloten hypothecaire leeningen, groot pro resto f 90 382,50.

Het College van Gedeputeerden van den Provincialen Raad van Oost-Java bekrachtigde een conversie-leening van de stadsgemeente Soerabaja ten bedrage van f 14 178 000 (tegen een maximale rente van 4 % en een minimum uitgiftekoers van 97 %), welke leening nog niet werd geplaatst, alsmede een besluit van den stadsgemeenteraad van Pasoeroean, strekkende tot aanvulling van het overtollig en onverwerkt gebleven restant van de 5 % leening 1931 tot versterkte aflossing van een in 1919 aangegane 5 % leening, groot pro resto f 90 000.

Bij Ord. van 4 Mei 1935 (I. S. n°. 156) zijn twee geldleeningen van de gemeente Bandjermasin bekrachtigd ten bedrage van f 23 000 en f 8500 voor den bouw van een runderslachthuis en een varkensslachthuis; beide leeningen werden tegen een rente van 4 % à pari geplaatst bij de landschapskas van Koetai.

Voorts werden twee conversie-leeningen van de provincie Oost-Java, ten bedrage van f 1 925 000 en f 2 171 000 tegen een maximale rente van 5 % en een minimum uitgiftekoers van $97\frac{1}{2}$ %, bekrachtigd (I. S. 1935 n°. 527), welke leeningen evenwel niet konden worden geplaatst.

Tenslotte werd bij Ord. van 10 Dec. 1935 (I. S. n°. 580) een geldleening voor pasarbouw van de gemeente Manado bekrachtigd ten bedrage van f 10 000 tegen 4 % en pari-koers, geplaatst bij de landschapskassen te Manado.

Ten gunste van de stadsgemeente Batavia werd met garantie van het Land een promesse-crediet geopend bij de Javasche Bank tot een maximum van f 1 698 500 ten behoeve van de aflossing van leeningen der voormalige stadsgemeente Meester Cornelis.

De stadsgemeente Bandoeng ging voort met de in 1934 aangevangen aflossing van eenige Gouvernementsvoorschotten; in 1934 en 1935 werd tezamen f 643 206 afgelost.

De rente van alle nog uitstaande Gouvernementsvoorschotten werd met ingang van 1 Januari 1935 verlaagd tot 4 %.

HOOFDSTUK III.

DE ECONOMISCHE TOESTAND.

A. ECONOMISCH OVERZICHT.

In algemeenen zin bracht het jaar 1935 ongetwijfeld een economische opleving, doch bovendien een toenemend verschil tusschen het vrijwel onveranderd internationaal ruilverkeer en de stijgende bedrijvigheid in een groot aantal landen of economisch omgrensde landengroepen.

Het proces van structureele verschuivingen in het productie-apparaat schreed voort tengevolge van rationalisatie, verplaatsing van industrieën en opkomst van nieuwe industriegebieden. Tot dusver belangrijke industrielanden streefden naar reagrarisering, andere gebieden trachtten door allerlei kunstmatige restricties een hernieuwde agrarische overproductie te voorkomen.

Ofschoon de valuta van het sterling-blok — behoudens een kleine tijdelijke inzinking in het voorjaar —, die van een aantal kleinere landen, zoomede de yen een opmerkelijke vastheid vertoonden, en de pariteit tusschen pond en dollar slechts aan geringe schommelingen onderhevig was, kenmerkte de ontwikkeling op monetair gebied zich in andere opzichten door een voortdurende onrust.

De voor vele stapelproducten, voedingsstoffen en grondstoffen geconstateerde verbetering van de statistische positie — als gevolg van dalende wereldvoorraden, gepaard gaande met een stijgende consumptie — en de in vele landen toenemende industriele bedrijvigheid, hetgeen leidde tot het zich geleidelijk sluiten van de prijschaar tusschen agrarische producten en grondstoffen eenerzijds en fabrikaten anderzijds, zouden een gunstiger invloed hebben gehad, ware het niet, dat zij hun volle werking misten tengevolge van de belemmeringen, het internationale ruilverkeer in den weg gelegd.

De uit de hierboven opgesomde feiten voortvloeiende verhoudingen waren even zoovele obstakels voor de wederopleving van de exportlanden.

Nederlandsch-Indië, als exportland van agrarische producten in beslissende mate afhankelijk van de internationale situatie, onderging dan ook ten zeerste den invloed van de aangehaalde verschijnselen, voor zoover het conjunctuurbeeld daardoor werd bepaald.

De consequentie der optredende wijzigingen moest voortdurend voor oogen worden gehouden en het productie-apparaat had zich aan te passen aan nieuwe eischen. De mogelijkheid tot nauwe samenwerking met een meer ontwikkeld industrieland was daarbij een eerste voorwaarde. In dit opzicht bood o. m. de verbinding met het moederland gelegenheid tot een vruchtbare en doeltreffende coöperatie.

De belangen van Nederlandsch-Indië werden, evenals tevoren, ook in 1935 betrokken in een aantal handelsovereenkomsten en -afspraken, door Nederland met het buitenland gesloten. Het voornaamste resultaat werd wel bereikt in de overeenkomst met de Vereenigde Staten van Amerika.

Ook door Indië zelf werd de krachtige economische politiek, in 1934 gevoerd, verder uitgebouwd.

In de verpakkingsordonnantie en de handelscontrôle-ordonnantie vond de legale uitrusting van de Indische handelspolitiek een verdere aanvulling.

Wat de export-producten betreft, kwam een regeling van de productie en den afzet van suiker in bewerking; de regeling zelf kwam in 1936 tot stand. De kapokbelangen-ordonnantie 1935 riep voor de bevordering van den afzet en de verbetering van de voortbrenging van dit voor Java en Celebes zoo belangrijke bevolkingsproduct een organisatie in het leven.

De contingentteeringen en licentieeringen werden, naarmate de behoefte daaraan zich voordeed, verder ontwikkeld, terwijl verschillende takken van het binnenslandsche bedrijfsleven aan een reglementeering werden onderworpen.

De in 1934 ingezette daling van de wereldvoorraden schreed voort in 1935. De volgende index-cijfers, ontleend aan een publicatie van het Institut für Konjunkturforschung, geven daarvan een beeld:

1929	1933	1934	1935
100	142,5	132,8	118,9

Die daling droeg een uitgesproken karakter voor granen (tarwe), suiker, katoen, zink en tin en had beteekenis voor thee en zijde. De rubberpositie veranderde weinig, evenals die van koper, lood en petroleum. De positie van koffie werd veel slechter.

Volgens gegevens van bovengenoemd Institut für Konjunkturforschung zijn de wereldvoorraden van de voornaamste grondstoffen ongeveer met 10,5 % gedaald; de index-cijfers van de groothandelsprijzen, omgerekend op dollar-basis, zijn met 1,9 % gestegen, die van agrarische producten namen toe met 2,9 %.

De koopkracht van landbouwproducten is met 4,6 % en die van de voornaamste voedingsmiddelen met 6,7 % toegenomen.

Het is alweder kenmerkend voor de belemmeringen, die den internationalen goederenhandel nog steeds in den weg staan, dat de wereldhandel zelf nòch in volume, nòch in waarde een toeneming vertoonde, welke ook maar eenigszins evenredig was aan de toeneming van de productie in verschillende landen, welke voortbrenging daarenboven over die landen nog zeer ongelijkmatig was verdeeld. De volgende tabel kan dat duidelijk maken.

Periode.	Index-cijfers van den wereldhandel.			Index-cijfers van de productie.
	Hoeveelheid.	Waarde.	Prijzen (in goud).	
1929	100	100	100	100
1932	74.1	39.1	53.0	76.8
1933	75.1	35.3	47.0	86.6
1934	77.2	34.1	44.0	95.2
1935	78.2	34.7	44.4	± 105.7

De tevoren vermelde internationale monetaire en politieke gebeurtenissen beïnvloedden ten eerste de internationale productenmarkt.

Aan deze reeks van feiten moet met betrekking tot den invloed op de noteringen nog worden toegevoegd de ineensstorting van de peperpool op de Londensche beurs, gepaard gaande met de daling van den koers van het pond sterling.

Verder heerschte er onzekerheid in verband met het onderzoek van het Hooggerechtshof in de Vereenigde Staten naar de wettigheid van de Agricultural Adjustment Act.

Ook de toepassing van sancties tegen Italië na het uitbreken van het Abesjinsche conflict maakte de wereldsituatie gecompliceerder.

De prijzen werden, daar er nauwelijks sprake was van een conjunctuurtendenz, voor een deel beïnvloed door (speculatieve) aankopen van voedingsmiddelen en grondstoffen; voor een ander deel werden zij gedrukt door gebrek aan vertrouwen in de toekomst, veelal tot uiting komende op de termijnenmarkt.

De rijst- en maisprijzen bleven in Nederlandsch-Indië in 1935 vrijwel stabiel, ofschoon de padi-prijzen iets verbeterden, en die van mais, hoewel lager dan in 1934, iets hooger lagen dan in het buitenland tengevolge van de zeer groote binnenlandsche vraag.

De prijzen van de zetmeelproducten waren in den loop van het jaar aan groote opwaartsche schommelingen onderhevig, doch lagen einde 1935 niet ver af van die in 1934.

De aanvankelijk sterke stijging der prijzen van copra, palm- en lijnolie, o. a. het gevolg van de bij voortduring groote vetschaarschte in de U. S. A., wijzigde zich omtrent medio 1935 in een daling. Daarna liepen de prijzen weer op, om te eindigen op een hooger niveau met vaste tendenz, veroorzaakt door ongunstige weersinvloeden op den lijnzaad- en aardnotenooft in Argentinië en Britsch-Indië.

De gemiddelde wereldprijs van suiker verschilde weinig van dien in 1934. Wel is de algemeene statistische positie gezonder geworden en de consumptie verhoogd, doch voor de exportlanden zijn de vooruitzichten over het algemeen weinig of niet verbeterd; toch hebben de Java-suiker-prijzen van de betere situatie in geringe mate geprofiteerd, resulteerende in een licht oploopen der prijzen.

De gemiddelde prijzen van thee, koffie, cacao en tabak waren lager dan in 1934.

Het prijsverloop van de voornaamste specerijen was, afgezien van de calamiteuze gevolgen van den peperkrach in Februari 1935, bevredigend.

De geringe productie van nootmuskaat en foelie als gevolg van gedeeltelijke oogstmislukking op de Banda-eilanden had een gunstigen invloed op de prijzen, voornamelijk op die van muskaatnoten; de prijs van witte peper onderging daarentegen een zeer groote daling, waarin ook zwarte peper werd meegesleurd. Toch was de omzet niet onaanzienlijk.

De rubberprijs bleef in 1935 vrijwel op een gelijk niveau, de statistische positie bleef zwak. De verhooging van het restrictie-percentages van 35 op 40 % door het International Rubber Regulation Committee, een betere waarborg door reguleering van den export van bevolkingsrubber uit Nederlandsch-Indië door opkoop van 20 000 ton ondernemings- en bevolkingslicenties, verhooging van de basis-quota voor 1936 tot en met 1938, benevens een toename van het rubberverbruik in de U. S. A. waren oorzaak, dat de prijzen in binnen- en buitenland tenslotte een weinig opliepen.

De tinprijzen, welke aanvankelijk tijdelijk daalden tengevolge van een mislukte poging tot vorming van een tinpool, bleven de rest van het jaar constant, daar aan de grootere consumptie van tin in Noord-Amerika werd tegemoetgekomen door een verlaging van het restrictie-percentages van 55 % in April tot 20 % in October 1935, en zelfs tot 10 % in Januari 1936.

De prijs van sisal steeg sedert Mei 1935 voor het eerst na een jarenlange daling, zoodat de productie weer loonend werd.

De katoenprijzen liepen in de tweede helft van 1935 iets op tengevolge van den minder goeden oogst in de U. S. A.

De daling van de kapokprijzen kwam in 1935 tot stilstand als gevolg van het optreden van de reeds eerder vermelde Nederlandsch-Indische kapokcentrale, waardoor aan de prijsbedervende concurrentie van Indische exporteurs op buitenlandse markten een einde kwam.

De huidenprijs steeg op de wereldmarkten met ± 20 % tengevolge van een groote bedrijvigheid in de leder- en automobiel-industrie. De export uit Nederlandsch-Indië nam toe van $\pm 3\ 650\ 000$ stuks in 1934 tot $\pm 3\ 800\ 000$ stuks in 1935 (waarde resp. $\pm f\ 4\ 700\ 000$ en $\pm f\ 5\ 000\ 000$).

De prijzen van damar en benzoë bleven in 1935 vrijwel constant, terwijl die van copal in de tweede helft van 1935 verbeterden en het niveau van 1932 bereikten.

De prijzen van petroleum en benzine — met een voor eerstgenoemd product dalende en laatstgenoemd product stijgende tendenz — waren merkwaardig vast in 1935.

Het volgend overzicht van het verloop van een aantal prijzen van belangrijke uitvoerartikelen geeft eenig beeld van bovengeschetste ontwikkeling voor Nederlandsch-Indië:

Prijzen van een aantal belangrijke uitvoerartikelen (in guldens).

Jaren (gemiddelden).	Tin per 100 kg.	Rubber per ½ kg.	Sisal per 100 kg.	Kapok per 100 kg.	Copra fobnug per 100 kg.	Ta- pioca- meel per 100 kg.	Koffie (robusta) per 100 kg.	Thee per ½ kg.	Peper (witte) per 100 kg.
1926	334,97	1,23	1) 57,41	142,68	29,09	12,77	97,38	0,80 ^s	157,85
1927	336,91	0,99	50,08	123,02	28,44	12,25	83,55	0,72 ^s	206,54
1928	267,27	0,58 ^s	43,54	101,46	27,12	10,84	88,93	0,63	224,97
1929	243,40	0,54	52,25	93,35	23,34	14,31	89,57	0,57	220,54
1930	168,61	0,30 ^s	35,91	66,06	19,39	11,59	52,90	0,46	105,35
1931	190,66	0,15	19,96	55,56	12,65	6,78	36,30	0,30	71,22
1932	115,68	0,08 ^s	14,56	42,60	9,78	5,88	39,03	0,17 ^s	43,11
1933	157,76	0,11	15,32	31,88	7,06	5,89	31,87	0,26	35,86
1934	164,98	0,20 ^s	13,75	30,59	4,73	5,—	25,97	0,33 ^s	58,13
1935	154,96	0,18 ^s	15,50	26,96	7,—	6,19	20,12	0,26	35,88

In de volgende tabel wordt een overzicht gegeven van den geheelen in- en uitvoer.

De gegevens, voor 1935 beschikbaar, zijn nog niet definitief, doch eventueel nog aan te brengen verbeteringen zullen het verkregen cijferbeeld niet belangrijk meer beïnvloeden.

In- en uitvoer van Nederlandsch-Indië (uitgezonderd goud en zilver, postpakketten, passagiersgoederen en scheepsgebruik).

Jaren.	Invoer.		Uitvoer.		Index-cijfers.			
					Invoer.		Uitvoer.	
	1000 tons.	1000 gld.	1000 tons.	1000 gld.	Ge- wicht.	Waarde.	Ge- wicht.	Waarde.
1928	2 926	981 863	9 648	1 577 025	100	100	100	100
1929	3 461	1 088 403	10 185	1 443 447	118	111	106	92
1930	2 866	862 994	9 979	1 157 217	98	88	103	73
1931	2 222	565 185	8 098	747 161	76	58	84	47
1932	1 725	368 758	8 571	541 375	59	38	89	34
1933	1 670	318 144	8 494	467 892	57	32	88	30
1934	1 591	286 163	9 004	487 328	54	29	93	31
1935	1 645	273 567	9 384	445 683	56	28	97	28

De totale uitvoerhoeveelheid, in 1934 hooger dan in 1933, nam ook in 1935 toe; de exportwaarde daalde echter.

In gewicht is de uitvoer van rubber tengevolge van de restrictie afgenomen; het niveau van 1929 werd daarbij bereikt. In geringe mate nam ook de export van suiker af; de uitvoerwaarde van laatstgenoemd product is evenwel sterk gedaald.

De export van copra, vezels, kapok, mais, wildhout, aardolieproducten, thee, tin en tinerts is in 1935 toegenomen. De uitvoerwaarde van thee nam daarentegen af. De export van koffie was nagenoeg gelijk aan dien van 1934, doch nam in waarde af.

In de volgende tabel wordt een beeld gegeven van den algemeenen ontwikkelingsgang van dat deel der productie, hetwelk in de exportcijfers tot uitdrukking komt.

1) Amsterdam/Rotterdam-notering.

Gewicht in millioenen kg (bruto), waarde in millioenen guldens
(uitgezonderd goud en zilver, postpakketten, passagiersgoederen
en scheepsgebruik).

Omschrijving.		1929.	1933.	1934.	1935.
Totale uitvoer	gewicht	10 185,0	8 494,3	9 003,8	9 383,9
	index	100,0	83,4	88,4	92,1
	waarde	1 443,4	467,9	487,3	445,7
	index	100,0	32,4	33,8	30,9
Idem, zonder suiker	gewicht	7 723,3	7 316,1	7 898,1	8 337,9
	index	100,0	94,7	102,3	108,0
	waarde	1 136,5	406,3	442,5	410,6
	index	100,0	35,8	39,0	36,1
Idem, zonder aardolieproducten .	gewicht	6 354,0	4 094,3	4 091,2	4 244,6
	index	100,0	64,4	64,4	66,8
	waarde	1 264,4	364,2	388,4	359,2
	index	100,0	28,8	30,7	28,4
Idem, zonder suiker en aardolie- producten	gewicht	3 892,3	2 916,1	2 985,5	3 198,6
	index	100,0	74,9	76,7	82,2
	waarde	957,5	302,6	343,6	324,1
	index	100,0	31,6	35,9	33,8
waarvan restrictie-producten:					
1. tin en tinerts	gewicht	41,6	16,9	23,4	28,0
	waarde	79,3	22,4	32,9	36,1
2. rubber ¹⁾	gewicht	318,8	354,6	469,3	318,6
	waarde	235,6	37,2	88,4	69,5
3. thee	gewicht	82,8	81,5	72,9	74,5
	waarde	86,1	26,4	44,9	36,7
4. kina	gewicht	10,5	6,5	6,5	6,6
	waarde	9,2	4,9	5,0	5,5
Totaal 1—4	gewicht	453,7	459,5	572,1	427,7
	index	100,0	101,3	126,1	94,3
	waarde	410,2	90,9	171,2	147,3
	index	100,0	22,2	41,7	36,0
Andere producten	gewicht	3 438,6	2 456,6	2 413,4	2 770,9
	index	100,0	71,4	70,2	80,8
	waarde	547,3	211,7	173,6	176,3
	index	100,0	38,7	31,7	32,2

¹⁾ Bij een vergelijking van de uitvoerwaarde van rubber in 1935 met die van 1934 dient er rekening mede te worden gehouden, dat in principe de bevolkingsrubber — evenals alle andere goederen — in de handelstatistiek wordt opgenomen tegen de waarde, die de rubber heeft bij aanbidding tot verificatie aan de douane, dus zonder de waarde van het (bijzonder) uitvoerrecht.

De uitvoerhoeveelheid van eetwaren, genotmiddelen, glaswerk, garens, metalen en machinerieën nam toe, die van mineralen (voornamelijk aardolie-producten), chemische voortbrengselen, aardewerk, porselein en manufacturen af.

De belangrijk gestegen invoer van garens wijst er op, dat de contingentteeringsmaatregelen van de Overheid ten bate van de binnenlandsche weefnijverheid niet tevergeefs zijn geweest. De verhoogde invoer van eetwaren vindt zijn oorzaak in den minder goed geslaagden oogst op Java en Madoera in 1934.

De invoer van productieve goederen nam, zooals uit het bovenstaande blijkt, wederom toe.

De volgende tabel geeft een inzicht in de verandering in *herkomst* en *bestemming* van den *in- en uitvoer*, uitgezonderd goud, zilver, passagiers-, post- en bootpakketgoederen, uitgedrukt in % van de totale waarde.

Invoer uit:	1928.	1933.	1934.	1935.	Uitvoer naar:	1928.	1933.	1934.	1935.
Europa	50,5	35,4	33,9	36,5	Europa	36,5	39,1	41,9	40,4
Azië	35,7	55,0	54,6	51,4	Azië	44,5	37,9	35,1	32,2
Amerika	10,2	5,5	6,8	7,6	Amerika	12,9	11,9	11,7	15,0
Afrika	0,5	0,7	0,8	0,7	Afrika	2,3	2,4	2,7	3,1
Australië	2,7	3,2	3,4	3,3	Australië	3,2	3,8	4,9	4,9
Elders	0,4	0,2	0,5	0,5	Elders	0,6	4,9	3,7	4,4
Totaal	100	100	100	100	Totaal	100	100	100	100

Het export-saldo, inclusief goud- en zilververzendingen — ook per postpakket —, daalde aanzienlijk in 1935. De volgende cijfers geven een beeld van het verloop gedurende de jaren 1928 tot en met 1935.

Waarde in duizenden guldens.

	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.
Uitvoer 1)	1 589 881	1 487 801	1 191 486	798 165	573 719	492 970	527 370	461 099
Invoer	1 030 217	1 165 973	922 272	609 865	409 880	331 419	291 590	279 003
Saldo	559 664	321 828	269 214	188 300	163 839	161 551	235 780	182 096
Goud per postpakket	—	—	—	20 000	39 203	32 012	22 510	18 924
Uitgevoerd	559 664	321 828	269 214	208 300	203 042	138 563	258 290	201 020

De gouduitvoer was, hoewel geringer dan in 1934, nog aanzienlijk, een niet onbedenklijk verschijnsel.

Er werd door het Gouvernement f 6,7 m.m. aan zilver uitgevoerd, tegen f 32,4 m.m. in 1934.

In tegenstelling met de uitvoerrechten op „andere goederen”, welke bron van inkomsten weinig veranderde sedert 1933, is de opbrengst van het uitvoerrecht op rubber sindsdien sterk gestegen.

Waarde in millioenen guldens.

	1932.	1933.	1934.	1935.
Totaal uitvoerrechten op rubber	0,267	0,591	13,072	24,926
Totaal uitvoerrechten op andere goederen	2,097	1,569	1,533	1,359

1) Uitvoerrechten zijn in deze bedragen *niet* begrepen.

Het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber bedroeg in 1934 f 11,5 m.m. en in 1935 f 24,2 m.m.

Een kort overzicht van de voornaamste posten van de Indische betalingsbalans geeft eenig inzicht in de wijze, waarop het uitvoeroverschot werd aangewend voor het doen van verschuldigde betalingen.

Eenige posten der Indische betalingsbalans.

Jaren.	Gecorrigeerd uitvoersaldo (uitgezonderd de door het Gouvernement in- en uitgevoerde zilveren munt).	Opbrengst van emissies in het buitenland.	Dividenden, handelswinsten en directiekosten, incl. tantièmes in het buitenland.	Delegaties, passagekosten en uitgaven buiten Ned.-Indië en Mekka-gangers.	Schulddelging, aankoop van effecten en overmakingen van levensverzekeringsgelden.	Interest en pensioenen.
1926	677	48	389	63	104	114
1927	729	35	356	124	102	108
1928	562	103	334	118	116	105
1929	334	59	286	101	121	105
1930	274	180 ¹⁾	213	95	101	109
1931	197	103 ²⁾	84	69	69	120
1932	209	93 ²⁾	51	41	76	119
1933	180	117 ²⁾	35	33	81	125
1934	241	151 ²⁾	34	32	62	124
1935 ³⁾	227	8	42	34	46	113

Het proces der aanpassing, ook voor het Gouvernement, is gevorderd, hoewel de dominerende uitgaven in Nederland nog niet dermate konden dalen, dat geen nieuwe schuld behoefde te worden opgenomen.

Door een grootere aflossing van schulden dan aangegane nieuwe schulden, daalde de totale Landsschuld in 1935 evenwel met \pm f 13 m.m.

De ruilverhouding was in 1935 nog steeds nadeelig, doch de situatie bleef nagenoeg gelijk aan den verbeterden toestand van 1934. De index-cijfers voor het prijsniveau van den in- en uitvoer vindt men in de volgende tabel.

In verband met de belangrijke structuur-wijziging in den aard van in- en uitvoer sedert 1928/1929 is een vergelijking van de statistiekwaarde per ton van dien van in- en uitvoer niet meer rechtstreeks bruikbaar.

De ruilverhouding is, wanneer men rekening houdt met die verandering, dan ook minder ongunstig dan uit de gemiddelde waarden per ton alleen zou kunnen worden geconcludeerd.

¹⁾ Hieronder een emissie van het Gouvernement van 103 millioen.

²⁾ Grootendeels uitgaven van Nederlandsch-Indische leeningen.

³⁾ Voorloopige cijfers.

Index-cijfers van groothandelsprijzen.

Tijdvak.	1928=100.	1913 = 100.	
	Uitvoer (gewogen).	Uitvoer (ongewogen).	Invoer.
1928.	100	125	152
1929.	95	123	151
1930.	65	88	142
1931.	45	66	112
1932.	34	52	90
1933.	34	44	78
1934.	37	43	74
1935.	36	42	72
1935 1ste kwartaal	37	45	72
1935 2de "	36	42	72
1935 3de "	35	40	71
1935 4de "	37	43	72

De werkelijke waarde van den export in 1935 bedroeg per ton f 166 (in 1934 f 180), die van den import f 47 (in 1934 f 54).

In algemeenem zin kwam de voortzetting van de in 1934 gevoerde economische politiek reeds ter sprake.

De Indische Regeering streeft bij de verwezenlijking van Haar welvaarts-politiek o. m. de verdediging en uitbouw van den export na, waartoe Zij tusschen-komst verleent en regelend optreedt op het terrein van het internationale handels-verkeer.

Daarnaast wordt de import-organisatie geregeld en de binnenlandsche industrie beschermd en gestimuleerd, terwijl de bedrijven bovendien, om ongewenschte verhoudingen te voorkomen of op te heffen, zoo noodig geregulemeerd worden. De organisatie van het inheensch bedrijfsleven met inbegrip van voorlichting en credietvoorziening heeft daarbij Haar voortdurende aandacht.

In verband daarmee werd in toenemende mate getracht, tot een eigen voor-ziening van gebruiks- en verbruiksartikelen te geraken.

De thans bestaande handelspolitieke afweermaatregelen houden dan ook alle een regeling van den invoer in, en strekken tot het bereiken van een of meer der volgende doeleinden: bescherming van de Nederlandsch-Indische industrie; begunstiging van den invoer uit die landen, welke tot de voornaamste afnemers van Nederlandsch-Indische producten behooren; bescherming van de belangen van het gevestigde import- en distributie-apparaat.

De tot nu toe tot stand gekomen vrije en landencontingenteeringen beantwoorden geheel aan de gestelde verwachtingen. De maatregelen ter reguleering van den invoer werden in 1935 nog uitgebreid, terwijl de reeds bestaande regelingen voor een deel werden aangevuld. Eind 1935 waren de volgende artikelen gecontingenteerd: gebleekte katoenen stoffen, bontgeweven stoffen, badhanddoeken, manufacturen, katoenen dekens en spreien, katoenen naaigarens, cement, electrische gloeipen, bier, pakpapier, kunstmeststoffen, sanitair aardewerk, automobiël- en motorrijwielbanden en oostpannen.

Voor eenige gecontingenteerde artikelen was als neven-doel gesteld het reser-veeren van aandeelen in den invoer van Nederland; weer andere dienden om de invoerpositie van andere landen dan het moederland te handhaven. De manu-facturen-contingenteering is wel de belangrijkste.

Naar den uiterlijken vorm onderscheiden de invoer-verordeningen, houdende *licentieering*, zich niet van die der contingentteering. Het verschil ligt in de doelstelling. Bij de contingentteering zijn de contingenten hoofdzaak, terwijl de licentieeringen hulpmiddel zijn voor de bepaling van de invoerquota van de importeurs, teneinde het distributie-apparaat te kunnen beschermen.

Ook de bestaande licentieeringsmaatregelen werden in 1935 aangevuld en hun aantal uitgebreid.

Het binnenlandsche *bedrijfsleven* werd, waar noodig, *gereglementeerd*, om te voorkomen, dat door een aanzienlijken groei van het binnenlandsche productie-apparaat de normale concurrentie-verhoudingen wederom zouden worden verstoord.

Deze reglementeering vond in 1935 toepassing op melkerijen, veembedrijven, drukkerijen, sigarettenfabrieken, metaalgieterijen, weverijen en ijsfabrieken.

Bij de verleening van bescherming dient steeds terdege rekening te worden gehouden met de dientengevolge zich wijzigende handelsverhoudingen tot het buitenland.

De mate van *zelfvoorziening*, welke tegenover de invoervermindering staat, is tengevolge van de gebrekkige productie-statistiek nog steeds niet te bepalen.

In vele gevallen blijft het binnenlandsch substituut bij de invoerdaling in omvang en/of kwaliteit nog belangrijk achter; soms beteekent de invoervermindering slechts, dat het verbruik van het binnenlandsch product relatief beter gehandhaafd bleef (cement).

Het proces van meerdere zelfvoorziening voltrekt zich vrijwel geheel op Java. Voorzover het industrie-producten betreft, is nog slechts een klein deel van het surplus aan arbeidskrachten op Java opgevangen. Uit een oogpunt van vastlegging van werkkrachten kunnen spin- en weefnijverheid, aardewerkfabricage en de lichte industrie van kramerijen, galanterieën, enz. voorloopig voor Java als het meest-belovend worden beschouwd.

De volgende tabel geeft een vergelijking van den import van een aantal artikelen gedurende de jaren 1929 tot en met 1935, waardoor de beteekenis van die eigenvoorziening eenigermate benaderd kan worden.

Invoer van goederen door eigen voorziening vervangen (in tonnen bruto).

Omschrijving.	1929.	1933.	1934.	1935.
Rijst	735 022	857 227	279 437	388 126
Kedelé	107 101	53 732	29 039	7 410
Biscuits	8 183	3 091	2 977	2 707
Sigaren	709	103	119	113
Sigaretten	4 281	441	545	513
Tabak	16 873	6 817	6 944	5 156
Bier	37 731	24 486	9 796	9 659
Portland-cement.	247 738	107 540	52 318	48 914
Lucifers.	11 911	3 288	2 487	1 978
Bontgeweven sarongs, enz.	3 171	5 476	2 251	2 424
Harde waschzeep	11 985	5 438	3 284	683
Toiletzeep	1 236	2 036	1 540	804
Chineesche en Formosa-thee	7 133	1 800	1 630	922
Autobanden (100 stuks)	5 537	2 381	2 562	2 271
Oostspannen	2 702	1 640	2 228	205
Maizena.	400	356	358	219
Suikerwerken.	2 904	1 064	1 029	539

Zooals reeds is opgemerkt, vindt de toegenomen invoer van rijst zijn oorzaak in den minder goed geslaagden oogst 1934 op Java en Madoera.

In de behoefte aan kedelé werd grootendeels voorzien door eigen productie. In 1936 is de import van dat product geheel gestaakt.

Index-cijfers van kleinhandelsprijzen en de kosten van voeding.

Jaren.	Index-cijfers 1913 = 100.		
	Kleinhandel alle artikelen.	Kosten van voeding van een Europeesch gezin.	Kosten van voeding der Inlandsche bevolking op Java en Madoera.
1928	154	167	148
1929	153	166	157
1930	150	163	152
1931	134	146	102
1932	112	123	76
1933	99	105	62
1934	90	93	61
1935 1ste kwartaal	88	88	68
1935 2de "	87	88	64
1935 3de "	86	86	62
1935 4de "	86	89	65

Bovenstaande tabel laat zien, dat het aanpassingsproces van prijzen en kosten van voeding, voor zoover de Inheemsche bevolking betreffende, in 1935 onderbroken werd. De kleinhandelsprijzen voor importgoederen en verschillende inheemsche artikelen bleven, zij het in een verflauwd tempo, dalen, doch de voedingskosten in de Inlandsche maatschappij stegen eenigszins onder invloed van de doorwerking van de prijsstabilisatie voor rijst. Voor de Europeesche bevolking zette de verlaging van voedingskosten zich nog iets voort.

De afstand tusschen de klein- en groothandelsprijzen bleef nog tamelijk groot.

De tendenz tot prijsstijging tengevolge van contingentieeringsmaatregelen, en in zwakkere mate als gevolg van licentieeringen, welke mede de strekking hebben om stabiliseerend op het prijsniveau te werken, werd door de Regeering zooveel mogelijk tegengegaan, wanneer zulks noodig bleek te zijn.

De algemeene economische toestand van Nederlandsch-Indië veranderde in 1935 betrekkelijk weinig.

In de Buitengewesten werd het export-quotum voor bevolkingsrubber wederom verhoogd, terwijl binnen afzienbaren tijd een betere regeling voor dit gedeelte van de rubber-restrictie tot stand zal zijn gekomen. De werkzaamheden, aan de invoering van een individueele restrictie voor dit product verbonden, zullen einde 1936 waarschijnlijk beëindigd zijn; in 1935 is de individueele restrictie reeds ingevoerd in Bangka, Tapanoeli, Atjeh en een gedeelte van de Oostkust van Sumatra. Met uitzondering van koffie en peper, maakten de export-producten in dat gebied goede prijzen.

Op Java vertoonde het conjunctuur-peil nog een iets verdergaande daling, welke verklaring vindt in verdere bezuinigingen van de Overheid en het bedrijfsleven, welke nog niet volledig worden gecompenseerd door den voortschrijdenden groei van de industrie.

De verdere economische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië vertoont voorloopig de tendenz van steeds in grootte toenemende verschillen tusschen Java en Madoera eenerzijds en de Buitengewesten anderzijds; die tegenstelling beheerscht in klimmende mate het algemeene beeld. Daarbij nemen Java en Madoera met enkele dichtbevolkte centra benevens eenige door de natuur zeer misdeelde streken in de Buitengewesten tegenover het verdere deel van de Buitengewesten een geleidelijk zwakkere positie in.

Het wegvallen van een ruime bron van inkomsten uit de suikercultuur op Java deed zijn vollen druk op de economische situatie gevoelen; het in den grond brengen van een iets grooteren aanplant bracht evenwel plaatselijk eenige werkverruiming. Prijsverbeteringen in den export werden goeddeels aangewend voor verdere verbetering van de schuld- en kapitaalspositie.

De Buitengewesten met hun belangrijken uitvoer van bevolkingsproducten waren conjunctuurgevoeliger, zoowel in het begin bij dalende prijzen als thans, nu het prijsniveau van den export een tegengestelde tendenz gaat vertoonen; daarbij deed zich niet, als op Java in de suikercultuur, een teruggang in de productie voor.

Het zwaartepunt van den exportlandbouw en -mijnbouw verplaatst zich naar de Buitengewesten, terwijl zich met den uitvoer dier producten ook de invoer ontwikkelt; daarentegen groeien op Java, zooals reeds werd opgemerkt, de nijverheid en het handwerk.

De geldcirculatie nam wederom af met $\pm 7\%$, terwijl tendeele ook andere cijfers, die de economische bedrijvigheid weerspiegelen, nog steeds een teruggang vertoonden. Zoo bewoog het uitleenbedrijf van de desabanken zich blijvend in dalende lijn, terwijl bij den pandhuisdienst wederom een vermindering van het totaal der uitgegeven leensommen viel te constateeren. Bij de Algemeene Volkscredietbank is evenwel in 1935 een stabilisatie ingetreden. De achteruitgang van de inkomsten der Staatsspoorwegen kwam in het afgelopen jaar nog niet tot staan tengevolge van de algemeene welvaartsdaling en de nog niet geordende concurrentie van andere transportmiddelen.

Wat het verkeer betreft, dient te worden vermeld, dat de gestadige teruggang van het aantal motorrijtuigen in 1935 niet alleen tot stilstand kwam, doch dat hun aantal niet onbelangrijk is toegenomen.

Met betrekking tot het kantoor van den Adviseur voor Volkscredietwezen en Coöperatie valt te memoreeren, dat dit medio 1935 van het Departement van Binnenlandsch Bestuur werd overgebracht naar dat van Economische Zaken, waarvan het thans deel uitmaakt. Daaronder behoort het organisch ook thuis, en een nauwer contact met andere centrale welvaartsorganen is daardoor mogelijk geworden.

B. LANDBOUW.

1. Overzicht van den landbouw.

a. *Moessonverloop.*¹⁾ Het weer op Java was in 1935 gekarakteriseerd door vele en lange kenteringsperiodes en een zwakken of matigen westmoesson. De oostmoesson stond in Mei t/m September regelmatig door. In de maanden October en November heerschte de kentering; zelfs in December was van een doorstaanden westmoesson nog geen sprake.

In Januari was de regenval in Batavia, Priangan en Cheribon normaal of minder dan normaal; in Kediri, Soerabaja en Madoera normaal of hooger. In de overige residenties schommelde de val in die maand om het veeljarig gemiddelde. In Februari was de regenval in het algemeen aan den lagen kant. Zwaardere regens werden toen geconstateerd in het bergland van Batavia, in Priangan en Banjoemas en op de zuidwestelijke hellingen van de Kloet en de Kawi. Ook in Maart bleef de regenval aan den lagen kant. Enkele streken in Batavia, Semarang, Soerabaja en Besoeki noteerden toen overmaat. In April was de regenval normaal of hooger, terwijl in Mei de meeste afwijkingen weer aan den negatieven kant waren. Cheribon, Jogjakarta, Soerakarta en Madioen noteerden in die periode tekorten van 40 tot 90 % van normaal. Ook Juni bracht meerendeels te weinig regen, behalve in Bantam, Batavia, Priangan en Semarang. In het derde kwartaal heerschte groote droogte over geheel Java. In October kwamen de regens door, doch met uitzondering van enkele gebieden, waar overmaat viel, bleven de maandsonnen nog aan den lagen kant. In November noteerden Batavia, Priangan, Banjoemas en Jogjakarta normale en zware regens, in de overige residenties schommelde de val sterk, maar bleef in het algemeen beneden normaal. In December viel slechts in deelen van Batavia, Priangan en Banjoemas overmaat, elders was de val normaal of lager.

Met uitzondering van de residentie Palembang, waar de regenval normaal was, bleef gedurende de maand Januari de neerslag op Sumatra en omliggende eilanden belangrijk beneden het veeljarig gemiddelde. Deze periode van betrekkelijke droogte zette zich plaatselijk in Februari nog voort. Van Maart tot en met Juni was de regenval over het algemeen normaal, doch in Juli werd een tekort aan regen geconstateerd. Een belangrijk tekort werd gedurende Augustus waargenomen in de residenties Djambi, Palembang, Benkoelen en Lampoengsche Districten, terwijl in de overige gewesten de regenval toen normaal of boven normaal was. September bleef voor de meeste gebieden beneden of belangrijk beneden het veeljarig gemiddelde, in Atjeh heerschte zelfs een felle droogte. Gedurende het laatste kwartaal was de regenval over het algemeen normaal, behalve in de Lampoengsche Districten, waar in December een tekort, en Sumatra's Westkust, waar een overmaat aan neerslag werd genoteerd.

Op Borneo waren de laatste helft van Januari en de eerste helft van Februari voor eenige gebieden van de Westerafdeeling van Borneo zeer droog, overigens was de regenval in deze maanden vrijwel normaal. Ook gedurende Maart, April en Mei kwamen over het algemeen geen belangrijke afwijkingen van het veeljarig gemiddelde voor. In Juni viel op veel plaatsen een overmaat aan neerslag, doch in Juli was de regenval in het algemeen normaal of minder dan normaal. Sterk wisselend was de regenval gedurende Augustus voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, terwijl de Westerafdeeling van Borneo toen een overmaat had. In September was de regenval in het algemeen aan den lagen kant; de Zuider- en Oosterafdeeling boekte zelfs een aanzienlijk tekort. Gedurende het laatste kwartaal week de regenval niet in belangrijke mate af van het veeljarig gemiddelde.

De regenval op Celebes was in Januari en de eerste helft van Februari over het algemeen geringer dan normaal, doch het was plaatselijk in Zuid-Celebes abnormaal droog. Zware regens vielen gedurende Maart in Noord-Celebes en in eenige deelen van Zuid-Celebes. In April, Mei en Juni was de regenval over het algemeen vrij normaal tot hooger dan normaal. In Juli en Augustus werd over

¹⁾ Ontleend aan het „Kort overzicht van het weer in 1935" door dr. H. P. Berlage jr.

het algemeen in Zuid-Celebes een regentekort geboekt, terwijl de regenval een normaal beeld vertoonde in Noord-Celebes, met uitzondering van enkele gebieden met ernstige droogte. Een belangrijk tekort aan neerslag had Zuid-Celebes gedurende September; in October daarentegen was de regenval in geheel Celebes hooger, soms zelfs zeer belangrijk hooger dan normaal, uitgezonderd het zuidelijk deel van het zuidwestelijk schiereiland, waar normale en beneden normale regens vielen. In November had de Minahasa een surplus aan regen, terwijl voor de rest van Celebes de val normaal was. Hoewel December over het algemeen werd gekenmerkt door een regentekort, hadden eenige plaatsen in Zuid-Celebes een belangrijk surplus.

Op de Kleine Soenda-eilanden was, met uitzondering van een surplus in Maart en April in bepaalde gebieden van Lombok, de regenval tot en met September veelal minder dan normaal. October gaf een overmaat aan regen, terwijl November en December weer tekorten hadden.

In Februari, Augustus, September en December traden in de Molukken tekorten op, terwijl een teveel voorkwam in Juni en October; in de overige maanden was de regenval normaal.

*b. Bouwgronden.*¹⁾ De volgende tabel geeft de uitgestrektheid van de bouwvelden der Inlandsche bevolking, gesplitst in sawahs en droge gronden. De landrenteplichtig geworden zeevischvijvers en de hoema-blokken in Zuid-Bantam zijn niet in de cijfers der droge gronden opgenomen; wèl de erven, de nipahbosschen en, sedert 1926, de tijdelijk bij de bevolking in gebruik zijnde gronden (uit de boschreserve, op particuliere landerijen en erfpachtsperceelen).

Uitgestrektheid der Inlandsche bouwgronden op Java en Madoera.

Jaar.	Sawahs.		Droge gronden.		Totaal.	
	In hectaren.	Verhoudingscijfers 1925 = 100.	In hectaren.	Verhoudingscijfers 1925 = 100.	In hectaren.	Verhoudingscijfers 1925 = 100.
1935	3 311 278	103	4 440 779	112	7 752 057	108
1934 ²⁾	3 300 977	103	4 425 089	112	7 726 066	108
1933 ²⁾	3 298 567	103	4 404 279	111	7 702 846	108
1932 ²⁾	3 290 803	103	4 394 042	111	7 684 845	107
1931 ²⁾	3 287 549	103	4 370 026	110	7 657 575	107
1930	3 274 440	102	4 371 815	111	7 646 255	107
1929 ²⁾	3 267 515	102	4 334 818	110	7 602 333	106
1928 ²⁾	3 253 877	102	4 309 955	109	7 563 832	106
1927 ²⁾	3 221 723	101	4 243 120	107	7 464 843	104
1926	3 212 884	100	4 121 218	104	7 334 102	102
1925	3 200 341	100	3 955 158	100	7 155 499	100

Volgens de in 1932 door de Agrarische Inspectie van het Departement van Binnenlandsch Bestuur gehouden enquête naar den aard van het grondbezit bedroeg de totale oppervlakte aan erven in dat jaar \pm 1 252 000 ha (exclusief de erven op de particuliere landerijen); voor 1935 wordt in de landbouwstatistiek voor erven (met inbegrip van die op de particuliere landerijen) een oppervlak van 1 407 000 ha vermeld.

¹⁾ Voor verdere detail-gegevens wordt verwezen naar het Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch-Indië over het jaar 1935, deel II van dit Verslag.

²⁾ Verbeterde cijfers.

Tijdelijk bij de bevolking in gebruik zijnde gronden op Java en Madoera
(in duizendtallen ha).

Jaar.	Sawahs.	Droge gronden.
1935	155 000	118 000
1934	159 000	120 000
1933	163 000	121 000 ¹⁾
1932	161 000	117 000 ¹⁾
1931	123 000	114 000 ¹⁾
1930	149 000	140 000
1929	152 000	142 000

c. Oogstresultaten. Eénjarige Inlandsche gewassen. In 1935 was het geoogste areaal van eenjarige gewassen grooter dan in 1934 en ook grooter dan het veeljarig gemiddelde, waarbij verschillende factoren, zooals de gunstige weersomstandigheden gedurende den westmoesson, de zeer verminderde werkgelegenheid buiten den Inlandschen landbouw, de geldschaarschte en zeker ook de beperking van den rijst invoer zullen hebben medegewerkt.

Een inzicht in de totale bedrijvigheid in de sawah- en tegalan-cultuur geeft de volgende tabel.

Geoogste (geslaagde) uitgestrektheden eenjarige gewassen
(in duizendtallen hectaren). ²⁾

Jaar.	West-Java.	Midden-Java en Vorstenlanden.	Oost-Java.	Java en Madoera.
Jan./Aug. 1935	1 275	2 368	2 841	6 484
1934	1 166	2 216	2 574	5 956
1933	1 244	2 254	2 678	6 176
Gemiddeld 1925/1934	1 243	2 149	2 554	5 946
Sept./Dec. 1935	286	701	932	1 919
1934	307	746	1 002	2 055
1933	294	838	1 003	2 135
Gemiddeld 1925/1934	239	720	840	1 799

¹⁾ Verbeterd cijfer.

²⁾ Ten einde een beter beeld te geven van de geoogste uitgestrektheden van den westmoesson-aanplant en die van den oostmoesson-aanplant is in deze tabel — in afwijking van vorige verslagen — het jaar gesplitst in de perioden Januari/Augustus (oogst van den westmoesson-aanplant) en September/December (oogst van den oostmoesson-aanplant).

Uit dit overzicht blijkt, dat vooral in de eerste 8 maanden (d. i. van den westmoesson-aanplant) van 1935 meer geogst is dan in de overeenkomstige periode van 1933 en 1934 en ook meer dan het veeljarig gemiddelde. In de laatste 4 maanden is het totaal geslaagde areaal vanwege de groote droogte kleiner dan in het overeenkomstig tijdvak van de jaren 1933 en 1934, maar toch nog grooter dan het veeljarig gemiddelde.

Het totaal der geogste uitgestrektheden was 5 % grooter dan in 1934 en 9 % grooter dan het gemiddelde van 1925/1934.

De staande aanplant op het eind van 1935 was 2 % kleiner dan op einde 1934, doch nog 4 % grooter dan op einde 1933 en 9 % grooter dan het veeljarig gemiddelde.

Een meer gedetailleerd overzicht van de geogste oppervlakten der voornaamste éénjarige Inlandsche landbouwgewassen is in den volgende staat opgenomen.

Geogste (geslaagde) uitgestrektheden op Java en Madoera.

Gewassen.	In duizenden hectaren.			In % van gemiddeld in 1925/1934.				
	1935.	1934.	Gemidd. 1925/1934.	1935.	1934.	1933.	1932.	1931.
Sawahpadi-gogorantja	3 396	3 338	3 116	109	107	107	105	99
Padi-gogo	387	392	430	90	91	106	99	102
Mais	2 088	1 848	1 923	109	96	115	104	102
Cassave	789	764	725	109	105	97	99	96
Bataten	205	163	156	131	104	102	93	91
Aardappelen	15	17	19	78	88	90	124	91
Andere knolgewassen	117	107	106	111	102	97	97	90
Aardnoten	195	208	210	93	99	104	102	92
Kedelé.	307	271	213	144	128	132	112	91
Andere peulvruchten	234	228	216	109	106	105	102	104
Inlandsche tabak.	147	168	153	96	110	85	93	112
Inlandsch suikerriet	12	11	14	85	80	80	83	88
Overige Inlandsche landbouwgewassen	512	495	465	110	106	104	104	99
Totaal	8 404	8 010	7 746	109	103	107	103	99

De in 1935 geogste oppervlakte sawahpadi en gogorantja was grooter dan die der laatste jaren; die van padi-gogo daarentegen kleiner, hetgeen hoofdzakelijk moet worden toegeschreven aan groote mislukkingen wegens de droogte.

Van mais slaagden in 1935 grootere arealen dan in 1934 en het veeljarig gemiddelde. Met het zeer gunstig jaar 1933 vooraan, behoort 1935 tot de beste maisjaren. Ook de geslaagde oppervlakte cassave was in 1935 grooter dan die in de laatste jaren. Bataten en andere knolgewassen gaven eveneens voordeelige verschillen te zien, terwijl vooral de uitbreiding van de kedelé zeer belangrijk was. De geslaagde oppervlakten der overige gewassen waren vrijwel gelijk aan die van het vorig verslagjaar, uitgezonderd die van aardnoten en Inlandsche tabak, welke kleiner waren.

De ramingen der producties, welke volgens de gebruikelijke methode geschiedden, zijn in den volgende staat samengevat.

Geoogste hoeveelheden op Java en Madoera
(in duizendtallen quintalen).

Product.	1935.	1934.	Gemidd. 1925/1934.
Sawahpadi en gogorantja (droge padi) . .	72 258	66 237	65 563
Padi-gogo (droge padi)	4 527	4 622	5 268
Mais (droog zaad)	19 892	17 197	18 900
Cassave (versche wortels)	63 431	57 935	58 401
Bataten (versche knollen)	13 596	10 688	10 492
Aardappelen (versche knollen)	739	845	941
Aardnoten (droog zaad)	1 436	1 494	1 528
Kedelé (droog zaad)	2 027	1 754	1 302

De gemiddelde, voor de productieberekening van 1935 gebruikte proefsnit-opbrengsten van padi-gogo, mais, cassave en aardnoten, zijn hooger dan van 1934, die van bataten, aardappelen en kedelé lager.

De verdeeling der gewassen over sawahs en droge gronden was ongeveer als in 1934. In 1935 werd 56 % van alle eenjarige gewassen van sawahs en 44 % van droge gronden geoogst. Voor 1934 waren deze cijfers respectievelijk 57 % en 43 %.

In de Buitengewesten was de rijstooft minder gunstig dan in 1934; wel was volgens de berichten — uitgezonderd voor Bali en Lombok bestaan voor de Buitengewesten geen statistische gegevens — de beplante uitgestrektheid grooter, maar de opbrengst per oppervlakte-eenheid was over het algemeen lager als gevolg van de abnormale droogte in vele streken. In de lebak-streken van Palembang was de oogst zeer goed. Van Padanglawas (res. Tapanoeli), Loeboeksikaping (res. Sumatra's Westkust), Bengkalis (gouv. Oostkust van Sumatra), enkele onderafdeelingen van de residentie Palembang, het Mahakam-gebied (res. Zuideren Oosterafdeeling van Borneo), eenige plaatsen ter Westerafdeeling van Borneo, Zuid-Celebes, werd oogstbeschadiging, veelal tengevolge van droogte, gemeld. In Zuid-Celebes kwam plaatselijk oogstmislukking door bandjirs voor; ter Oostkust van Sumatra brachten zware regens schade toe aan het gewas.

Op eenige plaatsen kwam de voedselvoorziening in gevaar, doch door tijdige suppletie van tweede gewassen en soms door werkverschaffing kon in vrijwel alle moeilijkheden worden voorzien; slechts op Loti, waar de maïs mislukte, was het noodzakelijk van Overheidswege tot voedselverstrekking over te gaan.

Andere cultuurgewassen. Evenals in het vorig Verslag zullen ook thans alle gegevens betreffende de andere cultuurgewassen worden verwerkt in het overzicht van de verschillende landbouwgewassen.

d. Voedseltoestand. Voor een globaal denkbeeld van den voedseltoestand op Java en Madoera in 1935, voor zoover die afhankelijk is van de producties der belangrijkste éénjarige gewassen, zijn in het volgend overzicht de voor het verbruik ter beschikking gekomen hoeveelheden berekend en vergeleken met 1934 (ongunstig jaar), 1933 (gunstig), 1932 (gunstig), 1931 (ongunstig), 1930 (gunstig) en het gemiddelde van 1925/1934.

Beschikbaar voor verbruik op Java en Madoera.

Producten.	Jaar.	In duizenden quintalen.			Beschikbaar per hoofd (in kg).
		Productie minus zaaizaad.	(+) Invoer- of (-) uitvoer-excedent.	Voor verbruik beschikbaar.	
Rijst (gepeld)	1935	36 891	+ 793	37 684	85
	1934	33 949	+ 225	34 174	78
	1933	36 164	+ 783	36 947	86
	1932	35 674	+ 1 370	37 044	86
	1931	33 680	+ 2 538	36 218	86
	1930	35 116	+ 2 129	37 245	89
	Gem. 1925/1934	34 025	+ 1 674	35 699	86
Mais (gepeld)	1935	19 398	- 627	18 771	42
	1934	16 760	- 319	16 441	37
	1933	20 746	- 798	19 948	46
	1932	18 550	- 1 078	17 472	40
	1931	18 651	- 1 124	17 527	41
	1930	19 556	- 799	18 757	45
	Gem. 1925/1934	18 494	- 839	17 655	43
Cassave (versche wortels)	1935	63 431	- 4 305	59 126	132
	1934	57 935	- 3 859	54 076	123
	1933	58 313	- 4 068	54 245	125
	1932	62 220	- 5 762	56 458	132
	1931	59 109	- 5 289	53 820	127
	1930	52 159	- 3 604	48 555	116
	Gem. 1925/1934	58 917	- 5 984	52 933	128
Bataten (versche)	1935	13 596	-	13 596	30
	1934	10 688	-	10 688	24
	1933	11 420	-	11 420	26
	1932	9 578	-	9 578	22
	1931	9 628	-	9 628	23
	1930	11 000	-	11 000	26
	Gem. 1925/1934	10 511	-	10 511	25
Aardappelen (versche)	1935	739	- 7	732	1,64
	1934	845	- 12	833	1,89
	1933	793	- 13	780	1,80
	1932	1 158	- 20	1 138	2,65
	1931	799	- 11	788	1,86
	1930	784	- 14	770	1,85
	Gem. 1925/1934	941	- 21	920	2,22
Aardnoten (gepeld)	1935	1 286	- 292	994	2,23
	1934	1 334	- 278	1 056	2,40
	1933	1 442	- 378	1 064	2,45
	1932	1 451	- 321	1 130	2,64
	1931	1 268	- 219	1 049	2,48
	1930	1 487	- 224	1 263	3,03
	Gem. 1925/1934	1 364	- 276	1 088	2,63

Producten.	Jaar.	In duizenden quintalen.			Beschikbaar per hoofd (in kg).
		Productie minus zaaizaad.	(+) Invoer of (-) uitvoerexcedent.	Voor verbruik beschikbaar.	
Kedelé (zaad).	1935	1 852	+ 9	1 861	4,17
	1934	1 600	+ 221	1 821	4,14
	1933	1 655	+ 470	2 125	4,89
	1932	1 355	+ 546	1 901	4,43
	1931	1 175	+ 968	2 143	5,07
	1930	1 159	+ 884	2 043	4,90
	Gem. 1925/1934	1 177	+ 723	1 903	4,59

Hieruit blijkt, dat het per hoofd berekend cijfer van rijst, hoewel hooger dan in 1934, beneden dat van de jaren 1930—1933 en het tienjarig gemiddelde blijft. Door den langen duur van den patjeklik-tijd 1934/1935 is in de eerste maanden van 1935 meer rijst ingevoerd dan in 1934 (na Augustus heeft practisch geen invoer van rijst meer plaats gehad).

Van mais was per hoofd meer beschikbaar dan in 1934, doch minder dan in de voorafgegane tien jaren.

Voor cassave en bataten waren de cijfers in 1935, zoowel de absolute hoeveelheden als die per hoofd, lager dan in de voorafgegane jaren. Van kedelé was het verbruik per hoofd in 1935 ongeveer gelijk aan 1934, maar het bleef achter bij de vorige jaren en het tienjarig gemiddelde. Hierbij dient echter in het oog te worden gehouden, dat het invoeroverschot in 1935 niet meer dan slechts 900 ton bedroeg, tegen 22 000 ton in 1934, 47 000 ton in 1933 en gemiddeld 73 000 ton in 1925/1934 (in 1931 bedroeg het invoeroverschot nog 97 000 ton).

Voor de beschouwing van den voedseltoestand leent het kalenderjaar zich slecht, immers zijn daarin twee halve patjekliks inbegrepen. De slechte oogst van 1934 deed zich in de eerste maanden van 1935 duchtig gevoelen, waarbij de geldschaarschte en de geringe werkgelegenheid op het platteland de moeilijkheden zeer vergrootten. Bovendien kwamen meer misoogsten in eenige streken voor. De grootste moeilijkheden werden in de patjeklik 1934/1935 ondervonden in de regentschappen Indramajoe, Tjilatjap en Banjoemas.

In de patjeklik-maanden van 1935/1936 was de oorzaak der plaatselijke voedselschaarschte, dank zij de over het geheel goede oogsten, meer gelegen in de geldschaarschte en in plaatselijke toestanden, waardoor de moeilijkheden in de voedseldistributie werden vergroot. In de regentschappen Cheribon, Indramajoe en de districten Kroja en Tjilatjap, maar ook enkele streken in Noord-Madioen en Bodjonegoro was het nemen van maatregelen noodzakelijk. Voor zoover moeilijkheden werden ondervonden, werden deze gelenigd door gouvernements-rijstinvoer en -distributie, alsook door „reliefworks”.

De voedseltoestand was over het geheel bevredigend tot gunstig. In hooger- genoemde gebieden, waar de oogsten tengevolge van de droogte minder goed uitvielen, werden plaatselijke moeilijkheden ondervonden. Slechts op Leti was het noodzakelijk van Overheidswege tot voedselverstreking over te gaan. In de overige gevallen kon door samenwerking van Binnenlandsch Bestuur en Landbouwwoorlichtingsdienst worden gezorgd voor een tijdige suppletie van tweede gewassen, terwijl in eenige gevallen werkverschaffing uitkomst bracht.

Het rijstinvoeroverschot van de Buitengewesten (inclusief Bali en Lombok) steeg van 243 700 ton in 1934 tot 287 000 ton in 1935.

Het geschatte, door invoer aan te vullen, rijsttekort per hoofd (inclusief Bali en Lombok) was, aangenomen dat de bevolkingstoename $1\frac{1}{2}$ % per jaar bedraagt, \pm 14 kg per hoofd, tegen \pm 12 kg in 1934. Sinds 1929 is dat cijfer resp. $21\frac{1}{2}$, 21, $17\frac{1}{2}$, 14, 13 en 12 geweest. De consumptie door de koeliebevolking

zal ongeveer even groot zijn geweest als in 1934, zoodat de vergrooting van het tekort bijna geheel voor rekening van de overige bevolking komt.

In de volgende tabel zijn de rijstin- of uitvoer-excedenten gewestwijze opgenomen, voor zoover die uit het overzeetransport zijn na te gaan (verkeer met het buitenland, met Java en de Buitengewesten intergewestelijk).

In- of uitvoer-excedenten van gepelde rijst
in duizenden tonnen (+ = uitvoer).

Gewesten.	1935.	1934.	1933.	1932.	1931.	1930.
Atjeh en Onderhoorigheden	5,1	1,7	6,6	7,8	13,0	15,5
Oostkust van Sumatra	152,7	138,5	131,7	125,9	151,6	190,3
Tapanoeli	+ 1,0	—	0,3	0,2	0,4	2,3
Sumatra's Westkust	2,1	1,2	0,4	0,7	4,5	2,0
Riouw en Onderhoorigheden	15,6	14,3	14,8	13,2	14,6	18,0
Djambi	9,7	8,0	9,1	9,8	8,1	10,8
Palembang	5,0	7,0	1,5	11,4	15,9	18,4
Benkoelen	0,1	1,1	1,0	1,6	2,4	2,9
Lampoengsche Districten	11,8	2,0	0,1	2,3	4,0	3,0
Bangka	33,4	32,5	31,2	40,7	37,4	39,2
Billiton	7,6	5,9	6,4	—	10,3	12,4
Westerafdeeling van Borneo	30,7	27,6	26,1	24,4	25,2	32,9
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	30,0	30,3	28,3	25,8	18,9	27,2
Celebes en Onderhoorigheden	+ 35,0	+ 41,2	+ 28,4	+ 16,5	+ 2,7	+ 15,2
Manado	39,1	32,1	33,2	33,3	28,5	33,5
Molukken	15,1	14,8	14,9	15,0	14,7	18,1
Timor en Onderhoorigheden	+ 2,8	+ 0,6	1,7	1,7	2,6	2,9
Bali en Lombok	+ 21,8	+ 31,5	+ 18,6	+ 21,2	+ 12,8	+ 11,5
Totaal Sumatra en Riouw	191,1	173,8	165,5	172,5	214,5	263,2
„ Bangka en Billiton	41,0	38,4	37,6	40,7	47,7	51,6
„ Borneo	60,7	57,9	54,4	50,2	44,1	60,1
„ Celebes en Groote Oost.	+ 5,4	+ 26,4	2,8	12,3	30,3	27,8
Algemeene totalen	287,4	243,7	260,3	275,7	336,6	402,7

Bij vergelijking met het jaar 1934, valt vooral de sterke stijging van het invoeroverschot ter Oostkust van Sumatra op; in absoluten zin hadden verder Atjeh, de Westerafdeeling van Borneo en Manado vrij belangrijk grooter invoeroverschotten dan in 1934. De uitvoeroverschotten van Celebes en Onderhoorigheden en van Bali en Lombok waren vrij belangrijk minder dan in 1934, doch, vooral wat eerstgenoemd gewest betreft, toch nog hooger dan gemiddeld in de periode 1930/1934. Uit het buitenland werd in verslagjaar vooral ingevoerd in de Oostkust van Sumatra, minder in Bangka, West-Borneo, Manado en Riouw; de uitvoer naar het buitenland (vooral Nederland) had bijna uitsluitend uit Bali en Lombok plaats. Naar Java werd vooral uitgevoerd door Palembang, Celebes en Lombok; invoer uit Java had vooral plaats in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Palembang en de Oostkust van Sumatra. De Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Manado hadden een relatief belangrijken invoer uit andere gewesten.

e. *Crisiscultuurordonnanties.* De voortdurende crisis in de Europeesche cultures maakte het noodig, over te gaan tot verlenging van den werkingsduur van de crisiscultuurordonnanties (I. S. 1933 nos. 202 t/m 205), welke werden

tot stand gebracht ter voorkoming van verdere afbraak van de ernstig in hun bestaan bedreigde particuliere proefstations en ter instandhouding van het door die instellingen verricht wetenschappelijk onderzoek tot verbetering van de cultures.

Te dien einde werd bij Ordn. van 10 Oct. 1935 (I. S. nos. 488 t/m 491) bepaald, dat de in 1933 getroffen maatregelen, welke bij den aanvang van 1936 zouden vervallen, van kracht zullen blijven tot 1 Januari 1941.

f. Crisismaatregelen in het belang van den landbouw. Suiker. De suikeruitvoer-ordonnantie (I. S. 1931 n°. 114), welke de deelneming van Nederlandsch-Indië aan de Chadbourne-overeenkomst regelt, en de verbandsuiker-ordonnantie (I. S. 1932 n°. 643), welke den afzet van de Java-suiker in handen legt van een centrale verkoopsorganisatie (N.I.V.A.S.), bleven ook in 1935 ongewijzigd gehandhaafd. Op grond van deze laatste Ord. bleef de suikerverkoop onder centraal toezicht der Regeering, die verder Haar bemoeienis bleef verleen en bij de vaststelling van de grootte en de verdeeling van den rietaanplant.

De in 1934 tot stand gekomen suikerinvoer-ordonnantie (I. S. n°. 194), waarbij de invoer van suiker binnen het tolgebied van Nederlandsch-Indië gedurende een termijn van twaalf maanden (van 12 April 1934 af) werd verboden, werd vervangen door de Ord. in I. S. 1935 n°. 132, waarbij die termijn tot 1 April 1936 werd verlengd. Het in deze Ord. neergelegd invoerverbod is noodig om, zoolang de prijzen waarvoor Java-suiker naar het buitenland verkocht moet worden, aanmerkelijk beneden het voor binnenlandsche consumptie gehandhaafde prijspeil liggen, herinvoer te voorkomen.

De suikerrietplantmateriaaluitvoer-verordening (I. S. 1934 n°. 527) bleef ongewijzigd van kracht.

Om aan de bestaande onzekerheid omtrent de Regeeringsbemoeienis nà 1 April 1936 een einde te maken, deed de Regeering op 18 Februari 1935 in den Volksraad Haar standpunt ter zake uiteenzetten. In deze Regeeringsverklaring werd omstandig gemotiveerd medegedeeld, dat Regeeringsinmenging ook in den volgende nog niet kon worden ontbeerd en dat zoowel een beheerschte productie als een beheerschte afzet voor de eerstvolgende jaren noodzakelijk moet worden geacht.

Bij G.B. 18 Maart 1935 n°. 28 (J. C. n°. 26) werd een commissie ingesteld onder voorzitterschap van het oud-lid van den Raad van Indië G. R. Erdbrink met de opdracht, na te gaan op welke wijze het gesteld doel het best zou kunnen worden verwezenlijkt; in September 1935 bracht deze commissie verslag uit, dat in December den Volksraad werd aangeboden. De door de commissie voorgestelde maatregelen werden in hoofdzaak door de Regeering overgenomen en in den vorm van een vijftal ontwerp-ordonnanties op 30 December 1935 den Volksraad aangeboden. De commissie werd ontbonden bij G.B. 15 Nov. 1935 n°. 19.

Na ampele bespreking in de vergaderingen van 22, 23, 25, 27, 28 en 29 Januari 1936 werden (op enkele punten gewijzigd) de volgende ordonnantie in den Volksraad aangenomen: suikerovergangsregeling 1937/1939 (I. S. 1936 n°. 38), houdende bepalingen omtrent de productie van suiker door suikerondernemingen, gedurende de jaren 1937 tot en met 1939; suikerconsolidatieregeling 1940 (I. S. 1936 n°. 39), regelende de productie nà December 1939; verbandsuiker-ordonnantie (I. S. 1936 n°. 40), houdende verlenging van den werkingsduur der verbandsuiker-ordonnantie (I. S. 1932 n°. 643) en wijziging van die Ord. in verband met het buiten werking treden van de suikeruitvoer-ordonnantie; suikeruitvoer-ordonnantie 1936 (I. S. n°. 41), houdende beperkende bepalingen op den uitvoer van suiker uit Nederlandsch-Indië; suikerinvoer-ordonnantie (I. S. 1936 n°. 42), houdende verdere tijdelijke maatregelen tegen den invoer van suiker.

Met ingang van 1 April 1936 is het aan suikerondernemingen verboden om zonder vergunning suiker te produceeren. Jaarlijks wordt door de Regeering de grootte van de totale productie vastgesteld en aan iederen suikerondernemer een aandeel in die productie toegekend. De N.I.V.A.S. wordt voor onbepaalden tijd

gehandhaafd. Voor de uitvoering der wettelijke maatregelen werd als afdeling van het Kantoor voor Landbouw-Crisiszaken een Bureau voor de Regeling van de Suikerproductie ingesteld. Het uit twee leden bestaande regeeringscommissariaat werd gewijzigd in een éénledig regeeringscommissariaat bij de N.I.V.A.S.

Thee. De wetgeving, welke de deelneming van Nederlandsch-Indië aan de internationale theerestrictie regelt, bleef ook gedurende 1935 van kracht.

De nog steeds voorkomende theesmokkelarij eischte een versterking van de ter onderdrukking van dit euvel reeds genomen maatregelen. Eenige wijzigingen in de theeuitvoer-ordonnantie werden daartoe voorbereid.

Met de benoeming van Regeeringsvertegenwoordigers als waarnemers in het International Tea Committee werd het contact tusschen theebelanghebbenden en de Regeeringen versterkt.

Het thee-export-quotum voor het licentiejaar 1935/1936 is vastgesteld op 53 150 727 kg ondernemingsthee en 11 811 273 kg opkoopthee (totaal 64 962 000 kg) (I. S. 1935 n°. 58).

Het ingesteld onderzoek naar de mogelijkheid van de doorvoering eener individueele licentieering van de productie van bevolkingsthee leidde tot de conclusie, dat een dergelijke licentieering ongewenscht moet worden geacht.

Kina. In 1935 werden enkele noodzakelijke verbeteringen voorgesteld in de kina-uitvoer-ordonnantie (I. S. 1934 n°. 69) en de kina-uitvoer-verordening (I. S. 1934 n°. 71). Deze niet van principiëlen aard zijnde wijzigingen werden in December 1935 door het College van Gedelegeerden van den Volksraad in behandeling genomen en zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Zij zijn vervat in I. S. 1936 nos. 4 en 5 en betreffen het verbod van levering van kinabast zonder licentie aan kinine-fabrikanten, het verbod om de toegewezen licentie-hoeveelheid te overschrijden, de mogelijkheid tot overschrijving van restanten van een licentie op de licentie van het volgende jaar en de verplichte vermindering van de licentie-hoeveelheid tengevolge van een vroegere overschrijding.

De maximum hoeveelheid kinabast, welke gedurende 1935 mag worden uitgevoerd, is vastgesteld op 720 000 kg (I. S. 1935 n°. 540).

De kina-aanplant-ordonnantie (I. S. 1934 n°. 70) onderging met ingang van 19 October 1935 een geringe wijziging (I. S. 1935 n°. 505). Van dien datum af zijn de aanvragen om een vergunning tot herplanten, gedaan door tuinbezitters met minder dan 10 000 boomen, vrij van zegel, hetgeen ook het geval is met de op de aanvragen af te geven vergunningen. Verder kregen de controleurs voor den kina-aanplant opsporings-bevoegdheden ten aanzien van overtredingen van de kina-aanplant-ordonnantie.

Bij G.B. 23 Juli 1935 n°. 21 (J. C. n°. 62) is een studie-commissie ingesteld, welke tot taak heeft: *a.* na te gaan wat de uitwerking is van de kina-overeenkomst en de genomen restrictie-maatregelen, en *b.* te onderzoeken in hoever deze maatregelen en de huidige organisatie wijziging of verbetering behoeven ten einde een grooteren afzet van kinabast te waarborgen.

Rubber. De wetgeving, welke de deelneming van Nederlandsch-Indië aan de internationale rubberrestrictie regelt, nl. de ondernemingsrubberuitvoer-ordonnantie (I. S. 1934 n°. 342), de bevolkingsrubberuitvoer-ordonnantie (I. S. 1934 n°. 343), de rubberplantmateriaaluitvoer-ordonnantie (I. S. 1934 n°. 344), de rubberinvoer-ordonnantie (I. S. 1934 n°. 345) en de rubberaanplant-ordonnantie (I. S. 1934 n°. 346), bleef gedurende 1935 van kracht.

Wijzigingen werden aangebracht in de ondernemingsuitvoer-verordening (I. S. 1934 n°. 374) bij I. S. 1935 nos. 162, 547 en 575. De nieuwe bepalingen hebben voornamelijk ten doel de standaardproductie van iedere onderneming zoo dicht mogelijk te brengen bij haar normale productie, waartoe eenige wijzigingen in de berekeningswijze werden ingevoerd, een ruim verzetsrecht werd toegekend aan de ondernemingen en een ruime herzieningsbevoegdheid werd verleend aan den Directeur van Economische Zaken.

Wat betreft de bevolkingsrubbercultuur, werd na de invoering van een individueele restrictie in de residentie Bangka en Onderhoorigheden en de afdeeling Tandjoengpinang van de residentie Riouw en Onderhoorigheden op 1 Januari 1935, dit stelsel respectievelijk ingevoerd in het gewest Atjeh en Onderhoorigheden, het cultuurgebied van de Oostkust van Sumatra en het gewest Tapanoeli (I. S. 1935 nos. 112, 113 en 114). In de overige gewesten bleef het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber als restrictie-middel van kracht.

g. Prijsverloop van de landbouwproducten. Hoewel in 1935 een groot aantal producten een verbetering in het prijsniveau kon boeken, vertoonden andere producten een verdere daling. De volgende tabellen geven hieromtrent een denkbeeld. De maisprijs vertoonde vergeleken bij 1934 een daling, doch was hooger dan gedurende 1932. Tapioca en gaplek herstelden zich vrij gunstig, evenals grondnoten en djarakpitten. Daarentegen bleef de citronella-prijs in dalende lijn. Suiker herstelde zich en lag boven het prijsniveau van 1933 en 1934; rubber was, hoewel iets lager dan gedurende 1934, toch zeer gunstig vergeleken bij het prijsniveau van 1931/1933. Nederlandsch-Indische koffie-noteeringen vertoonden tengevolge van de internationale ongunstige situatie ongekend lage prijzen, terwijl ook cacao een verdere daling onderging. Thee bracht veel minder op dan gedurende 1934 en daalde tot het niveau van 1933. Copra, palmolie, agave en kapokpitten boekten in vergelijking met 1934 een avans. Kapok, peper, zoomede kruidnagelen brachten lagere prijzen op dan in 1934, terwijl notemuskaat en foelie betere prijzen boekten.

Pasarprijzen op Java en Madoera in 1935, uitgedrukt in procenten van de veeljarige maandgemiddelden der periode 1922—1929.

	Padi-boeloe.	Rijst n ^o . 1.	Mais (gepeld) n ^o . 1.	Cassave n ^o . 1.	Gaplek n ^o . 1.	Bataten n ^o . 1.	Aardnoten (gepeld) n ^o . 1.	Kedelé.
Januari	38	40	37	47	66	43	36	36
Februari	39	41	40	48	66	44	36	37
Maart	39	41	43	49	62	43	36	37
April	36	40	43	48	67	44	37	37
Mei	36	41	42	49	66	44	36	37
Juni	35	41	41	46	61	44	35	38
Juli	34	41	38	43	49	41	36	37
Augustus	34	39	38	44	48	41	35	34
September	34	39	37	43	50	43	36	35
October	36	40	39	45	57	42	37	35
November	36	39	39	46	53	43	37	36
December	35	39	37	42	50	41	37	36

Groothandelsprijzen der voornaamste landbouwproducten (in gulden)

Producten.	Jaargemiddelden.						1935	1st Jan.
	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935		
Rangoon-rijst (Batavia)	11,30	7,12	5,98	4,81	4,69	5,71	5,24	
Saigon-rijst (Batavia)	11,98	7,06	5,93	4,63	3,75	4,71	3,95	
Sojaboonen, Dairen (Semarang)	9,91	6,42	5,84	4,94	4,73	5,11	5,14	
Mais, gepelde gele (Soerabaja)	5,34	3,92	3,19	2,10	3,10	2,11	3,05	
Tapioca, prima (Batavia)	13,45	8,51	7,32	7,94	6,79	7,71	8,63	
Gaplek (Soerabaja)	3,35	1,76	1,60	1,58	2,44	2,41	3,25	
Aardnoten, gepelde Toeban (Soerabaja)	17,50	13,10	11,64	7,53	7,—	8,41	8,91	
Djarakpitten (Semarang)	12,99	11,18	8,16	6,08	5,43	6,11	5,91	
Citronella ³⁾ (Batavia)	2,67	2,26	2,09	1,45	0,84	0,71	0,76 ⁵⁾	
Suiker, superieur e. k. (Soerabaja)	9,60	8,06	6,28	5,66	5,61	5,61	5,85	
Rubber sheet ⁴⁾ (Batavia)	0,30 ⁵⁾	0,15	0,08	0,10 ⁵⁾	0,19	0,19	0,19	
Koffie, Robusta W.I.B. (Soerabaja)	52,90	36,95	39,03	31,87	25,97	20,11	24,29	
Koffie, Palembang Robusta (Batavia)	33,53	24,44	28,61	23,92	17,55	12,11	15,60	
Koffie, Boengie (Makassar)	81,25	92,99	73,85	40,60	40,31	29,11	36,43	
Thee, gem. div. kwaliteiten (Batavia) ⁴⁾	0,46	0,30	0,18	0,26	0,33 ⁵⁾	0,33	0,26 ⁵⁾	
Cacao, ongesorteerde Priangan (Batavia)	90,49	83,16	57,65	30,81	17,20	13,11	14,57	
Copra, Java f.m.s e.k. (Batavia)	18,02	11,22	8,24	6,24	4,52	6,11	5,58	
Copra, sundried (Makassar)	14,28	8,38	6,54	4,19	2,19	4,11	2,65	
Palmolie (Londen) ⁵⁾	25/0/-	16/18/-	15/1/-	14/13/-	12/14/-	19/0/-	17/12/-	
Agave, (Amsterdam, Rotterdam)	35,91	19,96	14,56	15,32	13,77	15,11	12,50	
Kapok, Holland kwaliteit (Semarang)	66,06	55,56	42,60	31,88	30,59	26,11	26,92	
Kapokpitten (Soerabaja)	4,05	3,74	3,39	2,24	2,15	3,11	3,81	
Peper, witte Muntok (Batavia)	105,35	71,22	43,08	35,86	58,13	35,11	86,02	
Nootmuskaat, Banda (Makassar)	36,09	25,02	19,56	16,30	17,54	21,11	18,60	
Foelie, Banda (Makassar)	217,25	138,28	91,42	91,75	120,13	141,11	155,—	
Kruidnagelen (Makassar)	106,60	92,84	59,77	54,14	41,33	38,11	38,85	

¹⁾ De cijfers van Rangoon- en Saigon-rijst, mais en rubber wijken iets af van de publicaties van het C.K.S.; bij de eerste twee producten, doordat genoemd kantoor daarvoor de grossiersprijzen bezigt, bij het laatste artikel, omdat in bovenstaande tabel de sheets-noteeringen zijn gebruikt en dus niet het gemiddelde van crêpe en sheet is berekend.

(in guldens per 100 kg, tenzij anders vermeld).

Maandgemiddelden 1935.

1ste kwartaal.			2de kwartaal.			3de kwartaal.			4de kwartaal.		
Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
5,24	5,22	5,18	5,35	5,83	5,84	5,85	5,59	5,71	5,93	5,86	5,13
3,95	4,31	4,40	4,85	5,11	4,77	4,89	4,59	4,82	4,97	4,81	4,08
5,14	5,07	6,—	6,—	5,99	—	—	—	—	4,84	5,37	—
3,05	3,35	3,25	3,15	3,25	3,15	2,65	2,85	3,—	3,22 ⁵⁾	2,20	2,52 ⁵⁾
8,63	8,21	7,89	8,23	8,16	7,43	7,12	6,78	7,11	8,25	7,89	7,53
3,25	2,70	2,45	2,51	2,90	2,35	2,30	2,50	2,60	2,65	2,59	2,35
8,91	9,71	8,73	7,65	8,26	6,34	8,30	8,90	8,10	8,50	8,99	8,95
5,91	6,24	6,32	6,88	6,96	6,72	6,44	6,80	7,06	7,85	7,74	7,81
0,76 ⁵⁾	0,73	0,70 ⁵⁾	0,72	0,70 ⁵⁾	0,68 ⁵⁾	0,64	0,62 ⁵⁾	0,65 ⁵⁾	0,69 ⁵⁾	0,67	0,67
5,85	5,92	5,92	5,92	5,92	5,92	5,92	5,92	5,97	6,02	6,04	6,05
0,19	0,19 ⁵⁾	0,16	0,17	0,17 ⁵⁾	0,18 ⁵⁾	0,18	0,18	0,17 ⁵⁾	0,19	0,20	0,20
24,29	23,38	21,45	22,26	20,74	20,29	19,43	18,01	17,—	19,02	17,61	18,01
15,60	15,20	14,16	14,20	13,90	12,50	10,40	10,10	9,30	10,52 ⁵⁾	9,92	9,71 ⁵⁾
36,43	36,43	30,76	29,96	29,15	27,40	27,40	26,—	26,70	28,34	27,13	26,72
0,26 ⁵⁾	0,24 ⁵⁾	0,22	0,22	0,24	0,24	0,24	0,24 ⁵⁾	0,28	0,33 ⁵⁾	0,30	0,28 ⁵⁾
14,57	14,57	14,57	14,57	14,57	13,76	12,95	12,95	12,95	12,55	12,14	12,14
5,58	6,35	5,87	6,03	6,64	6,07	5,62	5,62	5,75	6,87	7,25	6,87
2,65	4,60	5,03	5,35	5,35	4,60	4,10	4,25	4,75	5,40	6,07	6,17
17/12/-	20/10/8	20/17/6	18/12/6	19/19/6	18/15/8	16/19/0	18/7/6	18/13/9	20/11/0	19/10/7 ⁵⁾	19/14/2
12,50	12,50	12,50	12,25	12,50	13,—	14,—	—	—	20,75	20,75	—
26,92	27,51	27,11	26,71	26,91	27,11	27,11	26,53	26,31	27,12	27,12	27,02
3,81	3,56	3,28	3,—	2,92	2,79	2,63	2,73	3,19	3,44	3,24	3,46
86,02	45,33	45,33	42,10	34,—	27,93	24,19	25,90	25,09	26,71	24,08	23,27
18,60	18,60	18,60	20,—	20,—	21,05	21,05	22,70	22,70	23,33	23,35	24,—
155,—	149,—	149,—	133,—	133,—	129,—	129,50	137,60	141,65	157,85	149,75	137,60
38,85	38,85	37,25	38,—	38,90	38,—	37,25	38,05	38,05	38,07	38,07	38,07

2) Berekend uit telegrafische offertes uit Rangoon en Saigon.

3) Per kg.

4) Per 1/2 kg.

5) In £ per ton.

Pasarprizen der voornaamste Inlandsche voedingsmiddelen op Java en Madoera (in guldens per pikol).

Producten.	Jaargemiddelden.						Maandgemiddelden 1935.											
	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.	1ste kwartaal.			2de kwartaal.			3de kwartaal.			4de kwartaal.		
							Jan.	Febr.	Mrt.	April.	Mei.	Juni.	Jul.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
Padi Boeloe . . .	4,39	2,83	2,11	1,62	1,71	1,83	2,12	2,19	2,06	1,75	1,59	1,59	1,60	1,65	1,70	1,90	1,92	1,93
Padi tjere . . .	3,79	2,30	1,72	1,34	1,41	1,57	1,78	1,83	1,70	1,43	1,36	1,36	1,39	1,41	1,47	1,65	1,66	1,64
Rijst No. I . . .	11,55	8,16	6,16	4,85	4,70	4,81	5,13	5,17	5,12	4,82	4,64	4,59	4,58	4,57	4,62	4,82	4,83	4,83
Rijst No. II . . .	10,15	6,82	5,07	3,92	3,98	4,11	4,52	4,55	4,45	4,07	3,89	3,86	3,86	3,88	3,93	4,10	4,18	4,17
Maiskolven No. I (per 100 stuk) . .	0,62	0,37	0,30	0,23 ⁵	0,27	0,26 ⁵	0,25 ⁵	0,26	0,27	0,26 ⁵	0,24 ⁵	0,25	0,25	0,26 ⁵	0,26	0,29 ⁵	0,30	0,28
Mais gepeld No. I .	4,30	2,50	2,06	1,61	1,95	2,01	2,04	2,02	2,05	2,05	2,01	1,96	1,86	1,88	1,93	2,11	2,15	2,07
Mais gepeld No. II .	3,55	2,08	1,75	1,34	1,61	1,72	1,74	1,74	1,78	1,76	1,74	1,67	1,59	1,58	1,64	1,80	1,85	1,76
Cassave No. I . . .	1,66	0,79	0,51	0,47 ⁵	0,53	0,70 ⁵	0,75 ⁵	0,78	0,78 ⁵	0,75 ⁵	0,73	0,67	0,63 ⁵	0,65 ⁵	0,64 ⁵	0,67 ⁵	0,71	0,67 ⁵
Gaplek No. I . . .	2,78	1,35	0,79	0,67	0,96	1,46	1,70	1,79	1,66	1,69	1,54	1,46	1,19	1,10	1,16	1,37	1,39	1,41
Bataten No. I . . .	1,73	0,93	0,63	0,56	0,57	0,69	0,71 ⁵	0,73 ⁵	0,71 ⁵	0,71 ⁵	0,71	0,70	0,64	0,65	0,67 ⁵	0,67	0,68 ⁵	0,65
Aardnoten, onge- peld No. I . . .	6,20	3,88	3,24	2,56	2,35	2,61	2,56	2,66	2,68	2,60	2,54	2,49	2,56	2,63	2,61	2,59	2,64	2,71
Aardnoten, gepeld No. I . . .	11,29	7,55	6,56	5,11	4,48	4,63	4,64	4,57	4,63	4,56	4,66	4,51	4,56	4,59	4,62	4,70	4,74	4,77
Kedelé, wit . . .	9,28	6,70	5,20	4,35	4,06	3,94	4,03	4,05	4,04	4,08	4,07	4,07	3,98	3,69	3,72	3,79	3,88	3,88
Kedelé, zwart . . .	8,69	6,06	4,49	3,70	3,30	3,36	3,45	3,55	3,59	3,51	3,49	3,38	3,23	3,11	3,11	3,29	3,23	3,29
Klapper (per stuk)	0,06	0,04	0,02	0,02	0,01 ⁵	0,02	0,01 ⁵	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Karbouwvleesch (per kati) . . .	0,48	0,43	0,34	0,27	0,22 ⁵	0,21	0,21 ⁵	0,21 ⁵	0,21	0,21	0,21	0,20 ⁵	0,21	0,21	0,21	0,21	0,21 ⁵	0,21 ⁵
Gedroogde visch (per kati) . . .	0,27 ⁵	0,23	0,17	0,14	0,12 ⁵	0,12	0,12	0,12 ⁵	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12 ⁵	0,12

h. Invloed van het prijsverloop op den gang der bedrijven en de bij den landbouw betrokken bevolking. De financiële resultaten, welke in het afgeleopen jaar met de teelt van handelsgewassen werden verkregen, zijn voor de verschillende producten onderling vrij sterk afwijkend geweest, en ondergingen den invloed van belangrijke monetaire en politieke gebeurtenissen en speculaties. Deze feiten toch vonden hun weerspiegeling op de internationale productenmarkt.

Vergeleken met het jaar 1934, waren de uitkomsten bij de ondernemingscultuur van rubber, thee, koffie, cacao en kapok ongunstiger. De prijzen van al deze producten waren in 1935, zij het in verschillende mate, lager dan in 1934, doch voor rubber, koffie en cacao vertoonden bovendien de uitgevoerde hoeveelheden een achteruitgang; bij de rubber moet deze worden toegeschreven aan de geleidelijk verscherpte restrictie.

Veel beter werd de situatie van de oliepalm-, klapper-, agave-, Deli-tabak- en nootmuskaatcultuur, ten aanzien van de laatste vooral dank zij de sterke stijging van de foelieprijzen.

In den ongunstigen toestand der Vorstenlandsche en Besoekische tabaks-ondernemingen kwam nog geen verbetering.

De vermeerderde behoefte aan voedingsmiddelen, de toegenomen koopkracht van een aantal landen, zoomede de sterk gedaalde wereldvoorraden veroorzaakten voor eenige producten, o. m. suiker, een lichte prijsstijging, in de laatste maanden van 1935 geaccentueerd door verschillende speculatieve aankopen in verband met oorlogsmogelijkheden.

Het met de Vereenigde Staten van Amerika gesloten handelsverdrag, de met Duitschland getroffen overeenkomst aangaande den bouw van een K.P.M.-schip in ruil voor een vermeerderde afname van Indische tabak en een toenemende vraag naar agrarische grondstoffen als gevolg van de algemeene industrieele opleving in de landen met gedeprecieerde valuta zijn van gunstigen invloed op den afzet van Indische oliën, vetten, tabak, rubber en vezelsoorten.

Verlaging van de kostprijzen was in het algemeen niet mogelijk; bij de rubbercultuur steeg de kostprijs in den loop van het jaar geleidelijk, als gevolg van de verhooging van het restrictie-percentag, van 25 % in het eerste kwartaal 1935, per kwartaal met 5 % olopend, zoodat het einde 1935 40 % bedroeg.

Uiteraard trok de inheemsche producent van de zoo belangrijke producten rubber en tabak minder inkomsten dan in 1934.

In de klappergebieden was de stijging van de copraprijzen, gepaard gaande met grootere uitvoerhoeveelheden dan in het voorafgegane jaar, van groote beteekenis. In de Buitengewesten ontwikkelde zich de export en daarmede de import, zoowel uit het buitenland als uit Java. Op Java eischte de dichte bevolking een groot en groeiend deel van het volksinkomen voor het eerste levensonderhoud en was een deel van de economische werkzaamheid gericht op het overbodig maken van invoer. Het zwaartepunt van den exportlandbouw- en -mijnbouw verplaatste zich dan ook naar de Buitengewesten, terwijl in eenige gewesten van Java de weggevallen ruime bron van inkomsten uit de suikercultuur ten deele gecompenseerd werd door den groei van de nijverheid.

Het toenemend Regeeringsingrijpen bij het nemen van contingentteeringsmaatregelen had tot gevolg, dat ongewenschte concurrentie kon worden weerstaan; de aanzienlijke daling van den invoer, o.a. van voedingsmiddelen, hangt ten deele samen met het doorvoeren van maatregelen ter bevordering van de binnenlandsche productie en ter bescherming van het prijspeil.

De volgende tabel, welke het verloop van de uitvoerwaarde en -hoeveelheid der landbouwproducten weergeeft, doet zien hoe de verhouding tusschen Java en de Buitengewesten zich heeft gewijzigd.

Uitvoerwaarde en -hoeveelheid der landbouwproducten.

Jaar.	Java en Madoera.				Buitengewesten.			
	Ondernemingen.		Bevolking.		Ondernemingen.		Bevolking.	
	Hoeveelheid.	Waarde (millioenen).	Hoeveelheid.	Waarde (millioenen).	Hoeveelheid.	Waarde (millioenen).	Hoeveelheid.	Waarde (millioenen).
1930	3 015	404	418	70	258	170	663	189
1931	2 053	234	531	56	289	108	667	109
1932	2 107	165	583	49	330	82	762	89
1933	1 584	115	466	38	376	66	799	87
1934	1 620	123	349	31	365	88	799	84
1935	1 613	109	397	31	387	86	879	75
1935 in % van 1928	50,0	18,7	41,2	23,0	188,8	38,1	117,5	25,6

De uitvoerwaarde van de landbouwproducten van Java was in de jaren 1932 tot en met 1935 resp. 214, 153, 154 en 140 millioen gulden, die der Buitengewesten resp. 171, 153, 172 en 161 millioen gulden.

Wat betreft de waardebeoordeling der producten, dient opgemerkt, dat het hier de waarde betreft voor het statistiekrecht, welke eenige maanden tevoren werd vastgesteld, zoodat dientengevolge het prijsverloop enigszins vertraagd is weergegeven; voorts, dat in die waarde noch de uitvoerrechten noch het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber zijn begrepen.

Op Java overtrof de waarde per ton van de bevolkingsproducten die van ondernemingsproducten. De volgende twee tabellen geven een duidelijk beeld van het verloop der uitvoerhoeveelheden van de bevolkings- en ondernemingslandbouwproducten der laatste jaren.

Uitvoerhoeveelheden van bevolkingslandbouwproducten (in duizenden tonnen).

Producten.	Java en Madoera.				Buitengewesten.			
	1932.	1933.	1934.	1935.	1932.	1933.	1934.	1935.
Klapperproducten	116	76	65	63	412	457	399	464
Rubber	—	—	—	—	61	115	186	145
Koffie	—	—	—	—	68	47	46	53
Thee	12	12	12	13	—	—	—	—
Kapokproducten	42	50	50	47	4	4	4	5
Tabak	34	22	15	17	—	—	—	—
Suiker	12	12	3	4	—	—	—	—
Peper	—	—	—	—	36	44	48	59
Pinang	8	7	6	6	32	33	37	41
Muskaatnoot en foelie	—	—	—	—	3	3	4	3
Sagoproducten	—	—	—	—	54	34	31	42
Mais	106	79	31	62	67	32	13	22
Cassaveproducten	193	147	111	125	—	—	—	—
Rijstproducten	17	14	17	16	11	12	12	12
Aardnoten en -olie	18	22	12	13	2	3	3	4
Aetherische oliën	1	1	1	1	1	—	—	—
Verschillende kleine producten	14	24	26	30	11	16	16	29
Totalen	583	466	349	397	762	799	799	879

Uitvoerhoeveelheid van ondernemingslandbouwproducten (in duizenden tonnen).

Producten.	Java en Madoera.				Buitengewesten.			
	1932.	1933.	1934.	1935.	1932.	1933.	1934.	1935.
Klapperproducten	4	3	4	4	23	27	24	27
Rubber en latex	62	75	89	58	97	106	111	76
Koffie	32	13	24	18	11	10	11	10
Thee	51	47	39	39	15	13	13	14
Kapokproducten	5	5	7	7	—	—	—	—
Tabak	25	17	19	23	15	9	11	10
Suiker en melasse	1855	1362	1371	1393	—	—	—	—
Cassaveproducten	33	25	34	33	—	—	—	—
Kina	5	5	5	6	2	1	1	1
Oliepalmproducten	—	—	—	—	103	139	146	174
Agave	32	29	27	30	59	66	43	63
Vershillende producten	3	3	1	2	5	5	5	3
Totalen	2107	1584	1620	1613	330	376	365	387

Op Java en Madoera wordt een groot deel van de bevolkingsproductie geleverd door de erven en tuinen (kapok, thee en klapper) en slechts als overschot van de productie voor de binnenlandsche consumptie uitgevoerd (mais-, cassave- en klapperproducten).

Een meer gedetailleerd overzicht van het verloop van de export-waarde van bevolkingslandbouwproducten is samengevat in de volgende tabel.

Uitvoerwaarde van bevolkingslandbouwproducten (in miljoenen guldens).

Producten.	Java en Madoera.				Buitengewesten.			
	1932.	1933.	1934.	1935.	1932.	1933.	1934.	1935.
Klapperproducten	9,2	4,1	1,5	2,1	36,4	35,7	15,9	24,6
Rubber	—	—	—	—	4,8	10,9	30,6	15,9
Koffie	—	—	—	—	19,5	17,2	12,7	11,9
Thee	5,1	4,3	8,2	7,1	—	—	—	—
Kapokproducten	8,0	7,4	5,7	6,5	0,5	0,5	0,4	0,4
Tabak	6,3	3,9	3,5	2,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Suiker	0,6	0,4	0,3	0,3	—	—	—	—
Peper	—	—	—	—	16,4	13,4	15,4	11,5
Pinang	1,9	1,6	1,1	0,8	3,4	3,3	3,1	2,9
Muskaatnoot en foelie	—	—	—	—	1,2	0,9	1,1	1,0
Sagoproducten	—	—	—	—	2,2	1,7	1,0	1,0
Mais	3,8	2,2	0,6	2,1	1,7	0,7	0,2	0,5
Cassaveproducten	6,9	7,0	5,0	5,1	—	—	—	—
Rijstproducten	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6
Aardnoten en -olie	2,9	2,5	1,2	1,4	0,2	0,3	0,2	0,3
Aetherische oliën	1,3	1,9	1,3	1,2	0,3	0,1	0,2	0,1
Vershillende kleine producten	2,2	2,2	2,1	2,1	2,0	1,9	2,9	2,0
Totaal	48,7	38,0	31,0	31,5	89,4	87,3	84,3	74,5

De kosten van voeding van de inheemsche bevolking stegen eenigszins onder invloed van de doorwerking der prijsstabilisatie voor rijst.

Van groote beteekenis voor de verdere economische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië is de plaats, die de loonarbeid inneemt. In den loop der crisisjaren 1929—1934 zijn de groote bedrijven en de Overheid gedwongen geweest, een groot aantal arbeiders te ontslaan; vooral in de periode 1930—1932. Het groote bedrijfsleven is er in geslaagd, door kapitaalsinvesteering en mechanisatie, doch ook door rationalisatie (onderhoud van rübberuinen) een groote arbeidsbesparing te verkrijgen.

Voor zoover er statistieken bestaan omtrent het aantal arbeiders — in het bijzonder t. a. v. de Buitengewesten —, geven onderstaande cijfers het verloop weer.

Aantal arbeiders, werkzaam op het einde van ieder jaar (in duizendtallen).

Bedrijfstak.	1929.	1930.	1932.	1934.	Verminde- ring 1929—1934.	Ver- mindering in %.
Cultuurondernemingen in de Buitengewesten.	425	387	218	197	228	54
Tinmijnen	40	36	16	10	30	77
Steenkolenmijnen	15	17	9	7	8	52
Goud- en zilverbijmijnen.	9	9	5	5	3	38
Aardoliewinning	32	29	16	12	20	61
Suikerindustrie Java en Madoera	132	130	97	29	103	78
Gouv. zoutwinning Java en Madoera	149	127	52	43	106	71
Totalen	802	625	413	303	500	62

Van de inkrimping kwamen 300 000 plaatsen voor rekening van de Buitengewesten.

Door repatriëering naar China (\pm 50 000) en naar Java viel de druk der ontslagen evenwel voor een groot deel buiten het areaal der Buitengewesten.

De arbeidsloonvertoonden in 1935 over het algemeen nog neiging tot daling tengevolge van het groote aanbod van werkkrachten.

De geld-circulatie liep in 1935 met 7 % terug; ook andere cijfers, welke de economische bedrijvigheid weergeven, vertoonden nog een teruggang.

2. Overzicht van de verschillende landbouwgewassen. ¹⁾

a. Granen.

Aanplant en productie.

Java en Madoera.

Sawahpadi (inclusief gogorantja). Het totaal sawahpadi-areaal bedroeg 3 606 453 ha, tegen 3 611 227 ha in 1934 en 3 286 138 ha gemiddeld in 1925/1934. De mislukkingen waren in 1935 minder dan in 1934, nl. 210 781 ha, tegen 273 101 ha in 1934 en 170 414 ha gemiddeld in 1925/1934. De geoogste (geslaagde) uitgestrektheid was een weinig grooter dan in het vorig verslagjaar en bedroeg 3 395 672 ha, tegen 3 338 126 ha in 1934 en 3 115 725 ha gemiddeld in 1925/1934.

¹⁾ Voor zoover niet uitdrukkelijk anders vermeld, hebben de onder „a. Granen” en „b. Andere éénjarige gewassen” vermelde cijfers en gegevens uitsluitend betrekking op den Inlandschen landbouw.

Evenals in 1934 was de uitbreiding van de sawahpadi ten opzichte van het tienjarig gemiddelde voornamelijk in het tweede halfjaar relatief groot. Echter werd, vergeleken bij 1934, als gevolg van de droogte en het tekort aan bevoeiingswater in vele streken minder oostmoesson-padi geoogst.

Van de totale mislukkingen in 1935 kwamen 27,4 % voor in West-Java, 32,9 % in Midden-Java en 45,0 % in Oost-Java. De belangrijkste mislukkingen werden gerapporteerd voor de residenties Bodjonegoro (34 222 ha), Banjoemas (22 620 ha), Batavia (20 563 ha), Semarang (20 214 ha), Cheribon (17 909 ha), Japara/Rembang (16 538 ha), Soerabaja (14 223 ha), Bantam (9 871 ha), Malang (9 181 ha), Madoera (8 707 ha) en Kediri (8 600 ha). De mislukkingen hadden over het geheel betrekking op streken met een riskante padi-cultuur. De mislukkingen werden voor ruim twee-derde veroorzaakt door ziekten en plagen, vooral mentek; overigens door droogte, overstromingen en andere oorzaken.

Volgens de gebruikelijke methode is de totale opbrengst van sawahpadi op Java en Madoera in 1935 geschat op 72 257 632 quintalen droge padi, tegen 66 236 764 quintalen in 1934 en 65 563 289 quintalen gemiddeld in 1925/1934.

Aan de hand van deze cijfers wordt de gemiddelde opbrengst voor Java en Madoera in 1935 geraamd op 21,3 quintalen droeg padi per geslaagde hectare, tegen 19,8 q/ha in 1934 en 21,0 q/ha gemiddeld in de jaren 1925/1934.

Het rijst invoeroverschot bedroeg 79 300 ton, tegen 22 500 ton in 1934 en 167 400 ton gemiddeld in 1925/1934.

Padi-gogo. De geoogste (geslaagde) uitgestrektheid padi-gogo bedroeg in 1935 387 013 ha, tegen 392 475 ha in 1934 en 429 536 ha gemiddeld in 1925/1934.

Doordat de laatste periode van den bijplant samenviel met de drukke periode van den bijplant van westmoesson-sawahpadi, kwam de gogo-cultuur in vele streken in het gedrang.

Van de belangrijkste padi-gogo-gebieden werd in Kediri, Bantam en Soerakarta belangrijk minder, in Priangan, Buitenzorg en Malang belangrijk meer geoogst dan in 1934; in Jogjakarta was de geoogste uitgestrektheid iets kleiner, in Madioen iets grooter dan in het voorafgegane jaar.

De mislukte uitgestrektheid padi-gogo bedroeg 6 116 ha, tegen 2 726 ha in 1934 en 3 083 ha gemiddeld in de jaren 1925/1934.

De totale padi-gogo-productie wordt voor 1935 geraamd op 4 527 000 quintalen droge padi, tegen 4 622 000 quintalen in 1934 en 5 268 000 quintalen gemiddeld in 1925/1934.

Aan de hand van deze cijfers wordt de gemiddelde productie in 1935 geschat op 11,7 q/ha droge padi, tegen 11,8 q/ha in 1934 en 12,3 q/ha gemiddeld in 1925/1934.

Mais. Geoogst werd 2 087 811 ha mais, tegen 1 848 209 ha in 1934 en 1 922 847 ha gemiddeld in 1925/1934.

In 1935 had 27,4 % van de geoogste uitgestrektheid mais betrekking op sawahs en 72,6 % op droge gronden; voor 1934 waren deze cijfers resp. 27,8 en 72,2, terwijl de gemiddelden voor 1928/1934 resp. 26,3 en 73,7 bedroegen.

Gedurende de laatste 11 jaren was de geoogste uitgestrektheid slechts in één jaar (1933) grooter dan in 1935. Vergeleken bij 1934 steeg in bijna alle streken de geoogste oppervlakte, zoowel op sawahs als op droge gronden; de vooruitgang was het grootst in Midden- en Oost-Java, vooral in de residenties Japara/Rembang en Malang. De eenige residentie, waar een kleiner oppervlak werd geoogst, was Madoera, waar een stijging van het van sawahs geoogste oppervlak werd overtroffen door een daling van de van droge gronden geoogste uitgestrektheid. In Madioen en Pekalongan daalde het van sawahs geoogste oppervlak, doch dit werd meer dan goed gemaakt door een stijging van het van droge gronden geoogste areaal.

In 1935 mislukte 39 399 ha mais (relatief het meest op sawahs), tegen 56 394 ha in 1934 en 33 616 ha gemiddeld in 1925/1934. De grootste mislukkingen kwamen voor in de residenties Japara/Rembang, Bodjonegoro en Semarang.

De vóórwestmoesson- en eerste oostmoesson-aanplantingen op sawahs gaven over het algemeen gunstige tot zeer goede uitkomsten; de tweede oostmoesson-aanplantingen hadden op die gronden van de felle droogte te lijden. De oogstresultaten van de vroege eerste tegalan-aanplantingen waren over het algemeen gunstig, die van de latere door watergebrek minder goed; de tweede tegalan-aanplantingen gaven normale tot zeer goede opbrengsten.

De totale maisopbrengst wordt voor 1935 op 19 892 000 quintalen droog zaad geraamd, tegen 17 197 000 quintalen in 1934 en 18 900 000 quintalen gemiddeld in 1925/1934.

De uit laatstgenoemde cijfers berekende gemiddelde opbrengst in 1935 bedroeg 9,5 q/ha droog zaad, tegen 9,3 q/ha in 1934 en 9,9 q/ha gemiddeld in 1925/1934.

Buitengewesten.

Zooals reeds werd opgemerkt, bestaan voor de Buitengewesten, behoudens Bali en Lombok, geen statistische gegevens betreffende de uitgestrektheid van den aanplant en de opbrengst der gewassen. In het volgend overzicht zal derhalve voor de meeste streken met globale mededeelingen omtrent aanplant en oogst moeten worden volstaan, terwijl bij padi tevens de cijfers betreffende de invoer- en uitvoer-overschotten van rijst zullen worden verstrekt.

Rijst. Het totale rijst invoer-excedent van de Buitengewesten bedroeg 287 365 ton, tegen 242 384 ton in 1934 en 265 826 ton in 1933. Het aandeel van Java in deze invoer-overschotten (31 554 ton) was vrijwel even hoog als dat van 1934 (31 967 ton), welk aandeel in 1933 nog slechts 19 981 ton bedroeg.

Bij beschouwing van de gewestelijke rijst invoer-overschotten blijkt, dat het oostelijk gedeelte van de Buitengewesten, omvattende de gewesten Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Celebes en Onderhoorigheden, Manado, Molukken, Bali en Lombok en Timor en Onderhoorigheden, als één geheel beschouwd, ongeveer zelfsupporting is geworden.

Voor *Atjeh en Onderhoorigheden* was — daar door ongunstige weersomstandigheden de oogst op vele plaatsen tegenviel — het invoeroverschot in 1935 ruim 5 000 ton, tegen 1 700 ton in 1934.

Oostkust van Sumatra. Het rijst invoer-overschot in 1935 bedroeg 152 664 ton, tegen 139 408 ton in 1934. De invoer van rijst uit het buitenland beliep in 1935 niet minder dan 144 367 ton, of ruim de helft van den totalen invoer van buitenlandsche rijst in de Buitengewesten.

Tapanoeli, Sumatra's Westkust, Benkoelen en Lampoengsche Districten. Deze vier gewesten konden in de laatste jaren nagenoeg in hun eigen behoeften aan rijst voorzien. Alleen Benkoelen, Sumatra's Westkust en de Lampoengsche Districten hadden nog een rijst invoer-overschot van resp. 106, 2 145 en 1 813 ton. De rijst oogst was in deze gebieden in het algemeen normaal, doch droogteschade kwam op verschillende plaatsen voor.

Palembang. Van de padi in de lebak-gebieden werden zeer goede opbrengsten verkregen, terwijl de oogst van sawahpadi bevredigend uitviel. Daardoor daalde het invoeroverschot tot bijna 5 000 ton, tegen 6 871 ton in 1934. Tegenover een invoer van 10 333 ton (waarvan 9 670 ton afkomstig van Java) stond een uitvoer van 5 371 ton, waarvan 4 067 ton naar Java en 1 304 ton naar andere Buitengewesten.

Djambi. Het rijst invoer-overschot bedroeg voor dit gewest in 1935 \pm 9 700 ton. De invoer bestond voor meer dan 80 % uit buitenlandsche rijst; 958 ton werd uit Java betrokken.

Riouw en Onderhoorigheden, Bangka en Billiton. In Bangka en Billiton, grootendeels voor voedselbouw weinig geschikte streken, was het invoeroverschot 41 015 ton, tegen 38 391 ton in het vorig jaar. Het aandeel van de bij de tinwinning werkzame koelies was, in verband met de uitbreiding van de tinproductie, naar schatting \pm 1/4 grooter dan in 1934, toen het op 2000 ton werd gesteld; de rest van de vermeerdering moet dan zijn opgenomen door de inheemsche bevolking, welke blijkbaar ondanks de lage peperprijzen tot zulk een aan-

koop in staat was. Op Bangka was de geogste uitgestrektheid ladang-padi grooter dan in 1934.

Het rijst invoer-overschot van Riouw en Onderhoorigheden bedroeg 15 552 ton.

Zoowel in Riouw als op de tin-eilanden werd voornamelijk buitenlandsche rijst ingevoerd.

Het rijst invoer-overschot van de *Westerafdeeling van Borneo* bedroeg 30 746 ton, tegen 27 516 ton in 1934. De import van rijst uit Java daalde van 8131 ton in 1934 tot 417 ton. De cultuur van sawah-padi en ladang-padi werd op verschillende plaatsen uitgebreid.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Gedurende 1935 werd in dit gewest 29 991 ton meer ingevoerd dan uitgevoerd. De invoer uit het buitenland bedroeg 430 ton tegen 336 ton in 1934 en 8784 ton in 1933. Uit Java werd 10 498 ton betrokken, uit Celebes en Onderhoorigheden 15 679 ton. In 1933 en 1934 was het rijst invoer-overschot van dezelfde grootte-orde, zoodat nagenoeg geen wijziging in de situatie is gekomen.

Celebes en Onderhoorigheden. Zuid-Celebes heeft zich in de laatste jaren tot een belangrijk uitvoergebied van rijst ontwikkeld. Terwijl in de jaren vóór 1931 het uitvoer-excedent \pm 15 000 ton per jaar bedroeg, steeg deze hoeveelheid tot 28 378 ton in 1933. In 1934 bedroeg de uitvoer 41 347 ton tegenover een invoer van 1508 ton; in 1935 waren die cijfers 37 830 ton en 2864 ton. De uitvoer-overschotten waren derhalve resp. 39 839 en 34 966 ton. De rijst oogst viel in enkele streken tegen. In het merengebied van Zuid-Celebes mislukten \pm 4000 ha padi door bandjirs.

Manado. Dit gewest voerde in 1935 slechts 7 ton uit; de invoer bedroeg 39 144 ton, tegen 30 978 ton in 1934. Van den invoer in 1935 waren 25 348 ton uit het buitenland afkomstig en 13 628 ton uit andere Buitengewesten. Hoewel de beplante uitgestrektheid werd uitgebreid, was de productie lager dan in 1934, deels door droogte, deels door mentek- en walang-sangit-schade. De hoofdoorzaak van de toename van den rijst invoer moet waarschijnlijk worden gezocht in den verbeterden economischen toestand, o. a. tengevolge van de betere copra-markt, terwijl als secundaire oorzaken kunnen worden genoemd de bevolkingstoename (deels door den terugkeer van vele gepensioneerden, wachtgelders en ontslagenen met hun gezinnen) en de eenigermate tegengevallen oogsten der voedselgewassen.

Bali en Lombok. Op Bali was het geogste oppervlak van sawahpadi 88 325 ha, op Lombok 86 362 ha, tegen resp. 94 596 ha en 86 191 ha in 1934. In 1931 mislukten op Bali 5546 ha (6 %), op Lombok 3346 ha (4 %). De gemiddelde, uit de landrenteproefsnitecijfers berekende opbrengsten per ha waren op beide eilanden hooger dan in 1934. Op Lombok was daardoor de totale productie ongeveer 12 % hooger dan die van het vorig jaar, op Bali was echter de geogste hoeveelheid — in verband met den achteruitgang van de geogste uitgestrektheid en met de grootere mislukkingen aldaar — ongeveer gelijk aan die van 1934. Het op beide eilanden, doch voornamelijk op Bali, geogste oppervlak van padi-gogo bedroeg 21 290 ha, tegen 22 568 ha in 1934. De opbrengsten van dit gewas waren ongeveer gelijk aan die van het vorig jaar.

De residentie Bali en Lombok had een rijstuitvoer-excedent van 21 780 ton, tegen 31 980 ton in 1934 en gemiddeld \pm 20 000 ton in 1933 en 1932. De daling in 1935 uitte zich voornamelijk in minderen uitvoer naar Java.

Timor en Onderhoorigheden. Dit gebied, dat vroeger rijst invoerde (van 1928/1931 gemiddeld 2600 ton), voert sinds 1934 rijst uit, nl. in dat jaar 457 ton en in 1935 2849 ton. De oogstresultaten waren er over het algemeen gunstig. In West-Flores en enkele kuststreken van Timor vielen de producties plaatselijk tegen.

Molukken. Sago is op de meeste eilanden van dit gewest hoofdvoedsel, doch op de kustplaatsen hebben de goedkoopere rijstsoorten de sago verdrongen. Daar grond en klimaat zich in vele gevallen niet goed voor de rijstcultuur leenen — zoodat de eigen productie moeilijk kan worden opgevoerd — is het niet te ver-

wachten, dat de rijst invoeren in dit gebied zullen verminderen. In 1935 bedroeg de invoer van rijst in dit gewest 15 103 ton; een hoeveelheid welke slechts weinig afwijkt van den gemiddelden invoer gedurende de laatste tien jaren.

Mais. De met dit gewas beplante oppervlakte werd in verschillende gewesten uitgebreid, o. a. in de Oostkust van Sumatra, Tapanoeli, Benkoelen, Celebes en Bali. In verscheidene streken leed de aanplant door droogte.

Ter Oostkust van Sumatra werd de uitbreiding van den maisaanplant bevorderd door de tegemoetkomende houding van vele tabaksondernemingen, welke voor dit doel tijdelijk gronden ter beschikking stelden.

Evenals in de jaren 1933 en 1934 was de in het merengebied van Zuid-Celebes geogste uitgestrektheid ook in 1935, in verband met de geringe oppervlakte van de drooggeloopte meergronden, van beperkten omvang. Van dit belangrijk maisgebied leverde eigenlijk alleen de onderafdeeling Soppeng belangrijk meer op dan in 1934; in de overige streken weken de in 1935 geogste uitgestrektheden en de oogstresultaten weinig af van die in het voorafgegaane jaar. Het export-surplus was dan ook wederom zeer belangrijk lager dan in 1932 en in vorige jaren, nl. 21 200 ton, tegen 12 000 ton in 1934, 31 200 ton in 1933 en 66 200 ton in 1932.

Op Bali en Lombok — voornamelijk op eerstgenoemd eiland — werden 44 101 ha mais geogst, tegen 33 994 ha in 1934. De opbrengsten waren over het algemeen normaal.

b. Andere éénjarige gewassen.

Java en Madoera.

Cassave. Dit gewas werd geogst van 788 699 ha, tegen 763 851 ha in 1934 en 725 088 ha gemiddeld in 1925/1934.

In 1935 had 5,2 % van de geogste uitgestrektheid betrekking op sawahs en 94,8 % op droge gronden; deze cijfers wijken weinig af van die voor 1934 en van de veeljarige gemiddelden.

De geogste uitgestrektheid daalde in Bodjonegoro, Kediri, Soerakarta, Madoera en Jogjakarta, en steeg in de overige residenties.

De mislukte uitgestrektheid cassave bedroeg 3603 ha, tegen 4426 ha in 1934 en 1798 ha gemiddeld in 1925/1934.

In meerdere mate dan in 1934 liet men in het eerste halfjaar van 1935 de cassave langer in den grond staan; in het 2de halfjaar werden vooral in de gebieden, waar de oostmoessonpadi-oogsten waren tegengevallen, de aanplantingen vroeger geogst dan gewoonlijk, zoodat in die streken de opbrengsten in het derde kwartaal minder waren dan normaal. Dank zij de gunstige oogstresultaten in het eerste halfjaar en het laatste kwartaal, was de gemiddelde opbrengst ongeveer normaal; deze bedroeg naar schatting 80 q/ha versehe wortels, tegen 76 q/ha in 1934 en 81 q/ha gemiddeld in 1925/1934.

De totale productie van cassave wordt voor 1935 geraamd op 63 431 000 quintalen versehe wortels, tegen 57 935 000 quintalen in 1934 en 58 401 000 quintalen gemiddeld in 1925/1934.

Door de groote vraag naar cassave-producten voor binnenlandsche consumptie en de door de hevige oostmoesson-droogte veroorzaakte mindere opbrengsten, kregen de tapioca-fabrieken in Priangan ook in 1935 over het algemeen geen groot aanbod van grondstoffen, terwijl ook de exporteurs van gapek en gapek-meel vaak moeite hadden om aan product te komen.

Gedurende de eerste 4 à 5 maanden van 1935 bestond er groote vraag naar tapioca-meel uit Amerika en China. De prijs van verschillende kwaliteiten meel te Batavia liep in die maanden op tot f 6,40 à f 7,69 per 100 kg. Eind Mei verminderde echter de vraag en daalden de prijzen, tot in Augustus het peil van f 4,62 à f 5,67 werd bereikt. In September en October viel, als gevolg van verschillende factoren, t. w. het oploopen van de graanmarkt, den spannenden internationalen toestand en een sterk verminderd aanbod van grondstoffen, een belangrijke prijsstijging te constateeren, tot f 5,83 à f 6,88. In het laatst van

November en in December trad echter een reactie in, welke o. a. verband hield met de verminderde vraag uit China; eind 1935 bedroeg de prijs f 5,26 à f 5,91 per 100 kg. Voor de fancy-producten bestond over het algemeen slechts matige belangstelling van buitenlandsche zijde. De prijzen volgden ongeveer het verloop van de meelprijzen; einde 1935 bedroeg de prijs te Batavia van flakes A en seeds A f 8,10 à f 8,50, die van pearls A f 8,50 à f 8,91, alles per 100 kg.

In het nieuwe Nederlandsch-Amerikaansch handelsverdrag is de vrijdom van invoerrecht op tapioca-producten geconsolideerd; het door een der senatoren in Juni ingediend voorstel om een invoerrecht van 2,5 % per lb te heffen, werd niet aangenomen.

Met inbegrip van den uitvoer van ondernemingsproducten, bedroeg de export uit Java van tapioca-meel 100 278 ton, tegen 93 202 ton in 1934 en 98 420 ton gemiddeld in 1925/1934; de uitvoer van pearls, seeds, flakes en siftings bedroeg 15 782 ton, tegen 19 474 ton in 1934 en 20 673 ton gemiddeld in 1925/1934.

In de eerste helft van 1935 werden in gaplek en gaplek-meel zeer weinig zaken gedaan. Onder invloed van een, op 24 Juli ingegane, vrachtverlaging van f 4 per last, doch vooral in verband met een begin Augustus bekend gemaakte tijdelijke (tot 31 October 1935) verlaging van f 10 per last, beide geldende voor afscheep naar Spanje, toonde de gaplek-markt een opleving; in September en October werden belangrijke hoeveelheden verscheept. Na het eindigen van laatstbedoelde vrachtverlaging, daalde de belangstelling van exporteurs sterk. In gaplekmeel, dat voortdurend slechts weinig hooger noteerde dan de grondstof gaplek, gingen ook in 1935 weer weinig zaken om.

De prijs van gaplek, welke bij het begin van 1935 nog f 3 à f 3,25 per 100 kg bedroeg, daalde met eenige fluctuaties tot f 2,25 à f 2,50 per 31 December; de prijs van gaplekmeel liep in den loop van 1935 met eenige schommelingen terug van f 3 à f 3,25 per 100 kg tot f 2,50 à f 2,75.

De uitvoer van gaplek bedroeg 35 720 ton, tegen 25 353 ton in 1934 en 28 886 ton gemiddeld in 1926/1934; van gaplekmeel werd 5052 ton uitgevoerd, tegen 6975 ton in 1934 en 74 770 ton gemiddeld in 1926/1934.

Bataten. De geoogste uitgestrektheid bedroeg 205 014 ha, tegen 163 156 ha in 1934 en 156 409 ha gemiddeld in 1925/1934.

Van de geoogste uitgestrektheid in 1935 had 41,3 % betrekking op sawahs en 58,7 % op droge gronden; deze cijfers wijken weinig af van die van 1934 en zijn bijna dezelfde als de veeljarige gemiddelden.

De mislukte uitgestrektheid bataten bedroeg in 1935 1158 ha, tegen 767 ha in 1934 en 543 ha gemiddeld in 1925/1934.

De totale bataten-productie wordt voor 1935 geschat op 13 596 000 quintalen verse knollen, tegen 10 688 000 quintalen in 1934 en 10 492 000 quintalen gemiddeld in 1925/1934.

De gemiddelde opbrengst in 1935 wordt getaxeerd op 66 q/ha verse knollen, tegen 65 q/ha in 1934 en 67 q/ha gemiddeld in 1925/1934.

Aardappelen. Dit gewas werd geoogst van 15 193 ha, tegen 16 949 ha in 1934 en 19 366 ha gemiddeld in 1925/1934.

Van de geoogste uitgestrektheid in 1935 had 10,8 % betrekking op sawahs en 89,2 % op droge gronden; deze cijfers verschillen weinig met die van het vorig jaar, terwijl de gemiddelden voor 1928/1934 respectievelijk 15,0 en 85,0 % bedroegen.

Vergeleken bij 1934 werd de cultuur ingekrompen in de centra Priangan, Kedoe en Malang, terwijl de geoogste uitgestrektheden in Soerakarta, Besoeki en Semarang ongeveer op hetzelfde peil bleven.

De opbrengst van aardappelen wordt geschat op 739 000 quintalen knollen, tegen 845 000 quintalen in 1934 en 941 000 quintalen gemiddeld in 1925/1934.

De gemiddelde opbrengst in 1935 wordt geraamd op 49 q/ha knollen, tegen 50 q/ha in 1934 en 49 q/ha gemiddeld in 1925/1934.

Andere knolgewassen. In 1935 werd een uitgestrektheid van 117 344 ha andere knolgewassen geoogst, tegen 107 475 ha in 1934 en 105 773 ha gemiddeld in 1925/1934.

Van de in 1935 geogste uitgestrektheid had 4,2 % betrekking op sawahs en 95,8 % op droge gronden; deze cijfers wijken weinig af van die van 1934 en van de veeljarige gemiddelden.

Aardnoten. De geogste uitgestrektheid bedroeg 195 173 ha, tegen 207 863 ha in 1934 en 209 698 ha gemiddeld in 1925/1934.

Van de in 1935 geogste uitgestrektheid had 41,6 % betrekking op sawahs en 58,4 % op droge gronden; in 1934 werd naar verhouding iets meer van de sawahs geogst, terwijl ook het gemiddelde cijfer voor de periode 1928/1934 voor de sawahs iets hooger is (42,1 %).

In vrijwel alle voor sawah-aardnoten belangrijke productie-gebieden ging de geogste uitgestrektheid, vergeleken bij 1934, achteruit, het sterkst in Soerabaja en Japara/Rembang; alleen in Cheribon had een belangrijke uitbreiding plaats. Terwijl in de meeste voor tegalan-aardnoten belangrijke streken de cultuur achteruitgang (vooral in Bodjonegoro en Jogjakarta), kwam in Malang eenige uitbreiding tot stand.

In verscheidene belangrijke centra, vooral in Banjoemas en Kedoe, waar de door den Landbouwvoorlichtingsdienst geïmporteerde slijmziekte-vrije variëteit Schwarz n°. 21 werd geplant, werden vooral in het westmoesson-seizoen zeer goede uitkomsten verkregen. De opbrengsten van het oostmoesson-gewas waren in vele streken minder bevredigend vanwege de hevige droogte.

In 1935 mislukten 2839 ha aardnoten, tegen 2019 ha in 1934 en 1248 ha gemiddeld in de jaren 1925/1934.

De aardnoten-productie wordt voor 1935 geraamd op 1 436 000 quintalen droog zaad, tegen 1 494 000 quintalen in 1934 en 1 528 000 quintalen gemiddeld in 1925/1934.

Aan de hand van die cijfers wordt de gemiddelde productie in 1935 getaxeerd op 7,4 q/ha droog zaad, tegen 7,2 q/ha in 1934 en 7,2 q/ha gemiddeld in 1925/1934.

De uitvoer van gepelde aardnoten naar het buitenland bedroeg 9230 ton en was grooter dan die in 1934, toen 6743 ton werd geëxporteerd, doch kleiner dan gemiddeld in 1925/1934, in welke periode gemiddeld 13 117 ton werd uitgevoerd. De uitvoer van ongepelde aardnoten vertoonde hetzelfde beeld; deze bedroeg nl. 1406 ton, tegen 1279 ton in 1934 en 2823 ton gemiddeld in 1925/1934. De uitvoer van aardnotenolie bedroeg 4925 ton, tegen 4488 ton in 1934 en 2797 ton gemiddeld in 1925/1934.

Kedelé. De geogste uitgestrektheid kedelé bedroeg 306 874 ha, tegen 271 334 ha in 1934 en 212 623 ha gemiddeld in 1925/1934. Van de in 1935 geogste uitgestrektheid had 83,2 % betrekking op sawahs en 16,8 % op droge gronden; voor 1934 bedroegen deze cijfers resp. 84,0 en 16,0 %, terwijl de gemiddelden voor de periode 1928/1934 resp. 79,6 % en 20,4 % zijn. Gedurende de laatste jaren nam de sawahcultuur in betekenis toe, hetgeen voornamelijk aan de suikerrestrictie moet worden toegeschreven.

In alle belangrijke sawahkedelé-gebieden ging de geogste oppervlakte, vergeleken bij 1934, vooruit, vooral in Pekalongan en Besoeki. Ook in bijna alle voor tegalan-kedelé belangrijke gebieden breidde zich het oppervlak uit; alleen in Japara/Rembang werd de cultuur ingekrompen.

De mislukte uitgestrektheid bedroeg 7474 ha, tegen 5323 ha in 1934 en 4097 ha gemiddeld in 1925/1934. De mislukkingen in 1935 werden in hoofdzaak veroorzaakt door droogte.

De totale kedelé-productie wordt voor 1935 op 2 027 000 quintalen droog zaad getaxeerd, tegen 1 754 000 quintalen in 1934 en 1 302 000 quintalen gemiddeld in 1925/1934.

De gemiddelde opbrengst wordt voor 1935 geschat op 6,6 q/ha droog zaad, tegen 6,5 q/ha in 1934 en 6,1 q/ha gemiddeld in 1925/1934.

De invoer uit het buitenland van dit door het hoge eiwitgehalte zoo belangrijke voedingsmiddel daalde wederom sterk en bedroeg in 1935 voor Java en Madoera slechts 1360 ton, tegen 22 092 ton in 1934 en 74 028 ton gemiddeld in 1925/1934.

Andere peulvruchten. Van deze gewassen werd 234 381 ha geoogst, tegen 228 101 ha in 1934 en 215 938 ha gemiddeld in 1925/1934.

Van de in 1935 geoogste uitgestrektheid had 39,7 % betrekking op sawahs en 60,3 % op droge gronden; voor 1934 bedroegen deze cijfers resp. 42,8 % en 57,2 %, terwijl de gemiddelden voor 1928/1934 resp. 43,2 % en 56,8 % zijn.

Vergeleken bij 1934 vertoonden de streken met de grootste geoogste uitgestrektheden van deze peulvruchten meerendeels uitbreiding van de cultuur; in Soerakarta, Bodjonegoro en Kediri had echter inkrimping plaats.

De mislukte uitgestrektheid bedroeg 5544 ha, tegen 5527 ha in 1934 en 3498 ha gemiddeld in 1925/1934.

Een van de belangrijkste gewassen van deze groep is kratok (*Phaseolus lunatus*). In 1935 werd van kratok-zaad 5279 ton uitgevoerd, tegen 2170 ton in 1934 en 4991 ton gemiddeld in 1930/1934. De uitvoer was wederom geheel voor Japan bestemd.

Inlandsche tabak. De geoogste uitgestrektheid bedroeg 147 296 ha, tegen 167 609 ha in 1934 en 152 986 ha gemiddeld in 1925/1934.

De cultuur van sawah-tabak werd in 1935, vergeleken bij 1934, ingekrompen; 41,6 % van de geoogste uitgestrektheid had betrekking op sawahs en 58,4 % op droge gronden, tegen resp. 45,1 en 54,9 % in 1934 en resp. 44,0 en 56,0 % gemiddeld in 1928/1934.

In de belangrijke sawah-tabak-gebieden Bodjonegoro en Besoeki werd de cultuur ingekrompen met resp. 15 % en 40 %; in Kedoe vond een uitbreiding van 15 % plaats. Van de voornaamste tegalan-tabak-streken vertoonden eveneens Bodjonegoro en Besoeki een sterke inkrimping (resp. 25 en 18 %), terwijl in Banjoemas de oppervlakte ongeveer gelijk bleef en in Kedoe uitbreiding (5 %) plaats vond.

De westmoesson-tegalan-aanplant heeft min of meer geleden van de vele regens, terwijl het oostmoesson-gewas op sawahs en tegalans de nadeelige gevolgen ondervond van de droogte; de oogstresultaten waren in doorsnee minder dan normaal.

In 1935 mislukte 491 ha tabak, tegen 3623 ha in 1934 en 2279 ha gemiddeld in 1925/1934.

De opbrengsten van tegalan-tabak waren in de meeste streken als gevolg van de groote oostmoesson-droogte minder tot belangrijk minder dan normaal, terwijl de kwaliteit en daarmee in verband de prijzen onbevredigend waren. Ook de eerste oogsten van sawah-tabak gaven door de droogte over het algemeen vrij slechte opbrengsten; de latere aanplantingen konden zich van de gevolgen van die droogte grootendeels herstellen, zoodat de producties daarvan beter waren. De kwaliteit van het sawah-product was in de meeste streken vrij matig, de prijzen waren over het algemeen laag.

In het regentschap Garoet kocht de British American Tobacco Company krosok op voor f 4,50 tot f 7 per 100 kg.

In Banjoemas waren de uitkomsten van de kerftabakscultuur onbevredigend. De prijs van de meest gangbare kwaliteiten Inlandsche kerftabak bedroeg slechts f 15 tot f 30 per 100 kg. De opbrengsten van de tot krosok verwerkte tabak vielen ondanks de droogte ten slotte nog mee; de kampong-krosok werd voor f 4 tot f 8 per 100 kg verkocht.

Uitgezonderd het regentschap Wonosobo, gaf de cultuur van tegalan-tabak in de residentie Kedoe onbevredigende resultaten. De sawah-tabak gaf, behoudens in het district Grabag, waar te veel regen viel, bevredigende opbrengsten van vrij goede kwaliteit. De prijzen van tegalan- en sawah-tabak, vooral van de betere soorten, waren echter slecht; voor krosok werd slechts f 0,75 tot f 7 en voor kerf f 5 tot f 100 per 100 kg betaald, welke prijzen in vele gevallen tot 50 % lager waren dan die in 1934.

In de residentie Semarang waren de producties van tegalan-tabak in de meeste streken door de droogte beneden normaal. Vroeg in het seizoen werd de beste kwaliteit kerftabak in Salatiga voor \pm f 65 per 100 kg verkocht, later daalde deze prijs tot f 40, terwijl voor 2de en 3de kwaliteit respectievelijk f 30

en f 20 werd betaald. Uitgezonderd in Zuid-Weleri en Zuid-Kendal gaf de sawah-tabak over het algemeen minder dan normale opbrengsten. Ook de prijzen van het sawah-product waren laag; de prijs van 1ste soort kerf daalde in den loop van het seizoen van f 30 tot f 20 per 100 kg.

In de residentie Japara-Rembang gaf de tabakscultuur in 1935 zeer teleurstellende uitkomsten; opbrengst, kwaliteit en prijzen waren slecht.

De onder leiding van de British American Tobacco Company in Bodjonegoro geplante Virginia-tabak, welke in 1935 door ruim 4000 landbouwers op een uitgestrektheid van 1300 ha werd geteeld (v. j. 900 ha), slaagde, dank zij den vroegen uitplant, goed en leverde voor de tani's zeer bevredigende financieele resultaten op. De eerste oogsten van de gewone bevolkingstabak gaven door de droogte zeer onbevredigende opbrengsten. De regens in October brachten echter een belangrijke verbetering in den slechten stand van de late aanplantingen. De prijzen voor Rembang-tabak waren in 1935 zeer laag; de opkooprijzen van groen blad waren 25 à 60 % lager dan in het vorig jaar, de krosok-prijzen varieerden van f 1,25 tot f 7,50 per 100 kg, terwijl de kerfprijzen f 2 tot f 25 per 100 kg bedroegen. Bij deze zeer lage kerfprijzen achtten vele landbouwers het voordeliger om hun tabak tot krosok te verwerken, zoodat de bereiding van dat product sterk toenam.

In de residenties Kediri, Madioen en Soerabaja waren opbrengsten en prijzen over het algemeen laag.

Madoera was een van de weinige streken, waar de tabakscultuur vrij bevredigende uitkomsten gaf.

In Loemadjang was de kwaliteit van de vóóroogst-krosok matig. De prijzen waren ongeveer gelijk aan die van het vorig jaar en varieerden meestal van f 5 tot f 8 per 100 kg; enkele zeer mooie kwaliteiten brachten f 13 tot f 19 op. De uitkomsten van de teelt van sawah-tabak waren er bevredigend. De prijs per 1100 boomen bedroeg f 1,50 tot f 5, terwijl de krosok voor f 4 tot f 16 per 100 kg werd verkocht.

Vele aanplantingen van vóóroogst-tabak in Besoeki hadden in ernstige mate van de droogte te lijden, waardoor de opbrengsten minder dan normaal waren. De van deze aanplantingen afkomstige krosok werd aan de opkoop-ondernemingen verkocht voor prijzen, welke meestal f 3 tot f 10 per 100 kg bedroegen; enkele zeer mooie partijen brachten f 25 tot f 30 per 100 kg op. Vroeg in het seizoen werd voor de allerbeste merken kerftabak f 40 tot f 55 per 100 kg betaald, later daalden de prijzen tot f 25 à f 40; de minste kwaliteiten kerftabak werden voor f 5 tot f 10 verkocht. De naogst-tabak slaagde in Besoeki over het algemeen matig; door de droogte in November en begin December was nl. een groot deel van den oogst onberegend. De prijzen van de uit deze tabak bereide krosok vielen echter mee; de gemiddelde prijs op de tabakspasar te Kasemek bedroeg f 10,59 per 100 kg, tegen f 9,32 in 1934, terwijl op de in December 1935 geopende pasar te Nangkaän de krosok voor gemiddeld f 10,08 per 100 kg werd verkocht.

De uitvoer naar het buitenland van Java-krosok bedroeg in 1935 26 667 ton, tegen 20 484 ton in 1934 en 40 379 ton gemiddeld in 1925/1934. De export van andere Java-tabak (in hoofdzaak Besoeki- en Loemadjang-blad) bedroeg 2221 ton, tegen 3072 ton in 1934 en 4663 ton gemiddeld in 1925/1934. In vorenstaande cijfers is de ondernemingstabak van Besoeki inbegrepen, de Vorstenlanden-tabak echter niet.

Volgens het „Statistisch overzicht van Sumatra- en Java-tabak” van Deutz en van der Breggen bedroeg de gemiddelde prijs voor Besoeki-krosoks op de veilingen in Nederland 13½ ct per ½ kg (vorig jaar gemiddeld 15 ct), voor Loemadjang-tabak 15 ct (v. j. 21 ct), voor Rembang-tabak 7 ct (v. j. 9 ct), voor Kedoe-tabak 10 ct (v. j. 11 ct), voor Banjoemas-tabak 9 ct (v. j. 13 ct) en voor Madoera-tabak 14 ct (v. j. 17 ct).

Inlandsch suikerriet. Dit gewas werd geoogst van 11 507 ha, tegen 10 783 ha in 1934 en 13 502 ha gemiddeld in 1925/1934.

Van de geoogste uitgestrektheid had 39,2 % betrekking op sawahs en 60,8 % op droge gronden, tegen resp. 37,6 en 62,4 % in 1934 en resp. 36,4 en 63,6 % gemiddeld in 1928/1934.

In Kediri breidde zich de teelt van sawahriet nog uit, terwijl die in Japara-Rembang achteruitging en in Madioen en Semarang ongeveer op het peil bleef van 1934. In het belangrijkste gebied voor tegalan-riet, de residentie Kediri, was de geogste uitgestrektheid groter dan in 1934 en overtrof die van 1933 nog iets.

Niet alle bevolkingsriet op Java en Madoera wordt tot Inlandsche suiker verwerkt, ongeveer 1/4 deel van den totalen aanplant wordt gewoonlijk bestemd voor „kauwriet” en als versnapering op de pasars verhandeld, terwijl nog op zeer geringe schaal bevolkingsriet wordt opgekocht door de suikerfabrieken Meritjan en Pesantren in het regentschap Kediri. Naar schatting werd in verslagjaar \pm 75 % van den totalen aanplant verwerkt tot Inlandsche suiker.

De totale productie van Inlandsche suiker wordt voor 1935 op 553 681 quintalen geraamd, tegen 431 616 quintalen in 1934 en 544 909 quintalen gemiddeld in 1929/1934.

Aan de hand van bovenstaande cijfers wordt de gemiddelde opbrengst in 1935 geschat op 62,6 q/ha suiker, tegen 54,2 q/ha in 1934 en 60,5 q/ha gemiddeld in 1929/1934. De gemiddelde rietopbrengsten in 1935 waren, dank zij de gunstige weersomstandigheden, betere bemesting der riettuinen met kunstmest en meer zorg voor den aanplant, veel gunstiger dan in 1934.

Evenmin als voor 1934, zijn voor 1935 gegevens beschikbaar betreffende den groothandelsprijs van Inlandsche suiker. In 1935 bedroeg de gemiddelde uitvoerwaarde f 3,19 per quintaal, tegen f 2,70 in 1934. Hieruit blijkt, dat de prijzen in 1935 een weinig zijn gestegen. De uitvoer nam ook iets toe en bedroeg 3613 ton, tegen 2831 ton in 1934 en 18 043 ton gemiddeld in 1925/1934. De meerproductie ad 12 000 ton ten opzichte van 1934 heeft blijkbaar practisch geheel in het binnenland afzet gevonden. De kleinhandelsprijs van fabriekssuiker ad 6 ct per kati was nog 2 ct hooger dan die van Inlandsche suiker, waarvan die prijs 4 ct was, tegen $3\frac{1}{2}$ ct in 1934.

Uien. De geogste uitgestrektheid uien bedroeg 17 613 ha, tegen 17 340 ha in 1934 en 14 131 ha gemiddeld in 1925/1934.

Van de in 1935 geogste uitgestrektheid had 52,0 % betrekking op sawahs en 48,0 % op droge gronden; deze cijfers wijken niet af van die voor 1934, en slechts weinig van de veeljarige gemiddelden.

Van de gebieden met een belangrijke cultuur van sawah-uien vertoonde Malang een vrij sterken achteruitgang; in Cheribon en Pekalongan breidde de cultuur zich daarentegen uit. Batavia gaf een sterke inkrimping van de teelt van tegalan-uien te zien; in Malang en Madoera werd deze cultuur uitgebreid, terwijl in Priangan en Soerakarta het geogste oppervlak weinig afweek van dat over 1934.

De uitvoer van uien naar het buitenland bedroeg 3465 ton, tegen 1620 ton in 1934 en 1696 ton gemiddeld in 1926/1934.

Lombok. De lombok-cultuur ging in 1935 iets vooruit. In totaal werd 79 848 ha geogst, tegen 76 126 ha in 1934 en 65 817 ha gemiddeld in 1925/1934.

De uitvoer van lombok naar het buitenland bedroeg 1692 ton, tegen 1699 ton in 1934 en 1671 ton gemiddeld in 1925/1934.

Groenten. De in 1935 geogste uitgestrektheid groenten bedroeg 11 391 ha, tegen 10 874 ha in 1934 en 14 342 ha gemiddeld in 1925/1934.

Sedert 1930 worden stijgende hoeveelheden verse kool naar Singapore uitgevoerd. Deze export bedroeg in 1935 2277 ton, tegen 1435 ton in 1934 en 634 ton gemiddeld in 1930/1934. De kool was weer voor een belangrijk deel uit de residentie Besoeki afkomstig. De uitvoer van andere verse groenten naar Singapore daalde echter iets, en bedroeg in 1935 in totaal 51 ton, tegen 57 ton in 1934 en 32 ton gemiddeld in 1926/1934. Ook de uitvoer van gedroogde groenten (andere dan uien) is weer gedaald. In 1935 bedroeg die export slechts 421 ton, tegen 542 ton in 1934 en 2202 ton gemiddeld in 1926/1934.

Katoen. Van dit gewas werd 10 305 ha geogst, tegen 11 440 ha in 1934 en 8 974 ha gemiddeld in 1925/1934.

Van de in 1935 geogoste uitgestrektheid had 81,1 % betrekking op sawahs, tegen 82,2 % in 1934 en 76,5 % gemiddeld in 1928/1934.

Na de uitbreiding in het vorig jaar, werd de cultuur in 1935 een weinig ingekrompen, voornamelijk in Japara/Rembang en Madioen.

In Demak waren de opbrengsten onbevredigend, de kwaliteit van het product was echter goed.

De opkooprijks van ongezuiverde Demak-katoen was in 1935 iets hoger dan in het voorafgegane jaar en bedroeg f 7 à f 7,50 per q; het handgezuiverd product bracht f 24,50 à f 27,50 per q op, welke prijzen iets hoger zijn dan in 1934.

Inclusief de ondernemingsproductie bedroeg de uitvoer van ontpitte katoen 1458 ton, tegen 911 ton in 1934 en 563 ton gemiddeld in 1925/1934; van niet-ontpitte katoen bedroeg de export 61 ton, tegen 116 ton in 1934 en 150 ton gemiddeld in 1925/1934.

Djarak (Ricinus communis). De geogoste uitgestrektheid djarak bedroeg 12 909 ha, tegen 11 189 ha in 1934 en 11 361 ha gemiddeld in 1925/1934.

Daar dit gewas gewoonlijk als tusschengewas wordt geplant, levert de rapporteering van de uitgestrektheid moeilijkheden op. Aangezien uit een gehouden enquête gebleken is, dat in vele gevallen te laag gerapporteerd wordt, is de betekenis van de djarakcultuur belangrijker dan men uit de cijfers betreffende de geogoste uitgestrektheden zou afleiden.

In 1935 bedroeg de uitvoer van djarakpitten 5370 ton, tegen 5973 ton in 1934 en 4755 ton gemiddeld in 1925/1934.

Widjen (Sesamum orientale). Van dit gewas werd 16 404 ha geogost, tegen 15 095 ha in 1934 en 14 771 ha gemiddeld in 1925/1934.

In 1935 bedroeg de uitvoer van sesamzaad 2966 ton, tegen 2680 ton in 1934 en 3785 ton gemiddeld in 1925/1934.

Indigo. De in 1935 geogoste uitgestrektheid indigo bedroeg 1601 ha, tegen 2469 ha in 1934 en 3259 ha gemiddeld in 1925/1934.

Gierst. -In 1935 werd 20 046 gierst geogost, tegen 15 157 ha in 1934 en 14 016 ha gemiddeld in 1925/1934.

Overige éénjarige landbouwgewassen. De cultuur van deze gewassen bleef vrijwel stationnair. De geogoste oppervlakte in 1935 bedroeg 341 520 ha, tegen 335 659 ha in 1934 en 318 627 ha gemiddeld in 1925/1934.

Buitengewesten.

Atjeh en Onderhoorigheden. Een intensieve propaganda werd gevoerd voor de teelt van tweede gewassen. Als gevolg van de felle droogte waren de opbrengsten van die gewassen minder dan normaal.

Oostkust van Sumatra. De teelt van tweede gewassen werd sterk aangemoedigd.

Tapanoeli. Onder aanmoediging van het Binnenlandsch Bestuur en van den Landbouwvoorlichtingsdienst werd de teelt van cassave uitgebreid, waarbij hulp werd verleend voor de verkrijging van het benodigd plantmateriaal. Ook elders in dit gewest (op Samosir, in Sipirok, Sibolga en Klein-Mandailing) werd de aanplant van tweede gewassen uitgebreid.

Sumatra's Westkust. De geogoste uitgestrektheden van tweede gewassen waren grooter dan in de voorafgegane jaren.

Palembang. In de belangrijkste katoenstreken van deze residentie (de onderafdeelingen Lematang-hilir en Lematang-hoeloe) bedroeg de totale opbrengst van den goed geslaagden aanplant naar schatting 12 000 q ruwe katoen. Het product werd tegen gemiddeld f 7 per 100 kg opgekocht.

Benkoelen. Allerwegen werd de teelt van tweede gewassen uitgebreid.

Lampoengsche Districten. Door droogte mislukte een deel van de tweede gewassen.

Bangka en Onderhoorigheden. Op vele plaatsen werd de met cassave beplante oppervlakte uitgebreid.

Westerafdeeling van Borneo. In eenige door misoogst getroffen gebieden werd het planten van tweede gewassen sterk aangemoedigd.

Celebes en Onderhoorigheden. Uitbreiding van de teelt van tweede gewassen had plaats in Bone, Soppeng, Sidenreng en Wadjo (o. a. katjang tanah en katjang idjo). Tengevolge van de droge weersgesteldheid was de opbrengst van tweede gewassen in Gowa en Maros/Pangkadjene zeer onbevredigend.

Bali en Lombok. Op Bali waren de geogoste arealen cassave en andere peulvruchten kleiner dan in 1934, dan van bataten, aardnoten, kedelé en tabak echter grooter. Behoudens het cijfer voor aardnoten, dat hooger is dan dat van het vorig jaar, wijken de cijfers betreffende de op Lombok geogoste uitgestrektheden slechts weinig af van die van 1934. Op beide eilanden waren de opbrengsten der tweede gewassen over het algemeen normaal.

c. Ooft.

Het vroeg eindigen van den westmoesson had een gunstigen invloed op den mangga-oogst in Oost-Java, welke kwantitatief zoowel als kwalitatief uitstekend was.

De oogst van djerooks in de streek om Malang was in 1935, in tegenstelling met 1934, zeer rijk.

De intense droogte van den langdurigen oostmoesson maakte, dat de mangga-oogst in de omgeving van Cheribon en Indramajoe, die zich aanvankelijk zeer gunstig liet aanzien, tenslotte niet geheel aan de verwachtingen beantwoordde. Toch werden door de verschillende vervoersmiddelen in 1935 veel meer vruchten vervoerd dan in het vorig jaar (10 125 ton in 1935, tegen 8131 ton in 1934).

De oogst van citrus-vruchten in de omgeving van Garoet was in 1935 veel beter dan in het jaar te voren, hoewel de opbrengsten nog niet ver boven het normale lagen. Ook de kesemek-oogst was beter dan normaal. Per Staatsspoor werden vervoerd 880 ton djerooks en 1085 ton kesemek, tegen 495 en 954 ton in 1934.

Ook in de omgeving van Batavia was 1935 voor alle vruchtensorten, behalve voor pompelmoes, een goed jaar. De prijzen voor sawo's waren echter zoo laag, dat de cultuur zeer weinig loonend was en vele boomen omgekapt werden. Per spoor werden uit de Ommelanden van Batavia 13 250 ton vruchten vervoerd, tegen 10 900 ton in 1934. De grootste toename van het vervoer viel in de eerste maanden van het jaar.

De uitvoer van vruchten via Tandjoengpriok naar Singapore steeg van 403 ton in 1934 tot 566 ton in 1935.

Door een nieuwe verhooging van de invoerrechten in Australië verminderde de pisang-uitvoer van Banjoewangi van 1928 ton met een waarde van f 39 000 tot 1427 ton met een waarde van f 31 000 in 1935.

De manggistan-oogst in de omgeving van Wates bij Jogjagarta was zeer goed, doch de prijzen waren laag. Hetzelfde gold voor de djerook-oogst in de omgeving van Soerakarta.

d. Suiker.

De situatie op de internationale suikermarkt was in 1935 in verschillende opzichten iets gunstiger dan in 1934. Allereerst maken verschillende berichten melding van een stijgend verbruik, niet alleen in sommige Europeesche landen en in de Vereenigde Staten van Amerika, maar ook in (het vooral voor Java belangrijke) Japan. Voorts werd, hoewel de Java-export wederom belangrijk verminderde (877 000 ton in 1935/1936, tegen 1 109 000 ton en 1 188 000 ton in de jaren 1933/1934 en 1934/1935), door de voortgaande productiebeperking (oogst 1933: 1 396 000 ton, oogst 1934: 646 000 ton, oogst 1935: 512 000 ton),

een veel betere voorraadpositie bereikt: Java-voorraad op 1 Januari 1934, 1 Januari 1935 en 1 Januari 1936 resp. 2 820 400, 2 020 600 en 1 173 200 ton.

De verminderde export is in hoofdzaak te wijten aan de volgende factoren. In verband met de gunstiger voorraadpositie staakte de N.I.V.A.S. bijna geheel den verkoop naar Europa, waar tegen sterk verlieslatende prijzen moest worden verkocht; door de grootere eigen productie, gesteund door een hoog invoerrecht, liep de afzet naar Britsch-Indië sterk terug.

Ook de export naar Hongkong en China verminderde, terwijl de verschepingen naar Japan, vooral van browns, belangrijk stegen.

In de prijzen kon, mede tengevolge van het reeds genoemde toenemende verbruik, een lichte verbetering worden geconstateerd. De N.I.V.A.S.-limites liepen in de eerste helft van 1935 omhoog van f 3,05 tot f 4 voor superieur naar de Westkust van Britsch-Indië en van f 3,30 tot f 4,30 voor superieur naar Hongkong.

Na een daling van deze prijzen in Juli tot f 3,55, resp. f 4,—, verhoogde de N.I.V.A.S. haar limites in October voor superieur naar de Westkust van Britsch-Indië tot f 4,30 en naar Hongkong tot f 4,70; deze prijzen bleven tot einde 1935 gehandhaafd.

Als gevolg van den sterk verminderden voorraad werd het mogelijk de productie voor 1937 belangrijk hooger te stellen dan die der laatste jaren, waardoor in 1936 dan ook een veel grootere aanplant in den grond kan worden gebracht dan in 1934 en 1935.

Aanplant 1936/1937 (oogst 1937).

Gewest.	Residentie.	Aantal fabrieken.	Aanplant (in ha.)	Suiker (in tonnen).
West-Java.	Cheribon	5	5 811	95 800
Midden-Java.	Pekalongan	10	11 444	186 800
	Semarang	2	2 150	38 900
	Japara/Rembang	2	1 755	27 100
Jogjakarta.	—	8	8 188	136 000
Soerakarta.	—	9	9 222	145 700
Oost-Java.	Madioen	6	7 860	142 300
	Kediri	10	12 528	193 900
	Soerabaja	13	10 882	182 000
	Malang	9	7 443	114 800
	Besoeki	7	8 668	136 700
Totaal Java		81	85 951	1 400 000
Aanplant 1935/1936 (oogst 1936).		34	33 000	570 000
Aanplant 1934/1935 (oogst 1935).		38	27 500	490 000

In financieel opzicht was door de oplopende verkoopprijzen het jaar 1935 voor vele suikerondernemingen minder ongunstig dan 1934.

Het totaal geldbedrag, dat door de industrie in den vorm van loonen, grondhuren en betaling van leveringen onder de bevolking werd gebracht, was voor het jaar 1935 voor het eerst wederom stijgend als gevolg van de meerdere inhuur van gronden voor den aanplant 1936/1937.

e. Tabak.

In Deli pasten de ondernemingen weer dezelfde belangrijke restrictie toe als in vorige jaren.

De ondernemingen in de Vorstenlanden hebben in 1935 de productie met $\pm 20\%$ ingekrompen. De geringe regenval beïnvloedde zoowel de kwaliteit als de kwantiteit van oogst 1935 in ongunstigen zin.

In Djember werd in 1935 een restrictie van 30 % op den aanplant van ondernemingstabak toegepast. De droogte in November en begin December was ook hier van nadeeligen invloed op de uitkomsten van de cultuur.

Op de veilingen in Nederland was de stemming voor Sumatra-tabak voortdurend vast. Het resultaat van de Sumatra-inschrijvingen was, volgens het „Statistisch Overzicht van Java- en Sumatra-tabak” van Dentz en van der Breggen, dat 132 702 pakken werden verkocht tegen een gemiddelden prijs van 122½ ct per ½ kg, tegen 133 571 pakken in 1934 à 137 ct per ½ kg. De lagere, overigens nog wel winstgevende prijs in 1935, moet grootendeels aan de mindere kwaliteit van het product en aan de moeilijkheden bij den afzet naar Duitschland worden geweten. Amerika kocht 12 300 pakken Sumatra-tabak, hetgeen ruim 2800 pakken meer is dan het vorig jaar. Met ingang van 1 Februari 1936 is het Amerikaansch invoerrecht op dekblad verlaagd van \$ 2,275 per lb tot \$ 1,875, terwijl op 1 Juli 1936 een verdere vermindering tot \$ 1,50 in werking treedt; de afzetmogelijkheden voor Deli-tabak worden door deze verlaging belangrijk verruimd.

Het resultaat van de Vorstenlanden-inschrijvingen was in 1935 wederom zeer teleurstellend. Het in dat jaar aangeboden product van oogst-1934, bestaande uit 121 528 pakken, bracht gemiddeld slechts 21 ct per ½ kg op (vorig jaar 112 452 pakken à gemiddeld 26 ct per ½ kg). Men hoopt, dat, dank zij hooger vermelde verlaging van het Amerikaansch invoerrecht op dekblad, de Vorstenlanden-tabak haar vroeger ingenomen plaats op de Amerikaansche markt zoo niet geheel dan toch grootendeels zal heroveren.

De prijzen van Besoeki-tabak waren eveneens laag. Het uit 166 926 pakken bestaande aanbod zou naar schatting — einde 1935 was een gedeelte nog onverkocht — gemiddeld 17 ct. per ½ kg opbrengen (v. j. 150 662 pakken à gemiddeld 20 ct per ½ kg).

De uitvoer van Deli-tabak bedroeg 10 011 ton, tegen 11 113 ton in 1934 en 15 023 ton gemiddeld in 1928/1934. In 1935 werden 9 758 ton Vorstenlanden-tabak uitgevoerd, tegen 9073 ton in 1934 en 10 162 ton gemiddeld in 1925/1934.

f. Rubber.

Gedurende de eerste 3 kwartalen van 1935 heeft de rubbermarkt een weinig bevredigend beeld vertoond. De prijzen daalden van 19 cent per hkg in het begin van het jaar tot 15½ cent op 26 Maart. Een verscherping van de restrictie bracht een herstel teweeg tot 19 cent (medio Juni), waarna een vrij geleidelijke afbrokkeling plaats vond tot 17 en 17½ cent in September.

De oorzaken hiervan zijn deels te zoeken in externe factoren (o.a. geruchten omtrent devaluatie van den gulden), daarnaast heeft echter ook de interne positie van de markt zelf een belangrijke invloed uitgeoefend. Door de slechts geleidelijke opvoering van het internationaal restrictie-percentages (eerste kwartaal 25 %, tweede kwartaal 30 %, derde kwartaal 35 %, en vierde kwartaal 40 %) verminderden de voorraden aanvankelijk slechts weinig, terwijl bovendien de quotum-overschrijdingen van de Nederlandsch-Indische bevolkingsrubber ernstige ongerustheid deden ontstaan.

Een opleving van de Amerikaansche consumptie in de laatste maanden van het verslagjaar en de krachtige maatregelen, welke door de Nederlandsch-Indische Regeering werden getroffen, om de bevolkingsuitvoeren meer tot de grenzen van het quotum terug te drukken, schiepen een hernieuwd vertrouwen in de effectiviteit van het schema. De prijzen herstelden zich dan ook in het laatste kwartaal tot een niveau van ± 20 cent per hkg. De wereldvoorraden begonnen in de laatste maanden van 1935 belangrijk terug te loopen. Op 1 Januari 1935 bedroegen de stocks 679 000 ton, op 31 Augustus waren zij verminderd tot 660 000 ton, op 31 December tot 576 000 ton.

De internationale uitvoering van de restrictie heeft in 1935 enkele moeilijkheden ondervonden. Siam, dat in 1934 was uitgetreden, was slechts na inwilli-

ging van zeer ver gaande concessies ten aanzien van het basis-quotum bereid, wederom aan de overeenkomst deel te nemen. Britsch-Indië en Burma, die tot de overeenkomst waren toegetreden, onder voorbehoud van nadere goedkeuring door de Britsch-Indische wetgevende macht, wisten op grond van hun voorwaardelijke toetreding eveneens verhoogingen van hun basis-quota te verwerven.

Het vraagstuk van de Nederlandsch-Indische bevolkingsrubber bleek een belemmering te zijn voor een soepele en doeltreffende hanteering van het internationale schema. Op grond hiervan werd begin December door het International Rubber Regulation Committee aan de Regeeringen der deelnemende landen voorgesteld om de Nederlandsch-Indische basis-quota voor 1936 t/m 1938 te verhoogen met resp. 57 000, 53 000 en 55 000 long tons, welke verhooging in haar geheel aan het bevolkings-quotum ten goede zou worden gebracht. De genoemde Regeeringen hebben met dit voorstel ingestemd. Hierbij aansluitende werd door het International Rubber Regulation Committee bepaald, dat de overschrijding van het uitvoer-quotum van Nederlandsch-Indië einde 1935 niet in mindering zou worden gebracht van het uitvoer-quotum 1936.

Wat de ondernemingscultuur betreft, heeft het gemiddelde internationale restrictie-percentages van 32½ % uitgewerkt op een interne restrictie van 36½ %. De daaruit voortvloeiende kostprijsverhoging, gevoegd bij de weinig bevredigende prijsontwikkeling gedurende de eerste 9 maanden, was oorzaak, dat de geldelijke inkomsten voor vele ondernemingen niet gunstig zijn geweest.

De uitvoering van de restrictie ten aanzien van de bevolkingscultuur heeft de Indische Regeering in 1935 voor groote moeilijkheden gesteld.

Bij de inwerkingtreding van de restrictie is noodgedwongen als systeem aangevaard het reguleeren van de bevolkingsexporten door middel van de heffing van een bijzonder uitvoerrecht. Dit systeem is gebaseerd op het verschijnsel, dat gedurende de vóór de restrictie liggende jaren een zeker verband bestond tusschen prijshoogte en bevolkingsrubberuitvoer, waardoor het mogelijk werd geacht door reguleering van het binnenlandsch prijsniveau de bevolkingsrubberproductie te beheerschen.

Echter bleek de productie-drang bij de bevolking, onder invloed van verschillende factoren (stijgende noodzaak voor de bevolking om bij de voortschrijdende malaise de voor haar levensonderhoud benodigde contacten uit de rubbercultuur te betrekken; het in productie komen van groote arealen jonge bevolkingsrubber), veel grooter te zijn dan was verwacht. Onder deze omstandigheden bleek het niet mogelijk door hanteering van het uitvoerrecht de bevolkingsuitvoeren binnen de grenzen van het quotum te houden ondanks sterke verhoogingen van dit recht.

In het begin van het jaar bedroeg het bijzonder uitvoerrecht 8 cent per hkg; medio Juni werd het op 11 cent gebracht; in October en November volgden verdere verhoogingen tot 14 cent.

Desondanks beliep de overschrijding van het bevolkingsquotum aan het einde van November niet minder dan 43 000 ton. Eerst in December vond een sterke vermindering van den export plaats, mede in de hand gewerkt door bijzondere omstandigheden (poeasa, voorraadvorming in het binnenland).

Aangezien het excès der bevolkingsuitvoeren door middel van het uitvoerrecht onvoldoende kon worden bestreden, waren inmiddels andere middelen beraamd om aan de internationale verplichtingen te voldoen. In October werd besloten 20 000 ton ondernemings- en bevolkingslicenties op te koopen, ten einde daarmee de overschrijding van de bevolkingsrubber ten deele te compenseeren.

Dank zij dezen maatregel werd de uiteindelijke overschrijding van het bevolkingsquotum teruggebracht tot 19 042 ton, welk quantum tenslotte, op voorstel van het International Rubber Regulation Committee, aan Nederlandsch-Indië werd kwijtgescholden.

De minder gunstige resultaten, welke het systeem van het bijzonder uitvoerrecht in 1935 heeft opgeleverd, hebben er toe geleid, de voorbereidingen tot invoering van een individueel restrictie-stelsel in versneld tempo voort te zetten.

In de gewesten, waar zulks vanwege het overzichtelijk rubber-areaal en om andere redenen mogelijk leek, werd — in Bangka en Onderhoorigheden en in het

z.g. „vrijgebied” van Riouw en Onderhoorigheden op 1 Januari 1935 en in Atjeh en Onderhoorigheden, Tapanoeli en het Cultuurgebied der Oostkust van Sumatra op 1 April 1935 — reeds een zoodanig stelsel ingevoerd.

Hierop aansluitend werd de registratie van het bevolkingsrubberbezit ingezet in een negental onderafdeelingen in de groote rubbergewesten. De gunstige ervaringen hierbij opgedaan, deden einde 1935 besluiten tot de registratie van het bevolkingsrubberbezit over de geheele linie.

Het bijzonder uitvoerrecht bracht gedurende 1935 op f 24 147 268, waarvan voor maatregelen tot bijzonderen steun aan of tot verlichting van lasten van de bevolking in de bevolkingsrubberproduceerende streken werd aangewend f 13 519 180, terwijl een bedrag van f 5 800 000 werd besteed voor den opkoop van ondernemingsrubberlicenties en oogstvergunningen van bevolkingsrubber.

Rubberuitvoer (in tonnen van 1000 kg).

	Ondernemingsuitvoer.			Bevolkings- uitvoer.	Totaal.
	Java.	Buiten- gewesten.	Totaal.		
1931	77 184	95 100	172 284	88 717	261 001
1932	62 315	90 761	153 076	61 447	214 523
1933	75 063	95 857	170 920	115 576	286 496
1934	88 689	110 916	199 605	186 193	385 798
1935	62 133	85 053	147 186	144 626	291 812

g. Thee.

De weinig gunstige thee-situatie in 1934, waarbij een belangrijk deel van de in 1933 door de restrictie verworven resultaten zijn verloren gegaan, heeft in den loop van 1935 voor een betere ontwikkeling plaats gemaakt.

De Amsterdamsche veilingsgemiddelden daalden aanvankelijk van 34 cent per hkg begin Januari tot 28½ cent einde Maart. De inwerkingtreding op 1 April van het hogere restrictie-percentages van 17½ (tegen 12½ in het restrictiejaar 1934/1935) en de droogte in de voornaamste productielanden, die kleinere oogsten ten gevolge had, leidden in de daaropvolgende maanden tot een iets vastere marktstemming. De Amsterdamsche prijzen stegen tot 32½ cent per hkg in Augustus. De internationale politieke verwickelingen en het daaruit voortvloeiende oorlogsgevaar deden bij het publiek een zucht tot „hamsteren” ontstaan, welke de noteringen verder omhoog dreef tot een gemiddeld peil van 48½ cent medio October. Daarop volgde een terugslag tot 39½ cent in December.

De statistische positie heeft in 1935 eveneens een wending ten goede genomen. De theevoorraden in Groot-Britannië beliepen 265 miljoen lbs op einde 1935, tegen resp. 303 en 288 miljoen op het einde van 1934 en 1933.

Op 31 December werd bekend gemaakt, dat het restrictie-percentages voor 1936/1937 op 17½ zou worden gehandhaafd; onder deze omstandigheden mag redelijkerwijze worden verwacht, dat de saneering zich in de naaste toekomst geleidelijk zal voortzetten. Bovendien heeft het theegebruik voor het eerst sinds 1929 een toeneming vertoond, deels onder invloed van de met kracht gevoerde internationale theepropaganda.

Hiertegenover staat, dat de tot dusverre door de restrictie verworven resultaten slechts ten koste van groote offers werden bereikt. Het internationale restrictie-percentages van 17½ voor 1935/1936 beteekende een interne productie-bepanking van 41½ %; dit heeft uiteraard tot een niet onbelangrijke stijging van de kostprijzen der ondernemingen gevoerd, waardoor resultaten van de prijsverbetering ten deele werden teniet gedaan.

De moeilijkheden, welke de doorvoering van de restrictie op de bevolkingscultuur met zich bracht, zijn in 1935 voor een belangrijk deel overwonnen. Naast de reeds in 1934 getroffen maatregelen — betere verdeling van het opkoopquantum over het restrictiejaar en over het opkoopgebied, vaststelling van z.g. „redelijke” opkooprijzen — werd in den loop van 1935 het z.g. Kingma-stelsel geleidelijk ingevoerd. Dit stelsel komt in het kort hierop neer, dat de bladleveranciers met behulp van het Inlandsch bestuur door de theefabrikanten, binnen wier rayon zij worden ingedeeld, worden geregistreerd, waarna hun tuinen globaal op productie-capaciteit worden geschat. Op basis van de beschikbare opkooplicenties der betreffende fabrieken wordt dan het leveringsaandeel van iederen bladproducent vastgesteld en worden hem bepaalde leveringsdagen aangewezen overeenkomstig een normale exploitatie van zijn tuinen. Langs dezen weg wordt de totale opkoofoeveelheid zoo billijk mogelijk over alle producenten verdeeld.

De gemiddelde opkooprijzen van bevolkingsblad daalden van 5,15 cent per kg in Januari tot 4,27 cent in April; vervolgens trad een stijging in tot 6,02 cent in November, gevolgd door een vermindering tot 5,62 in December.

Uitvoer van thee naar het buitenland (in tonnen, netto).

	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.
Java	65 920	64 185	59 400	51 353	53 373
Sumatra.	12 822	14 578	12 474	12 885	12 264
Totaal	78 742	78 763	71 874	64 238	65 637

h. Kina.

De algemeene situatie op de kininemarkt vertoont reeds verscheidene jaren een groote mate van stabiliteit. Sinds de prijsverlaging van f 35 tot f 26,50 per kg zwavelzure kinine in Maart 1933 handhaafde het Kina-Bureau den officieelen kinineprijs op laatstgenoemd niveau. Daarnaast vinden groote contractueele leveringen tegen gereduceerde prijzen plaats.

De kinine-afzet is in 1935 bevredigend geweest. Op grond van de aanvankelijke afzetraming werd de maximum-uitvoerhoeveelheid op 14 October op 620 000 kg zwavelzure kinine in bastvorm gefixeerd; op 11 November werd deze hoeveelheid als gevolg van een nadere raming verhoogd tot 720 000 kg.

Indien men den geraamden afzet gedurende het restrictiejaar 1934 (dat 10 maanden omvat) omrekent op 12 maanden en dit cijfer vergelijkt met de afzetraming voor het tweede restrictiejaar, kan de conclusie worden getrokken, dat in 1935 een zeer bevredigende afzetverruiming heeft plaats gevonden.

Deze afzetverruiming komt slechts zeer ten deele tot uiting in de hieronder vermelde uitvoercijfers van het kalenderjaar 1935, voornamelijk doordat door de late bekendstelling van de quotum-verhooging de verhoogde bastuitvoer grotendeels eerst in Januari 1936 plaats vond.

Uitvoer van kinabast en kinine uit Nederlandsch-Indië (in tonnen).

	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.
Fabrieksbast.	5 961	6 854	6 309	6 345	6 443
Pharmaceutische bast	76	50	77	73	56
Totale bast-uitvoer.	6 037	6 904	6 386	6 418	6 499
Kinine-uitvoer	54	42	58	57	102

Tegenover de bovengenoemde verhooging van de afzetraming, staat een stijging van de productie-capaciteit met 16 % ten opzichte van 1934. Tengevolge hiervan kon het restrictie-percentage slechts weinig worden verlaagd (van ± 55 % in 1934 tot $\pm 52\frac{1}{2}$ % in 1935).

In dit hooge percentage komt tot uiting, dat het productie-vermogen van de cultuur de afzetmogelijkheden ver blijft overtreffen.

Neemt men hierbij in aanmerking, dat de bastvoorraden zoowel te Amsterdam en Bandoeng als in de kinatuinen nog steeds zeer groot zijn, dan is het duidelijk, dat voorshands van een bevredigende verhouding tusschen de productie-capaciteit van de kinacultuur en het kinineverbruik niet kan worden gesproken.

Onder deze omstandigheden werd het noodig geoordeeld om, alvorens een verlenging van de restrictieperiode 1934/1936 in overweging te nemen, een diepgaand onderzoek te doen instellen naar de werking van de Kina-overeenkomst en de getroffen restrictie-maatregelen en te doen nagaan in hoeverre deze maatregelen in de huidige organisatie wijziging of verbetering behoeven, teneinde tot een zoo groot mogelijken afzet van kinabast te kunnen geraken. Tot dit doel werd bij G.B. 23 Juli 1935 n°. 21 een Studiecommissie inzake het kina-vraagstuk ingesteld, welke commissie in Mei 1936 een rapport omtrent het resultaat van haar onderzoekingen bij de Regeering heeft ingediend.

i. Koffie.

De onzekerheid ten aanzien van de Braziliaansche koffie-politiek gedurende de eerste helft van 1935, alsmede de daarna getroffen maatregelen, welke ten doel hadden om den prijs op een laag niveau te houden, teneinde export uit Brazilië te bevorderen, zoome de het bekend worden van den Braziliaanschen oogst, welke 4 miljoen zakken grooter was dan den voorgaanden, waren van ongunstigen invloed op de prijzen voor de Nederlandsch-Indische koffie.

Gedurende het eerste kwartaal 1935 bewogen de wereldmarktprijzen zich in dalende richting; tegen het einde van Maart lagen deze ± 25 % beneden die van Januari. In Nederlandsch-Indië volgden de prijzen deze daling in vertraagd tempo door het ontbreken van aanbod in verband met de betrekkelijk geringe voorraden. De scherpe daling zette zich in het tweede kwartaal niet voort; gedurende het derde kwartaal daalden, ondanks maatregelen van Brazilië, de prijzen niet onbelangrijk om eerst in October weer aan te trekken. Gedurende het vierde kwartaal was de markt uitermate kalm; groote prijsfluctuaties hadden niet plaats.

De noteering voor Robusta W.I.B. te Soerabaja, einde December 1934 nog f 23,88 per 100 kg, daalde tot f 20,64 op 19 Maart; daarna liep de prijs iets op, om weer onafgebroken te dalen tot f 16,19 in Augustus. Een kleine opleving tot f 19,43 volgde, waarna de prijs weer inzakte tot f 17,81 einde October, op welk niveau de noteering zich tot het eind van het jaar handhaafde.

Palembang Robusta liep van f 15,60 per 100 kg in Januari terug tot f 9,30 in September; het jaar werd beëindigd met een gemiddelde noteering van f 9,72.

Boengie-koffie (Makassar) deed in het begin van het jaar f 36,43 per 100 kg en daalde tot f 26 in September; de gemiddelde noteering gedurende December was f 26,72.

Uitvoer (in tonnen) van Robusta-koffie naar het buitenland.

	1935.	1934.	1933.	1932.	1931.
Java	26 508	30 874	20 485	38 914	15 900
Buitengewesten	46 118	43 966	43 138	67 530	43 844
Totaal	72 626	74 840	63 623	106 444	59 744

Uitvoer (in tonnen) van Arabica-koffie naar het buitenland.

	1935.	1934.	1933.	1932.	1931.
Java	1 458	1 096	1 461	1 248	2 588
Buitengewesten	6 309	4 833	4 622	4 660	5 323
Totaal	7 767	5 929	6 083	5 908	7 911

j. Cacao.

Als gevolg van de ongunstige statistische positie van dit artikel, kwam in het prijsniveau geen verbetering, niettegenstaande tegenover de sterke vermeerdering van de productie een flinke stijging in de consumptie stond.

Goed gefermenteerde Accra-cacao deed te New-York in Januari 5,20 à 5,25 \$ cent per pound, hierna brokkelden de prijzen af tot 5 en 5,10 \$ cent, op welk peil de noteringen bleven.

De Hamburgsche noteringen, welke in het begin van 1935 55 à 65 Mk per 50 kg voor Java-fijn en 40 à 45 Mk voor Java-courant waren, bleven vrijwel ongewijzigd.

De Batavia-notering voor ongesorteerde Priangan-kwaliteit, welke in Januari f 14,75 per 100 kg was, daalde in December tot f 12,14.

De uitvoer van cacao's uit Java bedroeg gedurende 1935 1549 ton, tegen 2053 ton gedurende 1934 en 1429 ton gedurende 1933.

k. Oliepalm.

Het jaar 1935 was voor deze cultuur zeer gunstig tengevolge van de gedurende dit jaar pas goed zichtbaar wordende gevolgen van de oogstmislukkingen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Tot in de eerste helft van Maart was de markt zeer vast gestemd. De vraag uit de V.S.A., ook voor afscheep gedurende het geheele jaar, was groot; producenten profiteerden hiervan gedurende het eerste kwartaal door vóórverkoopen van flinke hoeveelheden. Het gevolg hiervan was, dat toen gedurende het tweede kwartaal de wereldprijzen voor oliën en vetten een dalend verloop vertoonden, de prijzen van palmolie hierop niet sterk reageerden tengevolge van het ontbreken van verkoopdrang. De verbeterde markt-situatie in de V.S.A. gedurende het derde kwartaal deed eveneens haar invloed gelden op palmolie; van dit oogenblik tot eind 1935 waren de prijzen in stijgende lijn.

De notering voor Sumatra-palmolie, max. 5 % f.f.a., op 15 Januari £ 18,5 per ton van 1016 kg cif Liverpool, bedroeg eind 1935 £ 21.

De uitvoer uit Nederlandsch-Indië vermeerderde sterk (in 1935 143 191 ton, tegen 121 260 ton in 1934 en 116 222 ton in 1933); de uitvoer van palmpitten was onderscheidenlijk 30 622, 25 068 en 23 100 ton.

l. Cocos-producten.

Voornamelijk tengevolge van het door oogstmislukkingen en de droogte in 1934 ontstane tekort van vetten in de V.S.A., zoomede door kleinere oogsten van oliehoudende zaden en vruchten elders, o.m. van den sojaboonoogst in Manchukuo, was het marktverloop gedurende 1935 voor oliën en vetten gunstig te noemen.

De verbetering in de copraprijzen komt in de volgende cijfers duidelijk tot uitdrukking. Bedroeg de uitvoerwaarde in 1934 slechts f 16 849 780, in 1935 steeg deze tot f 25 858 589.

Het jaar 1935 gaf echter wel groote fluctuaties te zien in de noteringen; het eerste kwartaal opende met een notering van f 10 766 per ton van 1016 kg

Ned. Ind. copra f.m.s. cif Europeesche basishavens. Prijzen stegen tot £ 12,1, waarna een sterke reactie volgde. Hierna trad een geleidelijk herstel in; in Maart daalden de prijzen opnieuw, doch tegen het eind van het kwartaal was de situatie belangrijk verbeterd en bovendien bevonden de noteeringen zich in de nabijheid van £ 12,10.

Het marktverloop in het tweede kwartaal was teleurstellend; in den loop van Juni zette een daling in, waardoor het grootste deel van het avans gedurende de eerste maanden van het jaar werd te niet gedaan. Het derde kwartaal was vrij rustig; gedurende het laatste deel van 1935 vertoonde de copra-noteering echter een vrijwel ononderbroken stijging; het jaar werd beëindigd met een noteering van £ 15,15. Men moet tot 1932 teruggaan om een dergelijke prijs aan te treffen.

Tengevolge van de aantrekkelijke prijzen gedurende het vierde kwartaal was de uitvoer gedurende deze periode vrij aanzienlijk. Aangenomen mag worden, dat onder den invloed van de prijsstijging een flinke opruiming plaats had onder voorraden, hoewel uiteraard mogelijk is, dat de neiging heeft bestaan om de klappers iets vroeger te plukken dan men in een periode van teruglopende prijzen zou hebben gedaan.

Het verloop van den copra-export is in de volgende tabel weergegeven.

Copra-uitvoer (in tonnen).

Gewesten.	1935.	1934.	1933.	1932.	1931.
Oostkust van Sumatra	21 300	16 300	20 170	20 180	15 720
Atjeh en Onderhoorigheden	9 200	8 170	7 920	9 970	9 380
Tapanoeli	500	4 906	810	760	720
Sumatra's Westkust	20 700	12 663	17 930	26 780	25 210
Benkoelen	—	962	—	—	—
Riouw en Onderhoorigheden	66 800	47 152	50 080	47 130	39 690
Djambi	14 200	11 508	10 860	7 410	4 290
Lampoengsche Districten	800	991	—	660	50
Bangka en Onderhoorigheden	—	1 737	1 350	10	—
Billiton	2 000	—	2 670	3 450	1 080
Westerafdeeling van Borneo	57 000	66 847	75 400	77 000	69 200
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	600	548	2 650	2 290	90
Celebes en Onderhoorigheden	185 400	22 957	151 000	71 210	73 000
Manado	84 100	181 227	106 280	115 290	100 480
Timor en Onderhoorigheden	—	10 585	—	810	—
Amboina en Ternate	4 700	32 719	9 750	18 640	16 180
Bali en Lombok	12 400	20 685	14 720	14 760	1 240
Totalen Buitengewesten	479 700	439 957	471 590	416 350	356 330
Java en Madoera	3 700	3 700	14 490	62 710	3 850
Totalen Ned.-Indië	483 400	443 657	486 080	479 060	360 180

m. Peper.

Gedurende het eerste kwartaal was de pepermarkt zeer bewogen. De Londensche pool, welke gedurende het voorafgegane jaar zeer groote hoeveelheden witte peper kocht en daarbij de prijs tot een abnormale hoogte wist op te drijven, bleek begin Februari niet meer over voldoende middelen te beschikken om alle gekochte peper op te nemen. Een „krach” was hiervan het gevolg; de firma, die de aankopen voor de pool verrichtte, ging failliet, verschillende firma's in haar val meesleepend. Een ineensstorten van de prijzen werd ten deele voorkomen

door de vorming van een nieuwe pool, die de voorraden en de nog te ontvangen peper van de oude pool zou liquideeren.

De laatste notering vóór de ineensorting was 14½ d., de nieuwe pool stelde den prijs vast op 9 d. per pound. Dank zij dezen prijs konden restanten van den vorigen oogst en de eerste levering uit den nieuwen oogst nog vrij bevreedigend worden afgezet. Eveneens werden de prijzen gesteund door grootere aankopen van de V.S.A.; een deel hiervan was vermoedelijk bestemd ter vervanging van de stocks, welke in 1934 werden verbruikt, toen door speculatie te Londen de prijzen ongemotiveerd opliepen. Voorts vonden belangrijke aankopen uit Britsch-Indië plaats; de peper werd echter voor het meerendeel herscheept naar Europa. De zeer hooge vracht van Telokbetong naar Europa maakte deze overscheepzaken via Bombay loonend.

Het prijsverloop van witte en zwarte peper was als volgt: eind Januari f 78,50 en f 28; eind Februari f 48 en f 17,80; eind Maart f 36,40 (op Bangka) en f 15, alles per 100 kg. Einde Juni waren de prijzen gedaald tot onderscheidenlijk f 21,86 en f 10,93. Het prijsverloop gedurende het derde kwartaal was iets gunstiger, eind September beliepen de noteringen f 26,72 en f 11,74. Gedurende December schommelden de prijzen van f 21,86 tot f 23,32 en f 10,36 tot f 11,25. Per 31 December werd voor zwarte peper nog slechts f 10,52 betaald.

Uitvoer van peper (in tonnen).

	1935.	1934.	1933.	1932.	1931.
Witte peper . . .	12 262	21 632	15 841	14 938	13 564
Zwarte peper . . .	46 159	26 550	28 145	21 648	18 192
Totaal . . .	58 521	48 182	43 986	35 586	31 756

n. Nootmuskaat, foelie en kruidnagelen.

De prijs van nootmuskaat steeg onder den invloed van de betere statistische positie van het artikel, die van foelie daalde aanvankelijk en kwam daarna weer ongeveer op het oude niveau. Voor nagelen was de belangstelling gering, de prijs te Amsterdam daalde nog een weinig ten opzichte van 1934; te Makassar bleef hij ongeveer op hetzelfde peil.

Prijzen te Makassar in guldens per 100 kg.

1935.	Banda-noot.	Banda-foelie.	Kruidnagelen.
1ste kwartaal	18,60	151,—	38,03
2de "	20,35	130,33	38,60
3de "	22,15	136,25	37,78
4de "	23,56	148,40	38,07

De uitvoer van nootmuskaat uit Nederlandsch-Indië bedroeg 3145 ton (omgekeerd op „geklopt”, waartoe „nootmuskaat in den dop” met 30 % werd verminderd); de uitvoer van foelie beliep 616 ton. In 1934 bedroegen deze uitvoeren respectievelijk 3059 ton en 648 ton.

De Buitengewesten exporteerden in 1935 naar het buitenland 224 ton kruidnagelen, tegen 281 ton in 1934. De uitvoer naar Java was weer grooter dan die

naar het buitenland. Java importeerde in 1935 4828 ton kruidnagelen, waarvan 478 ton afkomstig van de Buitengewesten; voor 1934 waren de overeenkomstige cijfers respectievelijk 5353 en 316 ton.

o. Kapok.

De markt voor dit artikel kon niet ongunstig worden genoemd. Gedurende de eerste helft van het jaar werd het prijsverloop gunstig beïnvloed door goede vraag uit het buitenland, alsmede vrachtverhoogingen naar de Vereenigde Staten van Amerika, tengevolge waarvan grootere verkoopen en uitvoeren plaats vonden. Eveneens oefenen de komende Regeeringsmaatregelen hun werking op de markt uit. Op 1 Juli traden deze maatregelen, belichaamd in de „Kapokbelangenordonnantie 1936” in werking. O. m. werd hierdoor het aandeel in den uitvoer van iederen exporteur vastgesteld, waardoor scherpe concurrentie onderling in het buitenland geen doel meer had. Besprekingen met het Departement van Economische Zaken hadden tot gevolg, dat exporteurs tot nauwe samenwerking besloten. Hierdoor bleek het zelfs mogelijk, de prijzen in het buitenland in den vollen oogsttijd iets te verhoogen.

In de tweede helft van November werden gelijktijdig met het verhoogen van de prijzen voor verkoopen naar de Vereenigde Staten, Australië en Nieuw-Zeeland, ook op de locale markt de prijzen voor kapok met 50 cent verhoogd.

De prijsschommelingen gedurende het eerste kwartaal bleven binnen enge grenzen; per 31 Maart waren de noteeringen te Soerabaja voor Holland-kwaliteit f 26,31 en voor Amerika-kwaliteit f 24,49 per 100 kg. Einde Juni waren de prijzen onderscheidenlijk f 26,31 en f 25,10, welke prijzen ook aan het eind van het derde kwartaal golden. Einde 1935 noteerden de genoemde kwaliteiten f 26,72 en f 25,50.

Dank zij de Regeeringsmaatregelen, vastgesteld in de „Kapokbelangenordonnantie 1936”, werden reeds gunstige resultaten verkregen gedurende het eerste halfjaar van hare werking, nl. samenwerking tusschen de exporteurs, prijsbepaling en derhalve verhooging in het buitenland, terwijl één der hoofddoeleinden, te zorgen, dat de bevolking een loonenden prijs voor haar product krijgt, gedeeltelijk reeds werd bereikt.

De opkooprijzen lagen tusschen 6 en 8 cent per 100 kolven.

Kapok-uitvoer van 1 October tot 30 September (in tonnen).

Bestemming.	1934/1935.	1933/1934.	1932/1933.	1931/1932.	1930/1931.	1929/1930.
Nederland	4 511	7 228	5 813	5 701	6 513	6 077
Amerika	10 420	6 012	10 009	8 442	8 397	8 322
Australië	3 099	3 928	2 513	2 082	1 908	3 200
Overige landen	3 737	1 998	2 869	2 412	2 383	2 114
Totalen	21 767	19 166	21 204	18 639	19 201	19 713

p. Vezels.

De noteering van agave-vezels te Amsterdam daalde in 1935 aanvankelijk tot f 12,25 per 100 kg (in April). Daarna trad een belangrijke prijsverbetering in, waarbij in October reeds een gemiddelde prijs van f 20,75 per 100 kg werd gehaald, welk prijsgemiddelde in het laatste kwartaal 1935 gehandhaafd bleef met een neiging tot verdere stijging.

Zooals uit het volgende blijkt, kwam de uitvoer — vooral die van de Buitengewesten — op een belangrijk hooger niveau dan in 1934 en werd het hoogtepunt van 1933 zelfs nagenoeg weder bereikt.

Uitvoer van harde touwvezels (in tonnen, netto).

	1935.	1934.	1933.	1932.	1931.
Java	29 555	26 632	28 822	31 795	24 815
Buitengewesten	62 765	43 040	66 076	58 793	45 463
Totaal	92 320	69 672	94 898	90 588	70 278

Terwijl in het begin van 1935 de opbrengst in het algemeen onvoldoende was om den kostprijs goed te maken, veranderde de situatie in den loop van 1935 zoodanig, dat de vezelcultuur weder redelijke winsten afwierp.

g. Aetherische oliën.

De markt voor citronella-olie was gedurende 1935 op het lage prijsniveau over het algemeen tamelijk flauw gestemd. De prijs, welke in Januari nog f 0,78 à f 0,79 per kg ready bedroeg, daalde in de eerste helft van het jaar met kleine schommelingen, tot in Juli het ongekende laagte-record van f 0,60 werd bereikt; daarna liep de prijs weer geleidelijk op tot f 0,75 per kg in de eerste week van October, om vervolgens opnieuw te dalen tot f 0,66 à f 0,67, op welk niveau de prijs gedurende de rest van het jaar gehandhaafd bleef.

In verband met de nog steeds onbevredigende financieele uitkomsten van de sereh-cultuur besteedde de bevolking in vele streken weer weinig zorg aan den aanplant van dit gewas. Hierdoor, en mede tengevolge van de abnormaal groote droogte in den oostmoesson, waren de opbrengsten over het algemeen laag. De zeer lage opkooprijzen van sereh-gras varieerden van f 0,20 tot f 0,40 per 100 kg.

Bij den lagen prijs in Juli was voor vele fabrieken een loonende exploitatie niet mogelijk; in Tjiamis, één van de belangrijkste centra van de sereh-cultuur, zetten de fabrikanten de productie toen tijdelijk stop.

Inclusief de ondernemingsproductie, bedroeg de uitvoer van citronella-olie uit Nederlandsch-Indië 1657 ton, tegen 1791 ton in 1934 en 1132 ton gemiddeld in 1925/1934. De inkrimping van de productie was dus nog niet belangrijk.

In 1935 voerde Ceylon 635 ton citronella-olie uit, tegen 682 ton in 1934.

Bij verwaarloozing van den onbeteekenenden export van andere landen nam dus het aandeel van Nederlandsch-Indië in de wereldproductie iets af.

3. Overheidszorg voor den landbouw.

De in 1934 tot stand gekomen samenvoeging van de voorlichtingsdiensten met het Algemeen Proefstation voor den Landbouw tot den Dienst voor Landbouw en Visscherij, leidde tot vruchtbare samenwerking.

De werkzaamheden van den *Landbouwvoorlichtingsdienst* bleven uiteraard in de eerste plaats gericht op verbetering van den voedsellandbouw, terwijl in de tweede plaats voorlichting werd verstrekt in zake den handelslandbouw, ter verkrijging van de onmisbare geldmiddelen.

De economische berichtgeving bleef een belangrijk deel uitmaken van de taak van de ambtenaren bij de voorlichtingsdiensten, hetzij dat deze berichtgeving rechtstreeks geschiedde, hetzij dat de landbouwconsulenten de gegevens verschaften voor de samenstelling van de van het Binnenlandsch Bestuur ontvangen rapporten.

In overleg met de verschillende Instituten van het Algemeen Proefstation voor den Landbouw werden in de ressorten op Java en in de Buitengewesten de variëteiten-, kunstmest-, groenmest- en cultuurmethode-proeven voortgezet.

Bij de variëteiten-proeven bleven, zoowel op Java als in de Buitengewesten, de proeven met sawah-rijst op den voorgrond staan. De zeer uiteenlopende omstandigheden van bodem en klimaat maken het al a priori waarschijnlijk, dat men in het uitgestrekte gebied van Nederlandsch-Indië niet met het propageeren

van één of weinige rijstvariëteiten zou kunnen volstaan. De bevolking heeft in den loop der tijden door eigen ervaring vaak zeer goed aan de plaatselijke omstandigheden aangepaste variëteiten leeren kennen en gebruiken. In verschillende productie-gebieden bleek het dan ook moeilijk onder de voor een bepaalde streek nieuwe rassen te vinden, welke in productie en/of kwaliteit uitkomen boven de daar verbouwde soorten. Het is echter ook gebleken, dat enkele van die importvariëteiten onder zeer verschillende omstandigheden belangrijke opbrengstverbeteringen kunnen geven. Bij andere voedselgewassen, met name bij de aardnoten en de kedelé, bleken reeds eerder eenige soorten op vele plaatsen betere bedrijfsresultaten op te leveren.

Indien de verbouw van voedingsgewassen voornamelijk gericht is op de voorziening in eigen behoeften, blijkt de smaak van het product menigmaal meer gewicht in de schaal te leggen dan het geogoste gewicht. Zoodra een verhandelbaar overschot wordt geproduceerd, beginnen andere factoren mee te spreken. Zoo zal in een rijstgebied met uitvoermogelijkheden rekening moeten worden gehouden met den vorm van den rijstkorrel, welke mede de waarde voor de pellerij bepaalt. In verband met de hierboven reeds gememoreerde noodzaak om overal waar zulks maar mogelijk is overschotten van producten in geld om te zetten, bleef ook op de handelswaarde van de voedingsgewassen de aandacht gevestigd. Als voorbeeld moge genoemd worden de samenwerking tusschen den Landbouwvoorlichtingsdienst, de Afdeeling Nijverheid en de particuliere rijstpellerijen, welke o.a. in Atjeh tot goede resultaten voerde.

In vele landbouwgebieden van Java werden reeds jarenlang genomen kunstmestproeven voortgezet om een juiste voorlichting te kunnen geven inzake een rationeel gebruik van kunstmeststoffen onder de zoo zeer uiteenlopende omstandigheden in die gebieden. In enkele der Buitengewesten, waar tot nu toe veelal volstaan moest en kon worden met het nemen van orienteerende proeven, welker uitkomsten plaatselijk tot vrij groote toepassing voerden, werd de noodzaak gevoeld om dit voorbeeld van Java te volgen.

Het groenmestvraagstuk is in geïsoleerde en primitieve streken der Buitengewesten dikwijls belangrijker dan dat van de kunstmest. Neemt men het begrip groenmest wat ruim en rekent men daaronder ook de grondbedekking bij overjarige cultures met leguminosen of andere bodemverbeterende gewassen, de schaduwboomen bij de koffiecultuur, de bloekarverbetering bij de herbebossching van ladangs en het vastleggen van terrasranden in hellend terrein, dan is het zeker een van de belangrijkste onderwerpen, waaraan de landbouwvoorlichtingsdienst aandacht wijdt. Uiteraard vinden dergelijke demonstraties in overjarige cultures nog slechts hier en daar navolging, daar de resultaten vaak pas na enkele jaren duidelijk tot de bevolking spreken.

Bij de groene bemesting tusschen eenjarige gewassen, zooals deze bij den intensieven landbouw in de dichtbevolkte streken van Java meer en meer toepassing vindt, is men, zooals ook reeds voor 1934 kon worden vermeld, het stadium van proefnemingen reeds gepasseerd en wordt het gebruik van groenbemesters in vele gevallen door den tani reeds als een noodzakelijk onderdeel van het landbouwbedrijf beschouwd.

De cultuurmethode-proeven hebben ten doel allerlei op zich zelf aanbevelenswaardige maatregelen in te passen in de economie van het Inlandsch landbouwbedrijf, waardoor opbrengstvermeerdering, kwaliteitsverbetering of arbeidsbesparing mogelijk is, of waarbij het bodemkapitaal rationeeler wordt benut. Dit laatste spreekt vooral in die gebieden van de Buitengewesten, waar gebrek aan grondruimte tot intensivering van den landbouw dwingt.

Steunend op de resultaten van de proefnemingen, voerde de landbouwvoorlichtingsdienst propaganda voor de gebleken mogelijkheden ter verbetering van het Inlandsch landbouwbedrijf. Het contact met de landbouwers individueel komt tot stand door demonstraties en bezoek van het lagere personeel aan vooraanstaande personen, terwijl massaal aanraking wordt verkregen door voordrachten, al of niet met lichtbeelden, vergaderingen met Bestuursambtenaren of Hoofden, tuinenwedstrijden, tentoonstellingen en landbouwtijdschriften. Het landbouwonderwijs aan volwassenen op cursussen en het doordringen van het

algemeen vormend onderwijs met landbouwonderwerpen verdienen hier afzonderlijk vermelding.

Demonstraties vonden plaats door den geheelen Archipel met hoogwaardige variëteiten van voedings- en handelsgewassen, het gebruik van groenbemesters en grondbedekkers tot verbetering en behoud van de bouwkruin, schaduwboomen en steunpalen (peper), grondbewerkings- en wiedwerktuigen, bevloeiing en ontwatering.

Door de plaatselijke landbouwconsulenten werden o.a. geleverd 2500 quintalen zaaizaad van rijst, 3100 q kedelè, 990 q aardnoten, 320 q mais, 14 000 stuks vruchtboomen en 390 ploegen. Hierbij is dus niet inbegrepen hetgeen door de tuinen van den centralen dienst werd geleverd, waaromtrent in het verslag van den tuinbouwkundigen dienst nog verschillende cijfers worden vermeld.

Het gebruik van kunstmest nam in 1935 nog slechts zeer weinig toe, daar nog steeds de prijzen der producten den inheemschen landbouwer niet in staat stellen over te gaan tot het gebruik van groote hoeveelheden kunstmest.

Bij de bestrijding van plantenziekten en plagen verleende in 1935 de landbouwvoorlichtingsdienst wederom hulp en voorlichting, meestal na overleg met of op advies van het Instituut voor Plantenziekten. Vooral bij de rattenbestrijding leidt de ervaring ieder jaar tot eenvoudiger en doeltreffende bestrijdingsmethoden, waarbij goedkoope verstrekking van fosfor-deeg en juiste wijze van toediening van groote betekenis zijn. Ook de bestrijding van den witten rijstboorder kon afdoende plaats vinden, daar waar opvolging van de daarvoor aangewezen cultuurmaatregelen mogelijk was. Voorts hadden speciale aandacht de plagen, veroorzaakt door den Sexava-sprinkhaan, Brachartona, peperwantsen, koolrups, boorders in kruidnagel, wantsen in het padigewas en verschillende luizen op vruchtboomen, waarvoor reeds praktische bestrijdingsmiddelen konden worden aanbevolen. Hoewel het onderzoek inzake afdoende en praktisch toe te passen bestrijding van verschillende ziekten nog niet was afgesloten, konden toch meermalen reeds maatregelen ter voorkoming of bestrijding worden aanbevolen voor ziekten als mentek bij het rijstgewas, topsterfte bij koffie, voetrot en geelziekte bij peper en kanker bij vruchtboomen, slijmziekte bij aardappelen en verschillende schimmelziekten op kweekbedden van groenten, vruchtboomen en handelsgewassen.

Het instituut der tuinenwedstrijden, dat veel bijdraagt tot inniger contact tusschen landbouwvoorlichtingsdienst en bevolking, vond vooral in het oosten van den Archipel groote uitbreiding.

Van de 9 bestaande landbouwtijdschriften moesten van de 3, welke op Java verschenen, er 2 wegens sterken achteruitgang van het aantal abonnementen en wegens de toenemende moeilijkheden met de samenstelling daarvan worden opgeheven. De 6 blaadjes op de Buitengewesten bleven gehandhaafd, alleen werd dat voor Tapanoeli gecombineerd met het aldaar bestaand gewestelijk blaadje van het Binnenlandsch Bestuur. De wekelijkse prijsberichtgeving te Padang met behulp van een blaadje, hetwelk beschouwd kan worden als een bijlage van het aldaar verschijnend landbouwblad, werd voortgezet.

Eveneens verscheen te Padang wederom een zeer goedkoope almanak tani, in een oplaag van enkele duizenden exemplaren, welke spoedig uitverkocht was. Het ressort Manado volgde dit voorbeeld met zeer bevredigend resultaat.

Bij verschillende kleine tentoonstellingen en pasar malams verleenden de landbouwconsulenten hulp en verzorgde de voorlichtingsdienst een landbouwinzending. Op de Pasar Gambir 1935 te Batavia werd een paviljoen ingericht door den Dienst voor Landbouw en Visscherij. Van alle rassen in geheel Indië werden de voornaamste producten, waarmede de landbouwvoorlichtingsdienst bemoeienis heeft, tentoongesteld, aangevuld met grafieken, foto's en kaarten. Voorts werd getoond, welke belangen de verschillende Instituten van het Algemeen Proefstation behartigen, terwijl tenslotte een inzending van het Landbouwonderwijs en een doorlopende serie lezingen met lichtbeelden een inzicht gaven in de gevolgde vormen van propaganda.

Zooals ook in 1934 reeds is vermeld, verrichten de ambtenaren van den landbouwvoorlichtingsdienst nog verscheidene werkzaamheden ten behoeve van

de volkswelvaart, welke in de verschillende ressorten zeer uiteenloopen. Zij bekleeden in alle ressorten een plaats in de plaatselijke commissies van toezicht en bijstand van de Algemeene Volkscredietbank. Zij dienen geregeld verslagen in over den economischen toestand van hun ressort, den stand en de aanplant der voedingsgewassen, en de rubber-, koffie- en pepercultuur voor zoover die in hun ressort van belang zijn. Zij verstrekken locale adviezen aan en in samenwerking met het Binnenlandsch Bestuur, Boschwezen, den Irrigatiedienst en den Veeartsennijkundigen Dienst, terwijl zij ook in crisismaatregelen werden betrokken.

Het contact met de commissies tani bleef een nuttige schakel vormen tusschen den landbouwvoorlichtingsdienst en de bevolking.

De aanraking met coöperaties of andere organisaties van Inheemsche landbouwers strekte zich uit over een groot aantal vereenigingen op Java, waarvan 4 onder direct toezicht stonden.

In eenige gewesten eischte de toenemende Javanen-kolonisatie een groot gedeelte van den tijd der landbouwconsulenten op. De landbouwkundige maatregelen, welke bekostigd werden uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkiingsrubber, maakten het noodzakelijk in Zuidoost-Borneo en Palembang een tweeden landbouwconsulent aan te stellen, terwijl het landschap Koetai eveneens overging tot indienstneming van een landbouwconsulent.

Evenals in vorige jaren, werd wederom groote aandacht besteed aan het *landbouwonderwijs*, dat niet alleen in staat stelt landbouwkennis te verbreiden, doch ook een belangrijk middel vormt om een groot aantal landbouwers op de hoogte te stellen van bedrijfsverbeteringen en nieuwigheden.

Aan de Middelbare Landbouwschool te Buitenzorg behaalden 11 en 8 leerlingen respectievelijk van de landbouwkundige en boschbouwkundige afdeeling het einddiploma. Voor de Cultuurschool te Malang waren die getallen achtereenvolgens 31 en 13, terwijl bovendien 14 leerlingen het diploma van de technische (4de) klasse verwierven. De gebouwen en terreinen van de opgeheven Cultuurschool te Soekaboemi werden in gebruik gegeven aan de Indische Maatschappij voor Individueele Werkverschaffing voor de instelling van een werkkamp; een zoodanige regeling werd getroffen, dat bij eventueele teruggave het complex wederom in korten tijd als cultuurschool in gebruik kan worden genomen.

Wederom werd het aantal bedrijfsscholen met één verminderd (die te Klaten), zoodat het aantal op Java tot 5 beperkt werd. De eenige bedrijfsschool in de Buitengewesten, die te Siberani in Tapanoeli, floreerde. Feitelijk kunnen de nog steeds meer uitgroeiende opleidingsinrichtingen te Laha op Ambon en Soengai Oelin in Zuidoost-Borneo ook voor een deel als bedrijfsscholen worden aangemerkt, al vertoonen zij een eenigszins afwijkend type.

De vraag naar desa-cursussen bleef in verscheidene gebieden onverminderd bestaan. Toch blijft het eigenaardig, dat in verscheidene andere gewesten, zoo op geheel Sumatra, deze vorm van eenvoudig landbouwonderwijs nog geen wortel schoot. Afzonderlijke vermelding verdient het zeer verbreid cursusonderwijs aan mapaloes-clubs in het gewest Manado, dat een eigen plaats inneemt. De volgende getallen mogen een indruk geven van den omvang van dat eenvoudig landbouwonderwijs in 1935: op Java 175 desa-cursussen met 2945 leerlingen en 6 goeroe-cursussen, waar desa-onderwijzers voorbereid worden voor hun taak als leider van een desa-cursus, met 180 leerlingen; in de Minahasa 28 mapaloes-cursussen met ± 500 leerlingen en 2 goeroe-cursussen met 83 leerlingen.

Het aantal normaalscholen, waaraan adjunct-landbouwconsulenten waren verbonden, werd wederom met 3 verminderd; alleen te Makassar bleef de bestaande toestand nog gehandhaafd.

Het opleidingsbedrijf voor Inlandsche landbouwonderwijzers te Pantjasan leverde 18 gediplomeerden af, die bestemd zijn voor het geven van onderwijs in landbouwrichting aan 6de klassen van tweede klasse-Inlandsche scholen met landbouwleerplan, waarvan het aantal Gouvernmentsscholen van 75 tot 95, het aantal bijzondere van 1 tot 3 werd uitgebreid.

In de wijze van den opzet der onderzoekingen in eigen proeftuinen en daarbuiten en van de voorlichting op *tuinbouwgebied* kwam geen wijziging.

Nu vele proeven reeds jaren loopen, beginnen de mogelijkheden van de fruitcultuur in den Archipel zich af te teekenen. De zij het nog voorloopige uitkomsten van die proeven geven reeds aan, welke cultuurmaatregelen en welke nieuw geïntroduceerde variëteiten goede vooruitzichten bieden. Verhelderend werkte eveneens, dat voor vele ooftsoorten een verband kon worden gelegd tusschen groei en vruchtdracht eenerzijds en de verschillende klimaatstypen anderzijds.

Proeven met de cultuur van uien, waarvan in 1934 voor een bedrag van f 800 000 ingevoerd moest worden, wierpen veelbelovende resultaten af.

Het aantal in 1935 door den Tuinbouwkundigen Dienst geleverde oculaties en zaailingen bedroeg, evenals in 1934, 98 000. Dat geen vooruitgang in aantal geboekt werd, moet toegeschreven worden aan het feit, dat de kweekerijen reeds op volle capaciteit werkten en niet mèer konden leveren. De waarde van den verkoop van materiaal uit die tuinen steeg van f 31 500 in 1934 tot f 37 500 in 1935, doordat nog jaarlijks de productie aan vruchten toeneemt.

Veel plantmateriaal werd geleverd voor de beplanting van de erven der Javanen-kolonisaties in de Buitengewesten.

De ontwikkeling en het in dracht komen van de Citrus-boomgaarden in de omgeving van Malang, welke aan een kern van Europeesche boeren een bestaan verschaffen, deed het vraagstuk van den afzet der vruchten acuut worden. Mede door de bemoeienissen van den Tuinbouwkundigen Dienst, leek het mogelijk deze vruchten tot een standaard-product te verwerken, dat door een groot handelslichaam over den geheelen Archipel gedistribueerd wordt.

Het probleem van de verwerking van de niet voor directe consumptie geschikte vruchten dezer boomgaarden, dat van grooten invloed is op hun rentabiliteit, kon door aanstelling van een tuinbouwconsulent voor de conserven-industrie aangevat worden. Vele adviezen werden gegeven inzake het bereiden van vruchtenwijnen, mosten en conserven. Uit die aanvragen bleek de groote belangstelling voor deze nieuwe nijverheid.

Het zich gunstig ontwikkelend handelsvoorlichtingswerk te Singapore bleef opgedragen aan den daar onder leiding van den Consul-generaal werkzamen adjunct-tuinbouwconsulent. In 1935 kon aldaar voor een bedrag van f 30 000 aan kool worden verkocht, afkomstig van een Inlandsche coöperatie te Djember. Op het einde van het jaar werd eveneens een adjunct-tuinbouwconsulent te Hongkong bij den consulairen dienst geplaatst met het doel den import van Nederlandsch-Indische tuinbouwproducten aldaar te stimuleeren.

Het Algemeen Proefstation voor den Landbouw onderging in 1935 geen principiële wijzigingen. Zooals in het vorig Verslag werd vermeld, werden op de begroting 1935 de proeftuinen, waarin het onderzoekingswerk op tuinbouwtechnisch gebied wordt verricht, van den Dienst voor Landbouw en Visscherij naar dit proefstation overgebracht. Voor eenige onderzoekingen (geelziekte in den peper op Bangka; bodemkundig onderzoek in Palembang) werden bedragen ter beschikking gesteld uit de fondsen, verkregen uit het extra-uitvoerrecht op bevolkingsrubber. De samenwerking met het Laboratorium voor Scheikundig Onderzoek der Afdeeling Nijverheid werd nog geconsolideerd door de vaststelling in onderling overleg van een werkplan voor agro-chemische onderzoekingen.

De samenwerking met de landbouwvoorlichtingsdiensten liet ook in 1935 niets te wenschen over. Bij alle nieuwe veldproeven werden de nieuwere inzichten inzake proefveldmethodiek toegepast, waardoor een doelmatige opzet werd bevorderd, terwijl tevens een niet onbelangrijke kostenbesparing werd verkregen. Voortgegaan werd met de verwerking en roneografische publicatie van de veldproeven van vorige jaren; de achterstand hierin werd vrijwel ingehaald. Het onderzoek naar de waarde van het op Java gewonnen aluminium-phosphaat in vergelijking met dubbelsuperphosphaat werd op systematische wijze voortgezet. Bij het onderzoek van de door selectie verkregen kedelé-variëteiten trad de vroegrijpe, zwartzadige variëteit n°. 16 op den voorgrond in die streken, waar de bekende n°. 27 in verband met watergebrek of het gevaar voor aantasting door plagen te laat rijp is. De bestudeering van de peileigenschappen van rijst werd voortgezet. Van de onderzochte katoen-variëteiten bleken Watt's Long Staple Peradeniya en Cambodia op Java vrij goed te voldoen in eenige voor katoen in

aanmerking komende streken. Ten behoeve van de veredeling van rijst werd met succes een aantal nieuwe bastaardeeringen verricht, terwijl proeven werden genomen ter bepaling van de mate van kruisbevruchting bij de verschillende groepen van rijst-variëteiten. In eenige gebieden, waarin de geïntensiverde rijstselectie wordt toegepast, werden reeds hoopvol stemmende resultaten verkregen. Een aantal nieuwe grootzadige, vroegrijpe, witte kedelé-variëteiten kon voor toetsing in de centra van kedelé-cultuur beschikbaar worden gesteld, waarmee aan een groote behoefte is tegemoetgekomen. Enkele nieuwe aardnoot-variëteiten beloven een aanwinst te worden, terwijl, wat de cassave betreft, vooral de soortsbastaarden een gunstigen indruk maken. Ten behoeve van het kapokselectiewerk werd in den proeftuin Moektihardjo (Pati) een groot aantal nieuwe proeven aangezet, terwijl vele nieuwe kruisingen werden verricht. Veel verwachting wordt gekoesterd van combinaties van Java-kapok met Togo- en Congo-typen. Het selectiewerk met klapper vond geregeld voortgang. Van derris (toeba) werd een groot aantal nieuwe vormen in den Cultuurtuin opgenomen, waaronder 35 met een rotenon-gehalte van 6 à 16 %; een aantal kunstmatige kruisingsproducten van Derris kon reeds in den grond worden gebracht. De groei van *Clausena anisata* bleek door oculeren, doch vooral door enten op *Clausena excavata* belangrijk te kunnen worden opgevoerd. Van Bixa Orellana, waarvoor de belangstelling steeg, konden nieuwe importen uit Jamaica, Ecuador en Madras voor toetsing worden uitgeplant. Uit Ajeh werd materiaal van goede patchouli betrokken. In verband met het gebruik van pinang als looimiddel werd een onderzoek ingesteld naar het looistofgehalte van pinangnoten van verschillende variëteiten en leeftijden. Van enkele hoogwaardige vormen werden zaden voor vermeerdering uitgelegd.

Door het Plantkundig Laboratorium werd het onderzoek naar voor gomziekte immune onderstammen van Citrus voortgezet. Het onderzoek naar het stikstofbindend vermogen van de knolletjes-bacteriën van kedelé werd weer opgenomen; tusschen de inheemsche rassen van verschillende herkomst werden groote verschillen gevonden, terwijl de vijf in Amerika best geoordeelde rassen, ontvangen van het Wisconsin Agricultural Experiment Station, onderdeden voor de beste vormen uit Oost-Java. In dat verband werd in verschillende kedelé-streken een aanvang gemaakt met de bestudeering van het voorkomen van *Rhizobium japonicum* in den grond gedurende het geheele jaar. De resultaten van het onderzoek over de mentek-ziekte van de rijst werden samengevat in de Korte Mededeeling n°. 17 van het Algemeen Proefstation voor den Landbouw. Ter nadere bestudeering van den samenhang tusschen het klimaat en het optreden van de ziekte werd in Pekalongan een veldproef aangezet. Over den invloed van het klimaat en speciaal van den regenval op de vruchtdracht van kapok verschenen twee publicaties. Een aanvang werd gemaakt met het kruisen van verschillende Derris-soorten en clonen. De werkzaamheden ten behoeve van het onderzoek naar de mogelijkheid van vlascultuur in Indië, aangevangen met een quarantainecultuur door het Instituut voor Plantenziekten, werden voortgezet in samenwerking met de afdeling Bandoeng van de Indische Maatschappij voor Individuele Werkverschaffing en enkele landbouwconsulenten. Boven 1000 m werd overal olie met een goed drogend vermogen geproduceerd. Het zaaizaad werd zoodanig vermeerderd, dat in 1936 een aanvang met proeven over den verbouw van vezelvlas kan worden gemaakt. Resultaten van oriënteerende proeven wijzen er op dat de rotting in Indië snel en goed kan verlopen.

In toenemende mate werden aan het Instituut voor Plantenziekten verzoeken om advies gericht. De bestrijding van den witten rijstboorder door zaaitijdsverlating in West-Brebes, als steeds uitgevoerd in samenwerking met den provincialen landbouwvoorlichtingsdienst, was in 1935 zeer succesvol; de landrentefafschrijving tengevolge van boorderschade bedroeg slechts f 4. Bij de steeds meer ingang vindende bestrijding van de veldratten met varkensvergift bleef het Instituut aandacht schenken aan techniek en organisatie der bestrijding; van speciaal belang bleek een bewakingsdienst in den westmoesson. Tegen de Brachartona-plaag werd in enkele klappergebieden van Midden- en West-Java, waar bekapping onmogelijk bleek, op succesvolle wijze bestuiving met dusturan

en met derris-poeder door motorverstuivers toegepast. De biologische bestrijding van de Brontispa- en Aleurodicus-plaag op klapper in Zuid-Celebes, op Saleier en op Moena werd voortgezet; het opkweken der Brontispa-pop-parasieten geschiedde in 1935 reeds lokaal door op het Instituut opgeleide inheemsche krachten; de parasiet kwam reeds overal talrijk voor (70 à 80 % parasiteering), tengevolge waarvan de plaag duidelijk aan het afnemen is. Ter bestrijding van de eind 1934 uitgebroken schildluis-plaag op klapper in Zuid-Bali (*Aspidiotus destructor*) werden uit Java groote zendingen parasieten-materiaal ingevoerd; eind 1935, toen plaatselijk reeds een parasiteering van 50 à 60 % werd geconstateerd, scheen de uitbreiding van de plaag tot staan gebracht. Aan het buitenland werden parasieten van Brontispa naar de Solomon-Islands gezonden en van Homona coffearia (op thee) naar Ceylon; omgekeerd werden uit de Philippijnen ontvangen dolkwespen (*Campsomeris marginella*, vijand van engerlingen), uit Mauritius *Scolia oryctophaga* (vijand van den klappertor) en uit Nederland Angitia (parasiet van het koolmotje). Het verder onderzoek naar de geelziekte bij peper op Bangka leverde nog geen practische resultaten op. Voor het verkrijgen van tegen slijmziekte resistente typen van aardappels werd verder materiaal van Zuid-Amerikaansche Solanums ter beproeving ontvangen. Het onderzoek naar de vatbaarheid van een aantal houtsoorten voor boeboek-aantasting werd beëindigd; in 't geheel zijn 20 000 monsters nagegaan. Een onderzoek werd ingesteld naar het voorkomen van insecten in rotan, naar aanleiding van strengere eischen bij den import van rotan in Australië. Onderzoekingen over de mogelijkheden van derris als insecticide toonden aan, dat tegen verschillende belangrijke plagen als bijv. *Brachartona* bij klapper en rupsen op kool bestuiving met derris-poeder uitstekend werkte. Het onderzoek over de omlijer bij mais werd opnieuw aangevat; er bleken mogelijkheden aanwezig in het bezigen van meer resistente variëteiten. Tegen „pine apple wilt” bij ananas bleek een bestrijding van de infectie-overbrengende wolluis met petroleum-emulsie afdoende. Het onderzoek naar den tjengké- en den djamboe-boorder (*Notopesus*-soorten) wees de mogelijkheid van een eenvoudige bestrijding uit. De uit Australië geïmporteerde natuurlijke vijand van *Opuntia*, de schildluis *Dactylopius tomentosus*, werd naar de Paloe-vallei (Celebes) gezonden, waar zij einde 1935 reeds ingeburgerd bleek. De plantenkeuring bleef naar wensch functionneeren; in verband met den belangrijken invoer van katoenzaad werd ter voorkoming van bacterie-ziekte ontsmetting daarvan toegepast.

Het Bodemkundig Instituut zette de kaarteeringswerkzaamheden in de voor den rijstbouw belangrijke noordelijke vlakten van West-Java voort; de terreingegevens voor de vlakte van Krawang werden verwerkt, terwijl de vlakte van Indramajoe bewesten de Tjimanoeek en het daaraan grenzend heuvelland werden verkend. Van de voorloopige verslagen van de bodemkundige expeditie naar Noord-Nieuw-Guinea, gehouden onder auspiciën van het Indisch Comité voor Wetenschappelijke Onderzoekingen, kwam het vijfde en laatste, hetwelk het landschap Amberbaken behandelt, gereed. Ten behoeve van plannen inzake Javanen-kolonisatie in Zuid-Sumatra werden verschillende adviezen uitgebracht. Speciaal zij vermeld de bodemkundige kaarteering van een \pm 15 000 ha groot terrein bij Loeboeklinggau (res. Palembang), aan het eindpunt van den Zuid-Sumatra-spoorweg. Verder werd van den tot het Landbouwkundig Instituut behoorenden proef- en zaadtuin Moeara een grondkaart vervaardigd. In het laboratorium voor grondonderzoek werden vele analyses ten behoeve van de grondkaarteering afgewerkt en enkele onderwerpen bestudeerd, o.a. het bodemkundig onderzoek ten behoeve van de in samenwerking met het Landbouwkundig Instituut en het Instituut voor Plantenziekten intensief ingezette bestudeering van de geelziekte van de peper. Dan worden potproeven genomen ter bestudeering van de werking van de inheemsche calcium- en aluminium-phosphaten op enkele belangrijke Javaansche grondtypen. Ook werden nog verschillende onderzoekingen verricht inzake de methodiek van het grondonderzoek ter vereenvoudiging van het massa-onderzoek. Ten slotte dient nog vermeld het onderzoek van tropische podsol-gronden en dat over de adsorptie-capaciteit van eenige bodemtypen. In het laboratorium voor bevoeiingswater en -slib werden

adviezen over bevoeiingskwesties bewerkt, waarvoor vaak incidenteele onderzoekingen moesten worden verricht. Meer omvattend was het onderzoek dat in verband met een plan tot wadoek-aanleg werd gedaan naar den aard van water en slib van drie rivieren in Brebes (res. Pekalongan), en de gesteldheid van de daaruit te bevoeien gronden. Afzonderlijke vermelding verdient ook het in 1935 afgesloten onderzoek naar de kwaliteit van water en slib van de Serajoe in oost- en westmoesson, naar aanleiding van plannen tot bevoeiing van de vlakke van Kroja. Voorts werden talrijke onderzoekingen van bevoeiingsmateriaal verricht in verband met kolonisatieplannen in verschillende streken van de residentie Palembang. Ten slotte werd een systematisch onderzoek aangevangen naar het water en slib van de Tjikeroe en Tjiloetoeng (res. Cheribon) met het oog op de bestudeering van de erosie-verschijnselen in de stroomgebieden dezer rivieren.

Aan het Klapperproefstation te Manado werd het selectiewerk voortgezet; de eerste hybriden begonnen te bloeien. Aan het voorkomen en de bestrijding van den Sexava-sprinkhaan werd veel aandacht besteed; een tweede poging werd gedaan de parasiet *Doirania Leefmansii* te importeeren op Talaud. Tevens werden ter bestrijding van dit insect proeven genomen met verschillende wijze van grondbewerking en grondbedekking. De waarnemingen over het voorkomen van slakrupsen werden voortgezet, smetstof en parasieten werden naar Paloe overgebracht. Over de waarde van verschillende groenbemesters werden veel waarnemingen verzameld, waarbij bleek, dat de reeds veelvuldig toegepaste *Mimosa invisa* het beste voldeed; op sommige vlakke terreinen bleek cleanweeding echter aan te bevelen. Een nadere studie werd gemaakt over den invloed van droogte op de vruchtdracht, terwijl aan een honderdtal boomen geregeld waarnemingen werden gedaan over bloei, bladvorming, dracht, enz. Enkele onderzoekingen werden verricht over de juiste wijze van drogen van de copra in verband met het schimmelen van het product, op grond waarvan reeds belangrijke aanwijzingen aan de praktijk konden worden verstrekt.

Gouvernements landbouwondernemingen.

a. 's Lands *Caoutchoucbedrijf*. 's Lands Caoutchoucbedrijf omvatte einde 1935 15 ondernemingen, namelijk 11 rubber-ondernemingen (waarvan een tweektal met klapper- en kapokaanplantingen), 1 getahpertja (tevens rubber-) onderneming (Tjipetir), 1 koffie-onderneming (Bangelan), 1 oliepalm (tevens rubber-) onderneming (Majang) en 1 hars- en terpentijnbedrijf (in de Gajolanden).

Het areaal van de gezamenlijke ondernemingen bedroeg einde 1935 32 205 ha (15 612 ha rubber, 1139 ha getahpertja, 766 ha koffie, 3747 ha oliepalm, 923 ha klapper, 362 ha kapok en 9656 ha dennenbosschen (hars- en terpentijnbedrijf).

Hiervan waren in produceerend stadium 13 181 ha rubber (84,4 %), 1139 ha getahpertja (100,0 %), 521 ha koffie (68,0 %), 3085 ha oliepalm (82,3 %), 923 ha klapper (100,0 %), 312 ha kapok (86,2 %) en 7280 ha dennenbosschen (75,4 %).

De producties bedroegen:

Producten.	1934.	1935.
Rubber (inclusief zoolcrèpe)	6 446 223 kg	4 263 779 kg
Getahpertja	98 338 "	111 092 "
Koffie	124 147 "	332 962 "
Palmolie	1 537 942 "	5 834 109 "
Palmpitten	352 575 "	1 250 850 "
Klappers	4 116 635 st	3 619 187 st
Kapokpluis	15 862 kg	19 895 kg
Hars	1 079 601 "	1 600 852 "
Terpentijn	318 386 "	484 533 "

Met uitzondering van rubber en klappers, vertoonden alle producten een min of meer belangrijke stijging.

De, ondanks toeneming van het tapbare areaal, belangrijke productie-daling van de rubber, welke een gevolg was van de restrictie, werd bovendien nog in de hand gewerkt door overneming van licenties, tot een hoeveelheid van 477 068 kg door het Gouvernement, ter compenseering van de belangrijke overschrijding van het uitvoerquotum der bevolkingsrubber.

De productie aan klappers, welke deels tot copra werden verwerkt en deels als zoodanig werden verkocht, werd ongunstig beïnvloed door twee factoren, namelijk een hardnekkige rupsenvraat (*Brachartona*) en den zeer geprononceerden Oostmoesson. De eerste zal ook voor 1936 een ongunstige nawerking hebben.

Ook op de productie van de overige voortbrengselen van de Java-ondernemingen (getahpertia en kapok) oefende de droge Oostmoesson, die over geheel Java heerschte, een ongunstigen invloed uit. Wat de koffie betreft, dit zal verder tot uiting komen in den oogst 1936.

De oogsteijfers (aan olie en pitten) van de oliepalmonderneming Majang over 1934 en 1935 zijn niet vergelijkbaar, aangezien, zooals in het vorig Verslag werd gemeld, wegens de zeer ongunstige prijzen gedurende het tweede halfjaar 1934 niet werd geoogst. Hoewel de producties van het eerste halfjaar 1935 door deze tijdelijke staking van de exploitatie nadeelig werden beïnvloed, maakte het tweede halfjaar veel goed, zoodat tenslotte nog een bevredigende oogst werd verkregen.

De productie van getahpertia, welke uitsluitend in gezuiverden vorm werd afgeleverd, werd aangepast aan de afzetmogelijkheden tegen loonende prijzen.

De hars- en terpentijnproductie werd evenals het vorig jaar nog weer belangrijk opgevoerd door het in exploitatie nemen van een verdere uitgestrektheid natuurlijke dennenbosschen. De mogelijkheden tot verdere opvoering van de exploitatie zijn hiermede nog in geenen deele uitgeput. Aangezien hiermede evenwel aanzienlijke kosten van voorbereiding gepaard gaan, zal een verdere belangrijke opvoering moeten wachten tot een voldoende prijsverbetering van de producten zal zijn ingetreden.

De vergelijking der kostprijzen loco afscheephavens per kg in centen met die der voorafgegane jaren is als volgt:

	1934.				1935.			
	Uitgaven in geld.	Afschrijvingen.	Rente.	Totaal.	Uitgaven in geld.	Afschrijvingen.	Rente.	Totaal.
Rubber	17,57	5,68	6,89	30,14	23,41	9,03	11,73	44,17
Getahpertia	210,61	61,65	60,63	332,89	219,99	55,74	56,39	332,12
Koffie	48,18	10,26	18,10	76,54	19,86	4,04	6,41	30,31
Palmolie	7,89	4,43	10,20	22,52	4,09	1,94	4,03	10,06
Copra	3,47	3,15	4,27	10,89	3,81	3,57	4,63	12,01
Kapokpluis	26,49	32,63	35,79	94,91	30,44	28,65	30,54	89,63
Hars en terpentijn	10,30	0,99	0,79	12,08	8,97	0,71	0,58	10,26

Uit deze opgave blijkt, dat de kostprijs van de rubber tengevolge van de inkrimping van de productie (waartegenover bovendien stond een vrij belangrijke toename van het produceerend areaal) een zeer belangrijke stijging onderging, hoewel ook werd getracht deze verhooging door zoo zuinig mogelijk beheer zooveel mogelijk te beperken. De kostprijs in gereed geld werd bovendien ongunstig beïnvloed door herplanting van een areaal van 730,4 ha oude rubberaanplantingen met gebruikmaking van het meest superieure verkrijgbare plantmateriaal. Wat dit laatste betreft, kon in toenemende mate worden geprofiteerd van de resultaten van eigen selectie.

Een gedeelte van deze herplantingen, alsmede van die in volgende jaren, zal worden voorzien van een tusschenbeplanting van *Derris elliptica* als catch crop, met de bedoeling op deze wijze een gedeelte van de herplantingskosten geresitueerd te krijgen. De in den laatsten tijd sterk toegenomen belangstelling voor de wortels van deze plant als insecticide geeft daartoe gegronde hoop. Met het kweeken van het benodigde plantmateriaal van hoog gehalte werd een begin gemaakt. Voor dit doel werd omvangrijk selectiewerk verricht, terwijl ook een belangrijke hoeveelheid van dit materiaal aan anderen werd geleverd.

De zeer belangrijke daling van de kostprijzen van palmolie, koffie en hars en terpentijn is, behalve aan verdere bezuinigingen, aan de productie-toename te danken. Bij de beoordeeling van den kostprijs van hars en terpentijn is nog in aanmerking te nemen, dat deze nog werd belast met niet onbelangrijke bedragen voor voorbereiding van de uitbreiding der exploitatie alsmede verbetering van den boschtoestand, waarvan de resultaten eerst in volgende jaren tot uiting zullen komen.

Dé verkoop van alle producten geschiedde, evenals voorheen, uitsluitend door tusschenkomst van de Nederlandsche Handel Maatschappij, deels in Nederlandsch-Indië en deels in Nederland.

De volgende netto prijzen werden verkregen:

Rubber (incl. zoolcrêpe)	3 530 097	kg	gemidd. à	43,12	ct. per	kg	netto = f	1 522 201
Verhandeling rubber-licenties (in- en verkoop)							=	59 630
Getahpertja (gele) . . .	11 856	kg	gemidd. à	166,84	"	"	=	19 781
" (witte) . . .	106 556	"	"	262,59	"	"	=	279 808
" (extractie)	227	"	"	171,37	"	"	=	389
Koffie	289 534	"	"	15,81	"	"	=	45 765
Palmolie	5 834 109	"	"	4,51	"	"	=	263 195
Palmpitten	1 250 850	"	"	1,19	"	"	=	14 942
Klappers	571 910	stuks	"	113,05	"	100 stuks	=	6 466
Copra	743 722	kg	"	5,70	"	kg	=	42 423
Kapokpluis	16 160	"	"	20,70	"	"	=	3 344
Kapokpitten	34 900	"	"	2,19	"	"	=	765
Kapokkolven	5 978 750	stuks	"	97,94	"	1000 stuks	=	5 856
Hars	1 435 488	kg	"	5,47	"	kg	=	78 546
Terpentijn	281 890	"	"	16,11	"	"	=	45 423
Totaal								f 2 388 534

De rubberprijs steeg, vergeleken bij 1934 (gem. 34,45 ct), belangrijk, evenwel niet in voldoende mate om een volledige compensatie te vormen tegenover de verminderde productie en den verhoogden kostprijs.

Prijzverbetering trad verder in voor de oliepalm- en klapperproducten, waar tegenover stond een belangrijke daling voor koffie en kapok, alsmede een minder belangrijke voor getahpertja, hars en terpentijn.

Hoofdzakelijk tengevolge van de geringe rubberverkoop, daalden de inkomsten, in vergelijking met 1934, met een bedrag van ± f 323 000.

De exploitatie-uitgaven bedroegen f 1 863 550; de ten laste van de exploitatie-rekening komende rente was f 879 299, terwijl de afschrijvingen f 625 448 bedroegen.

De netto-bedrijfsontvangsten (incl. alle bijzondere ontvangsten en waardevermeerdering van de eindvoorraden) beliepen f 2 535 305. Bovendien werd ten gunste van de verlies- en winstrekening gebracht een bedrag van f 3458 wegens rente over de vorderingen welke tegenover de belegde reserve staan.

Het exploitatie-verlies (incl. f 1 504 747 voor rente en afschrijvingen) voor het jaar 1935 kwam hierdoor op f 829 533, tegen f 392 215 over 1934. Deze ongunstiger uitkomst is overwegend aan de teleurstellende resultaten van de rubbercultuur toe te schrijven.

De kapitaalsuitgaven konden, in vergelijking met vorige jaren, in 1935 belangrijk worden verminderd en wel deels door afname van het nog niet produceerende areaal, deels door beperking van aanschaffingen tot het uiterst noodzakelijke. Zij bedroegen f 363 882 (waarin begrepen f 127 520 bouwrente).

Deze uitgaven zijn als volgt over de verschillende cultures verdeeld:

	Totaal	waarvan bouwrente:
Rubbercultuur	f 199 027	(f 85 106)
Getahpertjacultuur	38 198	(—)
Koffiecultuur	24 767	(8 694)
Oliepalmcultuur	75 070	(28 653)
Kapokecultuur	3 380	(1 959)
Hars- en terpentijnbedrijf ...	23 440	(3 108)
	<u>f 363 882</u>	<u>(f 127 520)</u>

Het in het bedrijf geïnvesteerde kapitaal bedroeg einde 1935 f 18 348 413, als volgt over de verschillende cultures verdeeld:

Rubbercultuur	f 10 672 518
Getahpertjacultuur	931 147
Koffiecultuur	575 092
Oliepalmcultuur	5 012 174
Klappercultuur	696 887
Kapokecultuur	205 458
Hars- en terpentijnbedrijf	255 137
Totaal	<u>f 18 348 413</u>

Een overzicht van de winsten of verliezen van 's Lands Caoutchoucbedrijf over de jaren 1924 (het eerste jaar dat belangrijke winst opleverde) t/m 1935 is neergelegd in de volgende tabel:

Jaren.	Totaal netto-winst of verlies (inclusief rente en afschrijving).	In procenten van het in het produceerend gedeelte van het bedrijf gestoken kapitaal.	Afschrijvingen.	Rente (ten laste van de productie-rekening).	Totaal winst + of verlies — (exclusief rente en afschrijving).	In procenten van het in het produceerend gedeelte van het bedrijf gestoken kapitaal.
1924	+ f 2 411 030	+ 25,3%	f 885 580	f 602 636	+ f 3 899 246	+ 40,8%
1925	+ 3 867 107	+ 41,4 "	1 214 724	608 575	+ 5 690 406	+ 60,9 "
1926	+ 4 441 719	+ 47,1 "	694 948	591 753	+ 5 728 420	+ 60,7 "
1927	+ 4 295 873	+ 46,7 "	831 678	575 425	+ 5 702 976	+ 62,0 "
1928	+ 2 339 670	+ 26,1 "	1 675 570	555 311	+ 4 570 551	+ 51,0 "
1929	+ 2 046 494	+ 23,6 "	776 061	541 614	+ 3 364 769	+ 38,9 "
1930	— 267 127	— 3,1 "	821 690	502 190	+ 1 056 753	+ 12,4 "
1931	— 1 023 194	— 12,3 "	830 804	505 356	+ 312 966	+ 3,8 "
1932	— 1 075 763	— 12,7 "	573 392	479 013	— 23 358	— 0,3 "
1933	— 835 993	— 6,7 "	929 812	644 453	+ 738 272	+ 5,9 "
1934	— 392 215	— 2,9 "	558 639	743 634	+ 910 058	+ 6,6 "
1935	— 829 533	— 5,32 "	625 448	879 299	+ 675 214	+ 4,33 "
Totaal ..	+ f 14 978 068	1) + 96,1%	f 10 418 946	f 7 229 259	+ f 32 626 273	1) + 209,3%

1) In procenten van het produceerend gedeelte van het bedrijf op einde 1935.

b. 's Lands Kina- en Theebedrijf. De gang van zaken voor beide hoofdcultures van 's Lands kina- en theebedrijf werd in het afgelopen jaar in sterke mate beheerscht door de wettelijke restrictie-maatregelen, welke voor beide cultures niet onbevredigend is geweest. Weliswaar moet het prijsverloop van de thee, over het geheele jaar beschouwd, nog teleurstellend genoemd worden, doch men mag niet over het hoofd zien, dat het bij den opzet van de internationale theerestrictie door de drie samenwerkende productielanden (Britsch-Indië, Ceylon en Nederlandsch-Indië) beoogde doel, n.l. een sterke vermindering van de veel te groote voorraden werd bereikt.

Hoewel de voorraden te Londen geleidelijk terugliepen, had dit nog geen invloed van beteekenis op het gemiddeld prijspeil in 1935. Tal van economisch minder gunstig gesitueerde thee-ondernemingen werkten dan ook nog met verlies.

In verband hiermede werd besloten, om gedurende het 4de restrictie-jaar wederom dezelfde beperking op den uitvoer toe te passen ($17\frac{1}{2}$ %) als over 1934/1935; als gevolg hiervan wordt verwacht, dat in den loop van dat jaar de voorraden nog meer zullen slinken en dat hierdoor de prijs op een redelijk peil zal komen.

Waar de restrictie van $17\frac{1}{2}$ % op den uitvoer der „basisjaren" overeenkomt met een werkelijke restrictie van $\pm 41\frac{1}{2}$ % op de tegenwoordige potentieele productie van Nederlandsch-Indië, is het duidelijk, dat deze maatregel buitengewoon zwaar drukt, vooral op de economisch zwakkere producenten.

Vermelding verdient voorts, dat de internationale samenwerking, wat betreft de theerestrictie, de daaraan deelnemende landen gebracht heeft tot het voeren van een intensief opgezette propaganda, welke, naar mag worden verwacht, een consumptie-vermeerdering zal ten gevolge hebben.

In tegenstelling met de thee-restrictie houdt de wettelijke kina-restrictie geen verband met internationale overeenkomsten, aangezien Nederlandsch-Indië praktisch het eenig productieland van kina is. Voor de groote meerderheid der producenten heeft de wettelijke kina-restrictie in feite geen verandering van beteekenis gebracht; immers sedert 1913 waren deze reeds gebonden door een vrijwillige samenwerking, welke in wezen overeenkomt met de thans geldende wettelijke restrictie.

Deze restrictie is voornamelijk voor de toekomst van de Nederlandsch-Indische kinacultuur van groot belang te achten, doordien thans alle producenten, ook diegenen, die zich tot dusverre van vrijwillige samenwerking onthielden, gebonden zijn eenzelfde beperking toe te passen en doordat bovendien een verdere uitbreiding van den aanplant voorkomt wordt.

Voor de kinacultuur kan 1935 worden aangemerkt als een gunstig jaar; de afzet was veel hooger dan in 1934 en 1933. Het uitvoerquotum, dat aanvankelijk op 620 000 kg kinine-aequivalent was vastgesteld, werd 11 November 1935 (I. S. n°. 540) verhoogd tot 720 000 kg.

Uitgevoerd werd een hoeveelheid van ruim 639 000 kg. Een deel van de leveringen heeft plaats gehad uit de te Amsterdam aanwezige groote voorraden van de ondernemingen der eerste groep. Door deze ondernemingen werden de verstrekte uitvoerlicenties slechts voor ± 90 % verbruikt, terwijl de ondernemingen van de 2de groep de haar toegewezen licenties practisch geheel verbruikten.

Vermeld kan worden, dat de bastverscheppingen naar Japan in de laatste jaren relatief toenamen, waartegenover een verminderde kinine-export naar dit land staat.

Bij G. B. 23 Juli 1935 n°. 21 werd een studie-commissie benoemd, met tot taak: a. na te gaan, wat de uitwerking is van de kina-overeenkomst en van de genomen restrictie-maatregelen; b. te onderzoeken, in hoeverre deze maatregelen en de huidige organisatie wijziging en verbetering behoeven, teneinde een grooteren afzet van kinabast te waarborgen.

Het rapport van deze commissie zal waarschijnlijk van veel belang zijn voor de verdere regeling van de kina-restrictie en voor de kennis van de kina-situatie in het algemeen.

Met de verschillende proefstations bleef een aangename en vruchtbare samenwerking gehandhaafd.

Gedurende 1935 bleef de regenval (2258 mm) ver beneden het gemiddelde der jaren 1925/1934 (2694). Het tekort aan neerslag was zeer ongunstig voor de jonge kweekerijen en eveneens voor de in de 2de helft van den Westmoesson 1934/1935 geplante inboetelingen. In de kina- zoowel als in de theekweekerijen moest geregeld worden gegoten, hetgeen vrij hooge kosten meebracht. Bovendien deden zich tengevolge van de groote droogte in den kina-aanplant in ongekend sterke mate insectenplagen voor, niet alleen in jonge tuinen, maar ook in volwassen plantsoenen. Alleen op de kwaliteit van de thee had de droogte een gunstigen invloed. Nadat in November de regens goed waren doorgekomen, kwamen in December weder relatief veel droge en warme dagen voor; het planten en inboeten kon daarom in deze maand niet geregeld voortgang vinden. Nachtvorsten, welke in deze streek doorgaans in perioden van groote droogte voorkomen, bleven in 1935 vrijwel geheel achterwege; schade van beteekenis is daardoor dan ook niet aangericht.

Het aanbod van werkvolk was ruim voldoende. In verband met de abnormale droogte werd het gewone onderhoud van kina- en theetuinen sterk beperkt; niettemin kon het op de onderneming zelf gevestigde werkvolk geregeld aan den arbeid gehouden worden. Eind October werd in enkele dagen de geheele inheemsche bevolking van deze streek ingeënt tegen pest. De gezondheidstoestand in de ondernemingskampongs was zeer bevredigend.

Vrijwel het geheele jaar 1935 had de kina-aanplant te lijden van een hevige rupsenplaaag. In het begin van het jaar werd deze plaag het eerst waargenomen op de afdeeling Tjinjiroean, zij breidde zich snel uit over een deel der afdeelingen Tjibeureum en Tirtasari. De plaag werd veroorzaakt door donkerbruine spanrupsen, de z.g. Hileud djeungkal, die zelfs hooge boomen in oude tuinen volkomen ontbladerd achterlieten. In een aanplant-1934, groot 2,75 ha, werden alléén in de maand Mei $\pm 1\frac{1}{2}$ miljoen rupsen gevangen. Ook deed zich tegen het einde van 1935 een ernstige Helopeltis-plaag voor, waardoor niet alleen jonge, maar ook volwassen boomen sterk werden aangetast. In de kweekerijen konden door geregeld afzoeken en wegvangen der insecten de gevolgen van de Helopeltis-plaag tot een minimum worden beperkt. In enkele jonge kina-speenbedden werd een lichte mijtaantasting waargenomen, welke door zwavelbestuiving afdoende kon worden bestreden.

In den thee-aanplant kwam in de tweede helft van 1935, voornamelijk op de afdeeling Tjibeureum, een ongekend hevige aantasting door oranjemijt voor. Na het doorkomen van de regens herstelden de aangetaste tuinen zich binnen enkele maanden. Wortelschimmels, djamoer oepas, stamkanker en stamroest werden wel hier en daar waargenomen, maar richtten geen ernstige schade aan. Engerlingen en bladrollers kwamen hier en daar voor, doch gaven geen reden tot ongerustheid.

De reeds genoemde plagen, de zeer lang aanhoudende droogte en voorts de ver doorgevoerde bezuinigingen wat betreft onderhoud en bemesting van den aanplant, hadden ten gevolge, dat het uiterlijk van den kina-aanplant, voornamelijk in de oudere tuinen op de Malabar-afdeelingen, te wenschen overliet. In samenwerking met het Proefstation voor Kina werden enkele nieuwe selectie-tuinen aangelegd, teneinde gegevens te verkrijgen omtrent de cultuurwaarde van eenige nieuwe, hoogproduceerende clonen.

Als gevolg van de restrictie, werd ook in 1935 de oogst tot een minimum beperkt, mede teneinde een zoo sterk mogelijke inkrimping van den voorraad kinabast te verkrijgen. De oogst 1935 bedroeg slechts 348 496 kg, waarvan 25 392 kg pharmaceutische bast. De jaaroogsten in 1934 en 1933 bedroegen resp. 431 741 en 551 480 kg bast. Deze buitengewone oogstbeperking had uiteraard een stijging van den kostprijs ten gevolge; niettemin is deze kostprijs ook thans nog relatief laag te noemen.

Verkocht werden 744 441 kg bast, tegen 587 804 kg in 1934 en 394 502 kg bast in 1933. Einde 1935 bedroeg de voorraad 539 600 kg, hetgeen een vermindering van 377 843 kg beteekent in vergelijking met den voorraad op einde 1934.

C. VEETEELT.

Overzicht van den veestapel.

De sterkte van den veestapel van Nederlandsch-Indië einde 1934 en 1935 was als volgt:

	Paarden.		Verschil.	Runderen.		Verschil.	Buffels.		Verschil.
	1934.	1935.		1934.	1935.		1934.	1935.	
West-Java. . . .	68 384	67 248	— 1 136	85 556	84 289	— 1 267	877 249	869 303	— 7 946
Midden-Java. . .	46 804	45 731	— 1 073	529 314	525 269	— 4 045	614 223	604 405	— 9 818
Vorstenlanden . .	26 249	24 055	— 2 194	473 679	451 531	— 22 148	199 632	195 074	— 4 558
Oost-Java (inclu- sief Madoera). .	89 149	85 262	— 3 887	2 875 959	2 541 123	— 334 836	410 068	376 002	— 34 066
Bali en Lombok . .	23 588	20 596	— 2 992	325 481	311 064	— 14 417	87 873	78 079	— 9 794
Timor en Onderh.	177 745	194 489	+ 16 744	37 101	41 050	+ 3 949	236 401	259 731	+ 23 330
Celebes en Onderh.	168 654	165 912	— 2 742	118 147	126 914	+ 8 767	396 472	392 826	— 3 646
Sumatra	36 721	38 173	+ 1 452	353 134	368 651	+ 10 517	364 192	362 368	— 1 824
Borneo	644	536	— 108	22 735	25 942	+ 3 207	33 134	35 217	+ 2 083

Paardenstapel. De achteruitgang van het aantal paarden was in hoofdzaak toe te schrijven aan verminderde belangstelling voor de paardenfokkerij, omdat de vraag naar paarden zich nog steeds in dalende lijn bewoog. Ten deele stond dit in verband met den achteruitgang van het goederenvervoer en met de heerschende geldschaarschte.

Runderstapel. De runderstapel is op Java, vooral in de provincie Oost-Java, numeriek vrij sterk achteruitgegaan wegens de depressie in de cultures, vooral in de suikerindustrie.

In de Buitengewesten viel op Bali een achteruitgang van den veestapel te constateeren. De meerdere of mindere nauwkeurigheid, waarmede de opname van de sterkte van den veestapel op dat eiland kan geschieden, welke reeds eerder tot onverklaarbare verschillen aanleiding heeft gegeven, kan op de totalen van invloed zijn.

In de residentie Timor en Onderhoorigheden, alsmede op Celebes, Sumatra en Borneo, is de runderstapel numeriek vooruitgegaan. Het houden en fokken van vee is in die streken zeer goedkoop. Zoo bleef voor de Ongole-fokkerij op Soemba groote belangstelling bestaan. Het aantal Ongole-runderen nam sterk toe en bedroeg einde 1935 21 192, tegen 18 770 aan het eind van 1934. Ook de fokkerij van Bali-vee op Celebes en op het eiland Timor alsmede de teelt van Madoera-vee op Flores breidde zich uit door de vorming van nieuwe koppels.

Buffelstapel. Het aantal buffels is op Java, op Bali en Lombok, op Celebes en op Sumatra verminderd, terwijl in de residentie Timor en Onderhoorigheden en op Borneo een toeneming van de sterkte van den buffelstapel te constateeren viel. De verschillen bleven echter onopgehelderd en kunnen ook wel een gevolg zijn van onnauwkeurige opgaven van de sterktecijfers. In elk geval kon de buffelstapel overal in de behoefte van de bevolking aan buffels in voldoende mate voorzien.

Kleinveestapel. Voor de *geitenfokkerij*, in het bijzonder voor de verbetering van het inheemsche ras door kruising met het Etawa-ras, bleef vooral op Java, doch ook hier en daar in de Buitengewesten, zeer groote belangstelling bestaan. Het aantal geiten op Java bedroeg einde 1935 2 527 426.

Ook het aantal *schapen* was einde 1935 vrij groot (1 244 621 op Java), in aanmerking nemende, dat de wol van de dieren hier niets waard is en de belangstelling voor schapenfokkerij derhalve niet zoo groot kan zijn als in landen, waar de handel in schapenwol een belangrijke bron van inkomsten der bevolking oplevert.

Varkens werden eveneens in niet mindere mate dan in vorige jaren gefokt en gehouden, hoewel, ondanks de daling van de kosten van het voer, het fokken van deze dieren wegens de lage prijzen weinig of niet loonend was.

Pluimveestapel. De inheemsche bevolking bleef op de haar eigen primitieve wijze inlandsche kippen fokken.

Onder Europeanen luidde de belangstelling voor het fokken van raskippen sterk, daar in verband met de heerschende economische depressie de handel in eieren van raskippen over het geheel niet loonend was.

De eendenfokkerij op Bali en Lombok, langs de Noordkust van Java en in sommige streken van Sumatra en Borneo, bleef haar beteekenis houden, daar de handel in eendeneieren ook in 1935 belangrijk was.

Algemeene gezondheidstoestand. De gezondheidstoestand van den veestapel liet in het algemeen niet veel te wenschen over. Besmettelijke ziekten kwamen niet in ernstige mate voor. Ook de voedselvoorziening was in het algemeen goed te noemen. Plaatselijk kwam hier en daar een korte periode voor van voedselschaarschte; in Soerakarta was zulks o.a. het geval in de laatste dagen van het jaar, omdat de oostmoesson te lang duurde; nergens gaf zulks echter aanleiding tot het treffen van speciale maatregelen.

Om het vee door den drogen tijd heen te helpen, werden op de eilanden Sawoe en Roti drinkbakken gebouwd.

Op het eiland Soemba had het vee nog steeds te lijden van hypoboscidae en lyperosiae.

Veehandel. Vergeleken met 1934, is in 1935 de paardenhandel van Soemba en Soembawa iets toegenomen. In laatstgenoemd jaar werden respectievelijk 199 en 414 paarden meer uitgevoerd dan in 1934.

De uitvoer van paarden van het eiland Soembawa werd bevorderd, doordat men in 1935 weer is begonnen de dieren per prauw af te schepen. Hierdoor verminderden de kosten van vervoer van een paard tot Java met ± f 7,50. Tot einde 1935 werden paarden van Soembawa niet verder dan tot Pasoeroean per prauw naar Java verscheept. Het plan bestond echter om, zoodra de moesson dit zou toelaten, de dieren per prauw ook naar Pekalongan, Tegal en Cheribon en zelfs naar Tandjoengpriok over te brengen.

Ook de runderuitvoer van Soemba en Soembawa is in 1935, vergeleken met 1934, iets vooruitgegaan.

Werden tot 1935 vrijwel uitsluitend Gouvernements runderen als fokvee van Soemba uitgevoerd, in dat jaar zijn ook particuliere handelaren begonnen rundvee van daar te verschepen. Hoewel de runderuitvoer nog niet veel beteekenis had (94 stuks), zit er toch wel een belofte in voor de toekomst.

De uitvoer van buffels van Soemba is in 1935, vergeleken met 1934, eveneens toegenomen (met 638 stuks). Daartegenover staat echter, dat de buffeluitvoer van Soembawa met 725 stuks achteruitging.

De runderuitvoer van Bali en Lombok was in 1935 geringer dan in 1934, hoewel Bali in de tweede helft van 1935 heeft geprofiteerd van het feit, dat Singapore werd gesloten voor den invoer van vee uit Siam wegens het heerschen van veepest daar te lande.

Ook de varkensuitvoer van Bali en Lombok is in 1935 achteruitgegaan.

Met betrekking tot den veehandel op Java valt te vermelden, dat de achteruitgang van den overzeeschen invoer van slachtrunderen van Bali in West-Java aanmerkelijk was. Het was voor de handelaren in slachtvee in West-Java namelijk voordeeliger runderen van Midden-Java te betrekken. Ook werd de achteruitgang van den invoer van slachtvee van Bali in West-Java opgevangen door een verdubbeling van het aantal over land per spoor ingevoerde slachtbuffels. Het gewest Soerakarta heeft o.a. geprofiteerd van den achteruitgang van den overzeeschen invoer van slachtvee in West-Java en in 1935 meer runderen en buffels over land naar West-Java uitgevoerd dan in vorige jaren.

Op Sumatra bleef de in 1934 begonnen afzet van Nias-varkens naar Medan via Sibolga zich handhaven.

In verband met de verbodsbepalingen ten aanzien van den invoer van vee uit Siam, Indo-China en Burma in Britsch-Malaya, naar aanleiding van het heerschen van veepest in die landen, werden pogingen in het werk gesteld om den uitvoer van Sumatra via Belawan naar den overwal te stimuleeren. Tot heden hebben deze pogingen echter nog niet veel resultaat opgeleverd, omdat de veebezitters op Sumatra hun prijzen niet in voldoende mate wilden laten zakken.

De prijzen van vee- en veeteeltproducten zijn in 1935 in het algemeen gelijk gebleven aan die in 1934 of zelfs nog iets gedaald.

Het volgend staatje geeft een overzicht van de vleeschprijzen in 1935:

	Rundvleesch	Buffelvleesch
Soerabaja (pasar)	1 kati f 0,08 à f 0,20	1 kati f 0,08 à f 0,12
Semarang (pasar)	1 „ f 0,25	1 „ f 0,20
Batavia	1 kg (met been) f 0,20 à f 0,27	1 kg (met been) f 0,20 à f 0,25
Batavia	1 kati (zonder been) f 0,20 à f 0,30	1 kati (zonder been) f 0,15 à f 0,25
Bandoeng	1 kati f 0,20 à f 0,30	1 kati f 0,20 à f 0,25
Soerakarta (pasar)	1 „ f 0,15 à f 0,20	1 „ f 0,12 à f 0,15
Makassar	1 kg f 0,40 à f 1,—	1 „ f 0,10 à f 0,20
Medan	1 „ f 0,40 à f 0,55	1 kg f 0,35 à f 0,50

Overheidszorg voor den veestapel.

In 1935 was bij den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst het volgend personeel werkzaam: 5 inspecteurs, 31 gouvernements veeartsen, 53 gouvernements Indische veeartsen, 1 opzichter, 164 mantri's, van wie 19 hoofdmantri's, 26 schrijvers, van wie 15 schrijvers 1ste klasse. Van dit personeel waren 3 inspecteurs, 15 Gouvernements veeartsen, 24 Gouvernements Indische veeartsen, 70 mantri's, van wie 10 hoofdmantri's, en 7 schrijvers, van wie 5 schrijvers 1ste klasse, ter beschikking van de provincies op Java gesteld.

De Overheidsbemoeienis met den paardenstapel en de paardenfokkerij bestond hoofdzakelijk uit het beschikbaarstellen van dekhengsten.

Teneinde op Sumatra over het benodigd aantal hengsten te kunnen beschikken, werd de stoeterij te Padangmengatas in stand gehouden. De toename van het mechanisch verkeer heeft op Sumatra minder dan elders de belangstelling voor paardenfokkerij ongunstig beïnvloed. In 1935 werden op Sumatra door 46 dekhengsten 2485 merries gedekt.

In eenige residenties van West-Java werd, om het gebruik van de provinciale dekhengsten te bevorderen, het dekgeld voor de Sandelhout-hengsten afgeschafte en dat voor de Australische dekhengsten verlaagd.

De in het belang van den paardenstapel vastgestelde beperkende bepalingen ten aanzien van het verkeer van paarden bleven gehandhaafd.

Voor de verbetering van den runderstapel werden aan de bevolking op Java in 1935 171 Bengaalsche dekstieren en 11 vaarzen geleverd. Op Sumatra bedroeg het aantal in 1935 geleverde Bengaalsche dekstieren 297 en het aantal vaarzen 27.

Voorts werden van het eiland Soemba 62 dekstieren en 23 vaarzen naar Borneo en 5 dekstieren naar Celebes verzonden.

De gouvernements doorgangsinrichtingen voor vee te Matawai (Soemba), Lenang Toepang Beroe (Soembawa), Pengarasan (Java) en Padangmengatas (Sumatra) bleven in gebruik.

Op de boerderij „Generaal de Wet" werden 7 jonge stieren goedgekeurd voor de levering als dekstier ten behoeve van de fokkerij van melkvee.

In West-Java werden voor de verbetering van den rundveestapel van de bevolking in Soemedang en Oost-Krawang kosteloos Ongole-stieren door de

provincie verstrekt. In totaal stonden eind 1935 op Java 2629 Ongole-stieren, 652 Inlandsche en 81 Hollandsche stieren ter dekking.

Gecastreerd werden in 1935 op Java 38 845 en in de Buitengewesten 22 518 runderstieren.

De Overheidsbemoeienis met den buffelstapel beperkte zich tot de keuring van vrouwelijke buffels voor de slachtbank en de castraties van minderwaardige buffelstieren in sommige streken. Op Java en Madoera werden 635 en in de Buitengewesten 3542 buffelstieren gecastreerd.

De belangstelling van de inheemsche bevolking voor de geitenfokkerij was ook in 1935 zeer groot. Aan de vraag naar volbloed Etawa-bokken kon slechts voor een klein deel tegemoetgekomen worden. Import van volbloed Etawa's uit Britsch-Indië had in 1935 niet plaats en de volbloed Etawa-fokkerijen van het Land en van de autonome gemeenschappen konden niet genoeg fokmateriaal leveren. In enkele streken op Java staan de door de bevolking gefokte Etawa-bokken echter reeds zoo hoog in het bloed, dat zij in andere streken als dek-bokken dienst konden doen.

In de provincie West-Java nam de bemoeienis met de schapenfokkerij belangrijk toe en wel door uitbreiding van het aantal van provinciewege verstrekte dekrammen. Einde 1935 stonden 83 door de provincie verstrekte rammen ter dekking.

De propaganda voor het kapoeneeren van haantjes werd in de provincie Midden-Java voortgezet. Kruisingen met rashanen leverden niet veel resultaten op; de bevolking verzorgde de rashanen niet voldoende. Bovendien bleken deze dieren en hun directe nakomelingen zeer gevoelig te zijn voor „pseudo-vogelpest”.

Met betrekking tot de in 1935 voorgekomen besmettelijke veeziekten is het volgende te vermelden.

Miltvuur is in 1935 niet in ernstige mate voorgekomen. Epizoëtische septicaemie maakte vooral op Celebes weer betrekkelijk veel slachtoffers (1799). Het aantal gevallen van deze ziekte was evenwel kleiner dan in 1934 (1996).

Mond- en klauwzeer werd in 1935 in de Buitengewesten slechts geconstateerd bij 45 te Palembang ingevoerde runderen. Op Java kwam de ziekte echter geregeld voor. Het totaal aantal gevallen bedroeg 10 754 bij runderen en 5042 bij buffels. Het verloop was zeer goedaardig.

Ten opzichte van het voorkomen van malleus en saccharomycose bij paarden bleef de toestand vrijwel stationnair. Op Java en in de Buitengewesten kwamen resp. 893 en 356 gevallen voor. Uitroeiing van deze ziekten zal voorshands niet mogelijk zijn. Dat door de toegepaste bestrijdingsmaatregelen het aantal slachtoffers wordt beperkt, moet reeds tot tevredenheid stemmen.

Surra kwam op Java, maar vooral ook in de Buitengewesten vrij veel voor. In de Minahasa kwam een explosie voor, welke ondanks politie maatregelen en uitgebreide toepassing van naganol-behandeling einde 1935 nog niet geheel was tot staan gebracht.

Hoewel gevallen van piroplasmose als gewoonlijk slechts sporadisch geconstateerd werden, is weer gebleken, dat de betreffende bloedparasieten in Nederlandsch-Indië veelvuldig voorkomen en dat het niet meer waarnemen der ziekte slechts een gevolg is van het feit, dat de inheemsche veestapel er min of meer immuun voor is. Een 12-tal einde November in den ambtskring Padang geïmporteerde Australische runderen gingen alle spoedig na aankomst aan piroplasmose lijden.

Ook ten aanzien van tuberculose, rabies en andere besmettelijke veeziekten bleef de stand van zaken ongeveer gelijk aan dien in vorige jaren.

Van de veeziekten, welke in de wettelijke voorschriften niet tot de besmettelijke worden gerekend, hadden vooral de cysticerose en trichinose de aandacht, zoowel om economische redenen als ook uit een oogpunt van hygiëne.

Op Bali werd voortgegaan met het systematisch onderzoek naar het voorkomen van cysticerose. In het belang van het veeverkeer is het gewenscht vast te stellen welke streken het meest besmet zijn. Ook de propaganda voor de bestrijding van de cysticerose, in het bijzonder die voor latrinebouw, werd in 1935 voortgezet.

In de ambtskringen Medan en Tarotoeng werden 19 437 varkens en 2194 honden op trichinen onderzocht. Bij 273 varkens en 56 honden gaf het onderzoek een positief resultaat.

Veeartsenijkundig Instituut.

Het Instituut heeft in 1935 arbeid verricht zoowel op het gebied van wetenschappelijk onderzoek en vaststelling van ziekten als met betrekking tot de verstreking van diagnostica en entstoffen. Met inbegrip van het onderzoek van een aantal bloedpreparaten ten behoeve van een enquête naar het voorkomen van bloedparasieten bij Indische huisdieren werden 1968 onderzoekingen verricht. Van de verkregen uitkomsten zijn de volgende het meest belangrijk. Bevestigd werd het vermoeden, dat een bij buffels in de veeartsenijkundige ambtskringen Makassar en Soembawabesar waargenomen ooraandoening door stephanofilaria dedoesi wordt veroorzaakt.

Na afsluiting van een in 1933 begonnen onderzoek naar de vorming van indol door anaërobe bacillen is gebleken, dat van 250 stammen van den gasbacil van Fraenkel, 60 stammen boutvuur- en 30 stammen paraboutvuurbacillen geen enkele stam in staat was in daarvoor geëigende voedingsbodems indol te vormen. Geconstateerd werd, dat sera van niet-behandelde dieren in streken, waar het voorkomen van door anaërobe bacillen veroorzaakte infecties niet bekend is, een beschuttende werking kunnen uitoefenen tegen boutvuur en paraboutvuur. Vooral tegen een infectie van paraboutvuurbacillen was de beschermende werking van de bedoelde sera vrij duidelijk.

Uit een knobbelvormig gezwel en een verharde lymfhe-streng van een paard werd bij uitgebreid cultureel onderzoek herhaalde malen steeds een en dezelfde schimmel geïsoleerd, die aan het Herbarium voor systematische botanie werd gedetermineerd als een soort van het genus geotrichum, een geslacht waartoe verschillende pathogene soorten behooren.

Door een behandeling met trypaflavine kon het verloop van een infectie van haemorrhagische septichaemie-bacillen bij konijnen en buffels niet gunstig beïnvloed worden.

De tekendoodende werking van extracten van derris-poeder werd duidelijk aangetoond.

Als oorzaak van een aandoening van de spieren van een visch (tambakang) werd een „alg” aangewezen.

Van de andere onderwerpen, waarvan de bestudeering ter hand genomen doch nog niet beëindigd werd, verdienen genoemd te worden: een verdergaande bestudeering van osteomyelitis bacillosa bubalorum; een onderzoek betreffende het ontstaan van naganol-weerstand bij trypanosomen; het vaststellen van de oorzaak van de z.g. Balische ziekte en van de op Lombok voorkomende „sakit ingoesan”; het zoeken naar een entstof tegen pseudo-vogelpest; het kweken van tuberkelbacillen op z.g. synthetische, proteïne-vrije voedingsbodems voor de bereiding van een tuberculine, die beter is dan het Kochsche praeparaat; voortzetting van het onderzoek naar het voorkomen van buffellepra.

Het aantal voor serologisch onderzoek ontvangen sera en materialen bedroeg in 1935 4492, waarmede 6503 serum-reacties werden verricht, n.l. 2468 complementbindingsreacties voor het diagnosticeeren van malleus, 2011 complementbindingsreacties en een even groot aantal agglutinatie-reacties ter onderkenning van de infectieuze abortus bij het rund; 12 praecipitatie-reacties voor constatering van dierlijk bloed en 1 praecipitatie-reactie voor het vaststellen van miltvuur.

Voor de malleinaties werd in 1935 een hoeveelheid van 11 620 cc. onverdunde malleïne bereid en verzonden, terwijl voor tuberculinaties 2925 cc. tuberculine A en 26 574 cc. tuberculine B werd gemaakt en gedistribueerd.

Het aantal dieren van het Instituut voor de bereiding van antisera bedroeg einde 1935 95 (17 paarden, 5 ezels, 20 runderen en 53 buffels).

Voor de bestrijding van septichaemia haemorrhagica bubalorum werd 538 800 cc. serum (vorig jaar 853 000 cc.) en 551 950 cc. vaccin (vorig jaar 744 420 cc.) afgeleverd.

Bij vergelijking van de cijfers der in 1935 verstrekte entstoffen tegen deze ziekte met die van vorige jaren blijkt, dat het zwaartepunt van de immunisatorische bestrijding zich naar de preventieve vaccin-enting blijft verschuiven. In 1935 werden n.l. 27 000 serum-doses tegen 110 000 vaccin-doses verstrekt.

Dat in 1935 veel minder entstoffen tegen buffelsepticaemie werden verstrekt dan in 1934, is een gevolg van het feit, dat bepaalde streken, waarin de ziekte veelvuldig pleegt voor te komen, in 1935 gespaard zijn gebleven, terwijl de preventieve massa-entingen, welke in de ambtskringen Soerakarta, Madioen, Weltevreden en Soekaboemi in 1934 nog werden verricht, in 1935 achterwege zijn gebleven.

Ter bestrijding van kippencholera werd 6000 cc. serum tegen deze ziekte verstrekt.

De ten behoeve van de behandeling tegen septicaemia suum in 1935 afgeleverde hoeveelheid entstoffen bestond uit 28 000 cc. immuun-serum en 940 cc. vaccin.

Belangrijk was in 1935 weer de hoeveelheid entstoffen, welke tegen miltvuur werd bereid en gedistribueerd, namelijk 268 000 cc. serum (in 1934 498 600 cc.), 87 740 cc. vaccin B.R.S. en 16 500 cc. vaccin P.G.V. (in 1935 106 240 cc. vaccin, tegen in 1934 118 600 cc. vaccin).

Ten behoeve van de bestrijding van boutvuur werd 510 000 cc. boutvuur-formolvaccin en 138 700 cc. immuun-serum afgeleverd. In 1935 werd in plaats van de vóórdien gebruikte entstof voor actieve immunisatie tegen boutvuur, het z.g. kiemvrij filtraat, een vaccin gebezigd, bereid uit leverbouillonculturen van boutvuurbacillen, die door middel van formaline werden gedood. De bereiding van dit vaccin is eenvoudig en goedkoper dan die van het z.g. filtraat, terwijl de aan het Instituut verrichte vergelijkende proeven bevestigd hebben, dat, zooals in de literatuur wordt vermeld, de immuniseerende werking van beide entstoffen gelijkwaardig is.

Verder werden nog verstrekt 22 500 cc. immuun-serum en 60 cc. gedode abortus-cultuur tegen abortus infectiosus bovum; 10 716 cc. vaccin tegen diptheria avium et epithelioma contagiosum, waarvan 9915 cc. voor subcutane en 801 cc. voor cutane applicatie; 6000 cc. polyvalent serum tegen colibacillose; 250 cc. streptococceen-antivirus en 80 cc. streptococceen vaccin.

Ten slotte werd aan het Veeartsenijkundig Instituut begonnen met de bereiding van tetanus-anatoxine voor actieve immunisatie tegen deze ziekte bij legerpaarden.

Nederlandsch-Indische Veeartsenschool.

Daar bij het begin van den cursus 1934—1935 geen nieuwe leerlingen werden aangenomen, was er bij den aanvang van 1935 geen eerste studiejaar. Ook in Augustus 1935 werden bij het begin van den cursus 1935—1936 geen nieuwe leerlingen aangenomen, zoodat einde 1935 de school slechts uit twee klassen (een 3de en een 4de klas) bestond met respectievelijk 6 en 3 leerlingen.

Van de 7 candidaten, die in 1935 het eindexamen der school hebben afgelegd, behaalden 5 het diploma van Indisch veearts.

Dierenbescherming.

Nieuwe dierenasylen werden opgericht te Tegal, Pekalongan en Pamekasan, terwijl te Bodjonegoro, Djember, Banjoewangi, Bondowoso en Sitoebondo nieuwe poliklinieken voor dieren werden geopend.

Door de Indische Maatschappij voor Individueele Werkverschaffing (I.M.I.W.) werden te Semarang en te Solo hoefsmidecursussen geopend.

Van hetgeen in de Buitengewesten op het gebied van dierenbescherming werd gedaan, verdient vermeld te worden, dat in Watampone (Celebes) door het houden van lezingen en het aangeven van maximumgewichten, alsmede door het beschikbaar stellen van Landschapsgelden voor poliklinische behandeling van gewonde paarden, pogingen werden gedaan om het lijden der pikolpaarden te verzachten.

D. VISSCHERIJ EN VISCHTEELT.

1. Zeevisserij.

Door het in 1934 opgerichte Instituut voor de Zeevisserij werd voornamelijk aandacht besteed aan de consolidatie van den arbeid te Batavia en van de substations te Tegal en te Semarang, welke respectievelijk in Februari en Augustus 1934 waren ingesteld.

Niettegenstaande 1935 een slecht vischjaar was, leverden te Batavia de booten van het D-type, welke in voorafgegane, betere jaren veelbelovende resultaten hadden opgeleverd, nog een exploitatie-overschot, zoodat dat boot-type voor de omstandigheden van de omgeving van Batavia voor een gemotoriseerd bedrijf wel het aangewezen type is gebleken te zijn.

De bestudeering van de financieele verhoudingen bracht aan het licht, dat wijzigingen in de subsidie-regeling zouden moeten worden voorgebracht, speciaal in verband met een herwaardeering van de waarde der vloot, welke uit zuivere onderzoekingschepen en uit schepen voor de proefbedrijven bestaat.

2. Binnenvisserij en vischteelt.

De lange en zeer droge Oostmoesson was in velerlei opzicht schadelijk voor het bedrijf van de vischkweekers, zoodat mede door de nog steeds lage vischprijzen in verschillende gebieden minder goede bedrijfsuitkomsten werden verkregen.

In die tambaks, waar de toevoer van zeewater moeilijk is, voerde de felle droogte tot te groote verdamping. De daardoor al te zeer gestegen zoutconcentratie was zoo nadeelig voor het broed van bandeng, dat een der twee per jaar mogelijke bezettingen verloren ging. Voor een herbezetting was meermalen geen gelegenheid, daar geen broed meer in de Java-zee kon worden gevangen. Soms verhinderde de slechte financieele toestand van den vijverbezitter tot een nog mogelijke herbezetting over te gaan.

Ter vermindering van dit risico is een plan in studie genomen om bandengbroed in gunstiger gelegen vijvers te doen reserveeren en van daaruit te distribueeren op een voor de bezetting der vijvers minder risquant tijdstip.

Bij het zoetwater-vijverbedrijf kon door de sterke droogte op de kweekrijen de teelt van verschillende vischsoorten niet op tijd plaats vinden; de groote broedperiode, welke gewoonlijk in November-December valt, moest dientengevolge tot het volgend voorjaar worden verschoven. De verstrekking van pootvissen van de Gouvernements vischkwekerijen bedroeg daardoor ruim 50 % minder dan het vorig jaar.

De geringe voorraad vischbroed aan het eind van 1935 had intusschen niet direct een tekort aan pootmateriaal ten gevolge, daar de objecten, welke moesten worden bezet, door het uitblijven der regens, daartoe ook eerst op een later tijdstip geschikt waren.

De beperkte hoeveelheid water had mede ten gevolge, dat op verscheidene plaatsen de met visch bezette sawahs ontijdig moesten worden afgevischt, waardoor de uitkomsten werden gedrukt. Ook in permanente vijvers werd veel last ondervonden van gebrek aan toevoerwater; vischziekten kwamen desniettegenstaande niet voor, hetgeen voor een deel daaraan is toe te schrijven, dat de bevolking de raadgevingen ten aanzien van een juist bezettingsaantal en een betere bodembehandeling opvolgden.

Met het vormen van demonstratie-bedrijven werd voortgegaan, daar reeds eerder bleek, dat daarmee vlug het vertrouwen van de bevolking gewonnen wordt en de resultaten van maatregelen het duidelijkst tot uiting komen. In Oost-Java werden daarop honderden hectaren vijvers, welke gedeeltelijk slechts een zeer risquant bedrijf vormden en anderdeels verlaten waren, weer in rendabele exploitatie gebracht. In één geval waren de resultaten van een demonstratie-bedrijf aanleiding, dat een groep vijverbezitters in onderlinge samenwerking een toevoerkanal verbeterden, waardoor ruim 500 hectaren weer in bedrijf kon worden gesteld. De goede samenwerking tusschen den Ambtenaar voor de

Binnenvisscherij en den dienst der Provinciale Irrigatie en het Binnenlandsch Bestuur leidde tot een vlotte uitvoering. De eigenaren verrichtten al het werk in onbetaalden arbeid, slechts werd aan hen voeding verstrekt. De totale geld-uitgaven bleven daardoor beperkt tot een bedrag van slechts f 390, hetgeen neerkomt op een uitgave van f 0,75 per hectare.

Door inkrimping van het zoutpan-areaal op Madoera werd het noodig geoordeeld daar een aantal bevolkingszoutpannen te doen sluiten; omzetting tot zout-watervischvijvers werd het belangrijkste middel geoordeeld om de daarbij betrokken bevolking wederom een bestaan te verschaffen. Voor dit algemeene plan werd boven den afkoop van rechten een som van ± f 80 000 door de Regering ter beschikking gesteld. In Maart werd voor het opstellen en uitvoeren van de werkplannen een Ambtenaar voor de Binnenvisscherij op Madoera geplaatst. Met de bewerking van het eerste gedeelte kon reeds in de tweede helft van 1935 worden aangevangen, waarvan einde 1935 163 ha gereed kwam en in bedrijf werd gesteld; de kosten der omzetting bedroegen iets minder dan f 35 per ha. Een tweede plan voor omzetting van 465 ha kon nog worden opgemaakt, terwijl een derde deel, betrekking hebbende op 170 ha, in onderzoek werd genomen.

Voorts kon een nabij Soemenep gelegen complex zoutpannen-vischvijvers, dat reeds jaren lang zeer malaria-gevaarlijk was, uit die zelfde fondsen tot hygiënisch exploiteerbare vijvers worden gemaakt.

De gunstige uitslag met assaineering van zoutwatervijvers in Midden-Java gaf aanleiding tot het in bewerking nemen van andere complexen in door malaria geteisterde gebieden. Nabij Tajoe werden in 1935 ruim 80 ha zoutwatervijvers verbeterd, terwijl met de bewerking van een plan tot omzetting van ± 50 ha malaria-gevaarlijke vijvers nabij Djoewana een aanvang gemaakt werd.

In het ressort Tegal, omvattende het gebied van Cheribon tot Pekalongon, werd doorgegaan met ruilverkaveling van vijvergronden, waardoor belangrijke oppervlakten goed produceerende zoutwatervijvers ontstonden; eind 1935 waren reeds ruim 550 ha vijvers gereed.

Voor werkverschaffing werden op initiatief van den Resident van Cheribon in dit ressort met desagelden ruim 50 ha vijvers aangelegd, terwijl aan een tweede complex van ruim 70 ha begonnen werd.

Op het gebied van de zoetwatervisscherij kon eveneens in velerlei opzicht een gunstig resultaat van de bemoeienis worden geconstateerd. Vooral in streken, waar nog steeds geldschaarschte is, deed zich de behoefte tot het verkrijgen van goedkoop eiwitrijk voedsel sterk gevoelen. Vischteelt op sawahs tijdens of na een padi-gewas, op welk gebied veel werd gedemonstreerd, vond in Oost- en Midden-Java toenemende navolging. Het stichten van kleine teeltbedrijfjes was daarbij bevorderlijk voor het beschikbaar doen zijn van goedkoop pootmateriaal. Kweek van visch tijdens den padi-aanplant, hetgeen tot nog toe in Priangan minder bekend was, vond door den drang der tijdsomstandigheden ook daar ingang.

Het vischkweken bij verschillende Gouvernements-gestichten onderging uitbreiding; enkele inrichtingen konden uit eigen vijvers de geheele behoefte aan vischvleesch dekken. Bij het krankzinnigengesticht te Soemberporong werd reeds aan visch gekweekt voor een waarde van ± f 300 per maand.

De schoonmaak van de Rawah Pening werd voortgezet, waardoor het bevischbare wateroppervlak nog zeer werd vergroot. De teelt en de groei van den uitgezeten visch was zeer goed. De oprichting van een uit de omwonende bevolking samengestelde visscherijvereniging, ter exploitatie van dit rijke vischwater, werd krachtig voorbereid.

Onder leiding van het Laboratorium werden proeven ingezet tot productieverhooging van vijvers. Het gebruik van veelal kosteloos te verkrijgen gras vertoonde ook in de zoetwatervijvers een goede uitwerking; vooral bij het kweken van kleine consumptievisch werden goede resultaten verkregen. Begonnen werd aan een onderzoek naar de chemische factoren, welke het productievermogen van zoutwatervijvers beïnvloeden.

Uit Siam werd een klein aantal „Sepat Siam” geïmporteerd, waarvan reeds een groote nakomelingschap werd verkregen. Deze visch bereikt in Indië een

gewicht van \pm 70 gram, of 5 à 6 keer dat van de inheemsche sepat. Vermoedelijk zal deze sepat Siam een waardevolle aanwinst zijn voor productief maken van meren en moerassen.

Door een particulier werd in Augustus een partij eieren van regenboogforellen uit Nieuw-Zeeland geïmporteerd. De verzorging der eieren en het opkweeken van de jonge visch vond geheel op advies van den Dienst plaats. Uit 9000 eieren werden ruim 8000 gezonde vischjes van \pm 10 cm in een rivier boven Soekaboemi uitgezet, waarvan aan het einde van het jaar, zelfs na sterke bandjirs, groote aantallen nog aanwezig bleken. Het gewicht van de visschen bedroeg toen reeds gemiddeld \pm 100 gram.

E. JACHT; INZAMELING VAN BOSCHPRODUCTEN, VOGELNESTEN EN ANDERE NATUURPRODUCTEN.**1. De jacht.**

De in het vorig Verslag genoemde „Commissie Jachtwetgeving” kwam met haar ontwerp voor een herziene jachtordonnantie voor Java en Madoera gereed.

Hoewel op Java en Madoera de jacht niet als bedrijf wordt uitgeoefend, werkt naast het toenemend verkeer de stijgende werkloosheid zoowel de jacht ter voorziening in eigen behoefte alsook het jagen uit tijdverdrijf in de hand. Deze jacht beperkt zich in hoofdzaak tot het jagen van varkens, eekhoorns, apen, loewaks, roofdieren en krokodillen en voorts, voor zoover betreft het gevederde wild, tot de jacht op snippen en duiven.

Ten aanzien van den toestand op jachtgebied in de Buitengewesten kwam in 1935 geen verandering. Moge ook daar plaatselijk de werkloosheid de jacht stimuleeren, door de veel grootere uitgestrektheid der jachtterreinen en het in verhouding veel kleiner aantal jagers dan op Java en Madoera, werd het wild geen schade berokkend.

Plaatselijk werden door verschillende gewestelijke bestuurshoofden enkele maatregelen getroffen ter instandhouding van een of meer diersoorten, indien ten aanzien daarvan beperking van de uitgeoefende jacht noodzakelijk was.

Voor het belangrijkste deel houden deze maatregelen verband met de paaren drachtijd der dieren in dien zin, dat veelal geen vergunningen voor de jacht, geldig gedurende die tijden, worden afgegeven.

Waar olifanten schade veroorzaken en militaire jachtpatrouilles noodzakelijk zijn, wordt de leider der patrouilles zoodanig geïnstrueerd, dat met het noodzakelijke jagen en afschieten van die dieren zoo weinig mogelijk schade aan deze diersoort wordt toegebracht.

Elders wordt de bevolking van vuurwerk voorzien teneinde deze dieren te verjagen zonder dat daartoe olifanten behoeven te worden gedood.

2. Inzameling van boschproducten, vogelnesten en andere natuurproducten.

De z.g. boschbijproducten, welke de bosschen in de Buitengewesten opleveren, vormen over uitgestrekte gebieden voor de bevolking de eenige bron ter verkrijging van inkomsten in geld. Daarbij bieden de uitvoerstatistieken vrijwel de eenige gelegenheid tot het verkrijgen van een inzicht in den omvang welke deze productenhandel heeft, ofschoon daaruit zelfs bij benadering niet valt af te leiden, welke materiele voordeelen de bosschen in dit opzicht aan de bevolking opleveren. De individueele inzameling der producten, vrijwel uitsluitend in de meest afgelegen deelen van den Archipel, maakt rechtstreeksche contrôle op de winning ervan voorshands onmogelijk.

De inzameling van plantaardige producten bepaalt zich in hoofdzaak tot rotan, harsen (damar, copal), getahsoorten, tengkawangpitten en kajoepoetih-olie. Daarnaast is van belang de bereiding van reptielenhuiden, ofschoon, door gewijzigde mode-inzichten, de handel daarin in 1935 een belangrijke achteruitgang vertoonde.

De totale omvang van den uitvoer der plantaardige boschbijproducten vertoonde in 1935 een belangrijke verhooging zoowel naar hoeveelheid als naar waarde. Volgens de douanestatistieken bedroeg het totale gewicht dezer in 1935 uitgevoerde producten 691 000 quintaal (591 000 q.), welke gewaardeerd werd op f 4,5 miljoen (f 3,9 m.). De dierlijke producten en de halfcultuurproducten (benzoëhars) leverden in 1935 een waarde op van f 900 000 (f 800 000).

De voornaamste uitvoerhavens blijven Bandjermasin, Samarinda, Pontianak, Makassar, Palembang, Ambon en Padang.

Bijzondere exploitatie-objecten, zooals vogelnestgrotten e. d., worden veelal verpacht aan Chineesche en Inlandsche handelaren. In Benkoelen leverde de inning der pachtsommen voor vogelnestgrotten in verslagjaar moeilijkheden op, voor zoover niet reeds nieuwe contracten tegen belangrijk lagere pacht dan gewoonlijk werden afgesloten.

Behalve de heffing van belastingen door de adatkassen en van uitvoerrechten op voor verkoop bestemde boschbijvoortbrengselen, bestaat van Overheidswege ten aanzien van deze producten verder nagenoeg geen bemoeienis. De producten, gewonnen voor eigen gebruik der bevolking, blijven steeds vrij van heffingen.

Het in 1933 aangevangen onderzoek naar de winning, bereidingswijze en de eigenschappen der Indische natuurharsen werd in 1935 voortgezet. Doel van dit onderzoek is zoo mogelijk een deel van het debiet dat verloren ging aan synthetische harsen, door kwaliteitsverbetering der natuurharsen terug te winnen. Een eerste publicatie omtrent dit onderzoek verscheen als Korte Mededeeling N°. 51 van het Boschbouwproefstation.

De Indische natuurharsen worden gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt. De harsvloedende boomsoorten worden in de Indische Archipel gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt.

De harsvloedende boomsoorten worden in de Indische Archipel gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt.

De harsvloedende boomsoorten worden in de Indische Archipel gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt.

De harsvloedende boomsoorten worden in de Indische Archipel gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt.

De harsvloedende boomsoorten worden in de Indische Archipel gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt.

De harsvloedende boomsoorten worden in de Indische Archipel gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt.

De harsvloedende boomsoorten worden in de Indische Archipel gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt.

De harsvloedende boomsoorten worden in de Indische Archipel gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt.

De harsvloedende boomsoorten worden in de Indische Archipel gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt.

De harsvloedende boomsoorten worden in de Indische Archipel gewonnen uit de harsvloedende boomsoorten van de familie Burseraceae, welke in de Indische Archipel voorkomt.

F. BOSCHBOUW.

1. Overzicht van den boschbouw en de boschexploitatie.

Het Boschwezen bleef bijzondere aandacht schenken aan maatregelen, welke tot verlichting van de depressie onder de bevolking zouden kunnen bijdragen. Hierbij nemen de werkverschaffing bij de uitvoering van technische werken, de voedselvoorziening bij de boschveldbouwculturen (reboisatie) en de verschaffing van goedkoop dunningshout een belangrijke plaats in.

Speciaal de voor de werkverschaffing zoo belangrijke herbebossing werd, voor zoover althans de begroting en de personeelsbezetting zulks toelieten, zooveel mogelijk uitgebreid.

Met het oog op het behoud en de opvoering van de productiviteit van lager gelegen landbouwgebieden, werd aan de vergroting en de verbetering van het schermboschareaal in het berg- en heuvelland verder gewerkt.

Niet alleen dat dit areaal in 1935 geleidelijk kon worden uitgebreid en door reboisaties voortdurend kon worden verbeterd, daarnaast kon in samenwerking met het Bestuur ook aan transmigratie-maatregelen aandacht worden geschonken. Hierdoor bereikt men, dat de bevolking van te steile gebergtegronden naar de voor haar landbouw meer geschikte vlakte wordt verplaatst, terwijl het bergland, in verband met de hydrologische en orologische bescherming, als boschreserve een betere bestemming krijgt.

Zoowel op Java als in de Buitengewesten vertoonde de houtafzet een stijgende tendens. Hierdoor en door verder doorwerkende bezuinigingsmaatregelen verbeterden de saldi der verschillende dienstvakken aanzienlijk, ondanks de in 1935 verder voortgezette prijsdaling van het hout. Op Java waren, vooral voor den dienst der wildhoutbosschen, de verhoudingen gunstiger dan in het voorafgegane jaar, terwijl in de Buitengewesten, in het bijzonder Borneo, de export van zacht hout naar Japan een ongekende hoogte bereikte. Ook voor de panglong-exploitatie op Riouw en in Bengkalis was een geleidelijke opleving in den houtuitvoer waarneembaar.

Het volgend staatje geeft een overzicht van de financieele resultaten van den Dienst van het Boschwezen:

	Saldi 1934.		Saldi 1935.	
	Nadeelig.	Voordeelig.	Nadeelig.	Voordeelig.
Hoofdkantoor	f 144 000	—	f 142 000	—
Verkoopbureau	—	—	47 000	—
Djatibedrijf	—	f 120 000	—	f 227 000
Dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera	561 000	—	298 000	—
Dienst der bosschen in de Bui- tengewesten	340 000	—	230 000	—
Dienst der boschinrichting . .	177 000	—	152 000	—
Boschbouwproefstation . . .	144 000	—	136 000	—
Totaal Dienst van het Bosch- wezen	f 1 366 000	f 120 000	f 1 005 000	f 227 000
	f 1 246 000	—	f 778 000	—

Een nieuwe instructie voor de commissie van bijstand en advies inzake het boschwezen is opgenomen in Bb. n°. 13434.

Met ingang van 22 Januari 1935 werd, na instemming met het advies van de commissie van bijstand en advies, door de Regeering een „Verkoopbureau voor den Dienst van het Boschwezen” ingesteld (I. S. 1935 n°. 111), aan welke centrale instantie de behandeling van alle verkoopaangelegenheden, de regeling van de productie en de vormbepaling van het hout werd opgedragen.

De aankap van het djatibedrijf liep terug; echter nam de afzet toe, zoodat de timmerhoutvoorraden aanmerkelijk verminderden. Door de nieuwe verkooppolitiek heeft de wijze van vervreemding ingrijpende verandering ondergaan; hierdoor is een vergelijking der omzetten en prijzen der verschillende verkoopwijzen met het vorig jaar niet wel mogelijk.

In het algemeen waren de eenheidsprijzen beduidend lager, ten deele doordat de verkoop zich sinds de opheffing der „Verkoopafdeeling van het djatibedrijf” van de groote verbruikcentra verplaatste naar de dicht bij de bosschen gelegen stapelplaatsen; dit ging echter gepaard met een belangrijke bezuiniging aan spoorvrachten.

De export van djatihout nam na de stijging in 1934 wederom af.

In het volgend staatje zijn enkele gegevens van het djatibedrijf voor 1934 en 1935 naast elkaar gesteld.

	1934.	1935.
Oogst van djati-exploitatiewerkhout . . .	151 000 m ³	109 000 m ³
Oogst van djati-dunningshout	82 000 m ³	90 000 m ³
Oogst van brandhout ¹⁾	542 000 sm	520 000 sm
Afzet van djati-timmerhout (inclusief eigen gebruik)	199 000 m ³	226 000 m ³
Export van djatihout	12 500 m ³	6 800 m ³

Voor den dienst der wildhoutbosschen waren de oogst- en afzeteijfers in 1934 en 1935 ²⁾ als volgt:

	1934.	1935.
Oogst van djati-exploitatiewerkhout . . .	26 000 m ³	23 000 m ³
Oogst van djati-dunningshout	9 000 m ³	15 000 m ³
Oogst van djati-brandhout ¹⁾	96 000 sm	86 000 sm
Afzet van djati-timmerhout	24 000 m ³	37 000 m ³
Oogst van wildhoutexploitatiewerkhout .	24 000 m ³	21 000 m ³
Oogst van wildhoutdunningshout	1 000 m ³	1 000 m ³
Oogst van wildhoutbrandhout ¹⁾	157 000 sm	192 000 sm
Afzet van wildhouttimmerhout	16 000 m ³	18 000 m ³

¹⁾ Uit exploitatie en dunning.

²⁾ Zoowel aankap in eigen beheer, door tusschenkomst van aannemers als ongeregelde aankappen.

Ook in het djati-areaal van den dienst der wildhoutbosschen was de kap dus kleiner en de afzet grooter dan in 1934, zoodat voor dit hout de voorraden verminderden. Voor het geringer quantum wildhout liepen de voorraden eenigszins op.

De gecontroleerde oogst van hout en houtskool in de bosschen der Buitengewesten, dus exclusief de voor eigen gebruik door de Inlandsche bevolking gekapte hoeveelheden, is te schatten op de volgende massa's: timmerhout 883 000 m³ (in 1934 616 000 m³), brandhout 577 000 sm (in 1934 487 000 sm) en houtskool 48 000 ton (in 1934 46 000 ton).

Wat het timmerhout betreft is dus een vermeerdering van den houtval te constateeren.

Van de bovenstaande hoeveelheden werden op de panglongs in Riouw en Bengkalis in 1934 en 1935 de volgende massa's geproduceerd: timmerhout 207 000 m³ (in 1934 188 000 m³), brandhout 125 000 sm (in 1934 114 000 sm) en houtskool 27 000 ton (in 1934 28 000 ton).

Voor de panglongs vertoonde de exploitatie derhalve een stijging; de grootste vermeerdering van den houtval komt echter op rekening van de aankappen in Zuidoost-Borneo, van welk gebied de export naar Japan gedurende 1934 en 1935 van 67 000 m³ tot 125 000 m³ toenam.

De export van ebbenhout uit Manado vertoonde een iets gunstiger beeld dan in het voorafgegane jaar (ruim 8000 ton, tegen 7600 ton in 1934).

Volgens gegevens van het Centraal Kantoor voor de Statistiek was de waarde van alle in 1935 uit de Buitengewesten geëxporteerde boschproducten ongeveer gelijk aan die in 1934 (\pm f 9 000 000), niettegenstaande het totaal gewicht van alle uitgevoerde producten in 1935 veel hooger was dan in 1934 (resp. 439 000 en 356 000 ton). Daar de waardeering in 1935 echter op een lager basis plaats vond dan in 1934, zulks in overleg met den dienst van het Boschwezen, vertoonden de uitkomsten van 1934 een te gunstig beeld.

Op Java en Madoera werden in 1935 10 185 ha djaticulturen en 4841 ha wildhoutculturen aangelegd, tegen resp. 9192 ha en 5349 ha in 1934. De totale cultuuraanleg vermeerderde van 14 541 ha in 1934 tot 15 026 ha in 1935. Behalve met betrekking tot de waardevermeerdering van het boschareaal heeft de cultuuraanleg groote beteekenis voor de voedselvoorziening van de bevolking, daar de boomaanplant meestal plaats heeft met tussehenplanting van tweede gewassen door de Inbeemsche contractanten.

Voor het gebied der Buitengewesten vermeerderde de cultuurvlakte met \pm 725 ha; het totaal cultuurareaal bedroeg einde 1935 \pm 8000 ha.

Het aantal geconstateerde boschdelicten vertoonde wederom een stijging. Alleen voor het djatibedrijf bedroeg het aantal boschovertredingen 45 709, tegen 39 529 in 1934.

Ook in 1935 was de Oostmoesson zeer droog, zoodat het boschareaal wederom sterk door branden geteisterd werd.

Door den Dienst der Boschinrichting werd met beperkte formatie regelmatig aan de herziening van bedrijfsplannen der djatihoutvesterijen doorgewerkt.

Het Boschbouwproefstation richtte wederom zijn aandacht voornamelijk op onderzoeken, welke door de tijdsomstandigheden geboden zijn, zooveel mogelijk in samenwerking met andere instituten en particuliere lichamen.

De in 1934 aan de orde gestelde boschordonnantie voor de Buitengewesten werd na eenige wijzigingen door den Volksraad aangenomen, doch in zoodanigen vorm, dat de Regeering daarmede niet kon instemmen.

Het onderzoek naar de bestemming der vrije Landsdomeingronden, uitgevoerd door den Dienst der wildhoutbosschen, vond regelmatig voortgang. Behalve een gedeelte van het boschdistrict Noord-Bandoeng en het boschdistrict Banjoewangi, werd het terreinonderzoek in 1935 beëindigd en werden de resultaten daarvan aan de plaatselijke reboisatie-commissies ter beoordeeling voorgelegd.

De reeds ingediende voorstellen hebben betrekking op 453 000 ha vrij Landsdomein, waarvan 96 000 ha voor inlijving bij de boschreserve werd voorgesteld.

Aan de bevordering van de natuurbescherming werd in samenwerking met andere instanties zooveel mogelijk aandacht besteed. In 1935 werden eenige

belangrijke wildreservaten op Sumatra aangewezen, welke voor een groot gedeelte binnen de boschreserve zijn gelegen.

2. Verkoopbureau.¹⁾

Met het door de Commissie van Bijstand en Advies inzake het Boschwezen ingediende advies nopens „Richtlijnen voor de nieuwe houtvervreemdingspolitiek” kon de Regeering zich vereenigen, zoodat begin 1935 deze nieuwe richtlijnen in werking traden. Een der voornaamste punten was: de instelling van een verkoopbureau voor den Dienst van het Boschwezen, aan welke centrale instantie alle bemoeienis inzake verkoopaangelegenheden, vaststelling van de grootte van de productie en van den vorm, waarin het product zal worden aangeboden, werd opgedragen. Het verkoopbureau werd te Buitenzorg gevestigd; de leiding berust bij een hoofd en een onderhoofd, beiden eveneens aldaar gevestigd. Verder werden bij dit bureau een viertal vertegenwoordigers in verschillende plaatsen op Java werkzaam gesteld.

Twee voornamste punten van de richtlijnen, namelijk de overdracht van de bij het djatibedrijf in beheer zijnde z.g. verkoopplaatsen aan den particulieren houthandel en het sluiten van vóórverkoop met de erkende groothandelaren in hout, moesten al dadelijk door het verkoopbureau in behandeling worden genomen. De overdracht van de verkoopplaatsen en het sluiten van contracten voor de exploitatie daarvan verliepen vlot; reeds in Maart waren alle contracten afgesloten. Deze contracten zijn voornamelijk gericht op de vervulling van de sociale taak van den Dienst van het Boschwezen, waarmede hier zeer speciaal wordt bedoeld op de voorziening van het economisch zwakke deel der bevolking met een goedkoop product, het djatidunningshout. Om deze taak tot zijn recht te doen komen, werden in de contracten bepalingen opgenomen betreffende de maximumprijzen voor de verschillende sortimenten, terwijl de houders van deze verkoopplaatsen werden verplicht bepaalde minimum-afnamen per jaar te garanderen en te allen tijde controle en boekenonderzoek door het verkoopbureau toe te laten. De resultaten gedurende het jaar 1935 kunnen bevredigend worden genoemd.

Het sluiten van de vóórverkoopcontracten eischte een langere voorbereiding; mede vereischten de onderhandelingen met den groothandel een geruimen tijd, zoodat deze vóórverkoop voor het jaar 1935 eerst in September konden worden afgesloten.

In het algemeen houden deze vóórverkoopcontracten in, dat met door het Boschwezen erkende groothandelaren in djatihout jaarlijks op basis van dit contract een overeenkomst tot levering van een bepaalde hoeveelheid djatihout wordt afgesloten. Tevoren wordt door het verkoopbureau vastgelegd welk procent van den totalen djatihoutval in vóórverkoop zal worden afgegeven (voor 1935 bedroeg dit 38 %). De aldus verkregen hoeveelheid wordt over de erkende groothandelaren verdeeld naar verhouding van hun omzetcapaciteit (waarmede bedoeld wordt de rechtstreeksche aankoop bij den Dienst van het Boschwezen) gedurende de laatste vijf jaren.

In den sluitbrief wordt vermeld hoeveel in totaal zal worden afgenomen en in welken vorm het hout globaal zal worden geleverd, waarvoor tot een zeker percentage garantie wordt gegeven. Bovendien wordt in evenredigheid met de totaal afname ten opzichte van den jaarkap, desgewenscht een zeker percentage aan exporthout gegarandeerd.

Ook wordt op het in vóórverkoop te leveren hout naar gelang van de afgesloten hoeveelheid een zekere reductie op den in verband met de marktwaarde vastgestelden prijs verleend.

In het verslagjaar werd op vóórverkoopcontract aan de groothandelaren 28 214 m³ geleverd.

Naast bovengenoemde vervreemdingswijze heeft nog op andere wijze overdracht plaats, zowel middels venduties en onderhandschen verkoop, als middels verstrekking.

¹⁾ De geproduceerde cijfers zijn niet definitief.

In totaal werd vervreemd:

Wijze van vervreemding.	Timmerhout.				Brandhout.				Houtskool.	
	Djati-bedrijf.		Dienst Wildhout.		Djati-bedrijf.		Dienst Wildhout.		Djati-bedrijf.	Dienst Wildhout.
	Djati.	Wildhout.	Djati.	Wildhout.	Djati.	Wildhout.	Djati.	Wildhout.		
Groothandel vóórverkoop en oude contr.	47 876 m ³ f 807 127	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Verkoopen voor export.	2 864 m ³ f 74 306	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Verkoopplaatshouders (bevolkingssortiment)	12 040 m ³ f 65 117	—	330 m ³	—	—	423 sm f 407	18 sm 18	—	226 qt f 368	—
Op venduties	41 377 m ³ f 773 050	23 m ³ f 383	3 644 m ³	—	—	71 220 sm f 115 094	4 713 sm f 7 859	781 sm	5 025 qt f 7 879	—
Ondershands verkocht	89 950 m ³ f 945 768	1 014 m ³ f 4 433	29 477 m ³	15 180 m ³	—	319 825 sm f 556 714	23 792 sm f 21 473	86 306 sm	56 368 qt f 66 429	47 688 qt f 44 118
Verstrekingen	9 078 m ³ f 323 321	78 m ³ f 466	3 101 m ³	3 093 m ³	—	71 012 sm f 162 647	—	12 740 sm	70 qt f 105	—
Totaal massa	213 185 m ³	1 110 m ³	36 552 m ³	18 213 m ³	—	489 631 sm	28 523 sm	99 727 sm	62 179 qt	47 688 qt
Totaal waarde	f 2 988 679	f 5 282	f 458 355	f 149 512	—	f 890 954	f 29 350	f 137 453	f 74 231	f 44 118

Voorts werden door den Dienst der Wildhoutbosschen op Java en Madoera nog verkocht 1 349 000 stuks bamboe ter waarde van f 14 287 en aan andere producten voor f 5724.

Was de voorraad timmerhout bij het Djatibedrijf einde 1934 123 188 m³, einde 1935 was hij teruggelopen tot 79 778 m³, een vermindering dus van 43 410 m³; voor den Dienst der Wildhoutbosschen op Java en Madoera waren deze cijfers respectievelijk 18 096 en 14 301 m³, derhalve een vermindering van 3795 m³ aan djatihout, en voor wildhout resp. 1420 en 2881 m³, of een vermeerdering van 1461 m³.

Voor brandhout waren de cijfers voor het Djatibedrijf respectievelijk 174 022 en 187 555 sm, zoodat hier een voorraadvermeerdering plaats had van 13 533 sm, en voor den Dienst der Wildhoutbosschen op Java en Madoera 48 083 en 29 481 sm djatibrandhout, dus een vermindering van 19 602 sm, en 16 788 en 23 990 sm wildhout, of een vermeerdering van 7202 sm.

Behalve timmerhout, brandhout en houtskool, werden ook nog basten geleverd en wel: 422 291 kg ter waarde van f 7218 door het Djatibedrijf en 8353 quintalen door den Dienst der Wildhoutbosschen op Java en Madoera, ter waarde van f 32 341.

De export van hout heeft de bijzondere aandacht; getracht wordt thans in verschillende landen, waarheen tot heden practisch geen Java-djati werd verzonden, voor dit product belangstelling te wekken.

In 1935 valt een belangrijke teruggang van den uitvoer te constateeren, namelijk:

Naar:	1934.	1935.
Europa	9 710 m ³	4 949 m ³
Zuid-Afrika	961 m ³	1 543 m ³
Oost-Afrika	1 867 m ³	—
Britsch-Indië	—	210 m ³
Hongkong	—	118 m ³
Totaal	12 538 m ³	6 820 m ³

Door het Landschapsboschbedrijf op Moena werden echter nog groote hoeveelheden exporthout geleverd.

Met de houtverveemding in de Buitengewesten had het verkoopbureau geen directe bemoeienis. De productie is daar geheel in handen van particulieren; een zeer groot deel van de productie wordt lokaal verbruikt.

De uitgaven van het verkoopbureau bedroegen in 1935 f 46 500.

3. Djatibedrijf. ¹⁾

Tot het Djatibedrijf behoorden eind 1935 35 (35) definitief ingerichte beheers-eenheden en 1 (1) boschdistrict (Kangean-Madoera).

De uitgestrektheid van het areaal was 807 779 ha (814 295) en verminderde dus met 6516 ha.

De vermeerderingen e. q. verminderingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

¹⁾ De niet tusschen haakjes geplaatste getallen geven de voorloopige cijfers voor 1935; de tusschen haakjes geplaatste zijn de meer definitieve cijfers voor 1934.

Vermeerderingen.		Verminderingen.	
Inlijving	3 493 ha	Grondruil	13 ha
Grondinkoop	26 "	Rectificatie grensregeling . .	4 068 "
Herziening bedrijfsplan .	39 "	Verbeterde opname Kangean-	
Rectificatie grensregeling	7 "	Madoera	6 000 "
Totaal vermeerdering . .	3 565 ha	Totaal vermindering	10 081 ha
		Totaal vermeerdering	3 565 "
		Totaal vermindering	6 516 ha

Bij de instelling in Januari 1935 van het Verkoopbureau van het Boschwezen werd de verkoopafdeeling van het Djatibedrijf opgeheven. Alleen is nog in beheer bij het Djatibedrijf de exportstapelplaats Missigit (bij Soerabaja).

De hoofdinspecteur, hoofd van den Dienst van het Boschwezen, is gemachtigd tot het afsluiten van onderhandsche vóórverkoopen van djati-exploitatietimmerhout (Bb. n°. 13493).

Aan djati-exploitatietimmerhout werd gekapt 109 271 m³ (151 248), terwijl aan djatidunningstimmerhout werd geoogst 89 983 m³ (82 262).

Voor het djatibrandhout bedroegen deze hoeveelheden resp. voor exploitatie en dunning 377 482 sm (416 575) en 142 220 sm (125 345).

De omzet van djatitimmerhout nam eenigszins toe en bedroeg, inclusief een eigen gebruik van 13 000 m³, 226 010 m³ (198 549); die van brandhout daarentegen liep niet onbelangrijk terug tot 525 924 sm (611 404).

De voorraad djatitimmerhout was einde 1935 79 778 m³ (123 189), die van djatibrandhout 187 555 sm (174 022); de voorraad van het djatitimmerhout vertoont een groote vermindering, die van brandhout nam iets toe.

De lengten der railbanen en van de niet gelegde staven bedroeg resp. 2671 km (2627) en 169 km (148).

De weersgesteldheid kenmerkte zich door een buitengewoon drogen Oostmoesson.

Aangelegd werden 8261 ha (7815) djati- en 487 ha (544) wildhoutcultuur.

De oppervlakte der boschbranden bedroeg 54 250 ha (33 895), zijnde 7,6 % (4,5) van het totaal voor productie bestemde boschareaal. Een zeer groote oppervlakte is verbrand, als gevolg van de hevige droogte.

Er werden geconstateerd 45 709 (39 529) boschdelicten.

De geldelijke rekening geeft aan inkomsten f 4 094 000 (f 4 820 000) en aan uitgaven f 3 868 000 (f 4 700 000) en sluit dus met een voordeelig saldo van f 227 000 (+ f 120 000).

4. Dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera.

De uitgestrektheid der in stand te houden wildhoutbosschen in beheer bij dezen dienst bedroeg einde 1935 1 764 540 ha (1 743 227 ha).

Het areaal der djatibosschen, ressorteerende onder dezen dienst, besloeg einde 1935 54 255 ha (55 277 ha), terwijl het oppervlak der niet in stand te houden wildhoutbosschen einde 1935 op dezelfde uitgestrektheid werd geschat als einde 1934 (390 000 ha).

Bij de beoordeeling van de oppervlaktecijfers houde men er rekening mede, dat zoowel het areaal der in stand te houden als dat der niet in stand te houden wildhoutbosschen niet in zijn geheel met bosch is bedekt. Geleidelijk worden deze onbeboste terreinen, hetzij kunstmatig, hetzij langs natuurlijke weg gereboiseerd.

Het areaal der in stand te houden wildhoutbosschen werd, behalve door aanwijzing ter instandhouding van nieuwe boschcomplexen, ook nog uitgebreid

door aankoop van voor duurzamen bevolkingslandbouw ongeschikte, echter hydrologisch belangrijke, terreinen tot een oppervlak van 817 ha (1158 ha).

Het gebied in beheer bij den Dienst der wildhoutbosschen was verdeeld in 17 boschdistricten en 1 houtvesterij.

Overeenkomstig de bestemming van de door dezen Dienst beheerde bosschen, bestaat het grootste deel van den arbeid van de boschbeheerders in het voorbereiden en nemen van maatregelen ter verbetering van den bestaanden begroeiingstoestand. Tot de eerste maatregelen der voorbereiding behooren afbakening, grensregeling en kaarteering der reserves. Daarnaast werden vele adviezen uigebracht aan het Binnenlandsch Bestuur over uitgifte van gronden in erfpacht, eigendom en opstal of ter ontginning door de bevolking.

Als gevolg van de concentreering van het opname- en teekenpersoneel is dit personeel toegevoegd aan de beide inspecteurs, die de maatregelen, welke het meest urgent zijn, het eerst doen uitvoeren. Een intensieve samenwerking met het personeel van de landrentbrigades was mede hiervan het gevolg.

Een overzicht der resultaten van het vrij Landsdomeinonderzoek op einde 1935 volgt hieronder:

In te lijven bij de boschreserve	96 298 ha
Te ruilen met voor inlijving geschikte gronden	27 489 „
Oeverstrooken e. d., niet geschikt voor ontginning ...	36 157 „
Geschikt voor ontginning en beplanting met hooge gewassen	26 207 „
Geschikt voor ontginning en alle landbouw	266 359 „
<hr/>	
Totaal oppervlak vrij Landsdomein op einde 1935 beschreven	452 510 ha

In 1935 werden 5505 ha (5346 ha) cultuur in het gebied der wildhoutbosschen en 773 ha (797 ha) culturen in het djatiboschgebied van dit dienstvak aangelegd. In het geheel werden in dat jaar 4354 ha (4761 ha) met verschillende wildhoutsoorten en 1924 ha (1382 ha) met djati beplant.

Ook aan de dunning, een der belangrijkste verplegingsmaatregelen van het jonge bosch, werd bijzondere aandacht besteed. Gedund werden in het djatiboschgebied 3270 ha (2785 ha) en in de in stand te houden wildhoutbosschen 4714 ha (4399 ha).

Behalve voor de zorg voor de verbetering van den begroeiingstoestand werd zeer veel gedaan om door vermeerdering van de boschopbrengsten een bijdrage te leveren tot 's Lands inkomsten.

Hieronder volgt een opgave van den oogst en den afzet der producten, zowel in de wildhout- als in de djatibosschen.

AARD VAN DEN AANKAP.	Djati- werkhout (m ³).	Djati- brandhout (sm).	Wildhout werkhout (m ³).	Wildhout brandhout (sm).	Houtskool (quintalen).	Basten (quintalen).	Bamboe (1000 stuks).
I. In eigen beheer:							
a. exploitatie	22 095	51 989	19 729	129 878	37 582	9 288	1 261
b. dunning	15 012	33 033	613	49 740	8 269	2 711	1
II. Door tussenkomst van aan- nemers	219	806	1 061	11 924	449	—	—
III. Door ongeregelde aankappen .	321	7	578	3	—	—	3
Totaal geoogst	37 647	85 835	21 981	191 545	46 300	11 999	1 265
Totaal afgezet	36 553	99 727	18 213	200 990	47 688	8 353	1 349
Voorraad einde 1935	14 301	29 481	2 881	23 990	—	—	—
Voorraad einde 1934	18 096	48 054	1 420	16 788	—	—	—

In verband met den grooteren afzet van het door aankap in eigen beheer verkregen product, alsook door de lagere uitgaven, welke het gevolg zijn van de salarisherzeningen en beperking van de andere uitgaven tot het strikt noodzakelijke, kon het nadeelig saldo teruggebracht worden tot f 298 000, tegenover een nadeelig saldo van f 561 000 van het vorig jaar.

5. De bosschen der Buitengewesten.

Volgens de in de laatste jaren, deels naar schattingen vastgestelde, berekeningen bedroeg de totale met bosch begroeide oppervlakte in de Buitengewesten 1 216 400 km², zijnde 69 % van de landoppervlakte. Hiervan was einde 1935 95 720 km² ter instandhouding aangewezen of wel \pm 5 % van de totale landoppervlakte. Alhoewel de boschreserveering gestadig voortgang vindt, valt derhalve op dit gebied nog zeer veel te verrichten. Uiteraard heeft zich de activiteit van den Dienst van het Boschwezen gedurende de ruim 20 jaren, dat deze thans in de Buitengewesten werkzaam is, voornamelijk gericht op de gebergteboschreserveering en wel allereerst in de meest gecultiveerde deelen. Voor uitgestrekte gebieden is een boschreserveering ook thans nog niet urgent te achten. Wel werd in de laatste jaren ook meer de aandacht gevraagd voor de reserveering van productiebossen, maar de hier gemaakte vorderingen zijn niet belangrijk te noemen.

Het boschbeheer door de Inlandsche rechtsgemeenschappen binnen de aan deze gemeenschappen in beheer gegeven „kringen” (krachtens de voor verschillende gewesten afgekondigde agrarische reglementen, waarin bepalingen terzake zijn opgenomen) blijft zich in de gewesten, waar dit beheer geleid wordt door het personeel van het Boschwezen, geleidelijk ontwikkelen. In de residentie Palembang, waar dit marga-boschbeheer niet onbelangrijke financiële consequenties heeft, is een regeling in bewerking, waarbij de marga-kassen in grotere mate zullen bijdragen in de kosten van het gewestelijk boschbeheer. In de residentie Bangka daarentegen, waar de Inlandsche gemeenten evenzeer beheerskringen kregen toegewezen, werd de leiding van het Gouvernements Boschwezen daarbij nagenoeg geheel uitgeschakeld.

In vele gewesten bleef de boschexploitatie zich in opgaande lijn ontwikkelen. In het bijzonder was daarbij de belangstelling geconcentreerd op Borneo, waar in beide gewesten, vooral door Japansche ondernemers, op grootscheepsche wijze de houtexport werd ter hand genomen. Het grootste concern, werkzaam in Oost-Borneo, ondervond echter tegen medio 1935 financiële moeilijkheden, zoodat in de tweede helft van dat jaar een reorganisatie van het bedrijf ter hand moest worden genomen en de aanvankelijke opzet daarvan zeer moest worden ingekrompen.

Niettemin bereikte de houtexport in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo een ongekende hoogte van \pm 125 000 m³ (66 600 m³). Wederom was deze export, in hoofdzaak van zachte houtsoorten, voornamelijk gericht op Japan.

Een Nederlandsch syndicaat stichtte op het eiland Noenoekan in dit gewest een proefbedrijf, dat nog niet belangrijk in de productie bijdroeg, maar waarvan goede verwachtingen worden gekoesterd. In Noordoost-Borneo werden mede concessies verleend aan een Britsche en een Amerikaanse maatschappij, respectievelijk voor de exploitatie van hout en van looibasten.

Alhoewel in West-Borneo medio des jaars voor een deel van het gewest een houtaankapreglement werd afgekondigd, bleef de export aldaar in hoofdzaak steunen op houtopkoop van de bevolking. De houtexport (voornamelijk naar Japan) bedroeg 15 800 m³ (17 600 m³).

De sedert de verlaging der panglong-tarieven in Riouw en Bengkalis (in September 1935) waargenomen opleving in de houtexport naar Singapore bleef aanhouden. De productie van het panglong-bedrijf voor de laatste vijf jaren was als volgt:

Jaar.	Timmerhout (1000 m ³).	Brandhout (1000 ton).	Houtskool (1000 ton).
1931	260	83,2	38,8
1932	231	64,3	35,7
1933	159	69,6	29,7
1934	188	87,7	28,3
1935	207	95,9	27,4

De prijzen van de panglong-producten te Singapore waren, althans in Nederlandsch-Indische munt uitgedrukt, tegen het einde van het jaar iets lager dan einde 1934.

De totale houtval der Buitengewesten nam niet onbelangrijk toe, zooals blijkt uit het volgend staatje van den geconstateerden houtval (exclusief kap voor eigen gebruik door de Inlandsche bevolking):

Jaar.	Timmerhout (1000 m ³).	Brandhout (1000 ton).	Houtskool (1000 ton).
1931	695	882	80
1932	593	837	60
1933	532	369	42
1934	616	487	46
1935	883	577	48

Boschexploitatie in eigen beheer vond vrijwel niet plaats.

De ebbenhoutmarkt herstelde zich een weinig. De export bedroeg in 1935 ruim 8000 ton (7600 ton), in hoofdzaak afkomstig uit de residentie Manado (Tomini-bocht), met een waarde van f 234 000 (f 206 000). De markt voor deze luxe houtsoort is voor \pm 80 % geïënteerd op Japan, terwijl de betere kwaliteiten haar bestemming voornamelijk naar Frankrijk en Amerika vinden.

Van Timor werd 800 (700) pikol sandelhout verkocht, voornamelijk naar Hongkong, met een opbrengst van f 8000 (f 12 500).

Volgens de uitvoerstatistiek van het Centraal Kantoor voor de Statistiek bedroeg de waarde van alle in 1935 uitgevoerde boschproducten, vergeleken met die in 1934, als volgt (in 1000 gld.):

Producten.	1934.	1935.
A. Hout en houtproducten	4 227	3 583
B. Plantaardige boschbijproducten	3 956	4 523
C. Dierlijke boschbijproducten en halfcultuurproducten.	815	890
Totaal	8 999	8 996

Niettegenstaande het totaal gewicht van alle hierbij samengevatte producten in 1935 belangrijk hooger was dan in 1934 (resp. 439 000 en 356 000 ton), werd

de waarde op nagenoeg gelijke hoogte vastgesteld. Dit is in hoofdzaak een gevolg van de waardebepaling van het uitgevoerd onbewerkt hout, ten aanzien waarvan, in tegenstelling tot 1934, in verslagjaar door den Dienst van In- en Uitvoerrechten en Accijnzen in samenwerking met den Dienst van het Boschwezen meer eenheid werd gebracht. Hieruit mag de conclusie getrokken worden, dat de waarde van de in 1934 uitgevoerde houtproducten te hoog was aangeslagen.

Het Gouvernemnts Loki-bedrijf op het eiland Ceram, dat sedert 1927 beheerd werd door den Dienst van het Boschwezen, werd, tengevolge van de inkrimping van de bemoeienis van dien Dienst in de Molukken, overgedragen aan het Bestuur.

De herbebossing van kale terreinen, welke steeds meer de aandacht vraagt, zal het proefstadium, waarin zij in de meeste gewesten tot vóór enkele jaren verkeerde, weldra te boven zijn. Veel succes werd o. a. ondervonden met het reboisatiebedrijf op de Toba-hoogvlakte ter Oostkust van Sumatra, waar 1845 ha plantsoen in hoofdzaak met de inheemsche dennensoort *Pinus Merkusii* was aangelegd. Doch ook elders maakte de boschaanleg niet onbelangrijke vorderingen, te weten in Bali, Zuid-Celebes, Billiton e. a., zoodat einde 1935 \pm 8000 ha (7276 ha) waardevol boschplantsoen aanwezig was.

De opmetingswerkzaamheden, voornamelijk grensregelingen betreffende, werden onder leiding van de dienstkringbeheerders verricht, terwijl de kaartering gecentraliseerd plaats vond op het kantoor van het dienstvakhoofd te Buitenzorg.

6. Boschinrichting.

Het definitief ingerichte djatiboschgebied bestond einde 1935 uit 36 houtvesterijen met een gezamenlijke uitgestrektheid van 743 654 ha, zijnde 90,9 % van het djatiboschareaal op Java en Madoera onder beheer van den Dienst van het Boschwezen.

Nieuwe bedrijfsplannen werden in 1935 niet opgemaakt. Herzien werden de plannen der houtvesterijen Pemalang, Noord-Randoeblatoeng, Parengan en Kedoenggalar (bedrijfsperiode 1935 t/m 1944), terwijl onderhanden was de herziening der bedrijfsplannen voor de houtvesterijen Pati, Zuid-Randoeblatoeng Djatirogo en Walikoekoekoen (a.s. bedrijfsperiode 1936 t/m 1945) en een begin werd gemaakt met de herziening der plannen voor de houtvesterijen Kendal, Padangan, Djombang en Ponorogo (a.s. bedrijfsperiode 1937 t/m 1946).

Deze werkzaamheden werden verricht door een tweetal inrichtingssecties, resp. gevestigd te Salatiga en te Tjepoe, welke thans ook belast zijn met de uitvoering van het bij de herzieningen noodige meet- en kaarteringswerk.

Door de Centrale Afdeling voor Areaalzaken (onderdeel van het hoofdkantoor van den Dienst der Boschinrichting te Buitenzorg) werd voortgewerkt aan het oprichten en toegankelijk maken van een volledig kaarten- en areaalarchief ten behoeve van het geheele Boschwezen, terwijl het noodige werd verricht voor het bewaren van de centrale band in de uitvoering der meet- en kaarteringswerkzaamheden door den Dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera. Met deze werkzaamheden in de bosschen der Buitengewesten had de Dienst der Boschinrichting in 1935 geen bemoeienis.

Door den Topografischen Dienst werden ten behoeve van het Boschwezen verschillende fundamenteele opnemings- en kaarteringswerkzaamheden verricht, voornamelijk van binnen het landrentemeetplan vallende grenzen van wildhoutbosschen op Java. Met dezen dienst werd overeenstemming bereikt nopens de wijze waarop de opneming en kaartering voor het Boschwezen voortaan zal geschieden.

7. Boschbouwproefstation.

De personeelsformatie maakte het noodzakelijk verschillende onderzoeken meer te beperken of in een langzamer tempo voort te zetten. De werkzaamheden betroffen de behandeling van vraagstukken, van belang voor den eigen dienst dan wel voor den houthandel of de houtverwerkende industrieën.

De werkzaamheden in het hydrologisch proefterrein nabij Tjiwidej vonden geregeld voortgang. Tevens werden verkenningen en waarnemingen verricht naar den aard en de uitbreiding der erosie op Java.

De inrichting van het hydrologische proefterrein nabij Cheribon, waarvoor de provincie West-Java gelden beschikbaar heeft gesteld, kwam grootendeels gereed.

Op cultuurgebied werden in het laagland de waarnemingen in de proefperken voor de bemesting op slechte gronden, verschillende tusschenplantingen in djaticulturen, verschillende vóórbouwmethoden, selectie bij de djati en het gebruik van veldgewassen voortgezet. Enkele proefobjecten, o. a. in het vloedboschgebied, werden gekozen, terwijl op kleine schaal proeven met exoten werden genomen. In den tuin van het Proefstation werden geregeld waarnemingen gedaan over de zuurstofbehoefte en de ontwikkeling van het wortelstelsel van verschillende boomsoorten, ten einde eenigszins te kunnen vaststellen op welke gronden en onder welke omstandigheden deze soorten het best kunnen gedijen.

Met betrekking tot het wildhoutcultuuronderzoek moge het selectie-onderzoek worden vermeld naar bastdikte en looistofgehalte van *Acacia decurrens*, waarover voor het beheer een korte handleiding werd opgesteld.

Op tamelijk groote schaal werden proeven over de kiemkracht en het bewaren van zaad van verschillende boomsoorten genomen.

Over de uitkomsten van het harsonderzoek verscheen een Korte Mededeeling; daarin zijn de bijzonderheden der voornaamste damarleverende houtsoorten vermeld. Voor een uitvoerig chemisch en technisch onderzoek werd een volgens handelssortiment gesorteerd authentiek harsmonster naar de Vereenigde Staten gezonden.

De inzameling van harsmonsters met bijbehorend herbarium- en houtmateriaal wordt voortgezet.

Voor het dunnings- en opbrengstonderzoek werd een groot aantal proefperken, meest op vereenvoudigde wijze, opgenomen en gedund; niet alleen djati, doch ook andere boomsoorten, welke van economisch belang zijn of kunnen worden, werden op deze wijze op hare productiviteit onderzocht (bijv. rasamala, damar, balsa, enz.).

Een opstandstafel voor djatiplantsoenen kwam in gewijzigden vorm gereed, terwijl voorloopige boom- en opstandstafels voor rasamala in plantsoenen in bewerking zijn.

De vergelijkende mechanische beproeving van Java-, Siam- en Burma-djati kwam vrijwel gereed. De reeds verkregen indruk, dat Java-djati een middenpositie inneemt, vond nadere bevestiging.

De in het voorafgegane jaar aangezette proef omtrent den invloed van verschillende maatregelen bij het bewaren van djati-exploitatiehout werd beëindigd. Overtuigend bleek, dat het gebruik van een geschikt middel voor het afdekken van de koppen der houtwerken kwaliteitsachteruitgang voorkomt of zeer sterk doet verminderen.

De groote belangstelling voor lichte witte houtsoorten, o. a. voor kisten- en veneerfabricage, maakte het gewenscht te onderzoeken, op welke wijze de na het kappen veelal spoedig optredende blauwe verkleuring van dergelijk hout zou kunnen worden voorkomen. Tot nog toe werden echter geen bevredigende resultaten verkregen.

Een begin werd gemaakt met de vervaardiging voor industrieele doeleinden van proefkisten van daarvoor in aanmerking komende houtsoorten. Proefkisten van damarhout (*Agathis alba*) werden ter beoordeeling naar enkele fabrieken toegezonden.

De benodigde instrumenten voor de laboratoriumdrooginrichting (dry-killn) werden ontvangen; de installatie bleek bij oriënteerende proeven met kroewingsoorten (*Dipterocarpus* spp.) en doerian (*Durio zibethinus*) goed te voldoen.

De proefdrooginstallatie te Tandjoengpriok kwam gereed. Eenige proefladingsen van tempoerau van West-Borneo en kroewing van Noenoekan (beide *Dipterocarpus*-soorten) werden gedroogd, met bevredigende resultaten.

Bij de opname van met verschillende middelen verduurzaamde en daarna

ingegraven proefpaaltjes bleek, dat, hoewel meermalen een duidelijke invloed op de aantasting door termieten kon worden geconstateerd, geen enkel der gebezigde middelen in staat was rotting tegen te gaan.

Van de sinds 1925 loopende paalwormproef in het Panama-kanaal werd dit jaar wederom een gunstig rapport over de gebezigde Indische houtsoorten ontvangen.

Het laboratorium-verkolingsapparaat werd opgesteld.

In het verslagjaar werden van de Buitengewesten \pm 800 nummers herbarium- en \pm 600 nummers houtmateriaal, van Java \pm 500 nummers herbarium- en \pm 50 nummers houtmateriaal ter identificatie ontvangen.

Ten behoeve van de practijk werden voor sommige beheerseenheden lijsten samengesteld van de, in deze gebieden voorkomende houtsoorten met hare Inlandsche en wetenschappelijke namen en hare houtwaardeklassen.

Verschillende publicaties verschenen over onderwerpen, verband houdend met den bebossingstoestand en de houtvoorraden van Nederlandsch-Indië, het hars-onderzoek, het kunstmatig drogen van hout, de taxatie van opstanden, het selectie-onderzoek van den djati, het gebruik van veldgewassen bij cultuuraanleg, de wortelontwikkeling van houtsoorten en het cultuuronderzoek voor wildhoutsoorten.

Evenals in vorige jaren stond dit Instituut in geregeld contact met verschillende instellingen en diensten buiten Indië. Het aantal verzoeken om voorlichting en andere hulp, zoowel van den eigen Dienst als van andere instellingen en particulieren, bleef zeer groot.

G. WINNING, VERWERKING EN AFZET VAN DELFSTOFFEN EN ANDERE OERPRODUCTEN; GEOLOGISCHE ONDERZOEKINGEN.

1. Overzicht van de winning van delfstoffen.

Zooals uit de volgende tabel blijkt, bleven de producties van de meeste in Nederlandsch-Indië gewonnen mijnbouwproducten op het peil van 1934 gehandhaafd.

Delfstofproducties in Nederlandsch-Indië.

Delfstof.	Eenheid.	1935.	1934.
Tin	kgton	20 463,98	1) 19 995,72
Steenkool	"	1 110 953,—	1) 1 032 924,—
Goud	gram	2 122 817,—	1) 2 209 590,—
Zilver	"	21 825 809,—	24 074 621,—
Aardolie	kgton	6 081 735,—	1) 6 054 737,—
Diamant	karaat	4 116,—	1 043,—
Mangaanerts	kgton	12 353,—	11 635,—
Koperjoduur (uitvoer)	"	140,—	170,—
Asfaltgesteente	"	4 759,—	6 321,—
Zwavel	"	9 644,—	12 240,—
Fosfaat	"	11 553,—	5 013,—
Wolframiet	"	1,9	2,3
Bauxiet	"	9 923,—	—

2. Tin.

Tin werd in 1935 gewonnen door het Land op het eiland Bangka, door de Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij „Billiton” op het gelijknamige eiland, door de Singkep Tin Exploitatie Maatschappij op het eiland Singkep²⁾ en in een geringe hoeveelheid door de Inlandsche bevolking van Kota Sebelimbing nabij Bangkinang (Sumatra's Westkust).

Uit den volgende staat valt af te leiden, dat Nederlandsch-Indië, na Malakka en Bolivia, nog steeds de derde plaats inneemt onder de wereldtinproducenten.

Tinproductie (in tonnen van 1000 kg).

Terrein.	Ontginner.	1935.	1934.
Bangka.	Gouvernement	10 837,63	1) 11 933,19
Billiton.	Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij „Billiton”	8 310,19	7 212,03
Singkep.	Singkep Tin Exploitatie Maatschappij	1 277,36	823,95
Kota Sebelimbing.	Inlanders	38,80	1) 26,55
	Totaal	20 463,98	1) 19 995,72

1) Verbeterd cijfer.

2) In beide maatschappijen is het Gouvernement voor 5/8 aandeelhouder.

Tinsituatie. De wereldtinproductie bedroeg in 1935 139 065 ton, tegen 108 637 ton ¹⁾ in 1934. Het wereldverbruik in 1935 was 141 559 ton, tegen 117 681 ton ¹⁾ in het voorafgegane jaar. Het productie-quotum bedroeg in 1935 gemiddeld 58 $\frac{3}{4}$ % van de standaard-tonnages. Het aandeel van Nederlandsch-Indië hierin was 21 343 long tons. De buffervoorraad van ruim 8000 tons, tot vorming waarvan in 1934 door het Internationale Tinrestrictie Comité was besloten, werd in September 1935 geliquideerd. De zichtbare wereldvoorraden liepen terug van 17 100 long tons bij den aanvang van 1935, tot 13 800 long tons op het einde van het jaar. Het jaargemiddelde der prijzen per long ton voor Standaard-tin-prompte levering bedroeg £ 225,7, tegen £ 230,4 in 1934; het hoogste maandgemiddelde werd bereikt in Juli met £ 232,6, het laagste in Maart met £ 216.

Bangkatinwinning. De netto-productie over 1935 bedroeg 99 189,17 quintalen tin, tegen 116 060,24 quintalen in 1934.

Het grondverzet bedroeg 13 794 863 m³, waarvan 926 191 m³ werden verkregen met het vóórwerktuig *Makassar* ten behoeve van de baggermolenontginningen. In totaal werd 8 023 851 m³ machinaal verzet, terwijl 5 771 012 m³ in handbedrijf werd verwerkt onder gebruikmaking van grondpompen en monitoren. Van de 6 baggermolens waren er 5 in bedrijf, waarvan één slechts gedurende 5, één gedurende 10 en één gedurende 11 maanden. Het totale grondverzet in 1935 was 10 188 964 m³, waarvan 319 153 m³ vóórafgedekt. De ertsreserve op 31 December 1935 werd berekend op 4 291 583 quintalen tin, tegen 3 980 829 quintalen einde 1934.

De opbrengst bedroeg f 23 254 508 of f 163,61 per quintaal tin, tegen f 22 641 535 of f 169,71 per quintaal in 1934. Verkocht werden in 1935 142 132 quintalen, tegen 133 415 quintalen in 1934. De bedrijfsuitgaven, inclusief die voor vervoer en verkoop en die voor de aan het Land uit te keeren rente en afschrijving (ad resp. f 1 208 284 en f 601 768), bedroegen f 8 236 353, tegen f 9 896 068 in 1934. De berekende winst, zooals deze op de balans voorkomt, bedroeg f 13 209 016, tegen f 10 989 378 in 1934. De boekwaarde van het bedrijf bedroeg einde 1935 f 13 410 362, tegen f 13 820 533 einde 1934.

Einde 1935 waren bij het bedrijf werkzaam 6529 werklieden, tegen 5300 einde 1934, terwijl het beheer gevoerd werd door den bedrijfsleider met een staf van 222 personen (in 1934 234 personen). De gezondheidstoestand van de arbeiders was gunstig; het ziektepercentage bedroeg 1,84 %.

Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar het jaarverslag der Bangkatinwinning.

N.V. „Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton“. De productie over het werkjaar 1934/1935 (1 Juni 1934—31 Mei 1935) bedroeg 74 160,15 quintalen tin exclusief smeltwinst, en 16,66 quintalen wolframiet met een gehalte van 57,1 % WO₃. In het werkjaar 1933/1934 was de productie 73 724 pikol tin inclusief smeltwinst, terwijl geen wolframiet werd verkregen. Door de verhooging van het quotum per 1 Juli en 1 October 1935 konden nog 1 emmerbagger en eenige pompbaggers in bedrijf worden gesteld, zoodat einde 1935 8 emmerbaggers, 3 spuitbagger- en 6 pompbaggerontginningen in bedrijf waren. De productie van de particuliere leveranties werd belangrijk opgevoerd.

De gemiddelde mijnwerkerssterkte bedroeg gedurende het kalender(boek)jaar 3664 man, van wie 2330 arbeiders in de ontginningen waren tewerkgesteld; in 1934 waren deze cijfers respectievelijk 3143 en 1964.

Singkep Tin Exploitatie Maatschappij. De productie over het jaar 1935 bedroeg 1277,36 ton tin, tegen 823,95 ton ¹⁾ in 1934. De wolframiet-productie was 0,3 ton (vorig jaar 2,3 ton) met een gehalte van 66 % WO₃.

In bedrijf waren drie emmerbaggers, één spuitbagger- en één heuvelspuitontginning. Ook van „nawasschers“ werd eenig product verkregen. De ertsreserve bedroeg op 1 Juni 1935 37 980 ton tin, tegen 13 044 ton op 30 Juni 1934.

¹⁾ Verbeterd cijfer.

De ontvangsten bedroegen f 2 083 487, tegen f 2 472 721 in 1934, de bedrijfsuitgaven (zonder rente en afschrijving) f 1 944 635, tegen f 2 200 042 in 1934. Het voordelig verschil tusschen directe exploitatiekosten en baten was f 195 315, tegen f 239 242 in 1934. De aan het Land uit te keeren rente op het in het bedrijf gestoken kapitaal beliep f 320 690, tegen f 391 802 in 1934; de afschrijving f 976 505, tegen f 970 860 in 1934. De boekwaarde van het bedrijf, inclusief het kolenetablisement te Emmahaven, bedroeg einde 1935 f 4 279 127, tegen f 5 137 302 einde 1934.

Einde 1935 waren bij het bedrijf werkzaam 65 Europeesche, 3 Chineesche en 10 Inlandsche ambtenaren, tegen respectievelijk 76, 5 en 23 in 1934. Bovendien waren op dat tijdstip nog 85 Inlandsche beambten in dienst van het bedrijf, tegen 90 op het einde 1934. De mijnwerkerssterkte bedroeg gemiddeld 2031 man, van wie 396 dwangarbeiders en geen Javaansche contractanten, tegen respectievelijk 2467, 546 en 195 in 1934.

Boekit Asem-steenkolenmijnen. Een vergelijkend overzicht der producties, afleveringen en hoofdelijke producties over 1935 en 1934 geeft de volgende staat (in tonnen van 1000 kg).

	1935	1934
Bruto productie	313 862	238 654
Eigen verbruik	29 808	24 235
Netto productie	284 054	214 419
Gemiddelde dagproductie	1 086	809
Verzonden naar de brikettenfabriek	44 750	34 282
Afgeleverd aan Gouvernementsdiensten	89 069	49 590
„ „ particulieren	139 221	137 518
Hoofdelijke productie per dagdienst der mijnsterkte	0,687	0,619
„ „ „ „ „ „ totale sterkte	0,463	0,406

De ontvangsten, inclusief die voor afgeleverde briketten, bedroegen f 1 955 305, tegen f 1 691 595 in 1934. De bedrijfsuitgaven (incl. de brikettenfabriek) waren f 2 144 961, tegen f 1 850 972 in 1934. Het nadeelig verschil tusschen directe exploitatielasten en baten bedroeg f 131 315, tegen f 338 603 in 1934. De aan het Land uit te keeren rente op het in bedrijf gestoken kapitaal beliep f 353 847, tegen f 391 337 in 1934; de afschrijving f 707 826, tegen f 722 216 in 1934. De ontvangsten voor afgeleverde briketten bedroegen f 491 986, tegen f 403 800 in 1934; de productiekosten inclusief vervoerkosten der briketten hebben bedragen f 472 341, tegen f 416 358 in 1934. De boekwaarde van het bedrijf, inclusief de kolenafschepplaats te Kertapati, was einde 1935 f 5 376 124, tegen f 5 993 442 einde 1934.

Einde 1935 waren bij het bedrijf werkzaam 39 Europeesche ambtenaren, tegen 37 in 1934. Gemiddeld waren gedurende 1935 tewerkgesteld 656 Javaansche contractanten en 1912 vrije lieden, tegen respectievelijk 267 en 1971 in het jaar tevoren.

Voor verdere bijzonderheden van de Gouvernementskolenbedrijven zij verwezen naar het jaarverslag van 's Landssteenkolenmijnen.

N. V. Steenkolen Maatschappij „Parapattan”. De productie werd, op enkele leveringen aan Gouvernementsstoomers na, geheel afgenomen door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, die deze kolen uitsluitend gebruikt op haar eigen schepen. Ook in 1935 kon het bedrijf in de havens Makassar en Soerabaja geheel en in Tandjoengpriok en Singapore gedeeltelijk in de behoefte der K. P. M. aan bunkerolen voorzien. Het jaar 1935 werd door de Steenkolen Maatschappij „Parapattan” wederom met een kleine winst afgesloten. In 1935 waren in dit bedrijf 43 Europeanen en \pm 1700 Inheemschen en vreemde Oosterlingen werkzaam, tegen resp. 36 en \pm 1650 in 1934.

De netto-productie bedroeg in 1935 246 560 ton, tegen 216 878 ton in 1934. Door de hooge dagproductie was het niet mogelijk het bedrijf op volle capaciteit te doen werken, zoodat de werkzaamheden behalve op alle Zondagen ook nog op 13 werkdagen moesten worden stopgezet. Per mijnwerker per dag werd in 1935 gemiddeld 1071 kg kolen geproduceerd, tegen 980 kg in 1934.

N. V. „Oost-Borneo-Maatschappij”. In 1935 vond steenkolenwinning alleen plaats op het terrein Loa-Koeloe. De productie bedroeg 71 615 ton, tegen 91 287 ton ¹⁾ in 1934. Gedurende de eerste helft van 1935 konden regelmatig verschepingen naar Canton en Singapore plaats vinden, doch omstreeks October 1935 ondervond de afscheep naar Canton stagnatie tengevolge van de plotselinge scherpe depreciatie van de Hongkong-dollar, waardoor export van kolen naar China onmogelijk werd. In 1935 werden, inclusief plaatselijken verkoop, verbruik elektrische centrale, enz., 83 180 ton kolen verkocht. Het vervoer der kolen naar de verschillende bestemmingshavens geschiedde uitsluitend met schepen van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij.

Op 1 Januari 1936 was het personeel samengesteld uit 9 Europeanen, 13 klerken, hulpopzichters en tot het hospitaalpersoneel behoorenden en 602 arbeiders.

4. Goud en zilver.

De goud- en zilverproductie, gesplitst naar de verschillende mijnwerken of terreinen en ontginners, blijkt uit de volgende staten.

Goudproductie (in grammen).

Mijnwerk of terrein.	Ontginner.	1935.	1934.
Lebong Donok.	Mijnbouw Maatschappij „Redjang Lebong” .	600 117	703 132
Simau.	Mijnbouw Maatschappij „Simau”	1 387 247	1 358 756
Balimbing.	Mijnbouw Maatschappij „Balimbing”	—	110 939
Goenoeng Aroem.	Mijnbouw Maatschappij „Barisan”	82 022	—
Seloebat.	F. G. O. Kniepf te Pontianak	15 244	—
Rantja Sirang.	Maatschappij tot Mijn-, Bosch- en Landbouw Exploitatie in Langkat	1 502	430
Tapaibekin.	Exploitatie Maatschappij „Manado”	346	—
Westerafdeeling van Borneo.	Inlanders	25 109	26 657
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Inlanders	11 230	9 676 ¹⁾
	Totalen	2 122 817	2 209 590 ¹⁾

¹⁾ Verbeterd cijfer.

Zilverproductie (in grammen).

Mijnwerk of terrein.	1935.	1934.
Lebong Donok	3 407 491	4 149 705
Simau	17 929 146	19 842 789
Balimbing	—	82 127
Goenoeng Aroem	489 172	—
Totalen	21 825 809	24 074 621

Goud- en zilverwaarde. De gemiddelde goudwaarde in 1935 bedroeg f 1656,57 per kg goud, tegen f 1656,08 in 1934. De zilverprijs vertoonde als gevolg van de monetaire politiek der Amerikaansche Regeering in 1935 groote schommelingen. Na van einde Februari tot Mei te zijn opgelopen, daalde de prijs weer, tot in de tweede helft van December het laagste niveau werd bereikt. Gemiddeld over het geheele jaar genomen, was de zilverprijs aanzienlijk hooger dan in het jaar tevoren (f 30,43 in 1935, tegen f 22,38 in 1934).

Mijnbouw Maatschappij „Redjang Lebong”. Gewonnen werden in 1935 96 812 kg ton erts met een gemiddeld gehalte van 6,78 gram goud en 39,56 gram zilver per ton, tegen 96 788 ton erts met gemiddeld 7,95 gram goud en 47,69 gram zilver per ton in 1934. In de verwerkingsinstallatie werden 23 260 ton zand en 73 380 ton slik behandeld, tegen 21 010 ton zand en 75 440 ton slik in 1934. Hieruit werd in 1935 verkregen 600 117,15 gram goud en 3 407 491,07 gram zilver, ter gezamenlijke waarde van ± f 1 061 000, tegen respectievelijk 703 131,94, 4 149 704,56 en f 1 221 000 in 1934. In 1935 bedroeg de extractie theoretisch 91,46 % voor het goud en 84,35 % voor het zilver, en de werkelijke extractie 91,64 % voor het goud en 89,24 % voor het zilver.

Wat de aanwezige ertsvoorraden einde 1935 betreft, waren de beschikbare gegevens niet voldoende betrouwbaar om op basis daarvan een ertsreserve te berekenen.

Het personeel bestond op 1 Januari 1936 uit 30 Europeanen, 47 ambachtslieden en schrijvers, enz. en 1021 arbeiders, tegen respectievelijk 33, 49 en 1118 per 1 Januari 1935.

Mijnbouw Maatschappij „Simau”. Gewonnen werden 90 419 kg ton erts met een gemiddeld gehalte van 15,55 gram goud en 206,68 gram zilver per ton, tegen respectievelijk 90 538, 15,24 en 232,47 in 1934. In de verwerkingsinstallatie werden 34 488 ton zand, 52 667 ton slib en 3320 ton concentraten behandeld, tegen respectievelijk 33 334, 54 102 en 3247 ton in 1934. Verkregen werden in 1935 1 387 247,2 gram goud en 17 929 146,02 gram zilver, ter gezamenlijke waarde van f 2 698 700, tegen respectievelijk 1 358 756,4, 19 842 788,86 en f 2 588 900 in 1934. In 1935 bedroegen de theoretische en werkelijke extractie 96,68 en 98,97 % voor het goud, en 90,72 en 95,59 % voor het zilver.

De ertsreserve einde 1935 werd getaxeerd op 400 468 ton erts met een gemiddeld gehalte van 15,71 gram goud en ± 190 gram zilver per ton, tegen einde 1934 respectievelijk 385 231, 15,80 en ± 250.

Het personeel bestond op 1 Januari 1936 uit 45 Europeanen, 30 schrijvers, 85 Inlandsche contractanten en 1557 vrije arbeiders, tegen 46 Europeanen, 30 schrijvers, 62 Inlandsche contractanten en 1616 vrije arbeiders einde 1934.

Mijnbouw Maatschappij „Barisan”. Het aan deze maatschappij toebehoorend mijnwerk „Goenoeng Aroem” kwam medio 1935 in productie. De edelmetaalproductie bedroeg in 1935 2022,4 gram goud en 489 172,3 gram zilver.

Einde 1935 bestond het personeel uit 9 Europeanen en 273 Inlandsche arbeiders.

5. Aardolie en aardgas.

Productie. Wederom is de ruwe olie-productie in 1935 gestegen, zoodat Nederlandsch-Indië met een ruwe olie-productie van 6 081 703 kgton een nieuw record heeft bereikt, waarvan de volgende staten gedetailleerde cijfers geven:

Ruwe olie-productie (in tonnen van 1000 kg).

	1935	1934
Midden-Java	174 248	253 527 ¹⁾
Oost-Java en Madoera	290 503	256 788 ¹⁾
Palembang	2 493 900	2 221 045
Djambi	375 695	309 169
Oostkust van Sumatra	187 205	270 837 ¹⁾
Atjeh en Onderhoorigheden	702 206	782 399
Borneo	1 008 966	1 103 058
Tarakan	801 000	812 049
Boenjoe	6 032	9 127
Ceram	41 948	36 738
Totalen	6 081 703	6 054 737 ¹⁾

of samengevat naar de verschillende eilanden:

Java en Madoera	464 751	510 315 ¹⁾
Sumatra	3 759 006	3 583 450 ¹⁾
Borneo, Tarakan, Boenjoe	1 815 998	1 924 234
Ceram	41 948	36 738
Totalen	6 081 703	6 054 737 ¹⁾

Hierdoor draagt Nederlandsch-Indië naar schatting voor 2,5 % aan de wereldproductie van ruwe olie bij, tegen 2,8 % in 1934 en blijft het de 6de plaats onder de wereldproducenten innemen.

Van de verkregen ruwe olie-productie was het aandeel der 3 groote maatschappijen als volgt verdeeld:

	1935	1934
Bataafsche Petroleum Maatschappij	3 745 819	4 102 092
Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij	1 819 993	1 427 317
Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij	515 873	525 274 ¹⁾

De aardgasproductie bedroeg in 1935 1 095 423 kgton, tegen 1 084 112 ¹⁾ kgton in 1934.

Verwerking. Met uitzondering van 830 998 kgton ruwe olie van Tarakan, welke olie direct als brandstof verkocht werd, en 233 536 kgton ruwe olie van Bangkalanbrandan en Pangkalansoesoe ter verwerking uitgevoerd, had de verwerking van de overige ruwe olie in dezelfde raffinaderijen als in voorafgegane jaren plaats.

Naar deze raffinaderijen werden in 1935 5 057 224 kgton ruwe olie verpompt, waaruit de volgende eindproducten werden verkregen:

Benzine	1 694 278 kgton
Aviation spirit	56 482 ,,

¹⁾ Verbeterde cijfers.

White spirit	36 994 kgton
Kerosine	816 263 „
Residu, Diesel- en Solar-olie	2 072 347 „
Smeer-oliën	22 940 „
Impregneer-oliën	6 117 „
Paraffine, was en ceresine	58 411 „
Asphalt	10 254 „
Overige producten	160 885 „
Verliezen	122 253 „

Verkoop. De prijzen van ruwe olie en hare producten in 1935 zijn over het algemeen stabiel en gemiddeld een weinig beter dan in 1934 geweest, hetgeen in de eerste plaats te danken is aan den gunstiger toestand van de olie-industrie in de Vereenigde Staten van Amerika.

De verbetering van het gemiddelde prijsniveau der olieproducten — en meer in het bijzonder in de tweede helft van 1935 — is in de tweede plaats een gevolg van een verminderde concurrentie der Roemeensche olie, waarvoor door grootere vraag voor den Italiaansch-Abessijnschen oorlog en uitbreiding der bewapening betere prijzen gemaakt konden worden.

Niettegenstaande de afzet van benzine op de binnenlandsche markt afnam, is de totale verkoop van olieproducten toegenomen tengevolge van het grooter verbruik van zware oliën. Met uitzondering van kerosine, waarvan de prijs begin 1935 eenigszins werd verhoogd, bleven de prijzen van de overige olieproducten ongeveer gelijk.

6. Andere oerproducten.

Diamant. Door de N. V. Maatschappij tot Mijn-, Bosch- en Landbouw-exploitatie in Langkat werd in 1935 op haar concessie terrein „Rantja Sirang I'’, gelegen in de onderafdeeling Martapoera van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 3273,3 karaat diamant, een waarde van f 54 504 vertegenwoordigende, gewasschen, tegen 435,27 karaat ter waarde van f 7165 in 1934. In dezelfde onderafdeeling verkregen Inlanders 635,5 karaat diamant ter waarde van f 6512, tegen 590,5 karaat ter waarde van f 11 321 in 1934.

In de Westerafdeeling van Borneo werd door de Inlandsche bevolking in het stroomgebied der Meroeban- en Landak-rivieren een hoeveelheid van 207 karaat diamant ter waarde van f 4485 gewonnen, tegen 17 karaat ter waarde van f 1500 in 1934. Door den Resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden gedurende 1935 2429 licenties voor de winning van diamant verstrekt, tegen 3070 in 1934.

Mangaanerts. Met uitzondering van een, op een opsporingsterrein in de residentie Priangan (West-Java) verkregen hoeveelheid van 15 kgton, kwam de mangaanertsproductie in 1935 geheel van de concessie terreinen der N. V. Algemeene Industriële Mijnbouw- en Exploitatie-Maatschappij, welke in Midden-Java (res. Jogjakarta) en West-Java (res. Priangan) zijn gelegen. De prijzen voor ertsen met hoog en met middelmatig MnO₂-gehalte handhaafden zich ongeveer op hetzelfde lage peil als in 1934. Tegen het einde van 1935 trokken de prijzen voor de middelsoorten iets aan. Ertsen met een laag gehalte en ovenertsen bleven onverkoopbaar. De verscheping had weer bijna geheel naar Europa plaats; slechts geringe hoeveelheden werden in Australië en Amerika afgezet. De productie van genoemde maatschappij bedroeg in Midden- en West-Java respectievelijk 11 103 en 1235 ton, tegen 10 564 en 1071 ton in 1934. Gemiddeld waren in 1935 bij de mangaanbedrijven 978 werklieden en 20 man overig personeel tewerkgesteld, tegen respectievelijk 968 en 21 in 1934.

Jodium. De winning van jodiumhoudend water vond in 1935 plaats in de residentie Soerabaja door de N. V. Vereenigde Jodiumfabrieken en de N. V.

Jodiumonderneming Watoedakon. De uitvoer van koperjoduur van Java bedroeg in 1935 140 kgton, tegen 170 ton in 1934.

Asfaltgesteente. Asfaltgesteente werd gewonnen door de N. V. Mijnbouw- en Cultuur Maatschappij Boeton op het gelijknamig eiland. De productie bedroeg in 1935 4759 kgton, tegen 6321 ton in 1934. Van Boeton verscheept werden 7906 ton, tegen 3749 ton in 1934. Gedurende 1935 waren bij het bedrijf gemiddeld 190 werklieden en 8 man overig personeel werkzaam, tegen respectievelijk 216 en 6 in 1934.

Zwavel. Zwavelwinning vond in 1935 hoofdzakelijk plaats op het terrein „Kawah Poetih” der N. V. Zwavelontginning Kawah Poetih, waarvoor door haar met het Gouvernement een aannemingsovereenkomst is gesloten. De productie beliep 7494 kgton geraffineerde zwavel, 1180 ton zwavelpoeders en 799 ton zwavelmodder, tegen in 1934 10 991 ton geraffineerde en 1152 ton ongeraffineerde zwavel (waaronder poeders en modder). De prijzen voor ruwe zwavel bleven een dalende tendens vertoonen. Tegen het einde van 1935 was het, tengevolge van de sancties tegen Italië, mogelijk om kleine partijen tegen iets oplopende prijzen in Britsch-Indië te plaatsen. De afzet van ruwe zwavel bleef ruim 20 % achter bij die van 1934, doch die van poeders en modder nam vrij belangrijk toe. Op Java werd 3618 ton verkocht, tegen 3347 ton in 1934. De export naar plaatsen buiten Java bedroeg 6008 ton, tegen 7842 ton in 1934. Gemiddeld waren bij de zwavelwinning op „Kawah Poetih” in 1935 457 werklieden en 6 man overig personeel tewerkgesteld, tegen respectievelijk 617 en 5 in 1934.

Door de Inlandsche bevolking werd op den Goenoeng Welirang (res. Malang) een hoeveelheid van 171 ton zwavel ter waarde van f 3326 gewonnen en op de binnenlandsche markt verkocht, tegen 96,75 ton ter waarde van f 2476 in 1934.

Fosfaat. In 1935 werd door de N. V. Exploitatie- en Handel Maatschappij v/h F. Buning op haar terreinen in de residenties Cheribon en Pekalongan 8603,62 kgton fosfaat gewonnen, tegen 4812,21 ton in 1934. Voorts produceerde de heer H. Houbolt op vier in de residenties Buitenzorg, Cheribon, Banjoemas en Bodjonegoro gelegen opsporingsterreinen 2949,33 ton fosfaat (in 1934 200,71 ton van 1 opsporingsterrein). Het gewonnen fosfaat bevatte 28—30 % P_2O_5 , met uitzondering van een partij van 1346,63 ton, welke slechts een gehalte van 13—28 % P_2O_5 bezat.

Bauxiet. Door de Nederlandsch-Indische Bauxiet Exploitatie Maatschappij werd de winning van bauxiet op het eiland Bintan (Riouw-archipel) aangevangen. Geproduceerd en verscheept werd 9923 ton bauxiet.

Kalksteen. Gedurende 1935 vond kalksteenwinning plaats in de residenties Priangan, Cheribon, Pekalongan, Semarang, Japara-Rembang, Jogjakarta, Klaten, Madioen, Kediri, Malang en Besoeki op Java, en in de residenties Sumatra's Westkust en Benkoelen op Sumatra. Ten behoeve van de portlandcement-fabriek te Indaroeng werd in de afdeeling Padang 138 820 ton kalksteen gewonnen.

Mergel. Ten behoeve van laatstgenoemd bedrijf werd voorts in dezelfde afdeeling 57 200 ton mergel gewonnen.

Tras. In 1935 werd in de residentie Pekalongan op Java een hoeveelheid van 850 ton tras gewonnen, tegen 7000 kg in 1934.

Kaolien. Kaolien werd geproduceerd in een winningsvergunningsterrein in de residentie Priangan (West-Java), zoomede op een terrein in de residentie Palembang (Sumatra).

Klei. Gedurende 1935 had de winning van klei plaats in de residentie Japara-Rembang op Java, in de residentie Palembang op Sumatra, en in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden. De N. V. Nederlandsch-Indische Chamotte- en Klei-Industrie verkreeg in het regentschap Rembang 1475,4 m³ klei.

7. Zoutwinning en zoutregie.

De zoutwinning. De instructie voor het hoofd der zoutwinning is opgenomen in Bb. n°. 13396.

In 1935 bedroegen de uitgaven van dit bedrijf:

Algemeen beheer	f 252 900
Aanmaak en aankoop van ruw zout	1 252 800
Fabriekmatige bewerking en verpakking	946 100
Oost-Java-zeevervoer	503 100
Totaal	f 2 954 900

Aan overtochtskosten en vrachten, geïnde huishuur van dienstwoningen en andere posten werd ontvangen f 114 100; verder had een afname van de zoutvoorraden plaats ter waarde van f 532 100. Het saldo bedraagt f 3 372 900, zijnde de waarde van het door de zoutwinning aan de zoutregie afgeleverde zout, vermeerderd met de aan de regie in rekening gebrachte vervoerskosten.

Aanmaak en aankoop van ruw zout. De maatregelen tot beperking van den zoutoogst werden in verband met den nog steeds grooten voorraad los zout op de zoutlanden voortgezet. De gouvernementszoutlanden Grisee en Gersik-Poetih bleven buiten bedrijf. De productie der zoutlanden werd gesteld op 87 000 ton. De prijs, waartegen het ruwe zout van de bevolking werd ingekocht, bleef gesteld op f 7,50 per ton. De zoutproductie bleef \pm 600 ton beneden het vastgesteld quantum. Zij bedroeg op de bevolkingslanden Soemenep 28 960 ton (tegen 23 559 ton in 1934), Pamekasan 15 116 ton (tegen 14 815 ton in 1934) en Sampang 28 784 ton (tegen 31 316 ton in 1934) en op het gouvernementszoutland Nembakor-West 13 545 ton (tegen 12 755 ton in 1934), of in totaal 86 405 ton (tegen 82 445 ton in 1934).

Voor den aankoop van ruw zout op de bevolkingslanden werd aan de zoutwinners op Madoera uitbetaald f 546 454, tegen f 522 679 in 1934.

De op de verschillende zoutetablissemerten einde 1935 aanwezige voorraad ruw zout bedroeg 1 001 722 ton, tegen 1 082 152 ton einde 1934. Eerstgenoemde voorraad was opgeslagen in 107 pakhuizen en 121 z.g. openluchttopschuringen.

Fabriekmatige bewerking en verpakking. In totaal werd in 1935 door beide fabrieken een hoeveelheid van 124 315 ton los zout van de zoutlanden ontvangen, tegen 131 447 ton in 1934. De productie bedroeg 114 083 ton briketzout, tegen 120 373 ton in 1934. In eerstgenoemde hoeveelheid is begrepen 12 967 ton geïodeerd zout, bestemd voor bestrijding van endemischen krop in verschillende streken van het regiegebied. Door beide fabrieken werd in 1935 afgeleverd 115 601 ton briketzout, tegen 120 172 ton in 1934. Voor de verpakking van het briketzout werd in 1935 1068 ton uit Europa betrokken karton verbruikt, tegen 1095 ton in 1934. Gemiddeld waren in beide fabrieken 1434 arbeiders per dag werkzaam, tegen 1268 in 1934.

De productie van het tafelzout „Madzo”, waarvan de verkoop beneden de verwachtingen bleef, werd in 1935 beëindigd.

Oost-Java-zeevervoer. Einde 1935 bestond de vloot van dit onderdeel uit 5 sleepbooten, 1 stoomlichter, 2 motorlichters en 18 lichters met een gezamenlijk laadvermogen van 3570 ton. Een houten lichter werd buiten dienst gesteld. De stoomlichter „W. van Braam”, welke in 1934 buiten dienst werd gesteld, is aan den Dienst van Scheepvaart overgedragen.

In 1935 werden door de vaartuigen van dezen vervoersdienst afgelegd 113 135 zeemijlen, tegen 102 980 zeemijlen in 1934, terwijl aan los en verpakt zout, kolen en materialen vervoerd werd 94 723 ton, tegen 145 818 ton in 1934. Het mindere vervoer ten opzichte van dat in 1934 is voornamelijk het gevolg van de verschepping in 1934 van los zout met lichters uit enkele zoutlanden naar de afhalende Japansche schepen (export-verkoop).

Het voor verkoop bestemde los en verpakt zout, afkomstig van de zoutlanden en de fabrieken, werd vervoerd door het Oost-Java-zeevervoer tot een hoeveelheid van 49 794 ton (tegen 45 441 ton in 1934), de Koninklijke Paketvaart Maatschappij tot een hoeveelheid van 66 952 ton (tegen 67 383 ton in 1934) en de Madoera Stoomtram Maatschappij tot een hoeveelheid van 22 920 ton (tegen 27 120 ton in 1934).

De zoutregie. Aan de provinciale zoutbedrijven werd in 1935 geleverd 76 659 ton verpakt zout, tegen 81 876 ton verpakt zout in 1934, benevens 3403 ton los zout, tegen 2924 ton los zout in 1934. Voor het debiet en de opbrengst van zout in de provincies wordt verwezen naar de betreffende opgaven in deel II van dit Verslag.

Buiten het gebied der provincies was de verkoop van verpakt zout als volgt:

	1934	1935
Vorstenlanden	10 480	10 535 ton
Buitengewesten	28 590	30 516 „
	<hr/>	<hr/>
	39 070	41 051 ton

De debietsstijging in de Buitengewesten vond haar oorzaak in het feit, dat de zoutregie in 1935 in het nieuw ingelijfde deel van het gouvernement Oostkust van Sumatra voor het eerst een vol jaar doorwerkte. De daardoor verkregen debietsvermeerdering in dat gewest werd echter ten deele opgeheven door een debietsdaling in eenige andere gewesten.

In de Buitengewesten en de Vorstenlanden tezamen bedroeg de verkoop van los zout voor visscherij- en industriële doeleinden in 1935 22 825 ton, tegen in 1934 20 891 ¹⁾ ton. Deze stijging werd voornamelijk veroorzaakt door een groteren verkoop van vischzout in het visscherij-centrum Bagan-siapiapi, waar in 1935 18 383 ton verkocht werd, tegen 17 031 ton in 1934, terwijl ook in eenige minder belangrijke visch-centra een grotere verkoop van vischzout te constateeren viel.

Bij G.B. 7 Dec. 1935 n°. 6 (Bb. n°. 13587) is bepaald, dat uit 's Lands pakhuizen op verschillende plaatsen in de gewesten Djambi, Oostkust van Sumatra, Riouw en Onderhoorigheden, Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Manado en te Soensang (Palembang) en Tandjoengpandan (Bangka en Onderhoorigheden) los zout kan worden verstrekt voor het zouten van visch, tegen in 't bijzonder daarvoor vastgestelde prijzen.

In verband met de tijdsomstandigheden werd ten aanzien van de verstrekking van industrie-zout wederom eenige vrijgevigheid betracht, waarbij evenwel de noodige waarborgen voor het beschermen van het monopolie niet uit het oog werden verloren.

In de gewesten Jogjakarta, Soerakarta, Tapanoeli en Oostkust van Sumatra werden onderscheidenlijk 2, 9, 1 en 1 nieuwe verkoopplaatsen voor verpakt zout opgericht. In de residentie Tapanoeli werden 2 verkoopplaatsen voor verpakt zout opgeheven. In de residentie Molukken werd de proefverkoop te Piroe en Ternate gestaakt wegens te geringe afname; die verkoop vindt nu alleen nog plaats te Merauke en Manokwari.

In de gewesten Oostkust van Sumatra, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Manado werden onderscheidenlijk 1, 2 en 3 nieuwe verkoopplaatsen voor los zout opgericht. Ter Oostkust van Sumatra werd een verkoopplaats voor los zout opgeheven.

De bruto-opbrengst van den totalen verkoop (aan de provincies en buiten de provincies rechtstreeks aan de bevolking) bedroeg: los zout f 1 068 608, verpakt zout f 15 370 094 en tafelzout f 2364.

De bevolkingszoutaanmaak uit de zoutwaterwellen in het regentschap Grobogan der provincie Midden-Java produceerde in 1935 2549 ton, tegen 2477 ton in 1934. De opbrengst van den cijns bedroeg in 1935 f 37 350, tegen f 38 500 in 1934.

¹⁾ Verbeterd cijfer.

In verband met het afloopen einde 1935 van de overeenkomst met de Koninklijke Paketvaart Maatschappij voor het vervoer van verpakt zout, werd een nieuw contract gesloten voor de jaren 1936, 1937 en 1938, waarbij de zeer aanzienlijke besparing van $\pm 22,5\%$ op de bestaande vrachten werd verkregen, uitmakende een bedrag van $\pm f 190\ 000$ per jaar. In verband met het eveneens einde 1935 afloopen van de met die Maatschappij gesloten overeenkomst voor het vervoer van steenkolen uit 's Lands-kolenmijnen, werden de onderhandelingen in nauw contact met het Departement van Verkeer en Waterstaat (Verkoopkantoor van 's Lands-mijnbouwproducten) gevoerd.

Het Pontianak-riviervervoer. Blijkens de financieele uitkomsten van dit bedrijf voor 1935 staan tegenover uitgaven ad f 56 886, inkomsten ad f 66 560, zoodat het voordeelig saldo bedraagt f 9674. Door de vaartuigen van dezen vervoersdienst werden in 1935 afgelegd 29 518 zeemijlen, tegen 30 394 in 1934, terwijl vervoerd werden 2 636 ton goederen en 2 895 passagiers, tegen 2 779 ton goederen en 2 921 passagiers in 1934.

Overig vervoer. Gedurende 1935 werd een besparing op de vervoerskosten verkregen in de Vorstenlanden, Benkoelen, Djambi, Riouw en Onderhoorigheden (Inderagiri), Palembang, Oostkust van Sumatra, Manado en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

8. Overheidszorg voor de delfstoffenwinning.

Wetgeving en mijnrechtelijke toestand. Bij G.B. 26 Jan. 1935 n°. 21 (I.S. n°. 42) is een regeling vastgesteld nopens het verleenen van vergunningen tot winning van niet in art. 1 der Indische Mijnwet genoemde delfstoffen in de gewesten buiten Java en Madoera.

Bij G.B. 27 Febr. 1935 n°. 26 zijn twee terreinen, gelegen op Nieuw-Guinee, gereserveerd voor opsporingen en ontginningen van Gouvernementswege met betrekking tot alle in het eerste lid, onder a, van art. 1 der Indische Mijnwet genoemde delfstoffen.

Bij G.B. 25 Juni 1935 n°. 30 is een terrein, gelegen in de gewesten Sumatra's Westkust en Oostkust van Sumatra, gereserveerd voor opsporingen en ontginningen van Gouvernementswege met betrekking tot tin en wolframium.

Bij G.B. 13 Sept. 1935 n°. 22 (I.S. n°. 458) is de reservering voor opsporingen en ontginningen van Gouvernementswege met betrekking tot goud, zilver, mangaan, antimoon, lood, zink en koper van het in de residentie Benkoelen gelegen terrein, bekend onder den naam „Lebong Simpang”, opgeheven. Voor dit terrein zijn bij G.B. 13 Sept. 1935 nos. 23 t/m 26 voor de winning van genoemde delfstoffen vier concessies, onder de namen „Lebong Simpang I t/m IV”, na openbare mededinging, verleend aan de te Batavia gevestigde naamlooze vennootschap „Mijnbouw Maatschappij Redjang Lebong”.

Bij G.B. 29 Oct. 1935 n°. 18 (I.S. n°. 521) is het terrein van het daarbij aangewezen „wildreservaat Berbak” (res. Djambi) om redenen van algemeen belang gesloten voor mijnbouwkundige opsporingen.

Bij Ord. van 21 Nov. 1935 (I.S. n°. 557) zijn de artikelen 166, lid 1, onder D, en 170, lid 6, der „Mijnordonnantie 1930” (I.S. 1930 n°. 38), betreffende de rente-percentages bij de heffing van cijns van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en mijnconcessies, gewijzigd.

Ontginningen van Gouvernementswege. De eigen mijnbedrijven van het Gouvernement omvatten twee kolenbedrijven (de Oembilin- en de Boekit Asem-mijnen) en een tinbedrijf (de Bangka-tinwinning).

In 1935 werden geen nieuwe aannemingsovereenkomsten gesloten. Eén overeenkomst werd ontbonden, namelijk die, welke gesloten werd met de te Batavia gevestigde naamlooze vennootschap „Algemeene Industrieele Mijnbouw- en Exploitatie-Maatschappij” voor de winning van goud, zilver, lood, zink, koper, ijzer en zwavel in een terrein, bekend onder den naam „Djampang-terrein” en gelegen in de residentie Buitenzorg van de provincie West-Java. Einde 1935 waren 7 aannemingsovereenkomsten van kracht.

Het aantal gemengde bedrijven onderging geen verandering. Het zijn de naamlooze vennootschap „Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton” en de naamlooze vennootschap „Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij”.

Overeenkomsten op den voet van art. 5a der Indische Mijnwet. In 1935 werd een opsporingsovereenkomst gesloten met de te Batavia gevestigde naamlooze vennootschap „Mijnbouw Maatschappij Zuid-Bantam” voor de opsporing van goud, zilver, koper, zink, lood, mangaan, ijzer en zwavel in een terrein, gelegen in de residentie Bantam van de provincie West-Java. Einde 1935 waren 2 opsporingsovereenkomsten van kracht.

In 1935 werden 2 opsporings- en ontginningsovereenkomsten gesloten, onderscheidenlijk met de te Batavia gevestigde naamlooze vennootschap „Mijnbouw Maatschappij Zuid-Bantam” voor de opsporing en ontginning van goud, zilver, koper, zink, lood, mangaan, ijzer en zwavel in een terrein, gelegen in de residentie Bantam en met de te 's-Gravenhage gevestigde naamlooze vennootschap „Nederlandsche Nieuw-Guinee Petroleum Maatschappij” voor de opsporing van aardolie, enz. in terreinen, gelegen in het Nederlandsch gedeelte van Nieuw-Guinee en omliggende eilanden. Een overeenkomst voor de opsporing en ontginning van aardolie, enz. werd ontbonden, namelijk die, welke werd gesloten met de te 's-Gravenhage gevestigde naamlooze vennootschap „De Bataafsche Petroleum Maatschappij” voor het terrein, genaamd „Tandjoeng-Poetoes-blok” (Oostkust van Sumatra).

Einde 1935 waren 33 opsporings- en ontginningsovereenkomsten van kracht.

Mijnconcessiën. Gedurende 1935 werden 15 mijnconcessiën van Gouvernementswege verleend, waarvan 4 voor de winning van goud en zilver (de mijnconcessiës „Tambang Timbahan” en „Goenoeng Aroem” in de residentie Sumatra's Westkust, de mijnconcessie „Seloebat” in de residentie Westerafdeeling van Borneo en de mijnconcessie „Tjikondang” in de residentie Buitenzorg van de provincie West-Java), 7 voor de winning van goud (de mijnconcessiës „Koelisin I-II-III”, „Poech I-II”, „Petai III” en „Evenaar I” in het gouvernement Oostkust van Sumatra) en 4 voor de winning van goud, zilver, mangaan, antimoon, lood, zink en koper (de mijnconcessiës „Lebong Simpang I-II-III-IV” in de residentie Benkoelen). De mijnconcessie „Koendoer”, verleend voor de winning van tin en wolframium, werd op verzoek van de concessionaresse gedeeltelijk ingetrokken; voor het niet ingetrokken gedeelte van het concessie-terrein werd een nieuwe concessie voor de winning van genoemde delfstoffen verleend onder den naam „Koendoer Noord”. Op verzoek werden ingetrokken de mijnconcessiës „Sampangau” en „Balim”. Einde 1935 waren 232 mijnconcessiën van kracht, terwijl 11 aanvragen om mijnconcessiën in behandeling waren.

Gedurende 1935 werden geen nieuwe door de Regeering goed te keuren mijnconcessiën door Inlandsche Zelfbesturen verleend. Ingetrokken werd de mijnconcessie „Bani”, terwijl van de mijnconcessiës „Ireng-Ireng”, „Tompak”, „Ngesong”, „Gempol”, „Sorogaten”, „Goenoeng Djangkring” en „Kemiri” door de concessionaresse afstand is gedaan. Einde 1935 waren 41 mijnconcessiën van kracht.

Vier vergunningen tot het winnen van niet in de Indische Mijnwet genoemde delfstoffen werden gedurende 1935 verleend, waarvan 2 door het College van Gedeputeerden van den Provinciaal Raad van Oost-Java (voor de winning van kalksteen), 1 door het College van Gedeputeerden van den Provinciaal Raad van Midden-Java (voor de winning van marmer) en 1 door het Hoofd van plaatselijk bestuur te Palembang (voor de winning van zand, grind, steen, klei en kaolien). In den loop van het jaar werden 13 vergunningen ingetrokken. Einde 1935 waren 152 vergunningen van kracht, terwijl 6 aanvragen om winningsvergunningen in behandeling waren.

Mijninspectie. Het personeel der mijninspectie bestond bij den aanvang van het jaar uit 3 mijninspecteurs (ingenieurs), 2 adjunct-mijninspecteurs (hoofd-

booropzichters) en 1 werktuigkundig-electrotechnisch ambtenaar. De leiding berustte bij het hoofd van den Dienst der Mijnverordeningen. Medio 1935 verlieten het hoofd der mijnverordeningen en een mijninspecteur (ingenieur) den dienst met pensioen, terwijl een andere mijninspecteur (ingenieur) overging naar een anderen dienst en de werktuigkundig-electrotechnisch ambtenaar op eigen verzoek op nonactief werd gesteld. Einde 1935 bestond de dienst uit 1 mijninspecteur (ingenieur), een inspecteur, die ter beschikking van het hoofd der afdeling cijns en mijninspectie was gesteld, en 2 adjunct-mijninspecteurs, terwijl met het toezicht op de machinale hulpmiddelen der mijnwerken de electrotechnisch ingenieur van de afdeling technisch-economische adviezen van den Dienst van den Mijnbouw werd belast. De leiding van den Dienst der Mijninspectie kwam in handen van het hoofd der afdeling cijns en mijninspectie.

Door de inspecteurs en de adjunct-inspecteurs werden in 1935 45 inspecties gehouden van mijn- en opsporingswerken voor de winning van erts en steenkolen en 79 inspecties van mijn- en opsporingswerken voor de winning van aardolie; ter gelegenheid van een der laatstgenoemde inspecties werd tevens een vergunnings-terrein bezocht ter verificatie van een aanboring van gas. Door het hoofd van den Dienst der Mijnverordeningen werden gezamenlijk met den leider der geologische kaarteringen 3 dienstreizen gemaakt naar Palembang, Noord-Sumatra en Java, ter beoordeeling van de oliereserves van de aldaar werkzame petroleummaatschappijen. Door den werktuigkundig-electrotechnisch ambtenaar en zijn opvolger werden 13 inspecties uitgevoerd van de mechanische installaties van eenige mijnwerken.

Bij den kolenmijnbouw hadden 4 en bij den ertsmijnbouw 5 doodelijke ongevallen plaats, waarbij resp. 4 en 5 personen het leven lieten. Bij de aardoliebedrijven hadden 3 doodelijke mijnongevallen plaats, waarbij 3 slachtoffers overleden. Het aantal ongevallen, welke invaliditeit van langeren duur dan 3 weken veroorzaakte, bedroeg voor den kolenmijnbouw 27, voor den ertsmijnbouw 75 en voor de aardoliebedrijven 35, tegen resp. 36, 48 en 33 in 1934. Het aantal door mijnongevallen doodelijk getroffen personen per 1000 ondergrondse en bovengrondse arbeiders bedroeg voor den kolen- en ertsmijnbouw respectievelijk 0,76 en 0,41, tegen 0,56 en 0,23 in 1934, terwijl de overeenkomstige cijfers voor de aardoliewinningen waren 0,42 en 0,54.

Geologische onderzoekingen. Voor de geologische kaartering van Java werden in West-Java enkele terreinen onderzocht, die ten Noorden en Oosten van blad 14 (Bajah) liggen, maar de opname vorderde niet zoo ver, dat een verbinding met blad 30 (Poerwakarta) kon worden verkregen, terwijl enkele stratigrafische problemen nog niet konden worden opgelost. Ten Oosten van blad 30 werd de opname van de geogene heuvelstrook tot aan den voet van den Tjerimai-vulkaan in Cheribon verricht. Tegen verwachting zijn hier de stratigrafische verhoudingen en de tektonische bouw buitengewoon gecompliceerd gebleken, zoodat tot de afwerking van de afzonderlijke bladen nog niet kon worden overgegaan. Dit zal eerst mogelijk zijn wanneer de verbinding met de, in 1935 gepubliceerde bladen 54 (Madjenang) en 58 (Boemiajoe) is verkregen.

In Oost-Java werd blad 110 (Modjokerto) voltooid. De opname van de bladen 115 (Soerabaja) en 116 (Sidohardjo) is zoo ver gevorderd, dat ook zij in den loop van 1936 gereed gemaakt zullen worden voor den druk. Ter oplossing van enkele geologische vraagstukken moet echter tevoren het aansluitend blad 109 (Lamongan) gekaarterd worden.

Het minst gevorderd is de kaartering van de omgeving van Semarang en Poerwodadi, aangezien het aanvankelijk hiervoor beschikbare personeel elders te werk moest worden gesteld. Hier werd de neogene heuvelstrook van Semarang tot aan de Serang-rivier in de bladen 74, 80 en 86 onderzocht, waarbij gebleken is dat ook hier de geologische bouw ingewikkeld is.

Het op de jarenlange exploraties van Borneo geaccumuleerde materiaal werd in 1935 voor definitieve bewerking ter hand genomen.

Uit de ingediende dienstrapporten over Boeton werd een eindverslag samengesteld, dat evenwel eind 1935 nog niet voor den druk gereed was.

Geologisch-technische onderzoekingen. Adviezen werden uitgebracht over den aanleg van 11 reservoirdammen.

Verslagen zijn uitgebracht over watervoorzieningen van negen steden en dorpen, zes particuliere ondernemingen en ziekenhuizen, terwijl boschhydrologische gegevens werden verstrekt over drie landstreken en in één geval het verband tusschen den grondwaterspiegel in een rivierdal en de rivierwaterstanden behandeld werd.

De capteeringstunnel der Malangsche waterleiding kwam gereed en bereikte een lengte van 315 m, waarbij een voldoende debiet verkregen werd. Nog vóór het werk geheel beëindigd was, bleek, dat beschermingsmaatregelen tegen moedwillige infectie van de bronlaag noodig zijn.

Over omleggingen en aardschuivingen van vijf wegen, en zes door aardschuivingen bedreigde kampongs werd advies uitgebracht. Voorts werden behandeld de tracé's van vier irrigatie-leidingen, de beschermingsmaatregelen tegen onderspoeling der fundeering van een brug en de grondgesteldheid van vier vliegterreinen.

In studie genomen is voorts het tracé van een tunnel door het Zuidergebergte bij Toeloengagoeng voor afleiding van het bandjirwater van de Rawah Bening.

Voor industrieele doeleinden werden onderzocht: diatomeeën-aarde (Soerakarta) met de bedoeling om door slibben een zuiverder product te verkrijgen, welke pogingen echter een negatief resultaat hadden; bleekaarden van verschillende vindplaatsen, welke geen van alle aan de daaraan te stellen eischen bleken te voldoen; tras (Buitenzorg) welke van voldoende kwaliteit bleek te zijn; grondstoffen voor portland-cement (Soerabaja), welke alleszins voor het doel geschikt bleken te zijn; kolien (Priangan) waarvan een vindplaats mogelijk een voor de papierfabricatie geschikte grondstof kan opleveren, terwijl daarvan ook materiaal aan het Proefstation voor West-Java gezonden werd ten behoeve van proefnemingen met rubbermengsels.

Grondpeilwezen. Gedurende het verslagjaar waren bij het Grondpeilwezen zes boorinstallaties in bedrijf. Op 15 plaatsen, verspreid over West-, Midden- en Oost-Java, werd naar artesisch water geboord, terwijl zeven artesische putten volledig konden worden afgewerkt. Bovendien werden aan enkele oude artesische putten schoonspoelingen verricht. Voorts werden adviezen gegeven met betrekking tot de installatie van enkele watervoorzieningen, welke gebaseerd waren op reeds bestaande artesische putboringen.

Palaeontologisch Laboratorium. Naast incidenteel determineerwerk werd de monografische bewerking van het groote mollusken-materiaal van Palembang voltooid. Daar voor het drukken van dit omvangrijk werk thans geen fondsen beschikbaar gesteld kunnen worden, zijn drie volledige copiëen vervaardigd, welke voortaan als grondslag voor stratigrafische studies binnen het raam van den dienst gebruikt kunnen worden.

Op het gebied van de foraminiferen was in verband met de verschillende kaarteeringswerkzaamheden meer incidenteel determineerwerk noodig dan bij de mollusken. Daarnaast werd echter aan een monografische beschrijving van de groote foraminiferen uit de bladen 26 (Sagaranten) en 27 (Sindangbarang) gewerkt, omdat hier 4 étages in een ondubbelzinnige stratigrafische volgorde ontwikkeld zijn. Naast foraminiferen bevatten zij ook mollusken en zal voor het eerst uitgemaakt kunnen worden, welke foraminiferen en welke schelpen stratigrafisch bijeen behooren. Het is echter noodig gebleken de grondslagen van de classificatie der Lepidocyclinen en Miogypsinen gedeeltelijk te herzien. De publicatie van dit foraminiferen-materiaal, waartoe de petroleummaatschappijen in Nederlandsch-Indië financieelen steun beschikbaar hebben gesteld, geschiedt momenteel in den vorm van opeenvolgende bijdragen in de „Ingenieur van Nederlandsch-Indië”.

Scheikundig Laboratorium. De werkzaamheden bepaalden zich hoofdzakelijk tot het analytisch onderzoek van monsters van ertsen, kolen, andere delfstoffen, olieproducten en van watermonsters van verschillenden oorsprong. Behalve deze

werkzaamheden werden, waar dat wenschelijk bleek, onderzoekingen verricht ter vereenvoudiging van de gevolgde werkwijzen en ter vervanging van in gebruik zijnde analyse-methoden door geschiktere.

Het onderzoek van bindmiddelen voor kolengruisbriketteering werd uitgebreid met viscositeitsbepalingen ter verkrijging van meer en nauwkeuriger gegevens omtrent de bruikbaarheid, binnen bepaalde grenzen, van pek- en asfaltsoorten als bindmateriaal.

Publicaties. Verschenen zijn: het *Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië*, Algemeen Gedeelte 1932—1933; Verhandelingen 1930, II: Dr. J. Zwierzycki, Die Geologischen Ergebnisse der Palaobotanischen Djambi-Expedition 1925 en Prof. W. J. J. Jongmans und Prof. W. Gothan, Die Paläobotanischen Ergebnisse der Djambi-Expedition 1925; *Wetenschappelijke Mededeelingen*, N°. 25: H. Gerth, Neue Beiträge zur Kenntnis der Korallenfauna des Tertiärs von Java. I. Die Korallen des Eocaen und des älteren neogen. Tan Sin Hok, Notiz über das Basalskelett von „Verbeekina“. Tan Sin Hok, Ueber *Leptodus* (*Lyttonia auctorum*) cf. *tenuis* Waagen vom Padanger Oberland (Mittel-Sumatra). N°. 26: C. H. Oostingh, Die Mollusken des Pliozäns von Boemiajoe (Java); *Geologische Kaart van Java*, schaal 1 : 100 000, Blad 54 (Madjenang) met toelichting door Dr. W. H. Hetzel en Blad 58 (Boemiajoe) met toelichting door Ir. C. ter Haar (met een korte agrogeologische beschrijving door Ing. J. Szemian); *Bulletin of the Netherlands India Volcanological Survey*, Nos. 69 t/m 73.

H. NIJVERHEID.

1. Algemeen overzicht.

De inheemsche nijverheid, welke in hoofdzaak met eigen grondstoffen werkt en op een binnenlandschen en vooral lokalen afzet is aangewezen, heeft zich in 1935 in het algemeen kunnen handhaven. In de batiknijverheid is men overgegaan tot het vormen van belangengroepen, z.g. batikbonden. Dergelijke coöperaties worden aangetroffen in de voornaamste centra, zooals Jogjakarta, Solo en Pekalongan.

Ook bij de desa-weverijen valt een neiging tot aaneensluiting waar te nemen, hetzij in organisaties, welke de distributie verzorgen, hetzij in corporaties, welke een rationeele grondstofvoorziening beoogen.

De in het begin 1934 ondernomen pogingen tot het vervaardigen van flesschen-hulzen kunnen als geslaagd worden beschouwd. Deze nieuwe tak van huisvlijt geeft thans aan eenige honderden menschen een welkome bijverdiensite.

De fabrieksnijverheid, welke zich van de inheemsche nijverheid onderscheidt door een westerschen productievorm en relatief dure leiding, gepaard met een hoogere en meer gerationaliseerde techniek en organisatie, past zich nog steeds aan de gewijzigde economische verhoudingen aan.

Ofschoon de productie-rationalisatie — verlaging van vaste lasten, vermindering van Overheidskosten en het streven naar evenwicht tusschen technische perfectie en juist gebruik van goedkope arbeidskracht — groote offers heeft geëischt, blijken de toegepaste saneeringsmaatregelen tot succes te hebben geleid. Een bezwaar vormen nog steeds de nog niet in juiste verhouding tot de goederenwaarde staande vaste lasten en vrachten. Tegenover deze moeilijkheden, welke gedeeltelijk door de verminderde koopkracht van de bevolking werden geaccentueerd, staan evenwel enkele gunstige omstandigheden, welke de ontwikkeling van de nijverheid kunnen bevorderen.

Zoo vertoonde de industrialisatie, met name de ontwikkeling van de fabrieksnijverheid, in 1935 een grootere levendigheid en een meer uitgesproken karakter.

Ten aanzien van enkele takken van industrie vond een zoo snelle groei plaats, dat de Overheid, teneinde overproductie en kapitaalsvernietiging te voorkomen, door reglementeering moest ingrijpen.

De Indische industrie kenmerkt zich in het algemeen door een opzet met weinig kapitaal, terwijl goedkope verbruiksartikelen worden vervaardigd.

De Indische Maatschappij voor Individuele Werkverschaffing (I.M.I.W.) doet in dit opzicht baanbrekend werk door voor goede industrie-projecten de noodige gelden beschikbaar te stellen. Toch blijft de kapitaalarmoede van de bedrijfjes een ernstig gevaar opleveren.

Met betrekking tot de groot-industrie kan worden vermeld, dat in 1935 verschillende buitenlandsche maatschappijen een dochterfabriek in Nederlandsch-Indië hebben gevestigd, waarbij van Overheidswege voorlichting en steun werd verstrekt, binnen de grenzen welke de Regeering ten aanzien van deze materie heeft gesteld. Deze vestiging van een grootere fabriekmatige nijverheid — Good Year bandenfabriek, de National Carbon droge batterijenfabriek, de Unilever's zeepfabriek, de General-Motor-Autofabriek — is te zien als het begin eener overbrenging van industrieën uit landen met hoogen naar landen met lagere kostprijs der producten.

2. Afzonderlijke bedrijven.

Metaalnijverheid. Ook in 1935 waren de financieele resultaten van de machinefabrieken en constructiewerkplaatsen weinig bevredigend. Nog steeds werd de invloed van den ongunstigen toestand, waarin de suikerindustrie verkeerde, door de op deze industrie ingestelde metaalbedrijven gevoeld. Aanpassing van de productie en organisatie van dezen tak van nijverheid aan de gewijzigde omstandigheden had plaats, terwijl met de fabricatie van massa-artikelen, welke voorheen geïmporteerd werden, zooals oostpannen, straatpotten, vijzels, bouten en klinknagels werd voortgegaan.

De vervaardiging van wegwalsen, welke in 1934 door één fabriek in Oost-Java werd ter hand genomen, was eerder een technisch dan een commercieel succes, aangezien concurrentie met Europeesche walsen niet mogelijk bleek.

Het aantal door de Regeering aan fabrieken verleende steunorders was in 1935 grooter dan in 1934. Maatregelen zijn in overweging om uit deze orders het grootst mogelijk nut voor de metaalindustrie te kunnen trekken. Ten aanzien van de metaalgieterijen, voorzoover deze z.g. braad- en oostpannen vervaardigen, is een bedrijfsreglementeering afgekondigd.

De metaalwarenfabrieken, zooals de blik-, emballage- en stalenkofferfabrieken, bleven den druk der ongunstige tijden gevoelen. De capaciteit van deze bedrijven overtreft verre de huidige marktbehoefte, welke laatste gedrukt werd door de algemeen verminderde koopkracht.

De rijwielindustrie werd in 1935 vertegenwoordigd door een drietal fabrieken, respectievelijk te Bandoeng, Malang en Soerabaja gevestigd. Het groote aantal aanwezige fietsreparatie-inrichtingen beperkt in zekere mate den afzet van die fabrieken.

Ten aanzien van de inheemsche metaalbewerkingsnijverheid kan worden vermeld, dat door het overgroot deel van deze bedrijven aanpassing aan de conjunctuur werd gezocht, door zich om te vormen tot z.g. „rebuilding”-bedrijfjes.

Behalve de goed georganiseerde *edelmetaalnijverheid* te Kota Gedé bij Jogjakarta, welke zich heeft kunnen handhaven, verkeerden alle andere voorheen belangrijke centra, zooals Tegal, Kedoengwoeni, Solo, enz. in zorgelijken toestand, voornamelijk als gevolg van de geringe koopkracht van den Inlandschen consument. Het feit, dat Kota Gedé zich weer heeft kunnen instellen op den afzet aan Europeanen, heeft veel bijgedragen tot de daar bereikte goede resultaten.

De *kopergietereien* van Soerabaja, Magetan, Djoewana, Jogjakarta en Soemadang gingen gestadig achteruit door gebrek aan bestellingen, een toestand, welke in nog meerdere mate voor de gong-gietereien te Semarang geldt.

De *geelkoperbewerkingsindustrie*, welke zich volkomen heeft aangepast aan de geringe koopkracht van den consument, kon zich gedurende 1935 handhaven. Belangrijke centra zijn Bangil, Tegal, Buitenzorg en Soekaboemi.

Vervaardiging van aanstekers geschiedde voornamelijk te Ngoenoet in Oost-Java. De productie werd in 1935 geschat op \pm 9 miljoen stuks, tegen 10 miljoen stuks in 1934. Het aantal arbeiders, dat bij deze industrie betrokken was, bedroeg \pm 1500 in 1935, tegen \pm 2000 in 1934. De prijzen waren f 2,45 per gros voor middensoort en f 1,95 voor klein formaat. Voor andere centra zijn de productieschattingen als volgt:

	1934	1935
Bandoeng en omstreken	130 000 stuks	31 000 stuks
Pasir	72 000 „	60 000 „
Vorstenlanden	30 000 „	30 000 „

Naar het schijnt, heeft de markt het verzadigingspunt bereikt, waardoor, ondanks de zeer verlaagde prijzen, daling der productie werd geconstateerd. Daarbij ontstonden vele reparatie-bedrijven, welke in staat waren tegen een luttel bedrag onklaar geraakte aanstekers te repareren, dan wel in te nemen in ruil tegen reeds gerepareerde.

De *roodkoperslagerij-bedrijven* lagen in het begin van 1935 zoo goed als stil. Langzamerhand hebben ook deze bedrijven zich leeren aanpassen aan de geringe koopkracht van den consument.

Ook de *ijzersmederijen* hebben zich moeten beperken tot reparatie-bedrijven, welke voornamelijk landbouwgereedschappen in hun werkingssfeer betrekken.

Textielnijverheid. Het *weverijbedrijf* nam als gevolg van verschillende Overheidsmaatregelen (afschaffing van invoerrecht op weefgarens, contingen-teering van den invoer van bontgeweven stoffen en voorlichting) een groote vlucht. De productie van bontgeweven sarongs en kains pandjang, welke einde

1934 ruim 2000 sarongs per dag bedroeg, was einde 1935 gestegen tot 5000 sarongs per dag.

Ten einde een dreigende overproductie van het bestaande productie-apparaat ten aanzien van bepaalde soorten kains, met name de halfzijden en halfkunstzijden sarongs, te voorkomen, werd bij R.V. van 19 Nov. 1935 (I.S. n°. 538) de bedrijfsreglementeeringsoordonnantie toepasselijk verklaard op de weefbedrijven, welke genoemde stoffen vervaardigen. Door dit Overheidsingrijpen werd tevens het op rendabelen voet blijven werken van het bestaand productie-apparaat gewaarborgd, zoomede aan de bedrijven de tijd gegeven tot consolideering, kapitaalvorming en ontwikkeling op andere gebieden der weefindustrie.

Ten aanzien van de desa-weverijen kan worden medegedeeld, dat, hoewel in dezen tak van huisvljijt nog immer een zekere mate van bedrijvigheid valt waar te nemen, een teruggang plaats had, welke zich o. a. uitte in minderen aanvoer van garens. Het voornaamste gebied van desa-weverijen is nog altijd Zuid-Midden-Java, dat de bekende loerik-weefsels voortbrengt.

Voor deze soort weverijen zijn van belang de garenummers 20 en 40, welke zijn opgenomen in de posten 1501 en 1504 van de maandstatistieken van het Centraal Kantoor voor de Statistiek. Deze posten geven ten aanzien van de voor dit gebied belangrijke invoerhavens Semarang en Tjilatjap de volgende cijfers aan: in 1935 1 042 205 kg, tegen in 1934 1 179 973 kg.

Hier en daar viel in dezen tak van nijverheid een neiging tot aaneensluiting waar te nemen, hetzij in organisaties, welke de distributie verzorgen, hetzij in corporaties, welke een reële grondstofvoorziening beoogen. De neiging tot organisatie vindt haar verklaring in het streven, om het aantal schakels (tusschenhandelaren), waarlangs het garen van den importeur af de weefsters in de desa bereikt, zooveel mogelijk te beperken. Hoewel de geldelijke opbrengsten van de desa-weverijen gering zijn te noemen, mag de betekenis hiervan voor de volkshuishouding niet worden onderschat. Deze baten dragen immers het karakter van bijverdiensten; het weven wordt voor een zeer belangrijk deel beoefend als nevenbedrijf.

De toestand van het *batikbedrijf* bleef nog steeds zorgwekkend. Het seizoenkarakter in dit soort bedrijven werd geaccentueerd door de depressie. Begin 1935, na het einde van de vastenmaand, trad een slapte in, welke door de nog steeds heerschende geringe koopkracht van de bevolking ernstige vormen aannam. In het tweede kwartaal trok de markt aan, er kwam meer bedrijvigheid, welke haar hoogtepunt bereikte in de maand Juli. Daarna trad weer een tijd van slapte in, welke gedurende den verderen duur van het jaar aanhield.

Voor die centra, welke van ouds zich hebben ingesteld op grey als batikgrondstof, was de stagnatie in de voorziening van deze doekgrondstof in Mei en gedurende de 2de helft van September en de maand October aanleiding tot het stopzetten van verschillende bedrijven. Een gunstige omstandigheid was daarbij, dat deze storing in de distributie samenviel met de slapte in het bedrijf, zoodat ernstige nadeelen uitbleven. Een daling van $\pm 10\%$ in de productie vergeleken met 1934 werd waargenomen, zoomede een vermeerdering van de vraag naar goedkoopere batiks. Batikkerijen, welke voorheen uitsluitend cambrics als grondstof gebruikten, vervaardigden goedkoopere ongebleekte stoffen. Een typisch voorbeeld van deze verschuiving gaven bijv. Solo en Grisee te zien. Vooral in Grisee stond men aanvankelijk afwijzend tegenover het gebruik van greys, doch in het 2de kwartaal van 1935 steeg plotseling de vraag naar die grondstof.

Uit het totaal verbruik aan doekgrondstof kan de batikproductie op ± 100 miljoen meter worden gesteld. De daling van de prijzen is voor een belangrijk deel opgevangen door de daling van de loonen, welke voor enkele bewerkingen beneden het peil van vóór den oorlog zijn gedaald. Voor „skilled labour”, zooals bijv. het tjappen, ligt het peil echter nog boven dat van vóór 1914.

Behalve voor binnenlandsch gebruik, werkte de batiknijverheid ook voor export. Vereweg het belangrijkste deel van den export van batik was gericht op Singapore. Daarop volgt in betekenis Siam als afnemer van batiks; in dit land werd zeer sterk concurrentie ondervonden van Japansche namaakbatik en kunst-

zijden sarongs. Bovendien verplaatsten Chineesche batikkers enkele bedrijfjes naar Singapore. De productie van deze bedrijfjes werd met een gedeelte van den Nederlandsch-Indischen import weder uitgevoerd naar Siam. Als gevolg hiervan liep de uitvoer naar Siam dan ook voortdurend terug. De export bedroeg gedurende de jaren 1932 t/m 1935 achtereenvolgens 547 667, 503 322, 470 083 en 377 330 kg.

De uitvoer in 1932 op 100 stellende, krijgt men achtereenvolgens de volgende cijfers: 88, 82 en 66. Neemt men den export in 1929, het jaar vóór de crisis, als basis, dan geven deze laatste cijfers een nog ongunstiger beeld. De cijfers worden dan respectievelijk 55, 52 en 41.

Een geheel nieuw product, hoewel in groote trekken volgens het batikprocédé vervaardigd, vormen de uit beddetijk, piqué-stof en grey vervaardigde namaak geweven sarongs.

De verwerking van andere vezelstoffen (cocos, agel, sisal, indjoek) tot half- en eindproducten nam toe, met niet onbevredigende resultaten.

Vlechtnijverheid. De *agelmattenvlechterijen*, vooral in Koelon Progo (gouvernement Jogjakarta), hebben in 1935 een grotere bekendheid verworven, dank zij de intensieve propaganda, welke door het aldaar gevestigd gilde „Among Krido” voor dit product werd gevoerd. De voornaamste afvoerplaats voor deze matten is Sentolo, van waar in 1935 83 ton werd afgevoerd, tegen \pm 50 ton in 1934. Zij vinden voornamelijk toepassing als verpakkingsmateriaal. Niet onbelangrijk was deze huisvljijt op Madoera en langs de Noordkust; het product vond in hoofdzaak zijn weg naar de prauwvaart, waar het als materiaal voor de zeilen werd gebezigd.

In de productie van *pandan- en mendong-matten* is in 1935 een geringe teruggang te bespeuren. De voornaamste centra voor deze vlechterijen zijn Madoera, Bawean, Zuid-Jogjakarta, Zuid-Kedoe, Tasikmalaja, Paroeng bij Buitenzorg en de omgeving van Tangerang.

De in 1934 aangevangen pogingen tot vervaardiging van *flesschenhulzen*, welke vóórdien uitsluitend werden geïmporteerd, werden in 1935 met succes bekroond. Een achteruitgang in de financieele uitkomsten kon echter niet worden voorkomen. Deze hulzen werden aangemaakt in de omgeving van Djombang en Babat in Oost-Java en van Maoek in West-Java. In tegenstelling met Oost-Java, waar met rijststroo wordt gewerkt, wordt in West-Java het meer lichte moerasgras als grondstof genomen. De jaarproductie kan op \pm 10 miljoen hulzen worden geschat.

De *pandan- en bamboe-hoedenvlechterij*, welke nog immer een belangrijke tak van inheemsche nijverheid is, ging, wat het volume van den export en het geldelijke profijt betreft, wederom achteruit. Uitgevoerd werden in 1933 18 364 503 stuks (waarde f 727 075), in 1934 19 818 429 stuks (waarde f 800 330) en in 1935 8 859 374 stuks (waarde f 417 103) pandanhoeden (splithoeden en n.a.g.).

De prijsdaling werd geheel opgevangen door verlaging van de werkloonen.

De exportcijfers voor bamboe-hoeden waren: in 1933 2 380 380 stuks (waarde f 167 446), in 1934 2 270 790 stuks (waarde f 144 751) en in 1935 2 995 755 stuks (waarde f 152 349).

In tegenstelling met de pandanhoeden, heeft de export zich eenigermate hersteld, hoewel de prijzen zeer laag waren. Al naar gelang van het model varieerden deze van 5 tot 48 ct. per stuk (het vorig jaar van 10 tot 60 ct.).

Verbandstoffenfabricatie. Deze industrie, welke in Nederlandsch-Indië alleen vertegenwoordigd wordt door de N. V. Eerste Nederlandsch-Indische Verbandstoffenfabriek te Soerabaja, heeft nog steeds te kampen met scherpe concurrentie van het buitenland. Speciaal de invoer uit Japan is in de laatste jaren zeer toegenomen (in 1932 4 200 kg, in 1933 13 900 kg, in 1934 17 300 kg en in 1935 42 000 kg).

Cementindustrie. De contingentteering van den invoer van Portland-cement bleef in 1935 van kracht en werd 1 October 1935 opnieuw verlengd voor den tijd van 12 maanden.

De prijsdaling van het cement in het eerste kwartaal van 1935 leidde tot een afschrijving van 30 % op het aandelenkapitaal der Padang-cementfabriek en een verlichting van den obligatiedienst door renteverlaging voor een tijdvak van 5 jaren van 6 tot 4½ % en een vermindering van de verplichte jaarlijksche aflossing. Ten einde verder door kostprijsverlaging een bescheiden winstvorming wederom mogelijk te maken, werden in 1935 de twee oudste ovens afgebroken en vervangen door een hypermoderne Unax-oven van 110 meter lengte, die in Juni 1936 in bedrijf zal worden genomen. Het verbruik van Portland-cement binnen Nederlandsch-Indië bedroeg in 1935 ± 1 080 000 vaten, waarvan ± 810 000 vaten door de Padangsche cementfabriek waren geleverd, terwijl de rest op licentie uit Japan werd ingevoerd. In 1935 heeft de Padangsche cementfabriek ± 160 000 vaten cement méér afgezet dan in 1934, hetgeen uiteraard van gunstigen invloed is geweest op den kostprijs en op de financieele resultaten van dat jaar.

Keramische nijverheid. De steen- en pannenbakkerijen, welke in hoofdzaak materiaal produceeren voor de Nederlandsch-Indische markt, ondervonden in 1935 nog steeds de daling van de conjunctuur. Voozoover deze bedrijven het karakter van handbedrijf hebben, heeft zich het verschijnsel voorgedaan, dat bedrijven in de onmiddellijke omgeving van groote plaatsen, zich in den concurrentiestrijd niet konden staande houden tegen de meer in het binnenland gelegen bedrijven, waar de loonen veel lager konden zijn. Hoewel het volume der productie naar schatting slechts een lichte achteruitgang onderging, was de daling van de prijzen veel grooter. De „dienst der woningverbetering”, in met pest besmette streken verleende aan dezen tak van nijverheid een niet onbelangrijken steun. Tevens werd getracht door regionale distributie-organisaties den afzet van de producten van dezen tak van nijverheid te bevorderen.

De *aardewerkindustrie*, met name de vervaardiging van goedkope gebruiksvoorwerpen, ondervond in 1935 den invloed van de hooge vrachtprijzen, welke niet in de juiste verhouding stonden tot de waarde van de keramische artikelen. Ofschoon deze tak van nijverheid aan vele menschen nog volop werk verschaft, zijn de financieele resultaten onbevredigend.

De fabricatie van *vuurvaste steenen* (Nandang en Lasem) breidde zich langzaam uit, naarmate het vertrouwen in het Indisch product bij den consument toenam. Ofschoon de bedrijfsresultaten niet onbevredigend waren, was de concurrentie van goedkoop import voelbaar.

Bouwnijverheid. Ten aanzien van de *bouwplatenindustrie* kan worden vermeld, dat deze het op den duur zal kunnen winnen van den buitenlandschen import, aangezien het overgrootste deel der benoodigde grondstoffen in Nederlandsch-Indië verkrijgbaar is. De markt voor dit product veerspiegelt zich bijv. in den invoer van asbestcementplaten in de jaren 1930 t/m 1935: 7 714 114, 5 392 664, 5 004 042, 7 167 670, 3 561 234 en 4 479 900 kg bruto.

De *tegelfabrieken*, speciaal de grootere bedrijven, leden in 1935 een noodlijdend bestaan. Voor enkele van deze bedrijven bedroeg de omzet tusschen 20 en 50 % van de bedrijfscapaciteit. De verkoopprijzen waren zóó laag, dat alleen de kwaliteitsproducten het mogelijk maakten, de concurrentie tegen de talloze kleinbedrijven vol te houden. Het gemis van een afzet-organisatie deed zich in dezen industrie-tak ten zeerste gevoelen.

Brouwerijbedrijf. De *bierbrouwerijen* te Batavia en Soerabaja ondervonden in 1935 wederom den invloed van herhaalde prijsverlagingen van het importbier. Hoewel de productie in 1935 terugliep tot ± 62 500 hl, waren de uitkomsten van beide bedrijven bevredigend, mede als gevolg van de verlenging van den werkingsduur der biercontingenteering.

Gistfabricatie. Deze tak van industrie ondervond in 1935 in sterke mate den invloed van het importproduct, dat tegen lage prijzen kon worden afgezet. Dank zij de goede kwaliteit van de Nederlandsch-Indische gist en de ver doorgevoerde economie in het productie-proces hebben de twee in Nederlandsch-Indië gevestigde gistfabrieken het bedrijf in 1935 niet behoeven stop te zetten.

Spiritusindustrie. De export van spiritus, welke sedert 1930 reeds zeer sterk terugliep, daalde in 1935 nog verder; ze bedroeg in 1930 23 500 000 liter, in 1933 7 564 974 liter, in 1934 6 187 838 liter en in 1935 3 895 643 liter.

Naar China — het vroeger zeer belangrijke afzetgebied voor Java-alcohol — is de uitvoer vrijwel onmogelijk geworden door de verschillende hooge invoer- en preferentiele rechten, welke daar worden geheven ter bescherming van de productie van de in 1935 opgerichte spiritusstokerij te Shanghai van het Kian Gwan-concern, de „China Alcohol Destillery”.

De ongunstige economische toestand was tevens van invloed op het binnenlandsch verbruik van brandspiritus. De door den Dienst der In- en Uitvoerrechten en Accijnzen ten behoeve van het denatureeren van alcohol in 1935 verstrekte hoeveelheid methylatie-middelen kwam overeen met den aanmaak van \pm 1 760 000 liter, tegen 1 955 000 liter in 1934 en 1 955 000 liter in 1933.

De verkoop van zuivere alcohol is nog steeds minimaal tengevolge van den omvang van de clandestiene stokerij.

Houtbewerkingnijverheid. Ofschoon in Nederlandsch-Indië nagenoeg overal aan houtbewerking wordt gedaan, zijn toch bepaalde centra aan te wijzen, waar het schrijnwerkers- en timmermans-ambacht geconcentreerd wordt beoefend. Dergelijke plaatsen zijn bijv. Pasoeroean in Oost-, Japara in Midden-, Djatinagara en Kebajoran in West-Java.

Voorzover kon worden nagegaan, had in 1935 een productievermindering plaats, evenals een waardedaling van de producten. Het loonpeil van dezen tak van nijverheid is laag vanwege de minder goede credietverhoudingen in de productie-organisaties.

Tabaksindustrie. In 1935 werd de bedrijfsreglementeeringsoordonnantie-1934 toepasselijk verklaard op de bestaande *sigarettenfabrieken*, aangezien de geweldige vlucht van de machinale productie (tot 7 milliard in 1935) prijsverwoestend werkte, mede ten nadeele van de strootjesindustrie.

Van de *sigaren-industrie* kan worden gezegd, dat, al moge een productie van \pm 11 miljoen stuks per jaar een belangrijk kwantum vormen, de algemeene toestand van deze industrie allerminst rooskleurig is.

De strootjesindustrie, een zeer arbeidsintensieve, dus uit een oogpunt van werkverschaffing belangrijke tak van inheemsche nijverheid, gaf, gegroepeerd naar de belangrijkste centra van productie, naar schatting de volgende producties te zien:

Koedoës	f 1 271 400
Pekalongan	187 100
Tegal	243 700
Blitar inclusief Toeloengagoeng	2 908 800
Kediri	1 861 000
Malang	2 059 100
Overig Java inclusief Vorstenlanden	3 238 700

f 11 769 800

In 1934 werd de productie geschat op f 13 810 000

Waaraan de waardevermindering van de productie moet worden toegeschreven, is niet met zekerheid aan te geven. Wel staat vast, dat het toenemend gebruik van papier in plaats van het maïsblad, waardoor een mechanische productie mogelijk werd, mede een factor was, welke de productie van het strootje ongunstig beïnvloedde; vele bedrijven, vooral de kleinere, werden dan ook gedwongen tot sluiten. De op 1 September 1935 ingevoerde bedrijfsreglementering van sigarettenfabrieken zal naar gehoopt en verwacht wordt, aan de verdere verdringing van het strootje paal en perk stellen.

Kalkbranderijen. Voor de kalkbranderijen was 1935 ook een moeilijk jaar. De verminderde vraag naar kalk bij een aanvankelijk op het oude peil gehandhaafde productie veroorzaakte een concurrentiestrijd, welke ten gevolge had dat tegen het einde van 1935 vele branderijen moesten worden stilgelegd. De prijzen ondergingen een daling van $\pm 15\%$ vergeleken bij die van 1934.

Verffabrikatie. Deze tak van industrie werd in 1935 op Java vertegenwoordigd door vier groote en vijf middensoort verffabrieken. De jaarproductie bedroeg in 1935 ± 2 miljoen kg strijklare verf.

In 1935 ondervond de verfindustrie den ongunstigen invloed van den niet onbelangrijken import van goedkope Japansche verfproducten, zoodat de toestand van deze industrie niet bevredigend was.

Zeep- en parfumerie-industrie. De zeep- en parfumeriefabrieken ondervonden in 1935 moeilijkheden van de Japansche concurrentie en van de verminderde koopkracht der bevolking. Het aantal kleine zeepfabrieken, dat in de behoefte aan goedkope waschzeepen voorziet, breidde zich nog steeds uit. Vermelding verdient, dat in 1935 te Batavia de Unilever's zeepfabriek in bedrijf werd gesteld.

Chemisch-technische kleinindustrie. Aan de onder dezen tak van nijverheid ressorteerende bedrijfjes, welke inkt, lak, lijm, creoline en ander chemisch-technische producten vervaardigen, werd in 1935 door het Gouvernement steun verleend. De omzetten blijven niettemin ver beneden de productie-capaciteit.

Industrie van voedings- en genotmiddelen. De biscuitfabricage, welke in Nederlandsch-Indië door een zestal middensoort bedrijven wordt vertegenwoordigd, produceerde in 1935 ± 2760 ton.

De geringe koopkracht van de bevolking in aanmerking genomen, waren de financieele resultaten niet ongunstig. De cacao-, chocoladepoeder- en suikerwerkfabrieken, welke zich oorspronkelijk op de Inlandsche markt hebben ingesteld, legden zich in 1935 toe op kwaliteitsproductie. De productie in 1935 van deze bedrijven kan op 500 ton geschat worden.

De limonade- en mineraalwaterfabrieken ondervonden in 1935 de concurrentie van bedrijfjes, welke ondeugdelijke producten tegen lage prijzen op de markt brachten. De „Dienst der Volksgezondheid" bracht hierin verandering door de producten der fabrieken aan een strenge controle te onderwerpen.

De deegwaren industrie (macaroni, vermicelli, enz.) wordt op Java vertegenwoordigd door een tweetal fabrieken, welke, mede dank zij de levering aan Landsdiensten, hare bedrijven niet behoeft in te perken.

De conservenfabrieken, welke zich bezighouden met de bereiding van vleesch-, groenten- en vruchtenconserven, hebben zich in 1935 kunnen handhaven, al bleven zij niet vrij van den invloed der lage conjunctuur.

Olie-industrie. De groote copra-oliefabrieken produceerden in 1935 $\pm 92\,000$ ton. Evenals in vorige jaren hadden deze fabrieken te lijden van scherpe concurrentie van het groote aantal kleine — meest Chineesche — olieslagerijen.

Vele van deze Chineesche bedrijven, welke olieproductie als nevenbedrijf en een rijstpellerij als hoofdbedrijf hebben, konden de olie tegen zeer lage prijzen aanbieden, waardoor de financieele resultaten van de groote bedrijven uiterst onbevredigend waren.

Rubbermaterialenfabriek. De omzet en de financieele resultaten van deze industrie waren in 1935 bevredigend. Einde 1935 werden op Java twee fabrieken opgericht voor de vervaardiging van zachte rubberartikelen uit roomlatex.

Gasbedrijven. De medio 1934 ingevoerde sterk verlaagde tarieven bij de meeste gasbedrijven brachten de dalende lijn in het gasverbruik tot staan. In 1935 werd zelfs een stijging van het gasdebiet waargenomen.

Ofschoon de verkoop van cokes en koolteer in 1935 toenam, waren de prijzen nog verre van loonend. Verwacht wordt, dat in de komende jaren bij mogelijke uitbreiding van de suikerproductie de vraag naar cokes en koolteer zal toenemen.

Lederindustrie. Voor de schoenenindustrie, voornamelijk bestaande uit klein-bedrijven, was 1935 een moeilijk jaar. Concurrentie-methoden, welke de verhouding van de schoenmakerijen tot de leerlooierijen vertroebelden, belemmerden ten zeerste een vlotten afzet van het leder.

Fabricatie van springstoffen. Gedurende 1935 heeft de eenige in Nederlandsch-Indië gevestigde fabriek van springstoffen, de N. V. Romanietfabriek te Batavia, haar bedrijf kunnen voortzetten.

Ijsindustrie. De werkelijke productie van de ijsindustrie bedroeg in 1935 \pm 225 miljoen kg, terwijl de capaciteit op ongeveer het drievoudige is te stellen. Tengevolge van den lagen belastingsfactor en van destructieve onderlinge concurrentie was stabilisatie van deze industrie een dwingende noodzaak, zoodat tegen het einde van 1935 op de ijsfabrieken de bedrijfsreglementeering werd toegepast.

Grafische bedrijven. Het aantal afgeleverde werkorders van de Landsdrukkerij bleef in 1935 ongeveer gelijk aan dat in 1934 (5129, tegen 5183 in 1934, een vermindering derhalve met \pm 1 %).

Het papierverbruik onderging echter wel eenige verandering. Het verbruik van plano-papier verminderde met \pm 17,4 %, terwijl het verbruik van sans fin-papier met \pm 4,2 % vermeerderde.

Het verbruik van plano-papier was in 1934 42 982 riem en in 1935 35 513 riem; het verbruik van sans fin-papier was in 1934 6 934 334 m en in 1935 7 225 454 m.

Het papierverbruik in kg verminderde met \pm 7,1 % en bedroeg in 1934 681 525 kg en in 1935 633 137 kg.

De personeelsterkte liep van 442 man einde 1934 terug tot 435 man einde 1935.

De bedrijfskosten zijn in 1935 wederom gedaald. De uitgaven van het bedrijf bedroegen f 598 607, tegen f 637 948 in 1934.

De ontvangsten van het bedrijf bedroegen over 1935 f 814 613, tegen f 924 546 in 1934. De vermindering der ontvangsten is voor het grootste gedeelte het gevolg van de verlaging der in rekening gebrachte tarieven in verband met den gedaalden kostprijs.

Het voordeelig saldo beliep f 27 725, na dekking van de rente en afschrijving ad f 78 358 en f 109 923.

De boekwaarde van de vaste activa bedroeg einde 1935 f 1 670 947.

3. Waterkracht en electriciteit.

In de grootte der electriciteitsproductie is in 1935 nagenoeg geen verandering opgetreden. De voor een groot deel door de aansluiting van krachtverbruikers met \pm 11 % vermeerderde energie-omzet in West-Java werd nagenoeg gecompenseerd door een verder voortgaande daling in de overige gebiedsdeelen.

In het overgrote deel van de geëlectriceerde plaatsen en gebieden kwam een verlaging van de algemeene tarieven tot stand.

Het overleg met de Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteits Maatschappij (A.N.I.E.M.) en de betrokken plaatselijke, gewestelijke en provinciale besturen inzake de oprichting van een nieuw waterkrachtwerk aan de Kali Toentang werd voortgezet.

Bij G. B. 22 Nov. 1935 n°. 36 (J. C. n°. 95) is aan Tengkoel Kelana Poetra gelar Tengkoel Soetan Gagar Alam Rachmatoe'llah, zelfbestuurder van Panai te Laboehanbilik, vergunning verleend tot den aanleg en het gebruik van leidingen voor het overbrengen en verdeelen van electricischen arbeid in de hoofdplaats Laboehanbilik (gouv. Oostkust van Sumatra).

De ontvangsten der Landswaterkrachtbedrijven bedroegen in 1935 \pm f 2 926 000 (in 1934 f 2 846 000). De exploitatie-uitgaven daalden tot f 397 000 (in 1934 f 445 000). De afschrijvingen bedroegen f 1 120 000 (in 1934 f 1 126 000), zoodat voor rente-uitkeering beschikbaar was f 1 409 000 (in 1934 f 1 275 000), d.i. 5,1 % (in 1934 4,5 %) van het bedrijfskapitaal.

Door de Landswaterkrachtbedrijven werden in 1935 opgewekt 103,35 miljoen kWh, tegen 93,76 miljoen kWh in 1934.

4. Overheidszorg voor de nijverheid.

Het beeld van de industriële ontwikkeling van Nederlandsch-Indië in 1935 vertoont steeds meer de kenmerken eener welbewuste Overheidsbemoeienis, welke erop is gericht het algemeen welvaartspeil, dat door het terugloopen van de agrarische activiteit der bevolking, voornamelijk in de suikerindustrie, is omlaaggedrukt, wederom te doen stijgen.

Een van de grondbeginselen van het Regeeringsbeleid in deze materie is, dat steunmaatregelen in hoofdzaak van organisatorischen aard moeten zijn en dat rechtstreeksche subsidieering in één of anderen vorm tot het strikt onvermijdelijke dient te worden beperkt.¹⁾

In de memorie van antwoord bij de behandeling in den Volksraad van de begroting 1936 (Zittingsjaar 1935—1936, Ond. 1 Alg. ged., Stuk 4) werd reeds naar voren gebracht, dat voor vele takken van nijverheid de beginjaren moeilijk zijn en dat een matige steun, zij het niet van financieelen, doch van organisatorischen aard, kan helpen om die moeilijkheden te boven te komen.

Een maatregel, welke voor bepaalde bedrijven een directen financieelen steun beteekent, werd nochtans toegepast ingevolge de op 4 Augustus 1934 in werking getreden aanvulling van de Indische Tariefwet (I. S. 1934 n°. 485), welke den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid geeft om vrijstelling of teruggaaf te verleenen van invoerrechten „voor machinerieën, werktuigen, of toestellen ten behoeve van de inrichting van nieuwe industriële bedrijven of van nieuwe onderdeelen van bestaande bedrijven, die de vervaardiging van nieuwe eindproducten ten doel hebben, alsmede gedurende een door hem te bepalen tijdvak van ten hoogste twee jaren, voor in zoodanige bedrijven of onderdeelen van bedrijven te verwerken grondstoffen, een en ander, indien en voor zoover het verleenen van die vrijstelling of teruggaaf, naar zijn oordeel, in het economisch belang van Nederlandsch-Indië noodig is”.

Deze faciliteit kon reeds aan verschillende groot- en middensoortbedrijven worden verleend, nadat gebleken was, dat voor die industrieën een gezonde bestaansmogelijkheid aanwezig was en de stimuleering der respectievelijke ondernemingen in hooge mate gewenscht was in het belang van Nederlandsch-Indië.

Wat betreft de niet-financieele steunmaatregelen hebben de contingentieeringen van importgoederen, naast andere handelspolitieke oogmerken, ook de binnenlandsche industrie bevorderd. Als voorbeelden worden de bier-, de cement- en de oostpannen-contingentieeringen genoemd, welke den afzet van in Nederlandsch-Indië vervaardigde goederen in hooge mate hebben gestimuleerd.

Op het gebied van zuivere nijverheidspolitiek hebben ten slotte de bedrijfsreglementeeringsoordonnantie (I. S. 1934 n°. 595) en de verpakkingsordonnantie (I. S. 1935 n°. 161) de mogelijkheid geopend om destructieve concurrentie te bestrijden en de noodige bestaanszekerheid en stabiliteit aan het Indisch bedrijfsleven te verschaffen. Door de toepassing van de bedrijfsreglementeering op bepaalde bedrijfspgroepen of onderdeelen daarvan, kan een economisch en politiek niet verantwoorde uitbreiding van het productie-apparaat worden tegengegaan, zoodra door deze uitbreiding een steriele uitputtende concurrentiestrijd wordt of zal worden ontketend. Oneconomische kapitaalsvernietiging, d.w.z. het interen van de kapitaalsreserve van gezond opgezette, degelijk geleide en behoorlijk gesaneerde bestaande bedrijven — welke kapitaalsvernietiging onvermijdelijk uit een dergelijke destructieve concurrentie voortvloeit — is voor een kapitaal-arm land als Nederlandsch-Indië van zeer ernstige beteekenis; prijzenoorlogen, welke een zoodanig maatschappelijk onvruchtbaar verlies veroorzaken, dienen te worden geremd met behulp van een doeltreffende bedrijfsreglementeering. De bedrijfsreglementeering werd in het afgelopen jaar toegepast op de melkerijen in het regentschap Bandoeng (I. S. 1935 n°. 106), op drukkerijen (I. S. 1935 n°. 127), veembedrijven (I. S. 1935 n°. 313), sigarettenfabrieken (I. S. 1935 n°. 427), metaalgieterijen, voorzoover deze de z.g. braad- of oostpannen vervaar-

¹⁾ Zie *Economisch Weekblad*, 4de jaargang, n°. 28, blz. 1064/1065: „De Industrialisatie-politiek van de Regeering”.

digen (I. S. 1935 n°. 459), weverijen (I. S. 1935 n°. 538) en ijsfabrieken (I. S. 1935 n°. 568).

Het doel der verpakkingsordonnantie is uiteraard, den consument zooveel mogelijk te vrijwaren tegen misleidingen ten aanzien van, in werkelijkheid, minderwaardige producten, welke geïmporteerd dan wel in Nederlandsch-Indië geproduceerd, op de binnenlandsche markt ten verkoop worden aangeboden. Door het krachtens deze ordonnantie vaststellen van voorschriften nopens het aanbrengen van met den oorsprong, den aard, de samenstelling, de hoedanigheid en de hoeveelheid verband houdende aanduidingen of kenmerken op de verpakking, is de Regeering in staat om, waar zulks noodig blijkt, ook op deze wijze aan het ontwikkelingsproces van de industrie richting te geven. Daarnaast is ingesteld een keuringsdienst voor in den handel gebrachte artikelen in kleinverpakking. Fabrikanten kunnen hierdoor onereuze concurrentie door minderwaardige producties belemmeren.

De door de Overheid te volgen gedragslijn om met behoud van het particulier initiatief alleen ordenend in te grijpen, indien daarmee het economisch belang van het Land wordt gediend, is in het algemeen gebaseerd op de volgende voorloopig aanvaarde hoofdbeginselen:

1°. industrieele ontwikkeling bij voorkeur van Java, gepaard aan verdere agrarische ontplooiing der Buitengewesten;

2°. geen vestiging van „zware” industrieën in Nederlandsch-Indië;

3°. bevordering van de binnenlandsche productie van goedkope massa-artikelen, tegenover import van hoogwaardige kwaliteitsproducten en fabrieksbehoedigheden zooveel mogelijk uit het moederland.

Bij de wet van 13 Sept. 1935 (N. S. 1935 n°. 556, I. S. 1936 n°. 28) is de opzegging voor Nederlandsch-Indië van de op 6 November 1925 te 's-Gravenhage onderteekende herziene schikking van Madrid van 14 April 1891, betreffende de internationale inschrijving van fabrieks- of handelsmerken, goedgekeurd.

5. Indische Centrale Aanschaffingsdienst.

De I.C.A. ging in 1935 voort met het aanschaffen van goederen, welke in de vereischte kwaliteit, tegen redelijken prijs en met aannemelijken levertijd in Nederlandsch-Indië kunnen worden vervaardigd.

Ten aanzien van vele der in het G.B. 30 Juni 1933 n°. 36 opgenomen artikelen (een opgave hiervan komt voor op blz. 146 van het Indisch Verslag 1934) is de aanschaffing van het Indisch product zoo vanzelfsprekend geworden, dat, indien hier en daar nog een voorkeur voor het geïmporteerde product mocht bestaan, deze niet meer tot uiting komt in de den I.C.A. bereikende aanvragen tot aanschaffing.

Overigens schafte de I.C.A. een groote categorie van in Nederlandsch-Indië niet vervaardigde handelsgoederen aan, waarbij als voorheen aan het Nederlandsch product een prijsvoorkeur wordt gegeven van 10 % boven de buitenlandsche nijverheid.

De wekelijksche publicatie van de door den I.C.A. verrichte aanschaffingen geschiedde als voorheen in het *Economisch Weekblad*.

De waarde der aanschaffingen ten behoeve van autonome ressorten bleef gedurende 1935 ongeveer gelijk aan die over 1934, waarmede niet wil zijn gezegd, dat de I.C.A. thans al datgene aanschafte wat deze instellingen behoeven. Met vele autonome ressorten gelukte het gedurende 1935 niet, of slechts in zeer geringe mate, contact te krijgen of te onderhouden; op den duur zal het echter ongetwijfeld mogelijk worden een zeer belangrijk deel van hetgeen de autonome ressorten behoeven centraal te doen aanschaffen, waarmede niet alleen de belangen van de bestellende gemeenschappen, doch ook die van de Indische nijverheid in hooge mate zullen worden gediend.

Het volgend overzicht vermeldt de waarde van de aanschaffingen per kwartaal in 1935, zoomede, ter vergelijking, de overeenkomstige cijfers over 1933 en 1934.

	1933.	1934.	1935.
1ste kwartaal	f 4 668 829	f 2 241 270	f 2 057 232
2de "	2 031 056	1 633 342	1 592 764
3de "	1 325 780	1 572 749	1 982 366
4de "	4 630 132	5 171 588	6 218 696
Totalen	f 12 655 797	f 10 618 949	f 11 851 058

Het volgend overzicht vermeldt de waarde in guldens van de aanschaffingen gedurende 1935 — zoomede ter vergelijking de cijfers over 1933 en 1934 — ten behoeve van de Departementen van Algemeen Bestuur elk afzonderlijk en de autonome ressorten gezamenlijk.

Namen.	1933.	1934.	1935.
Regeering en Hooge Colleges	—	f 1 050	f 967
Justitie	f 417 267	321 433	430 449
Financiën	f 340 538	f 306 182	f 306 648
Gedetailleerd in diensten:			
Zoutregie	67 359	145 309	111 714
Overige diensten	273 179	160 873	194 934
Binnenlandsch Bestuur	f 599 972	f 577 392	f 716 506
Onderwijs en Eeredienst	283 995	345 246	431 202
Economische Zaken	f 799 069	f 985 451	f 483 008
Gedetailleerd in diensten:			
Boschwezen	100 745	64 525	84 829
Mijnwezen	474 778	491 289	—
Overige diensten	223 546	429 637	398 179
Verkeer en Waterstaat	f 3 280 045	f 2 948 888	f 3 341 501
Gedetailleerd in diensten:			
Dienst van den Mijnbouw	—	—	592 274
P. T. T.-dienst	422 783	349 067	316 151
S. S.-dienst	1 107 231	1 446 879	1 151 669
Electriciteitswezen	65 614	28 228	29 816
Overige diensten	1 684 417	1 124 714	1 251 590

Namen.	1933.	1934.	1935.
Oorlog	f 1 800 284	f 1 377 034	f 1 513 470
Marine	3 192 869	1 741 945	2 417 393
Locale ressorten	1 587 811	1 487 059	1 763 467
Verschillende diensten (papier) . .	—	179 403	144 125
Totaal	f 12 301 850	f 10 271 177	f 11 548 736
Grafische en kantoorbehoefden voor Departementen en verschillende Diensten per accumulatief con- tract	f 339 810	f 347 772	f 301 738
Radio-artikelen voor den Dienst der P.T.T. volgens prijslijstprijzen .	14 137	—	584
Algemeene totalen	f 12 655 797	f 10 618 949	f 11 851 058

Het volgend overzicht geeft de waarde in guldens aan van de aanschaffingen, verdeeld over de verschillende artikelengroepen, gedurende 1935, zoomede, ter vergelijking, de cijfers over 1933 en 1934.

Omschrijving der goederen.	1933.	1934.	1935.
Handelsgoederen:			
Aggregaten, fabrieksinrichtingen . .	f 5 930,—	—	f 2 820,—
Apparaten en toestellen	2 051,95	f 1 574,30	3 798,84
Arbeidswerktuigen en onderdeelen .	58 859,91	92 526,02	197 585,47
Archief-brandkasten en kluisdeuren, kasregisters	9 557,91	11 316,97	13 709,48
Asfalt, zachte, harde	555 928,33	428 197,60	678 360,43
Automobielen en onderdeelen	453 767,66	256 757,91	204 899,82
Borstelwerk	9 736,68	4 476,49	7 061,36
Bevestigingsmiddelen	66 738,01	90 642,33	113 930,92
Brandstoffen (vaste), hout en houtskool	726,—	—	3 956,80
Idem steenkool, cokes	32 570,75	26 554,49	25 189,20
Brandstoffen, vloeibare	5 980 473,95	3 667 629,05	4 066 591,99
Brandweermiddelen	30 981,93	22 519,07	17 467,77
Calcium-carbid	11 806,95	55 585,90	45 672,44
Caoutchouc-artikelen	75 137,69	72 960,32	116 528,44
Cement	574 503,48	562 424,33	826 039,03
Chemicaliën	95 014,22	95 113,03	95 701,22
Dakbedekking, totaal	f 88 655,68	f 82 378,85	f 97 047,55
Gedetailleerd:			
Aarden dakpannen	f 7 229,36	f 7 125,05	f 18 782,62
Asbestcement, dak- en plafondplaten	2 232,38	3 074,42	2 828,77
Buigzame dakvilt en papier	18 318,57	7 276,08	7 496,48

Omschrijving der goederen.	1933.	1934.	1935.
Kneed- en vloeibare	f 4 956,95	f 3 539,77	f 4 850,20
Dakijzer	52 896,74	56 290,70	47 164,66
Sirappen	3 021,68	5 072,83	15 924,82
Drijfriemen	f 9 134,60	f 13 079,41	f 13 195,82
Drijfwerk	2 630,65	3 410,98	5 073,79
Dwarsliggers	728,—	3 401,—	15 520,—
Electrische artikelen, totaal	f 315 557,21	f 374 646,14	f 404 654,14
Gedetailleerd:			
Diversen	f 96 325,05	f 118 132,63	f 156 861,04
Isoleerstoffen	19 702,72	17 880,33	20 879,35
Kabels, leidingsdraad, snoer	42 777,93	28 877,44	36 309,30
Lampen	122 259,68	111 415,10	104 930,46
Machines	16 154,33	27 108,14	24 587,59
Radio	18 337,50	71 232,50	61 086,40
Foto-artikelen	f 3 252,45	f 5 539,47	f 4 119,74
Gaas.	17 336,22	18 709,57	14 837,87
Gassen.	150 696,76	89 732,—	76 813,16
Gereedschappen	77 011,07	92 961,64	100 534,81
Glas en glaswerk	6 489,36	8 035,51	6 153,66
Idem, glazen dakpannen	1 319,29	1 345,11	2 281,87
Goeni-zakken	—	11 097,80	10 281,87
Grafische, school- en kantoorbehoefden	117 977,24	78 470,27	130 825,98
Hang- en sluitwerk	15 799,84	13 273,36	19 038,74
Harsen, lakken en vernissen	26 307,91	21 017,10	26 224,02
Hout en houtwerk	115 864,81	108 894,18	143 903,28
Isoleerstoffen (kalorisch)	4 590,73	16 849,54	10 716,31
IJzeren, draineermaterialen	1 444,23	774,29	741,83
Kalk	8 018,54	2 356,67	2 708,54
Kitten, kleefstoffen en plakmiddelen	2 413,38	740,53	3 397,54
Kleurstoffen (chemisch)	14 838,76	28 033,58	28 761,05
Krachtwerktuigen en onderdeelen	32 931,89	22 197,75	10 738,48
Kwasten en penseelen	2 776,95	3 775,56	2 988,38
Lasch- en soldeermiddelen	20 488,77	25 781,29	23 978,75
Medicamenten	1 437,—	2 550,10	4 366,70
Meet- en weegwerktuigen en onderdeelen	35 323,86	43 894,55	46 650,08

Omschrijving der goederen.	1933.	1934.	1935.
Metalen en legeringen, totaal.	f 330 143,09	f 535 249,29	f 644 117,11
Gedetailleerd:			
Diversen	f 64 175,39	f 94 578,08	f 106 238,35
Kabels, prikkel, telefoondr., staaltouw	31 391,49	65 319,88	75 061,47
Staal, werktuig, veeren	38 311,57	36 899,57	32 213,41
IJzer, plaat, profiel, staaf, beton . .	196 264,64	338 451,76	430 603,88
Oliën en vetten, totaal.	f 664 878,50	f 600 241,75	f 529 387,89
Gedetailleerd:			
Oliën en vetten, minerale	f 622 593,83	f 554 495,70	f 494 048,06
Idem, plantaardig.	16 045,57	7 631,—	10 494,79
Idem, verfoliën	26 239,10	38 115,05	24 845,04
Pakking	f 16 768,51	f 16 972,28	f 27 099,21
Papier, totaal	f 622 227,07	f 714 971,58	f 710 521,70
Gedetailleerd:			
Algemeen.	f 13 947,45	f 28 378,49	f 169 373,97
Padalarang	536 720,75	507 099,59	397 023,01
Bührmann/Internatio	71 558,87	179 493,50	144 124,72
Pek en teer	f 25 594,91	f 143 335,13	f 126 832,95
Poets-, polijst-, schuur- en slijp- middelen	14 062,69	22 487,80	21 141,56
Pompen en onderdeelen	9 512,85	5 548,41	13 056,79
Pijpen en hulpstukken	118 795,53	125 368,84	115 420,11
Reken- en schrijfmachines	83 814,47	91 701,07	118 731,29
Rubberkisten	61 137,22	53 451,28	34 374,23
Rubberbanden	157 428,22	129 179,63	125 456,41
Rijwielen (motor-) en onderdeelen .	61 832,94	123 794,09	105 658,65
Sanitair	6 090,68	5 180,43	8 418,62
Smalspoormaterialen	17 864,96	25 342,66	52 659,18
Springstoffen	3 684,29	3 189,42	15 883,94
Tegels	4 722,81	4 994,57	3 966,60
Textielgoederen en garens	35 592,89	55 015,29	99 319,62
Touwwerk	19 097,23	35 161,63	16 199,65
Tras.	4 727,66	766,15	839,32
Verfstoffen en verven	261 997,41	237 833,80	282 437,76
Verlichtingsartikelen (niet electrisch)	55 504,89	47 401,66	74 013,53
Verzegelingen	3 139,78	11 551,21	35 083,26
Vezelstoffen en vezelwerk	39 634,98	74 908,12	136 454,35

Omschrijving der goederen.	1933.	1934.	1935.
Vliegtuigbenodigdheden	f 4 656,70	f 7 220,29	f 17 967,29
Vuurvast materiaal	23 992,54	15 096,64	28 693,32
Zeep	7 216,50	23 200,49	34 974,96
Zeildoek	—	—	333,80
Diversen	3 237,08	136 604,90	22 663,14
Totaal	f 11 694 167,02	f 9 706 947,47	f 11 027 584,99
Seinmateriaal	6 205,15	3 313,—	2 386,—
Grafische en kantoorbehoefden voor Departementen en verschillende Diensten per accumulatief contract	339 810,10	347 771,66	301 737,54
Radio-artikelen voor den Dienst der P. T. T., volgens prijslijst nrijsen	14 137,04	—	584,42
Totaal	f 12 054 319,31	f 10 058 032,13	f 11 332 292,95
Constructiegoederen:			
Algemeene constructiewerken . . .	f 97 936,34	f 98 745,97	f 44 936,47
Apparaten en toestellen, installatie's	25 495,—	15 654,50	43 558,—
Bruggen	278 333,13	351 727,24	306 242,82
Gebouwen-kappen en hekwerken . .	76 755,—	37 975,03	57 608,72
Hef- en transportinrichtingen . . .	2 558,—	2 039,33	103,50
Hefinrichtingen voor irrigatie . . .	57 711,—	38 200,50	32 487,81
Machine-constructie (rep. werken) . .	27 443,67	10 698,85	7 026,89
Spoorwegmateriaal, rollend	6 077,—	2 022,—	10 977,—
Idem, beveiligingen voor overwegen .	29 169,40	3 853,50	15 824,46
Totaal	f 601 478,54	f 560 916,92	f 518 765,67
Algemeene totalen	f 12 655 797,85	f 10 618 949,05	f 11 851 058,62

Het aan den I.C.A. verbonden kantoor voor de opruiming van overtollige Landsgoederen werd 1 Mei 1935 gesloten.

I. HANDEL.

Bij G. B. 17 Juli 1935 n°. 27 (J. C. n°. 60) is een commissie ingesteld, welke tot taak heeft een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheden voor de bevordering van het handelsverkeer tusschen Nederlandsch-Indië en China en ter zake van voorlichting te dienen (commissie voor de handelsbetrekkingen met China).

De met de Nederlandsche Handel Maatschappij gesloten overeenkomst voor den verkoop in Nederland gedurende de jaren 1935 en 1936 van de voor Landsrekening in Nederlandsch-Indië gewonnen voortbrengselen van den landbouw is opgenomen in Bb. n°. 13428.

1. Groothandel.

a. *Uitvoer.* Kon in het Verslag over 1934 worden vermeld, dat het algemeen prijspeil een lichte verbetering te zien gaf, in 1935 kwam een kleine inzinking, zooals blijkt uit het volgend, door het Centraal Kantoor voor de Statistiek gepubliceerd overzicht van de gewogen indexcijfers van 12 der voornaamste uitvoerproducten (basis 1928 = 100).

	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.
Januari	53	37	33	36	38
Februari.	51	37	32	37	37
Maart.	50	35	33	37	35
April	48	34	33	37	36
Mei	47	34	35	38	36
Juni	46	33	37	38	36
Juli	45	33	37	38	35
Augustus	43	34	36	38	35
September	41	35	34	38	35
October	40	34	33	38	38
November	40	34	34	37	38
December	38	33	34	37	37
Gemiddeld	45	34	34	37	36

Deze achteruitgang vindt men over het geheel genomen ook weerspiegeld in de marktprijzen der meeste uitvoerproducten, zooals blijkt uit onderstaande cijfers van het Centraal Kantoor voor de Statistiek.

	Arachides, Toeban, gepeld, per 100 kg.		Citronella olie A (incl. dr.) per kg.		Copra, Java, f. m. s., per 100 kg.	
	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.
Januari	f 6,40	f 8,91	f 0,96 ⁵	f 0,76 ⁵	f 4,45	f 5,58
Maart	7,50	8,73	0,92 ⁵	0,70 ⁵	4,41	5,87
Mei	6,56	8,26	0,92	0,70 ⁵	4,41	6,64
Juli	6,96	8,30	0,79	0,64	4,53	5,62
Augustus	7,45	8,90	0,74 ⁵	0,62 ⁵	4,73	5,62
October	7,49	8,50	0,71	0,69 ⁵	4,53	6,87
December.	8,10	8,95	0,77	0,67	4,65	6,87

	Damar, assortiment A/E, per 100 kg.		Kapok, Holland kwaliteit geperst, per 100 kg.		Koehuiden, droog, per 100 kg.	
	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.
Januari	f 23,27	f 17,61	f 34,—	f 26,92	f 73,67	f 62,33
Maart	22,26	18,01	34,—	27,11	76,91	60,72
Mei	22,26	20,24	31,77	26,91	71,24	60,72
Juli	21,86	18,21	27,72	27,11	67,19	59,10
Augustus	20,84	18,21	30,45	26,53	65,57	59,10
October	19,93	19,83	28,33	27,12	65,57	66,88
December	17,61	19,63	26,72	27,02	62,33	71,24

	Koffie, Robusta, per 100 kg.		Peper, witte Muntok, per 100 kg.		Rubber, standard sheet en crêpe, per ½ kg.	
	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.
Januari	f 26,71	f 24,29	f 49,79	f 86,02	f 0,16	f 0,19 ⁵
Maart	28,73	21,45	43,71	45,33	0,17 ⁵	0,17
Mei	26,10	20,74	47,96	34,—	0,21 ⁵	0,18
Juli	24,69	19,43	45,33	24,19	0,23	0,18
Augustus	24,89	18,01	52,21	25,90	0,23 ⁵	0,18
October	24,39	19,02	80,55	26,71	0,21	0,19
December	24,49	18,01	95,53	23,27	0,19	0,20

	Tapioca, prima, per 100 kg.		Thee, B.P., B.O.P., P.S. en O.P., per ½ kg.		Tin, per 100 kg.	
	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.
Januari	f 6,43	f 8,63	f 0,38 ⁵	f 0,26 ⁵	f 172,36	f 159,97
Maart	6,81	7,89	0,37	0,22	169,37	146,35
Mei	6,62	8,16	0,36	0,24	168,07	159,48
Juli	6,02	7,12	0,34	0,24	162,26	159,96
Augustus	6,26	6,78	0,33	0,24 ⁵	161,34	154,76
October	6,92	8,25	0,29 ⁵	0,33 ⁵	160,04	155,45
December	8,05	7,53	0,27 ⁵	0,28 ⁵	161,19	150,09

De goederenuitvoer geeft in 1935 ten opzichte van het voorafgegaane jaar naar de waarde een vermindering te zien van 42,8 miljoen gulden, terwijl de export naar de hoeveelheid is gestegen met 363 400 ton. Naar de waarde is de achteruitgang voor Java en de Buitengewesten gelijk verdeeld. Voor Java bedroeg de daling + 21 miljoen en voor de Buitengewesten + 22 miljoen gulden. Naar de hoeveelheid geeft Java een daling te zien van 38 100 ton, terwijl de Buitengewesten ten opzichte van 1934 een vermeerdering aantoonen van 401 500 ton.

De volgende staat van uitvoeren, verdeeld naar de 15 goederengroepen, naar de waarde en de hoeveelheid, geeft een overzicht van den uitvoer van 1935, vergeleken met dien in 1934.

	Nederlandsch-Indië.		Java en Madoera.		Buitengewesten.	
	1934.	1935.	1934.	1935. 1)	1934.	1935. 2)
1. Dierlijke voortbrengselen en fabriekaten daarvan	9,7	9,6	5,1	5,3	4,5	4,3
2. Caoutchouc en getahpertja	88,8	70,—	25,9	22,5	47,5	16,4
3. Drogerijen en specerijen	29,—	25,8	8,6	9,4	20,4	4,—
4. Koffie, v. a. s.	22,5	18,7	8,6	6,4	13,9	1,6
5. Olie- en vethoudende vruchten en zaden en plant-aardige oliën en vetten	23,5	45,1	2,8	4,—	26,7	41,1
6. Suiker, v. a. s.	45,5	86,—	45,5	36,—	—	—
7. Tabak, v. a. s.	37,—	29,3	9,6	7,2	27,4	22,1
8. Tapioca-producten	7,2	6,9	7,2	6,9	—	—
9. Thee	44,9	33,7	35,8	29,9	9,1	6,8
10. Vezels, v. a. s.	12,2	14,2	8,1	8,8	4,1	5,4
11. Overige plantaardige voortbrengselen	22,—	22,9	8,8	9,2	13,3	13,7
12. Aardolien, aardolieproducten, minerale brandstoffen, n. a. g.	99,8	87,4	2,9	1,7	97,—	85,7
13. Cement, ertsen, onedele metalen, tras, zwavel en mineralen, n. a. g.	35,2	37,7	19,6	20,2	15,6	17,5
14. Goederen van verschillende aard	2,4	2,2	1,7	1,5	0,6	0,7
15. Buitenlandsche producten	1,5	2,—	1,—	1,3	0,5	0,7
Totalen	487,3	444,5	131,2	170,3	296,1	274,2
			<i>Brutohoeveel in miljoenen kg.</i>			
1. Dierlijke voortbrengselen en fabriekaten daarvan	29,1	29,8	6,5	6,6	22,5	23,2
2. Caoutchouc en getahpertja	470,8	320,7	95,—	62,7	375,8	258,—
3. Drogerijen en specerijen	111,3	126,5	18,—	19,8	106,7	134,—
4. Koffie, v. a. s.	83,2	82,8	82,7	28,6	50,5	54,2
5. Olie- en vethoudende vruchten en zaden en plant-aardige oliën en vetten	629,7	731,6	56,6	58,9	573,1	672,7
6. Suiker, v. a. s.	1 888,5	1 410,3	1 888,4	1 410,3	—	—
7. Tabak, v. a. s.	45,7	50,6	34,2	40,1	11,6	10,5
8. Tapioca-producten	147,4	159,8	147,4	159,8	—	—
9. Thee	72,9	74,4	58,4	60,6	14,5	13,8
10. Vezels, v. a. s.	94,3	125,—	48,1	57,2	46,2	67,8
11. Overige plantaardige voortbrengselen	627,1	749,2	165,2	185,3	461,9	563,9
12. Aardolien, aardolieproducten, minerale brandstoffen, n. a. g.	5 154,9	5 988,1	173,8	142,6	4 981,1	5 245,5
13. Cement, ertsen, onedele metalen, tras, zwavel en mineralen, n. a. g.	136,2	107,5	116,4	72,5	19,8	35,—
14. Goederen van verschillende aard	5,4	5,7	1,2	1,5	4,3	4,2
15. Buitenlandsche voortbrengselen	7,3	5,2	5,—	2,3	2,9	2,9
Totalen	9 003,8	9 367,2	2 346,9	2 308,8	6 656,9	7 058,4

1) Definitieve cijfers. 2) Voorlopige cijfers.

Hieronder volgen nog korte overzichten van het marktverloop en den uitvoer van verschillende producten. De daarin vermelde hoeveelheden zijn, indien niet anders vermeld, *netto* hoeveelheden.

Rubber. Het jaar 1935 is voor rubber een belangrijk jaar geweest. Het was het eerste jaar, gedurende hetwelk de internationale rubberrestrictie volle twaalf maanden van kracht was.

Zooals bekend, is de aan Nederlandsch-Indië toegestane exporthoeveelheid gesplitst in twee vaststaande deelen: één deel voor ondernemingsrubber en één deel voor bevolkingsrubber.

Het toezicht op den uitvoer van ondernemingsproduct had automatisch plaats en leverde geen moeilijkheden op, doordat het aandeel in den uitvoer voor iedere onderneming kon worden vastgesteld aan de hand van bekende productiecijfers. Het toezicht op den uitvoer van bevolkingsproduct werd geregeld door het heffen van een bijzonder uitvoerrecht, zoodanig variabel, dat de tap en de export in verband met de netto-opbrengst automatisch binnen de gewenschte grenzen bleven.

In enkele gedeelten van den Archipel kon ook voor bevolkingsrubber individueele restrictie worden ingevoerd; voorbereidingen werden getroffen, om deze individueele restrictie met ingang van 1 Januari 1937 ook in de overige bevolkingsrubbergebeden in te voeren.

Het restrictie-percentages was gedurende het eerste kwartaal 25 % en werd vervolgens ieder kwartaal met 5 % verhoogd, zoodat het aan het einde van het jaar 40 % bedroeg.

Voor de ondernemingen beteekende deze gemiddelde restrictie van 32½ % over het geheele jaar een interne restrictie van ruim 35 %. Aangezien de kostprijs voor ondernemingsrubber door deze productiebeperking niet onbeduidend steeg, waren de financieele resultaten, welke de ondernemingen behaalden, niet van dien aard als men aan de hand van de hogere rubberprijzen zou kunnen verwachten.

Het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber ter regeling van den uitvoer steeg van 8 cent per ½ kg bij het begin van 1935 tot 11 cent midden Juni en 14½ cent gedurende October en November.

De statistische positie van rubber geeft in 1935 een belangrijke verbetering te zien. De zichtbare wereldvoorraden daalden van 679 000 ton begin Januari tot 576 000 ton einde December 1935. De rubbermarkt opende begin 1935 met een notering van 19½ cent per ½ kg. In deze notering waren de verwachte resultaten der rubberrestrictie ruim verdisconteerd, zoodat, toen bleek, dat er geen aanleiding bestond om een directe vermindering der wereldvoorraden te verwachten, likwidaties plaats hadden, met als gevolg een reactie in de prijzen. Hierbij kwamen nog de peper-debâcle te Londen, waarbij ook belanghebbenden in rubber betrokken waren, alsook de politieke onrust in Europa, zoodat in de laatste helft van Maart voor Standard Sheets nog slechts ruim 16 cents per ½ kg werd betaald.

Nadat de verhoogde restrictie-percentages voor het derde en vierde kwartaal bekend werden en de statistische positie van het product ook begon te verbeteren, trokken de noteringen weer aan, zoodat het jaar kon sluiten op 20 cent per ½ kg.

De werkelijke rubberuitvoeren bedroegen gedurende 1935 287 470 ton, waarvan 142 578 ton ondernemingsrubber en 144 892 ton bevolkingsrubber. Gedurende 1934 werden 385 798 ton rubber uitgevoerd, waarvan 199 605 ton ondernemingsrubber en 186 193 ton bevolkingsrubber.

Tenslotte zij nog vermeld, dat de hoogeromschreven regeling van het toezicht op den uitvoer van bevolkingsrubber niet heeft kunnen voorkomen, dat de voor 1935 ten uitvoer toegestane hoeveelheid bevolkingsrubber belangrijk werd overschreden. Deze overschrijding kon echter grotendeels worden gedekt door het van Regeeringswege opkopen en daarna annuleeren van uitvoerlicenties voor ondernemingsrubber tot een hoeveelheid van 20 000 ton.

Suiker. De uitvoer van suiker bedroeg gedurende 1933 1 151 387 ton, 1934 1 089 968 ton en 1935 1 027 927 ton, zoodat de export van 1935 wederom beneden dien der voorafgegane jaren bleef. Ook de binnenlandsche afzet wordt lager getaxeerd (302 000 ton in 1935, tegen 320 000 ton in 1934).

Ondanks de toenemende suikerproductie in Britsch-Indië bleef deze bestemming de belangrijkste afnemer van Java-suiker. De export naar Britsch-Indië en Ceylon was zelfs grooter dan in 1934 (386 526 ton in 1935, tegen 351 703 ton in 1934), hetgeen o. m. als een gevolg kan worden beschouwd van den misoogst in Britsch-Indië. Naar Japan werden in 1935 155 934 ton verscheppt, tegen 129 599 ton in 1934. Ook de verschepingen naar Malakka, Siam en de z.g. overige Aziatische bestemmingen gaven een vermeerdering te zien (van 141 892 ton in 1934 tot 166 290 ton in 1935). De verkoopen naar China bleven teleurstellen; China en Hongkong betrokken in 1934 283 594 ton, doch gedurende 1935 slechts 197 631 ton. Zelfs wanneer men aanneemt, dat de naar Japan verscheepte suiker uiteindelijk in China wordt verbruikt, is dit resultaat onbevredigend. De afscheep naar bestemmingen bewesten Suez liep terug van 112 498 ton in 1934 tot 52 161 ton in 1935, doch aan deze achteruitgang moet niet te veel gewicht worden gehecht, aangezien de verkoop naar deze bestemmingen met groot verlies geschiedde.

Ondanks de daling van den totaal-uitvoer, liep de voorraad vrij aanzienlijk terug, namelijk van 2 820 400 ton op 1 Januari 1934 tot 2 020 600 ton op 1 Januari 1935 en 1 175 200 ton op 1 Januari 1936, voornamelijk als gevolg van de rigoureuze productiebeperking.

Terwijl de oogst-1933 1 491 000 ton en de oogst-1934 646 000 ton bedroeg, werd de oogst-1935 beperkt tot 512 000 ton, terwijl de oogst-1936 geraamd mag worden op 560 000 ton.

Tengevolge van de hogere wereldmarktprijzen was 1935 voor de Java-suikerindustrie van financieel standpunt bezien gunstiger dan 1934.

De statistische wereldpositie verbeterde vooral door de belangrijke vermindering in 1935 van den wereldsuikervoorraad, welke volgens „Die Deutsche Zuckerindustrie” terugliep van 8 770 200 ton op 1 Januari 1934 tot 8 548 300 ton op 1 Januari 1935 en 7 284 000 ton op 1 Januari 1936.

Java heeft, zooals eerder reeds vermeld, door een rigoureuze productiebeperking niet weinig tot dit resultaat bijgedragen.

Naast de verbeterde statistische positie werkte de in verschillende landen geconstateerde vermeerdering van het verbruik mede tot een betere prijszetting.

De in November 1934 ingezette prijsstijging hield ook gedurende de eerste maanden van 1935 aan. Te Londen steeg de prijs voor „raws” in shillings per cwt c. i. f. van 4/3 einde 1934 tot 5/— einde Maart 1935. Gedurende deze periode verhoogde de Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Afzet van Suiker (N.I.V.A.S.) hare limites o. a. voor superieur naar de Westkust van Britsch-Indië van f 3,05 tot f 3,55 en naar Hongkong van f 2,90 tot f 3,75. Nadien trad te Londen een prijsdaling in, zoodat de noteering aldaar einde Juni op sh. 4/2½ kwam. Deze daling was o. a. een gevolg van het feit, dat Cuba 200 000 ton meer produceerde dan was vastgesteld, terwijl San Domingo zijn surplus-voorraad van ± 90 000 ton op de markt wierp.

De N.I.V.A.S. kon aanvankelijk hare limites nog verhoogen, o. a. tot f 4 voor superieur naar de Westkust van Britsch-Indië en tot f 4,30 voor superieur naar Hongkong, welke noteeringen tot in Juni konden worden gehandhaafd. Daarna was zij echter genoodzaakt hare limites te verlagen tot respectievelijk f 3,55 en f 4 voor bovengenoemde kwaliteiten en bestemmingen. Tegen het einde van Juli stegen de prijzen evenwel weer en de N.I.V.A.S. bereikte eind October de hoogste limites van het jaar, namelijk f 4,30 voor de Westkust van Britsch-Indië en f 4,70 voor Hongkong, in beide gevallen voor superieur, welke noteeringen tot begin 1936 konden gehandhaafd blijven.

Einde 1935 was de situatie voor Java minder onbevredigend dan een jaar tevoren, hoewel niet uit het oog mag worden verloren, dat Java nog steeds over een productie-apparaat beschikt, dat ruim tweemaal zooveel kan produceeren als de mogelijk geachte afzet.

Thee. De thee-export, welke gedurende de jaren 1932, 1933 en 1934 een gestadigen achteruitgang te zien gaf van 78 763 ton in eerstgenoemd jaar tot 71 874 ton in 1933 en 64 238 ton in 1934, is gedurende 1935 een weinig gestegen, namelijk tot 65 637 ton. Ten opzichte van 1934 heeft deze uitvoer, verdeeld naar de werelddeelen, enkele wijzigingen ondergaan. De export naar Europa, waar Nederland en Engeland de eenige koopers van belang zijn, is met \pm 2000 ton gedaald. Hiertegenover staat een vermeerdering van den uitvoer naar Noord- en Zuid-Amerika van onderscheidenlijk 1500 en 800 ton.

Nederland en de Angelsaksische landen zijn als gewoonlijk de belangrijkste afnemers van Nederlandsch-Indische thee, zooals uit de volgende cijfers blijkt (hoeveelheden in tons van 1000 kg):

	1933.	1934.	1935.
Nederland	17 694	15 563	14 675
Engeland	24 054	18 062	16 557
Australië	12 704	13 260	12 793
Vereenigde Staten van Amerika .	6 350	5 497	7 022

Begin 1935 liet het zich aanvankelijk aanzien, dat de daling van het prijsniveau zich gedurende 1935 verder zou voortzetten. De Amsterdamsche veilingsprijzen daalden van gemiddeld 34 cent per $\frac{1}{2}$ kg begin Januari tot 28 $\frac{1}{2}$ cent einde Maart. Deze voortgezette daling is te beschouwen als een gevolg van groote aanvoeren uit landen, welke niet bij het restrictie-schema waren aangesloten; hierdoor gingen de goede resultaten, in 1933 met de restrictie behaald, practisch weder geheel verloren.

Nadien werkten echter drie factoren samen om de markt een beter aanzien te geven en wel: 1°. kleinere oogsten in verschillende productielanden als gevolg van de heerschende droogte; 2°. de verhooging van het internationale restrictiepercentage van 12 $\frac{1}{2}$ % gedurende April 1934 t/m Maart 1935 tot 17 $\frac{1}{2}$ % voor de periode 1 April 1935 t/m 31 Maart 1936, welke stijging van het internationale productiepercentage, die voor Nederlandsch-Indië een interne productiebeperking van 41 $\frac{1}{2}$ % beteekent, van de producenten groote offers vergt in den vorm van hogere productieprijzen, waardoor de meerdere opbrengst der betere marktprijzen weer ten deele wordt gecompenseerd; 3°. een periode van stockvorming tengevolge van de onrust op politiek gebied.

Het gevolg hiervan is geweest, dat de theeprijzen op de veilingen te Amsterdam opliepen tot gemiddeld 32 $\frac{1}{2}$ cent per $\frac{1}{2}$ kg in Augustus en tot 48 $\frac{1}{2}$ cent gedurende de eerste helft van October. Hiermede was echter het hoogste punt bereikt: in November en December zonk de markt weder in. Het jaar sloot op een gemiddelde van 39 $\frac{1}{2}$ cent per $\frac{1}{2}$ kg.

Tenslotte zij nog vermeld, dat de voorraden te Londen bedroegen: einde 1933 303 miljoen lbs, einde 1934 288 miljoen lbs en einde 1935 265 miljoen lbs, waaruit valt af te leiden, dat de statistische positie van dit product gedurende de laatste jaren geleidelijk is verbeterd.

Koffie. De koffie-uitvoer bleef in 1935 gelijk aan dien van het vorig jaar (81 843 ton in 1934 en 81 447 ton in 1935). Hiervan was in genoemde jaren resp. 74 843 en 72 626 ton Robusta-koffie en 5931 en 7767 ton arabica-koffie (exclusief Timor-arabica).

Nederland betrok in 1935 2312 ton arabica, tegen 1569 ton in 1934. Naar de Scandinavische landen werd in deze jaren resp. 2457 ton tegen 2001 ton verscheept, terwijl de uitvoer naar de Vereenigde Staten van Amerika met 1072 ton in 1935 ongeveer gelijk bleef aan dien van 1934 met 1068 ton. In deze cijfers is de heruitvoer van Timor-arabica naar de verschillende bestemmingen niet begrepen. De totale heruitvoer van Timor-koffie bedroeg trouwens in beide jaren nog geen 1000 ton.

Van den Robusta-uitvoer bleef Frankrijk de belangrijkste koper met 25 069 ton in 1934 en 24 027 ton in 1935. Nederland betrok in 1934 10 406 ton en in 1935 12 429 ton. Deze twee belangrijke afnemers geven vrij constante cijfers te zien. De drie Skandinavische landen namen in 1935 7456 ton Robusta-koffie af, tegen 5887 ton in 1934; Denemarken was hiervan met resp. 5901 en 4857 ton de belangrijkste koper. Zeer sterke schommelingen geeft de Robusta-uitvoer naar de Vereenigde Staten van Amerika te zien (2221 ton in 1933, 13 502 ton in 1934 en 3672 ton in 1935). De uitvoeren naar Italië bleven met 3408 ton in 1934 en 3694 ton in 1935 vrijwel op peil, terwijl de export naar Spanje een verbetering te zien geeft (3307 ton in 1935, tegen 2450 ton in 1934). Ook de uitvoer naar Singapore steeg (van 4309 ton in 1934 tot 5350 ton in 1935).

Tot September 1935 gaven de noteeringen voor de verschillende Nederlandsch-Indische koffiesoorten een nagenoeg onafgebroken daling te zien. Robusta W.I.B. liep te Soerabaja terug van f 24,29 per 100 kg in Januari tot f 17 in September. Palembang-Robusta daalde in deze periode van f 15,60 tot f 9,30 per 100 kg. Boengi-koffie (Makassar) kwam van f 36,43 op f 26. Weliswaar stegen de prijzen in October, doch deze verbetering kon gedurende November en December niet gehandhaafd blijven. De gemiddelde noteering van Robusta W.I.B. bedroeg in December f 18,01 per 100 kg; de overeenkomstige noteeringen van Palembang-Robusta- en Boengi-koffie waren resp. f 9,72 en f 26,72. Bij dergelijke lage prijzen konden slechts weinig koffie-ondernemingen zonder verlies werken.

Tabak. De uitvoer van bladtabak steeg van 43,7 miljoen kg in 1934 tot 46,7 miljoen kg in 1935 tengevolge van de stijging van den uitvoer van Java-krosok van 20,4 miljoen kg tot 26,7 miljoen kg.

De export van Vorstenlandsche bladtabak, geen krosok, steeg van 9 miljoen kg tot 9,8 miljoen kg, terwijl Java-blad terugliep van 3 miljoen kg tot 2,2 miljoen kg. De uitvoer van Deli-tabak daalde van 11,1 miljoen kg in 1934 tot 10 miljoen kg in 1935. De afzet van Sumatra-tabak was gedurende 1935 niet onbevredigend. Er werden \pm 135 000 pakken naar Nederland verscheept, tegen ruim 131 000 pakken in 1934, terwijl nog voldoende overbleef voor een bevredigenden afscheep naar bestemmingen in het Verre Oosten, met name voor Penang, Singapore en Hongkong.

De ondernemingen in Deli pasten in 1935 wederom dezelfde restrictie toe als in 1934. Gedurende 1935 heerschte op de veilingen in Nederland voortdurend een vaste stemming voor Sumatra-tabak. Omtrent het resultaat van de inschrijvingen kan worden medegedeeld, dat 132 267 pakken werden verkocht tegen een gemiddelden prijs van 121 cent per pond, tegen 133 583 pakken in 1934 tegen 137 cent per pond. De lagere, overigens nog winstgevende prijs in 1935 moet, behalve aan de mindere kwaliteit van het product, worden geweten aan de moeilijkheden, ondervonden bij den afzet naar Duitschland. Amerika kocht in 1935 12 300 pakken, hetgeen ruim 2800 pakken meer is dan in 1934.

Bij een beschouwing van de situatie voor Java-tabak wordt, evenals in het vorig jaaroverzicht, ook ditmaal verschil gemaakt tusschen de in Midden-Java gedreven tabakscultuur van de ondernemingen, welke in de gouvernementen Soerakarta en Jogjakarta gelegen zijn, en die van bevolkingstabak, welke in hoofdzaak voorkomt in de residentie Kedoe.

Het jaar 1935 gaf een buitengewone verlaging van het marktniveau van Vorstenlanden-tabak in Europa te zien.

De oogst, welke dat jaar aan de markt kwam, was kwalitatief bevredigend; hoewel niet van bijzonder mooie kwaliteit, is toch gebleken, dat de markt dezen oogst zeer vlot heeft opgenomen, waaruit mag worden geconcludeerd, dat de kwaliteit in elk geval bruikbaar was.

De door de Amsterdamsche markt verspreide berichten omtrent een slechte kwalitatieve uitlevering zijn door latere uitspraken geheel gelogenstraft. Het verlaagd prijsniveau, dat vooral in het najaar scherp naar voren trad, moet dan ook voor een zeer belangrijk deel worden toegeschreven aan de bijzonder ongunstige omstandigheden, waaronder de tabakshandel in Nederland momenteel verkeert. De gemiddelde prijs in de inschrijving te Amsterdam is uitgekomen

op \pm 21 cent. Dit hangt nauw samen met den afzet van tabak naar Duitschland, welke in het afgelopen jaar zeer sterk werd beïnvloed door de clearing-regeling, waardoor slechts een klein deel van de vroegere hoeveelheden Vorstenlanden-tabak naar Duitschland kon worden verkocht.

Hoewel de financieele resultaten voor alle ondernemers ongunstig waren, heeft hen dit toch niet weerhouden om ook in 1935 een tabaksaanplant in den grond te brengen, waarbij dooreen \pm 16 % vrijwillige areaalsrestrictie werd toegepast ten opzichte van het areaal, dat in 1930 werd beplant.

De weersomstandigheden voor den nieuwen oogst zijn in 1935 niet gunstig geweest. De regens vielen weliswaar op tijd in, doch werden afgewisseld door veel te lange droogte-periodes.

Zooals reeds in het vorig Verslag tot uitdrukking werd gebracht, waren de vooruitzichten voor den export van krosok in het afgelopen jaar zeer ongunstig en de uit het Semarang-rayon geëxporteerde hoeveelheden krosok zijn dan ook in 1935 zeer belangrijk achteruitgegaan ten opzichte van de daaraan voorafgegane jaren.

De in Europa betaalde prijzen liepen terug tot een zoodanig niveau, dat het voor de Chineesche opkoopters niet meer loonend was om de tabak voor export te bewerken. Zelfs bij de vigeerende zeer lage opkooprijzen, waardoor de bevolking een uiterst minimaal rendement van haar gronden kreeg, bleek dat de krosok niet meer met succes op de Europeesche markt te plaatsen viel. Van de afschaffing van het uitvoerrecht hebben dan ook alleen de betere soorten krosok nog kunnen profiteren, daar het zeer lage prijsniveau reeds uitermate remmend op den export heeft gewerkt. Een uitzondering maakten nog enkele mooie partijtjes uit den na-oogst 1934, waarvan het prijsniveau echter eveneens sterk gedrukt werd ten opzichte van de voorafgegane jaren. Liet in 1934 de belangstelling van de zijde van de binnenlandsche sigarenindustrie nog geenszins te wenschen over, ook hierin kwam verandering, mede doordat tabak van andere herkomst eveneens een concurrentie-factor ging vormen voor het fabriceren van op Java gemaakte goedkope sigaren.

De kwaliteit van den vóroogst is meegevalen, waardoor veel belangstelling van de zijde van de kerf werd getoond. De later in het seizoen geoogste tabak had van droogte te lijden, terwijl de na-oogst wederom een goede kwaliteit opleverde, zoodat ruimschoots voldoende materiaal aanwezig is voor de locale sigarenindustrie.

In tegenstelling met dien van Kedoe, heeft de export van Banjoemas zijn positie van 1934 kunnen handhaven. De oogst 1934, welke eerst in 1935 tot afscheep kwam, bleek een behoorlijk beregend type te vertoonen, zoodat — in aanmerking genomen de ongunstige marktomstandigheden — nog redelijke prijzen daarvoor konden worden bedongen. Toch nam de plant-animo voor den na-oogst 1935 eveneens belangrijk af, hetgeen ontegenzeggelijk verband houdt met het uiterst lage prijsniveau van de Europeesche markt. Aangezien de afzet naar Duitschland ook voor de tabak van deze streek een belangrijke speelt, ondervond de markt hiervan den terugslag in ernstige mate. De clearing-regeling met dat land was oorzaak van een belangrijke inkrimping van den afzet in die richting, hetgeen niet naliet een zeer merkbaaren invloed op het prijsniveau te veroorzaken. De vooruitzichten van den krosokhandel blijven dan ook zeer ongunstig.

Tapioca-producten. De uitvoer van alle tapioca-producten steeg van 147 402 ton bruto in 1934 tot 159 764 ton gedurende 1935, een vermeerdering van \pm 13 000 ton. Hiermede is de daling van 1933 op 1934, welke ruim 27 000 ton bedroeg, weer voor de helft ingehaald. De uitvoeren voor de verschillende soorten tapioca-producten bedroegen de laatste twee jaren (in tons netto van 1000 kg):

	1934	1935
Gaplek	25 353	35 720
Gaplekmeel	6 975	5 023

Tapiocameel	92 972	100 278
Vlokken en siftings	5 990	5 198
Pearl en seeds	13 484	10 584
Ampas (bruto-gewicht)	623	886

De sterke stijging in den uitvoer van gaplek komt geheel op rekening van Spanje, waarheen in 1934 bijna 19 000 ton werd verscheept, terwijl deze bestemming in 1935 bijna 32 000 ton afnam, een vermeerdering van \pm 13 000 ton. De uitvoer naar Japan liep terug van 5500 ton in 1934 tot ruim 3300 ton in 1935.

Voor gaplekmeel steeg de uitvoer naar Engeland van 2212 ton in 1934 tot 3648 ton in 1935, waartegenover een daling van den export naar de Vereenigde Staten van Amerika staat van 2420 ton in 1934 tot 1032 ton in 1935.

De afscheep van tapiocameel naar de Vereenigde Staten van Amerika steeg van 71 589 ton in 1934 tot 83 954 ton gedurende 1935. De export naar Engeland daalde van 6700 ton in 1934 tot 3700 ton in 1935. Naar Singapore en Hongkong werden in 1935 ongeveer gelijke hoeveelheden verscheept als in 1934 (3000 ton en 5000 ton).

De export van vlokken en siftings liep met \pm 800 ton terug tengevolge van minderen afscheep naar Engeland (in 1934 3465 ton en in 1935 3029 ton) en verschillende kleinere bestemmingen.

Pearl en seeds geven ten opzichte van 1934 een achteruitgang van \pm 3000 ton te zien, voornamelijk tengevolge van een vermindering van \pm 1100 ton in den afscheep naar Britsch-Indië. De Vereenigde Staten van Amerika betrokken in 1935 600 ton minder dan in 1934. De uitvoer naar Europa, Hongkong en China liep met \pm 700 ton terug.

Gedurende de eerste 4 à 5 maanden van 1935 was van Amerikaansche en Chineesche zijde goede belangstelling voor tapiocameel. De noteering voor de verschillende kwaliteiten liep te Batavia dan ook op tot f 6,40 à f 7,69 per 100 kg. Einde Mei luidde de belangstelling, zoodat de prijzen terugliepen tot f 4,62 à f 5,67 in Augustus. September en October gaven als gevolg van verschillende factoren, waaronder het oploopen van de prijzen op de graanmarkt, den ongunstigen politieken toestand en een sterk verminderd aanbod van grondstoffen, een prijsstijging te zien tot f 5,83 à f 6,88, waarop echter in het laatst van November en gedurende December weer een reactie volgde in verband met het uitblijven van vraag uit China, zoodat de markt sloot op f 5,26 à f 5,91. Tengevolge van de groote vraag naar cassave-producten voor inheemsche consumptie en in verband met de door de buitengewone oostmoessondroogte veroorzaakte mindere opbrengsten kregen de tapiocafabrieken in Priangan over het algemeen weinig aanbod van grondstoffen, terwijl ook exporteurs van gaplek en gaplekmeel vaak moeite hadden om product te krijgen.

Voor de fancy-producten bestond dit jaar over het algemeen slechts matige belangstelling van het buitenland. De noteeringen volgden ongeveer het verloop van de meelprijzen. Einde 1935 bedroeg de prijs te Batavia voor flakes A en seeds A f 8,10 à f 8,50, die voor pearl f 8,50 à f 8,90 per 100 kg.

In het nieuwe Nederlandsch-Amerikaansche handelsverdrag is de vrijdom van invoerrecht op tapioca-producten geconsolideerd.

In gaplek werd gedurende de eerste maanden van 1935 weinig gedaan. Door den invloed van een op 24 Juli in werking getreden vrachtverlaging van f 4 per last, maar vooral tengevolge van een begin Augustus bekend gemaakte tijdelijke verlaging van f 10 per last, beide geldende voor afscheep naar Spanje, gaf de gaplek-markt een bevredigende opleving te zien, zoodat gedurende de maanden September en October flinke hoeveelheden werden verscheept. Nadat op 31 October 1935 laatstgenoemde tijdelijke verlaging afliep, daalde de belangstelling van exporteurs sterk.

In gaplekmeel, dat regelmatig slechts weinig hooger noteerde dan gaplek, ging in 1935 weinig om.

De prijs van gaplek, welke bij het begin van 1935 f 3 à f 3,25 per 100 kg bedroeg, daalde met eenige fluctuaties tot f 2,25 à f 2,50 per eind December; die van gaplekmeel liep met eenige schommelingen terug van f 3 à f 3,25 tot f 2,50 à f 2,75 per 100 kg.

Peper. Zooals in het vorig Verslag vermeld, werd peper gedurende 1934 een speculatie-objekt van een te Londen gevormde pool, die de prijzen tot abnormale hoogte wist op te drijven door het opkopen van groote hoeveelheden witte peper. Begin 1935 bleek de pool evenwel niet voldoende kapitaalkrchtig om deze enorme hoeveelheden te financieren, zoodat de noteeringen te Londen inzakten van 16 d. per lb op 2 Januari tot 13 $\frac{3}{4}$ d. op 29 Januari. Nadien werden geen noteeringen meer geseind en begin Februari bleek definitief, dat de pool niet meer in staat was de aangegane verplichtingen na te komen, hetgeen eindigde met de ineensorting van de pool en het faillissement van enkele erbij betrokken firma's, terwijl enkele exporteurs in Nederlandsch-Indië gevoelige verliezen leden.

Een algeheele inzinking der prijzen werd voorkomen door de oprichting van een nieuwe pool, de „Pepper Sales Control Committee”, welke de voorraden van de oude pool (\pm 20 000 ton) overnam en den prijs fixeerde op 9d. per lb, welke noteering zij definitief tot begin Juli kon handhaven. Gedurende de maand Juli werden geen noteeringen voor witte peper uitgeseind, doch einde dier maand werd de prijs vastgesteld op 4 $\frac{3}{4}$ d. per lb. Nadien schommelde de noteering rond dezen prijs. Een enkele maal werd tot 5d. per lb verhandeld en dan weer tot 4 $\frac{1}{2}$ d. per lb afgedaan, waarop het jaar 1935 ook sloot. Het was inmiddels gelukt, den voorraad te Londen terug te brengen van 20 000 ton tot 13 700 ton einde December 1935.

In verband met het optreden van de pool te Londen konden het restant van den ouden Bangka-oogst en het eerste product van den nieuwen oogst tegen bevredigende prijzen worden van de hand gedaan. In Januari werd f 86,02 per 100 kg betaald, doch reeds in Maart werd het product tegen f 45,33 verhandeld, terwijl in Juli nog slechts f 24,19 werd betaald. Gedurende het laatste kwartaal liepen de prijzen verder terug; het jaar sloot op f 23,27.

De noteering voor zwarte peper volgde over het geheel genomen die voor witte peper en daalde van f 30,76 in Januari tot f 18 in Februari, waarna in Mei en Juni dalingen tot resp. f 14 en f 12,50 plaats vonden. Gedurende Augustus en tot half September bleef de prijs terugloopen tot f 10,20 per 100 kg, waarna een kleine verbetering tot f 13,90 in October intrad. Het jaar sloot op f 11,20 per 100 kg.

De peperuitvoeren bedroegen gedurende de laatste drie jaren in tons van 1000 kg netto:

	1933.	1934.	1935.
Zwarte peper	28 145	26 550	46 159
Witte peper	15 841	21 632	12 262
Totaal	43 986	48 182	58 421

De regelmatige stijging van dezen uitvoer werd veroorzaakt door de groote uitvoeren van zwarte peper in 1935 en de stijging van witte peper in 1934 ten opzichte van 1933. De belangrijkste bestemmingen van dezen uitvoer waren gedurende 1934 en 1935:

Soorten en bestemmingen.	1934.		1935.	
	Java.	Buiten-gewesten.	Java.	Buiten-gewesten.
<i>Witte peper.</i> Totaal	1 338	20 294	1 124	11 138
Nederland	164	259	52	635
Engeland	790	3 640	583	1 201
Vereenigde Staten van Amerika	132	897	45	859
Singapore	12	14 701	82	7 157
<i>Zwarte peper.</i> Totaal.	2 392	24 158	3 563	42 596
Nederland	245	214	30	684
Engeland	430	2 885	1 017	5 703
Vereenigde Staten van Amerika	1 076	9 454	568	14 119
Singapore	458	6 230	647	9 232

Copra. De ontwikkeling van de situatie op de markt voor oliën en vetten gedurende 1935 is ook voor de klappercultuur zeer gunstig geweest, zoodat de uitvoer der Buitengewesten zich niet alleen geheel kon herstellen van den terugval in 1934, doch zelfs op een hoog niveau kwam. De uitvoer van Nederlandsch-Indië steeg van \pm 417 100 ton in 1934 tot 483 400 ton in 1935. De afscheep van Java bedroeg in beide jaren telkens \pm 3700 ton.

De uitvoer naar Nederland steeg van 91 957 ton in 1934 tot 141 091 ton in 1935, doch deze export heeft uiteindelijk slechts voor een klein gedeelte Nederland als eindbestemming. Denemarken moest in verband met betalingsmoeilijkheden zijn orders beperken en kreeg in 1935 slechts 86 530 ton, tegen 109 237 ton in 1934. De Vereenigde Staten van Amerika betrokken in 1935 slechts 1300 ton, tegen 18 333 ton in 1934. De bestaande processing tax daar te lande wordt geheven op basis van \$ 0,05 per lb olie in de ingevoerde oliehoudende zaden en vruchten en wel boven het gewone invoerrecht. Op copra uit de Philippijnen werd echter slechts \$ 0,03 per lb geheven, zoodat de mogelijkheid van afscheep naar de groote Republiek voor Nederlandsch-Indië practisch geheel verviel. Merkwaardig is een uitvoer van 3292 ton naar de Philippijnen in 1935, tegen nihil in 1934. Deze uitvoer is echter zeer zeker niet van blijvenden aard en werd veroorzaakt, doordat men aldaar tijdens de sterke prijsstijging zóóveel naar de Vereenigde Staten van Amerika had verkocht, dat de fabrieken gebrek aan grondstof kregen.

De noteering van Nederlandsch-Indische copra fins c.i.f. Europa-havens steeg van £ 10,7,6 begin Januari 1935 tot £ 14,1 op den 21sten dier maand. Hierna trad een scherpe reactie in, waarna de prijzen zich over het algemeen tusschen £ 12 en £ 13 bleven bewegen, totdat in Juni en de eerste helft van Juli de prijs terugliep tot £ 10,5. Vervolgens had een vrij snel herstel plaats, waarna de noteering gedurende geruimen tijd op ruim £ 11 bleef. Omstreeks medio September zette een prijsstijging in, welke zich in October, November en December verder voortzette. Het jaar sloot op £ 15,15 per ton.

In de binnenlandsche gebieden, waar de klappercultuur door de bevolking in belangrijke mate wordt bedreven, is de prijsstijging voor copra van groote betekenis geweest, terwijl de productie er door werd gestimuleerd.

Arachides. Als gevolg van de betere tendenz voor oliehoudende zaden in 1935, staken de prijzen voor dit jaar gunstig af bij die van 1934. Toebankwaliteit opende begin 1935 op f 8,91, liep dan geleidelijk terug tot f 8,30 in Juli, terwijl het jaar na enkele schommelingen sloot op f 8,95. De uitvoer van grondnoten kwam boven het lage peil van 1934 terecht en steeg van 10 219 ton

in dat jaar tot 12 387 ton in 1935. Hiervan was in 1934 1348 ton ongepeld en 8872 ton gepeld product en in 1935 1364 ton ongepeld en 11 023 ton gepeld. Java was zooals gewoonlijk de belangrijkste producent met 1364 ton ongepeld en 9111 ton gepeld product. De afscheep was voornamelijk naar Singapore en Engeland gericht.

Kapokpitten. Het jaar 1935 opende met kleine voorraden, welke geleidelijk werden verkocht tegen teruglopende prijzen van f 3,70 begin Januari tot f 2,35 in Juli. Voor den nieuwen oogst, levering September, waren de vraagprijzen aanvankelijk te hoog, doch begin Maart kwamen de eerste afdoeningen tot stand, welke echter beperkt bleven tot enkele transacties met oliefabrieken en exporteurs. Grootte verkoopen hadden in Juni aan de oliefabrieken plaats. In Juli waren houders weinig geneigd om af te geven en langzamerhand ontstond in Augustus een vaste marktstemming, welke zich gedurende de overige maanden van het jaar wist te handhaven, zoodat de noteeringen aan het einde van 1935 konden aantrekken tot f 3 à f 3,25. De voorraden waren einde 1935 gering. De uitvoer van kapokpitten bedroeg 26 088 ton in 1934 en daalde tot 17 200 ton in 1935. Naar Japan werd in 1934 16 964 ton en in 1935 14 416 ton verscheept. De uitvoer naar de Vereenigde Staten van Amerika liep in deze jaren terug van 8907 ton tot 2783 ton. De uitvoer van kapokpittenolie steeg van 2691 ton in 1933 tot 2757 ton in 1934 en 4373 ton in 1935. De export was geheel naar de Vereenigde Staten van Amerika gericht, in tegenstelling met de jaren 1929 t/m 1933, toen Engeland practisch de eenige gegadigde was. De noteering liep gedurende de laatste twee jaren op van f 1,05 à f 1,10 tot f 3,25 à f 3,30.

Palmolie. De uitvoer van palmolie uit de Buitengewesten (Java voert practisch geen palmolie uit) steeg in 1935 tot 143 191 ton, tegen 121 260 ton gedurende 1934. In hoofdzaak was dit een gevolg van den sterk vermeerderden export naar de Vereenigde Staten van Amerika, welke steeg van 43 439 ton in 1934 tot 97 900 ton in 1935. De uitvoer naar Nederland bleef vrijwel gelijk (\pm 28 000 ton in 1934 en 29 000 ton in 1935). De afscheep naar Italië, Duitschland en Engeland liep echter gevoelig terug en wel van resp. 20 331, 15 404 en 10 335 ton in 1934 tot resp. 9036, 3986 en 1332 ton in 1935. De marktsituatie voor dit product verbeterde sneller en krachtiger dan die voor klapperproducten. Gedurende de laatste maanden van 1934 trokken de prijzen zoodanig aan, dat de oliepalmcultuur weder op winstgevende basis kwam. In Mei 1935 begonnen de prijzen te Londen terug te loopen van \pm £ 20 per ton tot £ 16,15 in Juli, waarna een geleidelijke verbetering inzette, welke tot in October voortduurde. De gemiddelde noteering kwam in deze maand op £ 20,11 per ton, waarna de prijs een weinig terugliep.

Bij het Nederlandsch-Amerikaansch handelsverdrag werd de bestaande processing tax van 3 dollarcent per lb voor palmolie geconsolideerd, evenals de bestaande vrijdom van invoerrecht.

Kapok. Gedurende 1935 werden verschillende maatregelen genomen ter bevordering van den afzet, ter stabiliseering zoo mogelijk van de wereldmarktprijzen en ter reglementeering van den export.

Op 1 Juli 1935 trad de kapokbelangen-ordonnantie 1935 (I. S. 1935 n°. 165) in werking, waarbij de uitvoer van kapok zonder vergunning van den Directeur van Economische Zaken werd verboden. Deze vergunningen worden slechts aan ingeschreven exporteurs verstrekt.

Bij de kapokuitvoer-verordening (I. S. 1935 n°. 292) werd ter bestrijding van de kosten der uitvoering van de kapokbelangen-ordonnantie een uitvoerrecht van 40 cents per 100 kg ingesteld, terwijl door de z.g. kapokbelangen-verordening (I. S. 1935 n°. 293) de werkwijze van de in de kapokbelangen-ordonnantie ingestelde „Kapokcentrale” werd omschreven. Deze Kapokcentrale werd 1 Augustus 1935 door den Directeur van Economische Zaken te Semarang geïnstalleerd. Haar doel is om te bevorderen, dat de producent een loonenden prijs krijgt voor zijn product en dat de totale productie door een goed georganiseerd export-apparaat tegen redelijke prijzen wordt afgezet. Hare werkzaamheden omvatten o. a.: het

zoeken van nieuwe afzetgebieden en nieuwe toepassingen; het bevorderen van het wetenschappelijk onderzoek van kapok; het bestudeeren van opkoopverhoudingen in de desa; het geven van voorlichting inzake de kapokbereiding voor verschillende markten en de vigeerende marktprijzen. Het reglement voor de Kapokcentrale is opgenomen in Bb. n°. 13490.

Het export-quotum voor kapok gedurende het licentiejaar 1 Juli 1935 t/m 30 Juni 1936 is verhoogd en vastgesteld op 21 500 000 kg (I. S. 1935 n°. 605).

De nauwe samenwerking, welke tengevolge van de genoemde maatregelen reeds tusschen exporteurs was ontstaan, heeft in 1936 geleid tot de oprichting van een Vereeniging van kapokexporteurs.

Het jaar 1935 opende op f 26,10 à f 27,12 per 100 kg voor Holland-kwaliteit, terwijl Amerika-kwaliteit werd afgedaan varieerend van f 25,10 tot f 25,50. Februari en Maart gaven een kleine inzinking te zien, doch gedurende de maand April lagen de noteeringen weer op Januari-peil. De tweede helft van 1935 zette in met noteeringen van f 26,31 en f 25,10 resp. voor Holland- en Amerika-kwaliteit, welke behoudens kleine schommelingen geruimen tijd gehandhaafd konden blijven. Toen in September de nieuwe oogst begon af te komen en de aanvoeren steeds grooter werden, zakten de prijzen tijdelijk met f 0,80 à f 1,20 per 100 kg, doch eind October werd voor Holland-kwaliteit f 26,72 betaald, terwijl Amerika-kwaliteit weer f 25,10 deed. Holland-kwaliteit bleef hierop tot einde 1935, terwijl Amerika-kwaliteit nog opliep tot f 25,50 per 100 kg.

De uitvoer van ontpitte kapok gedurende de jaren 1934 en 1935 de volgende cijfers te zien (in tonnen):

	1934.		1935.	
	Java.	Buiten-ge-westen.	Java.	Buiten-ge-westen.
<i>Ontpitte kapok.</i>				
Totale uitvoer	18 083	1 244	22 338	971
Naar Nederland	4 897	1 051	3 675	629
„ de Vereenigde Staten van Amerika	6 797	107	12 054	279
„ Australië	3 326	—	3 869	—
„ Nieuw-Zeeland	906	—	806	—

Gedurende de eerste helft van 1935 was de afscheep zeer groot tengevolge van ruime vraag van de zijde van Amerika. Vooral gedurende April en Juni hadden groote verschepingen plaats in verband met de vooraf aangekondigde vrachtverhoogingen per 1 Mei en 1 Juli.

In overleg met het Departement van Economische Zaken namen de exporteurs gedurende het afkomen van den nieuwen oogst veel grootere hoeveelheden op dan waarvoor zij direct afzet hadden, hetgeen een sterk inzinken van de prijzen voor den inheemschen producent voorkwam.

Citronella-olie. De Java-uitvoer van citronella-olie, welke in 1933 1524 ton bedroeg, steeg in 1934 tot 1783 ton en liep in 1935 weer terug tot 1657 ton.

De uitvoer loopt voornamelijk via Tandjoengpriok, terwijl kleine hoeveelheden via Soerabaja en Cheribon worden verscheept. De uit de Buitengewesten geëxporteerde hoeveelheden zijn practisch van geen beteekenis. De uitvoer naar Amerika liep terug van 614 ton in 1934 tot 350 ton gedurende 1935. Deze daling kan men beschouwen als een gevolg van het feit, dat Amerika gedurende de voorafgegane jaren te veel citronella-olie had ingeslagen, zoodat men gedurende 1935 voor een groot deel op de bestaande voorraden teerde. In de verschepingen naar de andere belangrijke bestemmingen, bijv. Frankrijk, Engeland, Duitschland, Nederland en Japan, kwam weinig wijziging.

De markt voor dit product bleef zich ook gedurende 1935 in een dalende richting bewegen. Het jaar opende op \pm f 0,80 per kg, doch in Maart werd voor „ready” en „dichtbij” nauwelijks f 0,70 betaald. Producenten in het binnenland kochten in enkele gevallen de olie van exporteurs weer op en konden op deze wijze blijkbaar het voordeeligt hunne contracten nakomen. Een kleine opleving in April werd weer door een verdere daling in Mei, Juni en Juli gevolgd, in welke laatste maand de noteering tot f 0,60 inzakte. In Juni besloten de fabrikanten te Tjiamis de productie met ingang van 15 Juli stop te zetten, doch dit besluit had niet den geringsten invloed op de marktprijzen.

Gedurende de laatste helft van 1935, toen bleek dat de productie tengevolge van de droogte sterk zou terugloopen, trokken de prijzen wel een weinig aan tot f 0,68 à f 0,70 in September, maar de buitenlandsche belangstelling bleef nog te gering om de markt te kunnen steunen. Toen hierin in November eenige verbetering kwam, werd weliswaar tijdelijk een verder inzinken van de prijzen voorkomen, doch niettemin sloot 1935 op f 0,66 à f 0,67 voor ready en dichtbij levering.

Huiden. Voor buffel- en runderhuiden bleven de prijzen gedurende 1935 zeer laag. Vooral in het midden van het jaar was dit het geval, hoewel met den afzet geen moeilijkheden werden ondervonden. Runderhuiden trokken de laatste maanden van 1935 een weinig aan, toen de vraag werd gestimuleerd door politieke moeilijkheden.

Geitevellen ondervonden geregeld vraag, zonder dat dit evenwel in betere prijzen tot uiting kwam.

De uitvoer van runderhuiden en geitevellen geeft over de jaren 1934 en 1935 de volgende cijfers te zien (aantal stuks):

	1934.		1935.	
	Java.	Buitengewesten.	Java.	Buitengewesten.
A. Gedroogde of gezouten buffelhuiden:				
a. transparante	140 046	50 152	146 594	51 815
b. niet-transparante	67 632	14 844	31 633	8 001
B. Gedroogde of gezouten runderhuiden:				
a. transparante	122 798	384	198 746	n. a. g.
b. niet-transparante	378 251	3 869	434 888	2 721
Gedroogde of gezouten geite- en bokkevellen	2 700 056	18 606	2 775 245	n. a. g.

Harsen. Gedurende 1935 bleven de noteeringen voor damar en benzoë vrijwel constant, terwijl die van copal in de tweede helft van het jaar aantrokken en het niveau van medio 1932 bereikten.

De uitgevoerde hoeveelheden van deze producten zijn gestegen en bedroegen in 1935 en 1934 respectievelijk 11 983 ton en 10 280 ton voor copal, 10 981 en 7503 ton voor damar en 2500 en 2219 ton voor benzoë.

Het aandeel van Amerika in dezen uitvoer is voor copal hooger dan in een der jaren 1931 t/m 1934; ook voor damar is het gestegen. De uitvoer van damar uit de Buitengewesten was voor 65 % en die van benzoë voor 60 % naar Singapore gericht.

Hoeden. De uitvoer van bamboehoeden steeg van 2 270 790 stuks in 1934 tot 2 995 755 stuks in 1935. Singapore en Egypte waren in laatstgenoemd jaar de belangrijkste bestemmingen met elk ruim 900 000 stuks.

De uitvoer van pandan-splithoeden daalde in 1935 met de helft ten opzichte van 1934; in 1934 werden 4 156 003 stuks uitgevoerd en in 1935 2 115 119. Dit werd bijna geheel veroorzaakt door de daling van den export naar Amerika, welke terugliep van 2 395 717 stuks in 1934 tot 624 232 stuks in 1935.

Ook de uitvoer van gewone pandanhoeden liep bijzonder sterk terug (van 15 662 426 stuks in 1934 tot 6 744 255 stuks in 1935). Ook deze achteruitgang moet grotendeels op rekening worden gesteld van het dalen van den uitvoer naar Amerika, welke terugliep van 9 695 820 stuks in 1934 tot 2 398 826 stuks in 1935.

b. *Invoer.* De staat op de volgende bladzijde geeft van de cijfers betreffende den invoer een globaal overzicht.

Vergeleken met 1934, is de import in 1935 naar de waarde gedaald, de hoeveelheid echter toegenomen. Gaat men de oorzaken hiervan na, dan blijkt, dat dit het resultaat is van een achteruitgang van den invoer van hoogwaardige goederen, n.l. manufacturen en garens, waarvan de invoer naar de waarde terugliep van resp. 93,9 miljoen gulden in 1934 tot 81,6 miljoen gulden en de hoeveelheid van 123,1 miljoen kg tot 108,5 miljoen kg.

Tegenover deze belangrijke daling in de waardegroepen staat practisch geen stijging van eenige beteekenis, doch bij den invoer naar de hoeveelheden wordt de daling van \pm 15 ton in de manufactuurgroep meer dan gecompenseerd door een stijging van 74 ton in de groep „Eetwaren en genotmiddelen” en een van 22 ton in de groep „Metalen exclusief goud”.

De waardevermeerdering van den invoer van „Eetwaren en genotmiddelen” bedraagt ten opzichte van 1934 echter slechts 0,3 miljoen gulden en de waardestijging in de groep „Metalen” nauwelijks 2,5 miljoen gulden.

Moest in de Verslagen over de voorafgegane jaren worden gewag gemaakt van een steeds toenemende Regeeringsbemoeienis met den invoerhandel, meer nog dan in 1934 het geval is geweest stond de import gedurende 1935 onder den invloed van Regeeringsinmenging in den vorm van licentieveringen en contingenten van den invoer van verschillende handelsartikelen.

In verband met de in verschillende streken van den Archipel nog verder gedaalde koopkracht van de bevolking bleef de vraag naar importgoederen nog steeds gering.

Wat de herkomsten van de invoeren betreft, hierin is in 1935 ten opzichte van de twee voorafgegane jaren voor het eerst eenige wijziging gekomen. Gedurende 1933 en 1934 was 55 % der importen afkomstig uit Azië, terwijl 45 % uit Europa, Amerika, Australië en Afrika kwam. In 1935 was 52,2 % van den import uit Azië afkomstig en 47,8 % uit de andere werelddelen. Deze verschuiving kan als een rechtstreeksch gevolg van de verschillende contingenten- en licentieveringsmaatregelen worden beschouwd. Voor Nederlandsch-Indië bestond gedurende 1935 in toenemende mate de noodzaak, om met verschillende landen tot overeenstemming te komen inzake de verdeling van de invoeren uit het buitenland. Het hoofddoel, dat hierbij werd nagestreefd, was om zooveel mogelijk te komen tot een sluitende handelsbalans. Dit was gedurende de voorafgegane jaren in het verkeer met verschillende landen niet meer het geval geweest. Het bleek namelijk dat de landen, die tot de grootste afnemers van Nederlandsch-Indische producten behoorden, meer en meer uit hunne invoerposities werden verdrongen door landen, wier afname van onze producten in verhouding tot hun invoer in Nederlandsch-Indië gering was.

Onder de Europeesche landen, wier uitvoer naar deze gewesten gedurende de laatste jaren in het bijzonder ongunstig werd beïnvloed, nemen Engeland en Italië een belangrijke plaats in. Bij de hieromtrent gevoerde besprekingen kwam vast te staan, dat Engeland het voornemen koesterde om den Nederlandsch-Indischen uitvoer naar het Britsche Imperium in belangrijke mate te beperken, tenzij maatregelen konden worden getroffen om den invoer van Britsche manufacturen in Nederlandsch-Indië te bevorderen.

Om dezelfde redenen werden ten aanzien van Italië maatregelen getroffen inzake den invoer van Italiaansche manufacturen en werd een groote hoeveel-

	Nederlandsch-Indië.			Java en Madoera.			Buitengewesten.		
	1934.	1935.	meer of minder dan in 1934.	1934.	1935. 1)	meer of minder dan in 1934.	1934.	1935. 2)	meer of minder dan in 1934.
	<i>Waarde in miljoenen guldens.</i>								
1. Dieren en planten	0,1	0,2	+ 0,1	0,1	0,2	+ 0,1	—	—	—
2. Eetwaren en genotmiddelen	68,9	69,2	+ 0,3	39,8	37,8	— 2,—	29,1	31,4	+ 2,3
3. Dierlijke en plantaardige voortbrengselen	3,—	2,6	— 0,4	2,—	1,7	— 0,3	1,—	0,9	— 0,1
4. Mineralen	8,3	6,9	— 1,4	4,—	2,8	— 1,2	4,3	4,1	— 0,2
5. Chemische voortbrengselen, enz.	26,4	24,7	— 1,7	18,3	18,1	— 0,2	8,1	6,6	— 1,5
6. Aardewerk en porselein, enz.	3,—	2,3	— 0,7	1,8	1,4	— 0,4	1,2	0,9	— 0,3
7. Glas en glaswerk	3,6	3,2	— 0,4	2,6	2,4	— 0,2	1,—	0,8	— 0,2
8. Hout, kurk, plantaardig vlechtmateriaal, meubelen	3,3	2,9	— 0,4	1,7	1,6	— 0,1	1,4	1,4	— 0,2
9. Huiden, vellen, pelswerk, enz.	2,5	2,3	— 0,2	1,7	1,6	— 0,1	0,8	0,7	— 0,1
10. Gereedschapen, enz.	83,9	81,6	— 2,3	68,8	59,4	— 9,4	25,1	22,2	— 2,9
11. Papier en papierware, enz.	10,—	9,7	— 0,3	8,—	7,7	— 0,3	2,—	2,—	—
12. Metalen, v.a.s. met uitzondering van goud en zilver	23,6	28,—	+ 2,4	14,4	14,4	—	9,2	11,6	+ 2,4
13. Rijtuigen, voertuigen, vaartuigen, enz.	10,4	10,9	+ 0,5	6,9	8,—	+ 1,1	3,5	2,9	— 0,6
14. Machines, werktuigen, toestellen en gereedschapen	21,1	22,9	+ 1,8	13,5	14,8	+ 1,3	7,5	8,1	+ 0,5
15. Andere goederen	8,1	7,9	— 0,2	5,8	5,4	— 0,4	2,3	2,5	+ 0,2
Totaal	283,2	273,3	— 12,9	189,4	177,2	— 12,2	96,8	96,1	— 0,7
	<i>Brutohoeveelheid in miljoenen kg.</i>								
1. Dieren en planten	0,3	0,4	+ 0,1	0,2	0,4	+ 0,2	0,1	—	— 0,1
2. Eetwaren en genotmiddelen	591,1	685,3	+ 74,2	254,9	285,5	+ 30,6	386,2	279,8	+ 43,6
3. Dierlijke en plantaardige voortbrengselen	23,9	22,4	— 4,5	17,7	14,5	— 3,2	9,2	7,9	— 1,3
4. Mineralen	302,6	295,9	— 6,7	139,—	116,5	— 22,5	163,6	179,4	+ 15,8
5. Chemische voortbrengselen, enz.	143,1	136,1	— 7,—	82,1	88,7	+ 6,6	61,—	47,4	— 13,6
6. Aardewerk en porselein, enz.	34,8	27,8	— 7,—	20,5	16,2	— 4,3	14,3	11,6	— 2,7
7. Glas en glaswerk	19,1	20,2	+ 1,1	13,8	15,2	+ 1,4	5,3	5,—	— 0,3
8. Hout, kurk, plantaardig vlechtmateriaal, meubelen	35,1	31,4	— 3,7	16,4	14,—	— 2,4	18,7	17,4	— 1,3
9. Huiden, vellen, pelswerk, enz.	3,9	3,9	—	2,4	2,3	— 0,1	1,5	1,6	+ 0,1
10. Metalen, v.a.s. met uitzondering van goud en zilver	123,1	108,5	— 14,6	88,3	75,2	— 13,1	34,8	33,3	— 1,5
11. Papier en papierwaren, enz.	64,4	62,6	— 1,8	49,6	47,9	— 1,7	14,8	14,7	— 0,1
12. Machines	179,2	201,1	+ 21,9	111,3	116,1	+ 4,8	67,9	56,—	+ 18,1
13. Rijtuigen, voertuigen, vaartuigen, enz.	20,7	17,3	— 3,4	13,1	11,8	— 1,3	7,6	5,5	— 2,1
14. Machines, werktuigen, toestellen en gereedschapen	31,3	35,1	+ 3,8	17,7	20,3	+ 2,5	13,6	14,9	+ 1,3
15. Andere goederen	14,9	13,9	— 1,—	10,9	9,9	— 1,—	4,—	4,—	—
Totaal	1590,5	1641,9	+ 51,4	887,9	883,4	— 4,5	752,6	803,5	+ 55,9

1) Definitieve cijfers. 2) Voorlopige cijfers.

heid pakpapier uit dat land betrokken, om den ongestoorden uitvoer van Nederlandsch-Indische exportproducten naar Italië te verzekeren.

Als tegenprestatie voor de voordeelen, van de Vereenigde Staten van Amerika verkregen bij het in 1935 met de groote Republiek gesloten handelsverdrag, werden aan Nederlandsch-Indië verplichtingen opgelegd, die hierop neerkomen, dat de Amerikaansche export naar Nederlandsch-Indië van artikelen, waarvan behalve aan het moederland, aan andere landen aandeelen in den invoer zijn toegekend, op dezelfde basis zal worden behandeld als die naar de begunstigde landen.

Behalve de verschillende licentierings- en contingentieeringsmaatregelen voor goederen, welke hierachter in een afzonderlijk hoofdstuk worden vermeld, waren de volgende maatregelen meer in het bijzonder voor de importeurs van belang. De handelscontrôle-ordonnantie 1935 (I. S. n°. 428) opent de mogelijkheid tot het treffen van maatregelen ter voorkoming van ernstige verstoring van de voorziening in gewichtige levensbehoeften van de bevolking tengevolge van onoerbare beïnvloeding van het prijspeil van bepaalde goederen, door het zoo noodig benoemen eener commissie van ten hoogste 5 personen, welke commissie van verstrekkende bevoegdheden kan worden voorzien. Uitvoeringsbepalingen zijn opgenomen in I. S. 1935 n°. 429. In 1935 is deze ordonnantie niet toegepast.

De bedoeling van de in I. S. 1935 n°. 161 afgekondigde verpakings-ordonnantie is, om door middel van verordeningen ten aanzien van bepaalde, nader aan te wijzen handelswaren, voorschriften vast te stellen omtrent den oorsprong, den aard, de samenstelling, de hoedanigheid en de met de hoeveelheid verband houdende aanduidingen of kenmerken, welke op die handelswaren, op hunne verpakking, op de plaatsen, waar deze ten verkoop worden aangeboden, dan wel op de reclame-middelen, waarmede die handelswaren worden aangeprezen, moeten voorkomen dan wel niet mogen voorkomen. Waren, ten aanzien waarvan de wenschelijkheid tot het uitvaardigen van dergelijke voorschriften reeds vroeger gebleken is, zijn o. a. melk, meel en boter.

Alvorens tot een bespreking van de markt der verschillende importartikelen over te gaan, zij hier vermeld, dat de in 1934 opgerichte Nederlandsch-Indische Vereeniging van Importeurs Groothandelaars (N.I.V.I.G.) in 1935 haar bestaansrecht bewezen heeft. Het contact tusschen de N.I.V.I.G. en de verschillende Regeeringsinstanties werd verinnigd, terwijl de onderlinge samenwerking voor beide partijen nuttig bleek.

Wat de markt voor *provisiën en dranken* aangaat, kan worden vermeld, dat de prijzen van tal van artikelen in deze groep gedurende 1935 verder daalden; verscherping van de concurrentie tusschen de verschillende importeurs onderling was hiervan een der oorzaken.

Tengevolge van de intensieve campagne, welke in Nederlandsch-Indië werd gevoerd voor het gebruik van inheemsche thee en mede als gevolg van het groote aanbod van goede kwaliteiten tegen matige prijzen, liep de import van thee uit het buitenland sterk terug.

De invoer van biscuits geeft geheel onverwacht een kleine vermeerdering te zien. In verband met de toenemende productie van de inheemsche biscuit-fabrieken werd hier eerder een daling van den invoer verwacht.

De boterprijzen bleven laag, ondanks een tijdelijke prijsstijging tengevolge van het oploopen der prijzen voor spijvetten op de wereldmarkt. De importeurs slaagden er evenwel in, een zekere mate van overeenstemming te bereiken omtrent de verkooppolitiek, zoodat niet meer van afbraakprijzen kan worden gesproken, al was het artikel dan ook geenszins winstgevend. De invoer van Nederlandsche boter nam een weinig toe. De invoer van goedkoop Japansch suikergoed onderging sterk den invloed van de toenemende binnenlandsche productie. De Britsche industrie slaagde door lagere prijzen en eenvoudiger verpakking erin, meer afzet te vinden voor iets duurere soorten.

Vleesch- en groentenconserven, welke reeds jaren lang een gestadigen achteruitgang van den invoer te zien gaven, liepen in 1935 gevoelig terug, voornamelijk tengevolge van de kwaliteitsverbetering en betere distributie van inheemsche groenten en vruchten. Het toenemend gebruik van koelkasten is hieraan ver-

moedelijk evenmin vreemd, waarbij nog komt, dat de buitenlandsche conserven over het geheel genomen slechts betrekkelijk weinig in prijs zijn gedaald tengevolge o. a. van vrachten en invoerrechten. Alleen de invoer van corned beef nam sterk toe. De Australische meelprijzen liepen omstreeks Augustus sterk op, zoodat men afzetmoeilijkheden ondervond toen men trachtte den verkoopprijs in Indië in overeenstemming daarmee op te zetten. Enkele maanden nadien trad in Australië een reactie in, welke onmiddellijk moest worden gevolgd, zoodat verliezen niet waren te vermijden. De invoer nam sterk toe, hetgeen er op zou kunnen wijzen, dat de inheemsche bevolking in toenemende mate tot het eten van brood overgaat, terwijl ook de bereiding van biscuits en koekjes merkbaar toeneemt.

Tengevolge van concurrentie ondergingen de prijzen van melk in blik eenige verlaging, terwijl afgeroomde melk in stijgende hoeveelheden werd geïmporteerd, voornamelijk uit Japan.

Ook de concurrentie in vischconserven bleef zeer scherp, speciaal voor sardines, welke in groote hoeveelheden tegen uiterst lagen prijs uit Japan werden aangevoerd.

De sterke vermindering van den bier-import valt te verklaren door de regelmatig toenemende productie van de Nederlandsch-Indische brouwerijen, welke omzetten gestadig toenemen.

De invoer van wijn geeft een kleine achteruitgang te zien.

Tengevolge van verminderde koopkracht en hoogen accijns bleef de import van sigaren moeilijkheden ondervinden. Uit Nederland werden in hoofdzaak nog slechts de betere soorten aangevoerd. De import van sigaretten liep terug. Slechts de fancy-soorten worden nog aangevoerd. Voor de rest voorziet de productie in Indië in de binnenlandsche vraag. De onderlinge concurrentie in de sigaretten-industrie was van dien aard, dat op dezen tak van nijverheid de bedrijfsreglementering moest worden toegepast.

Het verbruik van lucifers blijft dalende. Gedurende 1935 werd de heffing van accijns op lucifers vervangen door een banderolle-systeem, waardoor een betere controle mogelijk werd op het smokkelen van lucifers, dat groote afmetingen had aangenomen.

De import van zeep daalde belangrijk tengevolge van de binnenlandsche zeepproductie, welke in toenemende mate aan de bestaande vraag kon voldoen.

Omtrent de markt voor *kramerijen* valt weinig bijzonders te vermelden. Men zou eerder van een verslechtering dan van een verbetering van de markt kunnen spreken. Vele Chineesche tusschenhandelaren legden zich op eigen import toe, waardoor het moeilijk werd de prijzen op peil te brengen.

Voor oostpannen werd begin Augustus 1935 de invoer binnen Java en Madoera geheel verboden in verband met de groote voorraden, waardoor het aanbod van de zijde van houders zóó dringend werd, dat van een loonenden afzet geen sprake meer was.

Ondanks het feit, dat bijna alle tot de groep aardewerk en porcelein behorende artikelen thans onder de licentie-regeling vallen, bleven de prijzen zeer laag tengevolge van de groote stocks, welke bij de invoering der licentieering aanwezig waren, terwijl de verkoop dezer artikelen ernstig tegenviel.

Ook de vraag naar glaswerk was zeer klein, zoodat de prijzen practisch geen of slechts een geringe winstmarge lieten. De productie van de inheemsche glas-industrie breidt zich vooral voor grove massa-artikelen gestadig uit.

In verband met de betere wereldvraag trokken de prijzen in den *lederhandel* een weinig aan, hetgeen voor een goed deel mede een gevolg was van de herhaaldelijk terugkeerende oorlogogeruchten.

De prijzen voor *gonjezakken* waren vrij stabiel met een eenigszins dalende tendenz.

Evenals in 1934, kon ook in 1935 de cementfabriek te Padang profiteeren van de voortzetting der contingentieering voor *cement*. De import kwam nog grootendeels uit Japan, doch tegen het einde van 1935 werden maatregelen genomen om, in verband met den afzet van Indische exportproducten naar Denemarken en België, ook uit die landen cement te betrekken.

De prijzen voor *meststoffen* gaven in het algemeen een kleine verbetering te zien en pasten zich zoodoende iets meer aan het wereldprijsspeil aan.

Uit Finland werden toenemende hoeveelheden *triplexkisten* geïmporteerd, o.a. in verband met klachten van afnemers van rubber in Engeland over de kwaliteit der Japansche kisten, waarvan de invoer terugliep.

De *papierprijzen* ondergingen weinig verandering, terwijl de onderlinge concurrentie vrij scherp was. De invoer van ongekleurd krantenpapier uit Canada nam toe, evenals die van bepaalde soorten pakpapier uit Tsjechoslowakije. Het gewone schrijfpapier en bordpapier werden in groote hoeveelheden uit Japan betrokken.

De markt voor *manufacturen* stond ook in 1935 onder den invloed van de toenemende Regeeringsbemoeienis. Vrijwel alle tot deze groep behorende goederen zijn, zooals uit het elders in dit Verslag opgenomen overzicht betreffende „Overheidszorg voor den handel” kan blijken, gecontingenteerd of gelicentieerd.

Hierbij neemt de contingenteering van gebleekte en ongebleekte katoentjes wel de belangrijkste plaats in, ook al in verband met de beteekenis, die deze heeft voor de batikindustrie in Indië. Behalve steun aan de Nederlandsche industrie, ligt aan dezen maatregel ten grondslag het streven om te voorkomen, dat Nederlandsch-Indië voor de voorziening in de behoefte aan deze stoffen te veel afhankelijk wordt van den aanvoer uit één enkel land.

Ten einde den door deze contingenteeringen ontstanen druk op de batikindustrie te verlichten, werden in 1935 bij aanvullende begrooting gelden uitgetrokken voor de uitbetaling van toeslagen aan importeurs over hunne verkoopen van Nederlandsche cambrics. Daartegenover waren de importeurs gebonden hunne prijzen, met een bedrag, overeenkomende met deze toeslagen, te verlagen. Aangezien cambrics van overeenkomstige kwaliteit, onverschillig het land van oorsprong, tegen denzelfden prijs werden verkocht, heeft deze maatregel tevens geleid tot verlaging van den prijs van cambrics van ander dan Nederlandsch fabriikaat.

Onder de tot stand gebrachte invoerregelingen, waarmede beoogd wordt den export van Indische producten te handhaven dan wel te bevorderen, neemt de *manufacturen-contingenteering* de belangrijkste plaats in.

De vraag naar *manufacturen* onderging weinig wijziging. Uit de omzetcijfers der batik-industrie blijkt, dat de in 1935 verwerkte hoeveelheden vrijwel overeenkomen met die van 1934. Tengevolge van licentieeringen en contingenteeringen bleven groote prijsschommelingen vrijwel uit.

De vraag naar bontgeweven sarongs en aanverwante artikelen bleef practisch op het peil van 1934. De industrie kon zich, dank zij de Regeeringsmaatregelen, bevredigend uitbreiden. Dit leidde evenwel ertoe, dat de onderlinge concurrentie zóó scherp werd, dat de Regeering zich genoodzaakt zag, de bedrijfsreglementeringsordonnantie op de weverijen van toepassing te verklaren.

In de rubriek „kleederen en modewaren” zijn alle gebreide tricotgoederen gelicentieerd. De prijzen van alle tot deze categorie behorende goederen bleven practisch ongewijzigd, terwijl de omzetten op het peil van 1934 bleven. Het gebruik van westersche kleeding door de inheemsche bevolking neemt toe, hoewel in langzamer tempo dan voorheen.

Voor den *technischen handel* gaf het jaar 1935 weinig verandering te zien. De markt voor bulk-artikelen had over het geheel genomen een rustig verloop en volgde de vaak groote fluctuaties van de wereldmarkt meestal niet.

Tengevolge van de, zij het geringe, opleving in de cultures ontstond toenemende belangstelling voor de aldaar benodigde goederen. In het algemeen moest echter nog vrij scherp gecalculeerd worden, zoodat de winstmarges tot een minimum beperkt bleven, waartoe de onderlinge scherpe concurrentie in niet geringe mate bijdroeg.

De verbeterde vooruitzichten in verschillende cultures kwamen nog slechts in geringe mate tot uiting in de bestelling van machine-installaties of machine-riëen. Voor onderhoudskosten werden wel weer grootere bedragen uitgetrokken, terwijl hier en daar een en ander gemoderniseerd werd. Meestal ging het echter slechts om kleine bedragen.

De toenemende industrialisatie van Nederlandsch-Indië deed het aantal orders voor den technischen handel wel een weinig toenemen, doch over het geheel bleven deze beneden de verwachting.

Tengevolge van het beschikbaar komen van gelden uit het uitvoerrecht op bevolkingsrubber heerschte in het bijzonder in de rubberstreken meer bedrijvigheid op het gebied van Overheidswerken. Voor het grootste gedeelte werden deze gelden echter besteed als arbeidsloonen in bouwwerken.

De toestand in de *bouwbedrijven* was over het algemeen slap.

Voor den handel in *automobielen* heeft de vervanging van de auto-belasting door een verhooging van den benzine-accijns niet aan de verwachtingen beantwoord, hoewel de verkoop van zuinig rijdende kleine wagens niet onbevredigend was. Nadat de prijzen tengevolge van scherpe concurrentie waren omlaag gegaan, ontstond bij het publiek neiging om de oude wagens in te ruilen tegen nieuwe gestroomlijnde auto's. Tengevolge hiervan was de markt voor tweedehands wagens slecht.

De afzet van vrachtauto's en chassis voor autobussen werd belemmerd door de onzekerheid omtrent de verwachte wijzigingen in de wegverkeers-ordonnantie.

De invoer van *ijzeren platen* nam ten opzichte van 1934 belangrijk toe, waarvan vooral Japan en België profiteerden. De aanvoer van *gegoten ijzeren buizen* steeg vooral voor de Buitengewesten sterk, in verband met het in bedrijf komen van een groot nieuw boorterrein in Midden-Sumatra.

Op Java nam de invoer van *naaimachines* wederom sterk toe, terwijl die in de Buitengewesten practisch gelijk bleef aan den import van 1934.

De invoer van *rijwielen* liep sterk terug, zoowel op Java als in de Buitengewesten, vooral ten koste van den aanvoer uit Japan. De invoer van Engelsche rijwielen nam op bevredigende wijze toe, terwijl de import uit Nederland gelijk bleef.

2. Tusschen- en kleinhandel.

Tengevolge van de nog zeer lage en voor verschillende producten verder afbrokkelende prijzen is de koopkracht van de bevolking nog verder gedaald.

Ook het verder terugloopen van de arbeidsgelegenheid, zoowel bij de Europeesche (uitgezonderd bij de suiker in enkele streken) als bij de inheemsche bedrijven, gepaard gaande met algemeene verlaging der loonen, heeft de geldschaarschte over het algemeen nog nijpender gemaakt. Dit had tot gevolg een verminderden omzet in den kleinhandel. Het pasar-bezoek en de pasar-opbrengsten vertoonden over het algemeen een daling. Door de in verhouding tot den omzet hooge pasar-retributies werd meer verkoop buiten de pasar geconstateerd. De straathandel nam toe, terwijl vele verkoopers met hun waren aan huis kwamen. Hoewel hierdoor de consument beter in de gelegenheid werd gesteld aan zijn benodigdheden te komen, zijn de verdiensten met de marskramerhandel eerder af- dan toegenomen.

Als een nieuw verschijnsel in den straathandel moge worden genoemd de sterk toenemende verkoop van geprepareerd ijs (z.g. Fuji-ijs), dat per fiets tot diep in het binnenland aan den man wordt gebracht. Hierdoor is de inheemsche kleinhandel in ijs geheel op den achtergrond geraakt.

Ook de waroenghandel vertoonde geen opwekkend beeld. Behalve dat de omzet is gedaald, ging het met de betalingen der klanten minder vlot. Dat desondanks in verschillende streken meer nieuwe waroengs werden geopend, vond zijn oorzaak in het feit, dat verschillende werkloozen in den waroenghandel hun verder bestaan zochten, in den regel niet met veel succes. Vermeld moge tevens worden, dat de theeproducenten bij het propageeren van meer theegebruik vele waroengs in hun werk ingeschakeld hebben (thee-waroengs).

Het in omloop brengen van een grootere hoeveelheid halve centen kwam in dezen tijd van geldschaarschte den kleinhandel en in het bijzonder den pasarhandel zeer ten goede. De geldeirculatie werd soepeler. In verschillende streken op Java werd op invoering van den kwartcent aangedrongen.

Tengevolge van de stijging der copra-prijzen ontstond in de klapperstreken meer bedrijvigheid in den handel. In Manado heeft de bevolking echter nog te veel oude schulden om van de prijsstijging ten volle te kunnen profiteren. Op Java bestond door de uitputting van de padi-voorraden als gevolg van de slechte oogstresultaten in 1934, in April en Mei 1935 een bijzonder groote vraag naar padi, vooral in West-Java (Krawang-vlakte), met als gevolg een belangrijke stijging der prijzen. Dit heeft, hoewel tijdelijk, zijn invloed op den omzet in den kleinhandel niet gemist.

De tusschenhandel gaf in vergelijking met 1934 eveneens een onbevredigend beeld te zien. Vele landbouwproducten, zooals krosok, koffie en peper, ondergingen een verdere prijsdaling. Ook de prijzen voor invoergoederen en verschillende inheemsche nijverheidsartikelen zakten, hoewel in langzaam tempo. De geldschaarschte dwong het koopend publiek naar goedkoopere waren te vragen. Zoo nam de vraag naar goedkoopere grey-batiks toe ten koste van de duurere cambrie-batiks. Dit had tot gevolg, dat men in batikgebieden, waar vroeger uitsluitend cambrics als grondstof werden gebruikt, meer en meer tot de verwerking van ongebleekte stoffen overging. Vermeldenswaard is het verschijnsel, dat verschillende batikkers door den ongunst der tijden zijn overgegaan tot het vormen van z.g. „batikbonden” (Jogja, Solo). Ook bij de weverijen werd hier en daar neiging tot aaneensluiting waargenomen.

De groote vraag naar padi en zetmeelproducten (gaplek, gaplekmeel, tapioca) in het begin van 1935 gaf in den opkoophandel op Java meer bedrijvigheid, terwijl de algemeene stijging der copraprijzen ook den tusschenhandel ten goede kwam. De hooge vrachten worden bij de verdere daling der productieprijsen bij dezen handel als de zeer zwaar, zoo niet als de zwaarst drukkende kosten gevoeld.

Bij de verdergaande depressie en het daaruit voortvloeiende toenemend gebrek aan contanten bij de bevolking kon het niet anders, of de Inheemsche en Chineesche middenstand moesten den invloed daarvan ondervinden. De omzetten werden geringer, terwijl de bedrijfskosten hoog bleven. Verschillende tokohouders plaatsten ter vergrooing van den afzet z.g. agenten op de pasars, waardoor meer klanten konden worden bereikt. Andere middenstandshandelaren waren gedwongen hun duurere toko's op te geven om in plaats hiervan plaatsen op de pasars te huren. Teneinde de omzetten op peil te kunnen houden, moest in vele gevallen tot prijsverlaging worden overgegaan, terwijl niet zelden meer credieten, hoewel zeer riskant, werden verstrekt.

De oprichting van 290 Inlandsche rubberverwerkingsinstallaties in de afdeling Hoeloe Soengai (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) heeft tot gevolg gehad, dat te Barabai een naamlooze vennootschap werd opgericht, genaamd „N. V. Sjarikat Penanam Dagang Borneo”. De bedoeling van deze vennootschap is om door middel van organisatie de smoked sheets op de wereldmarkt te verkoopen. Vele rookhuiseigenaren zijn reeds tot de vereeniging toegetreden.

3. Venduwezen.

De omzet van de vendukantoren ¹⁾ der 1ste klasse bedroeg in 1935 f 2 709 748 (in 1934 f 3 615 022). Aan recht ten bate van het Land werd hierover geheven f 236 527, waarvan na aftrek van de kosten dier kantoren een bate overbleef van f 145 122 (in 1934 f 183 480).

De omzet van de vendukantoren der 2de klasse beliep, voor zoover betreft de door notarissen beheerde kantoren f 3 591 863, bij de kantoren beheerd door bestuursambtenaren f 1 374 969 of tezamen f 4 966 832 (in 1934 f 5 337 409). Het aandeel van den Lande in de inkomsten dier vendukantoren bedroeg f 185 416 (in 1934 f 194 164).

De totale omzet bedroeg f 7 676 580 (in 1934 f 8 952 431), terwijl de zuivere opbrengst voor den Lande van alle vendukantoren tezamen beliep f 330 538 (in 1934 f 377 645). Voor een meer gedetailleerd inzicht in den aard en omvang der gehouden verkoopingën wordt verwezen naar deel II van dit Verslag.

¹⁾ Zie omtrent de taak van het venduwezen het Indisch Verslag 1931, blz. 219.

Als gevolg van de om bezuinigingsredenen aangevangen geleidelijke opheffing van de op kleine plaatsen gevestigde Landskassen, werd in het venduwezen aldaar, voor zoover de verzorging daarvan aan de beheerders dier kassen was opgedragen, voorzien, door daarmede vendumeesters der tweede klasse te belasten. Dit had plaats met de vendukantoren der eerste klasse te Patjitan en Ternate. Voorts werd het tot dusver door enkele kantoren verzorgde venduwezen in de residentie Molukken gecentraliseerd onder het beheer van den ter hoofdplaats Ambon bescheiden notaris. Vergrooting van de vendu-ressorten had mede plaats ten aanzien van de vendukantoren te Cheribon, Poerwokerto en Modjokerto, welke onderscheidenlijk met de werkzaamheden der opgeheven administraties Indramajoe, Tjilatjap en Djombang werden belast (I. S. 1935 n°. 510).

De voorschriften omtrent de heffing van vendusalaris en van vergoedingen, verschuldigd ter zake van niet-tijdige afzegging van aangevraagde venduties, welke voorschriften tot dusver in het vendu-reglement waren opgenomen, werden uit dat reglement gelicht en in de hierna te noemen Regeeringsverordening overgenomen. Daardoor werd de mogelijkheid geschapen van een snellere aanpassing van die voorschriften aan zich eventueel wijzigende omstandigheden. Intusschen werd het door koopers en verkoopters gezamenlijk verschuldigd minimum-vendusalaris, dat op de grootere plaatsen f 50 per verkooping bedroeg, in verband met de bij de vendukantoren aldaar ingevoerde bezuinigingsmaatregelen, tot f 35 teruggebracht. De ten opzichte van eenige categorieën verkoopingen verleende vrijstelling van wegens niet-tijdige afzegging verschuldigde vergoeding (f 15) moest worden beperkt tot verkoopingen voor het Gouvernement, zoomede vanwege den Gouvernementspandhuisdienst gehouden, omdat meermalen aangevraagde venduties enkele dagen vóór den voor de verkooping bestemden dag werden afgezegd, waardoor vendupersoneel onnoodig werd gebonden (I. S. 1935 nos. 453 en 454).

4. Middenstandswezen.

Voor het middenstandswezen is 1935 een zeer belangrijk jaar geweest. Een zeer groot aantal nieuwe Japansche winkelbedrijven werd opgezet, waartoe de mogelijkheid o. a. werd geschapen door de bijzonder goedkope aanbiedingen, welke van die zijde konden worden gedaan.

Tegen deze bedreiging van handel en nijverheid werden maatregelen op het gebied van contingentieering, licentieering en bedrijfsreglementeering in het leven geroepen, waardoor de middenstand in den aanvang moeilijkheden ondervond. Dit Regeeringsingrijpen heeft echter den stoot gegeven tot een hernieuwde activiteit van en samenwerking in de Federatie van Middenstandsvereeningen, die tegenover het Departement van Economische Zaken als organisatie, den middenstand vertegenwoordigende, werd erkend. Aan deze Federatie werd o. m. opgedragen de invoervergunningen voor goederen, vallende onder de confectieordonnantie-1936, direct aan aanvragers te verstrekken, tengevolge waarvan voor deze geen onnoodige vertraging ontstond. De Middenstands-Federatie telt thans 15 aangesloten vereeningen en onderafdeelingen.

Op zakengebied valt over 1935 met betrekking tot den middenstand weinig bijzonders te vermelden. Over het geheel genomen onderging de toestand weinig verandering ten opzichte van 1934. Men kan dezen het best kenschetsen, wanneer men zegt, dat de gang van zaken kalm en rustig is geweest, dat een evenwichtstoestand is ingetreden en dat de middenstand zich geleidelijk op bevredigende wijze aan den nieuwen gang van zaken heeft aangepast.

De koopkracht van het publiek blijft nog miniem en zij, die over voldoende middelen beschikken om tot aankoop op ruimer schaal over te gaan, geven er de voorkeur aan den gang van zaken eerst af te wachten.

Over het algemeen heeft de middenstand geen bijzondere reden tot klagen gehad en men mag het zelfs als een voordeel beschouwen en tevens als een bewijs van de innerlijke kracht der groep, dat het aantal zaken, dat den strijd moest opgeven, betrekkelijk gering was, zoodat déconfitures uitbleven.

Wat de Chineesche en inheemsche winkelbedrijven betreft, konden de grootere Chineesche en enkele inheemsche winkels zich over het algemeen goed handhaven.

De reeds jarenlang gevestigde Japansche winkels bleven op hetzelfde peil zaken doen. Zij vinden voornamelijk haar cliëntèle onder de koopers van curiositeiten, zooals verlofgangers dan wel personen, die deze curio's koopen voor bijzondere gelegenheden.

De andere Japansche zaken, voor zoover die als paddestoelen uit den grond zijn verrezen en de markt met Japansche goederen overstroomden, moesten ondervinden, dat het publiek op den duur de voorkeur ging geven aan betere kwaliteiten en daarvoor ook meer wenschte te besteden, hetgeen den Europeeschen en Chineeschen winkels ten goede kwam.

In het Verslag over 1934 werd reeds geconstateerd, dat de crisis in het hotelbedrijf van jaar tot jaar scherper vormen aannam. In 1935 is de toestand nog ongunstiger geworden. De wederopbloei van de groote hotels wordt belemmerd, doordat het aantal touristen, dat naar Java komt, zeer klein blijft.

De prijzen in het hotel-, café- en restaurantbedrijf vertoonen nog steeds een dalende lijn; in vele gevallen heeft de verlaging reeds groote afmetingen aangenomen, waaraan scherpe onderlinge concurrentie en het ontbreken van samenwerking niet vreemd zijn.

Het percentage onbezette kamers, zowel van de groote als de kleine hotels, is over 1935 toegenomen met $\pm 10\%$ in vergelijking met 1934, terwijl ook de logiesprijzen met ten minste 10% zijn gedaald.

Ook de berghotels hebben in 1935 geen gunstige resultaten kunnen bereiken.

5. Handelstentoonstellingen en jaarmarkten.

Evenals in 1934, werden ook in 1935 te Batavia, Bandoeng, Semarang en Soerabaja de vier groote jaarmarkten gehouden.

Het verhuuren van stands op de verschillende jaarmarkten had over het algemeen genomen een vlot verloop. Dit gold vooral voor Batavia.

Het aantal bezoekers was grooter dan in 1934.

De entrées en standhuren werden aan de tijdsomstandigheden aangepast en weder eenigszins verlaagd.

De deelneming van inheemsche zijde was belangrijk en de door deze exposanten behaalde resultaten waren beter dan in 1934.

Door het Gouvernement van Indo-China (Tonkin, Annam, Cochin-China en Cambodja) werd in 1935 wederom aan den Pasar Gambir te Batavia en de jaarmarkt te Soerabaja deelgenomen, terwijl Madagascar en Fransch Marokko in 1935 voor het eerst inzendingen zonden. De expositie van Indo-China bestond uit kunstnijverheidsartikelen (bronswerk, borduur- en kantwerk, houtsnijwerk, zilverwerk, hoorn- en vlechtwerk). De stand van Marokko gaf fraaie voorbeelden van lederwerk en tapijten te zien. Madagascar exposeerde voornamelijk gekleurde zijden weefsels, houtsnijwerk, hoorn- en vlechtwerk.

6. Overheidszorg voor den handel.

Invoer-crisismaatregelen in 1935. Einde 1934 was de invoer van de volgende artikelen aan beperkende bepalingen onderworpen: *cement* („Crisis-cement-invoerverordening 1934 III", I. S. 1934 n°. 604), *bier* („Crisis-bier-invoerverordening 1934 III", I. S. 1934 n°. 582), *gebleekte katoenen stoffen* („Invoerverordening gebleekte katoenen stoffen 1935", I. S. 1934 n°. 713), *bontgeweven stoffen* („Crisis-bontgeweven stoffen-invoerverordening 1934 IV", I. S. 1934 n°. 679) en *oostpannen* („Invoerverordening oostpannen 1935", I. S. 1934 n°. 750).

Gedurende 1935 werd de regeling van den invoer voortgezet en belangrijk uitgebreid bij de volgende maatregelen.

Bij de *invoerverordening gebleekte katoenen stoffen 1935* (I. S. 1934 n°. 713) is de invoerbeperking van gebleekte katoenen stoffen voor het tijdvak 1 Januari t/m 31 December 1935 verlengd. Voor den invoer van deze in Nederland vervaardigde

stoffen bleven contingenten gehandhaafd voor alle vijf in de verordening genoemde categorieën van resp. 61, 80, 43, 14 en 5 % der in totaal ten invoer toegelaten hoeveelheden.

Bij de *invoerverordening ongebleekte katoenen stoffen 1935* (I. S. 1935 n°. 23) is de invoer van ongebleekte katoenen stoffen geregeld voor het tijdvak 1 Januari t/m 30 April 1935. Deze maatregel werd voor het tijdvak 1 Mei t/m 31 October 1935 gecontinueerd bij de *invoerverordening ongebleekte katoenen stoffen 1935 II* (I. S. 1935 n°. 153). De op de invoerordonnantie ongebleekte katoenen stoffen 1935 (I. S. 1935 n°. 522) gebaseerde *invoerverordening ongebleekte katoenen stoffen 1935 III* (I. S. 1935 n°. 523) regelt den invoer voor het tijdvak 1 November 1935 t/m 31 December 1936.

De *invoericentieering-verordening 1935* (I. S. 1935 n°. 24) regelt voor het tijdvak 22 Januari t/m 21 November 1935 den invoer van glaswaren, emaillewaren, rijwielen en deelen van en toebehooren tot rijwielen. Ter uitvoering van de *invoericentieering-ordonnantie 1935* (I. S. 1935 n°. 554) werd de invoer van deze artikelen verder geregeld voor het tijdvak 22 November 1935 t/m 21 November 1936 bij de *invoericentieering-verordening 1935/1936* (I. S. 1935 n°. 555).

De *invoerverordening elektrische gloeilampen 1935* (I. S. 1935 n°. 99) regelt voor het tijdvak 12 Maart 1935 t/m 11 Januari 1936 den invoer van elektrische gloeilampen voor rijwiel- en zaklantaarnlampen, elektrische gloeiperen voor autolampen en die voor gewone verlichting. Voor den invoer van in Nederland vervaardigde elektrische gloeiperen voor autolampen en elektrische gloeiperen voor gewone verlichting werden contingenten van onderscheidenlijk ten minste 55 % en 55 % der in totaal ten invoer toegelaten hoeveelheden vastgesteld.

De *invoerordonnantie cement 1935* (I. S. 1935 n°. 86) verlengt de invoerbeperving van cement. Bij de *invoerverordening cement 1935* (I. S. 1935 n°. 87) werd, ter uitvoering van deze Ord., de invoer van cement verder gecontingenteerd voor het tijdvak 1 Maart t/m 30 September 1935. Deze maatregel werd gecontinueerd bij de *invoerverordening-cement 1935 II* (I. S. 1935 n°. 474) voor het tijdvak 1 October 1935 t/m 30 September 1936.

De *invoerverordening kunstmeststoffen 1935* (I. S. 1935 n°. 88) regelt voor het tijdvak 1 Maart t/m 31 Juli 1935 den invoer van superfosfaat en dubbelsuperfosfaat, alsmede van n.a.g. meststoffen. Voor den invoer van in Nederland vervaardigde superfosfaat en dubbelsuperfosfaat en n.a.g. meststoffen werden contingenten van onderscheidenlijk ten minste 40 % en 46 % van de totaal ten invoer toegelaten hoeveelheden vastgesteld. Deze invoerbeperving werd gecontinueerd bij de *invoerverordening kunstmeststoffen 1935 II* (I. S. 1935 n°. 338) voor het tijdvak 1 Augustus t/m 31 December 1935.

De *invoericentieering-verordening 1935, Aanvulling I* (I. S. 1935 n°. 108) regelt voor het tijdvak 21 Maart 1935 t/m 20 Januari 1936 den invoer van tandenborstels, messenmakerswerk en petroleumlampen.

De *invoerverordening bier 1935* (I. S. 1935 n°. 130) verlengt de contingen-teering voor den invoer van bier voor het tijdvak 13 April 1935 t/m 12 Januari 1936. De invoer van bier bleef gecontingenteerd naar landen van oorsprong naar verhouding van invoer uit de betrokken landen in 1932.

De *invoericentieering-verordening 1935, Aanvulling II* (I. S. 1935 n°. 137) regelt voor het tijdvak 21 April 1935 t/m 20 Februari 1936 den invoer van geverfde, gedrukte en bontgeweven katoenen stoffen, fancy-kleedingstoffen, tafelen servetgoed, roode en andere zakdoeken en tricot-borstrokken. Deze maatregel werd ingetrokken naar aanleiding van de op 21 November 1935 in werking getreden *invoerverordening manufactures*, hieronder nader vermeld.

De *invoerverordening badhanddoeken 1935* (I. S. 1935 n°. 171) regelt voor het tijdvak 18 Mei 1935 t/m 17 Maart 1936 den invoer van badhanddoeken, al of niet afzonderlijk afgesneden. Voor invoer van in Nederland vervaardigde betere soorten badhanddoeken werd een contingent van ten minste 80 % van de in totaal daarvan ten invoer toegelaten hoeveelheid vastgesteld.

De *invoerverordening katoenen dekens 1935* (I. S. 1935 n°. 172) regelt voor het tijdvak 18 Mei 1935 t/m 17 Maart 1936 den invoer van katoenen moltondekens en gemoltonnerde spreien, zoogenaamde soldatendekens. Voor den invoer

van dekens en spreien, vervaardigd in Nederland, werden contingenten van resp. 72 % en 100 % van de totaal ten invoer toegelaten hoeveelheid vastgesteld. Deze verordening werd aangevuld (I. S. 1935 n°. 301), teneinde onder dezen maatregel ook te doen vallen al dan niet geheel van katoen gefabriceerde manufacturen, welke naar het oordeel van den Directeur van Economische Zaken zijn aan te merken als of kennelijk bestemd zijn voor den aanmaak van de onder bovenvermelde verordening vallende dekensoorten.

De *invoerverordening sanitair aardewerk 1935* (I. S. 1935 n°. 240) regelt voor het tijdvak 30 Mei 1935 t/m 31 Maart 1936 den invoer van verplaatsbaar sanitair aardewerk, deelen daarvan en n.a.g. deelen daarvan. Voor invoer van in Nederland vervaardigd sanitair aardewerk, deelen daarvan en n.a.g. deelen daarvan, werden contingenten van onderscheidenlijk ten minste 42, 40 en 20 % van de in totaal ten invoer toegelaten hoeveelheden vastgesteld.

De *invoerverordening bontgeweven stoffen 1935* (I. S. 1935 n°. 256) verlengt de contingententeering van deze stoffen voor het tijdvak 14 Juni t/m 13 December 1935. Verdere verlenging voor het tijdvak 14 December 1935 t/m 13 Juni 1936 werd geregeld bij de *invoerverordening bontgeweven stoffen 1935 II* (I. S. 1935 n°. 582). Voor den invoer van in Nederland vervaardigde duurdere sarongs bleef het contingent van bijna 50 % van de in totaal ten invoer toegelaten hoeveelheid gehandhaafd. Voor sarongs of kains pandjang, deels uit katoen, deels uit kunstzijde, mogen alleen vergunningen voor invoer uit Nederland worden afgegeven.

De *invoerlicentieering-verordening 1935, Aanvulling III* (I. S. 1935 n°. 255) regelt voor het tijdvak 14 Juni 1935 t/m 13 April 1936 den invoer van wollen stoffen, zijden, halfzijden en kunstzijden stoffen, linnen, halflinnen en jute-stoffen, wollen moltondekens, zakdoeken, katoenen, fluweelen en katoenen pluchen kleedingstukken. Deze maatregel werd ingetrokken bij de inwerkingtreding der hieronder vermelde manufacturenverordening 1935.

De *invoerlicentieering-verordening 1935, Aanvulling IV* (I. S. 1935 n°. 314) regelt voor het tijdvak 9 Juli 1935 t/m 8 Mei 1936 den invoer van n.a.g. grof aardewerk, ander n.a.g. grof aardewerk, n.a.g. fijn aardewerk, Chineesch fijn aardewerk en porcelein, serviezen en serviesdeelen, zoomede eet-, drink-, dien- en tafelgerei van aardewerk en porcelein.

De *invoerlicentieering-verordening 1935, Aanvulling V* (I. S. 1935 n°. 332) regelt voor het tijdvak 24 Juli 1935 t/m 23 Mei 1936 den invoer van verschillende ijzersoorten, ijzeren buizen, draadnagels en spijkers, koper en koperlegeeringen, zink en zinklegeeringen.

De *invoerordonnantie oostspannen 1935* (I. S. 1935 n°. 341) verlengt de invoerbepierking van oostspannen. Bij de *invoerverordening oostspannen 1935* (I. S. 1935 n°. 342) werd ter uitvoering van deze Ord. de invoer van oostspannen verder geregeld voor het tijdvak 1 Augustus 1935 t/m 31 Juli 1936. Bij besluit van den Directeur van Economische Zaken van 6 Aug. 1935 werd bepaald, dat oostspannen niet mogen worden ingevoerd in Java en Madoera.

De *invoerlicentieering-verordening 1935, Aanvulling VI* (I. S. 1935 n°. 364) regelt voor het tijdvak 10 Augustus 1935 t/m 9 Juni 1936 den invoer van toiletzeep en waschzeep.

De *invoerverordening katoenen naaigarens 1935* (I. S. 1935 n°. 434) regelt voor het tijdvak 31 Augustus 1935 t/m 30 Juni 1936 den invoer van witte en gekleurde katoenen naaigarens op klossen en op kluwen. Voor den invoer van in Nederland vervaardigde naaigarens werd voor elk der in de verordening genoemde categorieën een contingent van ten minste 17½ % der in totaal daarvan ten invoer toegelaten hoeveelheid vastgesteld.

De *invoerverordening pakpapier 1935* (I. S. 1935 n°. 460) regelt voor het tijdvak 18 September 1935 t/m 17 Juli 1936 den invoer van pakpapier. Voor den invoer van in Nederland vervaardigd pakpapier werd een contingent van ten minste 30 % van de in totaal ten invoer toegelaten hoeveelheid vastgesteld.

De *invoerverordening autobanden 1935* (I. S. 1935 n°. 567) regelt voor het tijdvak 3 December 1935 t/m 2 October 1936 den invoer van automobiel- en motorrijwielenbuitenbanden, alsmede van soortgelijke binnenbanden.

De *invoerverordening manufacturen 1935* (I. S. 1935 n°. 542) regelt voor het tijdvak 21 November 1935 t/m 20 September 1936 den invoer van de belangrijkste groepen manufacturen, waarvan de invoer nog niet gereguleerd was. Voor vele groepen manufacturen werden contingenten vastgesteld voor den invoer uit Nederland. Zooals hierboven reeds vermeld, werden in deze manufacturenverordening verschillende gelicentieerde categorieën stoffen opgenomen, waardoor de betreffende van kracht zijnde verordeningen buiten werking werden gesteld.

Bij R.V. van 28 Mei 1935 (I. S. n°. 239) zijn de op dat tijdstip bestaande contingenteerings- en licentieeringsverordeningen aangevuld met een bepaling, volgens welke de Directeur van Economische Zaken bevoegd is ten aanzien van de in te voeren goederen het percentage te bepalen, dat moet worden aangevoerd met schepen, varende onder Nederlandsche vlag.

De post van handelswaarnemer voor Nederlandsch-Indië te Durban bleef gedurende het jaar 1935 nog gehandhaafd.

7. IJkwezen.

In 1935 zijn bij het ijkgebied gevoegd de residenties Bali en Lombok, Westerafdeeling van Borneo en Riouw en Onderhoorigheden, de nog niet tot het ijkgebied behorende deelen van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en van de residenties Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Manado en Molukken, benevens het eiland Billiton van de residentie Bangka en Onderhoorigheden (I. S. 1935 nos. 303, 604 en 47). Door deze uitbreiding is — met uitzondering van enkele kleine, tot laatstgenoemde residentie behorende eilanden — einde 1935 het geheele grondgebied van Nederlandsch-Indië tot ijkgebied verklaard.

De ontvangsten vermeerderden van f 733 527 in 1934 tot f 770 562 in 1935.

In de reeds langer bestaande ijkkringen werd een steeds verder doorwerken van de ijkvoorschriften geconstateerd, hetgeen tot uiting kwam in een regelmatige vermeerdering van het aantal ten onderzoek aangeboden voorwerpen. De belangrijke stijging van het aantal in gebruik zijnde geijkte inhoudsmaten wijst uit, dat het koopend publiek vertrouwen stelt in de bemoeynissen van het IJkwezen. In de jaren 1930 t/m 1935 werden o. a. respectievelijk 54 376, 84 826, 110 324, 136 910, 181 948 en 217 786 inhoudsmaten herijkt.

Het aantal onderzochte voorwerpen steeg van 898 301 in 1934 tot 1 013 196 in 1935.

Buiten de eigenlijke ijk- en herijkwerkzaamheden vormt de contrôle op de juiste naleving van de ijkvoorschriften een belangrijk deel van de taak van het personeel. Onder de huidige omstandigheden kan deze contrôle niet uitsluitend aan de politie worden overgelaten. Zoo werd in 1935 in 2125 plaatsen contrôle gehouden, waarbij \pm 2000 processen-verbaal wegens overtreding van de ijkordonnantie werden opgemaakt, hetgeen $\frac{1}{3}$ minder is dan in 1934.

Behalve op de ijkmerken, werd toezicht gehouden op het juiste gebruik der toestellen (vervalschingen), terwijl periodiek steekproeven werden genomen op de afgeleverde koopwaren op pasars e. d. In 1935 werden \pm 700 van dergelijke contrôle-wegingen verricht, waarbij in 29 % van het aantal gevallen onderwicht werd geconstateerd. In 17 % van het aantal gevallen bedroeg het onderwicht meer dan 2 % van de gelverde hoeveelheid.

Het toezicht op het naleven van de bepalingen der bedrijfscontingenteering voor drukkerijen werd gedeeltelijk aan de ambtenaren van het IJkwezen opgedragen. In 1935 werden \pm 70 licentie-aanvragen gecontroleerd.

Het uitsluitend gebruik van metrieke maten, gewichten en weegwerktuigen neemt hand over hand toe. In 1934 was 91,25 % van het aantal onderzochte voorwerpen metriek, terwijl in 1935 92,73 % metriek was. Door een en ander wordt evenwel de positie van het metrieke stelsel niet geheel juist afgeteekend, gezien het gebruik om nog wel eens van het eene stelsel in het andere om te rekenen. De hierboven vermelde vermeerdering van het aantal metrieke inhoudsmaten geeft wel een zuiver beeld van den vooruitgang van het toepassen van het metrieke stelsel; bij het gebruik van deze maten wordt nimmer iets omge-

rekend. Uit het feit, dat hierbij het nieuwe stelsel zoo gemakkelijk ingang vindt, blijkt dat het verzet, hetwelk nog hier en daar tegen het metrieke stelsel bestaat, veelal uit conservatisme voortkomt.

In 1935 is zoowel de import als het aanmaken in Indië van nieuwe maten, gewichten en weegwerktuigen toegenomen, waarbij de aanmaak een steeds belangrijker deel van het totaal gaat uitmaken. Als voornaamste artikelen, welke door de inheemsche industrie gefabriceerd worden, kunnen — in volgorde van hun belangrijkheid — genoemd worden: blikken inhoudsmaten, datjins, toonbank-basculen, koperen gewichten, houten meters, koffiebes-maten en latex-meet-emmers.

De import van Japansche weegwerktuigen en gewichten blijft betrekkelijk gering en beperkt zich voor weegwerktuigen tot een enkel type. Groote uitbreiding van dezen invoer is voorloopig niet te verwachten. De door het IJkwezen gestelde kwaliteitseischen schijnen daarvoor een beletsel te vormen.

In 1935 zijn in Indië ingevoerd 9272 lengtematen, 876 inhoudsmaten, 50 162 gewichten en 8252 weegwerktuigen, terwijl in Indië zijn vervaardigd 2010 lengtematen, 89 045 inhoudsmaten, 3300 gewichten en 3541 weegwerktuigen.

Voor ijk en herijk zijn in 1935 onderzocht: 35 461 lengtematen, 353 203 inhoudsmaten, 406 904 gewichten, 180 870 weegwerktuigen en 3273 benzine-pompen; niet-verplichte onderzoeken zijn verricht ten aanzien van 7 watermeters, 22 spoor-tankwagens, 23 auto-tankwagens, 26 asbelasting-weegtoestellen, 15 snelheidsmeters, 7 stopwatches, 5 dradentellers, 48 benzine-maatkannen, 93 laboratorium-gewichten, 2 laboratorium-balansen en 4 grondtanks van benzine-pompen.

J. MUNT-, CREDIET- EN BANKWEZEN. COÖPERATIE.

1. Muntwezen.

a. *Muntcirculatie.* Ook in 1935 zette zich de inkrimping van den omloop van teeken- en pasmunt verder voort, hoewel, gelijk uit onderstaande opstelling van uit het verkeer teruggevloede munt (inclusief muntbiljetten) is af te lezen, in mindere mate dan in vorige jaren:

Jaar.	Teruggevloed:
1930	f 41,1 miljoen
1931	37,0 „
1932	26,0 „
1933	17,8 „
1934	10,2 „
1935	4,0 „
Totaal	f 136,1 miljoen

Deze inkrimping is over de verschillende soorten verdeeld als volgt:

	Teekenmunt.	Muntbiljetten.	Pasmunt.	Totaal.
1930	— f 10 179 000	— f 25 834 000	— f 5 122 000	— f 41 135 000
1931	— 15 193 000	— 10 390 000	— 11 380 000	— 36 963 000
1932	— 17 570 000	— 1 922 000	— 6 579 000	— 26 071 000
1933	— 14 599 000	— 925 000	— 2 243 000	— 17 767 000
1934	— 10 388 000	— 1 142 000	+ 1 316 000	— 10 214 000
1935	— 3 457 000	—	— 515 000	— 3 972 000
Totaal. .	— f 71 386 000	— f 40 213 000	— f 24 523 000	— f 136 122 000

Nadat in 1934, voor het eerst sedert 1930, méér pasmunt naar de circulatie was afgevloed dan uit het verkeer was teruggevloed, heeft in 1935 wederom een inkrimping van de pasmunteirculatie plaats gehad. De omloop van kwartjes en stuivers verminderde respectievelijk met f 572 000 en f 104 000, terwijl de omloop van dubbeltjes daarentegen toenam met f 107 000, die van koperen pasmunt met f 54 000.

De muntbiljetten werden einde December 1933 uit de administratie afgevoerd en het nog uitstaand nominaal bedrag ad f 1 141 566 werd ten bate van de Landsrekening geboekt. Sedert dien werd aan houders van muntbiljetten nog een bedrag van f 93 072 ter vergoeding van de nominale waarde daarvan uitbetaald.

b. *Intrekking van oude teekenmunt.* Als gevolg van de onttrekking aan den omloop van teekenmunt van het hooge gehalte ingevolge de z.g. gehaltewet van 27 Nov. 1919 (N. S. n°. 786, I. S. 1920 n°. 107) werd tot einde 1935 naar Nederland opgezonden f 137 180 000, waarvan f 73 140 000 aan rijksdaalders, f 41 230 000 aan guldens en f 22 810 000 aan halve guldens.

In 1935 werd nog slechts een bedrag van + f 3 600 000 aan oude teekenmunt aan den omloop onttrokken, tegen f 19 300 000 in 1934.

Van het bedrag, dat van elke muntsoort op Java en Madoera en de Buitengewesten aan den omloop werd onttrokken, is het volgende overzicht te geven (in duizendtallen guldens).

Afkomstig van:	Rijks- daalders.	Guldens.	Halve guldens.	Totaal.
Java en Madoera	28 800	23 559	15 612	67 971
Buitengewesten	44 340	17 671	7 198	69 209
Totaal	73 140	41 230	22 810	137 180

De termijn van inwisseling van teekenmunt van het oude gehalte is nader verlengd tot 1 Juli 1936 (I. S. 1935 n°. 571).

c. *Aanmuntingen ten behoeve van Nederlandsch-Indië.* In 1935 behoefde, evenmin als in 1934, teekenmunt of zilveren pasmunt te worden aangemaakt.

Volstaan kon worden met den verderen aanmaak van halve centen, waarvan in 1935 voor een bedrag van f 80 000 in het verkeer werd gebracht. Sedert 1932 is in totaal in omloop gebracht f 370 000 aan halve centen, welk bedrag vrijwel geheel in het verkeer is opgenomen.

Bij K. B. 11 April 1935 n°. 55 (N. S. n°. 184, I. S. n°. 289) zijn de voorwaarden nader gewijzigd, waaronder aan 's Rijks Munt kan worden gemunt, medailles geslagen en muntstempels of medaille-stempels vervaardigd.

d. *Zuivering van de muntcirculatie.* Sinds het begin der muntzuivering in 1929 werd tot einde 1935 aan geschonden en versleten zilveren pasmunt aan het verkeer onttrokken en naar Nederland opgezonden een bedrag van f 13,8 miljoen, tegen f 10,3 miljoen tot einde 1934.

Aan beschadigde teekenmunt is tot einde 1935 een bedrag van f 5 miljoen aan het verkeer onttrokken, tegen f 4,6 miljoen tot einde 1934. De gelegenheid tot inwisseling van beschadigde munt bleef in verband met de intrekking van oude teekenmunt voor enkele meer afgelegen streken in de Buitengewesten tot nader order opengesteld. Ook de inwisseling van aanvankelijk als sieraad gebruikte munt (de z.g. „tambalan”) bleef bij alle Landskassen mogelijk.

e. *Valsche munt.* In 1935 werd bij 's Lands kas te Batavia, het Centraal Bureau ter bestrijding van de valsche munterij en de kantoren van De Javasche Bank wederom een aanzienlijk aantal valsche munten aangehouden. Meer dan de helft daarvan waren valsche halve guldens.

Ook valsche koperen pasmunt komt hoe langer hoe meer voor. Valsche centen worden vooral in Oost-Java aangehouden. In 1935 werden zelfs voor het eerst enkele valsche halve centen aangetroffen.

2. De groote banken.

Voor Nederlandsch-Indië bracht het jaar 1935, doordat in de internationale sfeer een wezenlijke opleving nog steeds op zich liet wachten, geen wijziging van beteekenis in de algemeene economische situatie. Wel vielen incidenteel en met name in de positie van enkele belangrijke export-producten verbeteringen te constateeren, doch hiertegenover stond op ander gebied een even duidelijke teruggang.

Terwijl de totale uitvoer naar de hoeveelheid andermaal een merkbare vermeerdering onderging — voornamelijk door een grooteren uitvoer van aardolie-producten, oliën en vetten en hout — kon de totale waarde van den export, o. m. door lage gemiddelde prijzen van thee, rubber, koffie, tin en peper, zich niet op het in 1934 bereikte hoogere peil handhaven.

Ook in 1935 bleven de talrijke door het buitenland aan den invoer van Nederlandsch-Indische exportproducten deels noodgedwongen in den weg gelegde moeilijkheden een ernstige belemmering vormen voor een zich opnieuw ontplooiën van de economische activiteit van dit land. Van de landen, waarheen de export van Neder-

landsch-Indië meer in het bijzonder moeilijkheden ondervond, dienen met name Duitsland en Italië te worden genoemd. Wat eerstgenoemd land betreft, was het naast andere oorzaken meer speciaal het ongunstige verloop van de clearing-rekening met dit land, welke de exportmogelijkheden ongunstig beïnvloedde, terwijl de export naar Italië practisch geheel tot stilstand kwam toen in de tweede helft van 1935 economische sancties tegen dit land werden uitgevaardigd. Als een gunstige factor, waarvan echter de gevolgen in 1935 nog niet merkbaar konden zijn, dient hiertegenover te worden gesteld het in December 1935 door het Koninkrijk der Nederlanden met de Vereenigde Staten van Amerika gesloten handelsverdrag, waarbij de Amerikaansche invoerrechten op een aantal belangrijke Indische exportproducten werden verlaagd of geconsolideerd.

Dat onder deze omstandigheden een verbetering van beteekenis van de positie van het Indische bankwezen ook in 1935 nog op zich liet wachten, behoeft geen verwondering te baren. Toch stak het jaar 1935 voor het bankwezen in Indië in zooverre gunstig af bij 1934, dat het gedurende vorige jaren voltrokken inkrimpingsproces, speciaal wat de credietvraag betreft, in 1935 tot staan kwam. Wel viel in bepaalde bedrijfstakken nog een teruggang in de credietbehoefte waar te nemen, doch hiertegenover was deze — naar nog zal blijken — in andere takken grooter, met het resultaat, dat de totale credietverleening zich in 1935 zelfs op iets hooger peil heeft bewogen dan in het voorafgegane jaar.

Voor de Java-suikerindustrie kenmerkte zich het jaar 1935 door een voortgezette liquidatie van de zich in vorige jaren geaccumuleerd hebbende voorraden, voorts door het zich vooralsnog op zeer laag peil handhaven van de nieuwe productie en tenslotte door een toenemende activiteit in de richting van een rationalisatie van de Java-suikerindustrie, een en ander met als resultaat, voor zoover uit de beschikbare jaarverslagen reeds kan worden nagegaan, dat het bedrag der bankschulden van de Java-suikerindustrie in 1935 een verdere vermindering heeft ondergaan.

De Nederlandsch-Indische Vereeniging voor den Afzet van Suiker (N.I.V.A.S.) kon in 1935 \pm 1 360 000 ton suiker verkoopen, waartegen de in dat jaar afgekomen oogst slechts 515 000 ton heeft uitgeleverd, zoodat de onverkochte fabrieksvoorraden met \pm 845 000 ton zijn teruggelopen en uit dien hoofde dus belangrijke bedragen aan liquide middelen zijn vrijgekomen. De in 1935 geoogste aanplant was met 27 743 ha \pm 22 % kleiner dan zijn voorganger, terwijl voor zijn verwerking slechts 39 fabrieken in bedrijf zijn gesteld, tegen 50 in 1934. Wel is waar staat hiertegenover, dat de in 1935 in den grond gebrachte aanplant \pm 22 % grooter is dan zijn voorganger, doch waar ook in 1935 het streven gericht is gebleven op een verdere verlaging van de bedrijfskosten en voorts in dat jaar voor het eerst een grooter aantal fabrieken zijn prijsgegeven, hetgeen een belangrijke besparing aan sluitingskosten met zich heeft gebracht, mag wel worden aangenomen, dat de door de suikerindustrie in 1935 gedane uitgaven wederom bij die van het vorig jaar zijn ten achter gebleven.

Het bekend worden van de Regeeringsinzichten met betrekking tot een verlenging van hare bemoeienis met de suikerindustrie, een bemoeienis, welke er speciaal op is gericht om tot een rationalisatie van de Java-suikerindustrie te komen op een met de afzetmogelijkheden meer in overeenstemming zijnd peil, leidde er toe, dat tal van tot dusverre nog aangehouden fabrieken werden geabandonneerd. Suikermaatschappijen met verscheidene fabrieken gingen over tot een uitschakeling van hun minst economische bedrijfseenheden, terwijl van de maatschappijen met één of enkele fabrieken, verschillende, welke inzagen dat een zelfstandig voortwerken om bedrijfstechnische dan wel financiële redenen niet langer mogelijk zou zijn, door middel van fusie aansluiting bij andere ondernemingen zochten, dan wel tot verkoop van fabriek en leveringsaandeel en tot liquidatie overgingen. De hooge waarde, welke aan productie-aandeelen werd toegekend, had ten gevolge, dat, voor zoover de tot verkoop overgaande maatschappijen bankschulden hadden, belangrijke bedragen voor aflossing van deze schulden vrijkwamen.

De credietverleening van de banken aan andere cultures dan suiker zal zich in 1935 wellicht eenigermate in stijgende lijn hebben bewogen. Doordat de

gemiddelde thee- en rubberprijzen in 1935 belangrijk beneden die van 1934 zijn gebleven en dientengevolge de bedrijfswinsten zich in doorsnede op een veel lager peil hebben bewogen, kwamen hier in veel mindere mate dan in 1934 middelen voor aflossing van — overigens in totaal niet omvangrijk zijnde — bank-schulden vrij. Hiertegenover staat, dat de tabakscultuur op Java en de koffiecultuur, voor welke takken van bedrijf 1935 een uitgesproken ongunstig jaar is geweest, wel in eenige meerdere mate van bankrediet zullen hebben gebruik gemaakt.

Wat de verhoudingen van de banken tot den exporthandel betreft, kan worden opgemerkt, dat de suikerexporteurs in 1935, en met name in de eerste helft van het jaar, toen de vooruitzichten op de suikermarkt zich geleidelijk iets beter lieten aanzien, weder op grootere, zij het bij vroeger vergeleken nog steeds beperkte schaal, tot het innemen van voorraadposities zijn overgegaan en dientengevolge in meerdere mate een beroep op de crediethulp van de banken moesten doen. Ook vrees voor een devaluatie van den gulden heeft tot dezen ontwikkelingsgang bijgedragen. In de tweede helft van 1935, toen een zich wijzigen van de genoemde omstandigheid een voortzetting van deze credietpolitiek niet meer rechtvaardigde, behoorde dit beroep op de banken reeds spoedig weer tot het verleden. De zich meer op andere producten toeleggende Europeesche exporthandel zag in 1935 zijn credietbehoeften over het geheel genomen weinig veranderen. Behoudens in de maanden Augustus/October, toen oorlogsvrees aanleiding gaf tot grootere voorraadvorming, was van een verlevendiging van den handel en een daarmee gepaard gaande vergrooiting van omzetten geen sprake, terwijl een algemeene verbetering van het prijspeil van de exportproducten van Nederlandsch-Indië — als tweede belangrijke, de credietbehoeften bepalende factor — nog uitbleef. Uitzonderingen vielen uiteraard waar te nemen: zoo leidde bijvoorbeeld de belangrijke verbetering, speciaal wat prijs, doch ook wat afzetmogelijkheden betreft, van het product copra wel tot eenige verhoogde credietvraag van de zijde der zich speciaal op dit product toeleggende exporteurs.

Onmiskkenbaar grooter dan in 1934, is in 1935 de credietbehoefte geweest van den kleinen Chineeschen tusschenhandel, en wel speciaal van de handelaren in de hoofdvoortbrengselen van den inheemschen voedsellandbouw: rijst, maïs en kedelé. De voortgezette gunstige — stabiliseerende — invloed, welke het prijsverloop van deze producten ondervond van de te hunnen aanzien van Regeeringswege ondernomen verdere steunmaatregelen, deed den handel, welke hierdoor zijn risico's beperkt zag, meer activiteit aan den dag leggen, terwijl daarnaast ook het ruime beschot van de hoofdoogsten dezer producten voorraadvorming in de hand werkte en een merkbare uitbreiding van de credietbehoeften met zich bracht.

Voor den importhandel en met name voor het in Nederlandsch-Indië van oudsher gevestigde Westersche en deels ook Chineesche import-apparaat bracht het jaar 1935 een uitbreiding van de door de Regeering in 1934 ingezette steunactie, beoogende een bescherming van dit import-apparaat tegen de in de laatste jaren zoowel in aantal als in beteekenis snel toegenomen Japansche importeurs. Het aantal goederengroepen, waarop de invoerlicentieverordening van toepassing is verklaard, heeft in 1935 een dusdanige uitbreiding ondergaan, dat thans een zeer belangrijk deel van den Nederlandsch-Indischen invoer onder deze regeling is betrokken. Hierdoor is aan het bestaande import-apparaat de zekerheid gegeven, dat het, althans wat de gelicentieerde goederen betreft, geen verder terrein zal verliezen, hetgeen beteekent, dat een belangrijk deel van den import via hem zal blijven loopen. Wat de opname-capaciteit van de Indische markt betreft, bracht het jaar 1935 voor den importhandel eerder nog een verderen teruggang. Behoudens in enkele deelen van den Archipel, waar betere prijzen en afzetmogelijkheden voor bepaalde exportproducten de koopkracht in de inheemsche sfeer in gunstigen zin beïnvloedden, nam deze over het geheel genomen en met name op Java ten opzichte van 1934 nog verder af. Hiertegenover vielen in de Europeesche sfeer enkele verschijnselen waar te nemen, welke den indruk wekten, dat hier de koopkracht zich geleidelijk meer begint te stabiliseeren.

De reeds gedurende eenige jaren tot uiting gekomen concentratie-tendenz in den importhandel bleef ook in 1935 duidelijk waarneembaar. De nog steeds teruglopende koopkracht van de bevolking, de geleidelijke vervanging van verschillende, vroeger voor den importhandel belangrijke invoerartikelen door het in Nederlandsch-Indië voortgebrachte product, de vele contingentieerings- en licentieveringmaatregelen, welke in vele gevallen tot beperking van arbeidsveld en bewegingsvrijheid leidden, en andere factoren hebben er in de laatste jaren toe bijgedragen, dat het voor den kleinen importeur steeds moeilijker is geworden zijn bedrijf rendabel te maken en hebben er toe geleid, dat het aantal kleine importzaken reeds geruimen tijd de neiging heeft af te nemen. Verschillende van die zaken zijn in grootere importzaken opgegaan of gingen tot fusie over, terwijl andere liquideerden. Voor de banken is deze ontwikkeling van groot belang, omdat verhoudingsgewijs de kleinere importzaken veel meer van bankcrediet gebruik plegen te maken dan de grootere importhuizen, welke veelal over voldoende middelen beschikken om het zonder bankhulp te kunnen stellen.

In de positie van den middenstand in het algemeen en van het Europeesch winkelbedrijf in het bijzonder kwam in 1935 eerder nog een wijziging ten ongunste. De scherpe concurrentie in dezen bedrijfstak bleef ook dit jaar nog onveranderd voortduren. Een aanpassing van het aantal winkelzaken aan de sterk verminderde afzetmogelijkheden vindt in het algemeen niet of slechts zeer onvoldoende plaats, terwijl de geringe eigen middelen, welke blijkbaar noodig zijn om een nieuwe winkelzaak op te richten, in verschillende branches eerder nog tot een uitbreiding van het aantal winkelzaken leidden. Het resultaat hiervan is, dat de strijd om het behoud van een zekeren afzet steeds feller wordt, welke strijd dan veelal ten koste van de winstmarges moet worden gevoerd. Het eenige lichtpunt in 1935 was, dat er, wat de Japansche winkelzaken betreft, geen verdere belangrijke uitbreiding viel waar te nemen. Het lijkt niet onwaarschijnlijk, dat de credietbehoefte in dezen bedrijfstak, na in vorige jaren, toen nog in belangrijke mate op bestaande voorraden kon worden ingeteerd, regelmatig te zijn teruggelopen, in het afgelopen jaar, doordat in vele gevallen de voorraden wel op het laagste peil waren aangeland, als gevolg van geleden bedrijfsverliezen, eerder nog iets zijn toegenomen.

De relaties van particuliere personen tot het bankwezen bepalen zich in Indië vrijwel uitsluitend tot het deposito- en/of rekening-courant-verkeer, dan wel tot het doen van effectenzaken, al dan niet gepaard gaande met een effectenbeleening. Moest met betrekking tot het jaar 1934 worden geconstateerd, dat de banken meer op een afstooten van de haar door particulieren toevertrouwde vreemde gelden bedacht waren dan op een aantrekken van nieuwe middelen, en dit afstooten door lage rentevergoeding in de hand werkten, in het afgelopen jaar, toen hernieuwde monetaire onrust, welke speciaal in het tweede en derde kwartaal tot uiting kwam, ten gevolge had, dat het Indische bedrijfsleven zijn beschikbare middelen zooveel mogelijk buiten Indië bracht en slechts de allernoodzakelijkste kasmiddelen in Indië achterliet en daarmee zeer belangrijke bedragen aan de particuliere banken onttrok, werd voor deze het tot zich trekken van nieuwe middelen van veel belang, hetgeen in de rentevergoedingen, welke zij bereid waren te betalen, tot uitdrukking kwam.

De over het geheel genomen gunstiger ontwikkeling van de aandelenmarkt — mede veroorzaakt door een uit de devaluatie-vrees voortkomende neiging tot omzetting van obligatie-bezit in aandelen — deed het publiek eenigszins minder afwijzend tegenover effectenbeleeningen staan, zoodat de banken op dit terrein hare werkzaamheden althans niet verder zagen inkrimpen.

Het voorgaande geeft in korte trekken de voornaamste factoren aan, welke de positie van het particuliere bankwezen in Nederlandsch-Indië gedurende 1935 hebben beïnvloed. Cijfers, welke de opgetreden wijzigingen, zuiver beperkt tot de in Indië bedreven zaken, nauwkeurig aangeven, zijn niet beschikbaar, aangezien geen der particuliere banken afzonderlijke balansen publiceert van hare Indische kantoren. Hiernaast dient rekening te worden gehouden met de omstandigheid, dat als gevolg van het feit, dat in de jaren 1934 en 1935 de Nederlandsche Handel Maatschappij en de Nederlandsch-Indische Handelsbank tot een reorga-

nisatie en een saneering van haar balansen zijn overgegaan, de mogelijkheid om de balanscijfers 1935 met die van de vorige jaren te vergelijken, belangrijk is beperkt.

Teneinde echter het algemeen karakter van de in de positie der Indische particuliere bankinstellingen ingetreden wijzigingen aan het licht te doen treden, worden bovenbedoelde gecombineerde cijfers niettemin hieronder vermeld.

Bankbalansen a) in 1933, 1934 en 1935 (in miljoenen guldens).

	Ned. Handel Mij.			N. I. Handelsbank.			N. I. Escompto Mij.		
	1933.	¹⁾ 1934.	1935.	1933.	1934.	¹⁾ 1935.	¹⁾ 1933.	1934.	1935.
<i>Activa.</i>									
Kassiers, kas en daggeld-leeningen en goud . . .	70,6	72,3	40,5	26,2	16,0	10,8	7,0	5,5	2,7
Banken en bankiers . . .	10,4	11,4	13,5	9,8	11,5	10,3	3,4	1,7	2,4
Schatkistpapier	49,9	39,1	46,6	20,8	19,6	21,8	9,3	13,7	9,7
Te innen wissels op binnen- en buitenland . . .	27,3	35,0	32,3	27,3	24,2	21,8	6,3	5,3	6,2
Eigen effectenbezit	22,3	17,7	15,0	6,8	8,1	8,7	1,9	0,8	2,6
Debiteuren:	112,9	79,0	84,5	²⁾ 56,6	²⁾ 63,5	55,8	34,9	25,6	26,6
op effecten (voor zoover afzonderlijk vermeld)	—	25,8	29,1	6,8	7,7	11,3	3,7	3,5	3,5
overige	112,9	53,2	55,4	49,8	55,8	44,5	²⁾ 31,2	22,1	23,1
Vaste eigendommen en vaartuigen	11,6	8,7	8,4	4,0	3,7	2,4	4,4	4,2	4,2
Deelnemingen in andere ondernemingen	59,4	21,9	19,9	28,7	29,8	13,4	2,5	2,4	2,3
Diverse kleine posten	15,8	8,8	8,3	1,6	0,8	0,3	—	—	—
Totalen	380,2	293,9	269,0	181,8	177,2	145,3	69,7	59,2	56,7
<i>Passiva.</i>									
Kapitaal	80,0	35,0	35,0	55,0	55,0	33,0	13,5	13,5	13,5
Reservefonds	20,0	5,0	6,0	26,7	27,7	13,2	2,7	2,7	2,7
Deposito's op langen termijn	91,5	79,5	65,2	34,1	29,9	26,1	24,2	16,2	10,3
Deposito's op korten termijn en giro-saldi	155,1	159,0	149,7	43,2	40,4	33,5	22,5	23,0	24,9
Te betalen wissels	8,8	9,2	11,4	9,8	8,0	8,0	1,6	0,2	—
Diverse crediteuren	20,2	⁴⁾ —	⁴⁾ —	12,4	15,2	27,5	5,2	3,4	4,7
Diverse kleine posten	4,6	6,2	1,7	0,6	1,0	4,0	—	0,2	0,6
Totalen	380,2	293,9	269,0	181,8	177,2	145,3	69,7	59,2	56,7

a) De balansen van elk der drie instellingen omvatten de cijfers van haar geheele bedrijf.

¹⁾ Opgesteld na reorganisatie.

²⁾ Hieronder 4.— Stillhalte-belangen.

³⁾ Hieronder resp. 7,9 en 7.— vorderingen op Duitschland.

⁴⁾ Onder „Deposito's op korten termijn en giro-saldi" opgenomen.

Alvorens tot een nadere beschouwing van bovenstaande cijfers over te gaan, dient hier de in het voorgaande reeds genoemde balans-saneering, welke de Nederlandsch-Indische Handelsbank in 1935 heeft doorgevoerd en waarvan de resultaten in hare jaarcijfers over 1935 zijn verwerkt, nog even te worden gememoreerd. Een herwaardeering van de bedrijfsactiva leidde tot afschrijvingen, voornamelijk op suiker en andere cultuurbelangen, tot een bedrag van ± f 25 miljoen, welk bedrag aan het reservefonds is onttrokken, nadat dit eerst door overboeking van 20 % van het aandeelenkapitaal met f 11 miljoen was versterkt. Voorts is in verband met den overvloed aan beschikbare liquide middelen nog 20 % van het aandeelenkapitaal in contanten terugbetaald, waarmee derhalve haar aandeelenkapitaal in totaal met 40 % (van f 55 miljoen tot f 33 miljoen) is teruggebracht.

De door particuliere banken van derden ontvangen gelden zijn in 1935, zoowel wat de deposito's als de giro-saldi betreft, andermaal teruggelopen. De oorzaak hiervan moet in de eerste plaats worden toegeschreven aan de reeds gememoreerde, aan valuta-vrees toe te schrijven neiging om in Nederlandsch-Indië zoo min mogelijk kasmiddelen aan te houden, en daarnaast in beperkte mate ook hieraan, dat de verhoogde bedrijvigheid in enkele onderdeelen van het bedrijfsleven en de daaruit voortvloeiende grootere behoefte aan werkkapitaal in zekere mate tot een opvragen van bij banken aangehouden kasmiddelen heeft geleid. De liquiditeitspositie van de particuliere banken is in 1935, doordat tegelijkertijd met een vrij sterk teruglopen van de vreemde gelden het totaal van de credietverleening en de wisselportefeuille eenige uitbreiding heeft ondergaan, eenigermate zwakker geworden, hoewel zij nog steeds als zeer bevredigend kan worden aangemerkt.

Na vier dividendlooze jaren — 1931 t/m 1934 — hebben de particuliere banken over 1935 de dividendbetaling weder kunnen hervatten. De uitkeeringen bedroegen resp. 3, 3½ en 4 % voor de Escompto, de Handelsbank en de Nederlandsche Handel Maatschappij. Over het geheel genomen iets gunstiger bedrijfsresultaten, de omstandigheid, dat na de doorgevoerde balans-saneeringen de voorzieningen tegen debiteuren, deelnemingen, enz. binnen beperkte grenzen konden blijven en de omstandigheid, dat slechts over de door de saneeringen gereduceerde aandeelenkapitalen dividend behoefde te worden betaald, hebben deze uitkeeringen mogelijk gemaakt.

Naar onderstaande vergelijking van de verkorte balansen van De Javasche Bank per 30 December 1933, 29 December 1934 en 28 December 1935 aantoon, zijn in de positie van de Bank in 1935 verschillende wijzigingen opgetreden. Door de reeds meer genoemde neiging om — uit vrees voor den gulden — in Nederlandsch-Indië slechts de meest noodzakelijke kasmiddelen aan te houden, daalden de rekening-courant saldi van particulieren van f 35,8 miljoen per einde 1934 tot het zeer lage cijfer van f 23,9 miljoen per einde 1935, hetgeen, mede in verband met het opnieuw en in sterkere mate dan in 1934 teruglopen van de bankbiljettencirculatie — deze nam van f 177,4 miljoen tot f 157,2 miljoen af — en de beperkte uitbreiding van het binnenlandsche credietbedrijf, den goudvoorraad van f 113,5 miljoen tot f 80 miljoen deed afnemen. Voorts nam de zilvervoorraad met f 6,4 miljoen af door overdracht van zilveren teekensmunt aan 's Lands kassen. In tegenstelling tot vorige jaren, bestonden de overgedragen munten in 1935 voor een belangrijk deel uit nieuwe munten van het lage gehalte. Het dekkingspercentage liep van 66,40 % tot 55,79 % terug.

Verkorte balansen van De Javasche Bank (in millioenen guldens).

	30 Dec. 1933.	29 Dec. 1934.	28 Dec. 1935.
<i>Activa.</i>			
Disconto's in Nederlandsch-Indië betaalbaar	9,0	9,7	10,4
Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar	0,9	0,7	1,8
Beleeningen	53,1	51,8	60,1
Gouvernement van Nederlandsch-Indië . .	—	1,5	—
Belegd kapitaal, reservefonds en pensioen- en onderstandsfonds	14,1	13,7	14,3
Metaalvoorraad (inclusief pasmunt)	143,2	142,2	102,3
Gebouwen en meubilair	5,9	6,0	6,1
Diverse rekeningen	12,4	11,2	11,4
Totaal	238,6	236,8	206,4
<i>Passiva.</i>			
Kapitaal	9,0	9,0	9,0
Reservefonds	5,1	4,6	4,7
Bijzondere reserve	2,8	2,5	2,6
Pensioen- en onderstandsfonds	4,6	4,8	5,1
Bankbiljettencirculatie	186,4	177,4	157,2
Bankassignaties	0,4	0,6	0,5
Rekening-courant saldi:			
van het Gouvernement	2,0	—	1,3
van anderen	25,9	35,8	23,9
Diverse rekeningen	2,4	2,0	2,0
Totaal	238,6	236,8	206,4

De wisselmarkt in Nederlandsch-Indië had in 1935 een belangrijk minder gunstig voorkomen dan in het voorafgegane jaar. Tot driemaal toe, de eerste maal na de devaluatie van den belga in Maart/April, vervolgens bij de Kabinets-crisis in Nederland einde Juli en ten slotte in afwachting van de eerste ontmoeting tusschen Kabinet en Volksvertegenwoordiging in September, ontstond een hernieuwde monetaire onrust, welke op de wisselmarkt meer speciaal tot uiting kwam in een bereidheid van de zijde van het bedrijfsleven tot het betalen van een uitzonderlijk hoog écart, speciaal voor driemaandsponden en -dollars. Het officieele disconto van De Javasche Bank werd mede onder invloed van de nerveuze stemming op de wisselmarkt op 3 Juni 1935 van 3½ % tot 4½ % verhoogd, waarna echter op 1 Juli d.a.v. reeds weder een verlaging tot 4 % volgde. Kon De Javasche Bank in 1934 hare kaspositie in Amsterdam regelmatig voldoende versterken om de maandelijksche remitteeringen voor het Gouvernement van Nederlandsch-Indië naar Nederland zonder verlies te kunnen bewerkstelligen, in 1935 bleek dit door de versnelde terugvloeiing van bankpapier uit de circulatie en de reeds meer genoemde neiging om aanvankelijk in Nederlandsch-Indië aangehouden kasmiddelen zooveel mogelijk buiten Indië te brengen,

niet ten volle mogelijk en moest een beroep op den goudvoorraad van de Bank worden gedaan. Deze nam dan ook, zooals hierboven reeds vermeld, met f 33½ miljoen af.

3. Volkscredietwezen.

De door de reorganisatie van 1934 in het leven geroepen plaatselijke commissies van toezicht en bijstand van de Algemeene Volkscredietbank, welke samenstelling door verschillende factoren werd vertraagd, aanvaardden eerst in 1935 hare taak. De omstandigheid, dat de oude bankbesturen medio April 1934 automatisch aftraden en de plaatselijke commissies voor het meerendeel eerst in de tweede helft van 1935 hare werkzaamheden konden aanvangen, had ten gevolge, dat de in beide colleges zitting hebbende ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur (Regenten en Assistent-Residenten) gedurende een periode van ruim één jaar meer toeschouwers dan daadwerkelijke medewerkers zijn geweest. Op voorstel van de Directie der Algemeene Volkscredietbank werden in verband daarmee de Residenten uitgenoodigd vergaderingen met de Regenten en Assistent-Residenten te beleggen, waarop de President-Directeur dier Bank in de gelegenheid zou worden gesteld een uiteenzetting te geven van de taak, de bevoegdheden en het arbeidsveld van de plaatselijke commissies van toezicht en bijstand. Aan dit verzoek werd door de genoemde bestuurshoofden, die eveneens ten volle overtuigd bleken van het nut van een nauwer contact tusschen de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur en de Directie der Algemeene Volkscredietbank, met bereidwilligheid gehoor gegeven.

Het uitleenbedrijf der desabanken op Java en Madoera bewoog zich, zooals uit de volgende staatjes blijkt, nog steeds in dalende lijn. Deze daling werd echter in de maanden Juni, Juli, Augustus en December onderbroken. Het laagste punt werd in Mei met een uitstaand bedrag van f 2 501 825 bereikt; einde 1935 stond echter weer f 2 593 542 aan leeningen uit.

Algemeene Volkscredietbank (Java en Madoera), inclusief rekening-courant.

Jaren.	Aantal leeners nieuwe voor-schotten.	Ge-middelde leensom nieuwe voor-schotten.	Totaal uitgeleend.	Totaal terugbetaald.	Uitstaand.	Achterstand.	
						Bedrag.	%.

Algemeene Volkscredietbank.

1928	826 414	f 65	f 55 473 924	f 52 284 292	f 43 329 678	f 1 300 905	3,—
1929	895 186	66	62 732 247	56 985 630	48 400 839	1 485 844	3,07
1930	922 809	63	60 509 743	60 645 044	47 939 243	2 905 819	6,06
1931	760 653	52	41 875 753	49 680 061	40 308 854	7 764 515	19,26
1932	451 812	43	20 518 550	31 138 798	29 755 333	12 738 497	42,81
1933	327 975	40	14 119 027	20 142 748	23 765 698	12 551 853	52,81
1934	305 138	39	12 861 080	17 292 250	17 993 100	8 826 920	49,06
1935	250 242	53	14 220 980	14 497 850	16 611 650	6 232 240	37,52

Desabanken.

1928	3 064 000	f 14	f 41 388 831	f 40 909 813	f 7 573 592	f 36 345	0,48
1929	3 254 000	14	44 887 267	44 419 446	8 041 413	40 135	0,5
1930	3 146 000	13	41 139 490	41 382 400	7 798 501	96 376	1,24
1931	3 017 000	11	32 282 975	34 651 339	5 392 124	217 100	4,08
1932	2 692 978	8	20 508 554	22 475 434	3 425 330	256 973	7,5
1933	2 677 751	6	16 434 724	16 742 753	3 120 442	250 053	8,01
1934	2 706 817	5,7	15 422 677	15 726 028	2 815 228	238 505	8,47
1935	2 475 956	5,5	13 724 933	13 905 542	2 593 542	171 750	6,62

De uitleening der desabanken bereikte in 1935 met f 13 724 933 haar laagste niveau en bedroeg slechts 33 % van die in 1930. De aanpassing aan de ongunstige conjunctuur werd hoofdzakelijk gevonden in een verlaging van de leensommen. Met een bedrag van f 5,50 bedroeg de gemiddelde leensom in 1935 42 % van die in 1930, toen nog gemiddeld f 13 werd uitgeleend. Het aantal leeningen daalde gedurende de overeenkomstige periode veel minder (van 3 146 000 tot 2 475 956 of tot 79 %).

Ten opzichte van het vorig jaar was de inkrimping van het bedrijf intusschen betrekkelijk gering. De totale uitleening daalde van f 15 422 677 tot f 13 724 933 of tot 89 %, het aantal leeners van 2 706 817 tot 2 475 956 of tot 91 %, de gemiddelde leensom van f 5,70 tot f 5,50 of tot 96½ %.

Een gunstige omstandigheid is de vrijwel voortdurende daling van den achterstand der desabanken. Steeg deze in het eerste kwartaal 1935 nog een weinig, om 31 Maart met f 259 044 of 9,83 % van het uitstaand bedrag het hoogtepunt te bereiken, daarna zette een voortdurende daling in een bevredigend tempo in, zoodat einde 1935 de cijfers van f 171 750 of 6,62 % van het uitstaand bedrag werden bereikt.

Wat de uitleening van de Algemeene Volkscredietbank betreft, deze heeft zich op een hooger plan bewogen dan het jaar tevoren. Niet alleen steeg de totale uitleening van f 12 861 080 tot f 14 220 980 of met 11 %, doch de stijging was een voortdurende. Immers bedroeg deze gedurende de vier kwartalen van 1935 respectievelijk ± f 408 000, f 160 000, f 414 000 en f 378 000 meer dan in de overeenkomstige tijdvakken van 1934. Deze vooruitgang van het leenbedrijf is uitsluitend te danken aan de toename van de leeningen aan ambtenaren, gepensioneerden, middenstanders en voor verschillende doeleinden; met het volksbankcrediet voor den desa-man gaat het nog steeds in dalende richting. De redenen, welke hiertoe hebben geleid, zijn uitvoerig uiteengezet in het maandblad „Volkscredietwezen”.¹⁾ In 1935 werd ongeveer een vijfde van het bedrag over 1930 uitgeleend.

Voor een overzicht van de uitleening kan niet worden volstaan met de in het volgend staatje opgesomde seizoen- en termijnleeningen, doch moeten deze groepen worden vermeerderd met de credieten van groep IV (Diversen), welke rechtstreeks den desa-man ten goede zijn gekomen. Men komt dan tot een bedrag van f 4 838 000, met een gemiddelde leensom van f 25, welke laatste ten opzichte van 1934, toen deze nog f 22 bedroeg, een weinig gestegen is.

Het volgend staatje over het leenbedrijf der Algemeene Volkscredietbank in 1935 doet zien, dat, terwijl in alle andere voorschot-groepen de uitleening in 1935 de terugbetaling overtrof, bij de desa-leeningen (groepen Ia en Ib) f 2 212 770 meer werd afgelost dan uitgeleend, zulks omdat — evenals de laatste jaren het geval was — de oude achterstand, d.w.z. op leeningen van 1932 en vroeger (het z.g. crisisbedrijf), overwegend bij deze groepen wordt ingeloopt. Voor de groepen Ia en Ib gezamenlijk daalde de oude achterstand in 1935 met f 2 640 000; hiertegenover bedroeg de terugloop van den ouden achterstand voor het geheele bedrijf f 2 794 000. Dit surplus van aflossing boven uitleening van ruim f 2 miljoen onderscheidt zich in gunstigen zin van dat van 1934 ad ruim f 4½ miljoen, 1933 ad f 6 miljoen en 1932 ad f 10½ miljoen; hoewel niet precies vergelijkbaar, kan men aannemen, dat ook de surplusen van 1932 en 1933 overwegend op desa-leeningen betrekking hadden.

¹⁾ Zie „Volkscredietwezen” 1936, blz. 71 e.v.: „De desa-leeningen der Algemeene Volkscredietbank”.

Algemeene Volkscredietbank (Java en Madoera).

	Uitgeleend.	Terug-betaald.	Uitstaand nieuw.	Achterstand		Uitstaand oud.	Achterstand oud.
				nieuw.	o/o.		
Ia. Desa-seizoen	f 1 299 230	f 2 641 960	f 1 501 990	f 575 110	38,29	f 2 687 430	f 2 668 180
Ib. Desa-termijn	3 176 030	4 046 070	2 489 440	539 950	21,69	1 432 960	1 429 820
IIa. Ambtenaren	2 219 500	1 871 950	1 782 240	152 360	8,55	135 270	103 370
IIb. Gepensioneerden	4 501 660	3 910 270	2 639 280	24 620	0,93	7 170	4 680
III. Middenstanders	923 600	598 120	1 063 320	80 040	7,53	317 200	188 740
IV. Diversen	1 166 770	617 510	972 650	37 970	3,90	106 310	62 010
Totaal voorschotten	f 13 286 790	f 13 685 880	f 10 448 920	f 1 410 050	13,49	f 4 686 340	f 4 456 800
Rekening-courant	934 190	811 970	1 476 380	365 390	24,75	—	—
Algemeene totalen	f 14 220 980	f 14 497 850	f 11 925 300	f 1 775 440	14,89	—	—

De bevredigende afwikkeling van den crisis-achterstand hangt samen met den, reeds in het vorig jaaroverzicht vermelden, kort na de oprichting van de Algemeene Volkscredietbank door de directie ingevoerden maatregel, dat iedere desa-man, die zijn restant-crisisschuld vóór einde 1935 geheel afbetaalt, een deel van dat restant kwijtgescholden krijgt; bovendien werden deze crisisschulden grotendeels rentevrij gemaakt en in sommige gevallen werd zelfs een deel van de reeds betaalde rente op de hoofdsom afgeboekt. Alleen bij enkele kantoren, waar zulks overbodig scheen, zijn deze maatregelen niet toegepast. In 't geheel werd aldus op Java en Madoera in 1935 voor een bedrag van f 635 171 z.g. crisiskorting verleend, waarvan f 416 808 op seizoen- en f 200 815 op termijnvoorschotten aan desalieden en slechts f 17 548 op alle andere groepen tezamen. Mede aan deze kortingen en de daarvan uitgaande stimulans is het te danken, dat de oude achterstand in 1935 met f 2 640 000 (d. i. 39 % van dien per einde 1934) daalde.

Dat, niettegenstaande de plaats gehad hebbende aanpassing, de achterstand op de nieuwe desaleeningen nog is toegenomen (van f 1 055 000 tot f 1 115 000) is een verschijnsel, dat tot groote voorzichtigheid moet stemmen. De verdere stijging van den nieuwen achterstand ten bedrage van \pm f 140 000 komt echter voor rekening van alle andere groepen. Van deze was de toename op de rekening-courant-credieten, waar deze \pm 5½ % heeft beloopen, het gunstigst.

Het loemboeng-bedrijf, dat, zooals bekend, padi uitleent en in hoofdzaak ook in natura terugontvangt en dientengevolge bij uitstek de credietinstelling voor den kleinen tani is, heeft in 1935 den bedrijfsomvang op nagenoeg hetzelfde peil als het jaar tevoren gehandhaafd. Het aantal instellingen steeg tot 5575 (v. j. 5546), te danken aan de oprichting van 53 nieuwe loemboengs, waartegenover echter ten aanzien van 24 instellingen tot opheffing moest worden besloten. Aan 1 196 100 (v. j. 1 114 500) leeners werd 1 060 700 (v. j. 1 068 700) quintalen padi verstrekt. De achterstand daalde in bevredigende mate tot \pm 54 300 (v. j. 74 566) quintalen, al moet dit totaal op zichzelf toch als hoog gequalificeerd worden. De bedrijfskosten in geld (exclusief afschrijvingen op gebouwen en inventaris), welke het jaar tevoren reeds aanmerkelijk gereduceerd konden worden, konden in verslagjaar een verdere verlaging ondergaan tot f 312 700 = 29 cent per uitgeleende quintaal (v. j. f 348 400 = 32 cent per quintaal). Het gedeeltelijk ter bestrijding dier kosten verkocht deel van de als rente ontvangen padi bracht f 2,54 per quintaal op, tegen f 1,96 in 1934 en f 2,18 in 1933. In totaal werd aan rente ontvangen 295 800 (v. j. 283 100) quintalen.

Als geheel beschouwd konden de loemboengs gedurende verslagjaar wederom winst boeken, waardoor het zuiver vermogen dier instellingen met f 150 000 en 47 800 quintalen tot f 9 565 500 (vóór overschrijving naar de desa-kassen) en 1 359 400 quintalen kon stijgen. In 1935 werd voor een bedrag van \pm f 1 487 400 naar de desa-kassen overgeschreven, waarna het restant van het zuiver vermogen in geld f 8 078 100 bedroeg.

In tegenstelling met de vorige jaren, toen in het desbetreffende staatje (zie hieronder) niet alleen de cijfers der Algemeene Volkscredietbank zijn verwerkt maar bovendien die der vooralsnog afzonderlijk gebleven bankjes in de residentie Manado, zijn voor 1935 uitsluitend de cijfers van de Algemeene Volkscredietbank opgenomen. Aangezien het bankje te Gorontalo zich inmiddels in de Algemeene Volkscredietbank heeft opgelost, moet bij de onderlinge vergelijking van de cijfers rekening gehouden worden met de omstandigheid, dat voor het jaar 1935 — in tegenstelling met de vorige jaren — de cijfers voor de banken in Airmadidi en Amoerang niet zijn opgenomen.

De uitleening is in 1935 nog met ruim 4½ ton gouds gestegen, waardoor deze bijna 2 ton meer heeft bedragen dan die gedurende het jaar 1933. Dit is vrijwel uitsluitend het gevolg van grotere leensommen. De gemiddelde leensom, welke in 1934 f 108 bedroeg, steeg in 1935 tot f 120, waardoor zij f 2 beneden die van 1933 is gebleven. Het aantal leeners liep van 36 042 in 1934 terug naar 34 489, daarmede nog uitstekende boven 1933, toen dit aantal 33 421 bedroeg. Houdt men er echter rekening mede, dat Airmadidi en Amoerang tezamen 1800 leeners telden, dan is het leenersaantal van de Algemeene Volkscredietbank zelf een weinig gestegen.

Uit het volgend staatje, waarin de cijfers van Gorontalo nog niet kunnen worden opgenomen, blijkt, dat de crisisachterstand bevredigend daalde en wel van f 1 947 260 (waarin begrepen f 235 300 voor Airmadidi en Amoerang) tot f 1 139 730, dus, voor zooveel de Algemeene Volkscredietbank met uitzondering van Gorontalo betreft, met ± f 572 000, hetgeen voor f 113 806 aan crisis-kortingen is te danken.

De achterstand op de gewone nieuwe leningen (dus die uitgegeven in 1933 en volgende jaren) steeg met verwaarloozing van Gorontalo, in 1935 met ruim f 64 000, welke stijging voor rekening van alle groepen komt. De achterstand op rekening-courant-credieten daalde met ± f 500 000 en bedroeg einde 1935 nog f 209 910.

Algemeene Volkscredietbank (Buitengewesten), inclusief rekening-courant.

Jaar.	Aantal leeners voorschotten.	Gemiddelde leensom voorschotten.	Totaal uitgeleend.	Totaal terugbetaald.	Uitstaand.	Achterstand.	
						Bedrag.	%.
1928	65 655	f 227	f 18 606 908	f 17 474 038	f 14 026 296	f 321 662	2,29
1929	68 048	229	19 446 314	18 661 274	14 675 134	397 791	2,71
1930	71 665	206	18 291 419	19 180 280	13 721 181	645 373	4,70
1931	65 722	162	13 540 068	15 533 557	11 717 391	1 558 288	13,30
1932	39 802	133	7 409 793	10 188 259	8 926 408	2 449 757	27,44
1933	33 421	122	5 715 249	6 973 329	7 574 456	2 620 081	34,59
1934	36 042	108	5 425 591	6 289 433	6 613 923	2 474 427	37,41
1935	34 489	120	5 892 750	5 866 500	5 668 500	1 739 410	30,74

Algemeene Volkscredietbank (Buitengewesten, exclusief Gorontalo).

	Uitgeleend.	Terugbetaald.	Uitstaand nieuw.	Achterstand nieuw.	Uitstaand oud.	Achterstand oud.
Ia. Desa-seizoen	f 62 830	f 219 370	f 49 490	f 8 540	f 258 120	f 258 110
Ib. Desa-termijn	1 444 080	1 629 740	1 163 750	144 180	436 920	434 700
IIa. Ambtenaren	935 320	862 820	767 130	59 520	56 220	49 130
IIb. Gepensioneerden	342 380	273 560	181 350	1 690	430	70
III. Middenstanders	696 060	619 740	780 540	74 980	395 250	302 310
IV. Diversen	622 090	354 330	528 100	32 650	266 510	95 410
Totaal voorschotten	f 4 102 760	f 3 959 560	f 3 470 360	f 321 560	f 1 413 450	f 1 139 730
Rekening-courant	1 750 420	1 870 660	680 420	209 910	—	—
Algemeene totalen	f 5 853 180	f 5 830 220	f 4 150 780	f 531 470	—	—

Voor het eerst sinds 1932 was er een — weliswaar klein — surplus van uitleening boven aflossing. Dit steekt wel zeer gunstig af bij de voorafgegangene jaren, toen het omgekeerde het geval was. In 1932, 1933 en 1934 overtrof de aflossing de uitleening respectievelijk met f 2,8 mm., f 1,25 mm. en f 0,85 mm. Deze gunstige ommekeer komt geheel voor rekening van de groepen II t/m IV. Bij de desa-leeningen werd ook in 1935 nog meer afgelost dan uitgeleend, hetgeen samenhangt met de bevredigende afwikkeling van den achterstand.

Een belangrijk centrum van desabanken in de Buitengewesten is Sumatra's Westkust, waar de uitleeningen toenamen. Tegen 9 ton in 1934, werd in 1935 f 941 000 uitgeleend, terwijl de aflossingen f 923 448 bedroegen. Het uitstaand bedrag steeg van f 281 979 tot f 294 044, waartegenover de achterstand daalde van f 28 872 of 10,24 % van het uitstaand bedrag tot f 22 630 of 7,70 %, hetgeen echter vrijwel uitsluitend het gevolg van afschrijvingen was: er werd namelijk voor f 5 902 afgeschreven. Bij de weinige bankjes in Benkoelen daalde het uitstaand bedrag van f 24 236 tot f 19 431, doch steeg de achterstand van f 281 of 1,16 % tot f 622 of 3,20 %.

Hoewel de achterstand in Bali nog steeds hoog is, onderging deze een aanzienlijke verbetering: van f 17 338 of 43,40 % daalde deze tot f 11 430 of 32,11 %, er werd voor een bedrag van f 2560 afgeschreven. Voor het eerst sinds jaren nam de uitleening weer iets toe (van f 39 419 tot f 42 697). Aangezien meer werd afgelost dan uitgeleend, daalde het uitstaand bedrag een weinig (van f 39 946 op f 35 598).

Ook in de Minahasa was verbetering merkbaar. Naast een kleine stijging, zoowel van de uitleening als van het uitstaand bedrag, welk laatste einde 1935 f 32 095 bedroeg, daalde de achterstand vrijwel tot op de helft; deze bedroeg einde 1935 f 5401 of 16,83 %, tegen f 10 355 of 32,27 % einde 1934.

Behalve bij de bankjes van Benkoelen, heeft het uitleenbedrijf der dorpscredietinstellingen in de Buitengewesten zich thans aan de huidige conjunctuur aangepast, terwijl op den achterstand belangrijk werd ingeloopt. Deze daalde van f 56 846 of 15,03 % van het uitstaand bedrag tot f 41 010 of 10,73 %.

Gedurende 1935 kwam een einde aan de voortdurende daling van het rentegevend uitstaand bedrag. Werd dit bedrag in het jaaroverzicht over 1934 op f 16 à f 17 miljoen gesteld, thans kan dit op ruim f 18 miljoen begroot worden. Dank zij deze zeer welkome stijging, is in 1935 een einde gekomen aan de voortdurende verliezen, welke de laatste jaren door de gezamenlijke plaatselijke banken en in 1934 door de Algemeene Volkscredietbank geleden zijn (over 1934 bedroeg dit verlies nog ruim f 180 000). Aangezien herhaaldelijk van verschillende zijden werd aangedrongen op moderatie van de afsluitprovisie, welke vooral op de kleine leeningen zwaar drukte, heeft de Directie der Algemeene Volkscredietbank in deze niet ongunstige ontwikkeling van het bedrijf aanleiding gevonden tegen het einde van het jaar het, voor de afsluitprovisie, bestaande minimum van f 0,50 terug te brengen op f 0,25. Eveneens werd het bedrag van de afsluitprovisie naar boven begrensd: het maximum werd op f 100 gesteld.

Ten slotte volgde nog een enkel woord over de liquidatie van het oude bedrijf. In aanmerking genomen, dat de gezamenlijke banken bij den aanvang van de huidige ongunstige conjunctuur een bedrag van ruim f 63 miljoen hadden uitstaan, hetwelk thans tot slechts ruim f 6 miljoen teruggeloopt is, kan deze ontwikkeling tot tevredenheid stemmen. Vooral omdat in deze vermindering van f 57 miljoen slechts een bedrag van f 3,3 miljoen aan afschrijvingen en crisiskortingen, enz. begrepen is, waarvan nog een gedeelte betrekking heeft op de in de jaren 1930 t/m 1932 uitgegeven leeningen, terwijl de ingekochte onderpanden voor f 975 000 te boek staan. Er is derhalve gedurende de crisisjaren op de vóór-crisisleeningen in contanten een bedrag van ten minste ± f 52,7 miljoen geïnd.

Tegenover de oude vorderingen ad f 6 miljoen, alsmede de opgekochte onderpanden ad f 975 000, is op de balans een reserve gevormd, welke einde 1935 nog ± f 3,1 miljoen bedroeg. De afbetaling op deze oude leeningen heeft nog regelmatig plaats.

4. Coöperatie.

Was het jaar 1934 te beschouwen als afsluiting van het eerste vijfjarig tijdvak van de door de Overheid gevolgde coöperatie-politiek, de intrede van de daarop volgende periode stond in het teeken van belangrijke veranderingen ten aanzien van de interne organisatie der centrale leiding.

Omstreeks medio 1935 werd het kantoor van den Adviseur voor Volkscredietwezen en Coöperatie, hierna verder Coöperatie-dienst te noemen, van het Departement van Binnenlandsch Bestuur overgebracht naar dat van Economische Zaken, terwijl sedertdien de functie van adviseur door den hoofdambtenaar voor Economische Zaken uitgeoefend wordt.

De krappe personeelsformatie en de beperkte middelen maakten het voor den coöperatie-dienst noodzakelijk om de waarborgen voor instandhouding en ontwikkeling van ingeschreven vereenigingen zoo hoog mogelijk op te voeren. Daartoe diende in de eerste plaats een voorafgaand, zoo mogelijk plaatselijk, onderzoek naar de werking der vereenigingen, welke het verzoek om inschrijving hebben gedaan, terwijl men ook verzekerd moest zijn van een behoorlijk toezicht. Een direct uitvloeisel van deze gedragslijn is het nauwkeurig nagaan, welke van de reeds ingeschreven vereenigingen als overbodige ballast zijn te beschouwen. Organisaties, welke tengevolge van de crisis of andere omstandigheden geen teekenen van leven meer vertoonden, dan wel ondanks herhaalde pogingen van gezondmaking slechts een kwijnend bestaan voerden, konden uiteraard niet gehandhaafd blijven. Deze selectie resulteerde in de ontbinding van 7 vereenigingen op den voet van het bepaalde bij art. 32 (2—3) van de in I. S. 1927 n°. 91 opgenomen regeling, terwijl ten aanzien van 14 coöperaties werd nagegaan of zij voor ontbinding in aanmerking kwamen. Zooals in het vorig Verslag reeds werd vermeld, is de ervaring, opgedaan met verbruikcoöperaties, niet onverdeeld gunstig; zulks vond in 1935 wederom bevestiging in de ontbinding van 5 vereenigingen of $\pm 22\%$ van de in totaal ingeschreven verbruikcoöperaties. Afgescheiden van de in dat Verslag vermelde redenen, moet deze gebrekkige ontwikkeling der verbruikvereenigingen wellicht worden toegeschreven aan de omstandigheid dat, in tegenstelling met de ervaringen in westersche landen, deze soort coöperatie zich niet mag verheugen in de belangstelling van de daarbij het meest betrokkenen, t. w. de inheemsche vrouwen, wier interesse, zooals nader zal blijken, zich meer richtte naar spaar- en credietvereenigingen.

Een verhoogde activiteit werd aan den dag gelegd ten aanzien van het vormen van organisaties van kleine producenten, zoowel op landbouw- als nijverheidsgebied. Zoo werd in het regentschap Indramajoe een coöperatie opgericht van manggaboomb-eigenaren, nadat te voren met steun van de Algemeene Volkscredietbank hun manggaboomb- bezit van schuld was vrijgemaakt.

De voorbereidende arbeid, verbonden aan het organiseeren van coöperatieven afzet van de goela-teboe (inlandsche rietsuiker) te Toeloengagoeng, kon slechts langzaam vorderen wegens de wisselvallige prijzen en de moeilijkheden, onderzonden bij het zoeken naar afzetgebieden.

Op nijverheidsgebied deden zich tegen het einde van 1935 moeilijkheden voor in de batikindustrie in Cheribon en de bevolkings-dakpannenindustrie te Tjitjalingka. Hierin werd aanleiding gevonden om de oprichting van organisaties van de daarbij betrokkenen voor te bereiden.

Voorts verdient vermelding, dat door de bemoeienis van de vereeniging Parindra te Soerabaja een organisatie van Boegineesche en Madoereesche zeevrachtvaarders is opgericht, welke organisatie samenwerking zoekt met den Coöperatie-dienst.

In 1935 zijn 43 nieuwe vereenigingen ingeschreven, waarmede het aantal geregistreerde coöperaties einde 1935 is opgelopen tot 323. Hiervan zijn in 1935 en daaraan voorafgegane jaren respectievelijk een 7- en 17-tal ontbonden wegens onvoldoende levensvatbaarheid, zoodat einde 1935 nog 299 coöperaties in werking waren.

Het aantal centrale's is vermeerderd met 2 (te Sragen en te Garoet). Voor een nader overzicht van de verschillende soorten vereenigingen moge worden verwezen naar deel II van dit Verslag.

De credietcoöperaties zijn wegens haar betrekkelijk eenvoudige constructie nog steeds het belangrijkste in aantal.

Sedert het begin van 1935 viel onder de inheemsche vrouwen een toenemende belangstelling waar te nemen voor credietcoöperaties. Bleef aanvankelijk het aandeel dier vrouwen in de coöperatie-beweging slechts beperkt tot toetreding van neringdoenden tot de coöperatieve bankjes als passieve leden, in 1934 werd te Soerabaja de behoefte gevoeld aan een eigen vrouwenbank, t. w. de Boedi Wanito. Bij de intrede van 1935 werd onder de auspiciën van de vereeniging Pasoendan Istri, eerst te Tasikmalaja en daarna te Soekaboemi, een dergelijke bank speciaal voor inheemsche vrouwen opgericht, terwijl zulks navolging vond te Garoet, Padalarang en Tjiandjoer. Gezien de opgedane ervaring bij de desa-banken op Java, waar de vrouwelijke leeners als serieuze debiteuses zijn aan te merken, is de verwachting gerechtvaardigd, dat de actieve werkzaamheid van die vrouwen-organisaties op het terrein der credietcoöperatie als winst zal zijn te boeken voor de coöperatieve beweging in Indië.

Het in de coöperaties werkzaam kapitaal, bestaande uit aandelen en spaargelden der leden, zoomede uit het zuiver vermogen der vereenigingen, welk kapitaal als zuiver inheemsch bezit is aan te merken, daalde van f 453 953 tot f 412 773, dat is gemiddeld per coöperatie van f 1621 tot f 1409. Deze terugloop is deels een gevolg van het door de productenverkoopcentrale te Manado geleden verlies van f 7620 en voorts van het feit, dat — ter verkrijging van een reëler beeld — buiten berekening zijn gelaten de gegevens van de vereenigingen, welke einde 1935 tengevolge van de gehouden selectie waren of stonden te worden ontbonden.

De achterstand bij de credietcoöperaties is van f 59 756, zijnde 24 % op een uitstaand bedrag van f 240 645, in 1935 teruggelopen tot f 47 323 of \pm 18 % op een uitstaand bedrag van f 270 033. Deze vermindering van den achterstand is evenwel niet reëel. In de eerste plaats is zij het gevolg van de boven voor den terugloop van het inheemsch kapitaal genoemde reden, in de tweede plaats van het ontbreken van gegevens of het verstrekken van foutieve gegevens door de verschillende coöperatie-besturen. Het zal om die redenen dan ook juist zijn het achterstandcijfer te stellen op 25 %.

5. De Pandhuisdienst.

Einde 1935 waren op Java en Madoera 363 en in de Buitengewesten 84, of in totaal 447 leenbanken in exploitatie, tegen 358, 84 en 442 in 1934.

Het aantal filialen bleef 39.

Ook in 1935 nam het bedrag aan verstrekte leensommen wederom af. Vergeleken met 1934 liep dit bedrag terug met f 2 055 108, niettegenstaande het aantal ingebrachte panden steeg met 1 214 439 stuks, hetgeen uitsluitend veroorzaakt werd door een grooteren inbreng van A-panden; de B/E groep daalde toch met 17 412 stuks¹⁾. Uit deze cijfers blijkt voorts, dat de gemiddelde waarde der A-panden een daling vertoonde.

Het volgend overzicht geeft een beeld van het aantal beleende panden en van de verstrekte leensommen over elk der jaren 1931 t/m 1935.

¹⁾ Naar gelang van de daarop in leen verstrekte bedragen, worden de panden administratief verdeeld in de rubrieken: A (beleeningen t/m f 25), B (beleeningen van f 26 t/m f 50), C (beleeningen van f 51 t/m f 75), D (beleeningen van f 76 t/m f 100) en E (beleeningen van f 101 en hooger).

Economisch kunnen die rubriekpanden worden onderscheiden in panden van den tani (A), van de beter-gestitueerden (B, C en D) en van groothandelaren, opkoopters van producten en dergelijke personen (E).

Jaren.	Aantal beleende panden.			Verstreckte leensommen in guldens.		
	A.	B, C en D.	E.	A.	B, C en D.	E.
1931	42 652 081	292 389	186 318	111 012 820	11 960 350	30 149 089
1932	34 638 858	203 781	143 503	78 920 364	8 289 569	22 561 292
1933	26 852 326	140 515	106 774	56 296 949	5 706 835	16 113 994
1934	27 670 580	113 465	89 480	51 845 176	4 574 066	13 159 635
1935	28 902 161	99 901	85 902	51 016 124	4 012 329	12 495 315

In totaal werden derhalve in 1935 29 087 964 panden beleend, tegen 27 873 525 stuks in 1934.

In totaal werden in 1935 27 156 595 panden uitgelost en werd aan leensommen daarop terugontvangen f 64 490 299, tegen in 1934 24 441 262 panden en f 65 406 496 aan leensommen.

Door betaling van de verschuldigde kosten (renten), al dan niet met gedeeltelijke aflossing van de verschuldigde leensom, binnen den verstaantermijn, kan de beleening worden geprolongeerd. In dit geval wordt gesproken van een herbeleening, welke administratief behandeld wordt als een lossing gepaard aan een nieuwe beleening. Om deze reden zijn in de vorengenoemde beleeningen en uitlossingen de herbeleeningen begrepen, welke laatste bestonden uit (de cijfers voor 1934 tusschen haakjes) 3 930 747 (3 272 326) panden, waarop aan leensommen verschuldigd was f 16 067 284 (f 16 411 070).

Jaren.	Aantallen panden.		
	A.	B, C en D.	E.
1935	3 883 216	21 474	26 057
1934	3 217 818	23 951	30 557

Het aantal „nieuw-ingebrachte” panden bedroeg derhalve 25 157 217 (24 601 199) stuks, waarop aan leensommen „nieuw-verstrekt” werd f 51 456 483 (f 53 167 806).

Van de uitgeloste panden bedroeg het aantal „werkelijk-uitgeloste” panden 23 225 848 (21 168 936) stuks, waarop aan leensommen „werkelijk-terugontvangen” werd f 48 423 015 (f 48 995 399).

Van de in 1934 beleende A-panden, waarvan de algeheele afwikkeling eerst in 1935 plaats had, bedroeg het aantal uitgeloste panden 25 353 808 stuks of 91,63 % van den totalen inbreng, tegen 24 495 539 stuks of 91,22 % van de panden beleend in 1933.

Ten opzichte van de beleeningen, waarvan in 1935 en in het voorafgegane jaar de verstaantermijnen verstreken, werden op de pandveilingen 2 476 924 (2 127 974) panden publiek verkocht of 8,44 % (8,18 %) van de in die tijdvakken beleende panden.

Einde 1935 bedroeg het totaal aan uitstaande leensommen f 26 075 953 of 27,14 % van het totaal bedrag aan uitstaande leensommen einde van het vorig jaar en de in 1935 verstreckte leensommen, tegen f 28 554 994 of 28,40 % in 1934.

Van de hiervóór genoemde op de pandveilingen publiek verkochte panden moesten wegens onvoldoende bod voor rekening van den Lande 1 004 320 panden tot een bedrag van f 2 634 279 aan koopsommen en kosten worden aangekocht (603 659 panden en f 3 116 372 in 1934).

Teneinde, behalve door een normalen verkoop in de pandhuizen zelve, de groote voorraden Gouvernements-panden, waaronder zich groote hoeveelheden

gouden munten, zoomede van goud vervaardigde voorwerpen bevonden, zooveel mogelijk te doen verminderen, werd de in het vorig Verslag vermelde omsmelting dezer panden voortgezet. Op deze wijze kon voor een bedrag van f 987 885 op de buitenlandsche en op de Indische markt worden verkocht. In totaal werd ondershands verkocht voor een waarde van f 2 305 748 (f 3 410 426). Het door prijsdalingen op deze panden geleden verlies bedroeg f 371 640 (f 273 636).

Einde 1935 bedroegen de restanten 179 863 panden met een balanswaarde van f 4 007 216, tegen 196 193 panden met een balanswaarde van f 4 634 606 in 1934.

De exploitatie-kosten van het bedrijf bedroegen f 7 171 194 of f 0,246 per pand (f 8 520 164 en f 0,306 in 1934). De winst beliep f 3 462 540 (voorloopige uitkomst), tegen f 2 084 148 in 1934.

Voor verdere gegevens, meer in het bijzonder betreffende Java en Madoera en de Buitengewesten afzonderlijk, wordt verwezen naar deel II van dit Verslag en naar het jaarverslag van den Pandhuisdienst.

6. Postspaarbank.

De nieuwe instructies voor den raad van toezicht op en voor den directeur van de Postspaarbank in Nederlandsch-Indië zijn opgenomen in Bb. n°. 13432.

Het jaar 1935 toonde een verdere stijging, zoowel wat betreft het aantal boekjes in omloop, het inleggerstegoed, als den omzet.

Voor zooveel betreft het aantal boekjes en het tegoed geven de volgende tabellen een duidelijk beeld van den groei der instelling.

A. Aantal spaarbankboekjes op 31 December:

	1902.	1912.	1922.	1927.	1932.	1933.	1934.	1935.	Stijging 1935 t.o.v. 1934 (in %).
Europeanen . . .	17 662	44 940	75 772	82 100	97 020	102 934	108 311	112 040	± 3,4
Inlanders . . .	11 469	52 671	150 479	197 928	267 455	281 474	295 245	301 496	± 2,1
Vreemde Oosterlingen	927	4 839	13 800	19 305	31 236	35 506	39 078	41 234	± 5,5
Totalen . . .	30 058	102 450	240 051	299 333	395 711	419 914	442 634	454 770	± 2,7

B. Tegoed op 31 December:

	1902.	1912.	1922.	1927.	1932.	1933.	1934.	1935.	Stijging 1935 t.o.v. 1934 (in %).
Europeanen . . .	f 3 551 744	f 7 481 150	f 14 185 932	f 13 154 217	f 18 748 764	f 20 268 947	f 22 426 128	f 22 980 807	± 2,5
Inlanders . . .	383 319	1 814 768	5 032 305	6 404 978	8 796 854	9 291 913	9 773 657	9 946 507	± 1,8
Vreemde Oosterlingen	60 745	324 260	639 428	1 123 271	2 058 882	2 278 139	2 590 711	2 787 002	± 7,6
Totalen . . .	f 3 995 808	f 9 620 218	f 19 857 665	f 20 682 466	f 29 604 500	f 31 838 999	f 34 790 496	f 35 714 316	± 2,7

De omzet — zijnde het totaalbedrag der inlagen en terugbetalingen — beliep in 1935 ± f 44 366 000, tegen ± f 43 219 000 in 1934 en f 38 529 000 in 1933.

De aantallen geboekte handelingen (inlagen en terugbetalingen) bedroegen in de jaren 1931 t/m 1935 resp. 827 069, 846 283, 856 714, 937 937 en 966 442.

Het aantal spaargelegenheden der instelling bedroeg op 31 December 1935 589, namelijk 118 postkantoren en bij-postkantoren en 471 hulppostkantoren en voorts de 4 eigen kantoren der Postspaarbank, welke eveneens over een inleggerskas beschikken.

De niet onderbroken toeneming van de aantallen inlagen en terugbetalingen, van het aantal boekjes in omloop en van den omzet wijst er op, dat steeds meer gebruik gemaakt wordt van de Postspaarbank, een omstandigheid, welke zonder twijfel mede te danken is aan de systematisch gevoerde propaganda.

Een der oorzaken, welke de toename van het inleggerstegoed ongunstig beïnvloedde, was wederom het aanzienlijk bedrag waarmede de overdrachten van tegoed Indië—Nederland die van Nederland—Indië overtroffen (f 1 105 540).

Het bedrijfsoverschot der Postspaarbank bedroeg in 1935 ± f 349 000, welk bedrag werd geboekt in het credit der reserve-rekening, welke op 31 December 1935 een saldo aanwees van ± f 5 720 000.

7. Andere spaarinstellingen.

Een aantal gegevens betreffende de oprichting, het aantal en de werkwijze van de in Nederlandsch-Indië werkende particuliere spaarinstellingen is opgenomen op blz. 249/250 van het Verslag 1931.

Enkele der voornaamste cijfers met betrekking tot de particuliere spaarinstituten, ontleend aan de jaarverslagen over de jaren 1934 en 1935, volgen hierna.

Instelling	1934	1935	1934	1935	1934	1935
Algemeen Spaar- en Postspaarbank	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Postspaarbank, te Manado	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Spaarbank te Bandjoeang	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Total	3 600	3 600	3 600	3 600	3 600	3 600
Toestand per einde 1935						
Spaarbank te Bandjoeang	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Spaarbank te Manado	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Algemeen Spaar- en Postspaarbank	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Postspaarbank, te Manado	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Total	4 800	4 800	4 800	4 800	4 800	4 800

1) Inclusive overdrachten van te goed Nederland—Indië en van Indië—Nederland.
 2) Inclusive overdrachten van te goed Nederland—Indië en van Indië—Nederland.
 3) Inclusive overdrachten van te goed Nederland—Indië en van Indië—Nederland.
 4) Inclusive overdrachten van te goed Nederland—Indië en van Indië—Nederland.
 5) Inclusive overdrachten van te goed Nederland—Indië en van Indië—Nederland.
 6) Inclusive overdrachten van te goed Nederland—Indië en van Indië—Nederland.

	Jaar van oprichting.	Aantal inleggers en			
		Europeanen.		Inlanders.	
		Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Toestand per einde 1934.					
Spaarbank te Semarang	1853	1) 1 282	f 487 530,97	233	f 45 087,90
Bataviasche Spaarbank	1857	1 528	1 048 657,96	42	16 633,45
Gemeentespaarbank Soerabaja ²⁾	1859	1) 5 848	³⁾ 6 450 826,78	333	³⁾ 154 646,—
Spaarbank te Makassar	1876	1) 408	³⁾ 313 100,26	120	³⁾ 11 035,41
Padangsche Spaarbank	1879	1) 867	1 549 618,51	286	198 942,69
Algemeene Spaar- en Deposito-bank ⁵⁾	1895	520	183 555,12	41	5 715,17
Spaarbank „Minahasa” te Manado	1896	278	161 000,—	1) 2 632	342 000,—
Spaarbank te Bandoeng	1903	1 750	1 534 980,90	123	76 514,95
Totaal		12 481		3 810	
Toestand per einde 1935.					
Spaarbank te Semarang	1853	⁶⁾ 1 167	463 109,—	210	33 198,41
Bataviasche Spaaarbank	1857	1 430	1 061 168,52	41	12 328,40
Gemeentespaarbank Soerabaja ⁷⁾	1859	⁶⁾ 5 848	⁸⁾ 6 450 826,78	333	⁸⁾ 154 646,—
Spaarbank te Makassar	1876	⁶⁾ 353	⁸⁾ 287 675,31	70	⁸⁾ 8 583,17
Padangsche Spaarbank	1879	⁶⁾ 807	1 404 496,89	286	185 035,06
Algemeene Spaar- en Deposito-bank ¹⁰⁾	1895	520	183 555,12	41	5 715,17
Spaarbank „Minahasa” te Manado	1896	268	155 000,—	⁶⁾ 2 749	338 000,—
Spaarbank te Bandoeng	1903	1 596	1 341 477,60	123	53 453,51
Totaal		11 989		3 853	

1) Inclusief vereenigingen, enz.

2) De stadsgemeente Soerabaja waarborgt tegoed en rente.

3) Zonder rente 1934.

4) Inclusief rente 1934 ad f 189 229 (Soerabaja) en f 14 935 (Makassar).

5) Cijfers per 30 Juni 1935; de bank is in liquidatie.

6) Inclusief vereenigingen, enz.

h u n t e g o e d .		Totaal.		Zichtbare reserve.	% verhouding reserve en tegoed.
Vreemde Oosterlingen.					
Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.		
604	f 184 363,30	2 219	f 716 982,17 giro-inleg 2 506 500,— gewone-inleg 1 193 000,— deposito-inleg 407 838,17 giro-rekening 2 271,44 deposito-rekening f 4 826 591,78	f 60 964,80	1,26%
83	19 471,91	1 653	1 084 763,32	131 947,16	12,16%
782	³⁾ 576 043,36	6 963	⁴⁾ 7 370 745,62	—	—
540	³⁾ 267 610,89	1 068	⁴⁾ 606 681,46	50 625,77	8,34%
373	417 432,85	1 526	2 165 994,05	599 233,79	27,67%
61	7 522,56	622	196 792,85 spaargelden 78 300,— deposito-gelden	792 541,69	288,1%
128	44 000,—	3 038	547 258,38	153 228,26	28%
31	7 346,36	1 904	1 618 842,21	334 847,56	20,68%
2 602		18 893	f 18 495 969,67		
671	236 922,61	2 048	f 733 230,02 giro-inleg 2 388 300,— gewone inleg 947 000,— deposito-inleg 518 868,97 giro-rekening — deposito-rekening f 4 587 398,99	143 830,52	3,14%
84	23 596,86	1 555	1 097 093,78	110 360,13	11,6%
782	⁸⁾ 576 043,36	6 963	⁹⁾ 7 370 745,62	—	—
390	⁸⁾ 283 002,74	813	⁹⁾ 595 377,02	53 527,79	8,99%
363	371 778,55	1 456	1 961 310,50	583 025,49	29,73%
61	7 522,56	622	196 792,85 spaargelden 78 300,— deposito-gelden	792,541,69	288,1%
130	33 000,—	3 147	526 261,27	150 878,85	28,67%
39	16 091,85	1 758	1 411 022,96	315 957,24	22,39%
2 520		18 362	f 17 824 302,99		

⁷⁾ Cijfers over 1934 (over 1935 nog niet bekend), de stadsgemeente Soerabaja waarborgt tegoed en rente.

⁸⁾ Zonder rente 1934 (Soerabaja) en 1935 (Makassar).

⁹⁾ Inclusief rente 1934 ad f 189 229,48 (Soerabaja); rente 1935 ad f 16 115,80 (Makassar).

¹⁰⁾ Cijfers per 30 Juni 1935 (die per 30 Juni 1936 zijn nog niet bekend), de bank is in liquidatie.

Balans (activa).	Spaarbank te Semarang.	% verhouding.	Bataviasche Spaarbank.	% verhouding.	Gemeentespaarbank Soerabaja ¹⁾ .	% verhouding.
Einde 1934.						
Hypotheken	f 1 322 040	24,65	f 229 272	18,44	f 604 790	7,23
Effecten	3 646 080	67,97	946 332	76,12	4 002 924	47,86
Leeningen tegen borgtocht of zakelijk onderpand	80 420	1,50	—	—	—	—
Onroerende goederen .	177 530	3,31	18 000	1,45	3 652 953	43,67
Deposito's	—	—	25 250	2,03	—	—
Kas en kassiers	3 380	0,06	6 281	0,51	22 928	0,27
Debiteuren	8 880	0,17	3 407	0,27	8 527	0,10
Belegd reservefonds . .	69 300	1,29	—	—	—	—
Te vorderen rente . . .	48 149	0,90	14 677	1,18	71 663	0,86
Meubilair, enz.	8 252	0,15	4	—	500	0,01
Totaal	f 5 364 031	100,—	f 1 243 223	100,—	f 8 364 285	100,—
Einde 1935.						
Hypotheken	f 1 100 470	20,86	f 211 987	17,30	f 604 790	7,23
Effecten	3 713 970	70,38	911 600	74,38	4 002 924	47,86
Leeningen tegen borgtocht of zakelijk onderpand	68 925	1,30	—	—	—	—
Deelnemingen in andere maatschappijen	—	—	—	—	—	—
Onroerende goederen .	172 939	3,28	15 000	1,22	3 652 953	43,67
Deposito's	—	—	65 500	5,35	—	—
Kas en kassiers	8 335	0,16	5 003	0,41	22 928	0,27
Debiteuren	8 174	0,15	3 638	0,30	8 527	0,10
Belegd reservefonds . .	143 300	2,72	—	—	—	—
Te vorderen rente . . .	51 317	0,97	12 793	1,04	71 663	0,86
Meubilair, enz.	9 278	0,18	—	—	500	0,01
Totaal	f 5 276 708	100,—	f 1 225 521	100,—	f 8 364 285	100,—

¹⁾ Cijfers uit het verslag over 1934; die over 1935 zijn nog niet bekend.

	Spaarbank te Makassar.	% verhou- ding.	Minahasa Spaarbank, Manado.	% verhou- ding.	Padangsche Spaarbank.	% verhou- ding.	Spaarbank te Bandoeng.	% verhou- ding.
f	314 826	46,01	f 342 255	48,73	f 1 581 867	51,93	f 715 029	35,18
	338 506	49,47	319 050	45,43	742 791	24,39	659 809	32,47
	—	—	—	—	—	—	—	—
	7 500	1,10	20 328	2,89	218 891	7,19	185 711	9,14
	10 000	1,46	—	—	—	—	70 000	3,44
	3 947	0,58	813	0,12	1 792	0,06	54 439	2,68
	922	0,13	2 463	0,35	4 320	0,14	9 419	0,46
	—	—	—	—	463 989	15,23	320 501	15,77
	8 603	1,25	17 378	2,48	32 277	1,06	15 805	0,78
	—	—	—	—	—	—	1 660	0,08
f	684 304	100,—	f 702 287	100,—	f 3 045 927	100,—	f 2 032 373	100,—
f	331 666	48,45	f 282 895	40,30	f 1 362 560	47,90	f 615,742	32,79
	336 705	49,18	369 927	52,71	723 939	25,46	643 806	34,28
	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	33 900	1,81
	7 000	1,02	25 300	3,61	259 630	9,13	206 673	11,—
	—	—	—	—	—	—	50 000	2,66
	359	0,05	373	0,05	2 300	0,08	1 526	0,08
	1 090	0,16	9 095	1,30	3 118	0,11	3 537	0,19
	—	—	—	—	462 365	16,26	302 766	16,12
	7 811	1,14	14 213	2,03	30 237	1,06	18 341	0,98
	—	—	—	—	—	—	1 719	0,09
f	684 631	100,—	f 701 803	100,—	f 2 844 149	100,—	f 1 878 010	100,—

K. VERKEER.

1. Overzicht van het verkeer.

Het jaar 1935 vertoonde ten aanzien van het verkeer over het geheel hetzelfde beeld als het voorafgegane jaar. Dezelfde ongunstige factoren, welke in 1934 hun stempel drukten op de uitkomsten van de vervoersbedrijven, bleven ook in 1935 in gelijke mate hun invloed daarop uitoefenen. Alleen de luchtvaartmaatschappijen vormen hierop een uitzondering.

De financieele toestand van de spoor- en tramwegen, behalve de Deli Spoorweg Maatschappij, bleef zorgwekkend. De aanhoudende geldschaarschte onder de bevolking, de geringe activiteit van de suikerindustrie en de concurrentie van vrachtauto, autobus, tijkar en prauw droegen daartoe het hare bij.

Bij de Staatsspoorwegen bedroegen de ontvangsten in 1935 \pm 28 miljoen gulden, d.w.z. ruim 2 miljoen gulden of 7,6 % minder dan in 1934. De uitgaven liepen terug met \pm 1,7 miljoen gulden of 5,8 % (van \pm 28,5 miljoen tot \pm 26,8 miljoen gulden); in deze vermindering deelden de personeelsuitgaven met 1,4 miljoen gulden. Het reizigersvervoer daalde met 5,5 %; het goederenvervoer met 2,3 %.

Met uitzondering van de Deli Spoorweg Maatschappij, waarbij het exploitatie-overschot met f 293 000 steeg, grotendeels als gevolg van de hogere opbrengst uit het ijl- en vrachtgoederenvervoer, waren ook de financieele uitkomsten der particuliere spoor- en tramwegen wederom slechter dan in 1934.

Het scheepvaartbedrijf vertoonde in 1935 weinig opleving; in groote trekken gaf het dezelfde resultaten als in 1934.

De passage-tarieven van de stoomvaartmaatschappijen „Nederland” en „Rotterdamsche Lloyd” werden, ten einde het verkeer te stimuleeren, met ingang van 6 November 1935 belangrijk verlaagd. Ook verschillende vrachttarieven moesten wederom op lager niveau worden gebracht; tegen het einde van het jaar was echter voor enkele producten een geringe verhooging mogelijk.

De bestaande dispariteit tusschen het vervoer Europa—Indië en Indië—Europa werd in 1935 iets minder, doordat eerstbedoeld vervoer eenigszins toenam, hetgeen mede te danken was aan de door de Indische Regeering genomen contingenteerings- en licentiëerings-maatregelen, welke den Europeeschen import op de Indische markt ten goede komen. Toch was het verschil nog altijd belangrijk, hetgeen het uitzenden van schepen in ballast noodig maakte en de kosten der rondreizen dientengevolge zeer ongunstig beïnvloedde.

Vermelding verdient voorts, dat de in 1934 gesignaleerde achteruitgang van het particuliere passagiersvervoer op de interinsulaire lijnen der Koninklijke Paketvaart Maatschappij (8 %) in 1935 door een bijna even grooten vooruitgang (ruim 7 %) werd goedge maakt.

De wettelijke regelen betreffende het schepentoezicht ondergingen een algeheele herziening.

In 1935 bleef de uitvoering van nieuwe werken bij het havenbedrijf beperkt tot werken van geringen omvang.

De haveninkomsten verminderden met \pm 4 %, terwijl de bedrijfsuitgaven met \pm 11 % daalden.

In de 6 groote havens van Nederlandsch-Indië nam de invoer in tonnen met \pm 1 % af, de uitvoer met \pm 3 % toe. Het scheepsbezoek en de inhoud der schepen bleven ongeveer gelijk.

Het aantal motorrijtuigen in Nederlandsch-Indië bedroeg einde 1935 71 378, tegen 61 850 einde 1934 en nam dus toe met 9528 of ruim 15 %.

De nieuwe motorvoertuigenbelasting bracht in 1935 op f 336 000. Aan benzine-accijns werd f 19 356 000 ontvangen. Het benzine-verbruik bedroeg 150 miljoen liters. Door een wijziging van de motorvoertuigenbelasting werden voorzieningen getroffen tegen het ontduiken van die belasting door het vermengen van benzine met petroleum.

Het luchtverkeer per Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij (K.N.I.L.M.) vertoonde — ondanks een aanzienlijke tariefsverlaging —

eenigen achteruitgang ten opzichte van 1934, zoowel wat betreft het aantal passagiers als het gewicht van vervoerde post en goederen (het passagiersvervoer met 2,6 %, het postvervoer met 11,7 % en het goederenvervoer met 7 %).

Bij de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij (K.L.M.) — welke met ingang van 12 Juni 1935 een tweemaal 's weekschen dienst instelde — nam, niettegenstaande verschillende op haar lijnen plaats gehad hebbende ongevallen, het reizigersvervoer ten opzichte van 1934 met 77 %, het postvervoer met 32 % en het goederenvervoer met 47 % toe.

Door de Qantas Empire Airways Ltd. werden in 1935 op het traject Port Darwin—Singapore v.v. 202 passagiers vervoerd. Op de landingsterreinen in Indië werd door haar aan post uitgeladen 1421 kg en ingeladen 444 kg.

In 1935 werden 14 nieuwe sportbrevetten uitgereikt en 3 nieuwe luchtwaardigheidscertificaten voor sportvliegtuigen afgegeven.

In verband met de ingebruikneming zoowel door de K.N.I.L.M. als door de K.L.M. van de Douglas-vliegtuigen werden belangrijke verbeteringen van de voornaamste vliegvelden aangebracht of voorbereid, terwijl voorts een radio- en weerberichtendienst ten behoeve van de luchtvaart werd ingericht.

De bedrijfsresultaten van den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst waren ook in 1935, ondanks de nog steeds heerschende crisis, niet onbevredigend. Wel bleven de ontvangsten \pm f 1 300 000 beneden die van 1934, doch de bedrijfsuitgaven konden zoodanig worden verminderd (met \pm f 2 785 000), dat het bedrijf ten slotte een exploitatie-overschot vertoonde van \pm f 2 350 000 (in 1934 \pm f 864 000). De daling van de uitgaven was voor een groot deel te danken aan de nieuwe afschrijvingspercentages voor de bedrijven (I. S. 1935 n°. 499), terwijl voorts ook de vermindering van de personeele uitgaven en van de pensioenslasten daartoe in belangrijke mate bijdroegen.

Verskillende post-, telegraaf- en telefoontarieven werden verlaagd.

Van de afzonderlijke onderdeelen leverde het postbedrijf een overschot op; de telegraaf en telefoon vertoonden nog een tekort.

De brievenpost liep terug met 7.5 %, het aantal postwissels met 0.8 %, het bedrag daarvan met 5.3 %, het aantal postpakketten met 12.3 % (in 1934 resp. met 0.6 %, 2.1 %, 6.3 % en 16.8 %).

Het binnenlandsch luchtpostvervoer per K.N.I.L.M. vertoonde een geringen achteruitgang (van 22 543 kg in 1934 tot 21 328 kg in 1935). Door de K.L.M. werd uit Indië per week gemiddeld vervoerd 312 kg (wekelijksche dienst; in 1934 295 kg) en 347 kg. (tweemaal 's weeksche dienst).

Het binnen- en buitenlandsch telegraafverkeer liep in 1935 verder terug, hetgeen, behalve van den ongunstigen economischen toestand, mede een gevolg was van de snellere luchtpostverbindingen. Het aantal via den radio-weg naar en uit het buitenland verzonden telegrammen nam wederom toe ten koste van dat, verzonden via den kabelweg.

Het telefoonverkeer gaf eveneens een teruggang te zien, doch deze was belangrijk geringer dan in 1934. De inkomsten uit de abonnementen daalden, als gevolg van de op 1 October 1935 ingevoerde tariefsverlaging, met 4.8 %; die uit het districts- en interlocaal verkeer met een zelfde percentage. Het radio-telefoonverkeer gaf echter een vooruitgang te zien van 16 % ten opzichte van 1934, terwijl het aandeel van den Indischen dienst in de opbrengst daarvan 7.64 % meer bedroeg.

De overdracht aan den postdienst van de werkzaamheden der hulpperceptiekassen over geheel Java werd in 1935 nagenoeg voltooid, terwijl met de overdracht van de kaswerkzaamheden der Landskassen aan de ter plaatse gevestigde post- en telegraafkantoren een aanvang werd gemaakt. Ook de verkoop van slachtbriefjes, van opium en zout, van den volksalmanak, alsmede de inning der schoolgelden werden geheel of gedeeltelijk door de post- en hulpkantoren overgenomen, terwijl de kassen dier kantoren ook ten behoeve van het geldverkeer van den Pandhuisdienst werden ingeschakeld.

2. Landwegen en bruggen.

Java en Madoera. De zorg voor de belangrijke wegen berust bij de provincies en de Zelfbesturen der Vorstenlanden.

Einde 1935 bedroeg de lengte van het bij de provincie West-Java in beheer zijnd wegennet 3098 km, waarvan 2094 km of $\pm 68\%$ was geasfalteerd. Voor het onderhoud werd in 1935 met inbegrip van asfalteeringen een bedrag van f 1 090 353 uitgegeven of \pm f 352 per km, terwijl ten behoeve van de in die wegen gelegen kunstwerken f 63 500 aan onderhoud en herstelling werd verwerkt. Voor „verbetering en vernieuwing” van wegen, alsmede „bouw en vernieuwing” van bruggen en duikers werd f 210 275 uitgegeven. Met den aanleg van den zuidelijken verbindingsweg Malimping oostwaarts naar de grens van het regentschap Soekaboemi werd voortgegaan. In 1935 waren de secties II (Tjilangkahan—Tjipager) en IIIa (Tjipager—Tjisadekan) berijdbaar, terwijl van sectie IIIb (Tjisadekan—Tjihara) de aarden baan en de meeste kunstwerken gereed kwamen. Aan dezen wegaanleg werd in dit jaar f 36 196 besteed. Voorts werd een aanvang gemaakt met den aanleg van den weg Pagaden—Pamanoekan, waaraan f 3452 werd uitgegeven.

De lengte van het wegennet, in onderhoud bij de provincie Midden-Java, verminderde tengevolge van overdracht aan verschillende regentschappen en kwam daardoor op 1879 km, waarvan 847 km of 45 % geasfalteerd. Aan gewoon onderhoud werd besteed \pm f 808 000 voor wegen en \pm f 63 800 voor bruggen en duikers. Voor wegaanleg en verbetering werd \pm f 283 200 geautoriseerd; ten behoeve van de bruggen f 61 900. Hierin zijn begrepen \pm f 93 200 respectievelijk \pm f 13 900 voor de voltooiing van in het vorig jaar geautoriseerde werken. De belangrijkste wegverbeteringen hadden plaats aan den noordelijken hoofdweg nabij Brebes, Tegal, Kramat, Pemalang, Tjomal, Oeloedjambi, Demak, Koedoes en Pati, voorts aan de wegen Demak—Godong, Koedoes—Japara, Soekaradja—Poerbolingo en Menganti—Wangon. Verschillende bruggen werden verbreed en verzwwaard. Ten einde controle te kunnen uitoefenen op de naleving der bepalingen omtrent het wegverkeer werd een 7-tal weegbruggen geplaatst en in gebruik genomen.

Als gevolg van verschillende mutaties en van het gereedkomen van den weg Ngrahoe—Ngawi bedroeg de lengte van de bij de provincie Oost-Java in beheer zijnde wegen einde 1935 3244 km. Hiervan was 1824 km of 56 % geasfalteerd; 171 km werd nieuw geasfalteerd, waarvan een belangrijk gedeelte van een zeer lichte asfalteering met cutback-asfalt werd voorzien. De uitgaven voor deze nieuwe asfalteeringen hebben, voor zoover niet uit de onderhoudsfondsen of uit die voor werken van grooteren omvang bestreden, f 57 000 bedragen. Voor het wegenonderhoud werd in 1935 \pm f 1 180 000 uitgegeven of \pm f 364 per km; aan het onderhoud van de in deze wegen gelegen kunstwerken werd \pm f 55 000 besteed, en aan herstelling en vernieuwing van kunstwerken \pm f 87 500. Ter voltooiing van verschillende werken van grooten omvang werd in 1935 \pm f 65 000 uitgegeven.

Bij de Zelfbesturen der Vorstenlanden was einde 1935 in beheer een weglengte van 1783 km, waarvan 400 km is geasfalteerd of 22 %. Aan de uitvoering van asfalt-constructies, gepaard met verbetering der verharding, werd in 1935 besteed f 10 008 voor 5752 km weg, alzoo f 1740 per km. Voor het onderhoud van bovenbedoeld wegennet werd uitgegeven f 332 833 of f 187 per km, terwijl aan herstellingen en verbeteringen werd besteed f 47 750 en aan nieuwe verharding zonder asfalteering f 35 560 voor 55 412 km weg, of f 642 per km. Het onderhoud van de in de wegen gelegen kunstwerken vorderde een uitgave van f 21 948. Aan herstelling en verbetering van kunstwerken werd f 17 145 besteed.

Buitengewesten. Ook in 1935 moest de uitvoering van nieuwe werken worden beperkt; bij het onderhoud en de herstelling van bestaande wegen en kunstwerken bleef eveneens zeer groote soberheid geboden. De omvang van het onderhoud is intusschen grooter dan uit deze gegevens kan worden afgeleid,

omdat in het rechtstreeks bestuurd gebied arbeid en afkoop van heerendienstplichtigen zijn aangewend ten bate van de instandhouding der wegen.

Eiland of Eilandengroep.	Bedragen (in duizendtallen guldens). ¹⁾					
	Aanleg.			Onderhoud, herstellingen en opnemingen.		
	Uitgetrok- ken op de Landsbe- grooting 1935.	Verwerkt in 1935.		Uitgetrok- ken op de Landsbe- grooting 1935.	Verwerkt in 1935.	
		Ten laste van de VIIde be- grootings- afdeeling.	Ten laste van de rubber- fondsen.		Ten laste van de VIIde be- grootings- afdeeling.	Ten laste van de rubber- fondsen.
Sumatra	—	492 (70)	691	—	2 042	8
Borneo.	—	7	229	—	170	4
Celebes	—	66	—	—	119	—
Bali en Lombok .	—	32	—	—	86	—
Molukken	—	16	—	—	30	—
Timor	—	1	—	—	7	—
Totaal.	865	614 (70)	920	2 790	2 454	12

Voor werken, welke worden bekostigd uit de opbrengst van het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber, werd besteed een bedrag van f 920 000. Hier- van werd verwerkt voor Sumatra f 691 000 (Atjeh f 2500, Riouw en Onder- hoorigheden f 41 400, Sumatra's Westkust f 33 000, Lampoengsche Districten f 38 200, Palembang f 268 300, Djambi f 297 600 en Bangka en Onderhoorig- heden f 10 000) en voor Borneo f 229 000 (Westerafdeeling van Borneo f 79 000 en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo f 150 000). Ten laste van de VIIde begrootingsafdeeling werd voor aanleg uitgegeven f 614 000, waarvan voor Sumatra f 492 000 (Atjeh f 132 000, Tapanceli f 82 000, Oostkust van Sumatra f 6000, Riouw en Onderhoorigheden f 1000, Sumatra's Westkust f 157 000, Lampoeng- sche Districten f 48 000, Benkoelen f 52 000, Palembang f 4000, Djambi f 2000 en Bangka en Onderhoorigheden f 8000), Borneo f 7000 (Westerafdeeling van Borneo f 300 en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo f 6700), Celebes f 66 000 (Manado f 8000 en Celebes en Onderhoorigheden f 58 000), Bali en Lombok f 32 000, Molukken f 16 000 en Timor en Onderhoorigheden f 1000.

De totale lengte van de wegen in beheer bij het Departement van Verkeer en Waterstaat, waarvan de onderhoudskosten dus of geheel of gedeeltelijk ten laste van de Landsbegrooting worden gebracht, bedroeg einde 1935 11 853 km met een oppervlak van 37 960 000 m² (ongeasfalteerde en geasfalteerde tezamen), waarvan 1489 km met een oppervlakte van 5 984 800 m² is geasfalteerd.

In den volgenden staat wordt een overzicht gegeven van de lengte en de oppervlakte van de wegen, welke in elk der daarin genoemde gewesten bij dit Departement in beheer zijn, zoomede van de gedeelten daarvan, welke geasfal- teerd zijn.

¹⁾ Tusschen () zijn vermeld de in het daarvóór vermelde cijfer begrepen bedragen ten laste van den buitengewonen dienst.

GEWESTEN.	Km.	M².	Km.	M².
	Totaal.		Geasfalteerd.	
Atjeh en Onderhoorigheden . . .	1 614	4 985 100	44	162 700
Oostkust van Sumatra	318	1 023 800	79	297 000
Tapanoeli	682	2 249 000	261	940 000
Riouw en Onderhoorigheden . . .	209	708 700	—	—
Sumatra's Westkust	1 540	5 342 500	114	524 500
Lampoensche Districten	481	1 660 500	116	456 700
Benkoelen	1 128	3 506 500	148	591 700
Palembang	2 050	6 951 200	165	676 500
Djambi	665	2 041 600	3	18 000
Bangka en Onderhoorigheden . . .	1 742	4 631 600	84	480 100
Westerafdeeling van Borneo . . .	198	823 100	59	278 000
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	48	193 700	11	48 900
Celebes en Onderhoorigheden . . .	456	1 378 800	130	459 900
Manado	5	30 000	3	19 000
Bali en Lombok	488	1 711 400	254	948 000
Timor en Onderhoorigheden . . .	27	121 000	14	70 600
Molukken	202	601 500	4	13 200
Totalen	11 853	37 960 000	1 489	5 984 800

Omtrent het hoofdwegenstelsel op Sumatra kan het volgende worden opgemerkt.

In den hoofdverkeersweg (stam- of asweg) in de lengterichting van het eiland Sumatra, loopende van Oosthaven over Teloekbetoeng, Terbanggi-besar, Kotaboemi, Bandjarmasin, Martapoera, Moearamio, Tandjoengenim, Moearaninim, Lahat, Tebingtinggi, Loeboeklinggau, Moeararoepit, Soeroelangoen (Rawas), Sarolangoen (Djambi), Bangko, Moearaboengo, Moearatebo, Tandjoeng, Kotabaroe, Soengeidareh, Sidjoengdjoeng, Tandjoengampaloe, Fort van der Capellen, Padangpandjang, Fort de Kock, Padangsidimpoean, Sibolga, Taroetoeng, Balige, Perapat, Pematangsiantar, Tebingtinggi, Medan, Langsa, Peureula, Sigli, Lamteumot en Koetaradja naar Oeelheue, ontbreekt nog de schakel tusschen de residenties Lampoensche Districten en Palembang. Aan een gedeelte van die ontbrekende schakel, de z.g. Rebang-weg, gelegen in de residentie Lampoensche Districten, werd een bedrag verwerkt van f 49 000, waarin f 38 000 begrepen is voor werken, waarvan de kosten bestreden worden uit de ontvangsten verkregen uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber.

Behalve deze werkzaamheden betreffende nieuwen aanleg werden in 1935 nog belangrijke verbeteringen aan den stamweg uitgevoerd, in het bijzonder in de residenties Palembang, Djambi en Sumatra's Westkust. Deze verbeteringen, bestaande uit het vervangen van houten bruggen door kunstwerken van permanente constructie, het ophoogen van niet bandjirvrij gelegen weggedeelten, alsmede het verzwaren van de verharding, werden voor een groot gedeelte bekostigd uit de fondsen, verkregen uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber. De plannen voor het vervangen van een 7-tal overvaarten in het in Djambi gelegen deel van den stamweg door hangbruggen kwamen gereed; de noodige voorbereidende maatregelen werden getroffen, doch met de uitvoering zelve was einde 1935 nog geen begin gemaakt.

De verbindingswegen van de havenplaatsen Palembang, Benkoelen, Emma-haven en Pakanbaroe met den stamweg werden eveneens belangrijk verbeterd; daaraan werd respectievelijk f 43 000, f 54 400, f 24 800 en f 51 500 besteed.

Door het gereedkomen van den weg Moearatembesi—Moearatebo, welke werd uitgevoerd ten laste van de rubberfondsen, en die met ingang van 1 November 1935 voor het verkeer kon worden opengesteld, is de verbinding van de havenplaats Djambi met den stamweg tot stand gekomen. De aan dezen weg in 1935 bestede kosten bedragen f 202 200.

Hieronder wordt nog het een en ander medegedeeld over de belangrijkste werken van meer lokaal karakter in enkele gewesten.

In het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden bleek het in verband met den afvoer van producten van de ondernemingen aan den z.g. Westkustweg (Koetaradja—Tjalang—Meulaboh—Tapatoean—Bakongan) nabij Lam Ië noodig het gedeelte Lam Ië—Soesoe te verbeteren. De tijdelijke duikers in dien weg werden vervangen door betonbuisduikers, een niet hoogwatervrij gedeelte werd opgehoogd, terwijl begonnen werd met den bouw van een aantal permanente bruggen, waaronder een drietal groote. Deze werkzaamheden, waarvoor in 1935 f 96 100 werd besteed, kwamen in dat jaar slechts ten deele gereed. In den z.g. Transversaalweg van Sigli over Tangsé naar Meulaboh werd voortgegaan met het vervangen van tijdelijke kunstwerken door betonbuisduikers, waarvoor f 9600 werd uitgegeven.

In de residentie Tapanoeli werd aan de beide in dat gewest in aanleg zijnde wegen, de Padanglawas-weg en de Pahae-weg, doorgewerkt. Van eerstgenoemden weg, welke de Padanglawas-vlakte zal verbinden met het wegennet in Tapanoeli en een onderdeel is van een nieuwe verbinding van dat net met dat van de Oostkust van Sumatra, kwam de eerste sectie ter lengte van ruim 15 km gereed. Met den aanleg van de \pm 10 km lange 2de sectie werd in 1935 begonnen. Voor beide secties tezamen werd f 26 900 uitgegeven. Ten aanzien van den aanleg van den 23 km langen Pahae-weg, na voltooiing waarvan een rechtstreeksche verbinding zal zijn tot stand gebracht tusschen Sipirok en Tarotoeng, kan worden medegedeeld, dat einde 1935 9 km geheel voltooid waren en het resterende gedeelte, ter lengte van 14 km, met de daarin gelegen kunstwerken in uitvoering was. De kosten hiervoor bedroegen in 1935 f 53 500. Met behulp van heerdienstplichtigen wordt in dit gewest verder aangelegd de z.g. Pakpak-weg, welke langs de Westkust van het Toba-meer een kortere verbinding zal vormen tusschen Sidikalang en den weg Sibolga—Tarotoeng—Prapat. Thans is Sidikalang van Sibolga uit alleen te bereiken langs een grooteren omweg via het wegennet ter Oostkust van Sumatra. Voor de in dien weg te bouwen kunstwerken werden Landsgelden beschikbaar gesteld, waarvan in 1935 f 3500 werd besteed.

In het gewest Oostkust van Sumatra berust het beheer der wegen in dat gedeelte, hetwelk bekend is als Cultuurgebied, bij den Cultuurraad. Deze had einde 1935 in beheer 1121,7 km, onderverdeeld als volgt: asfaltwegen 924,2 km of 82 %, grind- en steenslagwegen 86,2 km of 8 % en onverharde wegen 111,3 km of 10 %.

Voor het onderhoud werd in 1935 f 418 600 besteed of f 373 per km. Begonnen werd met het verbreedten van de belangrijkste hoofdwegen en het verbeteren van het alignement. Aan het onderhoud van bruggen en duikers werd f 49 600 uitgegeven, waarin begrepen zijn de kosten voor het verbreedten en verlengen van een aantal bruggen in de hoofdwegen, welke slecht bij het alignement van den weg aanpasten, zoomede van enkele zware herstellingen. Aan de bij het Land in beheer zijnde wegen buiten het Cultuurgebied werden geringe bedragen besteed voor verbetering van den z.g. Parit-weg en den weg van Tratakboeloeh naar de grens met Inderagiri (richting Talok).

In de residentie Riouw en Onderhoorigheden werd een begin gemaakt met de voortzetting van den weg van Tandjoengpinang naar Pengoedang, welke wordt bekostigd uit de rubberfondsen; eveneens werd, met subsidie uit deze fondsen, door het landschap Inderagiri begonnen met den aanleg van den Kwantan-weg ter verbinding van het wegennet in Sumatra's Westkust met dat van Inderagiri.

Behalve de reeds vermelde werkzaamheden aan de ontbrekende schakel in den stamweg in de Lampoengsche Districten en den verbindingsweg van den stamweg naar Djambi werd in de overige gewesten op Sumatra geen aanleg van nieuwe wegen geëntameerd. Wel werden daar uiteraard min of meer belangrijke bedragen besteed aan verbeteringen van wegen en kunstwerken, waarbij in de z.g. rubbergewesten door het beschikbaar zijn van belangrijke bedragen deze verbeteringen in een aanzienlijk vlugger tempo konden worden tot stand gebracht dan anders het geval zou zijn geweest.

Op Borneo werd in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo begonnen met den aanleg van de eerste 15 km van den \pm 130 km langen weg van Moearaoeja naar Tanahgrogot. Ook deze aanleg wordt bekostigd uit de rubberfondsen. Dit is eveneens het geval met de in dat gewest in uitvoering genomen verbetering van het Klampan-kanaal, waardoor een betere verbinding wordt tot stand gebracht tusschen het bovenstroomgebied van de Kahajan-rivier met Bandjermasin.

In de residentie Celebes en Onderhoorigheden, Manado, Bali en Lombok, Timor en Onderhoorigheden en de Molukken beperkten de werkzaamheden zich tot het verbeteren van bestaande wegen en bruggen.

In de gewesten Celebes en Onderhoorigheden, Manado, Bali en Lombok, Timor en Onderhoorigheden en de Molukken beperkten de werkzaamheden zich tot het verbeteren van bestaande wegen en bruggen.

3. Wegverkeer.

De ontwikkeling van het wegverkeer. Door de Koninklijke Nederlandsch-Indische Motor Club (K.N.I.M.C.) worden maandelijks statistieken gepubliceerd betreffende de motorverkeersmiddelen in Indië, bewerkt volgens de gegevens omtrent verstrekte en ingeleverde nummerbewijzen. Aangezien de oude nummerbewijzen op 1 September 1933 hun geldigheid hebben verloren en thans het niet inleveren van een ongeldig geworden nummerbewijs bij de wegverkeersverordening strafbaar is gesteld, kan worden aangenomen, dat een statistiek, gebaseerd op het aantal verstrekte en ingeleverde nummerbewijzen, een vrij zuiver beeld geeft van het aantal aanwezige motorrijtuigen.

Aantal motorrijtuigen in Nederlandsch-Indië.

		Personen- auto's.	Driewielers.	Motor- rijwielen.	Auto- bussen.	Vracht- auto's.	Totaal.
1934	Java en Madoera . . .	27 692	1 713	8 384	1 442	4 374	43 605
	Buitengewesten . . .	36 163	185	10 029	5 741	8 019	61 850
1935	Java en Madoera . . .	31 424	1 815	9 567	1 460	5 086	49 352
	Buitengewesten . . .	41 422	209	11 691	6 639	9 602	71 378

Behalve de opgaven van het aantal verstrekte en ingeleverde nummerbewijzen, welke door de autoriteiten, belast met het afgeven van nummerbewijzen, maandelijks aan de K.N.I.M.C. worden toegezonden, wordt jaarlijks op 1 Januari ten behoeve van het Centraal Kantoor voor de Statistiek een telling gehouden van het aantal nummerbewijshouders, onderscheiden naar den landaard en van het totaal van de aan elke groep van nummerbewijshouders uitgereikte nummerbewijzen. Het resultaat van de op 1 Januari 1935 gehouden telling is als volgt.

Aantal houders van nummerbewijzen en aantal van hun uitgereikte nummerbewijzen op 1 Januari 1935.

Europeanen.		Inlanders.		Vreemde Oosterlingen.		Rechtspersonen.	
Aantal nummerbewijshouders.	Aantal nummerbewijzen	Aantal nummerbewijshouders.	Aantal nummerbewijzen.	Aantal nummerbewijshouders.	Aantal nummerbewijzen.	Aantal nummerbewijshouders.	Aantal nummerbewijzen.
18 539	21 445	15 421	16 821	11 377	14 946	3 035	7 888

Aan de hand van de uitkomsten van de volkstelling 1930 (240 417 Europeanen, 59 143 775 Inlanders en 1 348 749 vreemde Oosterlingen) blijkt, dat op elke 13 Europeanen 1 houder van één of meer motorrijtuigen voorkomt, welke verhouding bij de Inlanders 1 op 4000 en bij de Vreemde Oosterlingen 1 op 120 bedraagt.

Op 1 Januari 1935 is voorts voor de eerste maal, eveneens ten behoeve van het Centraal Kantoor voor de Statistiek, een momenttelling gehouden van het aantal rijbewijshouders, onderscheiden naar den landaard en het geslacht.

Aantal rijbewijshouders in Nederlandsch-Indië op 1 Januari 1935.

	Europeanen.		Inlanders.		Vreemde Oosterlingen.		Totaal.	
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
Java en Madoera . . .	22 390	1 941	39 734	42	13 229	40	75 353	2 023
Buitengewesten . . .	5 319	431	22 959	10	6 846	5	35 124	446
Nederlandsch-Indië . .	27 709	2 372	62 693	52	20 075	45	110 477	2 469

Aan 113 000 rijbewijshouders waren op 1 Januari 1935 ruim 126 000 rijbewijzen uitgereikt. Ruim 100 000 personen zijn bevoegd tot het besturen van personen-auto's; 32 000 (van wie 20 000 in de Buitengewesten) tot het besturen van autobussen en vrachtauto's en 23 000 tot het besturen van motorrijwielen. Meer dan de helft van de rijbewijshouders zijn Inlanders. Vrouwelijke rijbewijshouders treft men vrijwel uitsluitend in de Europeesche bevolkingsgroep aan, terwijl slechts 52 Inlandsche en 45 Chineesche vrouwen tot het besturen van motorrijtuigen bevoegd zijn.

Hieronder volgt een statistiek van de aan de nieuwe, sinds 1 Januari 1935 geheven motorvoertuigenbelasting (I. S. 1934 n°. 718) onderworpen motorvoertuigen naar den toestand op 31 December 1935, zulks nog slechts wat betreft de drie provincies op Java en Madoera.

Hetgeen hier het eerste opvalt, is het feit, dat nagenoeg geen personen-auto's, welke worden gedreven door een petroleum dan wel een mengsel van petroleum en benzine als brandstof gebruikenden motor, in de belasting zijn aangeslagen (slechts 15 en 76). Het aantal petroleum of een mengsel van petroleum en benzine gebruikende, in de belasting aangeslagen autobussen en vrachtauto's bedraagt respectievelijk 175 en 37. Op 1 Januari 1935 waren op Java en Madoera in de drie provincies 1442 autobussen en 4374 vrachtauto's, tezamen 5816. Voor het overige blijkt uit de statistiek nog, dat in de drie provincies op Java en Madoera 207 diesel-auto's in gebruik zijn, waarvan 43 autobussen, 130 vrachtauto's en 29 tractoren met opleggers. In de provincie Oost-Java worden een vijftigtal vrachtauto's en één tractor gedreven door houtskoolgeneratoren. Zware motorvoertuigen (met een toelaatbaar totaalgewicht van

Motorvoertuigen terzake van het houden waarvan in 1935 motorvoertuigenbelasting is geheven (I. S. 1934 N°. 718).
Toestand op 31 December 1935.

Provincie.	Soort van het motorvoertuig.	Motorvoertuigen vallende onder art. 1 (1) a.					Motorvoertuigen vallende onder art. 1 (1) b.		Motorvoertuigen vallende onder art. 1 (1) d (Aanhangwagens).	1000 kg. totaal toelaatbaar gewicht.	1001—2000 kg. totaal toelaatbaar gewicht.	2001—3000 kg. totaal toelaatbaar gewicht.	3001 kg. totaal toelaatbaar gewicht.	
		gedreven door houtskoolgeneratoren	gedreven door petroleum		gedreven door een mengsel van petroleum en benzine		Diesels.	Overige.						Tuis- en onder art. 1 (1) c (toelaatbaar totaalgewicht 5500 kg. of meer).
			eigen gewicht beneden 900 kg.	eigen gewicht 901 kg. en meer.	eigen gewicht beneden 900 kg.	eigen gewicht 901 kg. en meer.								
West, Midden- en Oost-Java.	Personenauto's	—	15	5	71	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Autobussen . .	—	59	—	116	48	—	1	—	—	—	—	—	
	Vrachtauto's . .	50	4	—	33	130	4	175	—	—	—	—	—	
	Tractors met oplegger	1	—	—	—	29	—	24	—	—	—	—	—	
	Aanhangwagens	—	—	—	—	—	—	—	—	8	53	18	171	
Totaal	51	78	5	220	207	4	200	8	53	18	171	171		

5500 kg of meer) zijn slechts tot een aantal van 200, waarvan alleen in de provincie Oost-Java 125, in gebruik. Dit beperkt gebruik houdt uiteraard verband met de wegenklassificatie, welke dringt naar lichtere typen van vrachtauto's. Het aantal aanhangwagens bedraagt 250, waarvan 126 van de zwaarste typen in exploitatie in Oost-Java.

Een vergelijking tusschen het benzineverbruik in 1935 en in de vorige jaren geeft het volgend resultaat:

Benzineverbruik (in millioenen liters).

Jaar.	Java en Madoera.	Buiten-gewesten.	Totaal.	Vermeerdering of vermindering.
1931	151	88	240	—
1932	144	70	214	— 11%
1933	106	60	166	— 22%
1934	109	61	170	+ 2,4%
1935	95	55	150	— 12%

De vermindering van het benzineverbruik is in tegenspraak met de belangrijke vermeerdering van het motorrijtuigenpark. Verschillende factoren, welke tot deze schijnbare tegenstrijdigheid hebben geleid, zullen hier nader beschouwd worden. In de eerste plaats wordt het benzineverbruik afgeleid uit de opbrengst van den accijns op benzine. Deze accijns wordt door de benzineverkoopmaatschappijen voldaan bij het opslaan van benzine, zoodat het een belangrijk verschil maakt of aan het eind van een jaar veel of weinig benzine is opgeslagen. Op grond van het feit, dat de opbrengst van den benzine-accijns in Januari 1936 niet minder dan f 909 000 hooger is geweest dan in Januari 1935, kan worden aangenomen, dat de tanks einde 1935 bijna leeg waren, zoodat het verbruik in 1935 grooter is geweest dan bovenstaand cijfer aangeeft. Bovendien hebben de nieuwe motorrijtuigen in den regel een belangrijk zuiniger benzineverbruik dan de oude, terwijl tenslotte ook veelvuldig vermenging van benzine met petroleum heeft plaats gevonden, zonder dat de betrokken motorrijtuigen daardoor, als gevolg van een leemte in de bepalingen van de motorvoertuigenbelastingordonnantie, werden getroffen. Met ingang van 1 Januari 1936 zijn daartegen voorzieningen getroffen (I. S. 1935 n°. 551), waardoor rigoureuze maatregelen tegen ontduikers kunnen worden genomen.

Aan benzine-accijns werd in 1935 ontvangen f 19 356 000.

Wegverkeerswetgeving. Omtrent wijziging van de bepalingen ter uitvoering van de wegverkeersordonnantie en de wegverkeersverordening zie men Bb. nos. 13446, 13564 en 13570.

Een belangrijke wijziging en aanvulling van de wegverkeersordonnantie werd einde 1935 bij den Volksraad ingediend en in de Januari-zitting van 1936 door dit College behandeld. De bedoelde wijziging en aanvulling „in het bijzonder ter verkrijging van betere economische grondslagen voor het verkeer”, kwam tot stand bij Ord. van 27 Febr. 1936 (I. S. n°. 83, Volksraadstukken Zittingsjaar 1935—1936, Ond. 103 — stukken 1—9, H. blz. 1602—1618, 1621—1629, 1684—1691, 1725—1736 en 1809—1813). De geldende tekst van de wegverkeersordonnantie werd vervolgens afgekondigd in I. S. 1936 n°. 201.

Behalve grondslagen voor de ordening van het vervoer van personen en goederen met motorrijtuigen en de coördinatie van dit vervoer met het railvervoer, brengt deze nieuwe ordonnantie met name ook een herziening van de administratieve regeling van de keuring van motorrijtuigen, welke in den vervolge uitsluitend door ambtelijke, deskundige keurmeesters zal geschieden, terwijl

de keuring, waaraan thans slechts de openbare motorrijtuigen zijn onderworpen, zal worden uitgebreid tot de particuliere autobussen en vrachtauto's, zoodat slechts de particuliere personenauto's er buiten vallen.

De eerste uitgave van het „wegenboekje", waarin de indeeling van de wegen in de klassen I t/m IV is opgenomen, is verschenen.

Dank zij de voor het eerst in 1935 verleende Landssubsidie aan de Koninklijke Nederlandsch-Indische Motor Club en de Deli Automobiel Club, ten behoeve van de aan die vereenigingen opgedragen wegbebakening, tot de helft van de kosten met een maximum van f 20 000 's jaars, kon deze bebakening in het afgelopen jaar weer met kracht ter hand worden genomen, waardoor de veiligheid van het wegverkeer in hooge mate wordt gediend.

Omtrent het plaatsen en onderhouden van de voor het verkeer noodige gevaar- en aanwizingsbakens zie men Bb. n°. 13387.

4. Railverkeer.

Overzicht van de uitkomsten van het spoorwegbedrijf.

De bedrijfsresultaten van de spoor- en tramwegen bleven in 1935 in het algemeen zorgwekkend. De gang van zaken in de suikercultuur, welke in het vervoersgebied der meeste hier in beschouwing zijnde spoorwegen wordt uitgeoefend, was nog weinig bemoedigend. Evenals het vorig jaar, overtrof in 1935 de afzet van suiker de productie, en wel met 800 000 ton, maar een blijvende positie-verbetering werd nog niet bereikt. Tengevolge van het opruimen van voorraden, welke in vorige jaren in de havenplaatsen werden aangehouden, nam de afvoer van de fabrieken naar de kustplaatsen toe. Door de geringe activiteit in de suikerindustrie was de opvoer van benodigdheden voor die industrie van geringe beteekenis; de aanhoudende geldschaarschte onder de Inheemsche bevolking was daarvan mede een gevolg.

Het vervoer van importartikelen van de havenplaatsen naar het binnenland had niet alleen te lijden van de verminderde koopkracht, doch eveneens van de mededinging van de vrachtauto, welke in vele gevallen vervoert tegen zoodanig lage, niet meer loonende vrachtprijzen, dat daarop door de spoorwegen geen prijs meer wordt gesteld.

Ook bij het transport van Inheemsche voedingsgewassen, van hout, een enkele maal zelfs van producten der Europeesche cultures, zooals suiker en vezels, werd door de vrachtauto geconcurrereerd, terwijl voorts ook het toegenomen tjikar-vervoer en de prauwvaart, zoowel over de groote rivieren als over zee, concurrerend optraden.

De veelvuldige tariefsverlagingen, welke meestal werden ingevoerd om de concurrentie van andere transportmiddelen beter het hoofd te kunnen bieden, brachten geen zoodanigen meerderen vervoersomvang teweeg, dat de algemeene terugloop der ontvangsten gestuit werd.

De uitgaven bewogen zich in dalende lijn tengevolge van maatregelen, welke meerendeels in vorige jaren getroffen werden, teneinde een versobering van de bedrijfsvoering te verkrijgen en welke sedert volledig begonnen door te werken. De vermindering van uitgaven was in vele gevallen niet voldoende om de daling der ontvangsten op te vangen.

Hieronder volgen eenige gegevens betreffende de uitkomsten van het bedrijf der Staatsspoorwegen en van de voornaamste particuliere spoorwegmaatschappijen. Voor nadere gegevens van deze ondernemingen, zoomede van de overige spoor- en tramwegen moge worden verwezen naar het tweede gedeelte van dit Verslag en naar de desbetreffende jaarverslagen.

a. *Staatsspoorwegen. Omvang van het net.* De lengte van het op Java en op Sumatra in exploitatie zijnde net onderging geen verandering.

In exploitatie waren einde 1935 op Java 2929, in Zuid-Sumatra 645, ter Sumatra's Westkust 264 en in Atjeh 512 km, tezamen 4350 km.

Financiële resultaten. ¹⁾ *Ontvangsten.* De achteruitgang van de inkomsten kwam ook in 1935 niet tot staan. Zulks vond zijn oorzaak in de verdere algemeene welvaartsdaling en in de nog steeds ondervonden concurrentie van andere transportmiddelen.

In de bedrijfspolitiek van de Staatsspoorwegen, waarvan het voornaamste doel in de gegeven omstandigheden is, het behoud van het bestaande en het zoo mogelijk terugwinnen van aan concurrerende verkeersmiddelen verloren gegaan vervoer, is geen wijziging gebracht. Getracht wordt dit doel te bereiken door een gezonde tariefpolitiek en een doelmatige aanpassing aan moderne behoeften, door verhooging van rijsnelheden, instelling van A.B.-diensten en het verleen van andere service. Als uitvloeisel van deze politiek is het aantal speciale tarieven op Java sterk uitgebreid.

De met ingang van 1 November 1934 ingevoerde snelverbindingen Batavia—Bandoeng („Vlugge Vier”) en Soerabaja—Malang („Vlugge Vijf”) hebben bevredigende resultaten afgeworpen; als gevolg hiervan werd de snelverbinding Soerabaja—Malang met één trein in beide richtingen uitgebreid („Vlugge Zes”).

Als nieuwe regionale snelverbinding kwam de verbinding Batavia—Buitenzorg—Soekaboemi tot stand.

Een gedetailleerd vergelijkend overzicht van de ontvangsten volgt hieronder:

	Reizigers en bagage.		Goederen.		Diversen.		Totaal.	
	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.
Java	7 816 770	7 061 596	16 255 453	14 758 803	1 426 397	1 423 866	25 498 620	23 249 265
Zuid-Sumatra	655 553	600 219	1 510 267	1 596 597	169 432	181 286	2 335 252	2 237 810
Sumatra's Westkust	325 278	311 624	1 054 315	1 002 560	79 435	84 746	1 459 028	1 398 980
Atjeh	377 308	394 626	520 431	475 660	65 163	60 098	962 902	930 384
Totalen	9 174 909	8 368 065	19 340 466	17 833 620	1 740 427	1 754 996	30 255 802	27 956 681

Uitgaven. De groote terugloop van de inkomsten maakte uit den aard der zaak een verdere versoering van de uitgaven onvermijdelijk. In de eerste plaats bleef het streven er op gericht de organisatie zooveel mogelijk te vereenvoudigen, zooals door samentrekking of opheffing van kantoren, depôts en dergelijke. Gedurende 1935 werden de inspectie-afdeelingen der Oosterlijnen opgeheven en de inspectiekantoren met het kantoor van den Chef van Exploitatie te Soerabaja samengetrokken. Door den overgang van het Kantoor van den Chef van Exploitatie der Westerlijnen van Bandoeng naar Batavia, kon diens kantoor met dat der Iste inspectie-afdeeling worden samengesmolten. Voorts werd tegen het einde van 1935 een ingrijpende versoering in de leiding van den Atjeh-spoorweg doorgevoerd.

In de tweede plaats werd de reeds vroeger ingezette personeelsafvloeiing voortgezet.

De sterkte van het in werkelijken dienst aanwezige personeel bedroeg:

	1 Januari.	1935.	1936.
Hooger personeel		117	103
Middelbaar „		2 544	2 403
Lager „		26 322	26 159
Totalen		28 983	28 665

¹⁾ De cijfers van 1935 zijn voorloopig.

²⁾ Exclusief nagekomen ontvangsten uit het verkeer betreffende vorige jaren, ad f 722 784.

waarmede in het tijdsverloop sedert 1 Januari 1930 een totale personeelsvermindering is bereikt aan hooger personeel van 98 man of 49 %, aan middelbaar personeel van 1476 man of 38% en aan lager personeel van 13 851 man of 35 %, of in totaal van 15 425 man of 35 %.

Voorts werden ten behoeve van het onderhoud en de herstellingen slechts de allernoodzakelijkste uitgaven gedaan.

De resultaten van een en ander blijken uit het volgend overzicht. ¹⁾

	Exploitatiekosten.		Vernieuwingen, herstel van schade en opbrekingskosten.		Totaal.		Opbrengsten.	
	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.
Java	f 22 887 781	f 21 528 001	f 910 659	f 832 709	f 23 798 440	f 22 360 710	f 25 498 620	f 23 249 265
Zuid-Sumatra	1 892 017	1 813 068	103 735	106 371	1 995 752	1 919 439	2 335 252	2 378 102
Sumatra's Westkust	1 355 631	1 261 482	54 029	90 368	1 409 660	1 351 850	1 459 028	1 398 930
Atjeh	1 098 445	1 020 753	150 440	138 083	1 248 885	1 158 836	962 902	930 384
Totalen	f 27 233 874	f 25 623 304	f 1 218 863	f 1 167 531	f 28 452 737	f 26 790 835	f 30 255 802	f 27 956 681

Het overschot over 1935 bedraagt dus f 1 165 846, tegen f 1 803 065 in 1934.

De totale *werkelijke* uitgaven, welke ook dit jaar geheel uit de inkomsten konden worden bestreden, verminderden met f 1 661 902 of 5,84 %, van welke vermindering ± f 1 400 000 wegens bezuiniging op de personeele uitgaven zijn verkregen. Ten opzichte van het personeelsbudget van 1934 bedraagt laatstbedoelde bezuiniging 7,41 %.

Voorts blijkt uit vorenstaande opgave, dat volgens de aldus berekende uitkomsten de Java-spoorwegen, de Zuid-Sumatra spoorweg en de spoorweg ter Sumatra's Westkust, evenals in 1934, in 1935 een overschot hebben opgeleverd. Slechts de Atjeh-spoorweg leed nog een verlies van f 228 452 (in 1934 f 285 983). Het totale overschot bedroeg f 1 165 846, hetgeen f 637 219 minder is dan in 1934.

Wat de *fictieve* uitgaven betreft, verminderde de bijdrage in de pensioenslasten tengevolge van de salarisherziening en van de op personeelsgebied verkregen bezuinigingen van f 2 081 000 in 1934 tot f 1 796 100 in 1935.

De afschrijvingen vertegenwoordigen in 1935 een bedrag van f 1 793 217, tegen f 2 889 618 in 1934.

Evenals in 1934 heeft het bedrijf in 1935 ten opzichte van de kaspositie van het Gouvernement een overschot opgeleverd, hetgeen uit het volgend overzicht der begrotingsuitkomsten blijkt.

	1934.	1935.	Vershil — minder + meer.
Inkomsten	f 30 949 406	f 29 477 000	f— 1 472 406
Exploitatie-uitgaven	f 27 683 350	f 26 948 000	f— 735 350
Kapitaals-uitgaven	67 236	182 600	+ 115 364
Totaal uitgaven	f 27 750 586	f 27 130 600	f— 619 986
Overschot geldmiddelen	f 3 198 820	f 2 346 400	f— 852 420

¹⁾ Er is slechts rekening gehouden met de *werkelijke* uitgaven; afschrijvingen evenals de bijdrage in de pensioenslasten, zijn buiten beschouwing gelaten.

Verkeer. Een vergelijking van de verkeersprestatie in de afgelopen 2 jaren vertoont het volgend beeld:

Het aantal reizigers, dat van de Staatsspoor gebruik maakte, bedroeg (in 1000-tallen):

	1934.	1935. (Voorloopig).	+ meer - minder in %.
Java	24 802	23 148	- 6,7
Zuid-Sumatra	1 403	1 332	- 5,1
Sumatra's Westkust	2 649	2 469	- 6,8
Atjeh	3 240	3 365	+ 3,9
Totaal	32 094	30 314	- 5,5

Aan vracht- en ijsgoed zijn vervoerd (in tonnen):

	1934.	1935. (Voorloopig).	+ meer - minder in %.
Java	3 210 731	3 024 223	- 5,8
Zuid-Sumatra	384 164	468 997	+ 22,1
Sumatra's Westkust	598 744	600 474	+ 0,3
Atjeh	121 776	121 754	-
Totaal	4 315 415	4 215 448	- 2,3

Technische Diensten. Het streven naar een verdere rationalisatie van werkmethoden en naar de grootst mogelijke spaarzaamheid in het gebruik van materialen stond nog steeds op den voorgrond.

Overzicht van het rollend materieel, brandstof- en energie-verbruik (voor elektrische tractie):

	Locomotieven.				Rijtuigen.				Wagens.			
	Aanwezig op ultimo 1934.	Afgekeurd in 1935.	Aanwezig op ultimo 1935.	Opgelegd op ultimo 1935.	Aanwezig op ultimo 1934.	Afgekeurd in 1935.	Aanwezig op ultimo 1935.	Opgelegd op ultimo 1935.	Aanwezig op ultimo 1934.	Afgekeurd in 1935.	Aanwezig op ultimo 1935.	Opgelegd op ultimo 1935.
Java	566	2	564	156	2 045	166	1 879	78	14 827	38	14 789	2 147
Zuid-Sumatra	57	-	57	19	163	21	142	-	1 216	1	1 215	103
Sumatra's Westkust	64	5	59	15	196	-	196	7	1 050	1	1 049	284
Atjeh	74	10	64	16	167	-	167	-	1 096	9	1 087	-
Totalen	761	17	744	206	2 511	187	2 324	85	18 189	49	18 140	2 534

Bovendien waren einde 1935 in bedrijf 13 elektrische locomotieven, 25 elektrische motorrijtuigen en 26 aanhangrijtuigen.

Brandstoffen.

	Totaal verbruik (in tonnen Oembilin-waarde)		Waarvan aan brandhout werd verstoekt (in tonnen eigen waarde)	
	1934.	1935.	1934.	1935.
Java	239 000	244 000	40 000	36 100
Zuid-Sumatra	18 505	19 980	—	—
Sumatra's Westkust	26 110	25 589	—	—
Atjeh	13 569	13 869	21 540	22 014
Totalen	297 184	303 438	61 540	58 114

Voorts werden in 1935 door de elektrische tractie aan energie verbruikt 10 754 000 kwh draaistroom voor 1 957 000 treinkilometers, tegen 10 330 000 kwh voor 1 936 000 treinkilometers in 1934.

De plannen voor verdere inkrimping van het aantal Java-werkplaatsen werden verwezenlijkt. De werkplaats te Bandoeng werd eind 1935 opgeheven en met die te Madioen samengetrokken. In de Java-werkplaatsen werd aan loonen uitbetaald f 995 410, tegen f 983 720 in 1934.

Vorraden en aanschaffingen. De waarde van de voorraden bedroeg eind 1934 f 11 455 000 en eind 1935 f 10 677 000.

Ten behoeve van de aanvulling daarvan werd aangekocht in Indië voor f 588 000 en in Europa voor f 160 000 en overgenomen van andere departementen en diensten voor f 494 000.

Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar het door de Staatsspoorwegen gepubliceerde verslag over 1935.

b. *Particuliere spoor- en tramwegen.* Ook in 1935 bleef de daling van de ontvangsten bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij voortduren; de bruto-ontvangsten bedroegen f 6 644 000, tegen f 7 161 000 in 1934, dus 7 % minder. De achteruitgang is evenwel geringer dan in beide voorafgegane jaren, toen de daling respectievelijk 15 en 29 % bedroeg. Doordat de exploitatie-uitgaven 5 % lager waren dan over 1934, daalde het exploitatie-overschot met f 250 000.

De reizigers-opbrengsten verminderden met 12 % en het aantal reizigers met 14 %. Dat de terugloop in het aantal vervoerde reizigers niet grooter is geweest, is het gevolg van belangrijke tariefsverlagingen op het geheele net, gepaard aan een verbetering van de treinverbindingen, welke het lange afstands-verkeer bedienen. De daling van het reizigersvervoer over korte afstanden is echter nog geenszins tot staan gekomen, als gevolg van de ernstige concurrentie van het motorverkeer en de toenemende geldschaarschte onder de bevolking.

Het bagage-vervoer nam naar den omvang met 10 % toe, als gevolg van het feit, dat in vele gevallen bagage tegen het vrachtgoedtarief vervoerd werd; de opbrengst daalde met 13 %.

De ontvangsten uit het vervoer van bestelgoed daalden met 18 %, die van postpakketten met 54 %.

Tengevolge van den grooteren afvoer van suiker en melasse uit de Vorstenlanden naar Semarang en het vermeerderd vervoer van stookolie van Tjepoe naar Soerabaja, daalde het vervoer van vracht- en ijsgoed met een belangrijk geringer percentage dan in 1934. Blevan omvang en opbrengst in dat jaar respectievelijk 8 en 14 % bij 1933 ten achter, voor 1935 bedroegen deze percentages 3 en 6. Het vervoer van vracht- en ijsgoederen omvatte 942 000 ton, tegen

973 000 ton in 1934. Voor het vervoer van vrachtgoederen moesten wederom talrijke tariefsverlagingen worden getroffen, terwijl de speciale vrachtprijzen, vooral voor het vervoer naar en van de havenplaatsen Semarang en Soerabaja, onder den drang van de hevige vrachtauto-concurrentie veelvuldig werden verlaagd.

Tusschen Toeban en Merakoerak werd de reeds tot twee treinen beperkte dienst met ingang van 1 November 1935 voorloopig voor drie jaren geheel gestaakt in verband met de slechte bedrijfsuitkomsten op dit lijngedeelte.

De ontvangsten en uitgaven van de Deli Spoorweg Maatschappij over 1934 en 1935 (in duizendtallen guldens), zoomede het percentage van den voor- dan wel achteruitgang zijn opgenomen in het volgend staatje.

	1934.	1935.	%.
Reizigers	498	481	— 3,6
Bagage.	22	19	— 13,6
Bestelgoederen	46	44	— 4,3
IJl- en vrachtgoederen	3 274	3 471	+ 6
Diversen	278	266	— 4
Bruto-ontvangsten.	4 118	4 280	+ 4
Exploitatie-uitgaven	2 377	2 246	— 6
Exploitatie-overschot.	1 741	2 034	+ 17

Hieruit blijkt, dat de bruto-ontvangsten over 1935 4 % meer hebben bedragen dan over 1934, door meer ontvangsten uit het ijl- en vrachtgoederenverkeer, terwijl de exploitatie-uitgaven met 6 % zijn gedaald. Het exploitatie-overschot over 1935 is daardoor met f 293 000 gestegen.

De vermindering der inkomsten uit het reizigersvervoer, die in 1934 ten opzichte van 1933 14 % bedroeg, beliep in 1935 3,6 %, terwijl het aantal vervoerde reizigers, hetwelk in 1934 tegenover 1933 een daling van 13 % aangaf, in 1935 met 2 % steeg, een en ander als gunstig gevolg van de in Augustus 1935 ingevoerde sterke tariefsverlaging.

De verhoogde ontvangsten uit het ijl- en vrachtgoederenverkeer zijn het gevolg van grooteren uitvoer van palmolie, latex en vezel en een grooter vervoer van import-artikelen, welke vroeger per vrachtauto vervoerd werden. Het vervoer van tabak, thee en rubber nam daarentegen af, dit laatste als gevolg van de getroffen restrictie-maatregelen voor rubber.

Ook in 1935 waren de financiële uitkomsten van de Semarang-Joana Stoomtram Maatschappij wederom belangrijk slechter dan in het voorafgegane jaar. Door de voortdurende concurrentie van andere transportmiddelen werd niet alleen veel vervoer aan den spoorweg onttrokken, doch waren ook verdere tariefsverlagingen noodzakelijk, hetgeen de rentabiliteit van het goederenvervoer aanmerkelijk deed verminderen. Ook de toenemende verarming van de bevolking en inkrumping van de suikerindustrie in het vervoersgebied waren in sterke mate van invloed op de inkomsten.

De bruto-ontvangsten bedroegen in 1935 f 1 190 000, tegen f 1 479 000 in 1934, derhalve f 289 000 minder, of 19,5 %. Tot dezen achteruitgang droegen de ontvangsten van reizigers bij met f 81 000, van bagage met f 3000, van bestelgoed met f 3000, van vracht- en ijlgoed met f 201 000 en van diversen met f 1000.

Het vervoer van vracht- en ijlgoed is in omvang van 551 000 ton teruggelopen tot 229 000 ton. Laat men evenwel het in 1934 bewerkstelligde buitengewone grondvervoer ten behoeve van de Javasche Bank te Semarang buiten beschouwing, dan bedraagt de achteruitgang 76 000 ton. Deze vermindering is

in hoofdzaak te wijten aan minder vervoer van maïs, rijst, timmerhout, petroleum, benzine, melasse en van bouw- en wegverhardingsmaterialen.

De exploitatie-uitgaven in Indië bedroegen f 1 099 000, tegen f 1 263 000 in 1934, dus 13 % minder, zoodat het exploitatie-overschot f 125 000 lager is.

De autobusdienst tusschen Semarang en Pati bleef onbevredigende resultaten opleveren en werd in verband hiermede stopgezet. De vrachtautodienst tusschen Petjangaän en Bangsri leverde een netto-opbrengst van \pm f 6000 op, hetgeen 29 % minder is dan in 1934.

De opbrengsten van de Semarang—Cheribon Stoomtram Maatschappij waren wederom lager dan in 1934 en de daling der exploitatie-kosten kon dien achteruitgang niet compenseeren. De concurrentie van de autobussen is in 1935 nog verscherpt.

De bruto-ontvangsten bedroegen in 1935 f 1 893 000, tegen f 2 084 000 in 1934, hetgeen f 191 000 of 9 % ongunstiger is. In dezen achteruitgang droegen de ontvangsten uit het reizigersverkeer bij met f 74 000, van bagage met f 1000, van bestelgoed met f 8000, van vracht- en ijsgoed met f 96 000 en van diversen met f 12 000.

Het reizigersvervoer is ongunstig beïnvloed door de verdere daling van het loonpeil der bevolking. Teneinde aan de toenemende concurrentie van autobussen en autolettes beter het hoofd te kunnen bieden en om tegemoet te komen aan de geldschaarste onder de bevolking, zijn met ingang van 1 November 1935 de reizigerstarieven verlaagd.

Het vervoer van vracht- en ijsgoed is in omvang van 483 000 ton teruggelopen tot 480 000 ton. Dat deze achteruitgang zoo gering is geweest, is te danken aan de invoering van een geheel gewijzigd goederentarief, waarbij niet alleen de vrachtprijzen zijn verlaagd, doch ook het stelsel van een afzonderlijk stukgoeden wagenladingstarief is verlaten en vervangen door een gewichtstarief per 100 kg.

De exploitatie-uitgaven in Indië bedroegen f 1 193 000, tegen f 1 264 000 in 1934, dus 6 % minder, zoodat het exploitatie-overschot met f 120 000 ten achter bleef bij dat in 1934.

Met ingang van 1 November 1935 is de hoofdlijn Semarang—Cheribon tot spoorweg eerste klasse verheven, terwijl de snelheid voor enkele treinen is opgevoerd tot 75 km per uur (I. S. 1935 n°. 528).

c. *Wetgeving.* Bij R. V. van 23 Jan. 1935 n°. 19 (I. S. n°. 30) werden verschillende wijzigingen in de spoorwegverordening aangebracht, gedeeltelijk ten doel hebbende verlichting te brengen van sommige aan de spoorwegondernemers opgelegde onnoodig zware technische en administratieve verplichtingen en de daaruit voortvloeiende financiële lasten.

Bij G. Bn. van 14 Mei 1935 nos. 2 en 3 (I. S. nos. 173 en 174), juncto G. B. 17 Sept. 1935 n°. 22 (I. S. n°. 461), werd de indeeling van de spoorwegen in klassen en de grootste snelheden waarmede de verschillende spoorwegen der tweede klasse bereden mogen worden, opnieuw vastgesteld.

De regeling van het vrij vervoer van Europeesche werkloozen op de Staatspoor- en tramwegen is 1 Augustus 1935 ingetrokken (Bb. n. 13511).

Bij G. B. 19 Dec. 1935 n°. 18 (I. S. n°. 601) werd de termijn gedurende welken eenige artikelen van het Algemeen Tramwegreglement voor de stadstramwegen nog van kracht blijven en eenige artikelen van de Algemeene Bepalingen betreffende de Spoor- en Tramwegen (A.B.S.T.) nog geen toepassing vinden, voor de Bataviasche Verkeers Maatschappij nader verlengd tot 1 Juli 1936, terwijl in ditzelfde besluit ten aanzien van de Oost-Java Stoomtram Maatschappij werd bepaald, dat alle rechten, bevoegdheden en verplichtingen, welke voor het Land voortvloeien uit de concessie-voorwaarden voor het elektrische tramwegnet te Soerabaja, met ingang van 1 Januari 1936 aan de stadsgemeente Soerabaja worden overgedragen. Op laatstgenoemden datum zijn de door den gemeenteraad van Soerabaja vastgestelde verordening houdende regelen betreffende de uitoefening van een stadstrambedrijf in de stadsgemeente Soerabaja en de toezichtverordening stadstramwegen in werking getreden.

5. Havenbedrijf en baggerbedrijf.

a. *Havenwerken.* De uitvoering van nieuwe werken bleef beperkt tot werken van geringen omvang.

Voor nieuwe werken werd in 1935 in de groote bedrijfshavens Tandjoengpriok, Soerabaja, Semarang, Belawan en Makassar uitgegeven onderscheidenlijk f 35 774, f 17 795, f 9067, f 20 000 en f 2247. De uitgaaf te Belawan heeft betrekking op den aanleg van een dam langs een gedeelte van het Belawan-vaarwater ter beteugeling van dwarsstroomen tusschen de Deli-rivier en het Belawan-vaarwater, welke op de aanslibbing van het Belawan-vaarwater van ongunstigen invloed waren.

In de kleine bedrijfshavens werd voor nieuwe werken f 47 652 uitgegeven.

Te Cheribon, Tegal en Manado werd overgegaan tot verlenging van de haven-dammen, teneinde tot een besparing op de kosten van het onderhoudsbaggerwerk te geraken.

In de kleine, niet in bedrijf genomen havens werd aan nieuwe werken en gewoon onderhoud onderscheidenlijk f 25 144 en f 59 618 uitgegeven.

Het onderhoud en de herstelling van de te Sabang aanwezige havenobjecten bleef opgedragen aan de Naamlooze Vennootschap „Zeehaven- en kolenstation Sabang”, tegen een aannemingssom van f 23 000.

Voor waarnemingen in reeden en vaarwaters en voor verbetering van vaarwaters van niet in bedrijf genomen kleine havens werd onderscheidenlijk f 770 en f 2170 uitgegeven.

b. *Havenexploitatie.* Zooals kan blijken uit den volgenden staat van in- en uitvoer (in tonnen van 1000 kg) der 6 groote havens van Nederlandsch-Indië gedurende de jaren 1933—1935 is de invoer in die havens ten opzichte van 1934 verminderd, echter slechts met $\pm 1\%$, terwijl de uitvoer met $\pm 3\%$ is toegenomen.

Havens.	1933.		1934.		1935.	
	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.
Tandjoengpriok . . .	334 000	223 000	306 000	237 000	317 000	213 000
Soerabaja . . .	333 000	848 000	278 000	905 000	267 000	944 000
Semarang . . .	174 000	386 000	147 000	386 000	134 000	351 000
Belawan . . .	151 000	263 000	154 000	251 000	153 000	286 000
Makassar . . .	39 000	212 000	34 000	206 000	35 000	255 000
Emmahaven . . .	26 000	62 000	26 000	61 000	27 000	67 000
Totalen . . .	1 057 000	1 994 000	945 000	2 046 000	933 000	2 116 000

Scheepsbezoek aan de zes groote bedrijfshavens in de jaren 1933, 1934 en 1935 (alleen koopvaardij-schepen van 300 m³ netto inhoud en meer).

Havens.	1933.		1934.		1935.	
	Aantal schepen.	Bruto inhoud in m ³ .	Aantal schepen.	Bruto inhoud in m ³ .	Aantal schepen.	Bruto inhoud in m ³ .
Tandjoengpriok . . .	2 200	25 015 000	2 166	25 593 000	2 138	25 265 000
Soerabaja . . .	1 788	22 769 000	1 750	22 594 000	1 748	22 650 000
Semarang . . .	1 595	22 202 000	1 530	21 919 000	1 539	21 745 000
Belawan . . .	1 328	14 387 000	1 372	14 221 000	1 404	14 160 000
Makassar . . .	911	11 283 000	922	11 562 000	928	11 252 000
Emmahaven . . .	324	4 014 000	361	4 119 000	336	3 769 000
Totalen . . .	8 146	99 670 000	8 101	100 008 000	8 093	98 841 000

De haveninkomsten zijn in 1935, vergeleken bij die van 1934, betrekkelijk weinig achteruitgegaan (met $\pm 4\%$).

Bedrijfsinkomsten.

Havens.	1933.	1934.	1935.
Tandjoengpriok	f 3 477 000	f 3 283 644	f 3 101 250
Soerabaja	3 584 300	3 566 589	3 317 052
Semarang	802 600	786 012	732 401
Belawan	1 579 500	1 483 293	1 441 065
Makassar	810 100	791 606	763 209
Emmahaven	325 000	331 806	339 202
Kleine bedrijfshavens	1 315 100	1 237 860	1 245 919
Totalen	f 11 893 600	f 11 480 810	f 10 940 098

Zooals blijkt uit den volgenden staat, waren de bedrijfsuitgaven in 1935 \pm f 490 100 of $\pm 11\%$ minder dan het voorafgegane jaar, zulks als gevolg van de verder doorgevoerde besparing op de uitgaven.

Bedrijfsuitgaven.

Havens.	1933.	1934.	1935.
Tandjoengpriok	f 1 092 300	f 989 190	f 910 492
Soerabaja	1 038 800	1 162 275	911 353
Semarang	368 600	351 395	311 496
Belawan	961 300	928 672	859 329
Makassar	163 200	138 612	131 709
Emmahaven	122 200	138 734	121 770
Kleine bedrijfshavens	471 000	435 215	407 755
Totalen	f 4 217 400	f 4 144 093	f 3 653 904

De over 1935 verschuldigde sommen voor aflossing en rente van de in de bedrijfshavens geïnvesteerde kapitalen, zijn in het volgend overzicht aangegeven.

Haven van Tandjoengpriok	f 2 829 752
„ „ Soerabaja	4 924 630
„ „ Semarang	679 152
„ „ Belawan	1 728 630
„ „ Makassar	765 713
„ „ Emmahaven	263 622
Kleine bedrijfshavens	789 413

Tezamen f 11 980 912

De bedrijfsinkomsten bedroegen ... f 10 940 098

en de bedrijfsuitgaven 3 653 904

Bedrijfssaldo f 7 286 194

Nadeelig saldo over 1935 f 4 694 718

Het reedenreglement 1925 is nader gewijzigd ten einde een betere naleving van de voorschriften van dat reglement te verzekeren (Ord. in I. S. 1935 n°. 48).

Voor de reedegrenzen van Soengai kolak (res. Riouw en Onderh.) zie men I. S. 1935 n°. 518.

Het „algemeen havengeldreglement bedrijfshavens” is gewijzigd (I. S. 1935 n°. 598).

c. 's Landsbaggerbedrijf. Het materieel van 's Landsbaggerbedrijf bestond einde 1935 uit 25 baggermolens met een capaciteit varieerende van 18 tot 500 m³ per uur, 2 slibzuigers met een hopperinhoud van elk 1300 m³, 1 sleepboot-slibzuiger van 300 I.P.K., 1 cutterzuiger met een capaciteit van 125 m³ per uur, 7 bakkenzuigers met een capaciteit van 35 tot 300 m³ per uur, 2 grijpemmekranen met een capaciteit van 30 m³ per uur, 34 sleepbooten van 90 tot 300 I.P.K., 127 klepschouwen en bakpauwen met een inhoud varieerende van 5 tot 300 m³ en verder klein materieel als motorbootjes, sloepen, enz.

Een aanvang werd gemaakt met den ombouw van de baggermolen *Kawi* tot slibzuiger.

In de havens en vaarwaters werd het gewone onderhoudsbaggerwerk verricht. Voorts werd enig baggerwerk verricht ten behoeve van het marine-vliegkamp te Tandjoengpriok en den Provinciaalen Waterstaat van West-Java.

In 1935 werd besloten om het onderhoudsbaggerwerk in het Westervaarwater te Soerabaja voortaan geregeld met een slibzuiger te verrichten.

Het onderhoudsbaggerwerk in het Serapat-kanaal, welk kanaal de verbinding vormt tusschen de Barito en de Kapoeas, werd voortgezet, terwijl tevens begonnen werd met het verbeteren van het Klampan-kanaal, de verbinding tusschen de Kapoeas en de Kahajan.

Een overzicht van het in 1935 verrichte grondverzet volgt hieronder:

Havens.	Grondverzet in m ³		Opgespoten in m ³ .
	met baggermolens.	met slibzuigers.	
Tandjoengpriok	443 580	180 000	—
Batavia	82 184	—	—
Soerabaja	906 400	1 389 000	28 200
Semarang	261 997	—	99 600
Belawan	591 600	1 857 000	550 000
<i>Kleine havens.</i>			
Cheribon	163 690	—	8 260
Tegal	100 110	—	—
Pekalongan	68 000	—	—
Manado	100 090	—	—
Makassar	2 855	—	—
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.			
Serapat-kanaal	312 820	—	312 820
Klampan-kanaal	177 440	—	177 440
Totalen	3 210 766	3 426 000	1 176 320

De financieele uitkomsten zijn in de volgende tabel vereenigd.

	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.	
Gewone dienst.	Ontvangsten	f3 161 000	f2 569 000	f2 242 000	f2 004 000	f1 988 000
	Uitgaven . .	2 190 000	1 374 000	961 000	905 000	899 000
	Overschot. .	f 971 000	f1 195 000	f1 281 000	f1 099 000	f1 089 000
Buitengewone dienst.	59 000	3 000	—	210 000	77 000	

6. Bebakening, Kustverlichting, Loodswezen, Hydrografische opnemingen.

De bebakeningsschepen *Hoofdinspecteur Zeeman* en *Pollux* deden, behoudens de tijdperken van dokken, herstelling en onderhoud, onafgebroken dienst. Het reserve bebakeningsschip *Castor* werd in het laatst van 1935 tijdelijk in dienst gesteld in plaats van de *Hoofdinspecteur Zeeman*, welk schip een langdurige groote herstelling moest ondergaan.

In de dislocatie van de loodslichtschepen kwam geen verandering; een der schepen, de *Tarakan*, ging door een aanvaring verloren, terwijl een ander loodschip wegens ouderdomsgebreken voor verdere diensten werd afgekeurd en gesloopt. Door verbouwing van eenige vrijgekomen schepen der Gouvernements Marine en van andere diensten werd het ontstane tekort weder aangevuld.

In verband met een wijziging in de vaargeul in het Oostervaarwater te Soerabaja en in den Barito-mond werd de betonning in die vaarwaters in overeenstemming hiermede verlegd; mede geschiedde zulks in Straat Bangka, waar tijdens de opneming van deze Straat eenige tot nog toe onbekende ondiepten gevonden werden.

Van Juli t/m October 1935 werd het onbewaakt lichtschip *Sambar* tijdelijk wegens urgente herstelling vervangen door een lichtboei.

Door wijziging van de lichtbron werd het kustlicht St. Petrus verbeterd en de lichtsterkte hiervan door vervanging van de petroleuminstallatie door een petroleumgloeilichtinstallatie ongeveer verviervoudigd.

Bijgelegd werden 1 lichtboei en 1 lantaarnboei; opgenomen werden 1 lichtboei en 6 tonnen.

Einde 1935 bedroeg het aantal (onbewaakte) lichtbakens 108 (108)¹⁾ waaronder 36 (36) met acetyleenlicht, 55 (55) met blaugas-gloeilicht, 2 (2) met vetgaslicht-openvlam, 11 (11) met vetgasgloeilicht, 1 (1) met petroleum-gloeilicht (Petromax) en 3 (3) met electrisch licht.

Het aantal te water liggende lichtboeien bedroeg 94 (94), terwijl 29 (28) lantaarnboeien uitlagen.

Het aantal te water liggende tonnen bedroeg einde 1935 318 (324), terwijl het aantal ijzeren, houten en steenen bakens (geleide- en andere merken inbegrepen, doch exclusief de lichtbakens en de z.g. niet-officieele merken) 510 (506) bedroeg. Voorts lagen te water 10 (10) loodslichtschepen en 1 (1) onbewaakt lichtschip.

Het aantal onbewaakte kustlichten bedroeg 150 (150), waarvan 22 (23) met petroleumlicht, 16 (15) met petroleumgloeilicht, 6 (6) electrisch, 6 (6) met pharoline en 100 (100) met acetyleenlicht.

Het volgens de formatie op deze lichten geplaatst personeel bestond einde 1935 uit 44 (44) hoofdlichtwachters, 293 (293) lichtwachters (inclusief de reserve) en 88 (88) koelies.

Bovendien waren op verschillende reeden in den Archipel nog officieel 193 (193) kleine havenlichten (petroleum-gloeilicht, petroleum en electrisch) aanwezig.

In het geheel werden dus eind 1935 in den Archipel 585 (584) lichten getoond.

¹⁾ Het getal tusschen haakjes geeft het aantal aan op 31 December 1934.

Aan loodsgelden werd geïnd:

Havens.	1933.	1934.	1935.
Tandjoengpriok (Batavia)	f 193 522	f 200 292	f 191 516
Soerabaja en Grisee	883 383	874 788	811 618
Tjilatjap	48 427	42 004	41 196
Emmahaven (Padang)	79 173	82 525	75 440
Aroe-baai en Babalan-geul	141 527	185 919	164 188
Belawan-Deli	363 192	356 065	340 076
Sambo	67 498	64 916	58 539
Palembang	496 534	581 066	666 500
Balikpapan	224 018	223 973	205 363
Koetai-rivier	79 164	73 019	80 033
Tarakan	79 733	71 727	76 772
Makassar	112 683	115 800	111 572
Tandjoengoeban	24 780	25 327	40 331
Sangkoelirang	—	4 016	11 386
Totalen	f 2 794 000	f 2 901 000	f 2 874 000

Loodsdiensten zijn gevestigd te Tandjoengpriok, Soerabaja, Tjilatjap, Emmahaven, Palembang, Belawan-Deli, Aroe-baai, Sambo, Tandjoengoeban (Riouw), Balikpapan, Samarinda, Sangkoelirang, Tarakan en Makassar. De havenmeesters op deze plaatsen zijn superintendent van het loodswezen. Het korps loodsen bestond einde 1935 uit 41 (41) loodsen der 1ste klasse en 35 (33) loodsen der 2de klasse.

Door den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart, zijn bovendien Oosthaven, Klianget, Manado en Soengailolak (Riouw) aangewezen als havens, waar op verzoek van de betrokken gezagvoerders door den havenmeester aan binnenkomende en vertrekkende schepen loodshulp kan worden verleend tegen een vastgestelde vergoeding.

Aan bakengeld werd ontvangen:

Havens.	1933.	1934.	1935.
Java en Madoera	f 787 531	f 746 888	f 721 545
Buitengewesten	1 644 771	1 693 496	1 700 363
Totalen	f 2 432 000	f 2 440 000	f 2 422 000

Het loodsdienstbesluit (I. S. 1927 n°. 63) is nader gewijzigd, onder meer in verband met de invoering van loodsbrevetten te Soerabaja (I. S. 1935 nos 159 en 367).

De bakengeldordonnantie (I. S. 1924 n°. 228) werd gewijzigd en aangevuld en tevens gesplitst in een bakengeldordonnantie (I. S. 1935 n°. 468) en een bakengeldverordening (I. S. 1935 n°. 469).

7. Scheepvaart.

Bij G. B. 22 Maart 1935 n°. 21 (J. C. n°. 26) is een commissie ingesteld welke tot taak heeft de daarvoor in aanmerking komende economische vraagstukken betreffende het interinsulair en buitenlandsch scheepvaartverkeer voor te bereiden en te behandelen.

Het K. B. 28 Mei 1935 n°. 58 (N. S. n°. 317), bepalende de bekendmaking van het zeeveiligheidsverdrag en de Simla-regelen 1931, is in Nederlandsch-Indië openbaar gemaakt door plaatsing in I. S. 1935 n°. 317.

Nadere regelen met betrekking tot de nationaliteitsbewijzen van Nederlandsch-Indische schepen zijn gegeven bij Ord. van 10 Oct. 1935 (I. S. n°. 492).

De „buitenlandsche scheepscertificatenverordening-1928” (I. S. n°. 40) en de „invoeringsverordening schepenordonnantie-1927” (I. S. 1928 n°. 41) zijn ingetrokken (I. S. 1935 n°. 346).

Met intrekking van het schepenbesluit-1927 (I. S. n°. 34), zijn bij G. B. 30 Juli 1935 n°. 20 (I. S. n°. 343) bepalingen ter uitvoering van de schepenordonnantie-1927 vastgesteld.

Bij K. B. 22 Jan. 1935 n°. 17 (N. S. n°. 25, I. S. n°. 89) is het zeebrieven- en scheepspassenbesluit 1934 aangevuld.

Dienst van Scheepvaart. De onder den Dienst van Scheepvaart ressorteerende vloot der Gouvernements Marine bestond einde 1935 uit 19 schepen, namelijk 8 schepen voor den stationsdienst, 2 schepen voor den algemeenen dienst (waarvan 1 tevens mijnenlegger), 1 schip ten dienste van de hydrographie (stoomschip *Zuiderkruis*), 1 schip ter bestrijding van den opiumsluikhandel ter zee, tevens voor zooveel noodig voor algemeene diensten beschikbaar (stoomschip *Valk*), 1 logementschip (reserve-stoomschip *Aldebaran*), 3 reserve-schepen en 1 schip ten dienste van het politietoezicht op de zeevisscherij, tevens bestemd voor algemeene diensten (stoomschip *Arend*).

De 8 stationsschepen waren als volgt over den Archipel geplaatst: de *Sirius* te Oelelheuë, de *Deneb* te Tandjoengpinang, de *Wega* te Makassar, de *Fazant* te Manado, de *Formalhaut*, de *Albatros* en de *Reiger* te Amboina, de *Merel* te Koepang.

In 1935 werd, voornamelijk ter verbetering van het politietoezicht op de visscherij, besloten om de in Nederland opgelegde opiumjager *Arend* naar Nederlandsch-Indië te dirigeren; de *Arend* werd medio 1935 als gouvernements-stoomschip te Soerabaja in dienst gesteld.

De schepen voor den algemeenen dienst (de *Rigel* en de *Bellatrix*) waren gestationneerd te Tandjoengpriok en staan als zoodanig ter beschikking van den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart.

De stationsschepen *Canopus*, *Gemma* en *Orion* waren op het marine-etablisement te Soerabaja opgelegd, zoodat over een voldoende reserve wordt beschikt. Het uit de sterkte der Gouvernements Marine afgevoerde stoomschip *Dog* bleef als reserve-vaartuig voor het verrichten van verschillende diensten beschikbaar.

Van de 3 schepen der bebakening en kustverlichting (*Hoofdinspecteur Zeeman*, *Pollux* en *Castor*) waren (behoudens het hierna vermelde) gedurende 1935 de twee eerstgenoemde doorlopend in dienst. De *Castor* is als reserveschip opgelegd bij het marine-etblissement te Soerabaja en is voor directe wederingebruikname gereed. De *Hoofdinspecteur Zeeman* werd wegens een noodzakelijke groote herstelling in December 1935 tijdelijk uit dienst gesteld en voor den duur der herstellingen door de *Castor* vervangen.

De slibschepen worden gebruikt voor het door middel van slibraderen op diepte houden van het Westervaarwater naar Soerabaja en van de monding van de naar Pontianak leidende Kleine Kapoeas-rivier, welke vaarwaters op deze wijze belangrijk en naar behoefte zijn uitgediept. In 1935 werd deze werkwijze voor eerstbedoeld vaarwater definitief gestaakt; de werkzaamheden aldaar worden thans door het Departement van Verkeer en Waterstaat voortgezet met een slibzuiger. Het te Soerabaja aanwezige slibmateriael werd grotendeels naar Pontianak overgebracht; een der schepen werd gesloopt en twee werden bestemd voor verbouwing tot loodslichtschip.

Te Pontianak wordt thans nog beschikt over vijf stoomslibbers, waarvan als regel drie in bedrijf zijn en twee in reserve.

Gedurende 1935 bleek dat de in vorige jaren plaats gehad hebbende inkrimping van de gewestelijke vloot voor sommige ressorten te ver was gegaan, zoodat, mede in verband met nieuw ontstane behoeften, weder tot indienststelling van verscheidene vaartuigen moest worden overgegaan. Aangezien voorts in de afgelopen jaren een deel van het verouderd reserve-materieel voor verder gebruik was afgekeurd, is de reserve thans zoodanig verminderd dat in de komende jaren weder tot nieuwbouw zal moeten worden besloten.

Einde 1935 bestond de in dienst zijnde vloot der gewestelijke vaartuigen uit 180 eenheden (22 stoomvaartuigen, 41 grootere motorvaartuigen en -schoeners, 60 motorbooten, 5 huisbooten en 52 kleine roei- en zeilvaartuigen).

Het personeel der gewestelijke vloot bestond eind 1935 uit 732 man (26 djoeragans 1ste klasse, 46 djoeragans 2de klasse, 154 roergangers, 201 matrozen, 16 machinedrijvers 1ste klasse, 10 machinedrijvers 2de klasse, 22 olielieden, 56 stokers 2de klasse, 23 tremmers, 10 motoristen 1ste klasse, 103 motoristen 2de klasse en 65 hulpmotoristen).

Eind 1935 waren voor den haven- en loodsdienst 48 stoom- en motorvaartuigen in gebruik; zij staan ter beschikking van de betrokken havenmeesters.

Behalve deze communicatie-vaartuigen behooren tot het materieel van den havendienst nog 17 voor het uitzwavelen van koopvaardijschepen bestemde clayton-prauwen, welke verdeeld zijn over een aantal der grootere havens.

De vaartuigen van den haven- en loodsdienst zijn uitsluitend met Inlandsch personeel bemand, waarvan de sterkte (exclusief de loodslichtschepen) eind 1935 uit 211 man bestond (3 djoeragans 1ste klasse, 12 djoeragans 2de klasse, 38 roergangers, 81 matrozen 2 machinedrijvers 1ste klasse, 9 machinedrijvers 2de klasse, 3 olielieden, 9 stokers, 4 motoristen 1ste klasse, 29 motoristen 2de klasse en 21 hulpmotoristen).

Voor het dokken en repareren wordt nagenoeg uitsluitend gebruik gemaakt van Nederlandsch-Indische werven; van de in den Riouw-archipel, alsmede in het ressort Bengkalis gestationeerde vaartuigen wordt echter een gedeelte te Singapore hersteld.

Voor verdere diensten moesten uit de reeds lang opliggende reserve wegens ouderdomsgebreken worden afgekeurd 10 kleine motorbooten, 2 groote motorvaartuigen en 2 stoomvaartuigen; één motorboot moest tengevolge van een ongeval (brand) worden afgeschreven, terwijl nog eenige kleine motorbooten aan andere Landsdiensten, publieke lichamen e.d. werden afgestaan c.q. verkocht.

Van de 11 aanwezige loodslichtschepen zijn er 10 uitgelegd (1 in de Aroebaai voor het aanloopen van Pangkalanbrandan en Pangkalansoesoe, 1 voor de Deligeul voor het aanloopen van Belawan, 1 voor de monding van de Moesi-rivier voor het aanloopen van Palembang, 1 voor het Westgat en 1 voor het Oostgat voor het aanloopen van Soerabaja, 1 voor het aanloopen van Balikpapan, 2 voor het aanloopen van Samarinda, 1 voor het aanloopen van Tarakan en 1 voor het aanloopen van de Sangkoelirang-baai). In 1935 werden twee verouderde, doch nog in goeden staat verkeerende stoomschepen voorzien van een houten dubbeling om de stalen huid en verder voor loodslichtschip ingericht; zulks ter vervanging van het door een aanvaring tot zinken gebracht loodslichtschip *Tarakan* en van een voor verdere diensten afgekeurd loodslichtschip. In de komende jaren zullen op dezelfde wijze nog een drietal uitliggende loodslichtschepen wegens ouderdomsgebreken dienen te worden vervangen.

Over een reserve-loodslichtschip, noodig om de uitgelegde loodslichtschepen periodiek te kunnen vervangen wanneer zij worden gedokt en gerepareerd, wordt beschikt.

Van de drie aanwezige onbemande lichtschepen, zijnde van gasrecipiënten voorziene vaartuigen, is één uitgelegd in de Java-Zee ter markeering van de Foxbanken.

Hydrografie. Gedurende 1935 werden door de *Willebrord Snellius* de in 1934 aangevangen opname-werkzaamheden op het opname-terrein Bangka-Billiton-Westkust Borneo voortgezet.

Het gouvernement's opnemingsvaartuig *Zuiderkruis* zette in Januari en Februari 1935 de opname in Straat Bangka voort. In Maart 1935 onderging het schip een herstelling, na afloop waarvan werd aangevangen met het dreggen in Straat Bangka. Van eind Mei tot eind December 1935 werden opname-werkzaamheden verricht in samenwerking met de *Snellius* in het opname-terrein Bangka-Billiton-Westkust Borneo.

Afzonderlijk, door de Gouvernements Marine, vond in de maanden Mei—Juni en November—December 1935 de periodieke opname plaats van den drempel in het Westervaarwater van Soerabaja.

Zeevaart. Het scheepvaartbedrijf gaf in 1935 nog weinig opleving te zien; zoowel het verkeer met het buiten- als in het binnenland bleef ten opzichte van 1934 practisch ongewijzigd.

De netto-inhoud der (aangekomen) koopvaardij-schepen in het verkeer met het buitenland geeft met 30,8 miljoen m³ een afname van 0,9 % ten opzichte van 1934 (31,0 miljoen); dit totaal blijft ten opzichte van het top-jaar 1929 (34,9 miljoen) ten achter met 11,7 %. De achteruitgang van 1929 op 1930, van 1930 op 1931 en van 1931 op 1932 was achtereenvolgens 2 %, 12 % en 5,3 %, waarna van 1932 op 1933 en van 1933 op 1934 een toename volgde van respectievelijk 3,1 en 5,9 %.

De netto-inhoud der (aangekomen) koopvaardij-schepen in het verkeer binnen Nederlandsch-Indië nam ten opzichte van 1934 nog toe met 0,2 % en bedroeg 130,6 miljoen m³. In de jaren 1929 (top-jaar), 1930, 1931, 1932, 1933 en 1934 was die inhoud respectievelijk 164,0 156,9, 143,0 127,0 130,2 en 130,4 miljoen m³, gevende onderscheidenlijk verminderingen van 4,3 %, 8,9 % en 11,2 % en daarna toenamen van 2,5 %, 0,2 % en 0,2 %; ten opzichte van het top-jaar 1929 bleef 1935 20,4 % ten achter.

Het vervoer van lading van Nederlandsch-Indië naar Europa, hetwelk in 1934 eenigen vooruitgang vertoonde, bleef in 1935 ongeveer op hetzelfde peil. De hoeveelheid lading van Europa naar de Straits en Nederlandsch-Indië, welke gedurende 1934 reeds in geringe mate was vermeerderd, gaf in 1935 eenige verdere verbetering te zien; zonder twijfel is deze verbetering mede te danken aan de door de Nedrlandsch-Indische Regeering genomen contingenteerings- en licentieringsmaatregelen, waardoor de Europeesche import op de Indische markt weer beter kon mededingen. Dat het lading-vervoer van Europa naar Indië niet in meerdere mate toenam, ligt daaraan, dat de Europeesche import nog steeds duchtige concurrentie ondervindt, terwijl ook de zich uitbreidende industrialisatie van Nederlandsch-Indië invloed op den import uit Europa doet gelden.

Waar ook in 1935 nog belangrijke dispariteit bestond tusschen het vervoer Europa—Indië en Indië—Europa, was het in verschillende gevallen weder noodzakelijk schepen in ballast van Holland naar Indië te dirigeren teneinde den exporteurs in Indië voldoende scheepsruimte te kunnen bieden. Uiteraard maakte dit de kosten van de rondreizen hoog, zoodat de vracht op de lading van Indië naar Europa deze niet konden goedmaken.

Ook op den door de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”, de N. V. „Rotterdamsche Lloyd” en de N. V. Nederlandsche Stoomvaart Maatschappij „Oceaan” gezamenlijk onderhouden geregelden dienst tusschen Nederlandsch-Indië en de Oostkust der Vereenigde Staten van Amerika, de Java—New-York-lijn, bleef de dispariteit tusschen inkomend en uitgaand vervoer bestaan; in verband met toenemend vervoer van Indië naar de Oostkust van Noord-Amerika bleek het noodig enkele schepen van den Europa-dienst naar Amerika door te dirigeren en einde Augustus de 14-daagsche afvaarten naar Amerika om te zetten in 10 à 11-daagsche afvaarten. Het vervoer in omgekeerde richting steeg echter niet in dezelfde verhouding, zoodat van Noord-Amerika naar Indië de 14-daagsche afvaarten gehandhaafd bleven.

Tengevolge van het conflict tusschen Italië en Abessinië werd eind September de route van de Java—New-York-lijn van het Suez-kanaal verlegd rond de Kaap de Goede Hoop.

Het vrachtvervoer op de Silver Java Pacific-lijn, in geregelden halfmaandelijkschen dienst tusschen Britsch-Indië, Nederlandsch-Indië en de Pacific-kust,

onderhouden door de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”, N. V. „Rotterdamsche Lloyd”, Silver-line (Kerr-line) en Klaveness-lijn, is voor alle goederen, uitgezonderd palmolie, teruggelopen. Het vervoer van copra van de Molukken naar Amerika werd door de uit de „Revenue Act” voortvloeiende „processing taxes” bezwaarlijk zoo niet onmogelijk; de import van de Pacific-kust van Noord-Amerika in Nederlandsch-Indië bleef, ondanks een opleving in de laatste maanden van 1935, vrij belangrijk achter bij den totalen import in 1934, welk verschil hoofdzakelijk moet worden gezocht in het verminderd vervoer van kerosine en asphalt. De export van palmolie van de Oostkust van Sumatra naar de Westkust van Noord-Amerika nam, tengevolge van een tekort aan vetten op de Amerikaansche markt, viervoudig toe ten opzichte van 1934.

Het vervoer op de Java—Australië-lijn van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij was minder dan in 1934; daarentegen nam dat op hare Java—Mauritius—Afrika-lijnen (Zuid- en Oost-lijn) wederom belangrijk toe. Het lading-zoowel als het passagiersvervoer op de Deli—Straits—China-lijn van genoemde Maatschappij nam gedurende 1935 af; terwijl op de Java—Siam-lijn het vervoer van suiker en melasse aanmerkelijk toenam, dat van rijst echter belangrijk verminderde. Het vervoer op hare Saigon—Molukken-lijn was bevredigend.

Het particulier interinsulair reizigersverkeer per Koninklijke Paketvaart Maatschappij nam in vergelijking met 1934 toe met ruim 7 %; het interinsulair Landsreizigers-verkeer nam ten opzichte van 1934 iets af.

Voor het passagiersvervoer van en naar Europa wordt verwezen naar hetgeen daarover hierna is vermeld bij de bedrijfsoverzichten der N.V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland” en „Rotterdamsche Lloyd”.

Riviervaart. De riviervaart, waaronder wordt verstaan vaart met alle vaartuigen, uitsluitend gebruikt op reeden, rivieren en binnenwateren, wordt meerendeels onderhouden met prauwen en andere kleine vaartuigen.

Door de hekwieters der Koninklijke Paketvaart Maatschappij werden gedurende 1935 regelmatig bevaren de Lematang-rivier van Palembang naar Teloek Loebok en de Beroemoen-rivier van Panè naar de stroomopwaarts gelegen ondernemingen.

Bedrijfsoverzichten van Nederlandsche scheepvaartmaatschappijen. Het onderhouden van de verschillende scheepvaartverbindingen in den Indischen Archipel, mede ingevolge de tusschen de Regeering en de Koninklijke Paketvaart Maatschappij gesloten overeenkomst (I. S. 1930 n°. 454 en Bb. n°. 12451), had gedurende 1935 op normale wijze plaats. De volgende cijfers geven een overzicht omtrent het bedrijf der maatschappij gedurende 1935 in vergelijking met het jaar 1934.

Aantal zeemijlen door de schepen der Maatschappij afgelegd.

	1934	1935
Geregelde lijnen (zonder riviervaart)	2 901 171	2 909 483
Riviervaart	101 707	93 981
Extra reizen in den Archipel	205 556	258 683
Kolen- en zoutvervoerende schepen	358 075	401 071
Java—Australië-lijn	135 856	147 845
Deli—Straits—China-lijn	108 216	105 912
Java—Mauritius—Afrika-lijn-Zuid	218 496	225 684
Java—Mauritius—Afrika-lijn-Oost	135 929	179 966
Saigon—Réunion—Madagascar-lijn	136 519	70 734
Java—Siam-lijn	54 103	66 677
Rangoon—Deli-lijn	36 912	36 784
Saigon—Molukken-lijn	23 067	30 334
Saigon—Java—Noumea-lijn	66 223	74 019
Extra-vervoer naar Britsch-Indië	12 402	10 634
Overige buitenlandsche reizen	76 210	88 049
Totaal	4 570 442	4 699 856

In 1935 werden de stoomschepen *De Haan* en *Singaradja* afgevoerd, terwijl werden toegevoegd de motorschepen *Janssens* en *Hebe* alsmede het stoomschip *Dione*. Op 31 December 1935 bestond de vloot der Maatschappij uit 132 schepen (97 stoomschepen en 35 motorschepen), waarvan 81 passagiersschepen, 49 vrachtschepen en 2 riviervaartuigen, met een totalen inhoud van bruto 276 652 en netto 165 357 R.T.

De interinsulaire lijnen werden regelmatig volgens dienstregeling bevaren; de dienstregeling van eenige Singapore-lijnen kon worden versoberd.

De *Java—Australië-lijn* werd met de schepen *Nieuw-Holland* en *Nieuw-Zeeland* in geregelde maandelijksche dienst bevaren; laatstgenoemd schip werd in verband met een gedeeltelijke vernieuwing van de turbine-installatie van October 1935 af vervangen door het stoomschip *Op ten Noort*.

De *Java—Mauritius—Afrika-lijnen* (*Zuidlijn* en *Oostlijn*) werden in geregelde maandelijksche dienst bevaren door de stoomschepen *Houtman*, *Tasman*, *Roggeveen*, *Swartenhondt* en *Bontekoe*. Beide laatstgenoemde lijnen werden begin 1935 naar Hong Kong en enkele maanden later tot Shanghai doorgetrokken.

Op de *Saigon—Réunion—Madagascar-lijn* werden in vrachtdienst 6 ongeregelde afvaarten gegeven.

De *Deli—Straits—China-lijn* werd in geregelde veertiendaagsche dienst bevaren met de motorschepen *Van Heutsz* en *Cremer*.

De *Java—Siam-lijn* werd bevaren naar behoefte en gaf afscheepgelegenheid voor suiker en melasse naar Bangkok en voor rijst van Bangkok naar Javahavens.

Op de *Rangoon—Deli-lijn* werden gedurende bijna het geheele jaar veertiendaagsche afvaarten gegeven van Belawan—Deli naar Rangoon v.v.

De *Saigon—Molukken-lijn* werd gedurende de eerste helft van 1935 naar behoefte met vrachtschepen bevaren. In October 1935 werden de stoomschepen *Van Spilbergen* en *Le Maire* aangewezen om maandelijks een afvaart van Saigon in deze lijn te geven.

De *Saigon—Java—Noumea-lijn* werd gedurende 1935 in tweemaandelijksche dienst bevaren door het stoomschip *Van Rees*.

Behalve de reizen op bovenstaande lijnen werden gedurende 1935, evenals in vorige jaren, nog verschillende z.g. „extra reizen” gemaakt. Zoo maakte het stoomschip *Le Maire* een oriënteringsreis naar Mexico met een volle lading copra in bulk van Makassar voor Manzanillo en Mazatlan; tweemaal werd een volle lading suiker vervoerd van Java naar Britsch-Indië, terwijl bovendien 12 kolenreizen werden gemaakt naar Bangkok en de China-kust. Ter assistentie in het ladingvervoer op de *Java—Australië-lijn*, voornamelijk tijdens de vervanging van het stoomschip *Nieuw-Zeeland* door het kleinere stoomschip *Op ten Noort*, werd gedurende een 4-tal reizen een extra schip ingelegd.

De *Java—China—Japan-lijn* onderhield gedurende 1935 de volgende lijndiensten:

Soerabaja—Batavia—Hong Kong—Shanghai—Manilla—Makassar—Soerabaja (14-daagsche dienst).

Soerabaja—Makassar—Manilla—Hong Kong—Shanghai—Dairen—Hong Kong—Batavia—Soerabaja. Deze lijn werd bevaren met 2-wekelijksche afvaarten; zij werd onderhouden met 4 schepen, welke om de andere reis slechts tot Shanghai doorliepen; naar Tjilatjap werd doorgelopen, indien zulks noodig was voor lading.

Padang (Palembang)—Java—Japan vice-versa. Deze lijn is het geheele jaar door met 4 schepen bevaren met 2 afvaarten per maand in beide richtingen; om beurten waren Padang en Palembang beginpunt der lijn.

Van de uit 12 schepen bestaande vloot waren er 11 in geregelde lijndienst; het 12de schip maakte 3 reizen buiten lijnverband van Java naar Saigon en terug voor het vervoer van rijst en was verder geregeld in emplooi teneinde de andere schepen te vervangen gedurende de reparatie- en dokbeurten.

N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”. In samenwerking met de N. V. „Rotterdamsche Lloyd” werd de wekelijksche maildienst Nederland—Nederlandsch-Indië vice-versa onderhouden; een derde gedeelte van dien dienst werd waargenomen door snelvarende motorvrachtschepen met beperkte passagiersaccomodatie. In den druksten tijd van het vervoer Indië—Europa was het, teneinde aan alle aanvragen voor passage te kunnen voldoen, noodig het stoomschip *Jan Pieterszoon Coen* voor een extra reis in de vaart te brengen, in Juli vertrekkende uit Indië. Bovendien keerde het motorschip *Christiaan Huygens* op 5 Juni, van Batavia vertrokken, te Genua om, teneinde zoo spoedig mogelijk weer een afvaart van Indië te kunnen geven.

Van de Stoomvaart Maatschappij „Nederland” waren de passagierschepen *Johan de Witt*, *Christiaan Huygens*, *Johan van Oldebarnevelt* en *Marnix van St. Aldegonde* regelmatig in de vaart.

De passage-tarieven ondergingen in 1935 een belangrijke wijziging: behalve een algemeene crisiskorting van $7\frac{1}{2}$ % op alle passage-prijzen, werd bovendien het eerste klasse-tarief voor het traject Batavia—Amsterdam op 6 November 1935 verlaagd van f 935 tot f 800.

Het was wederom noodzakelijk verschillende vrachttarieven naar Europa te verlagen; eerst tegen het einde van het jaar bleek door verbetering van de marktpositie van enkele artikelen (copra, thee) een geringe verhooging mogelijk. De financieele resultaten in het vervoer Europa—Nederlandsch-Indië waren hierdoor niet in verhouding tot het vermeerderd vervoer.

Ook op de rondreizen in de Java—New-York-lijn stelden de financieele resultaten teleur, hetgeen hoofdzakelijk te wijten is aan het nog steeds onbevredigend vervoer van Amerika naar Nederlandsch-Indië.

Einde 1935 waren van de vloot der Maatschappij nog opgelegd de stoomschepen *Jan Pieterszoon Coen*, *Bengkalis*, *Moena*, *Singkep* en *Soemba* en het motorschip *Manoeran*. De opgelegde stoomschepen *Prins der Nederlanden* en *Batoe* werden verkocht.

N. V. „Rotterdamsche Lloyd”. Gedurende 1935 werden een mail- en een vrachtschip verkocht. Van de mailschepen waren er vier doorlopend in de vaart, met uitzondering van de *Sibajak*, die gedurende één reis, wegens verbouwing, vervangen werd door de *Slamat*.

In samenwerking met de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland” werd in 1935 de beperkte maildienst met passagiersschepen gehandhaafd. De *Slamat* gaf een extra-afvaart in het drukke seizoen (in Juni).

Het aantal vervoerde passagiers in de richting Indië—Europa daalde zeer belangrijk en stelde zich lager dan in eenig jaar sinds langen tijd het geval geweest is. Het passagiersvervoer in de richting Europa—Indië nam wederom eenigszins toe, doch bereikte nog niet het peil van het Indië—Europa-vervoer. Het touristen-verkeer en het vervoer van buitenlandsche passagiers-in-doorvoer bleef een belangrijke plaats in het totaal-vervoer innemen.

Met ingang van 6 November 1935 werden de passage-tarieven verlaagd, overeenkomstig die van de Stoomvaart Maatschappij „Nederland”.

Regeringsbemoeyenis met de particuliere scheepvaart. Onder leiding van den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart, vond het schepen-toezicht (uitgeoefend door de beroepshavenmeesters, bijgestaan door de technisch-experts) op normale wijze plaats. De noodzakelijke aanpassing van de op 1 Juli 1928 ingevoerde wetgeving betreffende het schepentoezicht aan het Internationaal Veiligheidsverdrag (Londen 1929) en de Simla-regelen-1931 maakte een algeheele omwerking van de bestaande wettelijke voorschriften noodig, hetgeen ten slotte heeft geleid tot de schepenordonnantie-1935 (I. S. n°. 66), de schepenverordening-1935 (I. S. n°. 344) en de constructievenverordening-passagiersschepen-1935 (I. S. n°. 345), alle in werking getreden op 1 Augustus 1935.

Bij de invoering van de nieuwe wetgeving is aan de moeilijkheden voor de reederijen zooveel mogelijk aandacht geschonken.

Het Regeeringstoezicht op de binnenschepen geschiedt door de havenmeesters en krachtens verordeningen welke voor verschillende gewesten op grond van de binnenschepenordonnantie-1927 zijn vastgesteld.

Op 1 December 1935 traden de nieuwe bepalingen op de zeebrieven en scheepspassen (I. S. 1934 n°. 78, 1935 nos. 492 en 564) in werking.

De te Batavia gevestigde Raad voor de Scheepvaart stelde in het afgelopen jaar één onderzoek in naar een plaats gehad hebbend scheepsongeval.

8. Burgerlijk Luchtverkeer.

In 1935 werd het geregeld luchtverkeer binnen het Nederlandsch-Indisch rechtsgebied onderhouden door de Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij (K.N.I.L.M.) en de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij voor Nederland en Koloniën (K.L.M.), terwijl de Qantas Empire Airways Ltd. de wekelijksche verbinding Singapore—Australië verzorgde.

Een belangrijk feit voor de luchtverbindingen met en in Indië was de vervanging door de K.L.M. op haar Indië-route van de Nederlandsche Fokker-toestellen door de Amerikaansche Douglas DC 2-vliegtuigen en de aanschaffing door de K.N.I.L.M. eveneens van drie toestellen van het laatstgenoemde type.

Het sneller Amerikaansche vliegtuig, met een kruissnelheid van 255 à 270 km per uur, maakte het mogelijk den duur van verschillende verbindingen belangrijk te bekorten — de afstand Amsterdam—Batavia is daardoor tot 55 vliegreuren teruggebracht, welke op de uitreis in 5½ dag en in thuisreis in den zomer eveneens in 5½ dag en in den winter in 6 dagen worden afgelegd —, doch had tevens tot gevolg, in verband met de hoogere eischen, welke door dit vliegtuig aan de grondorganisatie worden gesteld, dat van de voornaamste landings-terreinen een uitbreiding en zelfs algeheele verplaatsing onder oogen moest worden gezien, terwijl ook de urgentie van den opbouw van een volledigen radio-en weerberichtendienst meer op den voorgrond trad.

De vliegvelden, welke regelmatig door de Douglas-toestellen worden aangedaan of waarop het in de bedoeling ligt in de naaste toekomst met deze toestellen te gaan vliegen, werden alle aan een nauwkeurig onderzoek op mogelijkheid tot verbetering en uitbreiding onderworpen.

Bij aanvullende begrooting 1935 werden resp. f 25 000, f 15 000 en f 53 000 (in welk laatste bedrag een bijdrage van f 8000 van de gemeente Soerabaja is begrepen) beschikbaar gesteld voor de uitbreiding van de landingsterreinen te Medan, Pakanbaroe en Soerabaja.

Met de uitbreiding van het vliegveld te Medan werd tegen het einde van 1935 een aanvang gemaakt. De kosten hiervan zijn, met inbegrip van het aanbrengen van een nachtverlichting, geraamd op f 60 000. In dit bedrag wordt bijgedragen door het Land f 25 000, den Cultuurraad f 20 000 en de Landschappen gezamenlijk f 15 000.

Het uitbreidingsplan van het landingsterrein te Pakanbaroe kon in 1935 nog niet definitief worden vastgesteld. De kosten daarvan zijn geraamd op f 25 000. Het aandeel van het Land bedraagt hierin f 15 000, terwijl voor dit doel f 10 000 is gegeven door de Landschappen. Na de verbetering van dit terrein zal ook de K.N.I.L.M.-dienst op Medan met Douglas-vliegtuigen kunnen worden onderhouden.

Aan de verbetering en uitbreiding van het vliegveld Darmo te Soerabaja kon eerst worden begonnen, nadat overeenstemming was verkregen over een ruil van terreinen tusschen de gemeente Soerabaja enerzijds en het Departement van Oorlog en de Oost-Java Stoomtram Maatschappij anderzijds, welke grondruil met gesloten beurzen geschiedde.

Definitieve plannen kwamen gereed voor nieuwe vliegvelden te Batavia en Semarang, welke bij aanvullingsbegrooting voor 1936 bij den Volksraad werden ingediend, die zich daarmede heeft vereenigd.

De kosten van het nieuwe vliegveld te Batavia zijn geraamd op f 320 000. De gemeente Batavia zal hierin deelnemen tot een bedrag van f 130 000, dat noodig is voor den afkoop van grond, vrij van rechten, terwijl de K.N.I.L.M.

voor dit doel een bijdrage van f 60 000 uit het reservefonds van de aandeelhouders heeft toegezegd.

Voor het nieuwe vliegveld te Semarang zal door de gemeente een particulier land worden gekocht, dat voor f 56 000 wordt aangeboden. De kosten van den aanleg van het vliegveld zijn op f 200 000 begroot.

Voor Palembang is een belangrijke uitbreiding van het bestaande landings-terrein door den aanleg van een tweede baan in het oog gevat.

Door de boven opgesomde werken zullen de voornaamste landingsterreinen in Indië voor het gebruik van moderne verkeersvliegtuigen geschikt gemaakt zijn.

Het door particulier initiatief tot stand gebrachte landingsterrein te Makassar, dat door het Land zal worden overgenomen, werd in Mei officieel geopend. Het landingsterrein te Padang kon door gebrek aan fondsen nog niet worden voltooid, evenmin als het landingsterrein te Singosari bij Malang.

De door de Nederlandsche Nieuw-Guinee Petroleum Maatschappij aangelegde landingsterreinen bij Boela op Ceram, Babo in Zuid-West-Guinee en op het eilandje Efman nabij Sorong in West-Nieuw-Guinee kwamen gereed, terwijl dat bij Seroei op het eiland Japen (Noord-Nieuw-Guinee) na zijn voltooiing in den aanvang van 1936 door een bandjir werd vernield.

Het landingsterrein nabij Denpasar op Zuid-Bali werd geëgaliseerd en bijgewerkt, doch dit terrein voldoet nog niet aan de eischen, welke door moderne vliegtuigen worden gesteld.

De technische uitrusting voor het onderhoud, de herstelling en de beproeving van burgerlijke vliegtuigen en motoren op het vliegveld Andit werd belangrijk verbeterd. Er werd een proefbank voor motoren gebouwd, terwijl aan den tweeden hangar een werkplaats werd aangebouwd en in de bestaande werkplaats achter den eersten hangar een instrumentenmakerij werd gevestigd. Bovendien zal in den aanvang van 1936 in den eersten hangar een weegbrug worden opgesteld, waardoor het mogelijk zal zijn ook de zwaardere vliegtuigen (F XII en DC 2) te wegen.

Ten behoeve van de luchtverbinding met de oliehavens van Oost-Borneo, werd door het Land een vliegveld aangelegd nabij Bandjermasin en door de Bataafsche Petroleum Maatschappij nabij Balikpapan en op Tarakan, welke vliegvelden voor het bevliegen met Douglas-vliegtuigen zijn berekend. De eerste twee terreinen kwamen in 1935 gereed; met de voltooiing van het terrein op Tarakan worden moeilijkheden ondervonden.

De verkenningen voor den aanleg van landingsterreinen werden systematisch voortgezet; in de eerste plaats Boeton en Ambon voor een toekomstige luchtverbinding met Nieuw-Guinee en voorts in Nieuw-Guinee zelf nabij de plaatsen Manokwari, Hollandia en Tanahmerah. Voor een eventueele verbinding met Padang langs de Westkust van Sumatra werden landingsterreinen verkend nabij Teloekbetoeng, Benkoelen en Indrapoera, terwijl voor de eventueele doortrekking van deze verbinding naar Medan een geschikt terrein nabij Padangsidimpoean werd gevonden.

Een begin werd gemaakt met het inrichten en invoeren van een radio- en weerberichtendienst ten behoeve van de luchtvaart. Hiertoe werd de medewerking van het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium en de radiodiensten van het Departement der Marine en den Post-, Telegraaf- en Telefoon dienst verkregen.

Ter instelling van een weerberichtendienst in Nederlandsch-Indië, in samenwerking met Malakka en Australië, had in Juni te Batavia een bijeenkomst plaats van deskundigen uit die landen.

Van talrijke stations uit den geheelen Archipel, evenals uit Australië en Malakka, worden thans dagelijks weerberichten, veelal aangevuld met hoogte-windwaarnemingen, ontvangen, welke door het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium worden verwerkt tot een omroepweerbericht, dat door het Marine-radiostation te Batavia 's morgens om 9 uur wordt omgeroepen.

Van de radio-peilstations te Medan en te Palembang voldoet het laatste uitstekend, doch vertoont het eerste nog groote fouten. Hierin zal verbetering worden gebracht door verplaatsing van het ontvangstation. De bouw van een

peilstation te Bandjermasin kwam gereed; het werd 8 Februari 1936, tegelijk met de opening van de Borneo-lijn der K.N.I.L.M., in bedrijf gesteld, terwijl de bouw van dergelijke stations voor Koepang en Pakanbaroe op het programma staat.

In 1935 werden door de Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaartmaatschappij (K.N.I.L.M.) vervoerd: 14 145 passagiers (incl. extra- en rondvluchten), 69 563 kg goederen (incl. extravluchten) en 22 909 kg brief- en pakketpost (incl. extravluchten). Sinds de opening van haar luchtlijnen op 1 November 1928 werden door deze maatschappij vervoerd: 115 543 passagiers, 557 793 kg goederen en 124 852 kg brief- en pakketpost.

Het materieel van de K.N.I.L.M. werd in 1935 met drie Douglas DC2-vliegtuigen uitgebreid, zoodat deze maatschappij thans de beschikking heeft over: 4 F VIIb-vliegtuigen met Lynx-motoren, 2 F VIIb-vliegtuigen met Titan-motoren, 2 F XII-vliegtuigen met Wasp-motoren en 3 DC2-vliegtuigen met Wright Cyclone-motoren.

De *geregelde luchtverkeersdiensten* zijn: Bandoeng—Batavia v.v. van 1 Mei—1 Nov. 3 maal daags, overige gedeelte van het jaar 2 maal daags; Batavia—Semarang—Soerabaja v.v. 1 maal daags; Batavia—Palembang—Singapore v.v. 1 maal wekelijks; Batavia—Palembang—Pakanbaroe—Medan v.v. 1 maal wekelijks; Soerabaja—Zuid-Bali—Makassar v.v. van 6 Mei—1 Aug. 1 maal wekelijks; Soerabaja—Zuid-Bali v.v. van 1 Aug.—31 Dec. 1 maal wekelijks.

Uit den volgenden staat blijkt, dat het luchtverkeer in 1935, ondanks een aanzienlijke tariefsverlaging, een geringen achteruitgang ten opzichte van 1934 vertoonde, zoowel wat betreft het aantal passagiers als het gewicht van vervoerde post en goederen. Slechts het aantal gevlogen kilometers en het aantal passagiers-kilometers namen onbetekenend toe.

Vervoer langs de geregelde luchtlijnen.

ROUTE.	Gevlogen km.	Passagiers.	Brief- en pakketpost in kg.	Goederen in tonnen.	Passagiers km.	Post in ton/km.	Goederen in ton/km.
Bandoeng—Batavia . .	171 380	7 368	1 284	39,9	809 930	141	4 393
Batavia—Soerabaja . .	411 380	3 364	13 887	14,5	1 807 940	8 239	8 308
Batavia—Singapore . .	121 905	609	1 208	7,5	515 528	1 145	5 765
Batavia—Medan	181 335	773	6 185	7,3	796 220	9 008	6 647
Soerabaja—Zuid-Bali—Makassar	43 864	136	267	0,3	73 240	249	163
Totaal in 1935 . . .	929 864	12 245	22 831	69,5	4 002 858	18 782	25 276
„ „ 1934 . . .	910 168	12 568	25 875	74,7	3 948 782	20 534	26 520
„ „ 1933 . . .	875 535	9 956	22 546	69,1	3 343 368	19 401	23 386
„ „ 1932 . . .	855 395	10 696	19 459	65,9	3 252 117	18 767	21 604
„ „ 1931 . . .	895 502	13 430	19 815	93,0	3 991 227	19 768	30 538
„ „ 1930 . . .	757 814	13 894	9 334	199,9	3 694 161	6 625	31 409
„ „ 1929 . . .	421 550	11 234	2 205	62,0	1 945 195	937	11 176

Het passagiersvervoer op de lijn Batavia—Bandoeng nam, vergeleken met 1934, af met 8,3 %, hetgeen grootendeels te wijten is aan de instelling van de versnelde spoorverbinding („Vlugges Vier”) tusschen deze beide plaatsen.

Het passagiersvervoer op de Singapore-lijn verminderde met 15,4 %, hoofdzakelijk als gevolg van de grootere concurrentie door de verdubbeling van den K.L.M. Holland—Indië-dienst per 12 Juni en de instelling van de Qantas-lijn.

Het passagiersvervoer op de Batavia—Soerabaja-lijn toonde een vermeerdering van 10,4 % en dat op de Batavia—Medan-lijn van 2,5 %.

Van nadeeligen invloed op het algemeen passagiersvervoer waren de rampen met de *Uiver*, *Leeuwerik*, *Kwikstaart* en *Gaai* der K.L.M. Hoewel de K.N.I.L.M.-vliegtuigen in 1935 verschoond bleven van ongelukken, ondervond de K.N.I.L.M. van bovengenoemde K.L.M.-rampen toch de schadelijke gevolgen.

Over een gevlogen kilometer werd in 1935 gemiddeld vervoerd 4,3 passagier (v. j. eveneens 4,3), 20 kg post (v. j. 23) en 27 kg goederen (v. j. 29).

De gemiddelde afstand, welke werd afgelegd, bedroeg onderscheidenlijk: voor één passagier 327 km (v. j. 314), voor 1 kg post 823 km (v. j. 793) en voor 1 kg goederen 364 km (v. j. 355).

Op 6 Mei werd een wekelijksche proefdienst van drie maanden ingesteld van Soerabaja via Denpasar naar Makassar.

Daar na drie maanden bleek, dat deze lijn niet aan de verwachtingen beantwoordde, werd zij opgeheven en bleef zij verder slechts gehandhaafd tot Denpasar.

De regelmaat van het verkeer bedroeg ook over het geheele jaar 1935 practisch 100 %.

In Nieuw-Guinee werd door de K.N.I.L.M. een begin gemaakt met de luchtkaarteering ten behoeve van de Nederlandsche Nieuw Guinee Petroleum Maatschappij. Deze kaarteering geschiedt met drie De Havilland DH89 (Dragon Rapide)-vliegtuigen, terwijl in den aanvang van 1936 daarvoor nog werd aangekocht een Sikorsky S38b amphibie-vliegtuig en tot de bestelling van een tweede overeenkomstig toestel werd overgegaan na het ongeval van een der Dragons op het terrein Babo, waarbij het vliegtuig onherstelbaar werd beschadigd.

De Holland—Indië v.v. verbinding der Koninklijke Luchtvaart Maatschappij (K.L.M.) liep het geheele jaar via Alorstar—Medan—Singapore—Palembang—Batavia naar Bandoeng.

Na de indienststelling op deze lijn van Douglas DC2-vliegtuigen, werd de verbinding met ingang van 12 Juni 1935 tweemaal per week bevlogen.

De vervoerscijfers van deze lijn waren over 1935 en 1934 in beide richtingen:

	1935.	1934.
Vervoerde passagiers.	1 554	878
„ briefport	62 237 kg	46 766 kg
„ pakketpost	3 545 „	3 088 „
„ extra-bagage	9 109 „	6 254 „
„ goederen	16 732 „	11 363 „

In totaal werden op deze lijn in 1935 geproduceerd 13 975 266 plaats/km en 2 093 000 ton/km en verkocht 8 039 087 plaats/km en 1 509/147 ton/km, hetgeen een bezettingsgraad is van resp. 57,5 % en 70 %.

Op het traject tusschen Medan en Batavia v.v. bedroeg het passagiersvervoer in 1935:

	Aantal passagiers.	Passagiers km.
Batavia—Singapore	67	62 444
Singapore—Batavia	54	50 328
Batavia—Palembang	50	22 250
Palembang—Batavia	60	26 700
Palembang—Singapore	31	15 097
Singapore—Palembang	29	14 123
Batavia—Medan	37	57 424
Medan—Batavia	38	58 976
Palembang—Medan	13	14 391
Medan—Palembang	11	12 177
Singapore—Medan	22	13 640
Medan—Singapore	19	11 780
Totaal	431	359 330

Aangeboden werden op dit traject 749 616 plaats/km.

Van Nederlandsch-Indië vertrokken in 1935 per K.L.M. naar Nederland en het buitenland (exclusief Singapore) 108 passagiers.

Van Nederland en het buitenland (exclusief Singapore) reisden in 1935 per K.L.M. naar Nederlandsch-Indië 86 passagiers.

De luchtvaartmaatschappij *Qantas Empire Airways Ltd.* onderhoudt een wekelijkschen dienst tusschen Singapore en Brisbane v.v. in aansluiting op den dienst van de *Imperial Airways Ltd.* tusschen Londen en Singapore. Aangezien deze laatste dienst thans tweemaal per week wordt gevlogen, zal ook de verbinding tusschen Singapore en Brisbane spoedig worden verdubbeld.

De dienst tusschen Singapore en Australië wordt onderhouden door vier-motorige De Havilland DH86-vliegtuigen, welke in verband met het groote postvervoer en den langen oversteek van 850 km van Koepang naar Port Darwin, waardoor de nuttige last wordt beperkt, thans slechts zeer geringe mogelijkheid van passagiersvervoer bieden. Bij verdubbeling van den dienst zal dit uiteraard beter worden.

De luchttroute over Nederlandsch-Indië gaat van Singapore—Batavia—Soerabaja—Rambang—Koepang naar Darwin v.v. Op de heenreis wordt te Rambang en op de terugreis te Soerabaja overnacht. Tusschen Singapore en Batavia wordt een enkelen keer Palembang of Muntok aangedaan. De bedoeling is uitsluitend Muntok als tusschenlandingsterrein te benutten.

Op het traject Port Darwin—Singapore v.v. werden in 1935 202 passagiers vervoerd.

Het aantal passagiers/km bedroeg 527 240, zoodat de gemiddelde afstand, welke door een passagier werd afgelegd, 2520 km heeft bedragen.

Op de landingsterreinen in Nederlandsch-Indië is door de *Qantas Empire Airways Ltd.* aan post 1312 kg uitgeladen en 441 kg ingeladen.

Het aantal nieuw uitgereikte sportbrevetten bedroeg in 1935 14. Er werden 3 nieuwe luchtwaardigheidscertificaten voor sportvliegtuigen afgegeven.

De zweefvliegclub te Malang ondervindt veel belangstelling van de schooljeugd, zoodat een 7-tal personen de proeven voor het Nederlandsche zweefvliegbrevet A met succes heeft kunnen afleggen.

Memoreering verdient tenslotte de fraaie vlucht met het in Indië ontworpen en gebouwde vliegtuig type W2, van de heeren Terluin en Khouw Ke Hien naar Nederland en terug.

9. Post, Telegraaf en Telefoon.

De Commissie van Bijstand voor den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst kwam in 1935 vijfmaal in vergadering te Bandoeng bijeen.

Op 1 Mei 1935 trad in werking de „Dienstontoezichtordonnantie 1935" (I. S. 1935 n°. 121, jo. n°. 138), houdende bepalingen betreffende het bijzonder Overheidstoezicht op het gebruik van vervoer-, post-, telegraaf- en telefoondiensten ter verzekering van de openbare rust en orde in dringende omstandigheden.

a. *Overzicht der bedrijfsresultaten.* Hoewel de ontvangsten gedurende 1935 als gevolg van de nog voortdurende moeilijke economische omstandigheden \pm f 1 300 000 beneden die van 1934 bleven, kon een voordeelig exploitatie-saldo van \pm f 2 350 000 (voor 1934 \pm f 864 000) worden verkregen, doordat de teruggang van de baten ten opzichte van 1934 werd overtroffen door de vermindering van de lasten met \pm f 2 785 000.

De vermindering van lasten vindt voor een belangrijk deel haar oorzaak in de vastgestelde nieuwe afschrijvingspercentages (I. S. 1935 n°. 499), waardoor het bedrag wegens afschrijving op de vaste activa met \pm f 1 090 000 verminderde. Voorts daalden de personeele uitgaven (zonder de overtochtskosten naar Indië) en de pensioenslasten met \pm f 830 000, de leeningrente met \pm f 307 000 en de verdere uitgaven, waaronder reis- en verblijfkosten binnen Nederlandsch-Indië en overtochtskosten van en naar Nederland, met \pm f 558 000.

Deze gunstige financiële resultaten zijn mede bereikt door inkrimping van de personeelsformaties, versobering van het bedrijf en beperking der onderhoudskosten.

Zoo werd door de voortgezette reorganisatie van den districtspostdienst op Java en Madoera een verdere bezuiniging verkregen van \pm f 900 per maand (in 1934 \pm f 1700 per maand). Verder konden de uitgaven voor het aan aannemers uitbesteed postvervoer worden verminderd met \pm f 1400 per maand, terwijl in enkele gevallen de vervoersfrequentie nog werd opgevoerd.

Voortgegaan werd met de omzetting van volwaardigē post- en telegraafkantoren in postinrichtingen van eenvoudiger aard: 7 post- en telegraafkantoren werden verlaagd (zie Bb. n°. 13430), waarvan 2 tot bijkantoor en 5 tot hulpkantoor, terwijl om praktische redenen 13 bijkantoren in hulpkantoren werden omgezet. Voorts werden 7 nieuwe hulpkantoren opgericht (één wegens verplaatsing), terwijl 1 hulpkantoor werd opgeheven.

Tenslotte werden voorbereidingen getroffen om de in 1935 reeds gedeeltelijk tot stand gekomen overdracht van de geldelijke administratie van de telefoonkantoren naar de post- en telegraafkantoren geheel door te voeren.

Teneinde in de tarieven eenige aanpassing te verkrijgen aan de gedaalde draagkracht van de Indische maatschappij, zijn de volgende maatregelen getroffen: invoering van een postblad, dat in het binnenlandsch verkeer, alsmede naar Nederland, Suriname en Curaçao tegen een port van $7\frac{1}{2}$ cent kan worden verzonden; vermindering van de seinkosten van telegrammen naar Nederland met 25 %; vermindering van de maandelijksche kosten voor een telefoonabonnement; vermindering van de kosten voor een extra-schel tot f 0,25; vermindering van de kosten voor een districtsabonnement boven het plaatselijk abonnement tot f 5.

De dienst was op de jaarbeurzen (-markten) te Batavia, Bandoeng en Soerabaja vertegenwoordigd met inzendingen, waarmede aan het publiek voorlichting werd verschaft omtrent de mogelijkheden, welke door het bedrijf worden geboden.

De persoonlijke aanraking met gebruikers door middel van reclame-bezoeken door speciaal daarvoor aangewezen ambtenaren werd voortgezet.

Verdere uitbreiding werd gegeven aan de kassierswerkzaamheden, welke voor andere Landsdiensten en voor zelfstandige gemeenschappen worden verricht. De overdracht aan den postdienst van de werkzaamheden der hulpperceptiekassen over geheel Java werd, behoudens een enkele uitzondering, in 1935 voltooid.

Voorts werd een aanvang gemaakt met de overdracht van de kaswerkzaamheden van Landskassen aan ter plaatse gevestigde kantoren van den post-, telegraaf- en telefoondienst.

Als gevolg van deze overdracht zijn verschillende van genoemde kantoren tevens belast met kaswerkzaamheden voor locale ressorren.

Vershillende hulppostkantoren werden belast met opium- en zoutverkoop, waardoor eenige zelfstandige verkoopplaatsen van de Opium- en Zoutregie konden worden opgeheven.

Met het kantoor voor de Volkslectuur werd een regeling getroffen voor den verkoop van volksalmanakken. Door de post-, bij- en hulppostkantoren zijn gedurende 1935 \pm 19 000 almanakken verkocht.

De inning van schoolgelden werd op ruime schaal door den postdienst verzorgd, terwijl met den Pandhuisdienst werd overeengekomen met ingang van 1 Januari 1936 voor de stortingen en verstrekkingen van overtollige en benoedigde gelden van/voor dien dienst gebruik te maken van de kassen van de post- en hulppostkantoren.

Een vergelijkend overzicht van de lasten en baten over de jaren 1934 en 1935 volgt hieronder.

	1934.	1935.	Vershil met 1934 in procenten.
	(In duizendtallen guldens).		
Lasten:			
Postdienst	9 398	8 651	— 7,95
Telegraafdienst	6 780	5 968	— 12,—
Telefoondienst	8 877	7 651	— 13,81
P. T. T.-dienst	25 055	22 270	— 11,11
Baten:			
Postdienst	13 101	12 651	— 3,44
Telegraafdienst	5 116	4 647	— 9,16
Telefoondienst	7 702	7 322	— 4,93
P. T. T.-dienst	25 919	24 620	— 5,01

b. *Bedrijf der Posterijen.* De daling van de verkeerscijfers is ook in 1935 nog niet tot stilstand gekomen. Het volgend overzicht geeft een beeld van den omvang van het verkeer over de jaren 1931 tot en met 1935.

Dienstonderdeel.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.	Verschil 1935 ten opzichte van 1934 in procenten, berekend over de niet afgeronde aantallen.
	In duizendtallen.					
Gewone brieven	35 446	34 060	29 798	29 201	27 006	— 7,5
Briefkaarten	10 922	11 954	12 097	12 259	11 966	— 2,4
Drukwerken	50 274	49 912	43 175	43 348	38 082	— 12,3
Nieuwsbladen						
Documenten	388	389	388	346	358	+ 3,2
Monsters	516	638	623	720	646	— 10,0
Pakjes	19	57	36	47	57	+ 22,1
Braille-geschriften . .	1	—	1	—	1	+ 245,0
Expresse-stukken . . .	81	72	59	52	66	+ 28,3
Aangeteekende stuk- ken	3 053	2 694	2 355	2 051	1 917	— 6,2
Gewone portvrije stuk- ken	12 451	12 934	11 303	11 258	11 651	+ 3,5
Geadviseerde portvrije stukken	2 029	1 936	1 857	1 762	1 680	— 4,9
Totaal brievenpost. . .	115 175	114 646	101 692	101 044	93 380	— 7,6
Postwissels:						
a. aantal	4 020	3 981	3 891	3 810	3 779	— 0,8
b. bedrag	142 105	120 473	104 458	97 849	92 703	— 5,3
Postquitanantiën	958	546	509	515	459	— 10,7
Postpakketten	958	821	683	568	499	— 12,3

Behoudens een toename van het aantal per brievenpost verzonden pakjes en in het binnenlandsch verkeer van het aantal expresse-stukken, bleef de totale omvang van het verkeer 7,6 % bij het vorig jaar ten achter. De vermindering kwam het sterkst tot uiting bij de gewone binnenlandsche brieven, drukwerken en nieuwsbladen. De oprichting van particuliere distributie-kantoren te Batavia-centrum, Semarang en Soerabaja heeft het aantal door de postkantoren op die plaatsen verwerkte drukwerken en nieuwsbladen ongunstig beïnvloed.

De toename van het aantal expresse-stukken in het binnenlandsch verkeer is gevolgd op de in 1934 tot stand gekomen verlaging van het expresse-recht van 40 cent op 25 cent.

Evenals in 1934 is in 1935 het aantal verzonden pakjes toegenomen, evenwel ten koste van de postpakketten der laagste gewichtscoupure, waarvan het aantal met 8,8 % terugliep.

Het aantal plaatselijke brieven vermeerdeerde, als gevolg van het in 1934 ingevoerde locaalport van 5 cent per 20 gram, met 22,8 %.

De omvang van het postwisselverkeer bleef, wat het aantal wissels betreft, nagenoeg stationnair.

Het gemiddeld bedrag per wissel daalde echter, voor zoover het binnenlandsch verkeer betreft, met 5,3 %.

De postquintantie-dienst vertoonde over de geheele lijn een duidelijken teruggang.

Als gevolg van dezen verderen achteruitgang van het postverkeer werd aan porti 3,53 % minder ontvangen dan in 1934.

De toeslag der jaarlijks uitgegeven weldadigheidszegels kwam in 1935 ten bate van het Indisch Comité van den „Christelijk Militairen Bond voor Oost- en West-Indië" te Batavia.

Met ingang van 12 Juni 1935 werd de wekelijksche lijndienst van de K.L.M. tusschen Nederland en Indië verdubbeld, terwijl de overkomstduur gedurende de zomerdienstregeling tot 5½ dag en gedurende de winterdienstregeling tot 6½ dag op de heenreizen en tot 5½ dag op de terugreizen werd verminderd.

De verbeterde luchtverbinding met het Moederland en Europa had nog slechts beperkten invloed op de toename van het luchtpostverkeer.

Het gemiddeld bruto-gewicht aan brievenpost, dat per week per K.L.M. uit Indië werd verzonden, bedroeg in 1933 260 kg, in 1934 295 kg, in 1935 (wekelijksche dienst) 312 kg en in 1935 (2 maal 's weeksche dienst) 347 kg.

Het bruto-gewicht van de per K.L.M. uit Indië naar Nederland vervoerde luchtpost bedroeg over 1933 11 821 kg, 1934 13 294 kg en 1935 14 867 kg.

Van Nederlandsch-Indië naar tusschenliggende landen werden vervoerd 1631 kg (in 1933), 2065 kg (in 1934) en 2390 kg (in 1935).

Aan luchtrecht wegens verzending van brievenpost per K.L.M. werd gekweten in 1933 f 515 451, in 1934 f 541 905 en in 1935 f 627 889.

In het binnenlandsch luchtpostverkeer valt ten opzichte van 1934 een geringe achteruitgang te constateeren. Percentsgewijze is deze achteruitgang echter niet zoo groot als die van het gewone postverkeer. In totaal bedroeg het vervoer over de binnenlandsche luchtlijnen van de K.N.I.L.M. in 1933 19 786, in 1934 22 534 en in 1935 21 328 kg bruto. Hierbij dient vermeld, dat in deze gewichten begrepen zijn het vervoer van de K.L.M.-luchtmail van en voor Midden- en Oost-Java. Gedurende enkele maanden van 1935 werd deze luchtmail gedeeltelijk per trein (tusschen Batavia en Cheribon) en gedeeltelijk per auto (tusschen Cheribon en Soerabaja) vervoerd. In totaal bedroeg dit vervoer in beide richtingen 1831 kg luchtpost, zoodat de feitelijke verkeersomvang van de luchtpost in het binnenland vrijwel stationnair gebleven is.

Met den wekelijkschen Qantas-luchtdienst Singapore—Australië v.v. werd door Nederlandsch-Indië 1312 kg luchtpost ontvangen en 441 kg verzonden.

Voor verdere gegevens betreffende de ontwikkeling van het postverkeer per vliegtuig wordt verwezen naar het overzicht van het burgerlijk luchtverkeer.

De in 1934 door het 10de Congres van de Wereldpostvereniging te Caïro vastgestelde nieuwe bepalingen betreffende den internationalen postdienst traden 1 Januari 1935 in werking. De belangrijkste tarieven en rechten bleven hierbij ongewijzigd.

Uitzonderingen hierop vormen de verlaging van de vergoedingen voor het internationaal transit-vervoer en de vermindering van het luchtrecht bij verzending van brievenpost langs de gewone luchtlijnen.

Teneinde overeenstemming te behouden tusschen de internationale akten en de binnenlandsche wettelijke bepalingen, zijn deze laatste eveneens herzien.

Op 1 Januari 1935 traden in werking: de „Postordonnantie 1935" (I. S. 1934 n°. 720); de „Postverordening 1935" (I. S. 1934 n°. 721); het „Postbesluit Dienststukken 1935" (I. S. 1934 n°. 722); het „Internationaal Postbesluit 1934" (I. S. 1934 n°. 602, I. S. 1934 n°. 754) en de „Internationale Postverordening 1934" (I. S. 1934 n°. 755).

Deze herziening beoogde tevens een stelselmatiger indeeling en een vereenvoudiging van de voorschriften. Zoo werden de luchtpostbepalingen, welke vóór dien in een afzonderlijke verordening (de „Luchtpostverordening 1930", I. S. n°. 280) waren samengevat, verwerkt in de „Postverordening 1935" en in de „Internationale Postverordening 1934". Voorts werden de reglementen en de uitvoeringsvoorschriften betreffende de brieven- en pakketpost gecombineerd.

Evenals in de internationale voorschriften, bleven ook de in de binnenlandsche bepalingen vastgelegde porten en rechten in hoofdzaak ongewijzigd; enkele minder belangrijke tarieven werden verlaagd. Het verkeer met de meer eenvoudige post-inrichtingen (hulppostkantoren) werd verbeterd en verruimd.

In verband met de invoering op 1 Januari 1936 van nieuwe postbladen, bestemd om in het binnenlandsch verkeer en naar Nederland, Suriname en Curaçao te worden verzonden tegen een port van 7½ cent, werd de „Postverordening 1935” dienovereenkomstig gewijzigd (zie I. S. 1935 n°. 493).

Het „Postbesluit Dienststukken 1935” onderging enkele ondergeschikte wijzigingen (zie I. S. 1935 n°. 587).

De algemeene bepalingen omtrent het beheer van den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië zijn nader gewijzigd in verband met de overdracht van bevoegdheden aan het hoofd van den P.T.T.-dienst (zie I. S. 1935 n°. 588).

Bij G. B. 20 April 1935 n°. 14 (I. S. n°. 147) zijn de overeenkomsten goedgekeurd, waarbij de rechtstreeksche postwisseldienst en de rechtstreeksche pakketpostdienst tusschen Nederlandsch-Indië en het Maleische Schiereiland zijn geregeld.

De pakketpostovereenkomst tusschen Nederlandsch-Indië en de Vereenigde Staten van Amerika van 14 Juni/4 October 1934 is goedgekeurd bij G. B. 14 Febr. 1935 n°. 8 (I. S. n°. 70).

Met de postadministratie van Britsch-Indië is met ingang van 1 Augustus 1935 een postwisselovereenkomst¹⁾ aangegaan, zoodat de verzending van postwissels in het wederzijdsch verkeer tusschen Britsch-Indië en Nederlandsch-Indië rechtstreeks plaats heeft in stede van door tusschenkomst van de Ceylonsche post-administratie.

c. *Bedrijf der Telegrafie en Telefonie.* Het binnen- en buitenlandsch telegraafverkeer liep in 1935 nog steeds terug. Naast den economischen toestand, hebben ook de snellere luchtpostverbindingen het telegraafverkeer ongunstig beïnvloed.

In het binnenlandsch verkeer vertoont het aantal en het woordental van de gewone telegrammen een sterke daling, terwijl het aantal en het woordental van de 5-letter-code-telegrammen nagenoeg constant is gebleven.

In totaal blijkt het binnenlandsch verkeer met 5,9 %, het buitenlandsch verkeer met 6,7 %, het transitoverkeer met 4,4 % en het geheel met 5,9 % te zijn teruggelopen; voor 1934 bedroegen deze percentages respectievelijk 6,5 %, 2,8 %, 1 % en 4,2 %.

De aan de Eastern Extension Australasia & China Telegraph Company Lim. verleende vergunning voor het onderhouden van telegraafverbindingen in Nederlandsch-Indië, vergunning tot landing op Java van een tweeden kabel ter verbinding van Singapore met Batavia, zoomede de beschikking over een afzonderlijken telegraafdraad van den post-, telegraaf- en telefoondienst tusschen Batavia en Banjoewangi ten behoeve van het verkeer met Australië zijn overgedragen aan de Cable and Wireless Lim. te Londen (Bb. nos. 13475/7).

Na overleg tusschen de telegraafadministraties van Nederland, Nederlandsch-Indië en het hoofdkantoor van de „Cable and Wireless Ltd” te Londen werd het telegramtarief in het eindverkeer tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië v.v. met ingang van 1 October 1935, zoowel via radio als via kabel, verlaagd van f 2 per volbetaald woord tot f 1,50. De tarieven voor de overige soorten van telegrammen zijn voor dat verkeer gelijktijdig verlaagd. De prijs van regeerings-telegrammen werd gesteld op de helft van die voor volbetaalde telegrammen; het tarief voor perstelegrammen werd gebracht op f 0,32 per woord.

De verhouding tusschen de met het buitenland via den radio-weg en via den kabelweg gewisselde telegrammen wijzigde zich wederom in een voor den radio-weg gunstigen zin.

Het aantal rechtstreeksche buitenlandsche radio-verbindingen onderging geen wijziging.

¹⁾ Intusschen afgekondigd in I. S. 1936 n°. 118.

Het brieftelegrammenverkeer werd uitgebreid met Suriname, Curaçao en Siam. Het beeldtelegraafverkeer met Nederland vertoonde een kleinen achteruitgang in het aantal verzonden en een kleine stijging in het aantal ontvangen beeldtelegrammen.

Met ingang van 1 Juli 1935 werden in het binnenlandsch verkeer en in het verkeer met Nederland z.g. „luxe telegrammen” ingevoerd (gelukwenschtelegrammen af te leveren op bijzondere formulieren), waarbij een gedeelte van de door den afzender verschuldigde extra kosten ten bate komt van daarvoor aangewezen liefdadige instellingen. Hiervoor is van Juli 1935 t/m Juni 1936 het Ondersteuningsfonds van den Bond van Hooger en Middelbaar personeel bij den P.T.T.-dienst in Nederlandsch-Indië aangewezen.

De vervanging van overland- en zeekabelverbindingen in het binnenlandsch verkeer door radio-verbindingen had geregeld voortgang.

Ten behoeve van het vliegtuigverkeer werd een weerberichtendienst ingesteld.

Verder werd ten behoeve van het luchtvaartverkeer Java—Borneo te Bandjermasin (vliegveld Martapoera) een radio-peil-installatie opgesteld.

In verband met de werkzaamheden van de Nederlandsche Nieuw Guinee Petroleum Maatschappij op Nieuw-Guinee werd aan die Maatschappij vergunning verleend tot den aanleg en het gebruik van een aantal radiotelegrafie- en radiotelegrafie/telefonie-stations in het Nederlandsch gedeelte van Nieuw-Guinee.

De belangstelling voor het examen ter verkrijging van certificaten voor radiotelegrafist en telefonist was vrij groot; de resultaten waren echter nog onbevredigend.

De bepalingen, voorwaarden en tarieven betreffende den gouvernementstelefoondienst zijn gewijzigd en aangevuld met betrekking tot den districts-telefoondienst (Bb. n°. 13546).

Ook op het telefoonverkeer oefenden de tijdsomstandigheden nog een ongunstigen invloed uit; evenwel steekt de teruggang van het verkeer in 1935 gunstig af bij dien in de voorafgegane jaren.

Het aantal telefoonposten verminderde met 260, tegen 860 in 1934. De daling, welke in September 1930 begonnen is, kwam in Juli 1935 tot staan. Sedert dien is een geleidelijke, zij het nog geringe, toename van het aantal aansluitingen waarneembaar. Op 31 December 1935 bedroeg het aantal telefoonposten 37 302, tegen 37 407 op 31 December 1934. Wat de abonnementen betreft, daalden de inkomsten, gedeeltelijk als gevolg van de op 1 October 1935 ingevoerde tariefsverlaging, met 4,8 % en die van het districts- en interlocale verkeer eveneens met 4,8 % (voor 1934 ten opzichte van 1933 respectievelijk met 13,6 % en 4,5 %).

Evenals in 1934, waren de opbrengsten van de publieke telefoonposten in de vier hoofdtelefoonnetten Batavia, Bandoeng, Semarang en Soerabaja bevredigend. Voor de overige netten bleven deze gering.

Te Batavia, Semarang en Soerabaja werden negen automatische huistelefooninstallaties in bedrijf gesteld.

De rechtstreeksche radiotelefoonverbinding met Duitschland werd 1 October 1935 opgeheven, zoodat van dien datum af het telefoonverkeer met alle aangesloten Europeesche landen en met Afrika en Zuid-Amerika via Nederland (Amsterdam) wordt geleid.

Met ingang van denzelfden datum werd in het verkeer met alle aangesloten Europeesche landen het basistarief voor de verbinding Bandoeng—Amsterdam van 120 goudfrancs gebracht op 69 goudfrancs, waardoor de telefoontarieven met die landen met ± f 25 werden verlaagd.

Het aantal indirecte radiotelefoonverbindingen werd uitgebreid met de verbindingen: Algiers, Fransch Marokko, Tanger, Tunis en Gibraltar (15 October), Vaticaanstad (1 December) en Brazzaville in Fransch Equatoriaal Afrika (22 November), terwijl de rechtstreeksche verbinding Java/Madoera—Malakka werd uitgebreid tot Noord-Sumatra en Makassar (17 Juni).

In 1935 werden de volgende mogelijkheden in het radiotelefoonverkeer met Nederland voor het publiek opgesteld: het voeren van z.g. „weekeind”-

gesprekken uitsluitend op Zaterdagen tegen het gereduceerd tarief van f 21 voor 3 minuten met verlenging ad f 7 per minuut tot maximum 6 minuten, waarna het normale tarief wordt berekend; het nemen van een abonnement op een bepaald aantal — 10 tot 40 — gesprekken per kwartaal, waarvoor een reductie wordt verleend van 10 tot 25 % naar gelang van het aantal gesprekken; het doen betalen van de gesprekskosten door den opgeroepene; den opgeroepene, ook in het interinsulair verkeer en in het verkeer met Malakka, gratis tot een bepaald aantal woorden, te voren op de hoogte te stellen van het te bespreken onderwerp, welke faciliteit eveneens werd ingevoerd in het verkeer met overig Europa en Japan, terwijl tevens de mogelijkheid bestaat — behalve in het verkeer met overig Europa — tegen betaling meer woorden op te geven dan het vorenbedoelde vastgestelde maximum aantal.

Evenals het vorig jaar werd het publiek in de gelegenheid gesteld Kerst- en Nieuwjaarsgesprekken te voeren met Nederland, Duitschland en Danzig en voor het eerst ook met Japan en Bangkok, tegen de helft van het normale tarief.

Hoewel het aantal gesprekken in het Kerst- en Nieuwjaarsverkeer met Nederland in de periode 1935/1936 minder bedroeg dan in de periode 1934/1935, was het aantal versproken minuten en hierdoor de opbrengst nochtans grooter (resp. 2,3 en 1,3 %), zulks in verband met de opheffing van de beperking van den gespreksduur van 3 minuten, waarvan door velen gebruik werd gemaakt om langer dan 3 minuten te spreken.

Het Kerst- en Nieuwjaarsverkeer met Duitschland, dat voor het eerst via Amsterdam werd geleid, vertoonde een vooruitgang, dank zij de sterk verlaagde tarieven en de uitstekende verbinding over Amsterdam.

Het radiotelefoonverkeer vertoonde ten opzichte van 1934 een vooruitgang van 16 %, terwijl het aandeel van den Nederlandsch-Indischen P.T.T.-dienst in de opbrengst, in verband met de invoering van tariefsverlagingen en enkele nieuwe faciliteiten, 7,64 % meer bedroeg.

Door den Indischen Radiodienst werd medewerking verleend bij verschillende proeven en waarnemingen van buitenlandsche zenders. Ook had de dienst een aandeel in enkele bijzondere uitzendingen, zooals het op 25 April tusschen den President en den Vice-President van de American Telegraph & Telephone Company, langs den radioweg New-York—Londen—Amsterdam—Bandoeng—San Francisco—New-York, gevoerde „round the world“-kruisgesprek ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum dier maatschappij, de regelmatige uitzendingen van Oostersche muziek gedurende Mei t/m October ten behoeve van de Wereldtentoonstelling te Brussel, de in September aangevangen proefnemingen op korte golven in het verkeer met schepen, waartoe op de te Lissabon in 1934 gehouden C.C.I.R.-conferentie werd besloten.

L. WATERSTAAT.

Het nieuwe reglement op het houden van de openbare aanbestedingen, enz. (zie Verslag 1935, blz. 212) treedt met ingang van 1 Januari 1937 in werking (I. S. 1935 n°. 594).

1. Bevoeiing.

Op 1 Januari 1935 werd aan de provincies West- en Oost-Java de volledige irrigatietaak overgedragen in de z.g. uitgezonderde gebieden, namelijk die van de Bantam—Batavia-, de Krawang-, de Tjipoenegara- en de Solo-valleiwerken.

Als uitvloeisel van het bepaalde in I. S. 1934 n°. 548, waren in 1935 in de drie provincies geen Landsirrigatiewerken meer in uitvoering; de grootere irrigatiewerken, welke geacht kunnen worden de financieele draagkracht van een provincie te boven te gaan, worden met Lands-subsidie als provinciaal werk tot stand gebracht.

Voorbereiding van nieuwe bevoeiingswerken. Op Java werden, ter voorziening in de behoefte aan werkverschaffing, in de Kroja-vlakte in de residentie Banjoemas van de provincie Midden-Java en ter verbetering van den economischen toestand der betrokken streek in 1935 onderzoekingen ingesteld naar de mogelijkheid van uitvoering van de ingediende voorloopige plannen tot het aanleggen van werken tot bevoeiing uit de kali Serajoe. Deze voorstellen waren tweeledig, n.l. bestaande uit een plan voor bevoeiing van \pm 4000 bouws, het z.g. „kleine plan”, en voorts een uitbreiding van deze bevoeiing naderhand tot een oppervlakte van \pm 20 000 bouws, het z.g. „grootte plan”. Einde 1935 was de voorbereiding zoover gevorderd, dat met de uitvoering van het „kleine plan”, waarvan de kosten geraamd zijn op f 360 000, een aanvang gemaakt kon worden. In overweging is om in aansluiting op dit plan het groote Kroja-plan uit te voeren, waarvoor \pm f 800 000 noodig zal zijn. Voorts werd een onderzoek ingesteld naar de mogelijkheid tot verbetering van de afwatering in de vlakte van Zuid-Toeloengagoeng in de residentie Kediri. De uitvoeringskosten van het voorloopige plan zijn geraamd op f 800 000.

Ook in 1935 werden, in verband met den ongunstigen economischen toestand in verschillende streken van Java, voorbereidingen getroffen, om de kolonisatie van Javanen naar de Buitengewesten krachtig te bevorderen. Bij de beoordeeling van de geschiktheid van voor kolonisatie te bestemmen terreinen nam uiteraard het onderzoek naar de bevoeiingsmogelijkheden van die terreinen een belangrijke plaats in. Werden in het vorig Verslag eenige bijzonderheden medegedeeld omtrent de kolonisatieterreinen Soekadana in de residentie Lampoengsche Districten en Perbo in de residentie Benkoelen, thans kan worden vermeld, dat ook in de residentie Palembang een onderzoek is aangevangen naar de bevoeiingsmogelijkheden van voor kolonisatie geschikt bevonden terreinen.

Voorts werd voortgezet de voorbereiding tot het aanleggen van de noodige werken ten behoeve van de bevoeiing van een oppervlakte van \pm 100 000 bouws uit de Sadang-rivier in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden.

Het reeds vele jaren geleden opgemaakte bevoeiingsplan voor de vlakte van Goa in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, hetwelk in verband met de ongunstige tijdsomstandigheden terzijde was gesteld, werd in 1935 in verband met den minder gunstigen voedseltoestand in die vlakte in nadere studie genomen. Het oorspronkelijk op f 2 800 000 geraamde ontwerp is tot een plan van belangrijk bescheidener opzet teruggebracht. De kosten van de thans voorgestelde werken zijn voorloopig geraamd op f 300 000, waarbij op een belangrijke bijdrage in arbeid door de bevolking is gerekend. Na uitvoering van deze werken zal een oppervlakte van \pm 20 000 bouws bevoeid kunnen worden.

Voortgezet werd de voorbereiding van verschillende werken tot verbetering van den water aan- en afvoer ten behoeve van sawahcomplexen in de residenties Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Palembang, waarvan de aanlegkosten zullen worden bestreden uit de opbrengst van het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber.

Uitvoering van nieuwe irrigatiewerken. In verband met de beperkte beschikbare middelen was het noodzakelijk het op de Landsbegroting voor 1935 uitgetrokken bedrag van f 1 275 000 voor den aanleg van nieuwe irrigatiewerken met f 30 000 te verminderen en alzoo te brengen op f 1 245 000. Van dit bedrag is slechts \pm f 980 000 of 79 % verwerkt, hetgeen in hoofdzaak een gevolg was van het niet tijdig gereedkomen der benoodigde projecten.

In de provincie West-Java werd \pm f 454 500 besteed voor de verdere uitvoering van de Tjoedjoeng-werken, de Tangerang-werken, de Krawang-werken en de Wester-Tjimanoeck-werken.

In de provincie Midden-Java werd met de uitvoering van de detailbevoeiingswerken uit het bevoeiingsreservoir Gembong voortgegaan, terwijl verdere uitvoering werd gegeven aan de eenige jaren gestaakte werken tot verbetering van de bevoeiing en afwatering bewesten de Toentang-rivier. Voorts werd een aanvang gemaakt met de uitvoering van de vorenbedoelde bevoeiingswerken uit de Serajoe-rivier, alsmede met den aanleg van het bevoeiingsreservoir Melahajoe. In het geheel werd in deze provincie voor de uitvoering der genoemde werken \pm f 124 000 besteed.

In de provincie Oost-Java werd de uitvoering voortgezet van de Patjal-werken, de bevoeiingswerken in de vlakte van Zuid-Banjoewangi, de werken tot verbetering van de bevoeiing van het Laban-Goeboekdomas-gebied en eenige kleinere werken. In het geheel werd aan de uitvoering van die werken in deze provincie \pm f 214 000 besteed.

In de Buitengewesten werd aan bevoeiingswerken f 188 500 verwerkt, waarvan \pm f 109 000 is besteed aan de uitvoering van irrigatiewerken in de residenties Lampoengsche Districten en Benkoelen ten behoeve van de kolonisatie-gebieden en f 38 700 aan de uitvoering van de werken tot bevoeiing uit de Kokok Babak op Lombok, welke laatste werken geraamd zijn op f 160 000. Bovendien werd in de Buitengewesten nog een bedrag van f 250 500 verwerkt aan irrigatiewerken, waarvan de aanlegkosten komen ten laste van de opbrengst van het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber.

Voor verdere bijzonderheden betreffende de in uitvoering zijnde bevoeiingswerken wordt verwezen naar de „Voorloopige cijfers en gegevens omtrent de werkzaamheden van het Departement van Verkeer en Waterstaat over het jaar 1935”.

2. Waterkracht.

In tegenstelling met de Buitengewesten, viel op Java een verhoogde belangstelling waar te nemen voor de ontginning van waterkrachten, hetgeen gedeeltelijk een gevolg was van verschillende plannen tot industrialisatie van Java. Werden in 1934 in de Buitengewesten en op Java respectievelijk 3 en 2 waterkrachtvergunningen verleend, in 1935 bedroegen deze cijfers respectievelijk 3 en 25.

De uitkomsten van de in 1935 op Java en in de Buitengewesten verrichte debietwaarnemingen werden verwerkt in de 17de uitgave van het Waterkracht-kadaster.

3. Landsgebouwen.

Woningen voor burgerlijk personeel. De districtshoofdwoning te Pameungpeuk (Priangan) werd nagenoeg voltooid.

Ook de in 1934 aangevangen bouw van drie kleine woningen in de Buitengewesten volgens versoberde normaaltypen kwam gereed, terwijl met den bouw van een tweede drietal werd begonnen.

De assistent-residentwoning te Bonthain (Celebes) werd tengevolge van een aardbeving onbewoonbaar. Zij werd afgebroken en weder opgebouwd in een aardbevingvrije gewapend betonconstructie.

Onderwijsgebouwen. Bij de Geneeskundige Hoogeschool te Batavia werd een begin gemaakt met den bouw van een instrumentmakerij.

Uitbreidingen werden verricht aan de hogere burgerscholen te Semarang en te Medan, de openbare huishoudschool te Batavia, de Hollandsch-Chineesche

school te Krawang, de Hollandsch-Inlandsche school voor Arabische kinderen te Soerakarta en de Hollandsch-Inlandsche school te Martapoera.

De ambachtsschool te Semarang werd eveneens uitgebreid, terwijl met de uitbreiding van die te Magelang een aanvang werd gemaakt.

Ten behoeve van het Inlandsch onderwijs werden 12 lokalen in tijdelijk materiaal gebouwd, waarvan de kosten ± f 300 per lokaal hebben bedragen. Voorts werd te Wagir (Oost-Java) een Inlandsche meisjesschool en te Bantoe (Jogja) een Inlandsche school der 2de klasse gebouwd.

Gebouwen voor den Dienst der Volksgezondheid. Het voormalige proefstation voor drinkwater- en afvalwaterzuivering te Manggarai werd ingericht tot pharmaceutische werkplaatsen voor de centrale apotheek te Batavia.

Bij het gewestelijk laboratorium te Soerabaja werden proefdierenhokken gebouwd, terwijl bij het gewestelijk laboratorium te Batavia een aanvang werd gemaakt met een inwendige verbouwing.

Begonnen werd met het aanbrengen van verbeteringen aan de woningen, gebouwen en ontsmettingscellen bij het quarantaine-station te Poelau Roebia.

Uitbreidingen, verbouwingen en verbeteringen van geringen omvang hebben voorts plaats gehad aan verschillende gouvernementen-ziekeninrichtingen, krankzinnigengestichten en aan het Instituut-Pasteur te Bandoeng.

Gebouwen en werken voor de Marine. Aan het vliegkamp te Tandjoengpriok werden verschillende vernieuwingen en verbeteringen aangebracht, welke grootendeels voltooid werden.

Voorts werd begonnen met de verbetering van de steenkolenloods te Pontianak en den kolensteiger voor de gouvernementenmarine te Wainitoe (Molukken). Het laatste werk werd voltooid.

Politiegebouwen. De verbeteringen ten behoeve van de huisvesting der politie te Pekalongan en te Painan (Sumatra's Westkust), zoomede de uitbreiding van de veldpolitiekazerne te Raba (Soembawa) kwamen gereed.

Ook de nieuwe veldpolitiekazernes volgens het versoberde type te Lamongan (Oost-Java) en te Tandjoengpandan (Billiton) werden voltooid.

Aangevangen werd met den bouw van een kazerne volgens het versoberde type te Inanwatan (Molukken).

Uitbreidingen vonden plaats aan de veldpolitiekazernes te Buitenzorg, Tjiandjoer, Bodjonegoro, Muntok (Bangka), Dobo (Molukken) en Singaradja (Bali), terwijl met de werkzaamheden voor de uitbreidingen der kazernes te Tepa (Molukken) en te Koelasimpang (Atjeh) werd aangevangen.

De drinkwatervoorziening der kazernes te Menes werd verbeterd.

Door inkrimping en reorganisatie van verschillende diensten kwamen eenige gebouwen vrij, waardoor een betere huisvesting van stads- en veldpolitie kon worden verkregen. Zoo werd de veldpolitie te Padangsidimpoean (Tapanoeli) ondergebracht in een pasarloods, te Ampenan in de voormalige waterstaatswerkplaatsen, te Kraksaan in de voormalige regentswoning, te Kota (Bangka) in het opgeheven hospitaal der Bangkatinwinning, te Moearadoea (Palembang) in autogarages en te Sawahloento in het opgeheven huis van bewaring.

De stadspolitie te Padang kon worden gehuisvest in leeggekomen goedangs, te Bandoeng in het voormalige hoofdbureau van den Dienst van den Mijnbouw, te Soerabaja in de voormalige Europeesche kweekschool.

Het commissariaat van politie te Malang werd verplaatst naar de voormalige assistent-residentwoning.

Kantoren ten behoeve van het Departement van Binnenlandsch Bestuur. De bouw van een wedana's-kantoor te Pameungpeuk (Priangan) kwam nagenoeg gereed.

Het controleurskantoor te Pamekasan (Madoera) werd verbouwd tot assistent-residentiekantoor, terwijl aan het regentskantoor aldaar bijbouwingen werden verricht.

De leeggekomen opium-verkoopplaats te Pidpid (Zuid-Bali) werd naar Abang (Zuid-Bali) overgebracht en ingericht voor districtskantoor.

Gebouwen en werken voor den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst. Begonnen werd met de verbetering van het radiostation Malabar en de bijbehorende dienstwoningen.

Te Marbau (Oostkust van Sumatra) werd een nieuw hulppost-, telegraaf- en telefoonkantoor opgericht.

Bij een drietal kleine telefoonkantoren in de Buitengewesten werden materialenloodsen gebouwd.

Voorts werd een van het plaatselijk fonds te Baligé (Tapanoeli) gehuurd gebouw, waarin het post-, telegraaf- en telefoonkantoor was ondergebracht, gekocht.

Gebouwen ten behoeve van het Departement van Economische Zaken. Een bijbouwing werd verricht aan het Departement van Economische Zaken te Batavia ter verkrijging van werklokale voor conserveeringsproeven bij den tuinbouwkundigen dienst.

Het noordwestelijk blok van het voormalig Staatsspoor-hotel op het Koningsplein te Batavia werd ingericht voor het vóórdien te Buitenzorg gevestigd caoutchoucbedrijf.

Met de uitbreiding van het Centraal kantoor voor de statistiek te Batavia werd begonnen, evenals met den bouw van een loods ten behoeve van een proefpannenbakkerij bij het keramisch laboratorium te Bandoeng.

Gebouwen ten behoeve van het Departement van Verkeer en Waterstaat. Op het terrein van de Technische Hoogeschool te Bandoeng werd een waterloopkundig laboratorium opgericht, hetwelk nagenoeg gereed kwam.

Het kantoor van den voormaligen Landsgebouwendienst te Bandoeng werd ondergebracht in het kantoor van het hoofd van het 2de district van den provincialen waterstaatsdienst, waartoe dit laatste kantoor werd uitgebreid.

Luchtvaart. De uitbreiding van het hulplandingsterrein te Kotatengah (Oostkust van Sumatra) kwam gereed.

Bij Bandjermasin werd een nieuw vliegveld aangelegd en een radio-peil-inrichting opgericht, terwijl een stationsgebouwtje bij dat vliegveld nog in aanbouw was.

Aan de gebouwen op het vliegveld te Bandoeng vonden bijbouwingen plaats, welke bijna voltooid zijn.

Een aanvang werd gemaakt met verschillende verbeteringen en uitbreidingen van het vliegveld met daarop staande gebouwen te Soerabaja. Deze kwamen nagenoeg gereed.

Begonnen werd met de uitbreiding van het vliegveld te Medan, terwijl aan dat te Denpasar (Zuid-Bali) verschillende verbeteringen werden aangebracht, in verband waarmede de bouw van een tijdelijke vliegloods te Rambang (Lombok) werd gestaakt.

Gebouwen voor de Opium- en Zoutregie. Fondsen werden beschikbaar gesteld voor den bouw van zoutpakhuizen te Belang (Manado), Bengkajang (Westerafdeeling van Borneo) en Koealakoeroen (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).

Gebouwen ten behoeve van het Departement van Justitie. De verbouwing van het landraadkantoor te Jogjakarta kwam gereed.

Gevangenis. Aangevangen werd met den bouw van een kleine gevangenis te Koealakoeroen (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en van een frontgebouw bij de gevangenis te Hoetanopan (Tapanoeli).

Voorts hadden verbeteringen en uitbreidingen plaats aan verschillende gevangenissen.

Gebouwen ten behoeve van het Departement van Financiën. In het gebouwencomplex te Medan, waarin zijn ondergebracht het centraal kantoor voor de comptabiliteit, de inspectie van financiën en de Landskas, werden enkele verbouwingen aangebracht.

Een aanvang werd gemaakt met de verbouwing van het belastingkantoor te Semarang.

HOOFDSTUK IV.

DE CULTUREELE TOESTAND.

A. CHRISTELIJKE EN MOHAMMEDAANSCH EEREDIENST.

I. Christelijke eeredienst.

a. *De Protestantische Kerk.* Overeenkomstig de beginselen, vastgesteld door de Grootte Vergadering van 1933, zette het Kerkbestuur het overleg met de Regeering inzake de administratieve scheiding van Kerk en Staat voort. Dit overleg leidde tot overeenstemming; bij K. B. 11 Juni 1935 n°. 85 (I. S. n°. 315) kwam deze scheiding tot stand en zag een nieuw Algemeen Reglement voor den Protestantischen Eeredienst het licht. Dit Kon. besluit trad in werking op 1 Augustus 1935, met ingang van welken datum de aangelegenheden der Protestantische Kerk in Nederlandsch-Indië voortaan door haar eigen organen zullen worden geregeld. Hieraan is vooralsnog de beperkende bepaling verbonden, dat de regelen betreffende de inrichting en het bestuur der Kerk niet in werking zullen treden, dan nadat het Opperbestuur te kennen heeft gegeven daartegen geen bezwaar te hebben.

Een der eerste daden van het Kerkbestuur was het erkennen van de Moluksche Protestantische Kerk als zelfstandige Kerk binnen het verband der Indische Kerk, welke erkenning plaats had op 6 September 1935. Bij G.B. 24 Dec. 1935 n°. 7 (I. S. n°. 607) werden zoowel de Minahasische als de Moluksche Kerk door de Regeering als zelfstandig onderdeel der Indische Protestantische Kerk erkend.

De in 1815 in Nederland ingestelde „Commissie tot de zaken van de Protestantische Kerken in Nederlandsch-Indië”, welke leden door de Kroon werden benoemd en wier taak het was de Regeering van advies te dienen bij het regelen van zaken betreffende de Protestantische Kerk in Nederlandsch-Indië en het werven, beoordeelen en uitzenden van kerkelijke dienaren, is sedert vervangen door de „Commissie tot behartiging in Nederland van de belangen der Protestantische Kerk in Nederlandsch-Indië”, welke leden thans door het Kerkbestuur worden benoemd. Zooals haar naam aangeeft, behartigt zij de belangen der Indische Kerk in Nederland, een en ander volgens door het Kerkbestuur te geven aanwijzingen.

Bij G.B. 19 Oct. 1935 n°. 12 (Bb. n°. 13562) werd aanteekening gehouden van het besluit van het Bestuur van de Protestantische Kerk in Nederlandsch-Indië van 7 Augustus 1935, waarbij de standplaatsen der predikanten, hulp-predikers en godsdienstleeraars der Kerk zijn vastgesteld.

Zeven jonge predikanten en één vrouwelijke kracht namen dit jaar het op hen uitgebracht beroep naar Indië aan, terwijl één Nederlandsch predikant voor den tijd van zes maanden de plaats van een Indischen collega met ziekteverlof waarnam.

In 1935 werden 10 nieuwe kerken in gebruik genomen: te Djember, Sabang, Tegal, Soerabaja, Semarang, Malang, Manokwari, Wedoear, Kilang en Larat; te Sabang en te Klaten werden nieuwe gemeenten met eigen kerkeraad gevormd.

Op Timor werd de school tot opleiding van Inlandsche leeraars (Stovil), welke eenige jaren geleden gesloten werd, op eigen kosten heropend. Ook voor de nieuwe leerlingen van de overeenkomstige scholen te Tomohon en Amboina ontvangt de Kerk geen financieelen steun meer uit 's Lands kas.

b. *De Roomsche-Katholieke Kerk.* Nederlandsch-Indië bleef ingedeeld in 6 Apostolische Vicariaten en 6 Apostolische Prefecturen.

In het afgelopen jaar werden de in 1933 en 1934 vacant gekomen zetels van Pontianak en Malang bezet.

De einde 1934 bij Pauselijk decreet benoemde Apostolisch Vicaris van Nederlandsch-Borneo werd bij G.B. 19 Jan. 1935 n°. 30 in die hoedanigheid erkend. Op 5 Mei d.a.v. werd deze hoogwaardigheidsbekleeder door den Apostolisch Vicaris van Padang te Singkawang tot bisschop gewijd.

Bij Pauselijk decreet van 18 Jan. 1935 vond de benoeming plaats van den Apostolisch Prefect van Malang, welke benoeming bij G.B. 26 Febr. d.a.v. n°. 26 werd erkend.

Op alle gebied van Katholieke werkzaamheid was zoowel extensieve als intensieve vooruitgang waarneembaar.

Het aantal priesters bedroeg 1 Juli 1935 429, hetgeen een vermeerdering beteekent van 42. Werd tot nu toe de geheele priesterlijke werkzaamheid in Nederlandsch-Indië waargenomen door kloosterling-priesters, in 1935 is de eerste seculiere priester — van Chineeschen landaard — in Nederlandsch-Indië werkzaam gesteld. Onder de 11 niet-Europeesche priesters in Indië werkzaam, bevinden zich naast bovengenoemden seculieren priester één Chineesche reguliere priester en 9 Javaansche priesters.

De opleiding tot het priesterschap, welke een voorname taak is in het werk der Katholieke Kerk, toont eveneens vooruitgang. Te Woloan, waar het Klein-Seminarie van het Apostolisch Vicariaat van Celebes is gevestigd, beëindigden eenige studenten met succes hun Humaniora, zoodat zij de hoogere studie's konden beginnen. Daarom werd te Tomohon een Groot-Seminarie geopend met een driejarigen cursus in de wijsbegeerte.

Het aantal candidaten in opleiding voor het priesterschap aan de 4 Klein-Seminaria en de 3 Groot-Seminaria bedroeg 288, hetgeen een toename beteekent van 23 candidaten.

Het aantal mannelijke religieuzen-niet-priesters, in Indië werkzaam, groeide aan met 18; het aantal vrouwelijke religieuzen met 57, onder wie eenige Inheemschen.

In 1935 vestigde zich in Indië de eerste contemplatieve orde, n.l. de Zusters Clarissen te Tjitjoeroeg.

39 553 personen werden in 1935 in de Katholieke Kerk opgenomen. Hiervan is ruim één derde volwassenen. De totale aanwas sinds het vorig verslagjaar bedraagt 25 413.

Het aantal plaatsen, waar een priester voor de zielzorg is gevestigd, is weer aanmerkelijk vergroot: Batoe, Denpasar, Gandjoeran, Giri-Sonta, Gombang, Kaukenau, Tanahmerah, Tandjoengpinang, Koetaardjo, Manokwari, Mataram, Mimika, Oilolok, Kampong Sawah, Teloekbetoeng, Ternate, Tompasso-Baroe, terwijl naast deze vaste standplaatsen een grooter getal in de dienstreizen werd opgenomen.

Voor wijziging van de omschrijving van de kerkelijke afdelingen der Rooms-Katholieke Kerk en van de aanwijzing van de standplaatsen der Rooms-Katholieke geestelijken zie men Bb. nos. 13386, 13427, 13439, 13469, 13491, 13500, 13519 en 13545.

Ook wat het onderwijs betreft, werkt de Katholieke Kerk mede als een cultuurbrengende factor in deze gewesten. Naast 715 geheel of gedeeltelijk gesubsidieerde scholen voor algemeen vormend lager onderwijs, onderhoudt de Katholieke Missie nog 469 ongesubsidieerde lagere scholen.

Naast deze inrichtingen voor lager onderwijs heeft de Missie 229 inrichtingen voor andere takken van onderwijs.

Hoewel ook in 1935 een vooruitgang van 36 inrichtingen voor onderwijs valt te noteeren en 2729 kinderen meer dan het vorig jaar de Katholieke scholen bezochten, is deze aanwas gering te noemen, in vergelijking met het voorafgegane jaar.

Het aantal religieuze leerkrachten liep terug met 38 en dat van leeken-leerkrachten aan de Katholieke scholen vermeerderde met 92.

De zorg voor verpleging van inheemsche zieken kon worden uitgebreid door overname van verschillende ziekenhuizen en door op verschillende plaatsen wijk- of desa-verpleging ter hand te nemen. Op enkele uitzonderingen na, tellen de reeds bestaande ziekenhuizen een grooter aantal verpleegden, terwijl in verschillende inrichtingen het aantal bedden werd uitgebreid.

Het aantal internaten ging vooruit met 13, terwijl dat der weeshuizen met één vermeerderde.

Het aantal jongens, in internaten en weeshuizen opgenomen, vermeerderde; dat der meisjes daarentegen liep met een grooter aantal terug, zoodat in de Katholieke inrichtingen 23 kinderen minder waren opgenomen dan in 1934.

Wat de Katholieke pers betreft, naast de opheffing van één maandblad zagen 5 nieuwe periodieken het licht; één verschijnt in het Nederlandsch, één in het Maleisch en drie verschijnen in het Javaansch.

Hoewel ten aanzien van de jeugdbeweging niet over statistisch vergelijkingsmateriaal wordt beschikt, kan toch een grootere in- en uitwendige activiteit, zoowel bij godsdienstige als andere jeugdorganisaties worden geconstateerd.

c. *De Protestantische Zendingcorporaties.* Een groot deel der Nederlandsche Zending had ook in 1935 met geldzorgen te kampen. Niettemin bleken de mogelijkheden van uitbreiding van het zendingswerk grooter te zijn dan ooit te voren. Op Nieuw-Guinee bijv. bedroeg het aantal in 1935 gedoopten ruim 10 % van het totale aantal van 62 000 Christenen. Zelfs op Java breidde het aantal Inheemsche Christenen zich met 7½ % uit; het bedraagt thans bijna 60 000 zielen. De grootste toename van het getal gedoopten was ook nu weer in de Bataklanden te constateeren, waar dit aantal in 1935 ruim 21 500 bedroeg.

Het is bij deze getalstoename op de genoemde en op de andere zendings-terreinen van belang, dat ondanks zeer groote moeilijkheden de inheemsche kerken zich consolideeren, en dat de zaak der inheemsche kerk steeds meer als de zaak der leden en steeds minder als een belang van het uitheemsche zendingsapparaat wordt gezien. Symptomen hiervan zijn allerwegen te constateeren. Het aantal zelfstandige kerken werd met één vermeerderd door de zelfstandigwording van de Dajaksche evangelische kerk, welke 4 April 1935 tijdens hare eerste synode te Koelakapoeas tot stand kwam. Tevens werden de eerste vijf Dajaksche pandita's geordend, waardoor deze het recht verkregen tot bediening der sacramenten. Tijdens deze zelfde zitting van de Dajaksche synode werd herdacht hoe de Zending vóór honderd jaar haar buitengewoon moeizamen arbeid op Borneo begonnen was.

In 1935 hadden de inheemsche kerken en de Zending bij twee gelegenheden internationaal contact. Van belang, met name voor de inheemsche kerken en Christenen was de reis, die een uit drie Britsch-Indische leden bestaande „mission of fellowship" van de Britsch-Indische Christen-Studentenvereniging gedurende enkele weken in September 1935 over Java maakte. Meer in het bijzonder de Europeesche Zending en haar arbeiders waren het, die aanraking hadden met den secretaris van den Internationalen Zendingraad, die in December 1935 een kort bezoek aan Java bracht.

Blijkens het tot den Voorzitter van den Volksraad gericht schrijven van 15 Februari 1935 n°. 414/A erkende de Regeering het goed recht der goeroe's van de Oost-Javaasche kerk, die, zonder propagandistischen zendingsarbeid te verrichten, op verzoek van een aantal Baliërs inlichtingen over het Christendom hadden verstrekt en sommigen hunner, die dat wenschten, hadden gedoopt. Met deze beslissing en met het ophouden van den arbeid der „Christian and Missionary Alliance" op Bali, die tot veel critiek aanleiding had gegeven, werd een quaestie beslist, welke geruimen tijd de publieke aandacht had bezig gehouden.

d. *Gereformeerde Kerken.* Het aantal predikanten der Gereformeerde Kerken in Nederlandsch-Indië bleef 13 (inclusief een hulpprediker). Het ledental is niet verder achteruitgegaan, zelfs eenigermate gestegen. De diaconale arbeid vraagt nog steeds in toenemende mate offers. Naast de diaconieën arbeiden in de groote plaatsen de vereenigingen tot hulpbetoon onder de armen buiten de gemeente.

e. *Leger des Heils.* De arbeid van het Leger des Heils breidde zich uit door de oprichting van nieuwe zendingsposten te Blitar (Java), Tondano, Amoerang en Werot in de Minahasa (Manado), Malino (Midden-Celebes), Amboina (Molukken), Pematangsiantar (Oostkust van Sumatra) en Tarakan (Noord-Borneo). Het aantal officieren steeg met 3 en bedroeg einde 1935 294. Er werden 1083 personen toegevoegd aan de bekeerlingenrol, 805 aan de recruten-

rol, 179 aan de soldatenrol, terwijl het aantal lidmaten (exclusief de volgelingen) met 989 toenam.

In October 1935 werd een nieuw Militair Tehuis te Tarakan geopend.

De tehuizen voor socialen arbeid (ten behoeve van crisisslachtoffers) hebben aan hun doel beantwoord en aan honderden gezinnen een tijdelijk onderkomen verschaft. Naarmate een aantal werklozen van de lijsten van crisisslachtoffers werden overgebracht naar die van armenzorg, werd dit werk ingekrompen en werden sommige tehuizen gesloten. De werkloosheid onder volwassenen nam eenigermate af, doch de jeugdwerkloosheid nam in omvang toe. Ook de bedelarij nam, mede tengevolge van het gedaalde welvaartspeil van de Inheemsche bevolking, belangrijk toe.

f. *Andere Christelijke kerken of kerkgenootschappen.* De Oost-Javaansche Kerk (Gredja Kristen Djawi Wetan) breidde zich in 1935 uit. De Madjelis Agoeng (Synode) vergaderde tweemaal en stelde een nieuw formulier vast voor de doopsbediening. Nieuwe kerkgebouwen werden in gebruik genomen te Madioen, Pareredjo (Kediri) en Toeloengredjo (Loemadjang). Een belangrijke stap in de ontwikkeling van het kerkelijk leven was de verschijning van het maandblad „Doeta” in October 1935. Op Bali bepaalde de arbeid der Kerk zich tot de verzorging van de Christenen in Noord- en in Zuid-Bali (ten noordoosten van Denpasar). Aan een 21-tal Baliërs te Djowanjar (Noord-Bali), die op eigen verzoek godsdienstonderwijs hadden ontvangen, werd in December 1935 de doop toegediend. Te Denpasar is een Javaansch zendeling gevestigd, die belast is met taalarbeid. Twee evangeliën werden in het Balineesch overgezet, terwijl reeds een bijbelsch leesboek en liederenboek zijn verschenen.

Bij de Bataksche Protestantische Christengemeente te Batavia, een zelfstandig onderdeel van de Hoeria Kristen Batak Protestant in de Bataklanden, hebben zich naast de Bataksche Christenen te Soerabaja en Palembang, in 1935 ook de Bataksche Christengroepen te Bandoeng, Buitenzorg en Semarang aangesloten. De pandita bezoekt al deze plaatsen 2 à 3 keer 's jaars ter bediening van de Heilige Sacramenten. Als een belangrijk feit in het kerkelijk leven van de Bataks valt te noemen de conferentie van afgevaardigden van bovengenoemde gemeenten, welke einde Augustus 1935 te Batavia is gehouden en waarop belangrijke beslissingen werden genomen. Op deze conferentie werd een afgevaardigde benoemd, die de beslissingen in den vorm van voorstellen aan de „Groote Synode” in de Bataklanden zal overbrengen. Het onderling contact werd door de conferentie sterk bevorderd.

II. De Mohammedaansche eeredienst.

De regeling betreffende wakaps (Bb. n°. 12573) is gewijzigd in dien zin, dat voortaan van het voornemen tot het wakap maken van vaste goederen kennis gegeven behoort te worden aan den Regent (zie Bb. n°. 13480).

B. ONDERWIJS.

(hoofdzakelijk betreffende het cursusjaar 1934/1935).

1. Mededeelingen van algemeenen aard.

De noodzaak tot verdere beperking van 's Lands uitgaven leidde er toe, dat nadere versoeringsmaatregelen moesten worden getroffen. Naast de algemeene versoering van de personeelsformaties, de beperking van het aantal klassen bij het voortgezet en middelbaar onderwijs, de sluiting van niet of weinig levenskrachtige scholen, e.q. samenvoeging van onderwijsinrichtingen van denzelfden aard en beperking van de opleiding van onderwijskrachten, moest tot opheffing van de functies van inspecteur voor de lichamelijke opvoeding der jeugd en van inspectrice van het huishoudonderwijs worden overgegaan. Bij de desbetreffende onderdeelen van dit Verslag zal op een en ander meer in details worden teruggekomen.

Bij G.B. 2 Maart 1935 n°. 28 (Bb. n°. 13435) had een reorganisatie plaats van de inspectie van het Westersch lager, meer uitgebreid lager en kweekschool-onderwijs. De in 1934 plaats gehad hebbende opheffing van de betrekking van inspecteur ter beschikking van den algemeenen inspecteur bleek zóó stagnerend te werken op den arbeid van laatstgenoemden functionaris, dat tot weder-aanstelling van een inspecteur ter beschikking moest worden overgegaan, ter compensatie waarvan de betrekking van inspecteur van het Westersch lager onderwijs in het 5de ressort, omvattende de gewesten Celebes en Onderhoorigheden, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Manado, de Molukken en Timor en Onderhoorigheden, werd opgeheven en diens werkzaamheden werden opgedragen aan de in dat ressort geplaatste inspecteerende ambtenaren van het Inlandsch onderwijs. Het gewest Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd toegevoegd aan het 4de ressort Westersch lager onderwijs, terwijl de inspectie van de scholen voor Westersch lager onderwijs in de overige bovengenoemde gewesten werd verricht onderscheidenlijk door den inspecteur van het Inlandsch onderwijs te Makassar en de plaatsvervangende inspecteurs te Manado, Amboina en Koepang.

Krachtens de Toezichtordonnantie Particulier Onderwijs heeft de inspectie van het Westersch lager onderwijs tevens toezicht uit te oefenen op de z.g. wilde scholen. Dit toezicht is sedert de invoering van de H.B.B.L. 1934 zeer tijdroovend geworden, aangezien school voor school moet worden beslist of het onderwijs voldoet aan de (gewijzigde) eischen voor de toekenning van kindertoeelage aan de betrokken ouders-ambtenaren. Het 4-tal inspecteurs van het Westersch lager onderwijs bleek niet in staat naast hun eigen, het vorig jaar door toevoeging van de Mulo-inspectie reeds verzwaarde taak, het bovendien sterk toenemende aantal wilde scholen, dat om vergunning tot naamvoering vraagt, te bezoeken. Hieraan is tegemoetgekomen door toevoeging aan genoemde inspecteurs — voorloopig alleen in de drie ressorten op Java — van een abturiënt eener voormalige hogere kweekschool voor Inlandsche onderwijzers, die speciaal belast is met de zaken betreffende de wilde scholen.

Het plaatselijk toezicht op het Westersch lager onderwijs wordt krachtens art. 33 van het Europeesch Onderwijsreglement (I. S. 1934 n°. 398) uitgeoefend door de Europeesche schoolcommissies, welke luidens art. 34, lid 1, van dat reglement worden ingesteld op plaatsen, waar naar het oordeel van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst aanleiding tot het instellen van een dergelijke commissie bestaat. Nadat terzake met de betrokken Hoofden van gewestelijk bestuur overleg is gepleegd, zijn bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 13 Febr. 1935 op de daarvoor in aanmerking komende plaatsen Europeesche schoolcommissies gevestigd.

Bij Ord. van 1 Maart 1935 (I. S. n°. 90) is o.m. art. 35 van het Europeesch Onderwijsreglement gewijzigd in dier voege, dat in gebieden, waar de bestuurs-hervorming is ingevoerd, de betrokken assistent-residenten in stede van de residenten als voorzitter der Europeesche schoolcommissie optreden.

Bij G.B. 12 Dec. 1934 n°. 21 (Bb. n°. 13374) werd aan de Europeesche en Inlandsche schoolcommissies in de provinciën op Java en Madoera de bevoegd-

heid overgedragen tot het verleen van binnenlandsche verloven of verlengingen daarvan aan leerkrachten bij het Gouvernements Westersch en Inlandsch lager onderwijs.

De bij G.B. 22 April 1933 n°. 10 ingestelde „Adviescommissie voor onderwijs-hervorming” diende 26 Februari 1935 een uitgebreid rapport over haar arbeid in. De eindconclusie van het rapport is, dat de Commissie ten aanzien van de haar gegeven opdracht om na te gaan, of e.q. in hoever het bestaande onderwijsstelsel hervorming behoefde en zoo ja, waarin zoodanige hervorming zou dienen te bestaan, tengevolge van haar samenstelling voor het meerendeel uit vertegenwoordigers van politieke partijen of groepen alsmede door eenige ongunstige factoren, niet in staat is geweest voor de haar voorgelegde vraagstukken een bevredigende oplossing te vinden. Bij G.B. 1 April 1935 n°. 23 is de Commissie onder dankbetuiging voor den door haar verrichten arbeid ontbonden.

De in 1934 (zie Verslag 1935, blz. 222) ingestelde commissie van deskundigen, welke het vraagstuk van de aansluiting tusschen lager en voortgezet onderwijs in zijn vollen omvang in studie zou nemen, kwam niet tijdig gereed met definitieve voorstellen omtrent het toelatingsexamen. Derhalve werd overeenkomstig het advies dier Commissie een voorloopige nieuwe regeling voor de in 1935 te houden toelatingsexamens voor de eerste klassen der hoogere burgerscholen, technische en mulo-scholen en vóórklasse der mulo vastgesteld. De tevoren door de hoofden der lagere scholen af te geven verklaring van geschiktheid werd vervangen door een vragenlijst. Alle leerlingen van Gouvernements-, gesubsidieerde en gelijkwaardig verklaarde scholen konden aan het examen deelnemen, dat uit twee gedeelten bestond. Het eene gedeelte omvatte, wat de vakken Nederlandsche taal, geschiedenis en aardrijkskunde aangaat, een z.g. intelligentie-test, meer in het bijzonder ingesteld op de toetsing van den verstandelijken aanleg der candidaten, terwijl het andere gedeelte meer gericht was op hun parate kennis. Bovendien moesten de candidaten voor het H.B.S.-toelatingsexamen voor Nederlandsch ook het werk maken voor mulo- en technische scholen, hetgeen alleen werd nagezien als de candidaat, na afwijzing voor de H.B.S., toelating tot een van beide genoemde scholen verzocht.

Behalve aan een betere selectie met betrekking tot den aanleg der leerlingen voor het volgen van voortgezet onderwijs, deed zich de laatste jaren meer en meer de behoefte gevoelen aan een doelbewuste ontwikkeling van het verantwoordelijkheidsgevoel en den gemeenschapszin der jeugd. Het wangedrag, waaraan o. m. een deel der schooljeugd zich schuldig maakt en waarvan het karakter varieert van kwajongensachtige baldadigheid tot misdadige uitpattingen, heeft aanleiding gegeven tot verscherpte maatregelen met betrekking tot de verwijdering van leerlingen. Bij het rondschrijven van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 29 Oct. 1934 is bekend gemaakt, dat in de toekomst bij den overgang het gedrag der leerlingen — zoowel in als buiten de school — zwaarder dan tevoren dient te wegen bij de beantwoording van de vraag, of een niet-bevorderde leerling al dan niet verwijderd moet worden, terwijl wangedrag buiten de school de daders aan de strengste straffen — tot algeheele verwijdering van school toe — blootstelt.

De vraag, op welke wijze bij de opvoeding meer en beter samenwerking kan worden verkregen tusschen school en gezin, heeft geleid tot de instelling bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 8 Aug. 1935 van een Jeugdwerk-Commissie, welke tot taak heeft te overwegen, welke maatregelen kunnen worden getroffen om plaatselijk georganiseerde jeugdontwikkeling en ontspanning te stimuleeren en te vergemakkelijken door regelmatige uitwisseling van opgedane ervaringen op dit gebied.

Bij circulaire van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 19 Juli 1935 zijn nieuwe richtlijnen gegeven voor het verleen van faciliteiten bij de studie, met name vrijstelling dan wel vermindering van schoolgeld, teneinde deze studievoorrechten aan die leerlingen te kunnen toekennen, die daarvoor met het oog op hun capaciteiten het meest in aanmerking komen, maar daarnaast zich ook door grooten ijver en een goed gedrag zoodanige gunst waardig betoonen.

Teneinde eenerzijds de schoolhoofden met het oog op hun verzwaarde taak

tengevolge van de versoering der personeelsformaties te ontlasten van hun bemoeienis met de inning van schoolgelden, anderzijds het vaak ter sprake gebrachte bezwaar tegen het betrekken van kinderen in de schoolgeldinning te ondervangen, is met ingang van 1 Januari 1935 op een aantal scholen van verschillend type op Java en Madoera een proef genomen met een in overleg met den Postdienst ontworpen nieuwe regeling voor de inning van het schoolgeld door genoemden dienst. Deze proef had een vlot verloop, terwijl de schoolgeldachterstand een gunstiger beeld vertoonde in vergelijking met de resultaten over hetzelfde tijdvak in 1934. Met het oog op deze gunstige resultaten is besloten de toepassing der nieuwe werkwijze geleidelijk uit te breiden. Bij den aanvang van het schooljaar 1935/1936 werden daarin betrokken *alle* scholen voor Westersch lager onderwijs en Mulo in West-Java, benevens een aantal scholen van verschillend type in Midden- en Oost-Java. De P.T.T.-dienst ontvangt voor zijn bemoeienis 1 % van het bedrag aan te innen schoolgelden.

In navolging van Nederland is met ingang van 1 Augustus 1935 de nieuwe schrijfwijze van de Nederlandsche taal op alle Gouvernementsscholen in Nederlandsch-Indië ingevoerd, terwijl aan de Schoolbesturen, die van Landswege gesubsidieerde scholen onderhouden, is verzoekt eenzelfde gedragslijn te volgen.

Naar aanleiding van de in Nederland noodzakelijk gebleken maatregelen ter bescherming van schoolkinderen tegen de gevolgen van besmettelijke ziekten onder het onderwijdend personeel, waarbij meer in het bijzonder het oog is gericht op de tuberculose, is in overleg met den Dienst voor Volksgezondheid de wenschelijkheid overwogen van een soortgelijke voorziening in Indië. Een terzake ingesteld onderzoek heeft uitgewezen, dat zich inderdaad onder de leerkrachten op de Inlandsche en Hollandsch-Inlandsche scholen vele slachtoffers van deze ziekte bevinden. Aangezien echter nog niet over voldoende gegevens wordt beschikt omtrent den aard en speciaal over den omvang van deze gevaarlijke volksziekte, zijn voorloopig de meest voor de hand liggende maatregelen getroffen ter voorkoming van verspreiding daarvan op de scholen. Behalve een uitgebreide campagne tot voorlichting van leerkrachten, ouders en leerlingen zelve, is voor de aanstelling in vasten dienst van personeel van niet-Europeeschen landaard, dat tot dusver niet aan keuring onderworpen was, zoodanige keuring verplicht gesteld. Bij het volksonderwijs met zijn meer wisselend personeel is het medisch onderzoek zelfs uitgebreid tot alle gevallen, waarin een leerkracht zijn ambt, hetzij in vasten, hetzij in tijdelijken dienst, aanvaardt. Met het oog op de daaraan verbonden kosten is deze maatregel voorloopig alleen voor Java en Madoera getroffen; blijkt de uitvoering ervan geen moeilijkheden op te leveren en financieel te dragen te zijn, dan zullen t. z. t. ook de Buitengewesten daarin worden betrokken.

Naast deze voorziening ten aanzien van het in dienst zijnd personeel zal voortaan scherper medisch toezicht worden uitgeoefend op de opleidingsinrichtingen voor onderwijzers van inheemschen landaard, waarvoor uiteraard ook de medewerking van de particuliere schoolcorporaties is ingeroepen. Behalve een geneeskundige keuring vóór de toelating is een herkeuring na 2 jaren voorgeschreven, van het resultaat waarvan de vergunning tot voltooiing van de studie zal afhangen.

Bij G.B. 12 Jan. 1934 n°. 24 (Bb. n°. 13150) is bepaald, dat de Directeur van Onderwijs en Eeredienst onder door hem te bepalen voorwaarden aan gewezen leerlingen eener Hollandsch-Inlandsche kweekschool, die het onderwijs in de hoogste klasse dier school gedurende ten minste één schooljaar hebben gevolgd, doch voor het examen van onderwijzer(es) zijn afgewezen, een verklaring volgens een door hem vastgesteld model kan afgeven, welke den houder daarvan benoembaar maakt tot alle betrekkingen, waartoe bezitters van het diploma verworven aan een der sedert opgeheven kweekscholen voor de vorming van Inlandsche onderwijzers kunnen worden aangesteld. Een zelfde maatregel werd bij G.B. 21 April 1934 n°. 24 (Bb. n°. 13232) getroffen ten aanzien van de gewezen leerlingen der Hollandsch-Chineesche kweekschool, die in hetzelfde geval verkeerden. Deze maatregelen zijn zoowel in het belang van de betrokkenen als van het Land en van het onderwijs, aangezien thans van de met inspanning en met

niet onbelangrijke geldelijke offers van Landswege verkregen kundigheden en geschiktheid voor het geven van onderwijs van deze kandidaten alsnog profijt kan worden getrokken. Als voorwaarde voor de uitreiking van bovenbedoelde verklaring geldt, dat de betrokkenen voor het practisch lesgeven een voldoende cijfer moeten hebben behaald.

Zooals in het vorig Verslag (blz. 232) is vermeld, vallen gedurende de zesjarige opleiding aan de Hollandsch-Inlandsche en Hollandsch-Chineesche kweekscholen vele leerlingen af, voor wie de volledige studie te zwaar blijkt te zijn, doch die niettemin getoond hebben wel onderwijscapaciteiten te bezitten. Teneinde ook deze personen voor het onderwijs te behouden, werd aan den in opzet eenigszins gewijzigden onderbouw van genoemde kweekscholen een éénjarige vervolgcursus, tevens eindklasse verbonden, welker abituriënten het diploma van Inlandsch e.q. Chineesch onderwijzer kunnen behalen. Deze nieuwe bevoegdheden zijn bij Ord. van 4 Juni 1935 (I. S. n°. 245) aan art. 2 van het aktenreglement (I. S. 1934 n°. 399) toegevoegd. Bij deze ordonnantie is tevens de mogelijkheid geopend om de akte van Inlandsch e.q. Chineesch onderwijzer uit te reiken aan de hoogerbedoelde leerlingen eener Hollandsch-Inlandsche of Hollandsch-Chineesche kweekschool, die het onderwijzersdiploma niet hebben behaald.

2a. Inlandsch onderwijs.

Volksonderwijs. Ondanks de omzetting van de 1500 volledige scholen, bedroeg de aanvullende subsidie voor het openbaar volksonderwijs in 1935 slechts f 26 288 meer dan in 1934. Dit gunstige resultaat is het gevolg van de nieuwe wijze van financiering van dit onderwijs, waarbij steeds meer wordt aangedrongen op zelfbekostiging en bij voortdurend gestreefd wordt naar beperking van de materiele uitgaven, vooral bij de vernieuwing van scholen, welke tegenwoordig wordt uitgevoerd aan de hand van een vastgesteld werkplan, terwijl ook de verlaagde salarissubsidienormen, de aanpassing daarvan aan de regionale bezoldigingsregeling en het aandringen op betaling van een redelijk schoolgeld het hunne tot bezuiniging hebben bijgedragen.

Tegenover deze meerdere uitgaaf voor het volksonderwijs staat een grotere bezuiniging op den post Inlandsche scholen der 2de klasse.

Het schoolfondsbeheer werkt uitstekend. In eenige regentschappen op Java en in sommige streken in de Buitengewesten is een vaste verhooging der inkomsten bereikt door algemeene bijdragen van f 0,25 tot f 0,50 per jaar, geïnd in termijnen, waardoor de druk gering is en minder wordt gevoeld.

Ook van de zijde van het bijzonder onderwijs werden over de werking van het schoolfondsbeheer weinig klachten ontvangen. In de residentie Tapanoeli, waar het oprichten van schoolfondsen geen voortgang kon vinden, aangezien gewacht moest worden op de instelling van Inheemsche gemeenschappen met eigen geldmiddelen, werd een afrekening bereikt op basis van een gemiddeld schoolgeld van 7 cent per leerling per maand op de volksscholen der Rijnsche Zending (in 1934 was die basis 5 cent).

Omtrent het leerlingen-minimum voor de gesubsidieerde bijzondere volksscholen in verschillende gebieden van de residentie Manado zie men Bb. n°. 13556.

Het gebruik van de landstaal als voertaal bij het volksonderwijs had de bijzondere aandacht van de ressortsinspecteurs. In het Minangkabausche en in Atjeh werd het onderwijs in de landstaal doorgevoerd in de 3de klasse. In Atjeh, waar eerst tamelijk veel tegenwerking werd ondervonden, is thans niet veel meer daarvan te merken; zelfs is dit jaar het aantal volksscholen met Atjehsch als voertaal op verzoek van enkele volkshoofden uitgebreid.

Ook de corporaties, welke gesubsidieerde volksscholen onderhouden, beginnen belangstelling aan den dag te leggen voor de invoering van de landstaal als leertaal. Van de Gereformeerde Zending op Soemba zijn binnenkort de eerste schoolboeken in het Soembaasch te verwachten.

Ook werd een begin gemaakt met de verbetering van de leermethodes, waarvoor een speciale ambtenaar aan den algemeenen Inspecteur is toegevoegd.

Sterk verouderde boekjes worden niet meer herdrukt, maar zooveel mogelijk door nieuwe vervangen.

De vrees, dat door de omzetting het peil op de volksscholen, welke als onderbouw van de vroegere volledige scholen werden gehandhaafd, zou dalen, is niet bewaarheid.

Uitbreiding vond noch bij het openbaar noch bij het bijzonder volksonderwijs plaats; daarentegen moesten sommige bijzondere scholen gesloten worden als gevolg van de thans twee volle jaren van kracht zijnde uitvoeringsvoorschriften, die voor enkele streken in de Molukken eenige moderatie moesten ondergaan (I. S. 1935 n°. 556).

Standaardonderwijs. Behoudens de volledige scholen in de stadsgemeenten Buitenzorg, Bandoeng en Semarang, een 17-tal scholen in de Molukken en enkele leerscholen bij normaalscholen, waren aan het einde van het schooljaar 1934/1935 alle openbare volledige Inlandsche scholen der 2de klasse omgezet. Ook bij het bijzonder onderwijs werd met de omzetting voortgegaan, doch deze zal eerst aan het einde van het volgende schooljaar zijn voltooid.

De organisatie van het onderwijs in landbouwkunde werd ter hand genomen met het oog op een definitieve regeling na een proeftijd van 6 jaren. Voorts werd een Taalcommissie ingesteld om een onderzoek in te stellen naar een betere methodiek voor het onderwijs in het Nederlandsch op de standaardscholen met Nederlandsch en op de meisjesvervolgenscholen, welk onderzoek zich o.a. bezig houdt met een selectie der woorden naar gelang van hunne frequentie.

De schoolgeldheffing baarde groote zorg tengevolge van de voortschrijdende economische depressie. Het op 1 Augustus 1934 ingevoerd nieuw tarief voor de standaardscholen met Nederlandsch en de meisjesvervolgenscholen (I. S. 1934 n°. 33) bleek al spoedig niet onverkort te kunnen worden toegepast. Om te voorkomen, dat tengevolge van het verloop der leerlingen scholen zouden moeten worden gesloten, werd in de nieuwe schoolgeldregeling eenige verzachting aangebracht. Aan het einde van het schooljaar 1934/1935 bleek enerzijds, dat de toegestane verzachting haar gunstigen invloed niet had gemist, anderzijds, dat met het oog op de geldschaarschte onder de Inheemsche bevolking de tijd nog niet was gekomen om de nieuwe regeling in haar volle zwaarte toe te passen. De Directeur van Onderwijs en Eeredienst werd dan ook gemachtigd, na overleg met de betrokken Hoofden van gewestelijk bestuur, in bijzondere gevallen van de vastgestelde tarieven af te wijken (I. S. 1935 n°. 405).

Het standaardonderwijs werd met een enkele meisjesvervolgsschool uitgebreid, terwijl wederom aan een 20-tal vervolgenscholen een 6de klasse met onderwijs in landbouwricting werd toegevoegd.

Leermiddelenvoorziening. Teneinde in de leermiddelenvoorziening bij het Inlandsch onderwijs meer uniformiteit te brengen, werden bij het rondschrijven van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 17 Juli 1934 aan de inspecteurs van het Inlandsch onderwijs algemeene richtlijnen gegeven voor de aanvraag van leermiddelen ten behoeve van de scholen in hun ressort. Aangezien van sommige leerboeken, welke in de laatste jaren in mindere mate werden aangevraagd, naar gelang voor het betrokken ressort betere boekjes beschikbaar werden gesteld, nog belangrijke hoeveelheden bij 's Lands Depôt van leermiddelen aanwezig zijn, zal voortaan tot aankoop van nieuwe leerboeken en aanvulling met nieuwe methodes alleen worden besloten, indien de voorraad oudere maar nog alleszins bruikbare leermiddelen is opgebruikt.

2b. Westersch lager onderwijs.

De resultaten van het onderwijs op de *Europeesche lagere scholen* waren in 1934/35 over het algemeen bevredigend. Wat het openbaar onderwijs betreft, zou op vele kleine plaatsen in het binnenland, waar thans nog op de daar aanwezige Europeesche lagere school het leerplan eener eerste school gevolgd wordt, beter het leerplan eener tweede school gevolgd kunnen worden, aangezien zich onder de leerlingen op dergelijke plaatsen velen bevinden, voor wie het Nederlandsch in

feite niet de omgangstaal is. Met het oog op de zich voordoende groote verschillen in actieve en passieve taalbeheersching onder de leerlingen der Europeesche school zal de kwestie der toelating tot deze onderwijsinrichting opnieuw in algemeen verband onder de oogen moeten worden gezien.

In aansluiting bij het aan het begin van het schooljaar 1932/1933 ingevoerde nieuwe leerplan voor de eerste tot en met derde klasse der *Hollandsch-Inlandsche school* (Bb. n°. 12856) is met ingang van het schooljaar 1935/1936 een aanvang gemaakt met het nieuwe leerplan voor de overige klassen (Bb. n°. 13262). Het nieuwe leerplan voldoet aan de daaraan gestelde verwachtingen; het onderwijs in de laagste klassen der *Hollandsch-Inlandsche* en speciale scholen met de landstaal als voertaal, gegeven door abiturienten der normaalscholen voor Inlandsche hulponderwijzers, leverde gunstige resultaten. Dit is in hoofdzaak te danken aan de toegepaste selectie onder genoemde normalisten, van wie thans de besten bij het *Hollandsch-Inlandsch* onderwijs werkzaam zijn. Door een op deze wijze geleidelijk en met de noodige voorzichtigheid voortgezette indianisatie ondervindt het onderwijs op de *Hollandsch-Inlandsche school* geen nadeel; het peil van dat onderwijs was dan ook over de geheele linie bevredigend te noemen.

De nieuwe taalmethode „Nieuwenhuis en van der Laak”, welke thans in alle klassen der *Hollandsch-Inlandsche school* is ingevoerd, heeft niet alleen de zoo noodige eenheid in taal- en spreekonderwijs gebracht, doch tevens dat onderwijs in moderner en betere banen geleid.

Bij de *schakelscholen* werd bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 14 Mei 1934 (Bb. n°. 13263) met ingang van het schooljaar 1934/1935 eveneens een nieuw leerplan ingevoerd. Het peil van het onderwijs op deze scholen is iets dalende, doordat bij het aannemen van leerlingen tengevolge van het geringer aantal aanmeldingen een minder scherpe selectie dan tevoren moet worden toegepast. Een en ander houdt verband met de verminderde economische draagkracht der bevolking.

De Rooms-katholieke schakelschool te Ende (Flores) moest wegens het niet meer voldoen aan haar bestemming, aan het einde van het schooljaar 1934/1935 worden opgeheven.

Voorts is met ingang van 1 Augustus 1935 bij de *Depoksche School* en de *speciale Ambonsche scholen* voor kinderen van Inlandsche militairen — evenals het vorig jaar bij de overige scholen voor Westersch lager onderwijs — de tien termijnen-regeling voor de inning van het schoolgeld ingevoerd (I. S. 1935 n°. 406).

Bij de *Hollandsch-Chineesche scholen* ondervindt de doorvoering van de nieuwe personeelsformatie eenige vertraging tengevolge van het gebrek aan Chineesche leerkrachten voor de lagere klassen. Door de opleiding voor Chineesch onderwijzer, vermeld in paragraaf 1, zal getracht worden hieraan tegemoet te komen. Het peil van het onderwijs op deze scholen is over het geheel bevredigend.

Wilde scholen. Tengevolge van de Toezichtordonnantie particulier onderwijs is het toezicht op deze scholen intensiever geworden. In de eerste helft van 1935 werden er meer dan 200 bezocht of geïnspecteerd, terwijl ongeveer de helft van dit aantal vergunning verkreeg een benaming te voeren, welke overeenkomt met die, welke voor de geheel of gedeeltelijk uit 's Lands kas bekostigde scholen wordt gebezigd.

Er valt een snelle groei van deze scholen te constateeren, doch anderzijds ook veelvuldige mutatie; sommige scholen hebben een zeer kortstondig bestaan, doch worden weer even spoedig door andere vervangen. De verklaring van de groote toename dezer scholen moet in verschillende richting worden gezocht. Eenerzijds worden zij gebruikt als winstgevend bedrijf, waarin tal van jonge, pas afgestudeerde leerkrachten, die geen plaatsing bij het Gouvernements- of gesubsidieerd onderwijs kunnen krijgen, een bescheiden onderkomen vinden. Anderzijds staat sommigen promotors dezer onderwijsinrichtingen naast het streven om de leerlingen een gelijkwaardige opleiding te geven als die, welke op Gouvernements- en gesubsidieerde scholen verkregen wordt, godsdienstige propaganda voor oogen, terwijl nog weer anderen zich op het standpunt stellen, dat het onderwijs in de eerste plaats moet zijn ingesteld op het eigen (Oostersche) milieu.

Naast het groote aantal onbevoegde en nog zeer onervaren leerkrachten, dat bij de wilde scholen werkzaam is, neemt het aantal bevoegden geleidelijk toe, zoodat op den duur het gehalte van dit corps beter wordt, hetgeen het peil van het onderwijs ten goede zal komen. De resultaten van dit onderwijs loopen sterk uiteen.

Bij het begin van het schooljaar 1934/1935 moest een aantal Gouvernements-scholen voor Westersch lager onderwijs worden gesloten: 2 Europeesche lagere, een speciale en 9 schakelscholen; bij het bijzonder onderwijs werd, zooals hiervóór reeds vermeld, één schakelschool opgeheven. De belangstelling voor de Maleische namiddagleergangen bij Hollandsch-Inlandsche en schakelscholen is, blijkens de vermindering van het aantal dezer leergangen, sterk achteruitgegaan.

Tenslotte wordt nog opgemerkt, dat de laatste jaren op verschillende scholen proeven zijn genomen met nieuwe onderwijsmethoden. Zoo werd bij de 2de openbare Hollandsch-Inlandsche school te Bandoeng gedurende de schooljaren 1933/1934 en 1934/1935 het totaliteits- en project-onderwijs ingevoerd. Totaliteits-onderwijs werd gegeven in de eerste tot en met derde klasse als voorbereiding voor het project-onderwijs in de hogere leerjaren. Hoewel bij deze proefneming gebleken is, dat deze methode goede zijden heeft, is voorshands van een algemeene doorvoering geen sprake, aangezien zij te hooge eischen stelt aan de leerkrachten en men bovendien nog niet over de vereischte leermiddelen beschikt. De proefneming bij de 2de Hollandsch-Inlandsche school te Bandoeng is derhalve gestaakt, doch met het projectie-onderwijs niet als systeem, doch als methode voor herhaling van de stof, worden thans de proeven voortgezet.

Voorts zijn proeven genomen met de globaalmethode voor lees- en schrijf-onderwijs. Hoewel de resultaten daarvan nog niet in alle opzichten bevredigend zijn, hetgeen ten deele moet worden toegeschreven aan onervarenheid van het personeel in het werken met deze methode, worden ook deze proeven op verschillende scholen voortgezet.

2c. Meer uitgebreid lager onderwijs.

Het aantal mulo-scholen bleef gedurende het schooljaar 1934/1935 zoowel bij het Gouvernements- als bij het gesubsidieerd onderwijs constant. Bij de toelating van leerlingen had geen contingentering plaats; zij die aanspraak op toelating konden doen gelden, konden ook worden geplaatst. Het gehalte der mulo-leerlingen is evenwel iets dalende tengevolge van de in vorige jaren plaats gehad hebbende toelating van abituriënten van Hollandsch-Inlandsche en Hollandsch-Chineesche scholen op een schoolverklaring tot de eerste klasse der mulo, waardoor deze leerlingen het voor hen zoo noodige onderwijs in de vóórklasse misten. Hoewel het aantal leerlingen, dat aan het einde van het schooljaar 1934/1935 uit de eerste klasse der mulo-scholen moest worden verwijderd wegens ongeschiktheid om voortgezet onderwijs te volgen, aantoonde, dat ondanks het in 1934 wederingesteld toelatingsexamen voor de eerste klassen, deze nog geenszins bevolkt zijn door bij uitstek geselecteerde leerlingen, mag toch worden aangenomen, dat het percentage leerlingen, dat ongeschikt is voor dit onderwijs door de invoering van dat examen zal verminderen. Zooals hiervóór reeds vermeld, is dan ook in 1935 de toelating tot de vóórklasse op een verklaring van het schoolhoofd eveneens vervangen door een toelatingsexamen.

Aan de Gouvernements mulo-school te Batavia is in verband met de toenemende vraag naar onderwijs in stenografie aan mulo-leerlingen, gedurende het tijdvak 1 October 1933 tot 30 Juni 1934 bij wijze van proef onderwijs gegeven in dat vak. Bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 26 Mei 1934 werd daarop een commissie ingesteld om een onderzoek in te stellen naar de resultaten van het gegeven onderwijs en naar de waarde, welke de stenografie als leervak kan hebben voor de A-afdeelingen der mulo-scholen. Naar aanleiding van het door die commissie uitgebrachte gunstige rapport is bij G.B. 3 Oct. 1934 n°. 26 (I. S. n°. 575) de stenografie als facultatief leervak op de mulo-scholen ingevoerd. Om financieele redenen zal dit vak slechts voorloopig op die scholen

worden onderwezen, waar het door een daarvoor bevoegde aan de school verbonden leerkracht kan geschieden.

Het aantal scholen, waaraan stenografie werd onderwezen, nam dit cursusjaar toe; evenwel werd het gemis gevoeld aan een goed leerboek voor dit vak.

Onder de meisjes van de A-afdeeling, voor wie een der vakken boekhouden of handwerken verplicht is, valt een voortdurende afnemning van de belangstelling voor handwerken te constateeren; in de meeste gevallen wordt boekhouden als verplicht vak gekozen.

Het peil van het onderwijs in de A-afdeeling is over het geheel niet bevredigend; ook de eindexamen-resultaten waren dit jaar niet gunstig. Een en ander moet in hoofdzaak worden toegeschreven aan de reeds in het vorig Verslag (blz. 227) gereleveerde omstandigheid, dat op deze afdeeling eenigszins het stempel van minderwaardigheid ligt, tengevolge waarvan vele leerlingen, die feitelijk naar hun aanleg in deze afdeeling thuishooren, niettemin de B-afdeeling verkiezen te volgen, waar zij een remmende werking uitoefenen op het onderwijs-tempo. In de publieke opinie omtrent de A-afdeeling valt wel eenige kentering te bespeuren, doch niettemin zullen maatregelen dienen te worden genomen om tot hoogere en meer juiste waardeering van deze afdeeling te geraken.

De bij het begin van het schooljaar 1934/1935 ingevoerde nieuwe taalmethode „Leertouwer en Dalmijn” heeft eenheid in het onderwijs in de Nederlandsche taal op de mulo-scholen gebracht; een gefundeerd oordeel over de resultaten van deze methode kan nog niet worden uitgesproken.

Bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 20 April 1935 (Bb. n°. 13526) is een wijziging aangebracht in de geldende normen voor het eindexamen der mulo-scholen. Tot dusver werd dit eindexamen voor geheel Indië afgenomen in een 25-tal ressorten. Voor de kleinere plaatsen verkreeg het examen hierdoor meer het karakter van een schoolexamen, terwijl het voor de hoofdplaatsen, waar voor de verschillende scholen slechts één commissie werd benoemd, meer het karakter van een staatsexamen droeg, hetgeen aanleiding gaf tot verschil in waardeering van de candidaten. Ter verkrijging van meer eenheid voor geheel Indië ligt het in de bedoeling de eindexamenregeling in haar geheel te herzien: voor de verschillende vakken zal bij het schriftelijk examen een dubbel stel werk worden opgegeven, voor de correctie van het schriftelijk werk zullen door de algemeene inspectie bindende normen worden voorgeschreven, het mondeling examen wordt beperkt tot de vakken Nederlandsch en Engelsch, terwijl de examenkringen zooveel mogelijk zullen worden geconcentreerd in de grootere plaatsen.

2d. Middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs.

In den cursus 1934/1935 werd aan eenige scholen een proef genomen met het geven van onderwijs in gemeenschapszin. Voorloopig werd dit onderwijs in speciale lessen buiten den gewonen rooster om gegeven, doch de inspectie is tot de conclusie gekomen, dat het meer effect zal sorteeren als het ingevlochten wordt in de gewone lessen. De vakken die zich in het bijzonder daartoe leenen zijn: geschiedenis, aardrijkskunde, staatsinrichting en staathuishoudkunde.

Hoogere burgerscholen met 3-jarigen cursus. Het aantal dezer uitsluitend gesubsidieerde en voor meisjes bestemde scholen bleef 5. Er bestaat te Batavia nog een 3-jarige hoogere burgerschool voor jongens, uitgaande van de Carpentier Alting-Stichting, doch deze is meer aan te merken als een mulo-school.

Het aantal leerlingen der 3-jarige meisjes hoogere burgerscholen neemt geleidelijk toe; het verloop was iets hooger dan vorige jaren en de eindexamen-resultaten waren iets minder gunstig dan verleden jaar.

Hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus. Om het nuttig effect van het onderwijs aan de literair-economische afdeeling der hoogere burgerscholen te verhoogen, is deze opleiding met inachtneming van de eischen door de Nederlandsche wet op het middelbaar onderwijs aan de hoogere burgerschool — afdeeling A gesteld, in meer economische richting uitgebouwd en in meerdere mate aangepast

aan de behoeften van handel en bedrijf. De splitsing van de hogere burgerschool in een A- en B-afdeeling moest daarvoor na de 2de klasse mogelijk worden gemaakt. Deze wijziging in het reglement op de hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus, aangebracht bij G.B. 7 Mei 1935 n°. 36 (Bb. n°. 13527), heeft tevens de concordantie met Nederland, waar de splitsing eveneens na het 2de studiejaar mogelijk is, bewerkstelligd.

Voor wijziging van de regeling betreffende het deelnemen aan het eindexamen der hogere burgerscholen met 5-jarigen leergang afd. B door niet-leerlingen eener zoodanige school zie men Bb. n°. 13520.

In 1935 hadden voor het eerst de eindexamens volledig plaats volgens de in het begin van 1934 ingevoerde nieuwe examenreglementen, waarbij mechanica een verplicht vak werd en de mogelijkheid werd geopend voor de vakken geschiedenis, aardrijkskunde en staathuishoudkunde vrijstelling van het mondeling gedeelte te verkrijgen.

De toeneming van het aantal leerlingen is bij deze scholen tot staan gekomen, terwijl het verloop, dat in vroeger jaren betrekkelijk gering was, steeds toeneemt. Het percentage meisjesleerlingen is dalende; alleen te Medan, waar nog geen inrichtingen van voortgezet onderwijs voor meisjes bestaan, is dit percentage nog hoog. Het percentage niet-Europeesche leerlingen is weer toegenomen, zoodat de vermindering van het totaal aantal leerlingen voornamelijk op rekening van het Europeesche element komt.

De toepassing van de nieuwe verwijderingsvoorschriften bleek van gunstigen invloed te zijn op den ijver en de prestaties der leerlingen; de resultaten waren dit schooljaar alleszins gunstig, terwijl het aantal leerlingen, dat wegens gebrek aan aanleg verwijderd moest worden, geringer was dan verleden jaar.

De schoolverenigingen verheugen zich in toenemende belangstelling. Aan de hogere burgerschool-algemeene middelbare school te Malang werd een studiefonds opgericht, waaraan de leeraren contribueeren; doel van dit fonds is het verschaffen van steun aan goede leerlingen, die door benarde financieele omstandigheden de studie zouden moeten staken. De tot dusver bereikte resultaten zijn bemoedigend.

Door de combinatie van hogere burgerschool en algemeene middelbare school op enkele plaatsen in het aantal leerkrachten bij deze scholen niet voor elk type afzonderlijk op te geven. Bij het begin van den cursus waren bij het Gouvernements onderwijs 248 leerkrachten werkzaam, onder wie 32 vrouwelijke.

Algemeene middelbare scholen. Het programma voor het eindexamen der Afd. A II (Westersch-klassieke afdeeling) der algemeene middelbare school is gewijzigd (Bb. n°. 13522).

Bij de Gouvernements algemeene middelbare scholen valt dit schooljaar een stilstand en zelfs een kleine achteruitgang in het aantal leerlingen te constateeren. Op de B-afdeelingen is het percentage Europeesche en Chineesche leerlingen ongeveer gelijk; op de A I-afdeeling zit het grootste aantal Inheemsche leerlingen. Het percentage vrouwelijke leerlingen is iets toegenomen, doch blijft nog altijd veel kleiner dan op de hogere burgerscholen.

Voor wijziging van de regeling betreffende het deelnemen aan het eindexamen van de wis- en natuurkundige afdeeling (B) der algemeene middelbare school door niet-leerlingen eener zoodanige school zie men Bb. n°. 13521.

Het onderwijs in de talen vindt eenige belemmering in de gebrekkige beheersching van het Nederlandsch door vele Inheemsche leerlingen, hetgeen er niet op verbetert door hun neiging om het Nederlandsch in den onderlingen omgang niet als voertaal te bezigen.

De resultaten der algemeene middelbare scholen zijn voor de eerste en tweede klassen dit jaar beter dan in de voorafgegane jaren; ook bij de eindexamens der A-afdeelingen zijn betere resultaten bereikt dan tevoren. Het aantal abiturienten, dat van plan is in Nederland verder te studeeren, is sterk afgenomen, terwijl het aantal dergenen, wier bestemming onbekend is, steeds toeneemt.

De schoolverenigingen leidden een bloeiend bestaan en gaven verschillende goed geslaagde uitvoeringen.

Ten aanzien van de bijzondere algemeene middelbare scholen geldt hetzelfde als hiervóór voor de openbare is vermeld.

Lycea. De beide bijzondere lycea te Batavia en te Bandoeng zijn thans vol-groeid. Te beginnen met het schooljaar 1934/1935 is aan het Bataviaasch Lyceum der Carpentier Alting-Stichting een 4de klasse A-afdeeling van de hoogere burgerschool verbonden. Bij het Christelijk Lyceum bestaat nog uitsluitend de hoogere burgerschool B-afdeeling, hoewel de mogelijkheid van het openen eener A-afdeeling in beschouwing is genomen.

Er blijft aan deze scholen nog steeds een gestadige groei van het leerlingen-aantal waar te nemen, waarvan het grootste percentage uit meisjes bestaat, voor wie de gymnasiale opleiding groote aantrekkingskracht schijnt te bezitten. Tegenover dezen groei staat evenwel ook een toenemend verloop.

Het Christelijk Lyceum kreeg een sportveld, zoodat met ingang van den cursus 1935/1936 op deze school ook onderwijs in lichamelijke oefening zal worden gegeven.

Aan de lycea zijn, evenals aan de hoogere burgerscholen en algemeene middelbare scholen, schoolverenigingen verbonden, waarin de leerlingen elkaar ook buiten het schoolverband nader kunnen leeren kennen. Voorts werden, evenals op de genoemde andere onderwijsinrichtingen, met de leerlingen lezingen en filmvoorstellingen bijgewoond, alsmede verschillende excursies gehouden.

Bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 7 Mei 1935 (Bb. n°. 13528) werd een nieuw reglement, in overeenstemming met het Nederlandsche, voor de eindexamens van daartoe door genoemd Departementshoofd aangewezen gymnasium-afdeelingen van bijzondere lycea vastgesteld.

3a. Opleiding van onderwijskrachten.

I. *Met een inheemsche taal als voertaal.*

De bestaande opleidingen voor volksonderwijzer werkten regelmatig door; nieuwe cursussen werden niet geopend. Een reorganisatie van deze opleiding is in overweging.

Van de 11 Gouvernements-normaalscholen, welke bij het begin van het schooljaar 1934/1935 aanwezig waren, zijn er aan het einde van dat schooljaar 6 opgeheven, namelijk de jongensnormaalscholen te Garoet, Poerwokerto, Blitar, Djombang en Djember, alsmede de meisjesnormaalschool te Tondano (I. S. 1935 n°. 98). Er zijn thans nog 2 jongensnormaalscholen (Padangpandjang en Makassar) en 3 meisjesnormaalscholen (Padangpandjang, Blitar en Salatiga).

Van de bijzondere normaalscholen werden gesloten de jongensnormaalscholen der Missie te Ambarawa en Tomohon, die der Zending te Jogjakarta, Modjokerto en Koeranga en die van de Vereeniging Moehammadijah te Soerakarta. De meisjesnormaalschool te Bandoeng van de Van Deventer-Stichting en die der Zusters Franciscanessen te Ambarawa blijven nog bestaan, doch ontvangen geen subsidie meer voor nieuw te vormen eerste klassen.

II. *Met de Nederlandsche taal als voertaal.*

De in verband met het bestaand overcompleteet aan leerkrachten voor Westersch lager onderwijs voorgenomen inkrimping der opleiding aan de Hollandsch-Inlandsche en Hollandsch-Chineesche kweekscholen werd voortgezet. Op het einde van het cursusjaar 1933/1934 bestonden van de onderbouwen der Gouvernements Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Soerakarta en Blitar respectievelijk alleen nog een 2de en 3de klasse. De naar de 3de klasse bevorderde vrouwelijke leerlingen van den onderbouw te Soerakarta konden 1 Augustus 1934 allen worden toegelaten tot de Gouvernements meisjes-Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Jogjakarta, terwijl de bevorderde mannelijke leerlingen werden overgenomen door de jongens-Hollandsch-Inlandsche kweekschool aldaar. Van de voor bevordering in aanmerking komende leerlingen van den onderbouw te Blitar

werden slechts enkele geplaatst in de 1ste klasse van den bovenbouw te Bandoeng, welke gevormd werd uit de beste leerlingen van alle nog bestaande hoogste klassen der onderbouwen van Gouvernements Hollandsch-Inlandsche kweekscholen. De overige leerlingen, die wel voor bevordering in aanmerking kwamen, doch door de vorming van slechts één klasse bovenbouw niet konden worden geplaatst, werden in het bezit gesteld van het eindexamen Mulo B, waarmee zij desgewenscht toelating konden krijgen tot een andere inrichting van middelbaar onderwijs.

In verband met de gewijzigde personeelsformatie der Hollandsch-Chineesche scholen werd bij den aanvang van het schooljaar 1934/1935 gerekend op de vorming van twee eerste klassen aan de Gouvernements Hollandsch-Chineesche kweekschool te Meester Cornelis, doch de animo voor deze opleiding bleek wederom zoo gering, dat het aantal geschikte kandidaten nauwelijks voldoende was voor het vormen van één klasse.

Ook ten aanzien van de gesubsidieerde opleidingsinrichtingen werd het standpunt ingenomen, dat met het oog op het bestaand en nog steeds groeiend overcompleet aan leerkrachten voor de Hollandsch-Inlandsche scholen vorming van nieuwe eerste klassen onderbouw niet noodig was. Alleen voor de Christelijke Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Soerakarta, welke onder haar leerlingen steeds tamelijk veel Chineezers telt, werd een uitzondering gemaakt; daar bleek het mogelijk een eerste klasse te vormen, welke in hoofdzaak uit leerlingen van Chineeschen landaard bestond. Aangezien deze opleiding in een bestaande behoefte voorziet, is daarvoor subsidie verleend. De Rooms-katholieke Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Moentilan vormde eveneens een eerste klasse, doch buiten subsidieverband.

Aan de Hollandsch-Chineesche kweekschool te Meester Cornelis was dit jaar voor het eerst een z.g. eindklasse verbonden, waartoe leerlingen werden toegelaten, die niet geschikt waren bevonden om het onderwijs van den bovenbouw met vrucht te volgen en voorts eenige mulo-abituriënten met het B-diploma. De Christelijke Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Soerakarta vormde 2 van deze eindklassen, zonder dat hiervoor subsidie werd verleend. Hoewel de resultaten van de op het eind van den cursus gehouden examens bevredigend konden worden genoemd (van de 83 kandidaten slaagden er 61), is niettemin gebleken, dat de speciale opleiding van deze kandidaten, welke in de praktijk neerkomt op een studieduur van ongeveer 9 maanden, te kort moet worden geacht, in verband waarmee reorganisatie wordt overwogen.

Van de 255 kandidaten voor het onderwijzersexamen behaalden 189 het diploma. Bij deze examens bleek wederom, dat het examenprogramma te weinig omschreven is, zoodat hierin verandering zal worden gebracht.

Aan de niet-geslaagde kandidaten, die voor practisch werken in de leerschool een voldoende cijfer hadden behaald, werd desgewenscht het diploma voor Inlandsch e.q. Chineesch onderwijzer uitgereikt.

De onderbouw van de Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Bandoeng en van die te Fort de Kock, welke beide nog alleen een 3de klasse telden, werden in 1935 opgeheven. Er is thans nog slechts één Gouvernements onderbouw van een Hollandsch-Inlandsche kweekschool, namelijk te Jogjakarta, zoodat ten aanzien van deze onderwijsinrichtingen de voorgenomen inkrimping geheel is bereikt.

Op 1 Augustus 1935 werd aan den onderbouw der school te Jogjakarta een nieuwe eerste klasse toegevoegd. Voor de abituriënten van den onderbouw der meisjes-Hollandsch-Inlandsche kweekschool terzelfder plaatse werden 2 eindklassen gevormd; deze school ging het laatste jaar van haar bestaan in met 2 eindklassen en één 6de klasse. Ook van den bovenbouw der jongens-Hollandsch-Inlandsche kweekschool bleef alleen een 6de klasse over, zoodat aan het einde van den cursus 1935/1936 van de Gouvernements Hollandsch-Inlandsche kweekscholen slechts één onderbouw te Jogjakarta en één bovenbouw te Bandoeng zullen zijn.

Aan de Gouvernements Europeesche kweekschool te Soerabaja, welke bestemd is om geleidelijk te worden opgeheven, werd bij den aanvang van het schooljaar 1934/1935 geen nieuwe eerste klasse gevormd.

Van de 9 bijzondere kweekscholen waren nog slechts de Christelijke kweek-school te Batavia en de kweekschool van het Indo-Europeesch Verbond te Bandoeng gesubsidieerd. Aan beide scholen werd toestemming verleend tot het vormen van een te subsidieeren eerste klasse. Laatstgenoemde kweekschool werd bovendien in het genot gesteld van subsidie voor de z.g. eenjarige opleiding, waarvoor slechts leerlingen in het bezit van het einddiploma eener hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus of dat der algemeene middelbare school worden aangenomen; deze opleiding heeft in de practijk zeer goed voldaan.

Door de tijdelijke stopzetting van de toekenning van studiebeurzen is het aantal mannelijke leerlingen op de Europeesche kweekschool belangrijk gedaald, hetgeen er op wijst, dat de Indische jongen van beter gesitueerde ouders weinig animo heeft voor het onderwijzersambt. De 7 particuliere meisjeskweekscholen werden alle ongesubsidieerd gecontinueerd.

Op het einde van den cursus 1934/1935 bedroeg het aantal leerlingen van de hoogste klasse der Europeesche kweekscholen 280, van wie er 211 slaagden voor het examen van Europeesch onderwijzer.

Voor de opleiding tot de oude hoofdakte bestonden bij den aanvang van het schooljaar 1934/1935 nog slechts de Gouvernements normaalcursussen te Bandoeng en Soerabaja, welke elk alleen een 3de klasse telden. Aan het einde van den cursus zijn beide opleidingen gestaakt.

Voor het volledige examen ter verkrijging van dit diploma, dat werd afgenomen te Bandoeng en te Soerabaja, meldden zich 25 candidaten aan (4 voor het eerste gedeelte, 74 voor het tweede gedeelte en 6 voor het aanvullingsexamen), van wie respectievelijk 7, 2, 43 en 3 slaagden.

Zooals reeds in het vorig Verslag (blz. 233) werd medegedeeld, moest ook de opleiding voor de nieuwe hoofdakte worden ingekrompen, in verband waarmee aan den hoofdakte-cursus, verbonden aan de Christelijke kweekschool te Batavia, geen nieuwe eerste klasse werd toegevoegd. De hoofdakte-cursus der kweekschool van het Indo-Europeesch Verbond vormde nog 2 eerste klassen, waarvan slechts één gesubsidieerd wordt. De particuliere ongesubsidieerde hoofdakte-cursus van de Carpentier Alting-Stichting te Batavia, welke in de avonden gegeven wordt aan leerlingen, die voor het meerendeel overdag werkzaam zijn, bleef volledig bestaan.

De hoofdakte-cursus van de Gouvernements Hollandsch-Inlandsche kweek-school te Bandoeng kreeg een nieuwe eerste klasse, welke uitsluitend leerlingen telde in het bezit van het onderwijzersdiploma. Daarnaast werden evenwel aan genoemde kweekschool, aan de Hollandsch-Chineesche kweekschool te Meester Cornelis en aan de Europeesche kweekschool te Soerabaja voorbereidende cursussen geopend ten behoeve van bezitters van het oude Hollandsche kweekschool- en Hollandsch-Chineesche kweekschool-diploma, waarover in het vorig Verslag reeds een en ander werd medegedeeld. Deze cursussen, welke in de practijk goed bleken te voldoen, telden gezamenlijk 26 leerlingen, die in 1935 allen naar de eerste klasse van den hoofdakte-cursus der Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Bandoeng konden overgaan.

Tot dusver werden eenige op grond van hun aanleg voor Nederlandsch daarvoor in aanmerking komende leerlingen van den hoofdakte-cursus aan de Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Bandoeng tegelijkertijd opgeleid voor de Europeesche hoofdakte. De hiermede opgedane ervaring is van dien aard, dat continuering van deze opleiding niet verantwoord wordt geacht.

Door 121 leerlingen van de verschillende opleidingsinrichtingen voor de hoofdakte werd in 1935 aan het examen voor hoofdonderwijzer deelgenomen. Hiervan slaagden er 78. Het aantal candidaten voor de Europeesche hoofdakte bedroeg 54, van wie er 42 het diploma behaalden.

De tweejarige Gouvernementsopleiding voor de akte middelbaar wiskunde (K I) werd in 1934 niet hervat. In Augustus en October 1934 zijn de Staats-examens ter verkrijging van dat diploma afgenomen. Van de 17 candidaten, die zich voor het schriftelijk examen aanmeldden, trokken zich 3 vóór het mondeling gedeelte terug en slaagden er 8, van wie 7 hun opleiding genoten aan den K I-cursus.

Voor het examen voor de akte middelbaar boekhouden (K XII en Q), gehouden in November en December 1934, meldden zich aan 33 kandidaten, onder wie één vrouwelijke (8 voor het volledige examen en 25 voor het eerste gedeelte). Het diploma werd uitgereikt aan 1 candidaat voor het volledige examen en 1 candidaat voor het tweede gedeelte, terwijl 2 kandidaten voor het eerste gedeelte slaagden.

Het examen voor de akte middelbaar Engelsch A werd in verband met het gering aantal aanmeldingen niet, zooals gewoonlijk, einde 1934 doch in Maart en April 1935 afgenomen. Van de 12 kandidaten, onder wie 3 vrouwelijke, slaagden er 7, van wie 1 vrouwelijke.

3b. Geneeskundig onderwijs.

Mededeelingen omtrent dit onderwijs zijn opgenomen in hoofdstuk V, onder E, betreffende „Gezondheidszorg”.

3c. Nijverheidsonderwijs.

Bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 15 Maart 1935 is een commissie ingesteld, welke de plannen tot instelling van akten van bekwaamheid voor vakonderwijs zal hebben uit te werken.

De reorganisatie van het ambachtsonderwijs had ten doel door de instelling van speciale vervolgcursussen voor verschillende vakken, als die voor chauffeur, rijwielmonteur, metselaar, electricien, meubelmaker, houtsnijder, rietvlechter, enz., dit onderwijs aan te passen aan de behoeften van de Inheemsche bedrijven. Hoewel dit doel in bepaalde opzichten is bereikt, daar die vervolgcursussen hebben geleid tot een voorziening van de Inheemsche maatschappij met geschoolde krachten in vakken, waarvoor tot dusver slechts in de practijk gevormde arbeiders werden gebezigd, of kleine bedrijfjes in het leven hebben geroepen welke tot nog toe slechts in beperkte mate bestonden, is het niettemin wenschelijk gebleken ten opzichte van de aanpassing nog verder te gaan, met name verband te leggen tusschen dit laagste technisch onderwijs en de verschillende takken van het Inheemsche bedrijfsleven. De abiturienten der ambachtsscholen en leergangen zijn nog steeds in hoofdzaak geschikt voor Westersche en semi-Westersche bedrijven en staan als gevolg van hun scholing zoo niet geheel, dan toch zeker eenigszins vreemd tegenover de Inheemsche bedrijven.

In overleg met het Departement van Economische Zaken is nu overwogen op welke wijze hieraan kan worden tegemoetgekomen en is besloten een proef te nemen met de omvorming van een deel van het lager ambachtsonderwijs, ten-einde een nauwer verband tusschen dat onderwijs en het Inheemsche ambacht tot stand te brengen.

In korte trekken komt de proef hierop neer, dat aan de ambachtsonderwijzers een nadere opleiding zal worden gegeven, zoodat zij in staat zijn in een bepaald ambachts-centrum een onderwijs te geven, hetwelk rechtstreeks op de techniek van het uitgeoefende ambacht en de verbetering daarvan is gericht. In de eerste plaats is selectie van voor dit werk geschikte krachten noodig, terwijl na hun speciale opleiding zorgvuldige overweging van de organisatie hunner werkzaamheid noodig is. Als veld voor deze werkzaamheid zullen plaatsen of streken worden gekozen, waar het door de betrokkenen in het bijzonder bestudeerde ambacht een belangrijke plaats in de Inheemsche huishouding inneemt. De nieuwe ambachtsonderwijzer zal daar in nauwe persoonlijke relatie moeten treden met de in zulk een streek en op zijn speciaal gebied bestaande bedrijfjes en als uiterste vertakking moeten fungeren van een voorlichtingsdienst, welke in de eerste jaren evenveel van als aan de betrokken bedrijfjes heeft te leeren. Door een nauw contact tusschen den ambachtsonderwijzer en de betrokken ambtenaren van de afdeling Nijverheid van het Departement van Economische Zaken, zal het mogelijk zijn gegevens te verzamelen, welke hopelijk mede een grondslag kunnen vormen voor de voorlichting en de verbetering van de economische mogelijkheden van het Inheemsche bedrijfsleven.

I. Ambachtsonderwijs.

a. *Met een Inheemsche taal als voertaal.* De reorganisatie van het onderwijs aan de ambachtsleergangen was aan het einde van het vorig cursusjaar voltooid. De éénjarige vervolgcursus voor meubelmakers, volgende op de opleiding voor houtbewerking, blijkt niet geheel te voldoen. De meer ruwe afwerking waaraan de leerlingen gedurende 2 jaren in de afdeling voor houtbewerking gewend zijn geraakt, blijft hen bij in den meubelmakerscursus, waar veel fijner werk moet worden gepresteerd. Het duurt wel eenige maanden vóórdat de leerlingen aan het eigenlijke meubelmaken kunnen beginnen, weshalve besloten is dezen vervolgcursus te vervangen door een 2-jarige opleiding in het meubelvak direct na het doorloopen van de Inlandsche school 2de klasse. Later kan desgewenscht nog een éénjarige vervolgklasse aan deze opleiding worden verbonden.

In Juli 1934 werden de hoofdleergangen te Pekalongan en Magelang in filiaalleergangen van den leergang te Semarang omgezet, terwijl de hoofdleergangen te Paree en te Probolinggo eveneens tot filiaalleergangen respectievelijk van Soerakarta en Soerabaja werden teruggebracht. Intusschen werd vóór het einde van het cursusjaar 1934/1935 de filiaalambachtsleergang te Tasikmalaja wederom in een hoofdleergang omgezet. Tengevolge van deze omzettingen zijn thans nog 14 hoofdleergangen over, terwijl het aantal filiaalleergangen steeg van 19 tot 22.

Alle in het vorig Verslag genoemde bijzondere ambachtsleergangen met een Inheemsche taal als voertaal bleven in bedrijf.

b. *Met Nederlandsch als voertaal.* Was de omzetting van de 2-jarige Nederlandsch sprekende afdeling van den ambachtsleergang te Semarang in een 3-jarige ambachtsschool op 31 Juli 1934 voltooid, de omvorming van de 3-jarige Europeesche ambachtsschool met het oude leerplan te Batavia voltrok zich einde Juli 1935. Gedurende het schooljaar 1934/1935 kwamen aan beide scholen voor het eerst de derde klassen in werking en konden in 1935 voor het eerst eindexamen's worden uitgereikt. Aan het eindexamen namen 119 kandidaten deel, van wie 107 of 90 % het eindexamen verwierven.

Van de laatste derde klasse der oude opleiding (alleen voor de metaalbewerking) te Batavia slaagden alle 25 leerlingen.

Bij het begin van het cursusjaar 1934—1935 werd aan den ambachtsleergang te Medan een afdeling voor Nederlandsch sprekende leerlingen geopend.

Het verloop onder de leerlingen van deze leergangen was dit jaar belangrijk kleiner dan vorige jaren (6 %).

De avondcursus, verbonden aan de gemeentelijke ambachtsschool te Soerabaja, had nog slechts een hoogste klasse met 15 leerlingen, van wie 10 gediplomeerd werden als werktuigkundige.

De nijverheidsschool van het Indo-Europeesch Verbond te Bandoeng telde twee leerjaren met 147 leerlingen (46 bouw- en 101 werktuigkundigen).

Het aantal gesubsidieerde gemeentelijke 2-jarige ambachtsleergangen bleef 3.

II. Technisch onderwijs.

In verband met de geleidelijke omzetting van de Gouvernements technische scholen van een 4-jarige in een 5-jarige opleiding, werd gedurende den cursus 1934/1935 het nieuwe leerplan gevolgd door de eerste drie klassen, terwijl nog een gedeelte der 3de en 4de klassen waren bevolkt door leerlingen van de oude opleiding.

De Koningin Wilhelmina-school te Batavia en de Koningin Emma-school te Soerabaja hadden afdelingen voor bouwkundigen, werktuigkundigen en electro-technici; de Prinses Juliana-school te Jogjakarta omvatte slechts afdelingen voor bouw- en werktuigkundigen, terwijl de technische school te Bandoeng, tot welker opheffing bij G.B. 2 Juni 1933 n°. 20 is besloten, nog slechts uit een 4de klasse werktuigkundigen bestond, die in 1935 werden afgeleverd, waarna de school is gesloten. De aan de Koningin Wilhelmina-school verbonden mijnbouw-

kundige afdeeling leverde eveneens haar laatste abiturienten af en werd in Juli 1935 opgeheven.

Het onderwijs volgens het nieuwe 5-jarige leerplan ontwikkelt zich regelmatig en de verwachtingen omtrent de over 2 jaren af te leveren kandidaten zijn gunstig. De animo voor de bouwkundige afdeeling neemt toe, terwijl die voor de werktuigkundige opleiding minder wordt. Het schijnt, dat de arbeidsmogelijkheden voor de bouwkundigen iets gunstiger zijn dan die voor werktuigkundigen. De electrotechnische afdeeling telt slechts een gering aantal leerlingen.

Bij het begin van het schooljaar 1934/1935 telden de 4 technische scholen tezamen 1296 leerlingen, van wie het grootste percentage (44 %) uit Inheemschen bestond. Het percentage Europeanen is wederom gedaald (41 %).

Ook bij het toelatingsexamen voor de technische scholen werd in 1935 een proef genomen met het onderzoek naar den verstandelijken aanleg van de kandidaten door middel van z.g. intelligentie-tests. Er meldden zich 1165 kandidaten aan, van wie 776 of 66 % slaagden. Een groot gedeelte van deze kandidaten lieten zich evenwel voor andere scholen inschrijven.

De gesubsidieerde technische school te Semarang bestond uit een waterbouwkundige en een werktuigkundige afdeeling. Het aantal leerlingen nam af; het bedroeg bij den aanvang van het schooljaar 1934/1935 107, tegen 194 in 1933.

Oorspronkelijk gaf deze school een 3-jarige opleiding, doch zij is langzamerhand uitgegroeid tot een 4-jarigen cursus. Na de reorganisatie van de Gouvernements technische scholen overweegt het schoolbestuur eveneens een omzetting in een 5-jarige opleiding, waaromtrent evenwel geen overeenstemming met het Departement van Onderwijs en Eeredienst werd bereikt, zoodat dit schooljaar nog niet daartoe werd overgegaan.

Bij G.B. 23 Febr. 1935 n°. 2 (Bb. n°. 13523) is het reglement der ambachtsscholen aangevuld in dier voege, dat ook een electrotechnische afdeeling aan deze scholen kan worden verbonden.

III. *Onderwijs in huishoudelijke vakken.*

Uit bezuinigingsnoodzaak werd een proef genomen met de vereeniging van de betrekking van inspectrice van het huishoudonderwijs met die van directrice van de opleidingsschool voor onderwijzeressen in de huishoudelijke vakken te Batavia. Besloten werd het inspectiebezoek over te dragen aan de inspecteurs van het Westersch lager onderwijs en voor wat de meisjesvervolgsscholen betreft aan die van het Inlandsch onderwijs, doch overigens het toezicht op de uitgaven voor het huishoudonderwijs en de regeling der examens aan de gewezen inspectrice op te dragen, die in Juli 1934 in haar nieuwe functie aan de opleidingsschool werd benoemd. Deze combinatie bleek evenwel veel te zwaar voor één persoon. Bovendien viel als indirect gevolg van de crisis een toenemende behoefte aan op de practijk gericht onderwijs voor meisjes waar te nemen. Het particulier initiatief ontplooidde zich krachtig op dit terrein en op tal van plaatsen werden huishoudscholen opgericht, welke vergunning verzochten den naam van lagere nijverheidsschool te mogen dragen. Het bleek niet mogelijk de inspectie van deze scholen, welke voor het verleenen van bovenbedoelde vergunning krachtens de Toezichtordonnantie op het particulier onderwijs (I. S. 1932 n°. 494) noodzakelijk was, door de inspecteerende ambtenaren van het Westersch en Inlandsch onderwijs te doen plaats hebben, terwijl de voorbereiding der examens in de huishoudelijke vakken begin 1935 de directrice der opleidingsschool geheel aan haar eigenlijke taak bleek te onttrekken. In verband met een en ander werd besloten het toezicht op het huishoudonderwijs wederom aan een afzonderlijke vrouwelijke kracht op te dragen.

Onder het nieuwe deskundig toezicht bleek het al spoedig mogelijk belangrijk te bezuinigen op de uitgaven voor het huishoudonderwijs zelve, waarmede onmiddellijk een aanvang is gemaakt. Voorts werd het toezicht op het onderwijs in huishoudelijke vakken op de meisjesvervolgsscholen, welke over den geheelen archipel verspreid liggen, gedecentraliseerd, d.w.z. in de streken waar een meisjesnormaalschool of een lagere nijverheidsschool aanwezig is, opgedragen aan het hoofd dier

onderwijsinrichtingen, die daarover verslag hebben uit te brengen aan de inspectrice.

Hoezeer het nijverheidsonderwijs voor meisjes in het brandpunt der publieke belangstelling staat, blijkt wel uit de oprichting van een Studiecommissie ter bestudeering van de mogelijkheden van dit onderwijs in Nederlandsch-Indië. Door deze commissie werd o.m. de oprichting overwogen van huishoudscholen voor Inheemsche meisjes, voortbouwende op het op standaardscholen en meisjesvervolgenscholen gegeven onderwijs. Te Batavia wordt met zulk een onderwijsinrichting een eerste proef genomen. Bij de door die commissie gehouden besprekingen bleek welk een uitgestrekt terrein voor het huishoudonderwijs in Indië nog braak ligt door het ontbreken van de meest elementaire kennis van een economische en efficiënte huishouding bij het Indische meisje.

3d. Opleiding voor land-, tuin- en boschbouw en veeteelt.

Medeelingen omtrent dit onderwijs zijn opgenomen in hoofdstuk III, onder B. Landbouw (blz. 87) en C. Veeteelt (blz. 103).

3e. Handelsonderwijs.

De Gouvernements handelsleergangen te Batavia en Soerabaja zijn in de eerste plaats bestemd om hun, die in de morgenuren werkzaam zijn, gelegenheid te geven in de avonduren in een driejarigen cursus praktisch en op eenvoudige leest geschoeid handelsonderwijs te erlangen. Het is evenwel gebleken, dat evenzeer behoefte bestaat aan een instelling, waaraan abituriënten van de mulo-scholen, die niet geschikt zijn om het aan de algemeene middelbare scholen gegeven voorbereidend hooger onderwijs te volgen, een voor hen meer geëigende opleiding kunnen ontvangen. Deze mogelijkheid bestond tot dusver in de aan de Prins Hendrik-school te Batavia verbonden schakelklasse, welke mulo-abituriënten, die het vereischte onderwijs in Fransch en Duitsch niet hebben genoten en dus niet via het toehoorderschap tot de vierde klasse eener hoogere burgerschool kunnen worden toegelaten, gelegenheid te geven de studie eener A-afdeeling der hoogere burgerschool te volgen. De groote belangstelling voor deze schakelklasse heeft aangetoond, dat zij inderdaad in een bestaande behoefte voorzag. Aan den anderen kant leerde de ervaring, dat het gemis aan talentstudie in 3 jaren niet in één jaar tijds is in te halen, terwijl evenbedoelde opleiding door haar verlenging van den studietijd met een jaar slechts mogelijk is voor kinderen van min of meer kapitaalkrachtige ouders. Deze bezwaren zijn thans ondervangen door bij wijze van proef — voorshands alleen aan de Gouvernements algemeene middelbare school te Batavia (G.B. 7 Mei 1935 n°. 36) — een middelbare handelsschool te verbinden, welke, naar verwacht wordt, het op den duur ook mogelijk zal maken de schakelklasse der Prins Hendrik-school op te heffen.

Het leerplan der bedoelde handelsopleiding is tweejarig en geheel gericht op de behoeften van handel en bedrijf in Nederlandsch-Indië. Van de talen zullen alleen Nederlandsch, Engelsch en Maleisch worden onderwezen. In de rangen, die de abituriënten dezer school in den regel zullen bekleeden, is de kennis van deze talen noodzakelijk en ook voldoende.

Het ligt in de bedoeling tot de middelbare handelsschool niet alleen mulo-abituriënten toe te laten, maar ook leerlingen van de 3de klasse der hoogere burgerschool, die niet naar de 4de klasse kunnen worden bevorderd op grond van onvoldoende cijfers voor de exacte vakken en/of Fransch en Duitsch.

In verband met den opzet zullen aan het einddiploma van de middelbare handelsschool geen rechten kunnen worden verbonden tot voortzetting van de studie aan universiteit of hoogeschool, terwijl de bezitters van dit getuigschrift ook niet gelijkgesteld kunnen worden met hoogere burgerschool- of algemeene middelbare school-abituriënten voor het bekleeden van Landsbetrekkingen. Het is de bedoeling, dat zij hun werkkring voornamelijk op handelskantoren zullen vinden.

Het examen ter verkrijging van het *Staatspractijkdiploma voor handel en administratie* werd in Maart 1935 voor de 5de maal afgenomen. De laatste jaren valt een vermindering van het aantal aanmeldingen te constateeren (12, 22, 40, 18 en 6). Aan 2 van de 6 kandidaten kon het diploma worden uitgereikt. De teleurstellende resultaten en de voortdurende afname van het aantal kandidaten gaven de examencommissie aanleiding voor te stellen in den vervolge dit examen te combineeren met dat voor de akte middelbaar boekhouden (K XII en Q), aangezien de eischen voor de vakken boekhouden en bedrijfsleer wat het schriftelijk gedeelte betreft parallel loopen. In het najaar van 1936 zal dit gecombineerde examen voor de eerste maal worden afgenomen.

3f. Opleiding voor bestuurs-, bedrijfs-, administratieve en politioneele functies.

Opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren. Door de opheffing van de middelbare opleidingsschool voor Inlandsche ambtenaren (Mosvia) te Bandoeng in Juli 1934 is de middelbare opleiding voor Inlandsche ambtenaren thans geheel te Magelang geconcentreerd. Bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 27 Maart 1935 (Bb. n°. 13525) werd een nieuw leerplan voor deze opleiding vastgesteld.

Het aantal leerlingen bedroeg bij den aanvang van het schooljaar 114. Van de 53 kandidaten voor het eindexamen slaagden er 49.

De opleidingsschool voor Inlandsche ambtenaren (Osvia) te Makassar verkeert in een overgangsstadium. Zoals in het vorig Verslag werd vermeld (blz. 239), wordt deze opleiding gereorganiseerd; een nieuw reglement is in voorbereiding. Aan het eindexamen namen 18 kandidaten deel, van wie één werd afgewezen.

Examen in de Atjehsche taal. Een nieuw reglement op het afleggen van dit examen is opgenomen in Bb. n°. 13437.

Architect-examens. Bij G.B. 25 Juli 1934 n°. 20 is bepaald, dat de Directeur van Verkeer en Waterstaat op door hem vast te stellen tijdstippen, echter uiterlijk om de twee jaar, gelegenheid zal geven tot het afleggen van de volledige examens en van gedeelten daarvan. In overeenstemming met deze nieuwe gedragslijn is in 1935 geen examen voor architect afgenomen.

Cursussen Post-, Telegraaf- en Telefoondienst. In 1935 zijn nieuwe opleidingen aangevangen voor monteur, zoowel bij de lijntelegrafie en lijntelefonie als bij het radio-bedrijf en voor commies bij den kantoordienst.

Bij G.B. 17 Febr. 1934 n°. 23 (Bb. n°. 13178) zijn examens ingesteld ter verkrijging van het getuigschrift 1ste en 2de klasse voor radiotelegrafist en van het getuigschrift voor radiotelefonist.

Aan de in April en Augustus 1935 gehouden examens voor radiotelegrafist werd deelgenomen door 63 kandidaten 2de klasse, van wie er 5 slaagden, alsmede door 12 kandidaten 1ste klasse, van wie slechts één candidaat het diploma verwierf.

4. Hooger onderwijs.

Het K. B. 6 Febr. 1935 n°. 45 (N. S. n°. 38) tot aanwijzing overeenkomstig art. 133, 5de lid, der hooger onderwijswet, van in Nederlandsch-Indië verworven getuigschriften is in Nederlandsch-Indië openbaar gemaakt in I. S. 1935 n°. 116.

Technische Hoogeschool. Het door de Faculteit aanhangig gemaakt 5-jarig studieplan — in hoofdzaak een studie in minder gejaagd tempo en een betere aansluiting bij het gereorganiseerde leerplan van de Technische Hoogeschool te Delft beoogende — verwierf niet de onverdeelde instemming van Curatoren en van het Departement van Onderwijs en Eeredienst, weshalve, mede in verband met de tijdsomstandigheden, voorloopig van een verlengd studieplan werd afgezien. Ter tegemoetkoming aan de aan het voorstel tot verlenging van den studietijd ten grondslag liggende gedachte, werd evenwel een nieuwe regeling voor het ingenieursexamen ingevoerd, waardoor een facultatieve splitsing van dat examen in twee gedeelten, af te leggen binnen een tijdvak van 6 maanden mogelijk is

geworden. Deze faculteit is reeds dadelijk bij de eindexamens van den cursus 1934/1935 in toepassing gebracht.

Aan het voorstel der Faculteit tot hergroepering van de leervakken, gewenscht voor een soepeler aansluiting op het herziene leerplan van de Technische Hoogeschool te Delft, is bij G.B. 1 Juni 1935 n°. 26 (I. S. n°. 244) door de Regeering gevolg gegeven.

In den loop van 1935 werd op initiatief van het Bandoengsch Studenten Corps een „Studenten-Commissie voor de behartiging van studiebelangen” ingesteld, waarin zoowel vertegenwoordigers van alle studie jaren als van alle landaarden zitting hebben.

Het aantal ingeschrevenen aan het begin van den cursus bedroeg 151 (78 Europeanen, 53 Inheemschen en 20 Chineezen). Bovendien waren er 9 buitengewoon ingeschrevenen voor verschillende vakken.

Afgescheiden van het verschijnsel, dat nog steeds een toestrooming plaats vindt van minder geschikte kandidaten voor de studie van civiel-ingenieur en ondanks het feit, dat herhaaldelijk wordt gewezen op de noodzakelijkheid eener goede voorbereiding in de exacte vakken als onderbouw voor de ingenieursstudie, zoekt de Faculteit nog steeds naar geschikte middelen om tot betere verhoudingscijfers te komen van het aantal voor de eerste maal ingeschrevenen en de afstudeerenden. Bij velen wordt een gebrek aan ernst geconstateerd om de studie tot het einde toe te volgen.

In April 1935 werd onder de afgestudeerden een enquête ingesteld naar hun maatschappelijke positie, waarbij verschillende actuele maatschappelijke vragen ter beantwoording werden voorgelegd. De uitslag van deze enquête zal eerst in het volgend Verslag kunnen worden bekend gemaakt.

Ondanks de ongunstige omstandigheid, dat ook dit jaar moeilijkheden werden ondervonden bij de praktische tewerkstelling van daarvoor in aanmerking komende studenten, doordat het aantal werken in uitvoering door Overheidsdiensten sterk is ingekrompen, kon toch aan 18 kandidaten gelegenheid worden gegeven om gedurende de periode medio Juni tot eind Juli 1935 praktische ervaring op te doen. Zij vonden plaatsing bij de Provinciale Waterstaatswerken (8), bij den Dienst der Staatsspoorwegen (9) en bij Gemeentewerken (1).

Op 19 Maart 1935 had de officieele overdracht plaats van het geschenk der „Vereeniging tot bevordering der hygiëne in Nederlandsch-Indië”, op welker initiatief de bouw plaats vond van een modern ingericht laboratorium voor technische hygiëne, waarin ook het oude proefstation voor waterzuivering werd overgebracht. De oprichting van dit laboratorium, dat blijvend onder den Dienst der Volksgezondheid zal ressorteeren, doch tevens voor onderwijsdoeleinden dienstbaar wordt gemaakt, is voor het algemeen belang van groote beteekenis.

Rechtshoogeschool. De wijziging van de artt. 13 en 14 van het Reglement voor de Rechtshoogeschool (I. S. 1935 n°. 287) bracht het onderdeel „Historische ontwikkeling der (hedendaagsche) staatsinstellingen” van het eerste gedeelte van het candidaatsexamen over naar het tweede gedeelte. In verband met die verschuiving werd gedurende den cursus 1935/1936 in dat onderdeel college gegeven.

In 1935 hebben aan de Rechtshoogeschool geen promoties plaats gehad. Voor den cursus 1934/1935 lieten zich inschrijven 64 studenten (13 Europeanen, 37 Inheemschen en 14 Chineezen), benevens 4 toehoorders; 11 studenten, onder wie één vrouwelijke, studeerden af. 7 juristen lieten zich inschrijven teneinde gebruik te kunnen maken van de bibliotheek der hoogeschool.

Geneeskundige Hoogeschool. In dit cursusjaar, het achtste na haar oprichting, werkte de Geneeskundige Hoogeschool voor het eerst op volle capaciteit. Het bleek noodig de co-assistenten-regeling te herzien, teneinde het mogelijk te maken, dat alle co-assistentenschappen zonder storing in de studie kunnen worden volbracht. Voorts werd reeds het vorig jaar dringend de behoefte gevoeld aan uitbreiding van de beschikbare ruimte voor de propaedeuse. Hiertoe kon slechts worden overgegaan door den bouw van een nieuwe instrumentmakerswerkplaats, waartoe bij besluit van den Directeur van Verkeer en Waterstaat van 21 Nov. 1935 machtiging werd verleend. Doordat het onderwijs in de pharmacie voortaan

in de apotheek der Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting zal worden gegeven, kwam ook de apotheekruimte in het gebouw der hoogeschool vrij. De vrijgekomen lokaliteiten zullen thans voor het geven van onderwijs in de propädeutische vakken in beslag worden genomen.

Voor het eerst ingeschreven werden voor het studiejaar 1934/1935 122 studenten (27 Europeanen, 54 Inheemschen en 34 Chineezzen). Het aantal vrouwelijke studenten neemt gaandeweg toe.

De laatste dienstverband-leerling van de voormalige school tot opleiding van Indische artsen (STOVIA) behaalde in 1935 zijn diploma als Indisch arts; thans is er nog één Stoviaan over, die in 1936 zijn Indisch arts-examen zal afleggen.

In 1935 promoveerden 3 artsen op proefschrift tot doctor in de geneeskunde.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen heeft einde Juli 1935 de regelen vastgesteld voor het viseeren in Nederland van het artsdiploma, aan de Indische Geneeskundige Hoogeschool behaald. Dit viseeren is opgedragen aan de Utrechtsche Faculteit der Geneeskunde.

C. KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

De Oudheidkundige Dienst.

De in het vorig Verslag (blz. 243) vermelde circulaire van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst aan de gemeenten en regentschappen leverde een groot aantal gegevens over de nog in gebruik zijnde monumenten op; hierdoor is thans een overzicht verkregen van de maatregelen, welke voor de instandhouding van deze oudheden noodig zullen zijn.

In het openbaar centraal monumentenregister werden ingeschreven het fort Belgica op het eiland Neira (Molukken) met de voornaamste oudheden uit den Compagniestijd in de onderafdeeling Banda, waaronder de gezaghebberswoning, de ruïnes van de forten Nassau, Hollandia, Revenche en Kijk-in-de-pot, alsmede een aantal sierpoorten, grafzerken en kanonnen.

De gestadige toeneming van het aantal musea op Java en daarbuiten — een direct gevolg van de verhoogde belangstelling in de oudheidkunde en volkenkunde in deze gewesten — leidde er toe een plan te ontwerpen voor de stichting van een centrale organisatie, welke tot taak zal hebben de verhouding van de verschillende musea onderling te regelen en de samenwerking hunner besturen te bevorderen. Dit plan werd ontvouwd bij gelegenheid van de opening van het museum van het Java-Instituut te Jogjakarta, welke gebeurtenis in December 1935 onder groote belangstelling van Europeesche en Inheemsche zijde plaats vond.

Hindoe-oudheden. Op het tempelsterrein te Prambanan werd voortgegaan met het verifiëren van de opgestelde lagen van den hoofdtempel. Bij de Brahmaen Wishnoe-tempel ging men over tot het stellen van de dekstukken op de balustrades. Voor de opraving van de tot den Çiwa-tempel behorende bouwdeelen werd de ontgraving van het terrein voortgezet.

De herstellingswerkzaamheden aan de tjandi Singosari ten Noorden van Malang hadden geregeld voortgang. De restauratie van de bekroningen van de hoofd- en neven-cella's blijkt met het voorhanden zijnde materiaal uitgesloten, zoodat de topstukken — evenals bij de tjandi Kalasan is gebeurd — in onregelmatig afgebrokkelden vorm zullen moeten worden aangebracht.

Van de in 1935 ingestelde onderzoekingen en gedane vondsten moeten worden genoemd de ontgravingen in de residentie Jogjakarta: te Sosrokoesoeman, waarbij een aantal bronzen voorwerpen, steenen beelden, fundeeringen en bewerkte steenen aan het licht kwamen; de vondst van een aantal beschreven gouden plaatjes in de desa Sidomoeljo en van eenige beelden en tempelfragmenten in de desa Kowang; het onderzoek in de desa Moeloengan, dat behalve eenige fragmenten van beelden en stoepa's ook een gedeelte van een tempelfundeering aan het licht bracht en dat in de desa Djongké, waar een groot aantal klei-stoepa's en votief-tabletten werd gevonden.

Van particuliere zijde werd met goedvinden van den Oudheidkundigen Dienst een onderzoek ingesteld naar de oudheden bij Palembang, aan de Boven-Kampar en in Tapanoeli, terwijl op Java een dergelijk onderzoek plaats had op de hellingen van de Penangoengan.

Mohammedaansche oudheden. Van de soerambi der Masjid Agoeng te Cheribon kwam de Zuidelijke aanbouw gereed. Met de oude moskee vormen de beide aanbouwen een fraai geheel, dat plaats biedt aan ± 800 bezoekers.

Een fraai besneden houten deur, welke deel uitmaakte van een vervallen bale in de desa Moektihardjo bij Pati en die gevaar liep door de witte mieren te worden vernietigd, werd hersteld. De moeilijkheden, welke zich hierbij voordeden, doordat de deur bij de bevolking in een reuk van heiligheid staat, konden worden overwonnen door de belofte, dat het voor de restauratie benodigd hout beschikbaar zou worden gesteld uit de afbraak van de Masjid Agoeng.

Op Madoera werd een onderzoek ingesteld naar de toestand van de bouwwerken op oude begraafplaatsen; besloten werd tot grondige herstelling van de beide poortjes te Takoboelao (Pamekasan). Een dergelijk onderzoek had plaats op de begraafplaats te Grisee (Oost-Java).

De bouwvallige toestand van enkele poorten in de ommuring van den kraton te Jogjakarta maakte, mede in verband met de eischen van het verkeer, verbouwing van de poort Djogobojo (Tamansari) noodzakelijk, waarvoor door den Oudheidkundigen Dienst een vóórontwerp werd gemaakt.

Praehistorisch onderzoek. De Oudheidkundige Dienst was niet in de gelegenheid zelf ontgravingen te verrichten, doch ontving verschillende praehistorica, welke in het Museum van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen zijn opgenomen. In het bijzonder verdient vermelding een fraaie bronzen keteltrom, afkomstig van het eiland Koer (Kei-eilanden).

Op het in Februari 1935 te Manilla gehouden praehistorisch congres werd de Regeering door Haar adviseur voor praehistorische aangelegenheden vertegenwoordigd.

Hollandsche oudheden. Voor de systematische verzameling van gegevens omtrent de woningen in „koloniale stijl” uit het midden der 18de tot het einde der 19de eeuw werden door een particulier bouwkundige met medewerking van den Oudheidkundigen Dienst een aantal oud-Bataviaasche woningen opgemeten en in teekening gebracht. Maatregelen werden getroffen tot het behoud van een der oude stadswallen van Batavia, terwijl het Heilig Kanon bij de Amsterdamsche Poort op een voetstuk werd geplaatst.

Te Makassar kwam een Stichting tot behoud van het fort Rotterdam tot stand; een gedeelte van het fort zal op kosten van de Matthes-Stichting worden gerestaureerd en door deze instelling in gebruik worden genomen.

Het musicologisch onderzoek is voorloopig gestaakt.

Natuurbescherming.

De wettelijke voorzieningen op het stuk van fauna-bescherming ondergingen in 1935 aanvulling bij R.V. van 21 Oct. 1935 (I. S. n°. 513), waarbij de lijst van beschermde diersoorten, opgenomen in art. 1 van de dierenbeschermingsverordening 1931 (I. S. n°. 266) is aangevuld met de Indische griel, de nimmerzat, de zwarte ooievaar, de pelikaan, de witte ibis, de zwarte ibis en de roode nachtreiger.

Vergunningen tot den uitvoer van levende exemplaren van beschermde diersoorten werden wederom bij uitsluiting verleend voor wetenschappelijke en cultureele doeleinden. Het toenemend aantal aanvragen van buitenlandsche dierentuinen voor orang-oetans en enkele andere beschermde diersoorten, alsmede de in tijden van werkloosheid stijgende belangstelling voor den handel in dieren, maakten een strengere toepassing van de fauna-beschermingsbepalingen noodzakelijk.

Aangezien voorts is gebleken, dat de stand van grond- en tortelduiven op Java en Madoera achteruitgang vertoont, zijn in de tweede helft van 1935 geen vergunningen voor den uitvoer van die vogelsoorten meer verstrekt.

Ten aanzien van de flora-bescherming treedt voorshands alleen een protectie van orchideeën op den voorgrond. Als dadelijk effectieve maatregel biedt ten deze de aanwijzing van bepaalde vindplaatsen dezer plantensoorten als natuurmonument, verschillende voordeelen. De instelling van het natuurmonument „Doesoen Besar” in de residentie Benkoelen verkeerde einde 1935 in een vergevorderd stadium van behandeling.

Op den voet van de natuurmonumenten- en wildreservaten-ordonnantie 1932 (I. S. n°. 17) kwam in 1935 tot stand het wildreservaat „Zuid-Sumatra I” (G.B. 24 Dec. 1935 n°. 48, I. S. n°. 621), groot 356 800 ha, ter instandhouding van het grof wild — in de eerste plaats den rhinoceros — in het Zuidelijk gedeelte der residentie Benkoelen en in de Lampoengsche Districten.

Thans zijn plannen ontworpen voor de aanwijzing van een noordelijker gelegen reservaat, hetwelk terreinen omvat, gelegen in de residenties Benkoelen, Palembang, Djambi en Sumatra's Westkust.

Het voorstel om een strook moerasbosch in het Lalang-gebied (Palembangsche Benedenlanden) te reserveeren, waarvan eerst werd afgezien, daar het onttrekken van deze bosschen aan alle exploitatie in strijd werd geacht met de belangen

van de bevolking en van den hout-aankap, werd opnieuw in beschouwing genomen. Intusschen werd een aangrenzend terrein in Djambi aan de Aer itam laet gevonden, dat zich leende tot aanwijzing als reservaat voor de laagland-fauna en flora van de moerassige oostkust van Sumatra. Bij G.B. 29 Oct. 1935 n°. 18 (I. S. n°. 521) werd dat terrein, groot 190 000 ha, als wildreservaat onder den naam van „Berkak” aangewezen.

Voorts is nog de Rawah Tjipanggang (prov. West-Java) als natuurmonument aangewezen (I. S. 1935 n°. 82), met het oog op de zeer typische moerasflora en -fauna aldaar.

Tenslotte hebben ook eenige Zelfbesturen weder van hunne activiteit doen blijken.

Bij G.B. 2 Mei 1934 n°. 29 werden aan het Zelfbestuur van het landschap Deli de in 1914 afgestane gronden voor het filiaal Sibolangit van 's Lands Plantentuin teruggegeven; door genoemd Zelfbestuur werd het bijbehorend stuk oerbosch als natuurmonument aangewezen.

Vulkanologisch onderzoek.

In 1935 werd voortgegaan met de geregelde waarnemingen van den Tangkoeban Prahoe, Papandajan, Merapi (Midden-Java), Keloed, Lamongan en Kawah Idjen.

Verder werden gegevens verzameld van den Piek van Kerintji, Pematang Bata (Soech), Krakatau, Gedeh, Patoeha, Galoenggoeng, Tjerimai, Diënggebergte, Lawoe, Ardjoeno, Welirang, Bromo, Semeroe, Raeng, Lewotobi, Perampoean, Lewotobi Lakilaki, Goenoeng Api (Siaoe), Doekono, Piek van Ternate, Mahawoe, Sopoetan, Banoea Woehoe en Goenoeng Awoe.

Vier vulkanen hebben in een eruptief stadium verkeerd.

Bij den Merapi hield de periode van gloedwolkvorming tot 20 Februari aan, terwijl een kleine gloedwolk nog op 25 Maart afdaalde. In het geheel werden 115 gloedwolken waargenomen, waarvan de meeste in de richting van de Kali Senowo afdaalden. De lavadom in den top rees voortdurend tot in het derde kwartaal. Langs de Senowo werden op verscheidene punten thermostaten geplaatst, welke door electriche leidingen met den waarnemingspost Babadan verbonden zijn en bij toename van de luchttemperatuur door passeerende gloedwolken aldaar een alarmsignaal geven. Hierdoor zal het mogelijk zijn ook bij dichten mist het verloop van afdalende gloedwolken vast te stellen en daarmede de tijdige waarschuwing van de bevolking langs de Senowo te verzekeren. Te Ngepos werd een 20 m hooge ijzeren toren voor de Merapi-bewaking opgericht. Een nieuwe met vluchtelder voorziene waarnemingspost kwam in October te Krindjing gereed.

De Krakatau werkte van 4 Januari tot midden Maart, terwijl zwakke erupties van eind Maart, in April, Mei en Juni vermeld werden. Van 6 tot 12 Juli deden zich hevige explosies voor met knallen, welke tot op 360 km afstand gehoord werden, terwijl de eruptiewolken een hoogte van 5 à 8000 m bereikten. De krater verkreeg weer zijn oorspronkelijke grootte van Augustus 1930. Het eiland werd door vernieling van den kraterrand lager en stak nog slechts 59,8 m (vóórdien 88,7 m) boven zee uit.

De Doekono op Halmahera was in 1935 de meest actieve vulkaan van den Archipel. Van 12 Augustus 1935 af was hij bijna onafgebroken werkzaam. In Juni en October 1935 kwamen krachtige asch-explosies voor, terwijl de lavastroom in de Soengai Roeko nog gedurende het derde kwartaal van 1935 in beweging was.

De Lewotobi Perampoean op Flores stootte van 22 December tot na Kerstmis dikke rookwolken uit; voorts zijn in de Salak (West-Java) stoomexplosies waargenomen.

Uitvoerige mededeelingen omtrent deze werkingen en over de andere genoemde vulkanen zijn vermeld in het driemaandelijks verschijnend „Bulletin of the Netherlands Indies Vulcanological Survey”, alsook in de kwartaalverslagen van den Dienst van den Mijnbouw.

Enkele wetenschappelijke instellingen.

Het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium. Zooals steeds, geschiedde de bepaling van de correcties van den gang van de standaard-klokken door observaties van ster-doorgangen met behulp van een passage-instrument.

Iederen morgen om 8 u 30 m Java-tijd (1h.00 Greenwich-tijd) wordt een tijdsein volgens het „Onogo”-sein gegeven. De seintekens van een der klokken worden door middel van een directe telegrafische verbinding doorgegeven naar het draadloos station Malabar en draadloos uitgezonden op een golflengte van 15 600 m en 26,22 m. Dagelijks om 13 u en 19 u Java-tijd wordt een tijdsein door de Nederlandsch-Indische Radio-Omroep-Maatschappij (NIROM) uitgezonden.

Tevens wordt dagelijks een tijdsein gegeven aan de stations der Staatsspoorwegen en aan het telefoon- en telegraafkantoor, beide met behulp van een directe lijnverbinding.

De kalender werd weder berekend voor het snijpunt van den Equator en de Meridiaan van den Java-tijd ($112^{\circ} 30'$ Oost van Greenwich). Met behulp van bijgevoegde omrekeningstabellen kunnen de gegevens toepasselijk gemaakt worden voor iedere willekeurige plaats in den Archipel. Voorbeelden verduidelijken de te volgen werkwijze.

Wat de aardmagnetische waarnemingen betreft, werd de absolute bepaling van de horizontale intensiteit, declinatie en inclinatie door observatoren verricht. Het magnetisch paviljoen op het eiland Kuyper werd 13 keer bezocht ter verificatie en ijking der magnetografen.

De meteorologische waarnemingen te Batavia werden voortgezet. Geregistreerd werden luchtdruk, temperatuur, vochtigheid, regenval, windrichting, windsnelheid, verdamping, intensiteit der zonnestraling, de intensiteit van de diffuse hemelstraling, de duur van den zonschijn en het lucht-electrische potentiaalverval.

Van de meteorologische waarnemingen op andere plaatsen moeten worden vermeld de metingen van den regenval, welke einde 1935 op 3504 stations werden verricht. Op Java en Madoera bedroeg toen het aantal der Observatorium-regenstations 425, dat der stations van den Dienst der Irrigatie 896, dat der particuliere stations 1171. In de Buitengewesten bedroegen deze aantallen respectievelijk 717, 82 en 213. De vollediger uitgeruste secundaire stations registreerden één of meer der volgende elementen: luchtdruk, temperatuur, vochtigheid, regenval, windrichting, windsnelheid, verdamping en duur van den zonschijn.

De micro-seismische waarnemingen geschieden te Batavia met een horizontale seismograaf van Wiechert van 1000 kg, een verticale seismograaf van Wiechert van 1300 kg en twee Bosch-Omori-seismografen van geringere gevoeligheid. De aardbevingsstations te Medan en Amboina zijn beide voorzien van een horizontale seismograaf van Wiechert van 1000 kg, dat te Soengai Langka (Lampoengsche Districten) van een lichte seismograaf van het Bosch-Omori-type. De seismograaf te Amboina werd 16 Maart 1935 door een aardbeving beschadigd en bleef tot 30 April buiten bedrijf. Bij de zware aardbeving van 3 Augustus onderging de seismograaf te Medan hetzelfde lot. Ze kon echter spoedig hersteld worden. Op 30 December werd de seismograaf te Amboina opnieuw beschadigd. Er werden 812 aardbevingen geregistreerd, waarvan 1 te Batavia voelbaar was. Het aantal aardbevingsberichten bedroeg 1522. De ligging van 33 epicentra kon worden bepaald.

Loodsballonwaarnemingen werden verricht te Andir, Batavia, Medan, Koepang, Soerabaja en Semarang.

De uurlijksche getijtafels voor Oostgat en Westgat Soerabaja, Koetai-rivier, Barito, Kleine Kapoeas, Deli-geul, Palembang-rivier, Tjilatjap en Aroebaai (Sembilan-geul) voor 1935 kwamen gereed.

Na de in Juni 1935 te Batavia gehouden internationale conferentie, welke, behalve door Indische deelnemers, werd bijgewoond door gedelegeerden uit de Straits en Australië, werd de weerberichtendienst geleidelijk ontwikkeld.

Merauke, Dobo, Ambon, Koepang, Waingapoe, Soerabaja, Semarang, Palembang, Pangkalpinang, Medan en Sabang zenden dagelijks een weerbericht aan het Observatorium.

Loodsballonberichten worden ontvangen van Koepang, Soerabaja, Semarang en Medan. Bovendien worden weerberichten ontvangen van een vijftal stations in Noord-Australië. Radiotelegrafisch worden weerberichten ontvangen van de Straits, Siam, Indo-China, Philippijnen, China en Japan.

Een omroep der Indische weerberichten geschiedt door Batavia-Radio om 9 uur en 13 uur Java-tijd.

In de eerste dagen van Januari was de wind onbestendig van richting. Daarna stond de westmoesson flauw tot matig door. In de Java-Zee waren 30 en 31 Januari stormachtige dagen. In Februari bleef de westmoesson van matige sterkte. Tasikmalaja werd 4 Februari door een hagelbui bezocht. Tot 20 Maart handhaafde de westmoesson zich ongestoord. Uit Java en Madoera werden in de periode 7 tot 14 Maart harde winden gerapporteerd, welke eenige schade aanrichtten. In den Indischen Oceaan steeg de windkracht op 11 en 12 Maart tot 8B. Na 20 Maart was het weer onbestendig en de eerste helft van April droeg zelfs reeds kenteringskarakter. Van 7 tot 8 April meldde Kandangan (Madioen) storm. In de periode 17 tot 23 April leefde de westmoesson weer op. Van 17 op 18 April meldde Samoedra (Banjoemas) storm en van den Indischen Oceaan kwamen op 18 April eveneens stormmeldingen. Na 23 April droeg het weer een kenteringskarakter. In Mei begon de oostmoesson door te komen. Deze stond in Juni, Juli, Augustus en September regelmatig door. De windkracht kwam niet boven 6B uit, met uitzondering van 21 Augustus, toen uit den Indischen Oceaan 7B werd gemeld. Omstreeks 10 October werd het intreden van de kentering merkbaar. Gedurende de rest van October en November bleef het kenteringsweer. Op 23 en 24 November meldden Samoedra (Banjoemas) en Siwakoel (Semarang) stormachtige winden; op 29 November werd Wonosari (Soerakarta) door een storm geteisterd. Zelfs gedurende de geheele maand December kon van doorstaanden westmoesson nog niet gesproken worden. Deze deed zich pas in de eerste dagen van het nieuwe jaar gelden. Op 11 December meldde Kroewoek storm.

Voor details inzake de weersgesteldheid wordt verwezen naar de maandelijksche weerberichten van het Observatorium en een overzicht van het weer, dat in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië en in het Jaarverslag van het Departement van Economische Zaken (Landbouw, Nijverheid en Handel) verschijnt.

's Lands Plantentuin en de daartoe behoorende wetenschappelijke instellingen. De onder 's Lands Plantentuin ressorteerende wetenschappelijke instellingen (zie Verslag 1935, blz. 248) staan in geregeld contact met de economische afdelingen van het Departement van Economische Zaken. Ook worden geregeld adviezen verstrekt aan andere Overheidslichamen en instellingen, alsmede aan particulieren.

De ten bate van het op initiatief van den Directeur van 's Lands Plantentuin opgerichte Treub-fonds tot instandhouding van wetenschappelijke instellingen en tot voortzetting van het natuurwetenschappelijk onderzoek in Nederlandsch-Indië ontvangen bijdragen waren nog betrekkelijk gering, doch vermeerderden gestadig.

De tuinen voor pharmaceutische en phytochemische gewassen, zoowel te Buitenzorg als te Tjibodas, werden in 1935 weder uitgebreid, waartoe gelden werden beschikbaar gesteld uit de fondsen, uitgetrokken ten behoeve van de bevordering van de cultuur van handelsgewassen.

Ondanks de ongunstige omstandigheden, bezochten ook dit jaar eenige buitenlandsche natuuronderzoekers het Treub-laboratorium.

Het Herbarium hield zich bezig met de studie van de Maleische bergflora en de plantenverspreiding en zette het onderzoek van verschillende plantenfamilies voort, in samenwerking met instituten in Nederland en in het buitenland.

In het Zoölogisch Museum en Laboratorium werd voortgegaan met de onderzoekingen over de systematiek der zoogdieren, de biologie van waterinsecten en de verspreiding der dieren in het algemeen. Veel materiaal werd in bewerking gegeven aan buitenlandsche specialisten, terwijl ook een aanzienlijk gedeelte van deze werd terugontvangen. De voor het publiek toegankelijk gestelde verzamelingen werden verbeterd en aangevuld, waarbij een aantal nieuwe demonstratie-kasten met nuttige vogels en zoogdieren gereed kwam.

Van de „Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg” kwamen deel XLIV (afl. 2) en deel XLV (afl. 1) uit; van het „Bulletin du Jardin Botanique de Buitenzorg” verscheen deel XIII (n°. 3) en van „Trebunia” (Recueil de travaux zoologiques, hydrobiologiques et océanographiques) deel 15 (afl. 1 en 2).

Het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen telde einde 1935 3 donateurs, 193 gewone leden, 178 werkende leden, 16 corresponderende leden en 42 eereleden, benevens 152 lezers van de bibliotheek.

De periodieke uitgaven van het Genootschap zagen regelmatig het licht. Van het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde verscheen deel LXXV, in vier afleveringen. Van de Verhandelingen werd uitgegeven deel LXXII, vierde stuk: „De rechtsgeleerde boekenschat van Batavia ten tijde der Compagnie” door Mr. J. van Kan. De uitgifte van een jaarboek over het jaar 1934 werd voorloopig uitgesteld.

Omtrent de wetenschappelijke afdelingen van het Genootschap worde hier het volgende vermeld:

Het werk van de afdeling Adatrecht bestond in het regelmatig verzamelen van adatrechtelijke gegevens, bestemd voor de in Nederland uitgegeven adatrechtbundels, alsmede in het bijeenbrengen van geschriften over adatrecht en van adatrechtelijke vonnissen, welke mede voor studenten van de Rechtshoogeschool beschikbaar gehouden worden. Bij voortduring werkte de afdeling mede aan de voorbereiding van een boek over adat-privaatrecht van Midden-Java, waarvoor de gegevens door twee juristen worden bijeengebracht. Aan de Juristenvereniging werd hulp verstrekt bij de samstelling en de uitgave der, onder den naam „landraadnummers” bekende, afleveringen van het Indisch Tijdschrift van het Recht.

De afdeling Taal-, Land- en Volkenkunde hield 5 vergaderingen, waarin verschillende mededeelingen werden gedaan. Dr. E. C. Godée Molsbergen behandelde op grond van gegevens uit de archieven van Colombo de geschiedenis van Isaac Augustin Rumpf, Raad-Ordinarius van Nederlandsch-Indië. Dezelfde spreker behandelde enkele documenten uit de archieven te Genua met betrekking tot een Genueesche expeditie naar Nederlandsch-Indië. Dr. P. Voorhoeve besprak enkele oude, door hem in het Museum geëxposeerde kaarten. Dr. F. D. K. Bosch hield een voordracht „over de Bimastawa; een studie over de Bima-figuur en den bima-cultus”. De afdeling hield zich voorts bezig met het bestudeeren en uitwerken van een plan tot meer systematische organisatie en tot uitbreiding van het taalkundig onderzoek in den Archipel; inzonderheid ter Oostkust van Sumatra, op Borneo en in Gorontalo. De afdeling gaf verschillende adviezen op dit gebied aan de Regeering. De afdeling adviseerde om een commissie samen te stellen onder voorzitterschap van den taalambtenaar Dr. R. Goris, met als leden 3 Noord- en 3 Zuid-Baliërs om te komen tot een Balineesch spelling-systeem.

In de afdeling Rechtswetenschap werden de volgende voordrachten gehouden: Prof. Mr. J. M. Schepper, „Pleidooi tot herziening van het toelatingsvoorschrift voor predikers van den Christelijken Godsdienst (art. 177 I. S.) en zijn toepassing”; Prof. Mr. Jb. Zeylemaker Jzn., „Het ontwerp-Vivante ter beteugeling van misbruiken in de verhouding tusschen Moeder- en Dochtermaatschappij”; Mr. N. S. Blom, „Het huwelijksrecht van de Mohammedaansche Inlanders in verband met het gemengde huwelijk tusschen dezen en Europeesche vrouwen”; Prof. Mr. Dr. R. D. Kolléwijn, „Het personeel statuut der Chineezenvreemdelingen”; Mr. W. F. J. Borgman Brouwer, „De eijnsheffing naar de Indische Mijnewet en de Mijnonnantie 1930”.

In de afdeeling Staathuishoudkunde (sedert afdeeling Sociale Economie geheeten in verband met de uitbreiding van haar werkkring) werden de volgende voordrachten gehouden: W. H. de Roos, „De pers in Japan“; Dr. H. M. J. Hart, „De bestudeering van de conjunctuur in Nederlandsch-Indië“; Drs. H. J. Broekveldt, „Zijn maatregelen tot gedwongen verlaging van maatschappelijke productie-kosten hier te lande onder de huidige omstandigheden wenschelijk of noodzakelijk?“; Mr. T. J. Verschuur, „Nederland in de economische crisis“; Dr. W. C. Klein, „Indrukken van Nederlandsch Nieuw-Guinea“; Luitenant-kolonel A. A. G. Feuilletau de Bruijn, „Taak, beteekenis en bestemming van de weermacht in onze Indische maatschappij“.

De afdeeling voor de Studie van internationale vraagstukken werd door Prof. Mr. Dr. R. D. Kolléwijn vertegenwoordigd bij het congres van het „Institute of Pacific Relations“, gehouden te Tokio van 16 tot 24 April, waaromtrent genoemde geleerde verslag uitbracht in de vergadering der afdeeling op 7 Juni. In dezelfde vergadering deed Dr. N. A. C. Slotemaker de Bruine eenige mededeelingen over het tot stand komen van de institutie van de Philippijnen.

De bibliotheek van het Genootschap, waarin is opgenomen de boekerij van de Rechtshoogeschool, werd door aankoop, ruil en geschenken gestadig uitgebreid.

De ethnografische verzameling werd vermeerderd met verscheidene aankopen en schenkingen. Aangezien de oude inventaris vele gebreken bleek te hebben, werd een aanvang gemaakt met een algeheele her-inventarisatie.

De oudheidkundige verzameling werd door aankoop en schenking uitgebreid, terwijl de Hindoe-beelden van etiketten werden voorzien.

De praehistorische verzameling werd vooral door aankoop sterk uitgebreid; met een nieuw systeem van opberging van de studieverzameling werd een aanvang gemaakt.

De keramische verzameling werd uitgebreid door aankoop en vooral ook door schenkingen.

De musicologische verzameling leidde, evenals de numismatische, een sluimerend bestaan, vooral tengevolge van de omstandigheid, dat voor geen van beide collecties een eigen conservator beschikbaar was.

De handschriftenverzameling werd slechts weinig uitgebreid; de conservator zette de inventarisatie der aanwezige manuscripten voort, en enkele woordenlijsten kwamen binnen.

Het bezoek, vooral van inheemsche zijde, aan 's Genootschaps verzamelingen bleef zeer bevredigend.

D. DE VOLKSTELLING.

De werkzaamheden van het Tijdelijk Kantoor voor de Volkstelling, welk kantoor met ingang van 11 Januari 1935 werd opgeheven, werden volgens het opgezette schema door het Centraal Kantoor voor de Statistiek voortgezet. Aan alle aanvragen om gegevens, welke zoowel van ambtelijke als particuliere zijde binnenkwamen, kon worden voldaan.

In 1935 zijn in druk verschenen deel IV betreffende de Inheemsche bevolking in Sumatra en deel VII, dat een beschrijving geeft van de Chineezzen en andere Vreemde Oosterlingen in Nederlandsch-Indië.

Einde 1935 lagen ter perse deel V (Inheemsche bevolking van Borneo, Celebes, de Kleine Soenda-eilanden en de Molukken) en deel VIII, hetwelk een samenvatting geeft van hetgeen in de daaraan voorafgegangene publicaties is opgenomen.

E. PUBLICITEIT.

De pers.

In 1935 vielen bij de Inheemsche pers, zij het in mindere mate dan in de voorafgegane jaren, weder tal van mutaties te constateeren. Ruim een zestigtal nieuwe bladen is verschenen, waartegenover een ongeveer gelijk aantal verdween.

Vijf nieuwe dagbladen zagen het licht, met name de *Expresse* te Bandjermasin, de *Soeara Semarang*, een Maleisch-Chineesch blad, te Semarang, de *Tempo* te Jogja (gedrukt te Soerabaja; directeur dr. Soetomo en hoofdredacteur R. Winarno, die destijds de eveneens te Jogja verschijnende *Oetoesan Indonesia* redigeerde) en de *Tjaja Timoer* te Batavia (hoofdredacteur Parada Harahap). De *Tjaja Timoer* verscheen aanvankelijk met anderhalf, doch later, behalve Zaterdag, slechts met één blad; het werd eerst bij de drukkerij Lux en later bij Oesaha en wordt thans bij de drukkerij van de *Volksstem* gedrukt. In een reeks artikelen heeft de heer Parada Harahap op de financiële moeilijkheden gewezen, waarmede momenteel nagenoeg alle Inheemsche bladen, inclusief de grootste, te kampen zouden hebben.

De overige nieuwe bladen zijn periodieken, plaatselijke, Islamietische of paedagogische bladen, welker verschijning varieert van éénmaal per week tot éénmaal per kwartaal. De kortgeleden opgerichte Vereeniging voor Oostersche Radio-omroep verheugt zich sedert eind 1935 in het bezit van een eigen orgaan, de *Pewarta Voro*, dat te Batavia verschijnt. Verder moge het wederoptreden van den heer R. M. Notosoeroto in de journalistiek vermeld worden. Deze gewezen hoofdredacteur van de vroegere *Oedaya*, thans in dienst van het Mangkoenegaransche rijk, is directeur-hoofdredacteur van de in April 1935 te Solo verschenen *Soerya*, het orgaan van de vereeniging van Mangkoenegaransche Rijks-onderhoorigen „Moelat Sarira”.

Enkele bladen zijn van naam veranderd. Zoo is de *Pembela Islam*, die vaak felle aanvallen op de Ahmadijah-beweging deed, in *Al Lisan* herdoopt en kreeg de *Berdjoang* (met Partindo-tendens) het predicaat *Indonesia*. Het meer officieele Partindo-blad *Kemoedi* had slechts een kortstondig bestaan. In November 1934 uitgegeven, verschijnt het thans niet meer. De *Daulat Ra'jat* van de Pendidikan Nasional Indonesia (P.N.I.) behoort mede tot de bladen, welke niet meer uitgegeven worden.

Op een aantal bladen, zooals *Adil*, *Oetoesan Indonesia* en *Indonesia Berdjoang* werd de persbreidel-ordonnantie in eerste of tweede instantie van toepassing verklaard. Het dagblad *Adil*, door leden van Moehammadijah te Solo uitgegeven, verscheen korten tijd hierna niet meer. Hierbij dient echter vermeld te worden, dat het hoofdbestuur van Moehammadijah nog steeds plannen koestert om het blad weer uit te geven. Hetzelfde lot onderging de te Jogja bij de drukkerij van de Pakempalan Kawoelo Ngajogjokarto (P.K.N.) gedrukte *Oetoesan Indonesia*. Ook de uitgave van dit officieuze P.K.N.-blad werd na de toepassing van den persbreidel gestaakt. Onder de opgeheven bladen verdient nog het algemeen dagblad *Bahagia*, dat te Semarang gedrukt werd, vermelding.

Ten aanzien van de Europeesche pers vallen geen bijzonderheden te vermelden.

Lectuurvoorziening.

Ook in 1935 werden door het Kantoor voor de Volkslectuur slechts boeken in het Javaansch, Maleisch en Soendaneesch uitgegeven, met uitzondering van één werkje, dat in het Minangkabausch verscheen. Bovendien verschenen nog enkele boekjes in het Hollandsch.

In het Javaansch werden 21 boeken gedrukt, waaronder 9 deelen van de in de vorige jaren begonnen Menak-cyclus. Vermelding verdienen voorts een geïllustreerd werk over het vervaardigen van wajang-poppen, een bewerking van het Nala- en Damayanti-verhaal, de uitgave van twee plaatselijke Babads en de Javaansche Volksalmanak voor 1936. Een herdruk verscheen van het eerste deel van Langendrija.

In het Maleisch verschenen eveneens 21 deelen. Afzonderlijk vermeld moge worden: het vervolg op het in het Bataviaasch Maleisch geschreven werk Si Doel Anak Betawi, getiteld: Perboeatan Doekoen; Kehilangan Mestika, een biografie van een vrouw; een tweetal werken uit het Oosten van den Archipel: Pahlawan Minahassa en Pembalasan; en een Balineesche roman Ni Rawit Tjeti, pendjoel orang, terwijl ook eenige Europeesche boeken bewerkt werden, zooals enkele samenspraken van Erasmus en Baas Ganzendonk van Conscience. Bovendien werden een Postgids en een deeltje van de Serie „Naar welke school?” in het Maleisch uitgegeven.

Van deze laatste serie verscheen een drietal deeltjes in het Nederlandsch, welke uitgave sindsdien gestaakt is. Ook kwam in dezelfde taal nog een boekje uit over de mangga, van de hand van Ir. A. P. C. Bijhouwer.

In het Soendaneesch verschenen 12 deelen. Bijzondere vermelding verdient de heruitgave van het werk van den vroegeren Regent van Bandoeng, R. A. A. Martanagara: Wawatjan Batara Rama. Dit werk was als uitgave van de Firma van Dorp in Soendaneesche karakters verschenen en werd, van die firma overgenomen, in Latijnsche karakters herdrukt en in vijf deeltjes voor een billijken prijs beschikbaar gesteld. Ook werd o. a. nog een kookboek uitgegeven, dat zeer in den smaak blijkt te vallen.

Over de door het Kantoor voor de Volkslectuur uitgegeven periodieken Pandji Poestaka (Maleisch, 2 maal per week), Kedjawen (Javaansch, 2 maal per week) en Parahiangan (Soendaneesch, 1 maal per week) vallen geen bijzonderheden te vermelden.

Bioscoopfilms en filmkeuring.

In deel II van dit Verslag is een opgave opgenomen van het aantal meters gekeurde geluidfilms en stille films in 1935, met vermelding van herkomst en van den uitslag der keuring.

Samengevat en vergeleken met vorige jaren, geven deze cijfers het volgend beeld.

Gekeurde films (in meters).

	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.	%.
Geluidfilm . . .	1 397 064	1 172 909	1 366 121	1 298 934	1 188 840	52
Stille film . . .	885 650	237 332	132 404	55 386	39 787	2
Totalen . . .	2 282 714	1 410 241	1 498 525	1 354 320	1 228 627	54

De verdeeling van de films naar de voornaamste landen van herkomst was, ten opzichte van het jaar 1931, als volgt:

	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.
Amerika	69,1	35,4	38,1	37,3	34,1
Duitschland	13,9	12,4	14,7	11,7	5,8
China	9,1	6,5	4,9	1,8	2,4
Nederland	2,2	1,3	1,2	2,4	3,1
Andere landen	5,7	6,2	6,7	6,1	8,4
Totalen	100	61,8	65,6	59,3	53,8

De Deutsche sprekende films, welke van 1931 tot 1934 zijn samengevat onder het hoofd „Deutschland” worden ditmaal, voorzoover zij niet uit dat land, doch uit Duitsch-sprekende landen afkomstig zijn, vermeld onder „Andere landen”. Mede hierdoor is de daling in dit staatje te verklaren van Deutsche rolprenten.

De resultaten van de filmkeuring over 1931 t/m 1935 geven het volgend beeld:

	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.
Goedgekeurd voor alle leeftijden	40%	54%	50%	51%	64%
Goedgekeurd voor personen boven 17 jaar	56%	41%	41%	41%	32%
Geknipt of afgekeurd	4%	5%	9%	8%	4%

In 1934 werd van de Amerikaansche films 10 % voor vertooning ongeschikt geacht, tegen 2 % van de productie uit Duitsch-sprekende landen.

Radio-omroep.

De N. V. Nederlandsch-Indische Radio-Omroep Maatschappij (N.I.R.O.M.) zette haar op 1 April 1934 aangevangen bedrijf in 1935 regelmatig voort.

Het aantal zenders werd uitgebreid tot 20, waarvan — evenals in 1934 — 6 zenders speciaal voor de uitzending van Oostersche programma's werden gebezigd.

De inbedrijfstelling van een grooter aantal zenders, alsmede de verbetering van de toegepaste antenne-systemen en het gebruik van gunstiger golflengten, hebben een belangrijke uitbreiding van het gebied, waar de omroep goed hoorbaar is, tot gevolg gehad. Dit gebied omvatte einde 1935 geheel Java en Madoera, alsmede de residenties Benkoelen, Djambi, Lampoengsche Districten, Palembang en Bangka en Onderhoorigheden.

Het aantal in Indië voor radio-toestellen afgegeven vergunningen nam in 1935 toe van 16 875 tot 27 566; deze aantallen bedroegen voor het Nirom-gebied resp. 11 365 en 24 131.

De omroepbijdrage voor ontvanginrichtingen, opgesteld binnen de grenzen van genoemd gebied en uitsluitend dienende voor huiselijk gebruik in particuliere woningen, bedroeg voor 1935 f 2,50 per maand; die voor ontvanginrichtingen in vergaderlokalen, sociëteiten, hotels e. d. f 7,50 per maand. Voor liefdadige instellingen gold een tarief van f 2,50 per maand en voor sociale inrichtingen, ziekenhuizen, kerken, technische scholen en radiohandelaren een tarief van f 3,75. Deze omroepbijdragen werden in November 1935 voor 1936 herzien en vervangen door een uniform tarief van f 2 per maand.

De raad van advies inzake den Nirom-omroep vergaderde regelmatig ééns in de vier weken en diende den Directeur van Verkeer en Waterstaat telkens van advies met betrekking tot de door de N.I.R.O.M. ter goedkeuring voorgelegde ontwerp-programma's.

De voorschriften omtrent het verleenen van vergunningen voor radio-ontvanginrichtingen zijn nader gewijzigd en aangevuld (zie Bb. n°. 13458).

HOOFDSTUK V.

DE SOCIALE TOESTAND.

A. RECHT EN RECHTSBEDEELING.

Het recht.

Het recht op Westerschen grondslag. Burgerlijk recht. Op het gebied van het burgerlijk recht is een herziening tot stand gebracht bij Ord. van 10 Oct. 1935 (I. S. n°. 486), waarbij de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek betreffende de wettelijke erfopvolging van de bloedverwanten in de zijlinie en van den langstlevenden echtgenoot, in overeenstemming zijn gebracht met de desbetreffende voorschriften van het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek, zooals die luiden ingevolge de wet van 17 Febr. 1923 (N. S. n°. 40). Tengevolge van deze wijziging, welke 1 Januari 1936 in werking is getreden, is thans een reeds verscheidene jaren tusschen het Nederlandsch en het Indisch Burgerlijk Wetboek bestaand verschil in de regeling van het erfrecht opgeheven.

Nadat bij de wetten van 25 April 1935 (N. S. n°. 224) en 2 Aug. 1935 (N. S. n°. 490) (zie I. S. 1935 nos. 480 en 561) de wissel- en chèque-verdragen op Nederlandsch-Indië waren toepasselijk verklaard, werd de inwerkingtreding van de daarop gebaseerde nieuwe bepalingen van het Wetboek van Koophandel omtrent wissels, orderbriefjes en chèques (zie I. S. 1934 n°. 562 en 1935 n°. 77) op 1 Januari 1936 vastgesteld (I. S. 1935 nos. 531 en 562).

Strafrecht. Bij een viertal ordonnanties werd wijziging gebracht in het Wetboek van Strafrecht. Vooreerst werd bij de thans nog niet in werking getreden Ord. in I. S. 1935 n°. 496 art. 117 van dat Wetboek gewijzigd. De aanleiding daartoe was gelegen in de wenschelijkheid om gebieden, welke, ofschoon daarop geen verdedigingswerken voorkomen, toch van overwegend belang zijn voor de defensie van Indië, te beschermen tegen verkenningen in vreedstijd.

Tengevolge van die wijziging is thans mede strafbaar het onbevoegdlijk opzettelijk in bezit hebben van een photographische opname of een tekening van bepaalde door of namens den Gouverneur-Generaal aan te wijzen terreingedeelten, waarvoor de hierbedoelde bescherming noodig wordt geacht. Bovendien is een wijdere gelding gegeven aan de strafbaarstelling van het zich, in het bezit van een photographie-toestel bevinden in door den Gouverneur-Generaal verboden terreingedeelten, buiten de rij-, spoor- en tramwegen. De beperking, dat de bedoelde gebieden moeten zijn gelegen in de nabijheid van een verdedigingswerk, kwam hierbij te vervallen.

De tweede wijziging van het Wetboek van Strafrecht betrof art. 169 en werd bij Ord. in I. S. 1935 n°. 85 (in werking getreden 1 Januari 1936; I. S. 1935 n°. 574), tegelijk met de herziening van de bepalingen betreffende het recht van vereeniging en vergadering, tot stand gebracht. In de bedoelde strafbepaling wordt onderscheiden tusschen enerzijds deelneming aan een vereeniging, welke het plegen van misdrijven tot oogmerk heeft en anderzijds deelneming aan een vereeniging, welke het plegen van overtredingen beoogt. Met dezen laatsten vorm van deelneming werd in het oude art. 169 van het Wetboek van Strafrecht de deelneming aan een andere bij algemeene verordening verboden vereeniging gelijkgesteld. Dit is onjuist gebleken. Wanneer de Overheid een vereeniging in strijd met de openbare orde verklaart en de vereeniging dientengevolge, in verband met art. 3 der Bepalingen op het recht van vereeniging en vergadering, een verboden vereeniging wordt, staat tevens vast, dat zij van zoodanigen aard is, dat zij met misdrijf-nastrevende vereenigingen op één lijn dient te worden gesteld.

De derde wijziging van het genoemde Wetboek werd bij art. II van de Ord. in I. S. 1935 n°. 492 (in werking getreden 1 December 1935; I. S. 1935 n°. 565) aangebracht. Zij betreft de authentieke interpretatie van het begrip „Nederlandsch-Indisch schip” in art. 95, zoomede de bijzondere strafbepalingen, ten aanzien van zeevisschersvaartuigen, vervat in eenige artikelen van den 29sten Titel van het 2de Boek.

De afzonderlijke strafbepalingen ten aanzien van zeevisschersvaartuigen zijn geschrapt en art. 95 W. v. S. is gewijzigd in dien zin, dat onder Nederlandsch-Indische schepen thans te verstaan zijn alle vaartuigen, welke, krachtens de te dien aanzien geldende regelingen, van een nationaliteitsbewijs moeten zijn voorzien.

De vierde wijziging onderging het W. v. S. bij de Ord. in I. S. 1935 n°. 576, welke strekte tot verscherping van de strafbepalingen nopens de schending van het geheim van ambtelijke bescheiden (artt. 528, 553 en 554). Thans is niet slechts de ambtenaar, doch een ieder strafbaar, die afschrift maakt of uittreksel neemt van geheime ambtelijke bescheiden, dan wel zulke bescheiden geheel of gedeeltelijk bekend maakt, of gegevens in die bescheiden vervat, bekend maakt, terwijl aannemelijk is, dat de dader den geheimen aard der gegevens redelijkerwijze heeft kunnen vermoeden.

Teneinde deze strafbepaling niet strenger te doen zijn dan noodzakelijk is, werd haar werking beperkt tot die stukken, ten aanzien waarvan het bevel tot geheimhouding kennelijk in het dienstbelang of in het algemeen belang gegeven is.

De rechtspraak.

Gouvernementsrechtspraak en rechterlijke inrichting. Op 21 December 1934 bracht de Nederlandsche Regeering ter kennis van de Britsche, dat zij de werking van het op 31 Mei 1932 te Londen tusschen Nederland en Groot-Britannië gesloten verdrag, houdende bepalingen tot het vergemakkelijken van het voeren van rechtsgedingen in burgerlijke en handelszaken, uitbreidde over Nederlandsch-Indië. Het verdrag trad 21 Maart 1935 voor Nederlandsch-Indië in werking (zie G.B. in I. S. 1935 n°. 93). De uitvoeringsvoorschriften zijn, in verband met het bepaalde bij art. 91 der Staatsregeling, bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld en werden afgekondigd in I. S. 1935 n°. 94. Zij traden tegelijk met het verdrag op 21 Maart 1935 in werking (I. S. 1935 n°. 95).

Bij dat verdrag zijn de mededeeling van gerechtelijke en buitengerechtelijke stukken, zoomede de tenuitvoerlegging van rogatoire commissies bilateriaal tusschen Nederland en Engeland geregeld.

Door de toepasselijkverklaring van het verdrag, is het belang van Nederlandsch-Indië, in verband met het nauwe rechtsverkeer met verscheidene onderdeelen van het Britsche imperium, ten zeerste gediend.

Opmerking verdient, dat de werking van het verdrag zich uitstrekt tot processen, welke voor alle Nederlandsch-Indische rechters, dus ook voor de Inheemsche en Zelfbestuursrechters, worden gevoerd.

In den loop der jaren werd telkens en van verschillende zijden de aandacht gevestigd op de beteekenis, welke de rechtspraak der kleinste rechtsgemeenschappen, z.g. dorpsrechtspraak, voor de rechtsbedeeling over de inheemsche bevolking heeft.

In de Ord. op de inheemsche rechtspraak in een deel van het rechtstreeks bestuurd gebied, waar de bevolking is gelaten in het genot van haar eigen rechtspleging (I. S. 1932 n°. 80) is aan het Hoofd van gewestelijk bestuur een groote regelingsbevoegdheid gegeven ten aanzien van de dorpsjustitie (artt. 11, 20, 50 en 51). Ook is de dorpsjustitie in de regeling van de gouvernementsrechtspraak, met betrekking tot strafzaken, eenigermate tot haar recht gekomen in Ambon, sinds bij de Ord. in I. S. 1931 n°. 412, de regentschapsrechtbanken in dat gebied werden omgezet in negorij-rechtbanken.

Voor het overige evenwel werd tot voor kort de dorpsrechtspraak in de wettelijke bepalingen voor de gebieden met uitsluitend gouvernementsrechtspraak (Zuid-Tapanoeli, Sumatra's Westkust, Lampoengsche Districten, Bengkalis, Bangka en Billiton, een deel van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, de Minahasa, de Zuidpunt van Celebes, Ambon en de Oeliaser, zoomede Java en Madoera) met stilzwijgen voorbijgegaan. Desniettemin was — gelijk de practijk uitwees — aan het *feitelijk* bestaan en de *feitelijke* werking der dorpsjustitie, ondanks de invoering van uitsluitend gouvernementsrechtspraak, geen twijfel mogelijk.

Een beschouwing van de werking der dorpsrechtspraak bracht de wenselijkheid aan het licht haar een wettige basis te geven. Gebleken is, dat de rechters in de kleine rechtsgemeenschappen onmisbare organen zijn voor de handhaving van het adatrecht en daardoor tevens voor het bewaren van rust en orde. Was dit op zich zelf reden genoeg om de dorpsjustitie wettelijk te erkennen en te verstevigen, daarvoor bestond bovendien nog als andere aanleiding, dat versteviging van de dorpsrechtspraak mede ten bate zou komen aan een goede adatrechtspraak door den beroepsrechter. Immers zou, zoodra aan de dorpsjustitie een wettige basis zou worden toegekend, en de dorpsrechter als een wettig instituut zou kunnen worden beschouwd, hij vrijer te werk gaan, waardoor den gouvernementsrechter een regelmatig bron van betere kennis van volksrecht en rechtsovertuiging der hoofden ter beschikking zou staan.

Teneinde ten aanzien van de dorpsjustitie tot een wezenlijke verbetering te komen, werd bij Ord. in I. S. 1935 n°. 102 verband gelegd tusschen deze rechtspraak en de landraad- (districts-, regentschaps-, magistraats-) rechtspraak in *burgerlijke* zaken.

De inschakeling van de dorpsjustitie in de *strafrechtspraak* over geringe overtredingen werd nagelaten, aangezien slechts versteviging van de *adatfunctie* van den dorpsrechter beoogd werd.

In de aangehaalde Ord. is een beknopte regeling neergelegd, welke in hoofdzaak hierop neerkomt, dat: 1°. aan de dorpsrechtspraak een plaats is ingeruimd in de wettelijke voorschriften betreffende de gouvernementsrechtspraak; 2°. aan den gouvernementsrechter de *plicht* opgelegd is, om indien de dorpsrechter reeds een uitspraak in de zaak gegeven heeft, daarvan kennis te nemen, alvorens zelf een beslissing te nemen. Bovendien is aan den gouvernementsrechter de bevoegdheid toegekend om, in de zijns inziens daarvoor in aanmerking komende zaken, vooraf een uitspraak van den dorpsrechter te bevorderen.

De gouvernementsrechter zal met de uitspraak van den dorpsrechter zooveel mogelijk rekening hebben te houden als hij in overeenstemming acht met zijn plicht zelf naar ongeschreven rechtsregelen recht te spreken. De dorpsuitspraak is niet de formeele grondslag van het geding voor den gouvernementsrechter. Zij behoeft derhalve niet te worden vernietigd of bekrachtigd.

Inheemsche rechtspraak in rechtstreeks bestuurd gebied. Met de doorvoering van de nieuwe regeling op de inheemsche rechtspraak in rechtstreeks bestuurd gebied (I. S. 1932 n°. 80) werd in 1935 voortgegaan. De bedoelde regeling is 1 Januari 1936 in werking getreden voor de gewesten Westerafdeeling van Borneo en Molukken (I. S. 1935 n°. 465). De uitvoeringsvoorschriften voor deze gewesten zijn afgekondigd in het extra-bijvoegsel van de *Javasche Courant* van 1935 n°. 77.

Aanverwante onderwerpen.

Eenige andere onderwerpen met betrekking tot het rechtswezen. In verband met de gebleken wenschelijkheid om de Overheid de beschikking te geven over voldoende middelen voor de handhaving van openbare rust en orde, alsmede voor de verzekering van in- en uitwendige veiligheid, zijn in 1935 een tweetal voorzieningen tot stand gebracht. Vooreerst werden bij de Ord. in I. S. 1935 n°. 85 de bepalingen op het recht van vereeniging en vergadering (K. B. in I. S. 1918 n°. 27) met betrekking tot het verboden verklaren van een vereeniging en die betreffende beperkingen, waaraan het recht van vergadering kan worden onderworpen, herzien. Voor de toepassing van deze nieuwe bepalingen zie men Bb. n°. 13582. Ten andere werd bij de z.g. „Dienstentoezichtordonnantie 1935” (I. S. n°. 121) een regeling tot stand gebracht, betreffende het bijzonder Overheidstoezicht op het gebruik van vervoer-, post-, telegraaf- en telefoondiensten ter verzekering van de openbare rust en orde in dringende omstandigheden.

Bij de z.g. „straffen- en beroepsordonnantie” (I. S. 1935 n°. 441) zijn algemeene regelen vastgesteld, nopens het opleggen van administratieve straffen aan

ambtenaren en het beroep daarop. Daardoor is voorzien in de lacunes, welke in de vroegere zeer fragmentarische voorschriften nopens deze materie bestonden.

Bij die ordonnantie is een limitatieve opsomming gegeven van de administratieve straffen, welke aan een ambtenaar kunnen worden opgelegd. Voor zoover mogelijk is daarbij tevens een begrenzing van den omvang der straf aangegeven.

Teneinde de mogelijkheid te openen, dat voor elk voorkomend geval een passende straf gekozen kan worden, is de opsomming der straffen ruim geredigeerd.

Was vroeger verzet tegen een opgelegde straf slechts mogelijk door beklag langs den gewonen hiërarchieken weg, bij de onderwerpelijke ordonnantie is een andere voorziening daarvoor gegeven: een regeling namelijk welke onderzoek en beoordeeling door *buiten de administratie* staande personen mogelijk maakt, en daarenboven aan den gestraften ambtenaar het recht van beroep op een hogere instantie toekent.

Weeskamers en Voogdijraden. Omtrent wijziging van de standplaatsen der weeskamervertegenwoordigers zie men Bb. nos. 13422, 13550, 13569 en 13576.

Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen. In 1935 zijn in Nederlandsch-Indië op den voet van het K. B. 28 Maart 1870 n°. 2 (I. S. n°. 64) 40 vereenigingen als rechtspersoon erkend, op 9 na, aangegaan voor minder dan 30 jaren. Van deze vereenigingen waren 14 van liefdadigen en economischen aard. Door Chineezers werden opricht 9 vereenigingen (4 van economischen aard, 1 schoolvereeniging, 1 vakvereeniging en 3 van liefdadigen aard) en door Inlanders 5 (1 schoolvereeniging, 3 vakvereenigingen en 1 van liefdadigen aard).

Rechtspersoonlijkheid werd geweigerd aan 2 vereenigingen, waarvan de statuten niet in overeenstemming werden geacht met het werkelijk karakter der vereeniging.

Naamlooze Vennootschappen. In 1935 is in Nederlandsch-Indië bewilliging verleend op de akte van oprichting van 95 naamlooze vennootschappen.

Bewilliging werd geweigerd aan één naamlooze vennootschap, omdat tegen hare oprichting gewichtige bedenkingen bestonden.

Rechtstoestand van personen. Van de bevoegdheid, den Gouverneur-Generaal verleend bij het vijfde lid van art. 163 van de Indische Staatsregeling, om in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië de bepalingen voor Europeanen toepasselijk te verklaren op personen, daaraan niet onderworpen, werd in 1935 in 497 gevallen gebruik gemaakt. Van de personen op wie de bepalingen voor Europeanen toepasselijk verklaard werden, waren er 197 Inlanders (123 mannen en 74 vrouwen) en 300 Chineezers (182 mannen en 118 vrouwen) (vgl. I. S. nrs. 12, 53, 103, 125, 131, 151, 152, 157, 358, 463, 534, 535, 583 en 589). De meesten waren Christenen.

Fabrieks- en handelsmerken. Gedurende 1935 zijn in Nederlandsch-Indië 905 merken ingeschreven in het openbare register, bedoeld in art. 5 van het „Reglement Industriele Eigendom Koloniën 1912” en werden 1659 internationale merken voor Nederlandsch-Indië bekrachtigd door inschrijving in het openbare register, bedoeld in art. 8 van dat Reglement.

De inschrijving werd geweigerd onderscheidenlijk ten aanzien van 51 nationale en 1141 internationale merken.

Op 4 November 1935 werd door de Nederlandsche Regeering de opzegging voor Nederlandsch-Indië van de herziene Schikking van Madrid betreffende de internationale inschrijving van fabrieks- of handelsmerken ter kennis van de Zwitsersche Regeering gebracht (zie de openbaarmaking in I. S. 1936 n°. 28 van G.B. 21 Jan. 1936 n°. 31).

Octrooien. In 1935 werden 32 octrooi-aanvragen naar den Octrooiraad te 's Gravenhage doorgezonden.

Toelating en uitzetting. Bij Regeeringsverordening in I. S. 1935 n°. 603 is vastgesteld, dat in 1936 in Nederlandsch-Indië, onverminderd de overigens voor de toelating gestelde eischen, 12 000 vreemdelingen kunnen worden toegelaten.

In 1935 werd de *politieke* maatregel van verwijdering toegepast op 9 personen (uit Midden-Java 1, Soerakarta 1, Jogjakarta 1, Sumatra's Westkust 5 en Tapanoeli 1), die als betrokken bij de communistische beweging voor de openbare rust en orde in het gewest hunner inwoning gevaarlijk werden geacht. Gedurende dat jaar werd ten opzichte van 28 politiek verwijderden de maatregel opgeheven, terwijl aan 23 personen een andere plaats tot verblijf werd aangewezen.

B. BESTRIJDING VAN MISDADIGHEID.

Gevangeniswezen.

Een nieuwe instructie voor het hoofd van het gevangeniswezen is opgenomen in Bb. n°. 13412.

Bij de gevangenis wezen een commissie van bijstand werkzaam is, kan ook een commissie voor de reclasseering worden ingesteld (Bb. n°. 13433).

Een nieuw reglement voor het Centraal College voor de Reclasseering is opgenomen in Bb. n°. 13447.

Tot het aanbrengen van vernieuwingen van eenig belang aan de gebouwen voor de huisvesting van gevangenen, werd in 1935 slechts in de uiterste noodzaak overgegaan. De beschikbare gelden werden hoofdzakelijk besteed aan inwendige wijzigingen van gebouwen, met het doel de capaciteit der gestichten op te voeren. Dit opvoeren bleek noodzakelijk door de steeds toenemende bevolkingssterkte. Het opvangen van den bevolkingsaanwas door de aldus bewerkstelligde inwendige reorganisatie was evenwel buiten de hoofdplaatsen, met name van West-Java, niet steeds op dezelfde wijze uitvoerbaar.

In Midden- en Oost-Java werd gepoogd de moeilijkheden mede te bestrijden met middelen, welke geenerlei verbouwing vereischen.

Het is gelukt in die provinciën het normaal verloop van den dienst te handhaven. Toch kon een steeds veelvuldiger voorkomende overbevolking in de kleine gevangenis wezen niet geheel vermeden worden.

Onder den invloed van de verminderde welvaart der bevolking droegen op enkele plaatsen de vergripen een zeer bepaald karakter. Zoo moest te Patjitan voorzien worden in de huisvesting van een abnormaal groot aantal veroordeelden ter zake van clandestiene grondontginning. Tot dit doel werd ter plaatse een belendende, buiten gebruik zijnde oliefabriek tijdelijk ingehuurd.

De strafgevangenis te Pamekasan, welke reeds lang in gebruik was voor de huisvesting in het bijzonder van communisten, kon gedurende 1935 allengs in meerdere mate benut worden voor het onderbrengen van andere categorieën van gevangenen. Het contingent communisten, waaronder zich uiteraard nog slechts de zwaarst gestraften bevinden, kon worden samengetrokken binnen een bijzondere afdeling van dat gesticht.

Van gevangenen werd voor den arbeid ten bate van andere gouvernementendiensten minder gebruik gemaakt dan in vorige jaren, terwijl de vergoedingen voor deze dagdiensten — welke als regel 2/3 bedragen van de plaatselijke koellonen — door het terugloopen van laatstgenoemde lonen eveneens daalden. Ook veroorzaakten de bezuinigingsmaatregelen in de andere gouvernementendiensten een sterke vermindering in de bedrijfsdrukte der gevangenisbedrijven. Alles bijeengenomen kwam deze terugval den dienst van het Gevangeniswezen te staan op een vermindering in ontvangsten van ruim f 700 000.

In de tweede helft van 1935 is weder een toename van de bedrijfsdrukte geconstateerd, welke zich tot dusver voortzette.

Daartegenover kon evenwel met voldoening vastgesteld worden, dat het doorwerken van de bezuinigingsmaatregelen, waarmede voor een gedeelte reeds een aanvang gemaakt was in de voorafgegane jaren, en welke in 1935 aangevuld en vollediger toegepast konden worden, leidden tot een bezuiniging van f 847 000 boven die bezuinigingen, welke in het voorafgegane jaar verkregen waren. Het hoogervermelde tekort in de middelen kon derhalve in eigen dienst worden opgevangen, in dier voege, dat nog een gunstige marge van f 140 000 overbleef.

De capaciteit van de jeugdgevangenis te Tanahtinggi werd gedurende het verslagjaar van 500 gebracht op 840. Ook deze inrichting bevatte na deze uitbreiding steeds meer dan 800-jeugdige veroordeelden.

Het volgend staatje geeft een overzicht van het gemiddeld aantal per dag in de Landsgevangenis van geheel Nederlandsch-Indië aanwezige personen, verdeeld naar landaard en sexe in de jaren 1926 tot en met 1934.

Landaard.	Sexe.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.
Europeanen.	Mannen . . .	195	174	165	167	170	171	191	197	181
	Vrouwen . . .	4	5	9	9	8	6	7	3	3
Inheemschen en Vreemde Oosterlingen.	Mannen . . .	44 246	54 105	39 312	38 168	38 624	37 084	35 529	38 061	41 028
	Vrouwen . . .	1 589	1 396	1 249	1 299	1 405	1 278	1 176	1 319	1 580
	Totaal . . .	46 034	55 680	40 735	39 643	40 207	38 539	36 903	39 580	42 792

De scherpe stijging van de bevolkingssterkte valt in 1935, in welk jaar, naar het zich laat aanzien, de bevolkingssterkte wederom (sedert 1922) de 50 000 zal overschrijden. In alle opgegeven cijfers is niet opgenomen het contingent van de aan het Departement van Oorlog afgestane veroordeelden, welk contingent geschat kan worden voor 1935 op 5000 mannen.

De totale capaciteit der Landsgevangenissen bleef, ondanks de opheffing van een tiental huizen van bewaring, nagenoeg onveranderd. Einde 1933 bedroeg de totale capaciteit 57 995, einde 1934 beliep zij 57 891.

Met ingang van 1 September 1935 (I. S. n°. 305) werden de kosten voor het onderhoud van gegijzelden teruggebracht op f 3 per dag voor Europeanen en f 1 per dag voor Inlanders. Welken invloed deze verlaging zal hebben op de toepassing van de gijzeling, kon nog niet worden vastgesteld.

Bij G.B. 10 Aug. 1935 n°. 23 (Bb. n°. 13515) werden vastgesteld de nieuwe Regelen in acht te nemen bij de voordracht tot kwijtschelding van straf aan veroordeelden, kortweg aangeduid als de nieuwe Remissie-regeling, welke in werking trad 1 September 1935. Deze nieuwe regeling kenmerkt zich door het voorloopig karakter, dat de aan den gevangene op 31 Augustus medegedeelde strafafslag draagt, waardoor dus bereikt wordt, dat een bij voortdoring voorbeeldig gedrag gedurende den geheelen straf tijd voor den veroordeelde van groot belang wordt.

In 1935 bepaalde de Regeering, dat de Gratie-regeling (I. S. 1933 n°. 2) ook van toepassing was op de door Inheemsche rechtbanken gewezen vonnissen. Ook werd nauwkeuriger voorgeschreven, hoe gehandeld dient te worden met vóórtijdig ingeleverde gratieverzoeken. Door deze vóórtijdig ingediende gratieverzoeken op voorgeschreven wijze te doen retourneren, wordt het ondoordacht requesteeren tegengegaan, hetgeen meer in overeenstemming geacht wordt met de strekking van de Gratie-regeling.

Gedurende 1935 werden ook de eerste voorbereidingen getroffen, welke zullen leiden tot belangrijke bezuiniging in de uitgaven voor de voedselvoorziening der gestraften.

De verkoopwaarde van de door de gevangenisbedrijven binnen de muren, gedurende het jaar 1933 vervaardigde artikelen, bedroeg f 1 843 588. Volgens bedrijven gegroepeerd, is dit bedrag als volgt samengesteld:

Bedrijven binnen de muren.	Verkoopwaarde vervaardigde artikelen.
10 agavevezelspinnerijen	f 5 520,29
1 agaveweverij	19 451,62
5 andere arbeid (en magazijn)	15 798,50
1 batikkerij	161,35
1 blikslagerij	25 240,31
2 boekbinderijen	57 192,31
1 breierij	107,50
6 cementwerkerijen	1 729,37

Bedrijven binnen de muren.	Verkoopwaarde vervaardigde artikelen.
1 cocosbedrijf	f 24 421,75
1 drukkerij	60 732,04
1 enveloppenmakerij	6 589,84
1 hoedenvlechterij	64,80
7 houtbewerkingen	153 388,94
5 kleermakerijen	439 929,23
1 leerlooierij	111 283,09
2 passementmakerijen	14 689,53
2 reparatie-ateliers	108,46
1 schoenmakerij	94 620,68
1 schriftenmakerij	68 434,13
4 smederijen	50 115,78
4 steenklopperijen	6 413,75
2 touwvlechterijen	978,29
1 ververij	90 653,64
1 vezelbereiding	984,80
10 vlechterijen	92 231,16
1 wasscherij	753,28
5 weverijen	417 331,59
1 zeepziederij	30 805,22
1 zeil- en zadelmakerij	53 857,06
Totaal	f 1 843 588,31

Naar de producten gerangschikt, gaven de bedrijven en cultures buiten de muren over het jaar 1933 een totaal opbrengst van f 163 693.

Bedrijven buiten de muren.	Verkoopwaarde vervaardigde artikelen.
1 caoutchoucbedrijf	f 64 763,85
1 idem (nevenbedrijven)	13 461,19
16 groentetuinen	74 525,79
1 kalkbranderij	705,25
1 klappercultuur	1 139,46
1 landbouwbedrijf	4 690,90
5 pluimveeteelt	2 030,79
2 sawahbewerkingen	1 556,65
1 vezelklopperij	118,55
4 vischvijvers	701,—
Totaal	f 163 693,43

Voor verrichten arbeid in dagdienst ten behoeve van andere gouvernementeninstellingen competeerde den dienst van het Gevangeniswezen in 1933 een bedrag van f 941 236, en wel inzake:

irrigatie- en assaineeringswerken	f 81 171
's Lands steenkolenmijnen	26 678
arbeid ten bate van het leger	833 387

Tezamen met het hooger genoemd bedrag voor cultures, komt het bedrag voor arbeid, enz. buiten de muren tot een totaal van f 1 104 929.

Door middel van arbeidsverrichting in de huizen van bewaring, het z.g. klein ambachtswerk, zooals steenkloppen, vlechtwerk, weefwerk, touwslagerij en vezelbereiding, werd over 1934 een opbrengst verkregen van f 16 812, hetgeen een gemiddelde opbrengst per man en per dag van f 0,02 beteekent.

Uitvoeriger gegevens omtrent den dienst en de bedrijven van het gevangeniswezen zijn vervat in de door den dienst samengestelde verslagen van het Gevangeniswezen.

Strafrechtelijke dwangopvoeding.

In 1935 werden 219 jeugdigen ter beschikking van de Regeering gesteld, werden 7 minderjarigen vastgezet in een door den Directeur van Justitie aan te wijzen Lands- of particulier opvoedingsgesticht (artt. 302—304 en 384—384a B. W.; artt. 134—138 R. O.; art. 234 I. R. en art. 269 Rechtsreglement Buitengewesten) en werden 2 voogdijpupillen op grond van art. 6a der dwangopvoedingsregeling (I. S. 1929 n°. 5) in een Landsopvoedingsgesticht opgenomen.

Einde 1935 bevonden zich in de overgebleven 2 Landsopvoedingsgestichten 440 pupillen, van wie 414 Regeerings- en 2 voogdijpupillen waren en de overige 24 behoorden tot de categorie, welke gevormd wordt door hen op wie de civielrechtelijke maatregel van vastzetting wordt toegepast. Aan particuliere zorg waren 416 Regeeringspupillen en 17 gevallen van vastzetting toevertrouwd.

De regelmatig binnenkomende rapporten betreffende het gedrag en de levensomstandigheden van voorwaardelijk en onvoorwaardelijk ontslagen pupillen luiden over het geheel gunstig.

In den opzet en de werkmethode der Landsopvoedingsgestichten kwam een wijziging in zoover, dat de arbeid, welke in het gesticht te Blitar werd verricht, op den landbouw werd ingesteld. De ervaring had namelijk geleerd, dat slechts een klein aantal van de voor een ambacht opgeleide pupillen na hun ontslag in het bedrijfsleven een werkkring vonden; de meeste pupillen keerden naar het landelijke terug, van waar zij afkomstig waren.

De tijdsomstandigheden waren oorzaak, dat ook de pupillen, die in het bedrijfsleven werk zochten, vrijwel niet konden slagen en naar het platteland terugkeerden.

De bestaande werkplaatsen worden aan het landbouwbedrijf ondergeschikt gemaakt, in dien zin, dat daar voor zoover mogelijk de werktuigen, gereedschappen, voertuigen e. d. worden vervaardigd, welke voor den landbouw noodig zijn.

Het Landsopvoedingsgesticht te Bandoeng blijft bestemd voor de opleiding voor het ambachtsbedrijf. Hier worden behalve de Europeesche jongens in hoofdzaak de Inheemsche Regeeringspupillen opgenomen, die uit het stadsgebied afkomstig zijn.

Het Pro Juventute-wezen is er tot nu toe in geslaagd om niettegenstaande de malaise zijn werk vrijwel geheel op het vroegere peil te houden.

De omstandigheid, dat de Overheid zich genoodzaakt zag om den financielen steun te beperken, welke zij aan de Pro Juventute-vereeningen verleent, noopte deze tot sterke bezuiniging. In overleg met den dienst van het Tucht-, Opvoedings-, Reclasseerings- en Armwezen deed het Verbond van Pro Juventute-vereeningen aan de vereeningen eenige richtlijnen ten behoeve van haar arbeid aan de hand. Deze hielden o. m. in: een concentratie van den arbeid op de zorg voor de eigenlijke verwaarloosde en misdadige jeugd; de zorg voor andere gevallen (van armenzorg e. d.) zou men achterwege laten, dan wel slechts intermediair verleen, dat deze bij de geëigende organen in behandeling zouden worden genomen. Vervolgens zou men trachten de Inheemsche maatschappij tot een breede deelneming in Pro Juventute-werk te betrekken en er naar streven om haar tot een intensiever arbeid onder de verwaarloosde en misdadige jeugd te bewegen.

Verschillende vereeningen brachten deze richtlijnen reeds plaatselijk in toepassing.

Reclasseering.

Na de opheffing van den „buitendienst” der Reclasseering en de concentratie van al het Overheidswerk op het Hoofdkantoor van het Tucht-, Opvoedings-, Reclasseerings- en Armwezen, waarover het vorig Verslag handelt, bleken de krachten niet geheel toereikend te zijn om aan den arbeid van het particuliere initiatief den steun te geven, welken dit behoeft. Daarom werd in den loop van het jaar een Centraal Bureau der Reclasseering opgericht, dat de bedoeling heeft in de ontstane leemte zoo goed mogelijk te voorzien.

Dit bureau staat onder bestuur en toezicht van het Centraal College voor de reclasseering en heeft tot taak het stimuleeren van en contact houden met den particulieren reclasseeringsarbeid.

Als ambtenaar werd één der gewezen Landsambtenaren der reclasseering in dienst van dit bureau gesteld.

Het streven van den Dienst der Reclasseering was er op gericht om de activiteit der vereenigingen gaande, zoo mogelijk op peil te houden. Hierbij werd hij door genoemd bureau krachtig ter zijde gestaan. Dit streefde o. m. er naar om door een regelmatig contact met de reclasseeringsinstellingen een zoo goed mogelijk beeld en overzicht van hare werkzaamheden te behouden en was er steeds op bedacht om, overal waar zulks noodig bleek, de instellingen voor te lichten en den dienst opmerkzaam te maken op de gevallen, waarin het particulier initiatief te kort schoot. Voorts verrichtte het voor den dienst nog andere reclasseeringswerkzaamheden, waartoe deze onder invloed der bezuiniging minder in staat was.

Hierdoor werd, hoewel met uiterste krachtsinspanning, in het algemeen bereikt, dat de reclasseeringsarbeid op het peil van het vorig jaar bleef.

Het in het Verslag over 1933 beschreven commissiestelsel werd in 1935 verder uitgewerkt. Bij G.B. 4 Maart 1935 n°. 9 werd bepaald, dat bij de gevangnissen, waarbij een Commissie van Bijstand werkzaam is, een Commissie voor de Reclasseering zal kunnen worden ingesteld. Voorts werd een reglement voor deze commissies vastgesteld, hetwelk o. m. de volgende bepalingen inhoudt:

De Directeur van Justitie bepaalt, bij welke gevangnissen een commissie zal werkzaam zijn en benoemt de leden. De commissie gedraagt zich bij de uitoefening van haar taak naar de door genoemd Departementshoofd of namens dezen door het fd. Hoofd van het Tucht-, Opvoedings-, Reclasseerings- en Armwezen gegeven aanwijzingen of instructies. Zij bestaat uit de bij de gevangenis werkzame Commissie van Bijstand, aangevuld voor zooveel noodig met ten hoogste zeven leden en heeft tot taak: het verlenen van bijstand aan gestraften, die bij hun ontslag reclasseeringssteun behoeven, dan wel het daartoe stimuleeren van het particuliere initiatief; het verstrekken van advies aan den Directeur van Justitie ten aanzien van voordrachten tot Voorwaardelijke Invrijheidstelling; desgevraagd de bevoegde autoriteiten omtrent gevallen, ten aanzien waarvan een Voorwaardelijke Veroordeeling in overweging is, hetzij zelf, hetzij door haar tusschenkomst, van voorlichting dienen; de bevordering van de eenheid in de behandeling der reclasseeringsaangelegenheden in het bijzonder en van de reclasseering in het algemeen in de residentie-afdeeling, waar zij gevestigd is.

In den loop van het jaar werd een Reclasseeringscommissie bij de strafgevangenis Soekamiskin te Bandoeng opgericht, waar haar arbeid door het vóór dien aldaar werkzame Centraal Comité van Reclasseeringsinstellingen reeds in voldoende mate was voorbereid.

Door verschillende reclasseeringsvereenigingen werd in 1935 goed werk verricht, zoowel op het gebied der voorwaardelijke veroordeeling, der voorwaardelijke invrijheidstelling, als ten aanzien van den steun aan onvoorwaardelijk ontslagen gevangenen, enz.

Niettegenstaande de malaise bleef toch de arbeid van de vereenigingen, wat betreft de hoeveelheid en het gehalte van haar werk, in West- en Midden-Java op vrijwel hetzelfde peil van het vorig jaar; in Oost-Java is mede wegens het ontbreken van een Overheidsorgaan aldaar de reclasseeringsarbeid vrijwel gestaakt.

Een der vereenigingen (de Inheemsche reclasseeringsinstelling „Indonesia") ontplooidde zoodanige activiteit, dat nieuwe afdeelingen konden worden opgericht.

Einde 1935 staakte de vereeniging Boedi Oetomo haren reclasseeringsarbeid. Leden van haar afdeeling te Jogjakarta richtten aldaar een afzonderlijke reclasseeringsvereeniging op; aangezien de bereidverklaring van deze vereeniging om aan den reclasseeringsarbeid deel te nemen in den loop van het jaar nog niet was ontvangen, kon de vereeniging nog niet als reclasseeringsinstelling worden erkend.

Het Centraal College voor de Reclasseering gaf in 79 gevallen betreffende voorwaardelijke invrijheidstelling advies en kweet zich ook overigens op lofwaardige wijze van zijn adviseerende taak.

Dactyloscopie.

Gedurende 1935 hadden geen bijzondere veranderingen in de gevolgde werkwijze plaats. Ontvangen werden 25 739 signalementen, waarvan nieuw werden ingeschreven 16 720.

In 2317 gevallen leidde de examinatie tot identificatie van de gedactyloscopeerden. In staat 102 van het Statistisch overzicht over 1934 zijn aangegeven van welke bij het Centraal Kantoor voor Dactyloscopie aangesloten diensten signalementen zijn ontvangen.

Aan rechters en rechtbanken zijn van 1920 tot en met 1935 achtereenvolgens 14, 10, 9, 16, 25, 20, 36, 36, 35, 40, 34, 56, 51, 53, 52 en 51 rapporten uitgebracht (civiele zoowel als strafzaken).

Ook in de particuliere dactyloscopische organisaties hadden geen belangrijke wijzigingen plaats. Vermelding verdient evenwel, dat het dactyloscopisch bureau van de eigen werving der Zuid-Sumatra-Landbouw- en Nijverheidsvereeniging (Dactazu), tevoren te Semarang, sedert 1931 te Batavia gevestigd is. Dit kantoor houdt zich bezig met het dactyloscopeeren van arbeiders, die naar de culturen en industriële ondernemingen gelegen in Zuid- en West-Sumatra en naar de Fransche koloniën worden uitgezonden. Voorts registreert dit kantoor ook arbeiders, die zich persoonlijk in Zuid- en West-Sumatra aanmelden. Van 1 Januari 1936 af verricht de Dactazu geen werkzaamheden meer voor het Algemeen Delisch Emigratie Kantoor (A.D.E.K.), aangezien deze organisatie op dien datum werd opgeheven.

Crimineele Statistiek.

Het aantal bij onherroepelijk gewijsde door den burgerlijken gouvernements rechter terzake van misdrijf berechte personen is in 1934 wederom iets toegenomen en bedroeg 45 750, tegen 44 817 in 1933 en 42 483 in 1932. Eveneens is toeneming te constateeren van het aantal van hen, die schuldig zijn bevonden en veroordeeld; het getal diergenen steeg in 1934 tot 35 130 (tegen 33 943 in 1933 en 32 826 in 1932). Het percentage der veroordeelden op het totaal der berechten bedroeg 77 %, dus iets meer dan in 1934 (76 %), doch evenveel als in 1932.

Het volgend staatje geeft een overzicht van de veroordeelden naar landaard en sexe.

Door den burgerlijken gouvernements rechter veroordeelden.

Jaren.	Europeanen.		Inheemschen.		Vreemde Oosterlingen.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
1932	321	17	28 781	1 582	2 073	52
1933	402	16	30 017	1 515	1 926	67
1934	347	10	31 249	1 439	2 037	48

Het aantal door den Inheemschen rechter wegens misdrijf veroordeelden is blijkens de volgende cijfers eveneens toegenomen.

Door den Inheemschen rechter veroordeelden
(alleen Inheemschen).

Jaren.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
1933	6 737	556	7 293
1934	8 684	682	9 366

Het percentage der veroordeelden op het totaal aantal berechte personen (in 1933 en 1934 respectievelijk 8642 en 10 847) vertoonde mede een stijging en bedroeg bij deze rechtspraak in die jaren respectievelijk 84 % en 86 %.

Uitgaande van een gemiddeld jaarlijksch accrès-cijfer der Inheemsche bevolking van 1,5 %, is het aantal wegens misdrijf veroordeelde Inheemschen per 100 000 zielen in 1933 op 63 en in 1934 op 67 te stellen.

C. BESTRIJDING VAN ONZEDELIJKHEID.

Bestrijding van ontucht en den handel in vrouwen en kinderen. De steeds verder gaande bezuiniging op de gouvernementdiensten had voor het Regeeringsbureau — dat voor een deel in zijn taak de hulp van andere diensten behoeft — vanzelf ten gevolge, dat het zijn werkzaamheden niet zoo intensief kon doen zijn als wel wenschelijk is. Toch werd met de beschikbare middelen al het mogelijke gedaan om zooveel doenlijk gevallen op het spoor te komen.

De strafbare feiten ten dezen in 1935 aan het licht gekomen, vallen, wat vrouwenhandel e. a. aangaat, voornamelijk in de bepalingen van de artt. 285, 287, 296, 297, 328 en 330 van het Wetboek van Strafrecht.

Door het Bureau werden in de periode 1 Juli 1934 tot 1 Juli 1935 ¹⁾ 7 gevallen van vrouwenhandel, 2 van koppelarij, 76 van clandestien bordeelbedrijf of het verschaffen van rendez-vous-gelegenheden en 41 andere zeden- of daaraan verwante misdrijven behandeld.

Betreffende eenige gevallen werd met centrale buitenlandsche autoriteiten contact verkregen.

Evenals in de voorafgegane jaren werden ook in 1935 verschillende minderjarigen (te verstaan als maatschappelijk minderjarigen, d. w. z. zij, die nog niet hun eigen brood verdienen kunnen), die zonder wettigen verzorger in Indië aankomen, en als zoodanig onder de dagelijksche leiding van het Regeeringsbureau staan, in het gezin van een te goeder naam en faam bekend staand landgenoot opgenomen, dan wel, bij ontbreken van zulk een verzorger, in een gesticht geplaatst.

90 immigranten kwamen op deze wijze onder de contrôle van het Regeeringsbureau.

In het geheel stonden aan het einde van het jaar 405 jeugdige immigranten onder het toezicht van dit kantoor.

Bestrijding van verspreiding van ontuchtige uitgaven. In het tijdvak 1 Juli 1934 tot 1 Juli 1935 werd meermalen handel in pornografische producten ontdekt.

In 4 gevallen betrof het in Nederlandsch-Indië vervaardigde uitgaven, in de overige gevallen waren deze uit het buitenland afkomstig, te weten uit Singapore, Shanghai en Parijs. De Centrale autoriteiten van deze landen zijn omtrent de desbetreffende adressen ingelicht.

¹⁾ Telkenjare wordt over deze periode een jaarrapport samengesteld bestemd voor den Volkenbond. De hierboven verstrekte gegevens zijn aan het laatste jaarrapport ontleend.

Jaren	Nederlandsch-Indië		Buitenland		Totaal	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
1933	111	17	2371	132	2482	149
1934	116	10	2005	131	2121	137
1935	147	10	2115	130	2262	147

D. GEBRUIK VAN VERDOOVENDE MIDDELEN EN ALCOHOL.

De Opiumregie.

Bij G.B. 22 Jan. 1935 n°. 10 (I. S. n°. 27) werd het metriek stelsel ingevoerd bij den inkoop van djitjing (overblijfselen van gerookt opium). Tevens werd de omschrijving der opiumkringen in Midden- en Oost-Java, Atjeh en Onderhoorigheden en de Molukken in overeenstemming gebracht met de gewijzigde administratieve indeeling dier gewesten.

De in 1929 aangevangen debietsdaling zette zich ook in 1935 voort; in de Buitengewesten echter in mindere mate dan op Java en Madoera. In laatstgenoemd gebied werd 116 605 (in 1934 156 470), in de Buitengewesten 259 368 (in 1934 274 879) en in geheel Nederlandsch-Indië 375 973 (in 1934 431 350) thail¹⁾ regie-opium verkocht, onderscheidenlijk 25,48, 5,64 en 12,84 % minder dan in 1934. De bruto-opbrengst bedroeg in 1935 op Java en Madoera f 3 498 153 (in 1934 f 4 694 110), in de Buitengewesten f 6 028 431 (in 1934 f 6 451 290) en in geheel Nederlandsch-Indië f 9 526 584 (in 1934 f 11 145 400), dus onderscheidenlijk 25,48, 6,55 en 14,52 % minder dan in 1934. Aangezien gebleken was, dat in enkele gevallen met het opheffen van verkoopplaatsen te ver was gegaan, werden aldaar 28 debietplaatsen weder opgericht. Overigens konden aldaar 2 en in de Buitengewesten 11 verkoopplaatsen worden gesloten. Het gevolg hiervan was, dat het aantal verkoopplaatsen op Java en Madoera steeg van 408 tot 434 en in de Buitengewesten daalde van 395 tot 384. Het aantal opiumverkoopplaatsen, waarvan het beheer met dat van zoutverkoopplaatsen is gecombineerd, steeg op Java en Madoera van 162 tot 169 en in de Buitengewesten van 72 tot 76.

Het aantal gelicentieerde opiumverbruikplaatsen (kitten) daalde op Java en Madoera van 6 tot 4 en in de Buitengewesten van 26 tot 20. Het aantal vervolgingen, ingesteld wegens het houden van clandestiene kitten, bedroeg 40, tegen 55 in 1934.

Het aantal gebruikslicenties daalde op Java en Madoera van 41 368 einde 1934 tot 33 016 einde 1935 en in de Buitengewesten van 7162 tot 6479. Deze vermindering had plaats in 18 van de 22 gewesten en is toe te schrijven aan staking van het opiumgebruik, alsmede aan overlijden en vertrek naar elders van schuivers. De daling was wederom het grootst in de provincie Oost-Java. Aldaar verminderde het aantal gebruikslicentiehouders van 18 979 op einde 1934 tot 14 574 einde 1935, dus met 23,20 %. Het aantal Europeanen en met dezen gelijkgestelden, in het bezit van een gebruikslicentie, bleef 2.

Van het aantal gebruikslicentiehouders hadden einde 1935 slechts een honderdtal den (geschatten) leeftijd van 30 jaar nog niet bereikt.

Het aantal vervoerslicenties steeg van 179 op einde 1934 tot 185 op einde 1935. In 1935 werd van het totaal debiet in Nederlandsch-Indië 4,72 % op vervoerslicenties ingekocht, tegen 4,12 % in 1934.

In 1935 werd per Chineesch schuiver gemiddeld 7,32 (vorig jaar 7,98) thail en per Inlandsch schuiver 1,97 (vorig jaar 2,04) thail regie-opium verbruikt. Per 100 000 inwoners bedroeg het gebruik op Java en Madoera 280 (vorig jaar 375) thail of 10,79 (vorig jaar 14,48) kg, in de Buitengewesten 1364 (vorig jaar 1446) thail of 52,67 (vorig jaar 55,82) kg en in geheel Nederlandsch-Indië 619 (vorig jaar 710) thail of 23,90 (vorig jaar 27,41) kg. In 1935 werd gemiddeld per hoofd der bevolking aan regie-opium besteed op Java en Madoera f 0,08 (vorig jaar f 0,11), in de Buitengewesten f 0,32 (vorig jaar f 0,34) en in geheel Nederlandsch-Indië f 0,16 (vorig jaar f 0,18).

Het aantal aanhalingen van regie-opium bedroeg 812 tot een totale hoeveelheid van 205 thail, tegen 1012 aanhalingen en 269 thail in 1934. Niet van de regie afkomstig opium werd aangehaald in 920 gevallen tot een hoeveelheid, welke werd gelijkgesteld met 28 106 thail tjandoe van goede hoedanigheid, tegen 954 aanhalingen en 21 905 thail in 1934. Andere verdoovende middelen dan opium werden in 181 gevallen aangehaald tot een gezamenlijke hoeveelheid van 1285 kg, tegen 111 aanhalingen en 2270 kg in 1934. Grote aanhalingen van sluikopium

¹⁾ Eén thail = 38,6 gram.

hadden plaats te Batavia, Cheribon, Semarang, Soerabaja, Probolinggo, Palembang, in den Riouw-archipel en te Muntok en Makassar. Aan boord van schepen werd opium in beslag genomen op de meest uiteenlopende plaatsen, terwijl de smokkelaars van de meest verschillende methoden gebruik maakten.

Bij G.Bn. 25 Maart 1935 n°. 34 en 1 Juni 1935 n°. 28 (J.C. nos. 27 en 47) werden subsidies verleend aan de Anti-Opiumvereniging te Batavia (f 2500) en de Nederlandsch-Indische Groot-Loge der Internationale Orde van Goede Tempeliers (f 1875) ter bevordering van het voeren van propaganda tegen het opiumgebruik. Daarnaast werden nagenoeg gelijke bedragen toegekend uit de loterijgelden. Aan de Anti-Opiumvereniging te Batavia werden bovendien toegekend een subsidie uit 's Lands kas van f 3056 en een ongeveer even groot aandeel uit de loterijgelden voor het verlenen van nazorg aan personen, die een geneeskundige behandeling ter ontwenning van het gebruik van verdoovende middelen hebben ondergaan. Deze vereniging ging voort voor dit doel het landhuis Tandjoeng-West te Pasar Minggoe bij Batavia te exploiteeren, waar in 1935 313 gewezen narcoticomanen werden opgenomen. Voor de wijze van propagandavoering moge worden verwezen naar het Indisch Verslag 1935 (blz. 266).

Voor nadere bijzonderheden betreffende de Opiumregie wordt verwezen naar het jaarverslag der Opium- en Zoutregie over 1935.

Behandeling van opiophagen.

Ook in 1935 bleef de subsidie van Regeeringswege ten behoeve van de behandeling van opiophagen beperkt tot het Zendingshospitaal „Immanuël” te Bandoeng, dat in dat jaar in zijn anti-opiumpaviljoen 571 (in 1934 567) patiënten verpleegde, lijdende aan een chronische vergiftiging met organische stoffen.

Van hen waren 176 verslaafd aan morfine (in de meeste gevallen gecombineerd met cocaïne) en 395 aan opium en/of dji-tjing. Een 35-tal (in 1934 62) heeft zich aan de behandeling onttrokken, nog vóór zij genezen waren, 6 (in 1934 11) zijn aan longtuberculose overleden, 1 stierf aan een aandoening van het darmkanaal, terwijl de overigen genezen konden worden ontslagen.

In de Gouvernements ziekeninrichtingen en in door het Gouvernement gesubsidieerde particuliere ziekeninrichtingen werden in 1935 1231 (in 1934 1579) patiënten opgenomen, lijdende aan chronische vergiftiging met organische stoffen. Hiervan overleden 18 (in 1934 16). De meesten van deze patiënten zijn opiophagen, ofschoon in de laatste jaren een toeneming van het aantal morfinisten geconstateerd wordt.

In de Gouvernements Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Batavia, in de polikliniek van het „Jan Seng Ie”-hospitaal te Batavia en in het Zendingsziekenhuis „Immanuël” te Bandoeng werden proeven genomen met de opiumontwenningsskuur van Dr. Ma (Nanking) door toediening van lecithine. De meeningen over de resultaten van deze geneesmethode zijn niet onverdeeld gunstig.

De geneesheer-directeur van het ziekenhuis „Ziekenzorg” te Soerakarta gebruikte wegens het kostenbezwaar geen lecithine, maar diende zijn aan opium verslaafde patiënten 1 liter sojamelk toe, welke melk lecithine-houdend is, als aanvulling op zijn eigen, sedert lang door hem toegepaste, methode (dadelijke algeheele onthouding van narcotica, injecties van strychnine en thiosulfas natricus). Hiervan zag hij goede resultaten.

Beperking van het alcoholgebruik.

Ook in 1935 werd door de artsen van den Dienst der Volksgezondheid aan het Hoofd van den Dienst geregeld bericht gezonden, wanneer alcoholmisbruik onder de Inheemsche bevolking in hun ressorten voorkwam.

Het zijn wederom ongeveer dezelfde streken, reeds in vorige Verslagen genoemd, waar men van alcoholgebruik of -misbruik door de Inheemsche bevolking kan spreken.

Het meerendeel der Dajakkers maakt meestal alleen misbruik van alcohol (toewak) bij bijzondere gelegenheden (bruiloften, sterfgevallen e. d.). Hetzelfde

is het geval in sommige streken van den Oost-Archipel, terwijl in andere streken van dat gebiedsdeel alcohol (nl. zelf bereide alcoholische dranken, zooals toewak, sagoweer, enz.) een dagelijksche drank is, zonder dat men daarom altijd van alcoholmisbruik zou mogen spreken.

Voor nadere gegevens wordt naar het Indisch Verslag over 1933 (blz. 281/2) verwezen.

Uit Merauke (Zuid-Nieuw-Guinee) werd gerapporteerd, dat het alcoholgebruik zeer verminderd is, doordat begin 1935 een verbod is uitgevaardigd van aanmaak en gebruik van sageroe, nadat in vorige jaren reeds de aanmaak van koolwater of sopi verboden was.

Uit Larantoeka (Flores) werd gemeld, dat een levendige handel bestaat in toewak en arak en dat op plaatsen, waar in den drogen tijd vrijwel geen druppel water te vinden is, toewak uitkomst brengt.

De bevolking van de Sangir- en Talaud-eilanden (res. Manado) vertoont een neiging tot drankmisbruik. Maatregelen ter voorkoming of beperking van dit misbruik zijn in overweging.

De Boetonneezen drinken graag sagoweer en arak.

In het landschap Mori (Manado) heerscht een chronische drankzucht (sopi Mori), welke een zeer ongunstigen invloed uitoefent op het door malaria, tuberculose en geslachtsziekten aangetast deel der bevolking van die streken.

Ook uit Loewoek (Manado) werd medegedeeld, dat op de in dat ressort gelegen eilanden zeer veel tjap-tikoos gedronken wordt. Deze is zeer goedkoop en overal verkrijgbaar.

Over het algemeen kan gezegd worden, dat daar waar tengevolge van de minder goede economische toestanden de bevolking over minder contant geld beschikt, het alcoholgebruik afneemt, en dat daar, waar een economische opleving geconstateerd kan worden, het gebruik van sterken drank toeneemt.

E. GEZONDHEIDSZORG.

Gezondheidstoestand van de bevolking.

Geboorte- en sterftecijfers. Bij het bestudeeren van de sterfte- en geboortecijfers onder de *Inheemsche bevolking* van Java en Madoera over 1935 is ditmaal afgezien van het publiceeren van promille-cijfers. In de jaren 1930 t/m 1934 werd het volkstellingcijfer 1930 als basis voor de berekening van de promille-cijfers gebezigd. Nu men op de helft van de periode tusschen twee volkstellingen is aangeland, lijkt het ongewenscht om ook dit jaar nog de vroegere werkwijze te volgen, aangezien de loop der bevolking sinds 1930 vele veranderingen heeft ondergaan.

Een vergelijking met vorige jaren zal thans slechts geschieden door het naast elkaar plaatsen van de aantallen der sterfgevallen en geboorten.

Wij zien dan, dat in de provincie West-Java en in het gouvernement Jogjakarta het totaal aantal in 1935 *overledenen* ten opzichte van 1934 gedaald is, te weten met ruim 2 % (van 245 569 tot 240 465), resp. met ruim 7 % (van 27 447 tot 25 476). De belangrijkste dalingen vertoonen de regentschappen Tjiandjoer (22 %), Bandoeng (12 %), Jogjakarta (15 %) en Kota Pakoe Alaman (18½ %).

Een toename van het aantal overledenen in 1935 ten opzichte van 1934 vertoonen de provincies Midden-Java met ruim 5 % (van 226 837 tot 239 309) en Oost-Java met ruim 4 % (van 243 067 tot 253 632) en het gouvernement Soerakarta met 1½ % (van 42 489 tot 43 199), terwijl Java en Madoera tezamen een verhooging der sterfte vertoonen van ruim 2 % (van 785 409 tot 802 081) ten opzichte van het jaar 1934.

De volgende regentschappen vertoonen een verhooging der sterfte van meer dan 10 %: Tjiamis (11 %), Batang (13 %), Banjoemas (13 %), Tilatjap (22 %), Karanganyar (20 %), Bandjarnegara (11½ %), Magelang (15½ %), Keboemen (14 %), Magetan (17½ %), Ngawi (18 %), Ponorogo (24 %) en Djember (16 %).

Bij het bestudeeren van de *geboortecijfers* valt op, dat deze in Midden-Java 2 % (van 323 135 tot 315 929), in Oost-Java bijna 10½ % (van 385 928 tot 345 872), in de gouvernementen Jogjakarta en Soerakarta resp. 8½ % (van 56 946 tot 51 989) en 18½ % (van 100 260 tot 81 490) en in Java en Madoera tezamen ruim 5½ % (van 1 166 590 tot 1 101 115) gedaald zijn ten opzichte van 1934.

De belangrijkste dalingen vertoonen de regentschappen Madjalengka (12 %), Pemalang (11 %), Tegal (13 %), Blora (21 %), Koedoes (11½ %), Banjoemas (13½ %), Sidoardjo (11½ %), Modjokerto (12 %), Djombang (14 %), Bodjonegoro (21½ %), Toeban (20½ %), Kediri (14 %), Ngandjoek (15½ %), Blitar (16 %), Bondowoso (11 %), Bantool (10½ %), Goenoengkidoel 12 %, Kota Pakoe Alaman (19 %), Soerakarta (20 %), Sragen (29 %), Kota Mangkoe Negaran (17 %), Wonogiri (20½ %), Klaten (13½ %) en Bojolali (15 %).

Een toename van het aantal geboorten vertoont de provincie West-Java met 1,8 % (van 300 321 tot 305 835). De sterkste toename (boven 10 %) vond plaats in de regentschappen Soekaboemi (met 12½ %), Garoet (19 %), Batang (15 %), Bandjarnegara (15 %) en Magelang (16 %).

Ofschoon de opgaven omtrent het aantal geboorten met nog grooter voorzichtigheid beschouwd moeten worden dan die der sterftecijfers, kan nochtans aangenomen worden, dat de uit de cijfers op te maken vrij algemeene daling van het geboortecijfer in 1935 ten opzichte van 1934 inderdaad heeft plaats gehad. Er is toch geen reden om aan te nemen, dat de aangifte der geboorten in 1935 onnauwkeuriger zou zijn geschied dan in 1934. Eerder mag het tegendeel aangenomen worden, daar van Overheidswege op vele plaatsen getracht wordt, de geboorte- (en sterfte-) statistiek te verbeteren.

Ten aanzien van de oorzaken van de toenamen en dalingen van sterfte en geboorte in de verschillende regentschappen kan in vele gevallen geen definitieve uitspraak worden gegeven. Meestal toch heeft een dergelijke opwaartsche of

dalende beweging verschillende oorzaken, welke niet altijd uit de ter beschikking staande gegevens kunnen worden afgeleid.

Indien in een regentschap het aantal geboorten in een bepaald jaar belangrijk gedaald is, zal het niet verwonderen, indien in datzelfde jaar ook het aantal sterfgevallen vermindert, aangezien de sterfte het grootst is onder de zuigelingen. Een gelijktijdige daling van geboorte en sterfte zien wij in 1935 in Semarang, Rembang, Toeban, Jogjakarta, Bantool en Kota Pakoe Alaman.

Een daling van het aantal sterfgevallen als gevolg van een vermindering van het aantal geboorten kan zich althans voor een gedeelte ook eerst het volgend jaar manifesteren. Dit zou het geval kunnen zijn in het regentschap Garoet (zie lager).

Omgekeerd zou men ook kunnen aannemen, dat wanneer in een bepaald jaar het aantal sterfgevallen in een regentschap groot geweest is, het aantal kinderen, dat in het volgend jaar geboren wordt, kleiner moet zijn. Dit zou — althans ten deele — de daling in 1935 van 5 % der geboortecijfers in het regentschap Bandoeng verklaren, waar in 1934 de pest zeer hevig woedde.

In 1935 heerschte de pest aldaar in veel geringer mate, hetgeen duidelijk in de verlaging van de algemeene sterftecijfers (namelijk met 12 %) tot uiting komt. Van de totale daling in de sterftecijfers komt 85½ % voor rekening van de vermindering der sterfte aan pest.

In het regentschap Garoet, waar eveneens in 1935 zeer veel minder pest voorkwam dan in 1934, is daarentegen het geboortecijfer met 19 % gestegen.

Wat de daling — van 1934 op 1935 — van de sterfte in het regentschap Garoet betreft (8½ %), kan gezegd worden, dat deze nog veel grooter geweest zou zijn, indien niet, naast de zeer groote verbetering van de pestsituatie, ook ongunstige factoren (welke zijn niet bekend) in het spel geweest waren. In 1935 toch overleden in het regentschap Garoet 1985 menschen minder dan in 1934. Aan pest alleen echter stierven in 1935 4446 menschen minder dan in 1934.

De groote daling der sterfte in het regentschap Tjiandjoer is waarschijnlijk toe te schrijven aan het feit, dat de hevige malaria-explosie van 1934 zich in het jaar 1935 niet herhaald heeft. De daling is vermoedelijk ook aan de verbeterde malaria-situatie te danken.

De verhooging van het sterftecijfer in Tjiamis is zeer duidelijk het gevolg van de verhoogde malaria-frequentie.

Ten aanzien van de verhooging der sterfte in de regentschappen Pekalongan (met 8½ %), Batang (met 13 %) en Pemalang (met 5 %) kan misschien van invloed geweest zijn de invoering van de nieuwe geboorte- en sterfte-bewijzen, waardoor wellicht meer sterfgevallen ter kennis van het Bestuur gekomen zijn dan in vorige jaren. In Batang namelijk staat tegenover een verhooging met 13 % van het aantal sterfgevallen een verhooging met 15 % van het aantal gerapporteerde geboorten.

In de drie genoemde regentschappen hebben echter in 1935 malaria, pest en influenza vrij sterk geheerscht, zoodat de verhooging van de sterfte wellicht mede aan deze ziekten te wijten is.

In de regentschappen Banjoemas, Tjilatjap en Karanganyar, waar de sterfte in 1935 met 13 %, resp. 22 % en 20 % is toegenomen ten opzichte van 1934, zullen de malaria en ten deele ook de minder goede voedselsituatie voor deze toename verantwoordelijk gesteld moeten worden.

Dit komt o. a. ook tot uiting in de groote daling (met 13½ %) van het aantal geboorten in het regentschap Banjoemas. Misschien moet dit ook gedeeltelijk aan emigratie en het veelvuldig wegtrekken der mannen om elders werk te zoeken, geweten worden.

Ook in andere regentschappen, welke een belangrijke daling van het aantal geboorten vertoonen, valt dit verschijnsel samen met slechtere economische toestanden, tengevolge waarvan ook minder huwelijken gesloten worden. Genoemd mogen worden de regentschappen Cheribon, Madjalengka, Sidoardjo, Modjokerto, Djombang, Toeban, Kediri, Ngandjoek en Blitar.

In Cheribon hadden bovendien emigratie en transmigratie invloed.

Voor de bijzonder opvallende daling van het aantal geboorten in alle regentschappen van het gouvernement Soerakarta (gemiddeld met 18½ %) kan geen oorzaak aangegeven worden.

Tenslotte kan nog medegedeeld worden, dat op Java en Madoera in 1935 het geboorte-overschot in de verschillende bestuursressorten het volgende beeld te zien geeft: in West-Java 65 370 (in 1934 54 752), Midden-Java 76 620 (in 1934 96 298), Oost-Java 92 240 (in 1934 142 861), Jogjakarta 26 513 (in 1934 29 499) en Soerakarta 38 291 (in 1934 57 771).

In geheel Java en Madoera bedroeg in 1935 het geboorte-overschot 299 034, tegen 381 181 in 1934.

Wat de *seizoenverschillen* betreft, zij medegedeeld, dat de sterfte in geheel Java en Madoera het hoogst was gedurende het 1ste kwartaal met uitzondering van de provincie Midden-Java (4de kwartaal). De laagste sterftcijfers worden aangetroffen in West- en Oost-Java in het 4de kwartaal, in Midden-Java en Jogjakarta in het 2de kwartaal en in Soerakarta in het 3de kwartaal.

De hoogste geboortecijfers vielen voor West-, Midden- en Oost-Java in het 2de kwartaal, voor de Vorstenlanden in het 1ste kwartaal; de laagste geboortecijfers vielen overal in het 4de kwartaal (evenals in 1934 het geval was).

De ervaring heeft geleerd, dat het op en neer gaan van de sterftcijfers in nauw verband staat met de wisseling van de moessons. Bij een kwartaalsgewijze vergelijking, zooals boven geschied is, dient rekening te worden gehouden met de omstandigheid, dat deze moessons niet in alle deelen van Java en Madoera gelijktijdig optreden.

Ook voor de beoordeeling der sterftcijfers in de voornaamste *plaatsen* van Nederlandsch-Indië is afgezien van het gebruik van promille-cijfers, daar ook in de steden het zielental van de verschillende bevolkingsgroepen, met uitzondering meestal van die van de Europeanen en met Europeanen gelijkgestelden, niet nauwkeurig bekend is.

Ter vergelijking met het jaar 1934 zullen dus ook hier slechts de absolute sterftcijfers met elkaar vergeleken worden.

Opgemerkt wordt dan, dat het totale aantal sterfgevallen van alle bevolkingsgroepen tezamen in 1935 grooter was dan in 1934 in de volgende plaatsen: Batavia, Buitenzorg, Cheribon, Pekalongan, Tegal, Tjilatjap, Magelang, Soerakarta, Modjokerto, Kediri, Blitar, Banjoewangi, Bondowoso, Padang, Pontianak en Amboina. De percentsgewijze grootste toename van het aantal sterfgevallen vertoonen Buitenzorg met 16,8 %, Pekalongan met 13,1 %, Banjoewangi met 23,9 %, Bondowoso met 21,9 %, Padang met 16,8 % en Pontianak met 27,7 % van het aantal sterfgevallen in 1934. De overige toenemingen van het aantal sterfgevallen in 1935 blijven beneden 10 % van het aantal sterfgevallen in 1934.

Een vermindering van het aantal sterfgevallen in 1935 tegenover 1934 vertoonen Soekaboemi, Bandoeng, Garoet, Semarang, Salatiga, Poerwokerto, Jogjakarta, Soerabaja, Madioen, Toeloengagoeng, Malang, Pasoeroean, Probolinggo, Tjiamis, Palembang, Medan (inclusief Belawan), Sabang, Samarinda, Balikpapan en Manado, waarvan Bandoeng met 14 %, Garoet met 14,1 %, Semarang met 13,4 %, Salatiga met 17,5 %, Poerwokerto met 12,5 %, Jogjakarta met 12,9 %, Madioen met 26,9 %, Palembang met 13,5 %, Sabang met 16,2 %, Samarinda met 31,1 % en Balikpapan met 32,1 % vermindering ten opzichte van de sterfte in 1934 de belangrijkste daling vertoonen.

De daling van het aantal sterfgevallen in vele grootere plaatsen op Java en Madoera staat waarschijnlijk in nauw verband met de in 1935 in groote gedeelten van Java waargenomen algemeene daling van het sterftcijfer. Hetzelfde zal vermoedelijk gelden voor de Buitengewesten; voor een definitief oordeel hierover staat echter te weinig cijfermateriaal ter beschikking.

In de steden Bandoeng en Garoet heeft de sterke vermindering van het aantal sterfgevallen aan pest in 1935 tegenover 1934 de algemeene vermindering van het aantal sterfgevallen sterk beïnvloed. Zoo kwam in Bandoeng de vermindering van het aantal sterfgevallen voor 67 % voor rekening van de pest en in Garoet voor 60 %.

De gegevens omtrent sterfte en geboorte in de Buitengewesten zijn schaarsch en meestal onbetrouwbaar.

Op Bali en Lombok stierven in 1935 27 658 (in 1934 24 738) personen van de Inheemsche bevolking; geboren werden 21 981 (in 1934 22 460) kinderen. Er zou dus in 1935 een geboortetekort geweest zijn van 5677 (in 1934 2278). Naar bekend is, zijn de geboortecijfers op Bali echter onbetrouwbaar.

Opleiding van geneeskundig en technisch personeel.

In de opleiding van personeel voor den Dienst der Volksgezondheid kwam in 1935 in zoover verandering, dat ook Europeesche meisjes tot de opleiding tot mantri-verpleegster bij de drie Gouvernements Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen werden toegelaten.

Aan de drie Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen, zoomede in de Gouvernements Burgerlijke Ziekeninrichtingen te Manado en Singaradja werden leerlingen opgeleid tot mantri-verpleger(verpleegster) en in de drie eerstgenoemde groote ziekenhuizen werd tevens aan vrouwelijke mantri's gelegenheid gegeven zich te bekwamen tot vroedvrouw.

De opleiding tot mantri-verpleger(verpleegster) 1ste klasse, welke in 1934 in verband met den benarden stand van 's Lands financiën was stopgezet, is in 1935 weder aangevangen.

Opleiding voor vroedvrouw had mede plaats in de particuliere inrichtingen Boedi-Kemoeliaan en Palang Doewa te Batavia en in de vrouwen- en kinderkliniek te Embong Tandjoeng (Soerabaja), verder in de maternité van het Leger des Heils te Soerabaja, in de gemeentelijke ziekenhuizen te Medan en Bandoeng, in de provinciale ziekenhuizen te Tegal en te Koedoes, in het ziekenhuis der Vereeniging „Ziekenzorg" te Soerakarta en in de Zendingsziekenhuizen te Modjowarno, Soerakarta, Jogjakarta, Kelet, Poerwodadi, Blora, Poerworedjo, Malang, Tjideres, Keboemen, Bandoeng en Magelang.

Voor de toelating tot de 3-jarige opleiding tot vroedvrouw bij de vroedvrouwenschool Palang Doewa te Batavia-C., het William Booth-hospitaal te Soerabaja, het ziekenhuis der Vereeniging Ziekenzorg te Soerakarta en de vrouwen- en kinderkliniek te Embong Tandjoeng (Soerabaja) werd het diploma Mulo vereischt.

Voor de opleiding tot mantri-verpleger(pleegster) was ook gelegenheid in verschillende daartoe geëigende particuliere ziekeninrichtingen, waarvan verschillende worden beheerd door de Zending en de Missie.

Na voltooide opleiding werd aan de leerlingen, na met goed gevolg het van Gouvernementswege ingesteld examen te hebben afgelegd, het Landsdiploma uitgereikt.

In de krankzinnigengestichten en in het Doorgangshuis voor krankzinnigen te Grogol (Batavia) bestond gelegenheid zich te bekwamen voor het diploma mantri-verpleger(pleegster) bij het krankzinnigenwezen.

De gediplomeerde analisten (bacteriologen en scheikundigen) worden opgeleid aan het Geneeskundig Laboratorium te Batavia-C. In 1935 werden 10 leerlingen aangenomen.

De vijfjarige opleiding voor tandarts aan de School tot opleiding van Indische tandartsen te Soerabaja werd in 1935 gevolgd door 72 leerlingen, terwijl bij het afgenomen eindexamen aan 17 studenten het Indisch tandartsdiploma kon worden uitgereikt.

De Nederlandsch-Indische artsenschool te Soerabaja telde gedurende 1935 362 leerlingen. Aan 18 studenten werd het Indisch-artsdiploma uitgereikt.

De commissie van advies nopens de opleiding van apothekers in Nederlandsch-Indië (zie Verslag 1931, blz. 376) is ontbonden (G.B. 1 Febr. 1935 n°. 15).

Medisch-hygiënische Propaganda.

Het werkprogramma van de Afdeeling Medisch-hygiënische Propaganda gedurende het jaar 1935 omvatte: het bestudeeren en beproeven van methoden en hulpmiddelen, welke in Nederlandsch-Indië en in andere landen bij de Medisch-

hygiënische Propaganda reeds in gebruik zijn; het uitwerken van nieuwe methoden en hulpmiddelen; het demonstreeren van methoden en hulpmiddelen; en het vervaardigen en verstrekken van propaganda-materieel.

De werkzaamheden vonden regelmatig voortgang.

In 1935 werd in verband met de uitbreiding van het werk in de peripherie en het toenemend aantal posten meer materieel dan in vorige jaren verstrekt.

Door het administratief personeel werd in 1935 gezorgd voor 83 verzendingen van films, 94 verzendingen van apparaten, enz., 403 verzendingen van demonstratieplaten, 151 verzendingen van drukwerken en 66 verzendingen van diversen.

Wat het ontwerpen van materieel betreft, kan gemeld worden, dat in 1935 verscheidene demonstratieplaten (waarvan enkele gekleurd), nieuwe films, nieuwe copieën van oude films, nieuwe photo's en ander propaganda-materieel werden vervaardigd. Vele ontwerpen voor nieuwe demonstratieplaten werden gemaakt en zullen naar gelang van de daarvoor toegestane fondsen gedrukt worden.

Gedurende 1935 werden nos. 100 t/m 104 van de „Korte Berichten" door de Afdeeling uitgegeven.

Het film- en photo-atelier vervaardigde gedurende het jaar 1935: 29 copieën van films, 495 photo's, 34 reproducties, 2054 afdrukken van photo-clichés, 911 vergrootingen van photo's, 7 lantaarnplaten, 71 632 meters positieve films en 3410 meters negatieve films.

Wetenschappelijke onderzoekingen.

Landskoepokinrichting en Instituut Pasteur. In 1935 werd pestvaccinatie op belangrijke schaal toegepast, en wel met een levend vaccin, waarvan de bereiding uit den aard der zaak met veel meer moeilijkheden gepaard gaat dan die van een dood vaccin, althans wanneer het een massa-productie betreft. Toch zijn deze moeilijkheden niet onoverkomenlijk gebleken en is het gelukt voldoende vaccin te produceeren voor de vaccinatie van ruim 2 miljoen en voor de revaccinatie van bijna 250 000 personen, grootendeels in het besmette gebied van Priangan (in de regentschappen Bandoeng, Soemedang, Garoet, Tasikmalaja en Tjiamis), voor een klein deel in de nog overgebleven pesthaarden van de gewesten Kedoe, Pekalongan en Cheribon. Daartoe zijn ruim 3000 liter vaccin bereid en werden 2 610 360 doses à 1 cc. (in flesschen van 150 cc.) uitgezonden. Waar geen extra-personeel in dienst is genomen, bedragen de productiekosten niet meer dan aan ingrediënten voor voedingsbodem (vleesch, agar, pepton) en aan gas (ter steriliseering) boven het gemiddeld jaargebruik is uitgegeven, welk bedrag op f 2000 kan worden geraamd. De vaccinatie is zonder eenigen wanklank verlopen; geen enkel accident heeft er zich bij voorgedaan en het resultaat mag bevredigend heeten. Ofschoon een juiste schatting van het aantal menschenlevens, dat gespaard bleef, bij gebreke van een gelijkwaardige controle-groep niet mogelijk is, zoo wijst de scherpe daling in het aantal pestgevallen toch wel op een aanzienlijke reductie van de sterfte, zooals trouwens op grond van de resultaten der voorafgegane proefvaccinatie volgens het alterneerend systeem mocht worden verwacht.

In 1935 is op verzoek van den Inspecteur van den Militair Geneeskundigen Dienst tetanus-anatoxine geleverd ter actieve immunisatie van het Leger tegen tetanus. Om het aantal inentingën zooveel mogelijk te beperken, is het anatoxine gemengd met het typhus-cholera-dysenterie-vaccin, voor de gebruikelijke één-jaarlijksche vaccinatie. Ofschoon bij één enkele injectie slechts een zwakke grond-immuniteit wordt verkregen, mag wel worden aangenomen, dat bij herhaalde jaarlijksche vaccinatie tenslotte een voldoende graad van immuniteit zal worden bereikt. Of deze dan van zoodanigen aard is, dat bij eventueel voorkomende verwondingen afstand kan worden gedaan van de serum-prophylaxe en met toediening van anatoxine kan worden volstaan, zal de praktijk eerst over eenige jaren kunnen uitwijzen.

Geneeskundig Laboratorium. Het aantal routine-onderzoekingen van de bacteriologische afdeeling van het Geneeskundig Laboratorium te Batavia is in 1935 gestegen tot 13 731.

De verzamelde gegevens over een periode van 3 tot 5 jaren gaven aanleiding tot de volgende opmerkingen.

1. *De reactie van Widal.* Te Batavia, waar (para)typhus endemisch heerscht en vaccinatie-gewoonte bestaat, bleek, dat geen absolute verschilpunten konden worden gevonden tusschen infectie- en anamnestiche Widal, terwijl de relatieve verschilpunten door gebrek aan voldoende en betrouwbare gegevens niet konden worden nagegaan. Een gedissocieerde H-typhus-Widal (H-Widal positief, O-Widal negatief) trad bij een typhus-infectie zelden op.

2. *De bloedkweek bij typhoïed.* Hierbij bleek (hetgeen klinisch ook als een moeilijkheid werd ondervonden), dat de patiënten zich eerst zóó laat onder behandeling stelden, dat dit slechts in 22,8 % positief uitviel. Uit vergelijkingen bleek, dat het quantum onderzocht bloed op het resultaat van het onderzoek van veel invloed is, dat het invoeren van den peptonbouillon-voedingsbodem volgens Leblanc in plaats van gal voor de typhoïed diagnostiek waarschijnlijk van geen belang is, dat dit echter verschillende keeren leidde tot de isolatie van streptococcen, pneumococcen en paratyphus C-bacteriën uit het bloed, terwijl aan dergelijke infecties niet werd gedacht. Uit algemeen diagnostisch oogpunt is dus de invoering van den Leblanc-, naast den gal-voedingsbodem van belang.

3. *Salmonellosen.* De ophoopings-voedingsbodem voor typhus bact. in faeces volgens Kauffmann bleek dit jaar vooral van groot belang te zijn voor de isolatie van salmonellae, waardoor in 1½ jaar tijds 124 verschillende stammen konden worden gekweekt. Hieronder werden vrijwel alle typen volgens Kauffmann-Bruce White aangetroffen en frappeerde het groote aantal Bac. Anatum infecties (terwijl deze niet kon worden geïsoleerd uit 200 eieren) en werd bovendien vrij veel een nieuw type gevonden, genoemd het Java-type, dat thans ook door Kauffmann in onderzoek is genomen.

4. *Tropical typhus.* Daar op alle bloedmonsters ook de reactie volgens Weil-Felix werd verricht, kon geconcludeerd worden, dat het „urban type” in Batavia en omstreken veelvuldig voorkomt, het „rural type” daarentegen slechts werd geconstateerd bij gevallen buiten Java. Epidemiologisch kan verder van belang zijn, dat het „urban type” in 1 op 5 gevallen van (para)typhus bij (Indo) Europeanen, in 1 op 15 gevallen van (para)typhus bij Chineezen en in 1 op 20 gevallen bij Inlanders werd geconstateerd. In hoever echter hierbij o. a. de neiging om zich onder behandeling van de Westersche geneeskunst te stellen een rol speelt, kan niet geschat worden.

5. *Bacillaire dysenterie.* De verdeling der typen was dit jaar: type Y (335), Sonne (100), Flexner (62), Shiga (30), Strong (4), Flexner-Schmitz en Schmitz (ieder 4). Inagglutinabele dysenterieachtigen werden 141 maal aangetroffen naast 560 agglutinabelen. Eerstgenoemde stammen vertoonden resp. de cultureele eigenschappen van Flexner (67), Alcalescens (29), Y (18), Y van den Bosch (16) en Schmitz (11). Steeds kon voor de diagnostiek volstaan worden met het gebruik van de W, V, X-type van Andrews en Inman, type X van den Bosch (Batavia-stam), Shiga en Sonne-sera. Er kon geen samenhang worden gevonden tusschen Alcalescens „infectie” en dysenterie. Evenals dit voor typhus en para-typhus het geval is, kon door verzameling van de gegevens der laatste 5 jaar ook voor de dysenterie-typen Shiga, Flexner-groep, Sonne en Schmitz voor ieder een seizoentop worden waargenomen. In hoever dit op een voor elk der vormen van bacillaire dysenterie specifiek epidemiologisch gedrag dier ziekten berust of dat dit slechts van lokaal dan wel toevallig karakter is, moet nader onderzocht worden.

6. *Tuberkelbacillen-onderzoek.* Hierbij bleek de kweek naast de dierproef een welkome aanvulling; de dierproef mag echter nooit ontbreken (1/5 der gevallen was bij de kweek negatief). Blijkens de gedurende de 3 laatste jaren verzamelde gegevens bleek op 1193 niet tuberkelbacillen bevattende materialen 23 maal zuurvaste staafjes in het praeparaat gevonden te zijn, die niet kweekbaar

waren. De kweek blijkt in onervaren handen zelfs gevaar te kunnen opleveren, daar 28 culturen van zuurvaste staafjes (welke deden denken aan die van humane tuberkelbact.), de helft moest worden toegeschreven aan den groei van saprophyten, daar de hiermede uitgevoerde cavia-proef negatief uitviel.

7. *Diphtherie*. Hierbij bleek de beënting van de plaat volgens Clauberg een zeer gewenschte aanvulling (19 % meer positieven) te zijn van het onderzoek op de Löffler-plaat, hoewel laatstgenoemde steeds het eerste werd uitgestreken. In 3 % was daarbij het onderzoek alleen via de Löffler-plaat positief. Het overgrootste meerendeel der gevallen bleek veroorzaakt te worden door het type mitis, misschien ook intermedius, terwijl het type gravis slechts in enkele gevallen werd aangetroffen, terwijl het één en ander geen verband hield met den ernst der infectie.

8. *Meningitis*. Hierbij werden geïsoleerd: tuberkelbact. (41 ×), influenza-bact. (30 ×), pneumococcen (17 ×), meningococcen (14 ×), streptococcen (10 ×), typhusbact. (2 ×), bact. pneumoniae (1 ×).

9. *Sepsis*. Het type A der groen groeiende streptococcus anhaemolyticus bleek de gewone verwekker der endocarditis chronica (lenta) te zijn; de echte streptococcus viridans werd nooit geïsoleerd.

Wetenschappelijk onderzoek. Daar Doorenbos de Vibrio El Tor als een potentieele variante van de vibrio cholerae meent te moeten beschouwen en dit uit het oogpunt van quarantaine belangrijke consequenties kan hebben, werd een aanvang gemaakt met een massaal onderzoek omtrent het voorkomen van vibrionen in de faeces van de bevolking in Nederlandsch-Indië. Hoewel reeds 3500 faeces-monsters werden onderzocht, werd er onder de tot nu toe geïsoleerde vibrionen geen enkele echte Vibrio El Tor geïsoleerd. Dank zij het serologisch onderscheid tusschen O en H antigenen, konden echter wel vibrionen worden geïsoleerd, welke vroeger zeker voor echte cholera-vibrionen zouden zijn gehouden.

Het onderzoek der bongkrek-vergiftigingen werd voortgezet en daarbij het uit epidemiologisch oogpunt belangrijke feit geconstateerd, dat het Bact. Cocovenans ook uit putwater te Batavia kan worden geïsoleerd. Echter was lang niet elke put hiermede besmet, terwijl naast en soms ook wel in het water van andere putten microorganismen aangetroffen werden met alle eigenschappen van het Bact. Cocovenans, welke echter het vermogen misten om bongkrek-zuur te vormen uit glyeerine en klappervleesch.

Ook het trichinellen-onderzoek met de van een varken uit de Bataklanden afkomstige stam werd voortgezet. Gedroogd en gezuiverd trichineus antigeen, van ratten afkomstig, werd ter uitvoering van praecipitatie- en huid-reacties naar Medan opgezonden. Voorts werd aan den directeur van het Pathologisch Laboratorium te Medan het verzoek gedaan bij voorkomende secties de achterpijlers van het middenrif met behulp van de digeratie-methode te willen onderzoeken, één en ander teneinde ook de menselijke infecties te kunnen vaststellen.

Op de serologische afdeling wees een vergelijkend onderzoek van de reacties volgens Kahn, Wassermann en Sachs-Georgi op de groote gevoeligheid van de reactie van Kahn. Het voorkomen van latente framboesia bemoeilijkt echter de beoordeeling van de specificiteit der Kahn-reactie.

Nadat een virulente Leptospira-stam was geïsoleerd, welke goed virulent bleef, konden proevenreeksen worden ingezet, die beoogden de beste wijze van vaccinatie na te gaan.

De *chemische afdeling* hield zich in verband met den minder goeden voedingstoestand in verschillende gebiedsdeelen in Nederlandsch-Indië in hoofdzak bezig met de bestudeering van de vitamine-gehalten van voedingsmiddelen.

Het aantal onderzoekingen in het *Afdeelinglaboratorium voor Midden-Java te Semarang* over 1935 bedroeg 32 252 (in 1934 25 255). De toename werd voornamelijk veroorzaakt door de stijging van het aantal W.R.- (17 030 in 1935, tegen 12 689 in 1934) en typhus-onderzoekingen (6264 in 1935, tegen 4521 in 1934). De reden van de groote toevloed W.R.-onderzoekingen is niet duidelijk,

daarentegen heeft de typhus-epidemie in Demak en de opflukking van de typhus in de stad Semarang zeker het hare tot de stijging van de typhus-onderzoekingen bijgedragen. Groepeert men het aantal positieve Widal- en positieve bacillenbevindingen kwartaalsgewijze, dan krijgt men in het eerste kwartaal 123 pos. Widals en 131 pos. bacillen (typh. en P.A.), in het tweede kwartaal 100 pos. Widals en 76 pos. bacillen (typh. en P.A.), in het derde kwartaal 147 pos. Widals en 70 pos. bacillen (typh. en P.A.) en in het vierde kwartaal 243 pos. Widals en 182 pos. bacillen (typh. en P.A.).

Hieruit blijkt, dat de vermeerdering van de positieve Widal aan het eind van het 3de kwartaal ook in het 4de kwartaal aanhoudt. Deze periode komt overeen met de opflukking van de typhus-endemie in de gemeente Semarang en het uitbreken van een typhus-epidemie in Demak.

Het aantal diphtherie-onderzoekingen was in 1935 2065, waarvan 301 positief. Het hoogste aantal onderzoekingen viel in Juli (473), doch het aantal positief gevonden gevallen was over het geheele jaar fluctueerend en de topjes kwamen niet met den top van de inzendingen overeen.

Het onderzoek op tropische typhus exanthematicus was van de 417 keeren 35 maal positief.

Verder werd materiaal ingestuurd door den gouvernements Indisch arts te Kotamobagoe, van 2 patiënten met klinische verschijnselen van rhinosclerom. De diagnose werd zoowel door histologisch als door bacteriologisch onderzoek bevestigd. Het voorkomen van deze ziekte in Noord-Celebes is hiermede geconstateerd.

Het aantal uit het *Afdeelinglaboratorium te Soerabaja* ondernomen dienst-reizen bedroeg 8, alle ten behoeve van drinkwateronderzoek.

Op de *bacteriologische en parasitologische afdeling* werden o. a. 2230 (in 1934 1743) reacties van Widal verricht, waarvan 861 positief op typhus, 121 op paratyphus A en 6 op paratyphus B; onderzoek van bloedculturen op typhus en paratyphus 3244 (in 1934 1967), waarvan positief op typhus 664, paratyphus A 90 en paratyphus B 5; 1391 (in 1934 946) onderzoekingen van faeces op bacillaire dysenterie, waarvan 253 positief; 2118 (in 1934 1562) monsters van ontlasting werden onderzocht op protozoën, wormeieren, enz.; op cholera 11 (in 1934 10) monsters faeces, alle negatief; 16 (in 1934 36) keer werd bloed onderzocht op de ziekte van Bang, met steeds een negatief resultaat; van de 99 (in 1934 71) serologische reacties op vlektyphusachtige ziekten kon 3 (in 1934 7) keer een positief resultaat worden geboekt. Bacteriologisch onderzoek van verschillende punctie-vloeistoffen had 531 (in 1934 403) keer plaats; 483 (in 1934 354) keer werd materiaal op tuberculose onderzocht, waarvan 106 (in 1934 53) positief; 1565 (in 1934 1257) op gonococcen, waarvan 290 (in 1934 360) positief; 1394 (in 1934 1721) op diphtherie, waarvan 356 (in 1934 437) positief; 62 (in 1934 62) op lepra, waarvan 18 (in 1934 8) positief. Het aantal malaria-preparaten voor klinisch-diagnostisch onderzoek bedroeg 388 (in 1934 371), waarvan 32 (in 1934 32) positief; bloedmonsters op sepsis 37 (in 1934 32) keer, waarvan 11 positief; faeces werd 19 (in 1934 13) keer op bloed onderzocht.

In het geheel werden 66 (in 1934 69) auto-vaccins bereid tegen verschillende aandoeningen. De reactie van Aschheim-Zondek werd 123 (in 1934 74) keer verricht, waarvan 53 positief, 67 negatief en 2 twijfelachtig. Op Paul-bunnel-reactie werden 30 (in 1934 44) sera onderzocht.

Het aantal onderzoekingen op de *serologische afdeling* bedroeg 25 498 (in 1934 23 035). Het grootste gedeelte was afkomstig van ziekeninrichtingen en poliklinieken van het Gouvernement en de Zending en bestond voor 98 % uit sera. Overeenstemming tusschen de reacties van Wassermann en Sachs-Georgi bestond in 96,65 % (24 841 vergelijkbare reacties). De Wassermann was positief 9424 keer, d. i. 36,96 % der gevallen.

Ter onderzoek op pest werd materiaal ontvangen, afkomstig van 142 lijken. Eén maal kon een positief resultaat worden geboekt. De pestpatiënt (meisje van 12 jaar) was in het onderdistrict Soekapoera woonachtig. Op pest en op de aanwezigheid van vlooiën werden 178 ratten en 1 tjeloeroet onderzocht (163 uit de havenpakhuisen, 1 uit een sleepboot en 15 uit prauwen afkomstig).

Op de *chemische afdeling* werden 610 (in 1934 105) monsters bacteriologisch en op conserveermiddelen onderzocht (287 aer-blanda-, 319 limonade- en 4 stroop-monsters).

Het aantal bacteriologisch onderzochte drinkwatermonsters bedroeg 187 (in 1934 174), terwijl 14 (in 1934 16) watermonsters van zwembaden werden onderzocht.

Materiaal voor fysiologisch-chemisch onderzoek werd 145 (in 1934 137) keer ontvangen (bepaling van bloedsuiker, glucose-, ureumgehalte, enz.).

De aetiologie van eenige bijzondere infectieziekten kon deels door het Afdelingslaboratorium worden opgehelderd en vormde een onderwerp van studie tevens.

Het aantal der op het *Gewestelijk Laboratorium te Makassar* verrichte diagnostische en hygiënische onderzoekingen bedroeg 19 744 (in 1934 10 757), dus een toename van 80 %. Het aandeel hiervan van plaatsen buiten Makassar was groot.

Er waren o. a. 9085 onderzoekingen op malaria, 761 onderzoekingen op filariasis, 891 onderzoekingen op typhus-dysenterie, 315 onderzoekingen op tuberculose en 134 onderzoekingen op lepra.

Hoewel het aantal der te Makassar over een groot tijdperk (1928 t/m 1935) bacteriologisch waargenomen gevallen van de typhusgroep niet groot was, kan uit een overzicht dezer groep worden opgemaakt, dat typhus abdominalis \pm 10 maal zoo veelvuldig voorkomt als paratyphus A en dat ook aan de salmonellosen (meestal gevallen van gastro-enteritis paratyphosa) een niet onbelangrijke plaats in deze groep toekomt (er waren 20 salmonellae op een totaal van 70 positieve faeces-monsters).

Te Makassar met zijn gering typhoid-materiaal treden seizoen-invloeden niet duidelijk op den voorgrond (het 4de kwartaal heeft de laagste typhuscijfers).

Het aantal onderzoekingen naar bacillaire dysenterie is met ruim 100 % toegenomen, hetgeen gedeeltelijk moet toegeschreven worden aan een stijgend aandeel van inzendingen buiten Makassar.

Er werden seizoen-fluctuaties waargenomen, welke duidelijk verschillen met die van Batavia. Te Makassar valt de dysenterie-top in het 4de resp. in het begin van het 1ste kwartaal: dus een toename der dysenterie vóór het inzetten der regens en afname gedurende den regentijd.

Batavia heeft zijn seizoentop in het 3de en 4de kwartaal.

Een verklaring hiervoor is moeilijk te vinden, omdat vele factoren, welke het ontstaan en het beloop der bacillaire dysenterie beïnvloeden, nog onbekend zijn.

Bij een gecombineerd onderzoek van ruim 1000 faeces op Endo, resp. gal-Endo (deze laatste voedingsbodem werd aanbevolen om vergroeiing met proteus te voorkomen) werden eenigszins betere kweekresultaten (\pm 13 %) meer positieven als op Endomedium alleen) bereikt ten koste van verhoogde materiële uitgaven (voedingsbodem, enz.).

Door serologisch onderzoek kon een nieuw Weil-geval (afkomstig uit Paloe, Donggala) aan de reeds vroeger vermelde worden toegevoegd; bij een reeks andere zeer verdachte gevallen (afkomstig van Raha, eiland Moena) kon, ook na herhaald cultureel en serologisch onderzoek, de diagnose niet worden bevestigd.

Een intensiever tuberculose-onderzoek op de gouvernements-polikliniek had een stijgen van materiaal-inzendingen met 150 % en een toename der positieve vondsten met 170 % ten gevolge. Tevens werd bij ruim 100 personen (waaronder 38 gevallen van open tuberculose) de bloedbezinkingssnelheid bepaald welke in 60 % (bij open t.b.c. in 90 %) verhoogd was.

Bij een vergelijkend volledig onderzoek op lepra (1932 t/m 1935) van 357 personen werden in 41,2 % der gevallen leprabacillen aangetoond. De index prikkelserum: dikke-druppel: neusslijm: was als 1 : 0,76 : 0,48. Het onderzoek van het prikkelserum blijft dus de methode, terwijl aan den dikken-druppel alleen ter aanvulling van het routine-onderzoek eenige waarde kan toegekend worden.

Naar landaard is de groepeerings der lepra als volgt: onderzocht 16 Europeanen (1 positief), 66 Chineezers (21 positief) en 297 Inheemschen (123 positief).

Uit een subcutaan-absces bij een Inlandsche vrouw, afkomstig van Madjene, werd *flavobacterium pseudomallei* Whitmori (eerste geval op Celebes) geïsoleerd.

Bij een experimenteel muskietenonderzoek kon de bewering van Jurgens (zie Geneesk. Tijdschrift, deel 72, 1932), dat *taeniorrhynchus* (*annulipes*) niet in zoo hooge mate met *microfilaria-malaya* kunstmatig infecteerbaar is als dit door Brug en de Rook in Benkoelen werd gevonden (tot 93 %), eenigszins worden bevestigd.

Bij de gouvernementen-drinkwaterleiding te Makassar werden enkele belangrijke wijzigingen aangebracht, zooals coagulatie van het ruwwater volgens continu-systeem, gebruik van een aluindoseeringstoestel, ombouw van 2 vóór-filters tot het verkrijgen van grooter filtratie-snelheid, waardoor het bedrijf doelmatiger en economischer is geworden.

Wekelijksche bacteriologische contróles hadden plaats van het Makassaarsche zwembad, 2 melkerijen en 2 limonadefabrieken.

In Januari 1935 had de overbrenging plaats van het *Proefstation voor Waterzuivering Manggarai* naar het nieuwe gebouw, dat geschonken is door de Vereeniging tot Bevordering der Hygiëne in Nederlandsch-Indië. Door de vergrooing van de localiteit ontstond gelegenheid tot uitbreiding van de onderzoekingen tot zuivering van afvalwater en het entameeren van het onderzoek der luchtbehandeling (-conditioneering).

De onderzoekingen tot zuivering van afvalwater hadden plaats aan de pas in bedrijf gekomen Imhoff-tank der gemeente Bandoeng; ten behoeve van het lucht-onderzoek werden proefinstallaties gebouwd in het Laboratorium te Bandoeng en in het Laboratorium voor Hygiëne aan de Geneeskundige Hoogeschool te Batavia.

De volgende publicaties zagen het licht: Het Proefstation voor waterzuivering van den Dienst der Volksgezondheid en het Laboratorium voor Technische Hygiëne en Assaineering der Technische Hoogeschool (door C. P. Mom); de drinkwatervoorziening op zeeschepen (door C. P. Mom en H. B. G. Breyer); de technische hygiëne voor den ingenieur (door C. P. Mom); de zuivering van afvalwater in de gemeente Bandoeng (door C. P. Mom en J. P. Thyse); Chemische praecipitatie van afvalwater in de Imhoff-tank (door C. P. Mom); het zuiveren van veenwater met kalk (door N. D. R. Schaafsma); de inwerking van chloor op phenolhoudend water en de reuk en smaak der inwerkingsproducten (door N. D. R. Schaafsma); waterzuivering in Nederlandsch-Indië (door N. D. R. Schaafsma); zwembaden (door J. K. Baars).

Het aantal onderzochte monsters bedroeg voor bacteriologisch onderzoek 1931 en voor chemisch onderzoek 861.

Periodieke onderzoekingen werden verricht aan de waterleidingen van Bandoeng, Soekaboemi, Tjimahi, Tjiandjoer, Tasikmalaja, Garoet, Tangerang, Rangkasbitoeng en Tandjoengkarang-Teloekbetoeng.

Ten behoeve van Ambon, Bagan-siapiapi, Baligé, Bandjermasin, Bandoeng, Batoe, Benkoelen, Cheribon, Djambi, Langsa, Lawang, Lembang, Menes, Muntok, Palembang, Pati, Sigli, Tandjoengpinang, Takengon, Tangerang en Tjimahi werden verschillende onderzoekingen verricht.

Voorkoming en bestrijding van besmettelijke ziekten en volksziekten. Verhooging van het peil der volksgezondheid.

Ook gedurende 1935 werd de *pestziekte* in Nederlandsch-Indië uitsluitend waargenomen op Java. Aldaar keerde zich het verloop der hevige epidemie van de laatste twee jaren eindelijk ten gunste. Terwijl de sterftecijfers aan pest in den aanvang van het jaar 1935 nog zeer hoog waren, trad in Februari een belangrijke verbetering in, welke zich het geheele jaar voortzette, behoudens een lichte rijzing in de laatste maanden.

Het aantal pestgevallen in 1935 is dan ook belangrijk minder dan in het topjaar 1934. Er werden 13 022 pestgevallen gerapporteerd, waaronder 12 995 sterfgevallen, voor het allergrootste deel tot de Inlandsche bevolkingsgroep behoorend; in 1934 waren deze getallen 23 267 resp. 23 239.

De verdeeling der sterfgevallen aan pest over de verschillende gewesten is: 10 307 in West-Java (waarvan 10 107 in de residentie Priangan), 2687 in Midden-Java en 1 in Oost-Java.

Hoewel ook in Midden-Java het aantal pestgevallen belangrijk afnam, is de daling vooral in West-Java zeer sterk.

De omvang van het pestgebied veranderde vrijwel niet; er ontstonden geen nieuwe haarden; evenmin breidde de pesthaard in West-Java (Priangan) zich verder naar het westen uit. Uit alle onderdistricten, waar de woningverbetering in 1935 haar beslag kreeg, verdween de besmetting.

Evenals in 1934, wordt thans pestbesmetting aangetroffen in de residenties Kedoe en Pekalongan en het gouvernement Jogjakarta (Midden-Java); in de residenties Priangan, Cheribon en Buitenzorg (West-Java). De eenig overgebleven kleine pesthaard in Oost-Java (in de residentie Malang) is thans nagenoeg uitgedoofd, hetgeen eveneens het geval is met die in de residentie Buitenzorg (West-Java). In de residentie Priangan blijft de ziekte vooral in de regentschappen Garoet en Bandoeng geconcentreerd; in de regentschappen Tasikmalaja en Soemedang bestaat neiging tot uitbreiding, in het regentschap Tjiamis tot teruggang. In de residentie Pekalongan vindt men de besmetting thans vooral aan de Noord- en Oostzijde van den Goenoeng Slamet. In het regentschap Brebes neemt het pestgebied af, in de regentschappen Tegal en Pemalang is neiging tot uitbreiding.

De *longpest* beperkte zich tot normale percentages. Hier en daar waren lokale explosies, welke bedwongen konden worden en nergens tot een epidemie opliepen.

De verdeeling van de longpestgevallen over de verschillende gewesten was als volgt: 1157 in West-Java en 112 in Midden-Java.

De ten vorige jare vermelde hogere cijfers van de longpest hadden gedeeltelijk ook betrekking op den secundairen vorm. Aan primaire longpest alléén waren er in 1934 1506 gevallen, waarvan 1410 in de residentie Priangan.

De omvang van het gebied van den *inlichtingsdienst* veranderde nagenoeg niet. Om een voldoende bezetting van het geheele pestgebied te verkrijgen, wordt de sterkte van het personeel nog aanhoudend opgevoerd.

Bij de uitoefening van den inlichtingsdienst, met name de toepassing der puncties, deden zich in 1935 geen moeilijkheden voor. De officieele pestcijfers mogen thans voldoende betrouwbaar heeten.

De bestrijding der pestepidemie verkreeg in 1935 een vernieuwd aspect door de invoering der vaccinatie. Het nieuwe vaccin van Otten, in 1934 door alterneerende toepassing op de proef gesteld (zie dienaangaande het vorig Indisch Verslag) is van 23 Januari 1935 af voor systematische massale inenting aangewend.

Met een gemiddelde van 50 000 per week, zijn in den loop van het jaar 2 363 642 inentingën volbracht, waaronder 212 137 revaccinaties. Einde 1935 was het geheele pestgebied van West-Java afgevaccineerd; met de inenting van de pestrayons van Pekalongan en Kedoe werd aangevangen.

De enorme prestaties zijn vooral te danken aan de ononderbroken krachtsinspanning van het Instituut-Pasteur te Bandoeng en van de betrokken gewestelijke leiders der pestbestrijding.

De vaccinatie bleek bij de bevolking zeer gewild te zijn, de toeloop was groot; gemiddeld werd $\pm 90\%$ van het zielental ingeënt.

De inentingën werden overal prompt gevolgd door een zeer aanzienlijke daling van de pestcijfers.

Op verschillende plaatsen is in den loop van het jaar reeds een herinenting gegeven; de indruk is, dat de opgewekte immuniteit een zestal maanden bewaard blijft.

De woningverbetering vond op de gebruikelijke wijze voortgang. Het is duidelijk, dat deze bestrijdingsmethode door de invoering der vaccinatie niets aan waarde heeft verloren, daar de vaccinatie de epizootie niet vermag te beïnvloeden en dus geen causaal effect heeft. Qua duurzaamheid is de beteekenis der woningverbetering veel grooter.

Het aantal in 1935 verbeterde woningen bedroeg 36 572 (816 in de residentie Malang, 758 in de residentie Kedoe, 5907 in het gouvernement Jogjakarta, 8223 in de residentie Pekalongan en 20 868 in de residentie Priangan).

In de beide eerstgenoemde ressorten is de woningverbetering thans voleindigd.

Het aantal gerapporteerde *pokke*gevallen op Java en Madoera bedroeg in 1935 10 (in 1934 4) en wel 4 gevallen in West-Java, één geval in Soerakarta en 5 gevallen op Madoera. Géén der gevallen verliep met doodelijken afloop. Door de Buitengewesten werden 32 (in 1934 5) gevallen gerapporteerd, waarvan 23 in het gewest Manado. Door een intensieve menting van de bevolking in de bedreigde streken kon een uitbreiding van de ziekte verhinderd worden.

Omtrent de verdeling van Nederlandsch-Indië in vaccinedistricten zie men Bb. n°. 13395 (Atjeh en Onderhoorigheden), 13398 (Palembang), 13452 (Bangka en Onderhoorigheden), 13489 (Molukken) en 13529 (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).

Cholera kwam gedurende 1935 niet voor, evenmin als *gele koorts*.

Typhus abdominalis. Het aantal gerapporteerde gevallen van deze ziekte bedroeg voor Java en Madoera 3390 met 575 sterfgevallen, tegen 2688 met 416 sterfgevallen in 1934. Een derde dezer gevallen kwam voor rekening van de hoofdsteden Batavia (489), Semarang (272) en Soerabaja (358).

De cijfers voor de Buitengewesten zijn 476 (in 1934 242); de meeste gevallen werden gemeld van de Oostkust van Sumatra (130, tegen 111 in 1934) en van Manado (153).

Van *paratyphus A* kwamen op Java en Madoera 323 (in 1934 260) gevallen voor, waarvan 14 (in 1934 3) met doodelijken afloop; in de Buitengewesten 24 (in 1934 15) gevallen.

Diphtherie. Het aantal op Java en Madoera voorgekomen gevallen, voorzoover gerapporteerd, bedroeg 551, waarvan 62 met doodelijken afloop (in 1934 839 en 83). Bijna de helft dezer gevallen kwam voor in Batavia (66), Semarang (82) en Soerabaja (96) te zamen.

Van de Buitengewesten werden 59 (in 1934 42) gevallen gemeld, waarvan 6 met doodelijken afloop.

Het aantal gerapporteerde *bacillaire dysenterie*-gevallen bedroeg op Java en Madoera 722 (in 1934 742) met 93 (in 1934 118) sterfgevallen; het grootste percentage kwam voor in West-Java (68 %), o. a. te Batavia (incl. Tandjoengpriok) 289 (in 1934 195) gevallen.

In de Buitengewesten werden 1470 (in 1934 818) gevallen bekend gemaakt, waarvan in Manado 373 (in 1934 123), Celebes en Onderhoorigheden 653 (in 1934 464) en de Oostkust van Sumatra 394 (in 1934 169), terwijl op Timor en in andere streken ook een vrij uitgebreide epidemie geheerscht heeft.

Meningitis cerebro-spinalis epidemica. Van deze ziekte werden gemeld voor Java en Madoera 2 gevallen zonder doodelijken afloop, tegen 7 gevallen met 5 sterfgevallen in 1934; voor de Buitengewesten waren de cijfers 9 gevallen (in 1934 1 geval), waarvan 1 geïmporteerd.

Papegaaien-ziekte. Bij Ord. van 17 Juni 1935 (I. S. n°. 263) zijn maatregelen genomen ter voorkoming van de papegaaien-ziekte.

Ten aanzien van het voorkomen van de zoeven besproken besmettelijke ziekten moet er de nadruk op worden gelegd, dat de genoemde cijfers minimumcijfers zijn. Het komt niet zelden voor, dat het uitbreken van een epidemie door de bevolking niet onmiddellijk aan het Binnenlandsch Bestuur of aan den arts gemeld wordt, waardoor deze laatste dikwijls niet tijdig in staat is om den aard der ziekte vast te stellen of om het juiste aantal der lijdens op te geven. Dit geldt uiteraard het meest voor afgelegen streken in de Buitengewesten.

Is eenmaal een epidemie uitgebroken — of zelfs al bij het voorkomen van slechts enkele gevallen —, dan wordt getracht door isolatie van de lijdens en/of vaccinatie op groote schaal een uitbreiding der ziekte te stuiten.

In den loop van 1935 werden door de Nederlandsch-Indische Regeering, ten gevolge van door tusschenkomst van het te Singapore gevestigd „Eastern Bureau” van de Hygiëne-Organisatie van den Volkenbond ontvangen radiografische berichten, de volgende havens buiten Nederlandsch-Indië wegens pest besmet verklaard: Bagdad, Moulmein, Saigon en Tunis. Van Moulmein en Saigon kon de besmetverklaring in den loop van het jaar weder opgeheven worden, evenals van Bombay (besmet verklaard sinds 1914) en van Pnom-Penh (sinds 1933); die van Bassein (sinds 1934), Colombo (1928) en Rangoon (1914) moesten gehandhaafd blijven.

Wegens cholera werden in 1935 door Nederlandsch-Indië besmet verklaard de havenplaatsen Bangkok, Chittagong, Cochin, Colombo, Moulmein, Negapatam, Rangoon en Tuticorin, welke besmetverklaringen in den loop van het jaar alle weder opgeheven konden worden, met uitzondering van die van Bangkok, terwijl ook die van Bassein (besmet verklaard sinds December 1934) opgeheven werd. De besmetverklaringen van Culcutta (sinds 1916) en van Madras (sinds 1934) moesten in 1935 gehandhaafd blijven.

Wat de bestrijding van *volksziekten* in Nederlandsch-Indië betreft, kan het volgende medegedeeld worden.

Malaria. In 1935 werd te Singapore de tweede Internationale Malaria-cursus gehouden, bestaande uit een theoretisch gedeelte, dat te Singapore, en een practisch gedeelte, dat in de Straits Settlements en de Federated Malay States gehouden werd. De gouvernementsarts bij de malaria-bestrijding te Soerabaja kreeg de opdracht dezen malaria-cursus bij te wonen.

Zooals ook in 1934 het geval was, werd een gedeelte van den practischen cursus op Java gehouden onder leiding van den leider der malaria-bestrijding in Nederlandsch-Indië. Door de cursisten werd, evenals in 1934, een bezoek gebracht aan verschillende assaineeringswerken, o. a. te Batavia, Tjilatjap, Soerabaja, aan enkele ondernemingen en aan de Tjihea-vlakte. De verschillende malaria-problemen op Java werden uitvoerig besproken, evenals de verschillende bestrijdingswijzen van de malaria aan de kust (a. ludlowi) en in het binnenland (a. aconitus, a. maculatus).

De assaineering van het z.g. eerste gedeelte van de Tjiandjoer-vlakte, omvatende het Tjiraden- en Tjiandjoerleutik-gebied, het Rawapeuti- en het Goenenglandjoer-gebied, kwam geheel gereed midden 1935 (kosten f 33 000); met de assaineering van het tweede gedeelte (Tjisaroea-gebied) werd een aanvang gemaakt.

De assaineering van de kotta en de strook ten Westen ervan in het regentschap Toeban wordt geregeld uitgebreid; de geringe geldmiddelen laten hier een grootsch opgezet assaineeringsplan niet toe. De demping van een gedeelte der vischvijvers bij kampong Tambakbojo werd grootendeels voltooid; deze vischvijvers, welke zeer gevaarlijke Ludlowi-broedplaatsen waren, waren voor een hygiënische exploitatie practisch ongeschikt.

Een gedeelte van het assaineeringsontwerp voor het regentschap Patjitan werd in 1935 uitgevoerd, namelijk de verbinding tusschen de twee rivieren door middel van een kanaal. Dit kanaal functioneert zóó goed, dat de mogelijkheid bestaat, dat het tweede gedeelte van het ontwerp, de inpoldering van het krekengebied, niet zal behoeven te worden uitgevoerd.

Door het regentschap Panaroekan wordt veel moeite en geld besteed ter assaineering van de geheele Noordkust. In 1935 werden de werkzaamheden te Selomoeki en Ketah-koelon voltooid (grootendeels demping, gedeeltelijk verbetering van vischvijvers). Een vaste ploeg koelies is belast met het geregeld openhouden van dichtgeslagen kali-mondingen.

In het regentschap Banjoewangi werden kleine aanvullende assaineeringsmaatregelen in de kotta uitgevoerd. Eveneens werd begonnen met de assaineering van de kuststrook bij Badjoelmati, waar gevaarlijke plassen achter den duinwal gedempt moeten worden.

In de gemeente Soerabaja vergt het Noordoostelijk deel van de stad nog steeds de onverflauwde aandacht; ondanks kleine assaineeringsmaatregelen worden nog steeds Ludlowi-broedplaatsen gevonden.

Nog in 1935 werd een aanvang gemaakt met de assaineering van Marengan en Kertasada in het regentschap Soemenep. Deze beide kampongs hebben een milt-index van 60—80 %. De gevaarlijke broedplaatsen werden gevormd door vischvijvers en brakwater-sawah's. Door de Regeering werd een bedrag van f 7500 beschikbaar gesteld uit het fonds bestemd om zoutpannen van de bevolking in vischvijvers om te zetten. De assaineering van de lagune bij Sergang aan de Noordkust door middel van leidammen voldoet goed. Het in verbinding met zee stellen van de lagune bij Djangkong door middel van uitgeholde klapperstammen voldeed niet, daar bandjirs en branding te groote verwoestingen aanrichtten.

Volgens gegevens van de plaatselijke medici was het aantal malaria-gevallen in 1934 ter hoofdplaats Koepang vrij belangrijk gestegen. De malaria te Koepang wordt onderhouden door de gevaarlijke *A. maculatus* en *A. minimus* var. *flavirostris*, al kan *A. ludlowi* in bepaalde kampongs ook haar invloed hebben doen gelden. Er bleken nu bij onderzoek meer gevaarlijke broedplaatsen te bestaan (moerassen, afvoerleidingen). De genomen maatregelen bestonden uit betere drainage van de moerassen en verbetering van de afvoerleidingen. Voor de kanalisatie van de Kali Koepang stelt de negorijkas gedurende enkele jaren een bedrag van f 2000 ter beschikking.

Terwijl Ende zelf practisch malariavrij is, had Ndona met haar omgeving zwaar onder malaria te lijden. In hoofdzaak zijn de gevaarlijke broedplaatsen aan de kust gelegen. De assaineering hiervan wordt zeer intensief voortgezet. In 1935 is een bandjirafvoerkanaal voltooid; de brakwatermoerassen en lagunes worden met zeezand gedempt.

De assaineeringsmaatregelen, hoofdzakelijk tegen *A. aconitus* gericht, worden op Soemba jaarlijks uitgebreid. Betere drainage van moerassige terreinen, gepaard aan schoonhouden der leidingen, zijn hier de belangrijkste bestrijdingsmiddelen der malaria.

In 1935 werden de assaineeringswerken te Tegal enkele malen geïnspecteerd; deze verkeerden in uitstekenden staat en broedplaatsen van *a. ludlowi* werden in het geassaineerde gebied niet meer gevonden. Evenwel werden in de desa Tegalsari in November 1935 enkele ludlowi-imagines gevangen, terwijl de milt-indices der kinderen, vergeleken bij die in 1934, belangrijk waren gestegen en ludlowi-broedplaatsen in de onmiddellijke omgeving der desa Tegalsari niet konden worden gevonden. Het onderzoek in westelijker richting bracht aan het licht, dat talrijke ludlowi-broedplaatsen bestonden in de desa Moeara Toewa, 2 km ten westen van Tegalsari, waar de bevolking ter ophooging hunner erven talrijke goten om de huizen had gegraven, waarvan de meeste brakwater bevatten en een rijke algen-ontwikkeling vertoonden. In de huizen van de desa Moeara Toewa werden talrijke ludlowi-imagines gevangen (milt-indices bij kinderen hier 72 %; P.I. 55 %).

Aangezien het zeer waarschijnlijk is, dat de in de desa Tegalsari gevangen ludlowi-imagines zijn overgevlogen van de desa Moeara Toewa, werden maatregelen getroffen de ludlowi-broedplaatsen in de laatstgenoemde desa onschadelijk te maken.

De assaineeringswerken te Pekalongan verkeerden in vrij goeden staat.

Ook te Tjilatjap bleken de assaineeringswerken in goeden staat te verkeerden.

Malaria-epidemieën woedden langs de geheele Zuidkust en op het eiland Noesa Kambangan; vooral in de onderdistricten aan de kust gelegen was de sterfte hoog (Tjilatjap 53 ‰, Djeroeklegi 48 ‰, Kawoenganten 52 ‰, Adipala 45 ‰, Binangoen 49 ‰ en Noesawoengo 58 ‰).

In 1935 werden in de Tjihea-vlakte nogmaals de milt-indices bij kinderen in verschillende desa's nagegaan; in de meeste desa's kon een verdere, hoewel geringe daling van de milt-indices geconstateerd worden, terwijl het percentage groote milten ook weer in geringe mate daalde. Een uitzondering vormden echter de desa's Tjirandjang-hilir en Djati, waar de milt-index steeg van 16 %, respectievelijk 15,8 % tot 22,7 %, respectievelijk 23,5 %. Een verklaring hiervoor is mogelijk te vinden in het feit, dat door gebrek aan werkvolk de sawahs in deze desa's onvoldoende bewerkt waren; ook werden in verschillende niet goed onder-

houden leidingen larven van *A. aconitus* aangetroffen. Ook de sterftcijfers zijn thans zeer laag geworden (15 % p. a.) voor de geheele Tjihea-vlakte.

In 1935 werd ook in Batavia het miltonderzoek voortgezet.

In de desa Boegis (gelegen aan de grens van het regentschap Krawang) in de residentie Cheribon werd een onderzoek ingesteld naar den aard van de malaria. De aanwezigheid van enkele groote milten wees op een chronisch endemisch heerschen der malaria.

Door middel van kleine assaineeringswerken en met de voorlichting van den Dienst der Binnenvisscherij is het in de laatste jaren mogelijk gebleken in Oost-Java groote vischvijvercomplexen malaria-ongevaarlijk te exploiteeren. Ter bescherming van de groote bevolkingscentra werd echter behoefte gevoeld aan een vischvijververordening, waarbij aanleg van nieuwe vischvijvers kan worden gecontroleerd en maatregelen mogelijk zijn bij een gevaarlijke exploitatie van vijvers. De provincie Oost-Java heeft in overleg met de Binnenvisscherij en den Dienst der Volksgezondheid een ontwerp-verordening opgemaakt en aan alle daarvoor in aanmerking komende regentschappen en gemeenten ter beoordeeling toegezonden.

Te Amboeloe (50 km ten westen van Tegal) werd een complex vischvijvers ter grootte van 62½ bouw aangelegd; in 1935 kwam dit werk gereed. De vijvers worden geëxploiteerd volgens de z.g. hygiënische methode.

Te Moeara aman in de Ketahoeng-vlakte (Benkoelen) werd een proef genomen met de hygiënische exploitatie van zoetwatervisvijvers door een combinatie-teelt van tawes (*puntius javanicus*) en goudvisch (*ciprinus carpio*); tevens is noodzakelijk een bezetting met den larveneter *haplochilus panchax* (ikan kepala timah). Zoowel uit een malaria- als uit een visscherij-oogpunt waren de resultaten gunstig. Een dergelijke eenigszins gewijzigde proefneming is in gang in de streek tusschen Rao en Panti, 100 km ten Noordwesten van Fort de Kock, waar de zoetwater ludlowi, broedende in de zoetwatervisvijvers, oorzaak is van een zware chronisch-endemische malaria.

De proefnemingen, in samenwerking met den Landbouwvoorlichtingsdienst en den Dienst der Binnenvisscherij, worden geregeld voortgezet.

Ook de bebosschingsproeven, welke gericht zijn op beschaduwing van gevaarlijke broedplaatsen, vertoonen gunstige resultaten.

In 1935 werden verschillende malaria-explosies waargenomen:

a. In het 2de kwartaal 1935 werd een malaria-explosie geconstateerd in het onderdistrict Tjoegenang (regentschap Tjiandjoer), voornamelijk in de kampongs Kemangmanis en Talaga. De oorzaak van deze explosie was te wijten aan een groot aantal na den oogst braakliggende natta sawahs en slecht onderhouden sawahvischvijvers, welke, zooals bekend, geliefkoosde broedplaatsen der *A. aconitus* zijn. Kinine werd op ruime schaal verstrekt.

b. In het 3de kwartaal 1935 werd een malaria-explosie gemeld in het onderdistrict Mandiradja, welke op rekening kon worden gesteld van de *A. aconitus* (broedende in slokans, enkele moerassen, vischvijvers en nog niet bewerkte sawahs).

c. In het 3de kwartaal 1935 werden malaria-explosies gemeld in de regentschappen Banjoemas en Poerbolingo; ook kwamen malaria-explosies dit jaar voor in de onderdistricten Adipala, Noesawoengoe, Binangoen, Maos en Kroja, veroorzaakt door *A. ludlowi* en mogelijk ook door *A. aconitus*.

Bij G.B. 27 Sept. 1935 n°. 20 stelde de Regeering f 120 000 ter beschikking voor de uitvoering van het z.g. kleine Kroja-plan, hetwelk beoogt een verbetering van den bevoeiingstoestand van het grootste deel der Kroja-Maos-vlakte, terwijl tevens door de uitvoering van dit plan verwacht mag worden, dat de malaria in deze streken zal verminderen.

Advies van de Malaria-afdeeling te Soerabaja werd slechts gevraagd voor lichte malaria-explosies in het district Rengel (Toeban), in de omgeving van Bodjonegoro, in Zuid-Malang, in Zuid-Banjoewangi en in het district Boender (Pamekasan).

In Boven-Digoel kwamen in 1935 5 zwartwaterkoortsgevallen voor, waarvan één met doodelijk verloop. De kinine-prophylaxis bleef alleen gehandhaafd voor de militairen, alsmede de genie-werklieden. Er is evenals in het vorig jaar in het 2de kwartaal een verhoogde malaria-morbiditeit geconstateerd, al was die niet zoo sterk verhoogd als in 1934, samengaande met een verhoogde anophelinen-productie, vooral van de a. barb. banerofti. Het is zeer waarschijnlijk, dat verband bestaat tusschen het overstromd worden van de lage gronden langs de Digoel-rivier (na afloop waarvan in poelen en kuilen met resteerd water zich anophelinen-broedplaatsen vormen), de anophelinen-productie en de toename van het aantal malaria-gevallen. De gezondheidstoestand is uit een malaria-oogpunt echter vrij gunstig te noemen. Het bij de militairen gevonden percents-gewijs veel lagere morbiditeitscijfer dan bij de geïnterneerden, moet wel verklaard worden door den gunstigen invloed van de kinine-prophylaxis.

Bijzondere zorg vereischte de malaria-bestrijding bij de kolonisatie in Zuid-Sumatra. Waar bijna alle kolonisten komen uit malariavrije streken en op alle kolonisatieterrainen de malaria endemisch heerscht, worden bijna alle kolonisten juist in de eerste pioniersperiode, wanneer het hardst gewerkt moet worden, door malaria aangetast.

In Batavia werden voor malaria-mantri in opleiding genomen 10 officieele cursisten, van wie 3 mantri's-verpleger, bestemd voor Poerwakarta, Buitenzorg en het landschap Pontianak. Drie malaria-mantri's (2 van Riouw en 1 van Jogjakarta) volgden een herhalingscursus; 4 kandidaten mantri-malaria verkregen een studie-opdracht van de landschappen Palembang en Bima, Marga Palembang en de Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij te Soengai-Gerong.

In den loop van het jaar werden afgeleverd met een diploma van mantri-malaria 3 en met een verklaring 6 personen.

Opgeleid werden voorts 16 volontairs, van wie er 4 werden ontslagen. Drie jongelieden kregen een diploma van malaria-mantri en werden geplaatst resp. bij de Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaartmaatschappij op Nieuw-Guinee, de Bataafsche Petroleum Maatschappij op Nieuw-Guinee en te Tegalwaroe.

Te Soerabaja slaagden voor het examen van malaria-mantri twee officieele kandidaten en één volontair.

Aan de bestrijding der *tuberculose* werd in 1935 wederom veel aandacht besteed. In verschillende gebieden werden oriënteerende onderzoekingen naar het voorkomen van deze ziekte onder de bevolking verricht. In het bijzonder betroffen deze onderzoekingen de groep der onderwijzers en leerlingen van volkscholen. Hierbij bleek wederom, dat vooral in de eerstgenoemde groep tuberculose een niet zelden voorkomende ziekte is. Ook onder de lagere ambtenaren en de politie-agenten werden dergelijke onderzoekingen verricht. Het gaat hier hoofdzakelijk om longtuberculose; de andere vormen van t.b.c. worden in veel mindere mate aangetroffen. In Benkoelen werd veel tuberculose aangetroffen onder de mijnwerkers.

De moeilijkheid bij het onderzoek is, dat men het over de waarde, welke aan de Pirquet- en de Mantoux-reacties toegeschreven moet worden, niet geheel eens is. In ieder geval staat vast, dat een nauwkeurig onderzoek zonder Röntgen-toestel groote moeilijkheden oplevert.

Toch kan ook zonder dat wel vastgesteld worden, of in een streek veel of weinig tuberculose voorkomt. De bestrijding zou zich in de eerste plaats moeten richten tegen de onhygiënische leefwijze van de bevolking in vele streken: onvoldoende of onvolwaardige voeding, waardoor de weerstand der bevolking tegen allerlei ziekten gering is, kleine bedompte huizen, waar veel te veel menschen samenpakken, spuwen op de vloer, enz. Hier en daar werd dan ook een begin gemaakt met de propaganda voor een gezondere leefwijze, in het bijzonder met het oog op de tuberculose. Men verwacht vooral van de propaganda onder de onderwijzers veel nut. Het huisbezoek vindt nog slechts in geringen omvang plaats.

Bij de propaganda heeft men, behalve tegen de onhygiënische leefwijze, ook te strijden tegen het bijgeloof, dat longtuberculose, vooral wanneer deze gepaard gaat met longbloedingen, veroorzaakt wordt door het toedienen van vergif door vijandig gezinde personen. Dit bijgeloof vindt men o. a. in Zuid-Sumatra, Sumatra's Westkust, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en de Molukken.

Op vele plaatsen werden of door den Dienst der Volksgezondheid of door de Stichting Centrale Vereeniging ter bestrijding der Tuberculose in Nederlandsch-Indië, welke Overheidssteun geniet, consultatie-bureaux opgericht, die bijna overal een groote toeloop hadden. Ook de opname in de ziekenhuizen wegens tuberculose steeg in 1935, waarschijnlijk mede tengevolge van het meer bekend worden onder de bevolking van de symptomen en de gevolgen van de tuberculose. Zoo werden in 185 Gouvernements ziekeninrichtingen en door het Gouvernement gesubsidiëerde ziekeninrichtingen in 1935 8271 lijders aan tuberculose opgenomen (in 1934 7547 in 221 ziekeninrichtingen), van wie er 1660 (in 1934 1536) overleden.

Ook de sanatoria waren doorgaans bijna geheel bezet. Plannen voor den bouw van een sanatorium boven Salatiga zijn in wording. Aangevangen werd met den bouw van een sanatorium nabij Pakem (Jogjakarta).

Ten behoeve van de tuberculose-bestrijding werden gelden toegezegd — en gedeeltelijk reeds verkregen — uit de rubberfondsen, o. a. voor Tapanoeli, de Oostkust van Sumatra, Palembang, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en de Westerafdeeling van Borneo. Voor laatstgenoemd gewest werd uit deze gelden een Röntgen-toestel aangeschaft.

Tenslotte kan medegedeeld worden, dat een commissie in het leven geroepen is, welke tot taak heeft de wetenschappelijke bestudeering van het tuberculosevraagstuk in Nederlandsch-Indië in zijn vollen omvang, teneinde het Hoofd van den Dienst der Volksgezondheid te kunnen dienen van voorlichting bij het aangeven van de noodzakelijke richtlijnen voor de practische bestrijding dezer volksziekte (G.B. 26 Oct. 1935 n°. 11 in J. C. n°. 88).

Ook dit jaar moesten vele Inheemsche Landsdienaren wegens tuberculose afgekeurd worden (in 1935 17,4 % van het totaal aantal afgekeurden; in 1934 16,6 %), of moest aan deze groep een ziekteverlof verleend worden (in 1935 23,5 % van het totaal aantal ziekteverloven; in 1934 21,4 %).

De behandeling van lijders aan *trachoom* geschiedt over het algemeen op de poliklinieken. Ook in 1935 waren enkele artsen speciaal met de trachoombestrijding belast en wel één in het ressort Zuid- en West-Tegal, onder wie de poliklinieken te Tegal, Ketanggoengan, Boelakamba, Klampok, Brebes, Kaligangsa, Adiwerna, Balamoas, Pangkah en Slawi ressorteeren, en één in het ressort Pemalang en Oost-Tegal met poliklinieken te Pemalang, Soegihwaros, Taman, Petaroekan, Tjomal, Soerodadi en Kramat.

In Zuid- en West-Tegal bedroeg in 1935 het aantal nieuwe patiënten, lijdende aan trachoom, 4334, in Pemalang en Oost-Tegal 2181, terwijl het aantal oogoperaties 165 resp. 63 bedroeg.

Het aantal door leerling-propagandisten en mantri-verplegers gehouden huislezingen ten behoeve van de trachoombestrijding bedroeg in het geheele ressort 3240.

In Bantam bestaan 7 poliklinieken voor oogziekten, waar in het 3de en 4de kwartaal van 1935 (1ste en 2de kwartaal niet bekend) 16 319 consulten wegens trachoom werden verleend (oude en nieuwe patiënten tezamen).

De bestrijding der *framboesia tropica* kon — in vele gevallen dank zij de rubbergeldten — in sommige streken intensiever ter hand genomen worden. Het is in den loop der tijden gebleken, dat, om volkomen genezing te bereiken, minstens 3 neosalvarsan-injectie's (in sommige gevallen meer) kort na elkaar aan de patiënten gegeven moeten worden.

Soms was het mogelijk een arts speciaal met de framboesia-bestrijding in een bepaald ressort te belasten, hetgeen de bestrijding zeer ten goede kwam.

Bij een massale framboesia-bestrijding worden de lijders door het Binnenlandsch Bestuur bijeengebracht. Ziekenlijsten worden opgemaakt, waarop o. a. vermeld wordt het aantal injectie's, dat de patiënt ontvangen heeft, de resultaten der gegeven injectie's en de hoeveelheid neosalvarsan per injectie.

Op Mandoera, waar zeer veel framboesia voorkomt, was het in 1935 nog niet mogelijk om de framboesia-bestrijding zoo systematisch te doen geschieden als wenschelijk is.

Op Bali schijnt framboesia in eenigszins ernstige mate slechts meer in het Noorden en op het eiland Noesa Penida voor te komen. De lijdens worden geregeld op de poliklinieken behandeld.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd in 1935 met de systematische bestrijding begonnen, waarvoor een flink bedrag uit de rubbergeldens besteed mocht worden en waardoor het mogelijk was om 26 532 injectie's te geven.

Ook in Bima (Timor) werd in 1935 stelselmatig tegen de framboesia ingespoten (14 427 injectie's).

In het landschap Madjene (Celebes) is framboesia tropica de volksziekte bij uitnemendheid; ook de graad der verschijnselen is ernstig. Uitgebreide tertiaire afwijkingen, die de lijdens voor het leven verminken, komen veel voor, ofschoon in de jaren 1925 tot 1933 tienduizenden lijdens zijn ingespoten. Van het 2de kwartaal 1934 af zijn de doses aanzienlijk verhoogd en is de tijd tusschen de 3 opeenvolgende injectie's bekort. De voorloopige resultaten zijn goed. Deze behandelingswijze is echter alleen mogelijk bij de in hospitalen opgenomen patiënten en op de gemakkelijk te bereiken poliklinieken.

Op de Toekangbesi-eilanden (ten Oosten van Boeton) met een inwonertal van ± 60 000 komt framboesia veelvuldig voor. Ter bestrijding van deze ziekte werd aldaar in 1935 gedurende 4 maanden op kosten van het betrokken landschap een Indisch arts geplaatst. Op zijn tournee's werd elke injectieplaats 3 maal door hem bezocht, met een week tusschenruimte.

In het geheel werden 8810 injectie's gegeven. Als een moeilijkheid deed zich gevoelen de opvatting van de bevolking, dat primaire framboesia niet mag worden behandeld. Deze opvatting treft men ook veelvuldig aan in de Molukken.

Het grootste deel der injectie's wordt gegeven met neosalvarian, de rest met neotreparsenan, myosalvarian of novarsenol.

Waar mogelijk moet de bevolking voor de injectie's een kleinigheid betalen. Het aantal gratis injectie's, wegens onvermogen om ook maar iets te betalen, is echter vrij groot.

Het aantal in 185 Gouvernements ziekeninrichtingen of door het Gouvernement gesubsidiëerde ziekeninrichtingen in 1935 opgenomen lijdens aan framboesia tropica bedroeg 8936 (in 1934 12 802 in 221 ziekeninrichtingen). Het aantal op de poliklinieken en in de kampong behandelde lijdens is vanzelfsprekend vele malen grooter.

Over het algemeen kan men zeggen, dat — behalve een intensieve bestrijding der ziekte zelf — een eerste vereischte voor het uitroeien der framboesia is de hygiënische opvoeding van de bevolking, want op een vuile, verwaarloosde huid heeft de framboesia gemakkelijk vat.

Lijdens aan *geslachtsziekten* worden behandeld in de verschillende ziekeninrichtingen, wanneer hospitaalbehandeling noodzakelijk is, en verder op de algemeene poliklinieken.

In 1935 werden in 185 Gouvernements en door het Gouvernement gesubsidiëerde ziekeninrichtingen behandeld 17 042 (in 1934 15 852 in 221 ziekeninrichtingen) lijdens aan geslachtsziekten.

Het *venerisch granuloom*, dat in Nederlandsch-Indië — zooals bekend — alleen in Zuid-Nieuw-Guinee voorkomt en wel in het stroomgebied van de Merauke-rivier, van de Bian, de Koembe en de Bollake, en op het eiland Frederik Hendrik en Komolon, werd in 1935 op dezelfde wijze bestreden als in de vorige jaren, nl. door onderzoek van de bevolking op de tournee's en het ter behandeling opzenden van de gevonden lijdens aan deze ziekte naar de hulp-hospitalen. Op de tournee's werden in 1935 75 gevallen van venerisch granuloom gevonden, waarvan tenminste 18 recidivisten, terwijl bovendien een groot aantal personen lidteekens vertoonde, welke op een doorgemaakt ziekteproces wezen.

Door de onderzoekingen van dr. C. E. de Moor, E. P. Snijders, H. H. Noosten, dr. L. Kirschner & dr. J. J. Th. Vos en dr. W. Kouwenaar, dr. J. H. Maasland

en dr. J. W. Wolff werd de aandacht gevestigd op het voorkomen van *rhinoscleroma* in Nederlandsch-Indië. Tot dusver werden van deze ziekte — behalve de door bovengenoemde onderzoekers op Bali en Sumatra gevonden gevallen — in 1933 gevonden in de Dairilanden 2 gevallen benevens enkele gevallen op de Karo-hoogvlakte; in 1934 in het Afdeelinglaboratorium te Semarang één geval en in de Dairilanden 3 gevallen bij emigranten van Samosir; in 1935 in het Afdeelinglaboratorium te Semarang twee gevallen en in de Minahasa drie gevallen.

De gegevens over het voorkomen van *filariasis* — al dan niet gepaard met *elephantiasis* — op Java en Madoera zijn schaarsch. In de Buitengewesten is deze ziekte echter in verschillende streken aangetroffen.

Op het Gewestelijk Laboratorium te Makassar werden in 1935 praeparaten van 4074 personen op *filariasis* onderzocht, waarvan 766 positief werden bevonden. Aangezien de microfiliariën zich over het algemeen slechts 's nachts in het menschelek bloed ophouden, is het onderzoek te velde niet altijd even gemakkelijk. Aangenomen kan dus worden, dat het voorkomen van *filariasis* veelvuldiger is dan tot dusver vastgesteld kon worden.

In vele streken, waar *krop* endemisch voorkomt, wordt geïodeerd zout aan de bevolking verstrekt. Over het algemeen kan men zeggen, dat het voorkomen van de ziekte toeneemt met de hoogte boven zee. Onderzoekingen naar het voorkomen van *krop* — al dan niet gepaard met cretinisme of doofstomheid — werden in 1935 in verschillende streken verricht.

De werkwijze der *leprabestrijding*, omvattende exploratie, behandeling, afzondering en experimenteel onderzoek, werd systematisch voortgezet (zie Indisch Verslag over 1934). Is het exploratiewerk achter den rug, zooals in de regentschappen Ngandjoek, Kediri, Grisee en Bora, dan wordt de behandeling van de patiënten intensiever georganiseerd. De behandeling geschiedt poliklinisch: daarbij wordt er voor gezorgd, dat de patiënten geen grooter afstand dan 3 km behoeven af te leggen. Daarvoor zijn meer behandelingscentra in een regentschap noodig. Zoo heeft het regentschap Bora 19 centra, waar de patiënten kunnen worden behandeld.

Nog in vollen gang is het exploratiewerk in de regentschappen Bangkalan, Sampang, Pamekasan, Soemenep, Lamongan, Bangil, Sidoardjo, Modjokerto, Djombang, Madioen, Ngawi en Cheribon en in de Buitengewesten op Bali, Lombok, Ambon en in de Minahasa. Ook in de bovengenoemde streken worden de patiënten geregistreerd en behandeld.

De behandeling met jood-aethylester werd ingesteld naar aanleiding van het onderzoek bij kliniek- en polikliniekpatiënten te Semarang. Daarbij werden de waarnemingen van buitenlandsche onderzoekers, vermeldende een verbetering van 50 %, bevestigd.

Infectie-proeven op zwarte apen (*Semnopitecus maurus*) werden ter hand genomen, met het resultaat, dat wel een locale besmetting tot stand kwam, maar dat deze niet gevolgd werd door een algemeene infectie. Verdere experimentele onderzoekingen met marmotten, konijnen, kippen, alsmede cultuur- tevens serologische proeven worden voortgezet.

In de Karolanden werd met epidemiologisch onderzoek begonnen in samenwerking met de leproserie Lao Si Momo. Hierbij werd ook speciaal gelet op het voorkomen van avitaminosen onder de bevolking, omdat tusschen het voorkomen van deze deficiëntie-ziekten en van lepra door sommigen verband gelegd wordt.

Uit de rubbergelden werd een bedrag van f 1500 verkregen voor den bouw van een baby-tehuis bij de leproserie Koendoer (Zuid-Sumatra), waar de pasgeborenen van lepreuze ouders dadelijk na de geboorte opgenomen en grootgebracht zullen worden, om hen zodoende zoo mogelijk voor besmetting te vrijwaren.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd in Kandangan een epidemiologisch onderzoek verricht met als resultaat, dat 244 klinisch positieve gevallen werden geregistreerd. De behandeling kan, gezien de dikwijls zeer moeilijk te bereiken kampongs, nog niet zoo intensief geschieden als wenschelijk ware. In Soengai Besar werd met den bouw van een leproserie (capaciteit 80)

begonnen, terwijl binnenkort een aanvang gemaakt zal worden met de propaganda voor isolatie op het erf. In de streek tusschen de Soengai Laoeng en de Soengai Toetoeop, beide zijrivieren van de Barito, werden op 180 onderzochten 17 lepralijders gevonden, die gedeeltelijk op de ladangs, geïsoleerd van de overige bewoners, leven. In Tenggaraong wordt het aantal lepralijders op 150 geschat. Voorgesteld werd om over te gaan tot den bouw van een leprozerie tusschen Tenggaraong en Samarinda.

Het aantal lepreuzen op Alor en Pantar (Timor) is vrij hoog (207, waarvan 24 nieuwe gevallen in 1935). De gouvernements Indisch arts te Toeal (Amboina) beëindigde in 1935 zijn in 1933 begonnen lepra-onderzoek op de Kai-eilanden, waarbij bleek, dat van de onderzochte 15 697 personen 105 (6,6 ‰) lepra hadden. De ziekte komt meer voor op Groot-Kai dan op Klein-Kai. De lijders worden door de bevolking soms wel en soms niet geïsoleerd. Een plan voor een doelmatige bestrijding is in bewerking.

In 1935 werden in 185 Gouvernements en door het Gouvernement gesubsidiëerde ziekeninrichtingen 812 lepralijders opgenomen, van wie 29 overleden, tegen 987 resp. 30 in 1934 (221 ziekeninrichtingen).

In Nederlandsch-Indië waren in 1935 11 gesubsidiëerde leprozerieën (Plantoengan, Donorodjo, Semaroen, Koendoer, Hoeta Salem, Poeloe Sitjanang, Poeloe Po' Amat, Singkawang, Amboina, Melalajang en Tobelo). Verder waren 31 particuliere leprozerieën in bedrijf, alle gelegen in de Buitengewesten (7 op Bali en Lombok, 14 in Atjeh en Onderhoorigheden, 1 ter Oostkust van Sumatra, 4 in Celebes en Onderhoorigheden, 2 in Timor en Onderhoorigheden, 2 in Manado en 1 op Ambon).

Demonstratie Regentschaps Gezondheidsdienst en Opleidingscentrum te Poerwokerto.

Zooals in vorige Verslagen is uiteengezet, werd het noodzakelijk geacht om een Demonstratie Regentschaps Gezondheidsdienst en Opleidingscentrum voor doktoren en overig personeel te organiseren.

De nu in gebruik zijnde methoden en hulpmiddelen leeren de desa-bevolking eenvoudige hygiënische levensregels en het gebruik van eenvoudig materiaal; de desa-bevolking leert bijv. eenvoudige, haast niets kostende latrines te bouwen; van klapperbast gemaakte tanden- en nagelborstels te gebruiken; het drinkwater te koken; de handen veelvuldig te wasschen, enz.

Ook in 1935 werd, zooals in vorige jaren, de nadruk gelegd op het huisbezoek als de meest waardevolle methode bij het verrichten van hygiëne-werk. De andere methoden: filmvertooningen, lezingen, demonstraties, enz. werden eveneens toegepast.

In het hygiëne-centrum geeft de vroedvrouw geregeld demonstraties in hygiëne aan de doekoens. Het is niet de bedoeling deze doekoens in verloskunde op te leiden; de demonstraties geven uitsluitend hygiënische aanwijzingen.

Gedurende 1935 werd het school-hygiëne-werk verder uitgebreid, niet alleen wat het werk-areaal, doch ook wat het werkprogramma betrof. Dit laatste omvatte nog steeds het aankweken van eenvoudige hygiënische gewoonten bij de schoolkinderen, opdat ook zij voor eigen gezondheid kunnen zorgen.

Gedurende het laatste deel van 1935 werd speciaal personeel aangesteld voor het bestudeeren van de cijfers, verzameld door middel van de geboorte- en sterfte-bewijs-systemen, en voor het verbeteren van de details van deze systemen.

Het programma van dezen Regentschaps-Gezondheidsdienst omvatte in 1935 dezelfde werkzaamheden als zijn vermeld in het Verslag over 1934.

Assaineringswerken, kampongverbetering en drinkwatervoorzieningen.

De uitvoering der verdere plannen tot assainering van de Bataviasche vischvijvers is opgeschort.

In samenwerking met de provincie West-Java en het regentschap Tjiandjoer werd het tweede gedeelte van de verbetering van de afwatering der Tjiandjoer-vlakte, waarvan het eerste gedeelte in 1934 gereed kwam, in de tweede helft van 1935 uitgevoerd.

Adviezen ter verkrijging van een Landssubsidie inzake kampongverbetering, rioleering en afwatering werden uitgebracht ten behoeve van verschillende gemeenten, o. a. Makassar, Pekalongan, Bandoeng en Tegal.

Het Departement van Verkeer en Waterstaat en de lokale ressorten werden van advies gediend over verschillende assaineeringswerken, o. a. Moearatebo, Moro, Midai, Kotapinang, Negerilama en Aek Kanopan (Riouw en Onderhoorigheden), Medan, Piroe, Batavia, Soekaboemi, Bandoeng, Tegal, Pekalongan, Meulaboh, Tjalang en Sabang.

De drinkwaterleidingen te Indramajoe en Rangkasbitoeng bleven in beheer bij den Dienst der Volksgezondheid.

Van het voor de verbetering van enkele bestaande drinkwaterleidingen en den aanleg en verbetering van kleine assaineeringswerken in de Buitengewesten op de Landsbegroting voor 1935 uitgetrokken bedrag van f 50 000 werd \pm f 27 500 verwerkt. In de residenties Westerafdeeling van Borneo en Riouw en Onderhoorigheden waren bovendien nog eenige assaineeringswerken in uitvoering, waarvan de aanlegkosten komen ten laste van de opbrengst uit het bijzonder uitvoerrecht op bevolkingsrubber. Aan deze werken werd in 1935 f 25 800 besteed.

Door het aanbrengen van verdere bezuinigingen konden de bedrijfsuitgaven van de door het Land geëxploiteerde drinkwaterleidingen in 1935 teruggebracht worden tot \pm f 130 000, d. i. ruim f 20 000 minder dan in 1934.

Tegenover deze mindere uitgaven stonden echter ook mindere inkomsten als gevolg van de afneming in verband met de tijdsomstandigheden van het aantal aansluitingen aan de drinkwaterleidingen en van het gemiddeld waterverbruik per aangeslotene, zoomede van verdere verlaging der tarieven. Die inkomsten bedroegen in 1935 \pm f 436 500 of f 40 000 minder dan in 1934.

Ten behoeve van lokale ressorten werden talrijke adviezen uitgebracht en/of ontwerpen opgemaakt voor den aanleg, vernieuwing, verbetering of uitbreiding van drinkwatervoorzieningen, o. a. voor Lembang, Ranoejoso, Klakah, Malassan, Tangerang, Padangpandjang, Pangkalpinang, Bagan-siapiapi, Fort de Kock, Sigli, Takengon, Bandjermasin, Lawang en Rangkasbitoeng.

Het Proefstation voor drink- en afvalwaterzuivering te Manggarai werd overgebracht naar Bandoeng, ten behoeve van onderwijsdoeleinden van de Technische Hoogeschool; in 1935 werden de gebruikelijke onderzoekingen, zoowel ter plaatse als in het Laboratorium verricht.

Volkshuisvesting.

De moeilijkheden, zooals die ook elders worden ondervonden als gevolg van de gelijkblijvende lasten eenerzijds en de vermindering van inkomsten door de huur dalen anderzijds, deden zich ook bij de naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting voor.

Het huizenbezit der verschillende vennootschappen was einde 1935 als volgt:

Naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting.	Aantal woningen.	Huurwaarde per maand.
Batavia	128 woningen	f 25,— à f 77,50
	56 „	12,25 „ 18,—
	269 „	2,50 „ 12,—
	1 toko	52,50
Buitenzorg	16 woningen	22,50 „ 45,—
	12 „	10,— „ 13,—
Soekaboemi	39 „	13,50 „ 45,—
Cheribon	17 „	30,— „ 45,—
	25 „	12,— „ 20,—

Naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting.	Aantal woningen.	Huurwaarde per maand.
Cheribon	44 woningen	f 1,75 à f 4,—
	1 bilikwoning	5,—
	4 garages	2,50
Semarang	25 woningen	70,— „ 85,—
	647 „	3,— „ 27,50
	35 warongs	6,75 „ 10,—
	4 garages	4,—
Soerabaja	381 woningen	17,— „ 62,50
	470 „	6,50 „ 19,25
	6 „	10,—
	68 „	7,50
	332 „	1,60 „ 2,40
	7 toko's	19,25 „ 57,50
Madioen	2 warongs	15,— „ 18,—
	1 woning	70,—
	1 „	30,—
	17 woningen	10,— „ 22,50
	4 „	3,— „ 7,50
Probolinggo	38 „	2,— „ 13,50
Palembang	32 „	85,— „ 110,—
Makassar	2 „	80,— „ 85,—
	9 „	55,— „ 65,—
	20 „	37,50 „ 50,—
	76 „	18,— „ 28,—
	80 „	3,50 „ 7,—

Ziekenverzorging.

In 1935 werd geleidelijk met de overdracht van ziekenhuizen aan locale ressorten en particuliere organisaties voortgegaan.

Op 1 Januari 1935 werden de gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen te Kendal en Pandeglang aan de betrokken regentschappen en werd het vrouwen-hospitaal te Medan aan de Gemeente overgedragen. Aan de Rijnsche Zending werd de gouvernements burgerlijke ziekeninrichting te Goenoengsitoli overgedragen. Het verzoek van de Missie om de gouvernements burgerlijke ziekeninrichting te Tjiandjoer over te dragen, moest worden afgewezen.

Tijdens de bespreking in den Volksraad van de begroting voor 1936 is de overdracht aan particuliere organisaties uitvoerig behandeld; van Inheemsche zijde werden religieuze bezwaren geopperd. Door den Regeeringsgemachtigde werd deze zaak uitvoerig toegelicht en de toezegging gedaan, dat steeds met de meeste nauwlettendheid, zoowel bij het Europeesch als bij het Inheemsch bestuur, inlichtingen zouden worden ingewonnen en eventueele bezwaren zeer nauwkeurig zouden worden nagegaan.

Door de omstandigheden genoodzaakt, moest een voorstel aanhangig gemaakt worden, beoogende een herziening op bepaalde punten van de subsidie-regelingen

in I. S. 1928 n°. 540, waardoor het totaal bedrag, dat aan particuliere organisaties aan subsidies wordt verleend, met \pm f 200 000 werd teruggebracht. Ofschoon de particuliere organisaties deze vermindering niet gemakkelijk konden verwerken, werd toch van deze zijde de meest loyale steun ondervonden.

Gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichtingen. Uit het volgend overzicht van de geldelijke uitkomsten over de laatste vier jaren blijkt, dat in 1935 verdere verminderingen van de uitgaven der drie gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichtingen op Java konden plaats vinden, daar in 1935 f 35 754 minder werd uitgegeven dan in 1934. In hoofdzaak werden deze bezuinigingen verkregen door de algemeene maatregelen op salarisgebied, inkrimping van de personeelsformaties (voornamelijk van het medisch en verplegend personeel) en bezuinigingen op de materiele uitgaven in de drie genoemde instellingen.

Gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichting te:	Capaciteit.	Gemiddeld aantal patiënten per dag.				Totaal aantal verpleegdagen.			
		1932.	1933.	1934.	1935.	1932.	1933.	1934.	1935.
Batavia-C. . .	1000	732	595	612	651	268 263	217 107	223 449	237 742
Semarang . .	642	388	352	374	426	141 443	128 501	136 399	155 535
Soerabaja . .	1000	578	485	492	511	211 639	176 899	180 784	186 436

Gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichting te:	Gemiddelde kosten per verpleegdag, exclusief rente, afschrijving, pensioen- en overtochtskosten.				Totale kosten, exclusief rente, afschrijving, enz.			
	1932.	1933.	1934.	1935.	1932.	1933.	1934.	1935.
Batavia-C. . .	f 3,24	f 3,34	f 2,81	f 2,57	f 869 714	f 725 899	f 627 334	f 609 821
Semarang . . .	3,40	3,10	1,97	2,31	481 490	397 989	359 518	359 904
Soerabaja . . .	3,33	3,32	2,03	2,78	704 878	587 221	537 242	518 614

Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen. Einde 1934 bedroeg het aantal gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen op Java en Madoera 35 (inclusief het Ooglijdershospitaal te Bandoeng) en in de Buitengewesten 27; einde 1935 waren deze cijfers respectievelijk 33 en 24.

Op 1 Januari 1935 werden overgedragen aan de lagere overheid of aan derden de inrichtingen te Pandeglang, Kendal en Medan met een totale capaciteit van 189 bedden en in den loop van 1935: Goenoengsitoli en Telokdalem¹⁾ met een totale capaciteit van 68 bedden. Een en ander gaf een vermindering van 257 bedden, zoodat einde 1935 de capaciteit van de overblijvende 57 gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen 3418 bedden bedroeg.

Wat de uitgaven in 1935 betreft, toont het volgend overzicht aan, dat in 1935 f 171 236 minder werd uitgegeven dan in het voorafgegane jaar.

¹⁾ Deze gouvernements burgerlijke ziekeninrichting werd gesloten; in haar plaats kwam het gesubsidieerde hulpziekenhuis te Hilisimaetano (zie blz. 319).

Totaal capaciteit der Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen op het eind van het jaar.				Gemiddeld aantal patiënten per dag.				Totaal aantal verpleegdagen gedurende het jaar.			
1932.	1933.	1934.	1935.	1932.	1933.	1934.	1935.	1932.	1933.	1934.	1935.
4 361	4 261	3 675	3 486	2 756	2 463	2 334	2 199	1 003 880	899 101	852 246	802 522

Gemiddelde kosten per verpleegdag.				Totale kosten, exclusief rente, afschrijving, pensioenen en overtochtskosten.			
1932.	1933.	1934.	1935.	1932.	1933.	1934.	1935.
f 1,32	f 1,29	f 0,99	f 0,84	f 1 324 388	f 1 159 454	f 845 211	f 673 975

De levensmiddelenvoorziening der ziekeninrichtingen omvatte in 1935 de 3 centrale burgerlijke ziekeninrichtingen met 813 825 voedingsdagen (697 721)¹⁾, 59 gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen met 814 400 voedingsdagen (873 904), 4 krankzinnigengestichten met 2 816 943 voedingsdagen (2 787 078), 5 doorgangshuizen voor krankzinnigen met 411 268 voedingsdagen (392 683) en 6 verpleegtehuizen voor krankzinnigen met 135 026 voedingsdagen (105 325).

De kosten van de gewone voeding (inclusief de verstrekte extra- en diëtvoeding) bedroegen voor de 3 centrale burgerlijke ziekeninrichtingen f 126 704 (f 125 522), 59 gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen f 61 855 (f 68 949), 4 krankzinnigengestichten f 204 459 (f 225 389), 5 doorgangshuizen voor krankzinnigen f 27 205 (f 28 672) en 6 verpleegtehuizen voor krankzinnigen f 11 097 (f 8611).

De gemiddelde kostprijs der geheele voeding is derhalve voor de 3 centrale burgerlijke ziekeninrichtingen f 0,16 (f 0,18), 59 gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen f 0,07½ (f 0,079), 4 krankzinnigengestichten f 0,073 (f 0,079), 5 doorgangshuizen voor krankzinnigen f 0,066 (f 0,073) en 6 verpleegtehuizen voor krankzinnigen f 0,082 (f 0,084).

Voor den hooger gemiddelden kostprijs van de voeding in de drie gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichtingen ten opzichte van dien in de gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen geldt dezelfde opmerking als van 1934, namelijk dat de ziekeninrichtingen te Batavia-Centrum en Soerabaja tevens onderwijsinstellingen zijn en bij die instellingen op advies van de betrokken hoogleraren en leeraren meer aan extra- en diëtvoeding wordt besteed.

Bovendien heeft de inrichting te Soerabaja, in tegenstelling met de ziekeninrichtingen te Batavia en Semarang, een afdeling voor de verpleging van marine-personeel, waardoor — als gevolg van de voor militairen gestelde hogere eischen — de gemiddelde kostprijs van de voeding van deze inrichting hooger is dan die van de in de tweede plaats genoemde ziekeninrichtingen.

Gesubsidieerde particuliere ziekeninrichtingen. Einde 1935 bedroeg het aantal ziekenhuizen 53 en het aantal hulpziekenhuizen 41, tegen 51 ziekenhuizen en 41 hulpziekenhuizen in 1934. Bijgekomen zijn de door de Rijnsche Zending per 1 Mei 1935 overgenomen gouvernements burgerlijke ziekeninrichting te Goenoengsitoli en het door deze op 1 Februari 1935 in exploitatie genomen hulpziekenhuis te Hilisimaetano. Bovendien werd op 1 Januari 1935 het hulpziekenhuis Magetan als ziekenhuis gesubsidieerd.

¹⁾ De tusschen () geplaatste cijfers hebben betrekking op 1934.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over 1934 en 1935 van de belangrijkste ziekeninrichtingen.

Ziekeninrichting te:	Capaciteit.		Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde subsidie per dagbed.		Totale subsidie.	
	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.
Balige	75	75	147	134	53 597	48 981	f 0,63	f 0,69	f 34 021	f 34 021
Blora	151	151	161	176	58 854	64 106	0,62	0,57	36 356	36 356
Jogjakarta (Petronella)	380	380	389	413	141 937	150 855	0,76	0,72	108 469	108 469
Keboemen	159	159	194	194	70 880	71 019	0,63	0,64	44 390	45 573
Kelet	146	146	130	126	47 534	46 161	0,65	0,67	30 964	30 964
Modjowarno	239	239	254	288	92 798	105 116	0,72	0,66	67 024	69 016
Poerboelinggo	109	160	136	160	49 568	58 223	0,69	0,63	34 095	36 718
Poerworedjo	156	156	192	193	70 019	70 297	0,65	0,65	45 693	45 693
Soerakarta (Zending)	208	208	260	260	94 837	94 900	0,72	0,74	68 707	69 931
Soerakarta (Ziekenzorg)	156	156	183	188	66 941	63 535	0,70	0,70	46 551	48 278
Taroetoeng	159	159	148	146	54 116	53 338	0,56	0,57	30 239	30 239
Tjepoe	124	124	103	141	37 433	51 371	0,60	0,51	22 537	25 966

Gesubsidieerde locale ziekeninrichtingen. Het aantal locale ziekeninrichtingen, in 1934 17 bedragende, werd vermeerderd met de op 1 Januari 1935 aan de regentschappen Kendal en Pandeglang overgedragen gouvernementen burgerlijke ziekeninrichtingen van dien naam. Tevens werd dien datum het z.g. „Vrouwenhospitaal” te Medan aan de gemeente overgedragen, om als onderdeel van het gemeentelijk ziekenhuis te worden geëxploiteerd, zoodat deze overdracht geen vermeerdering van het aantal locale ziekeninrichtingen met zich bracht.

De in den loop van 1935 met verschillende autonome gebiedsdeelen gevoerde onderhandelingen, welke nog niet alle zijn afgeloopen, leidden slechts tot resultaten betreffende de Lands burgerlijke ziekeninrichting te Koeningan, welke door het regentschap van dien naam per 1 Januari 1936 zal worden overgenomen.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over 1933 en 1934 betreffende de beheersuitkomsten, verleende subsidies in het exploitatie-verlies van de gesubsidieerde afdeling, enz.

Ziekenhuis te:	Capaciteit van de gesubsidieerde afdeling.	Gemiddeld aantal patienten per dag waarvoor subsidie is verleend.		Totaal aantal verpleegdagen waarvoor subsidie is verleend.		Gemiddeld verleende subsidie per dagbed.		Totaal verleende subsidie in het (erkend) exploitatieverlies van de gesubsidieerde afdeling.	
		1933.	1934.	1933.	1934.	1933.	1934.	1933.	1934.
Bandoeng	245	158	157	57 488	57 125	f 1,38	f 1,24	f 79 561	f 70 852
Garoet	225	117	110	42 068	40 127	0,75	0,47	31 864	18 885
Tasikmalaja	232	130	141	47 515	51 474	0,78	0,66	37 021	34 134
Indramajoe	130	70	67	25 715	24 550	0,58	0,57	14 794	14 078
Soekaboemi	138	46	—	16 681	—	1,24	—	20 712	—
Cheribon	176	79	83	28 715	30 289	1,23	1,04	36 772	31 489
Banjoemas	156	103	127	37 545	46 449	0,75	0,57	28 262	26 551
Tegal	110	81	84	29 639	30 578	0,73	0,65	21 603	19 922
Koedoes	126	100	102	36 558	37 197	0,61	0,60	22 293	22 263
Pamekasan	82	80	92	29 156	33 634	0,49	0,31	14 192	10 351
Pasoeroean	89	31	29	11 238	10 678	0,97	0,97	10 884	10 402
Kajoegoeng	16	9	6	3 111	2 124	0,44	0,40	1 358	844
Medan	162	151	157	55 177	57 248	0,52	0,50	28 556	28 556
Saparoewa	14	5	4	1 553	1 474	0,36	0,40	551	596
Loemadjang	40	26	23	9 399	8 263	0,29	0,30	2 730	2 508
Japara	35	—	30	—	8 259	—	0,47	—	3 900
Probolinggo	32	—	15	—	3 231	—	0,45	—	1 457
Tangerang	41	—	11	—	995	—	1,36	—	1 351

Verpleging van opiophagen. Aan de aan het zendingsziekenhuis „Immanuel” te Bandoeng verbonden afdeling voor de verpleging van opiophagen werd in 1935 een subsidie in de exploitatiekosten toegekend tot een bedrag van f 3000, tegen f 1388 in 1934.

Verpleging van psychisch minderwaardigen te Temanggoeng. Bij deze inrichting werd voor eigen rekening een afzonderlijk tehuis voor zwakzinnige vrouwen bijgebouwd; het benodigd djati-hout werd van Landswege tegen verminderden prijs verstrekt, doch het op de Landsbegrooting uitgetrokken subsidiebedrag bleef op maximaal f 12 000 gehandhaafd.

Capaciteit.		Aantal verpleegden per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Totale subsidie.	
1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.
90	90	77	78	28 390	28 720	f 12 101	f 12 000

Sanatoria voor longlijders.

Sanatorium te:	Capaciteit.		Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Subsidie per verpleegdag.		Totale subsidie.	
	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.
Batoe	36	65	46	52	17 058	19 149	f 0,33	f 0,45	f 28 160	f 40 977
Patjet	50	68	56	65	20 464	23 760				
Tjisaroea. . .	135	168	129	127	47 209	46 417				
Noëngan . . .	48	62	38	55	6 586	20 176				

Leprozengestichten.

Leprozerie te:	Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde subsidie per verpleegdag.		Totale subsidie.	
	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.	1934.	1935.
Pelantoengan . .	174	179	63 512	65 561	f 0,70	f 0,68	f 44 541	f 44 899
Semaroeng . . .	158	178	57 894	65 063	0,34	0,29	19 700	19 031
Donoredjo . . .	181	177	66 274	64 725	0,41	0,44	27 761	28 922
Koendoer	197	195	72 037	71 385	0,22	0,12	16 487	9 000
Hoeta Salem. . .	474	468	173 143	170 960	0,23	0,23	39 911	39 877
Poeloe Sitjanang .	434	414	158 607	151 412	0,26	0,27	41 852	41 645
Poelo Po Amat . .	69	75	25 378	27 452	0,24	0,21	6 197	5 797
Singkawang . . .	71	69	26 006	25 491	0,44	0,44	11 604	11 433
Amboina	181	178	66 103	65 258	0,30	0,23	20 000	15 249
Melalajang. . . .	58	96	21 181	35 391	0,18 1)	0,31	3 998 1)	11 189
Tobelo	—	35	—	13 069	—	—	—	—

Poliklinieken. Met de decentralisatie van het polikliniekwezen werd in 1935 voortgegaan; waar mogelijk werden, zoowel op Java en Madoera als in de Buitengewesten, Lands-poliklinieken aan lagere ressorten overgedragen.

1) Verbeterd cijfer.

Krankzinnigenverzorging.

Einde 1935 was de gezamenlijke normale capaciteit van alle inrichtingen voor krankzinnigen 9484 bedden, welke als volgt waren verdeeld:

Buitenzorg + Semplak	2015	bedden
Magelang	1406	„
Lawang + Pasoeroean	3300	„
Sabang	1328	„

Totaal 8049 bedden

Doorgangshuizen.

Batavia (Grogol)	342	bedden
Semarang	266	„
Soerakarta (Mangoendjajan)	150	„
Soerabaja (Pegirian)	202	„
Medan (Gloegoer)	150	„
Makassar	120	„

Totaal 1230 bedden

Verpleegtehuizen:

Palembang	45	bedden
Padang	50	„
Bandjermasin	24	„
Manado	34	„
Bangli	52	„

Totaal 205 bedden

Totaal-generaal 9484 bedden.

Einde 1934 waren in de gestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen tezamen 9298 bedden, zoodat gedurende 1935 een uitbreiding heeft plaats gehad van 186 bedden.

In de volgende tabellen zijn aangegeven de bezetting en de mutaties der patiënten in de verschillende inrichtingen voor krankzinnigen.

Stand van het aantal verpleegden einde 1935 in alle krankzinnigengestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen.

Inrichting.	Europeanen.		Inheemschen.		Vreemde Oosterlingen.		Totaal
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	
Lawang	164	113	1 791	966	172	51	3 257
Buitenzorg	211	146	671	534	199	59	1 820
Sabang	—	—	790	328	153	30	1 301
Magelang	—	2	641	637	75	61	1 416
Batavia	—	1	179	130	43	33	386
Semarang	—	—	147	85	16	10	258
Soerabaja	—	—	83	70	11	6	170
Soerakarta	—	—	72	67	6	3	148
Medan	1	2	70	71	18	9	171
Makassar	—	—	103	24	5	—	132
Bangli	—	—	45	28	6	—	79
Padang	—	1	64	13	1	2	81
Palembang	—	—	28	11	3	—	42
Manado	—	—	16	9	1	2	28
Bandjermasin	—	—	31	6	1	1	39
Totaal	376	265	4 731	2 979	710	267	9 328

Verloop der patiënten gedurende 1935 in de krankzinnigengestichten met een totale capaciteit van 8049 bedden.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1935.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.
Europeanen	{ mannen	90	38	23	10
	{ vrouwen	58	32	7	18
Inlanders	{ mannen	818	313	290	201
	{ vrouwen	339	126	152	32
Vreemde Oosterlingen	{ mannen	173	53	64	31
	{ vrouwen	37	12	8	7
Totaal		1 515	574	544	299

Verloop der patiënten in de doorgangshuizen gedurende 1935 met een totale capaciteit van 1230 bedden.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1935.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.	Geëvacueerd naar gestichten.
Europeanen	{ mannen . .	5	2	—	—	2
	{ vrouwen . .	2	—	—	—	1
Inlanders	{ mannen . .	938	524	75	22	274
	{ vrouwen . .	537	341	34	6	131
Vreemde Oosterlingen	{ mannen . .	177	85	23	20	60
	{ vrouwen . .	58	36	3	2	11
Totaal		1 717	988	135	50	479

Verloop der patiënten in de verpleegtehuizen gedurende 1935 met een totale capaciteit van 205 bedden.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1935.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.	Geëvacueerd naar gestichten.
Europeanen	{ mannen . .	2	2	—	—	2
	{ vrouwen . .	1	2	—	—	1
Inlanders	{ mannen . .	246	132	10	11	55
	{ vrouwen . .	71	29	—	4	20
Vreemde Oosterlingen	{ mannen . .	24	19	2	2	7
	{ vrouwen . .	4	1	1	—	1
Totaal		348	185	13	17	86

Verloop der patiënten in de krankzinnigengestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen tezamen gedurende 1935 met een totale capaciteit van 9484 bedden.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1935.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.	Geëvacueerd.
Europeanen	{ mannen . .	93	42	23	10	4
	{ vrouwen . .	59	34	7	18	2
Inlanders	{ mannen . .	1 673	969	375	234	329
	{ vrouwen . .	796	496	186	42	151
Vreemde Oosterlingen	{ mannen . .	307	157	89	53	67
	{ vrouwen . .	87	49	12	9	12
Totaal		3 015	1 747	692	366	565

Van de doorgangshuizen en verpleegtehuizen zijn tezamen 565 patiënten naar de verschillende krankzinnigengestichten overgebracht.

Bij een aantal bijgekomen patiënten van 3015 zijn afgevoerd als hersteld of verbeterd, wegens overlijden en andere redenen, 2805 patiënten, zoodat op het eind van het jaar de werkelijke stijging van het aantal der verpleegden (3015 — 2805 =) 210 patiënten bedroeg.

De einde 1935 nog beschikbare verpleegruimte van (9484 — 9328 =) 156 bedden is bestemd voor de in de z.g. wachtlijst voorkomende patiënten der verschillende inrichtingen. Het aantal op Java op opname wachtende patiënten, die voorloopig in de tijdelijke bewaarplaatsen zijn ondergebracht, bedraagt 272, terwijl ook in de Buitengewesten nog eenige patiënten op overbrenging naar de krankzinnigeninrichtingen moeten wachten.

Het gebrek aan verpleegruimte in de krankzinnigengestichten moet grotendeels worden gezocht in de omstandigheid, dat de terugzending van rustige patiënten met proefverlof naar hunne desa's in den laatsten tijd steeds grootere bezwaren oplevert.

De economische toestand in de inheemsche maatschappij is van dien aard, dat de nazorg van geestesinvaliden niet meer zonder nadeelige gevolgen aan de familie kan worden toevertrouwd.

In den aanvang van 1935 werd het verpleegtehuis voor krankzinnigen te Makassar tot een 6de doorgangshuis omgebouwd met een grootere capaciteit en een arts-psychiater aan het hoofd, terwijl aan eenige andere inrichtingen een kleine uitbreiding van verpleegruimte werd toegestaan.

Tegen het eind van 1935 werd een gedeelte van het quarantaine-station te Soekolilo (Madoera) ingericht tot een verpleegtehuis voor krankzinnigen met de bedoeling om verpleeggelegenheid te openen voor 200 rustige patiënten.

Deze uitbreidingen van verpleeggelegenheid kunnen echter slechts ten deele in het groote plaatsgebrek voorzien.

Het euvel van het verblijf van krankzinnigen in de tijdelijke bewaarplaatsen is voor een deel blijven bestaan; nog steeds wordt naar middelen gezocht om in den bestaanden toestand verbetering te brengen.

Het is dan ook ten zeerste toe te juichen, dat door de Vorstenlandsche Zelfbesturen, in navolging van de te Lenteng-agoeng bij Batavia opgerichte kolonie voor rustige Inheemsche patiënten (zie Verslag 1935, blz. 294), ten behoeve van de rustige geestesgestoorden dier Zelfbesturen, die geen gestichtsverpleging noodig hebben, doch met hun geestelijke defecten bezwaarlijk in de desa-samenleving kunnen verblijven, op zoo goedkoop mogelijke wijze werk-kolonies en werktehuizen werden opgericht.

In 1935 werd de tijdelijke bewaarplaats voor krankzinnigen te Wonotjatoer (Jogja) tot een werkkolonie voor geestesinvaliden ingericht, terwijl voor Soerakarta reeds vergevorderde plannen bestaan tot het stichten van een soortgelijke inrichting voor rustige patiënten te Wedi (Klaten).

Deze particuliere nazorg der geestesinvaliden heeft de bijzondere aandacht, aangezien zulks niet alleen beteekent een verbetering van het lot dier menschen, doch ook tevens het scheppen van meer gelegenheid tot verzorging der krankzinnigen.

De rustige patiënten uit de krankzinnigengestichten kunnen dan in die werkkolonies worden ondergebracht, waardoor meer verpleegruimte en dus gelegenheid tot opneming in eerstgemelde inrichtingen beschikbaar komt.

Door de opkomst van de werkkolonie te Lenteng-agoeng is de overvulling van het krankzinnigengesticht te Buitenzorg belangrijk tegengegaan.

De groote beteekenis van dit onderdeel der krankzinnigenverzorging is onder de aandacht der locale raden gebracht.

Pharmaceutische aangelegenheden.

De aan de geneesmiddelen-aanschaffing voor rekening van den Dienst der Volksgezondheid verbonden kosten daalden in 1935 tot 6,3 ton (in 1934 7,5 en in 1930 15 ton). Dit is gedeeltelijk een gevolg van het feit, dat de gesubsidieerde particuliere ziekeninrichtingen in 1935 geen gratis geneesmiddelen, welker bedrag op ± f 80 000 is te stellen, meer kregen.

De aan de aanschaffing van neosalvarsan (en dergelijke producten) voor de framboesia-bestrijding verbonden kosten zijn thans 10,5 % van dit budget (in 1934 10 %), terwijl de kinine-aankoop thans, evenals in 1934, 18 % (in 1930 7 %) van de totaalkosten uitmaakt. Dit laatste wordt veroorzaakt door het feit, dat kinine niet noemenswaardig in prijs is gedaald. In September is echter met de Bandoengsche Kininefabriek overeengekomen, dat aan den Lande een speciaal soort technisch-zuivere Sulfas Chinini geleverd zal worden. De prijs van een kuur (30 tabl.) daalde daardoor van 22,2 tot 16,8 cent.

In 1935 werd één apotheek gesloten (te Batavia). Er werden echter drie apotheken geopend (te Batavia, Buitenzorg en Salatiga). De militaire apotheek te Batavia werd omgezet in een militaire doktersapotheek. Het aantal eigenlijke particuliere apotheken steeg daardoor einde 1935 tot 75, waarin 187 (in 1934 194) assistenten een werkkring vonden, van wie 46 vrouwelijke.

In 1935 werd wederom aan 7 apothekers (onder wie 3 vrouwelijke) en aan 36 assistenten (van wie 11 met Europeesch diploma) de acte van toelating uitgereikt. In de laatste 6 jaren bedroeg het percentage der acten van toelating, aan in Indië opgeleide assistenten uitgereikt, resp. 64, 57, 39, 27, 27 en 30, dus een snelle verdringing van den Europeeschen apothekers-assistent.

Voor het te Batavia afgenomen examen van Indisch apothekers-assistent slaagden 25 (in 1934 21) kandidaten, onder wie 6 vrouwelijke. De opleiding aan de apotheken van de drie Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen voldeed goed.

De receptuur in de particuliere apotheken bleef geringer dan vroeger, terwijl een aanhoudende stroom van veel te dure specialité's uit alle landen over Indië werd uitgestort.

Ziekteverloven en afkeuringen van Landsdienaren.

In 1935 werd aan 20 mannelijke en 3 vrouwelijke Landsdienaren (in 1934 15 en 4, in 1933 26 en 10) een buitenlandsch ziekteverlof verleend. Van de ziekte-oorzaken vormden, zooals gewoonlijk, de functioneele neurosen en psychosen de grootste groep, namelijk 56,5 % (in 1934 47,4 %, in 1933 44,4 %). Daarop volgen de ziekten der spijsverteringsorganen met 21,7 % (in 1934 5,3 %).

Binnenlandsche ziekteverloven werden in 1935 verleend aan 702 (in 1934 673) mannelijke en 218 (in 1934 167) vrouwelijke Europeesche Landsdienaren en aan 2728 (in 1934 2949) mannelijke en 74 (in 1934 76) vrouwelijke Inheemsche Landsdienaren. Wederom kon geconstateerd worden, dat de functioneele neurosen

en psychosen percentsgewijs verreweg de belangrijkste ziektegroep vormen (15,3 %, tegen 18,6 % in 1934, 16,7 % in 1933 en 12,5 % in 1932), waarvoor aan Europeesche Landsdienaren een binnenlandsch verlof verleend werd. Dan volgen de ziekten der spijsverteringsorganen met 8,4 % (in 1934 8,5 %), tuberculose met 8 % (in 1934 7,5 %) en de ziekten van de urogenitaal organen (behalve venerische) met 7,4 % (in 1934 7 %). Het malaria-cijfer daalde van 5,4 % in 1933 tot 4,3 % in 1934 en 3,7 % in 1935.

Bij de Inheemschen speelde de tuberculose de voornaamste rol met 23,5 % (in 1934 21,4 %, in 1933 22,9 %, in 1932 21,5 %). Daarna volgden venerische ziekten met 12,9 % (waarvan syphilis 4,2 %), tegen in 1934 14,2 %, de ziekten der ademhalingsorganen met 8,2 % (in 1934 9,1 %) en de organische ziekten van zenuwstelsel en zintuigen, inclusief oogziekten, met 7,7 % (in 1934 6,2 %), terwijl het percentage functioneele neurosen en psychosen laag bleef (4,2 % tegen 4,4 % in 1934).

Het percentage voor malaria bedroeg slechts 4,1 % (in 1934 3,9 %, in 1933 5,3 %). Het cijfer voor beri-beri is nog steeds zeer laag, namelijk 1,4 % (in 1934 2,3 %, in 1933 2,1 %).

Zowel voor Europeesche als voor Inheemsche Landsdienaren bleef het cijfer voor typhus abdominalis, dat resp. van 2,9 % en 3 % in 1933 tot 3,5 % en 5,7 % in 1934 gestegen was, in 1935 vrijwel gelijk aan dat van 1934 (3,8 % voor Europeesche en 5,3 % voor Inheemsche Landsdienaren).

Afgekeurd wegens ziekte werden in 1935 195 (in 1934 172) Europeesche Landsdienaren (156 mannelijke en 39 vrouwelijke), van wie o. a. 26,7 % (in 1934 36,1 %) wegens functioneele neurosen en psychosen, 12,3 % (in 1934 11,1 %) wegens organische ziekten van zenuwstelsel en zintuigen, inclusief oogziekten, 11,8 % (in 1934 5,2 %) wegens tuberculose, 9,7 % (in 1934 12,2 %) wegens ziekten van het hart en van de vaten, 7,7 % (in 1934 1,16 %) wegens ziekten van de ademhalingsorganen en 7,2 % (in 1934 4,7 %) wegens ziekten van de urogenitaal organen met uitzondering van de venerische.

Het aantal in 1935 wegens ziekte afgekeurde Inheemsche Landsdienaren bedroeg 1533 (in 1934 1619), te weten 1501 mannelijke en 32 vrouwelijke Landsdienaren, van wie 17,4 % (in 1934 16,6 %) wegens tuberculose, 12,7 % (in 1934 19 %) wegens oogziekten, 12,1 % (in 1934 9,5 %) wegens ziekten van de ademhalingsorganen, 9,1 % (in 1934 8,3 %) wegens ziekten van het hart en van de vaten en 6,8 % (in 1934 6,9 %) wegens functioneele neurosen en psychosen.

F. JEUGDZORG.

Kinderbescherming.

a. *Zorg voor weezen en verlaten kinderen.* Dank zij het middel der groote geldloterijen kon dit werk, zij het met de door de omstandigheden opgelegde beperking ten aanzien van de uitgaven, worden gehandhaafd. Algemeen bleek echter de moeilijkheid te bestaan om de oudere pupillen aan betrekkingen te helpen, waardoor zij langer in de gestichten verblijven dan gewenscht en goed is.

b. *Civielrechtelijke dwangopvoeding.* Betreffende 61 minderjarigen werd een voogdijvoorziening getroffen, welke aanleiding gaf tot toekenning van de in het G.B. in I. S. 1928 n°. 179 bedoelde subsidie.

c. *Het Instituut der Gouvernementspupillen.* Wijn in verband met de opheffing van dit Instituut geen nieuwe pupillen daarvoor worden aangewezen en verschillenden door het bereiken van de gestelde leeftijdsgrens of terugkeer naar de familie als zoodanig werden afgevoerd, liep het aantal dezer minderjarigen van 207 aan het einde van 1934 tot 175 einde 1935 terug.

Werd in 1934 een bedrag van f 63 283 aan retributies voor deze pupillen uitgegeven, in 1935 bedroeg dit f 52 520.

Lichamelijke opvoeding.

Met ingang van 1 Januari 1935 werd om bezuinigingsredenen de betrekking van Inspecteur voor de lichamelijke opvoeding der jeugd opgeheven en de betrokken functionaris benoemd tot leeraar bij de Koning Willem III-school te Batavia.

De hoogere burgerschool te Medan heeft de beschikking gekregen over een gymnastiekzaal, die met minimumkosten kon worden ingericht door overbrenging van den inventaris van het gymnastieklokaal der voormalige kweekschool voor Inlandsche onderwijzers ter plaatse. Op 1 Augustus 1935 hebben de lessen in lichamelijke oefening een aanvang genomen.

Ook bij het Christelijk Lyceum te Bandoeng is tot invoering van het vak lichamelijke oefening besloten. Voor den aanleg van een bescheiden sportterrein werd subsidie toegezegd.

Aan den elfden Tienkamp om den Gouverneur-Generaals-Wisselbeker namen 5 kweekscholen en één Mosvia deel, waarbij de Hollandsch-Chineesche kweekschool te Meester Cornelis zich n°. 1 wist te plaatsen.

Aan den Vijfkamp om den Zilveren Discus van Prof. Dr. B. J. O. Schrieke namen deel 7 middelbare scholen uit Bandoeng en 9 uit Batavia. Ook dit jaar was de Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Bandoeng in dezen wedstrijd kampioene.

Het aantal vaardigheidsproeven, door den Bond voor Lichamelijke Opvoeding tevoren vrij geregeld eens per jaar aan verschillende scholen afgenomen, gaat sterk achteruit, vermoedelijk door het ontbreken van het persoonlijk contact met de inspectie, welke na haar opheffing niet op denzelfden voet als vroeger dit contact kan onderhouden.

G. ARMENZORG.

In den loop van 1935 brachten op Java en Madoera de Stadsgemeenten en verschillende Regentschappen een locale armenzorgregeling tot stand volgens de beginselen van de nieuwe Armenzorgregeling (I. S. 1934 n°. 26), welke in het vorig Verslag werden omschreven.

Voor elk der gouvernementen Jogjakarta en Soerakarta (I. S. 1935 n°. 436) en voor de residentie Lampoengsche Districten (I. S. 1935 n°. 590) is een algemeene armencommissie ingesteld.

H. BESCHERMING VAN HET GRONDBEZIT.

Overheidsbemoefenis met uit te geven gronden.

a. *Vanwege het Land.* De bij G.B. 15 Juni 1931 n°. 13 ingestelde commissie inzake het grondbezit voor Indo-Europeanen zette gedurende 1935 hare werkzaamheden voort.

Met betrekking tot verzoeken, strekkende ter verkrijging van faciliteiten in de betaling van erfpachtscanon, werd ook in 1935 een mild standpunt ingenomen. Ter tegemoetkoming aan de moeilijke tijdsomstandigheden kon met de gebruikelijke faciliteiten (verleening van uitstel van betaling c. q. vergunning tot betaling in paymenten) worden volstaan.

b. *Vanwege de Zelfbesturen.* In den in het Verslag 1935 (blz. 302) geschetsten toestand van de landbouwondernemingen in de Vorstenlanden kwam geen wijziging ten gunste, hetgeen ten gevolge had, dat ook in 1935 wederom conversierechten werden prijsgegeven.

Ter verdere behandeling van het vraagstuk van de conversie van landbouwconcessies in erfpacht is ten behoeve van de daaraan verbonden werkzaamheden te Medan een afzonderlijk bureau (z.g. conversiebureau) ingesteld.

Overheidsbemoefenis met de particuliere landerijen.

Daar de toestand van 's Lands schatkist den aankoop van particuliere landerijen niet toelaat en het nochtans van het grootste belang is om de aan het particulier landbezit verbonden bezwaren zooveel mogelijk te ondervangen, is in 1935 opgericht de N. V. Javasche Particuliere Landerijen Maatschappij (zie J. C. 1936 n°. 15), een semi-officieel lichaam, hetwelk met behulp van geldmiddelen, welke niet rechtstreeks door de schatkist behoeven te worden verschaff, tot aankoop van particuliere landerijen kan overgaan.

Het nut van aankoop door zoodanig lichaam is hierin gelegen, dat het beheer van de aangekochte landen beter kan worden gecontroleerd en getracht kan worden geleidelijk tot verlaging van de lasten der opgezetenen te komen, terwijl, zoodra 's Lands middelen het toelaten, de aangekochte landen successievelijk tot het Landsdomein kunnen worden teruggebracht.

In het maatschappelijk kapitaal der naamlooze vennootschap is deelgenomen door het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en door de provincie West-Java.

Uitvoering der grondhuurordonnantie.

Ook in 1935 streefden vele suikerondernemingen wegens inkrimping van den rietaanplant naar verbreking van grondhuurcontracten. De daarvoor noodige minnelijke schikkingen tusschen huurders en verhuurders konden in de meeste gevallen tot stand komen.

Kadastrale en topografische opnemingen.

A. *Het Kadaster.* Ook in 1935 bleef — als gevolg van de tijdsomstandigheden — het aantal afgeleverde technische werkstukken dalen.

Niettemin kan geconstateerd worden, dat de inkomsten over 1935 die over 1934 met ruim f 40 000 of met $\pm 16\%$ hebben overtroffen, dank zij de omstandigheid, dat de opmeting van verschillende rubbercomplexen (welke kaarteering voor de toepassing der rubberrestrictie werd vereischt) aan het Kadaster werd toevertrouwd. De hieruit voortgevloeide extra-baten hebben geen verzwaring van de bij de begroting vastgestelde uitgaven ten gevolge gehad. De aan de vervaardiging van de rubbertuinkarten verbonden werkzaamheden werden geheel uitgevoerd binnen het raam der begrootingsformatie.

Het aantal door den ongunst der tijden gedwongen openbare verkooping verminderde van 1644 in 1934 tot 1507 in 1935, terwijl het aantal bij het Kadaster gedane aangiften voor den overgang op peil bleef.

B. *Topografische opnemingen.* De veldwerkzaamheden der triangulatiebrigade in Sumatra (verkenning, pilaarbouw en hoekmetingen) werden regelmatig voortgezet in Atjeh's Oost- en Noordkust.

In verband met de voorgenomen topografische opnemingen van den Riouw- en Lingga-archipel hadden in dit gebied verkenningswerkzaamheden plaats ter opstelling van het voorloopig schema voor de driehoeksmeting, welke aangesloten zal worden aan het triangulatie-net van de Federated Malay States.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bleven de veldwerkzaamheden (verkenning en pilaarbouw) beperkt tot het gebied tusschen Balikpapan en Samarinda.

De veldwerkzaamheden (hoekmetingen) in Midden-Celebes werden regelmatig voortgezet.

Op het observatiestation te Tjililitan (nabij Batavia) werd regelmatig voortgegaan met het verzamelen van gegevens ten behoeve van de bijdrage van Nederlandsch-Indië in de internationale bestudeering van de beweging der aardas.

De kaarteering van de gewesten Atjeh (Tamiang en Langsa), Djambi (benedenstroomgebied der Batanghari), Inderagiri (bovenstroomgebied der S. Inderagiri) en Bangka (Toboali) vorderde met respectievelijk 2469, 9742, 7206 en 243 km², totaal 19 660 km². De kaarteering van Bangka en Djambi is hiermede voltooid.

De kaarteering van de Mahakam-delta op Borneo vorderde met 2675 km². Ten behoeve van de defensie werden bovendien nog speciale metingen verricht te Balikpapan en Tarakan.

De regelmatige voortgang op Celebes omvatte 2838 km² van het grensgebied tusschen het Zuidwestelijk schiereiland en Midden-Celebes.

De luchtfotogrammetrische werkzaamheden ten behoeve van de 1 : 25 000 kaarteering der 5a-contractterreinen in Palembang en Atjeh (voor rekening van de Bataafsche Petroleum Maatschappij en Koninklijke Nederlandsche Petroleum Maatschappij) werden regelmatig voortgezet. Van de terzake verzamelde gegevens van Atjeh werd gebruik gemaakt voor het samenstellen van 1 : 50 000 topografische detailbladen.

Voor de 1 : 50 000 kaarteering van het eiland Tarakan vond eveneens de luchtfotogrammetrische methode toepassing.

De kaarteering van de Mentawai-eilandengroep volgens de methode der z.g. vluchtige opnemingen kwam gereed. De totale oplevering bedroeg 689 km².

De voortgezette kaarteering van Timor en Soemba strekt zich uit over respectievelijk 1710 en 405 km². De kaarteering van Soemba is hiermede voltooid.

Samenvatting van de eerste kaarteering der Buitengewesten.

Gebied.	Gekaarteerd (km ²). ¹⁾		Totaal gekaar-teerd (km ²).	%	Rest te kaarteeren (km ²).	Totale oppervlakte (km ²).
	1883—1934.	1935.				
Sumatra	405 950	20 349	426 299	90	47 307	473 606
Borneo	221 599	2 675	224 274	41	315 186	539 460
Celebes	31 877	2 838	34 715	18	154 320	189 035
Kleine Soenda-eilanden.	30 229	2 115	32 344	44	41 271	73 615
Molukken	41 665	—	41 665	48	45 197	86 862
Nieuw-Guinee	—	—	—	—	409 594	409 594
Totalen	731 320	27 977	759 297	43	1 012 875	1 772 172

¹⁾ Met uitzondering van verkennings-, patrouille- en route-kaarten.

Op den voet van de periodieke herziening van de 1 : 5000 landrentekaarten (zie hieronder) worden 1 : 25 000 topografische liggerbladen aangelegd, welke, bij gebleken noodzaak tot het herdrukken van een bepaald topografisch detailblad, den grondslag vormen voor het samenstellen van de voor de reproductie bestemde moederteekening.

De metingen ten behoeve van de 10-jaarlijksche herziening van den landrente-aanslag strekten zich uit over 694 201 ha., gelegen in de regentschappen Krawang, Tasikmalaja, Tjilatjap, Poerbalingga, Bandjarnegara, Koedoes, Ngandjoek, Djombang, Kraksaän en Panaroekan.

In de afdeeling Hoeloesoengai (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd het landrente-areaal over een oppervlakte van 62 591 ha. herzien.

De werkzaamheden op Celebes droegen het karakter van nieuwe metingen, gericht op de eerste invoering van den landrente-aanslag in de Zelfbesturende landschappen der afdeeling Bone; de afgewerkte uitgestrektheid besloeg 80 700 ha.

Door de verplaatsing van de op Bangka gevestigde opnemingsbrigade naar de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd het personeel, belast met de uitvoering van de tuinmetingen op Bangka (schaal 1 : 2000), pro memorie gevoerd en aan het gewestelijk bestuur toegevoegd.

In de afdeeling Bataklanden (Tapanoeli) werden de metingen voortgezet, welke gegevens moeten verschaffen omtrent de mutaties in de reeds geкарteerde en geregistreerde grondstukken (in het sawah-areaal), welke door de inheemsche bevolking in individueel bezit worden geoccupeerd. Gedurende 1935 werden aldus 940 splitsingen annex uitbreiding (inkrimping) van het sawahbezit verwerkt, terwijl van de zijde der bevolking 221 aanvragen binnenkwamen om kaartjes op gezegeld papier van de door belanghebbenden geoccupeerde grondstukken.

De afwerking van de 1 : 5 000 000 overzichtskaart van den Indischen archipel wacht op het beschikbaar komen van de vereischte gegevens inzake Zuid-China en Engelsch Nieuw-Guinee.

Van de Nederlandsch-Indische bijdrage voor de 1 : 1 000 000 internationale wereldkaart kwamen de bladen Ceram en Banda gereed voor de reproductie, terwijl de bladen Singaradja, Koepang, Hollandia, Flyriver en Thursday-island nog in bewerking zijn.

Een nieuwe overzichtskaart van Java en Madoera, schaal 1 : 2 000 000, werd samengesteld ter aanvulling van den voorraad, welke uitgeput dreigde te raken.

Met het oog op de vele wijzigingen in de administratieve indeeling, werd de 1 : 1 000 000 overzichtskaart (zwartdruk in 3 bladen) bijgewerkt en ter reproductie afgeleverd.

Van de 1 : 250 000 overzichtskaart van Sumatra kwam het blad Tebingtinggi gereed, zoodat van dit 28-bladige kaartwerk nog 8 bladen samengesteld dienen te worden. Het laatste blad van de 1 : 750 000 overzichtskaart (10 bladen) bleef in bewerking.

Van de Nederlandsch-Indische bijdrage voor de 1 : 1 000 000 internationale wereldkaart verschenen in druk de bladen Oost-Borneo, Bandjermasin, Serawak en Pontianak.

Gereproduceerd werden 20 topografische detailbladen van Java, waarvan 4 betrekking hebben op West-Java en 16 op Midden-Java.

De reproductie betreffende de kaartering van Sumatra omvatte 53 topografische detailbladen, namelijk 7 van Sumatra's Westkust, 7 van Djambi, 23 van Bangka, 1 van Atjeh, 10 van de Oostkust van Sumatra, 3 van Tapanoeli en 2 van de Mentawai-eilanden. Voorts verschenen in druk 4 bladen (Pematangsiantar, Goenoengsitoli, Benkoelen en Teloekbetoeng) van de 1 : 750 000 overzichtskaart en 1 blad (Padang) van de 1 : 250 000 overzichtskaart.

In druk verschenen 1 topografisch detailblad van Timor en de 1 : 200 000 overzichtskaart van Bali.

I. ARBEID.

Bescherming van Nederlandsch-Indische werknemers in het buitenland.

De termijn van één jaar, waarvoor aanvankelijk in 1934, bij G. B. 8 Febr. n°. 12, juncto 27 Febr. n°. 27, ten behoeve van de ondernemingen in Nieuw-Caledonië vergunning was verleend tot het aanwerven van arbeiders op Java, met vrijstelling van het wervingsverbod voor het buitenland in I. S. 1887 n°. 8, werd in 1935, achtereenvolgens bij G. Bn. 1 Febr., 10 April en 19 Nov. nos. 12, 1 en 18, telkens met eenige maanden verlengd.

Het aantal van 1610 arbeiders, voor de aanwerving waarvan vergunning was verleend, was namelijk nog niet verscheept, terwijl aan deze verlengingen de voorkeur werd gegeven boven het verleenen van een nieuwe wervingsvergunning zoolang nog geen overeenstemming was bereikt omtrent eenige wijzigingen van de contractsbepalingen, welke tijdens het bezoek van een arbeidsinspecteur aan Nieuw-Caledonië in 1934 wenschelijk waren gebleken.

In 1935 emigreerden krachtens de evenbedoelde wervingsvergunning 286 arbeiders van Java naar deze Fransche kolonie; in hetzelfde tijdvak keerden 500 arbeiders van daar terug.

Voor andere buitenlandsche koloniën had geen aanwerving van werkvolk in Nederlandsch-Indië plaats. Vergunningen daartoe zijn in 1935 ook niet verleend. Behalve genoemd aantal repatrianten uit Nieuw-Caledonië kwamen nog 48, tevoren naar overige buitenlandsche koloniën vertrokken, arbeiders op Java terug.

In Serawak trad een nieuwe arbeidsregeling in werking, welke ook op buitenlandsche Aziatische werkkrachten van toepassing is. Strafbepalingen op het niet-naleven van de overeenkomst of op het niet terugbetalen van ontvangen voorschot komen daarin niet meer voor. Overeenkomsten kunnen voorts slechts voor den duur van ten hoogste één maand worden aangegaan. De nog van kracht zijnde „Netherlands Indian Labourers' Protection Order 1927", welke op Java gesloten schriftelijke contracten van ten hoogste drie jaren en reëngementscontracten met arbeiders van Java van ten hoogste één jaar toeliet, werd bij dezelfde gelegenheid ingetrokken. In de praktijk waren sedert eenige jaren geen Javaansche contractanten op den voet dezer regeling meer werkzaam.

Uit Suriname keerde in 1935 een transport van 413 gewezen contractarbeiders op Java terug. Nieuwe arbeiders of kolonisten zijn gedurende de laatste jaren niet daarheen vertrokken.

Arbeidsvoorwaarden.

In de loonen, welke begin 1935 werden vastgesteld voor de ondernemingen aangesloten bij de Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (A.V.R.O.S.), nadat een onderzoek had uitgewezen dat de kosten van levensonderhoud opnieuw waren gedaald, kwam geen verdere wijziging.

Medio 1935 voerde de Deli Plantersvereeniging (D.P.V.) eveneens een loonsverlaging van 2 ct. in voor de arbeiders, werkzaam op de bij haar aangesloten ondernemingen, door den tot dat tijdstip toegekenden opzegbaren toeslag van 5 ct. tot 3 ct. terug te brengen. De door deze plantersvereeniging vastgestelde loonbedragen waren reeds eerder op 32 ct. voor mannen en 27 ct. voor vrouwen gebracht, waarbij slechts sprake was van vrije arbeiders in reëngement. Nadat in den loop van 1935 wederom nieuw werkvolk voor eenige tabaksondernemingen was aangeworven, werden ook weder loonen voor nieuwelingen vastgesteld, welke evenals die bij de A.V.R.O.S., voor de categorie nieuwe contractanten 30 ct. voor mannen en 25 ct. voor vrouwen bedragen zonder toeslag. Contractarbeiders hebben de D.V.P.-ondernemingen sedert eenige jaren niet meer in dienst. Aangezien ook bij de D.P.V. geen loon wordt uitbetaald voor de rustdagen, blijven de loonen voor nieuwelingen bij de tabaksmatschappijen dus 2 cent beneden die voor nieuwelingen werkzaam op de A.V.R.O.S.-ondernemingen.

De verdiensten van veldkoelies op de tabaksondernemingen werden in 1935 voor het komend oogstjaar eveneens op een lager niveau gebracht.

Het meerendeel van de ondernemingen ter Oostkust van Sumatra en in Atjeh en Onderhoorigheden, welke bij de A.V.R.O.S. zijn aangesloten, bleek de door

deze plantersvereniging vastgestelde loonregeling in de praktijk te volgen; enkele bleven hogere loonen of hogere toeslagen uitbetalen, terwijl een enkele onderneming de loonen op lager peil stelde dan door de A.V.R.O.S. was bepaald. Dit laatste was ook het geval in Tapanoeli, waar de ondernemingen de loonen verlaagden tot 32 ct. voor mannen en 27 ct. voor vrouwen, zonder dat daarboven nog een toeslag werd uitbetaald.

Ter Sumatra's Westkust werden op een aantal ondernemingen aan vrije arbeiders eveneens lagere loonen uitbetaald dan die ter Oostkust van Sumatra. In de overige niet tot het rayon van de A.V.R.O.S. behorende Buitengewesten werden ook vrijwel algemeen de loonen verminderd, voor zoover zulks niet reeds in 1934 was geschied.

Over het algemeen dwongen de prijzen van de verschillende cultuurproducten, welke voor het meerendeel opliepen, niet tot deze loonsverlagingen, doch wel hield de verlaging van de kosten van het levensonderhoud daarmede vrijwel gelijken tred.

In Zuid-Sumatra verschilde het gemiddeld loonpeil niet veel van dat in Noord-Sumatra. In de Lampoengsche Districten bleven de loonen iets daar beneden, terwijl in Benkoelen het gemiddelde weder een weinig lager lag. Overigens is een vergelijking met het loonpeil ter Oostkust van Sumatra niet geheel zuiver, omdat voor Zuid-Sumatra geen uniforme prijzen zijn vastgesteld, waarvoor de arbeiders rijst van de ondernemingen kunnen betrekken; met een schommeling van den rijstprijz varieert daarom tevens de waarde van het loon. Groote verschillen met den door de plantersverenigingen in Deli vastgestelden rijstprijz van 7½ ct. per kg kwamen echter niet voor.

De bovengenoemde loonbedragen hebben geen betrekking op den mijnbouw, waar in verband met de zwaardere werkzaamheden en den ondergrondschen arbeid hogere loonen worden betaald. Ook bij speciale bedrijven als die tot winning van aardolie, waarbij het werk in vele gevallen als „skilled labour” is te beschouwen, worden over het algemeen hogere loonen toegekend.

De loonsverlagingen op de panglons zetten zich in 1934 niet verder voort; de in dat jaar oplopende loonbedragen ondergingen in 1935 opnieuw een verhooging, zooals blijkt uit het volgend overzicht van de bedragen, welke gemiddeld per maand werden uitbetaald in de jaren 1933, 1934 en 1935 in het panglonggebied in Riouw en Onderhoorigheden en in de afdeeling Bengkalis der Oostkust van Sumatra:

	1933.	1934.	1935.
Boomkappers	\$ 18,—	\$ 20,20	\$ 22,60
Boomschillers	14,90	17,40	19,30
Zagers	16,60	20,80	23,30
Trekkers	11,50	12,80	13,70
Wegwerkers.	14,70	16,30	16,90

Daartegenover stond in 1934 een verdere devaluatie van den Straits-dollar van f 0,90 tot f 0,84. De panglong-koelies ontvangen bovendien vrije voeding.

Op Java heeft de loonsvermindering zich over het geheel genomen ook in 1935 verder voortgezet. Daar echter uiteraard slechts over een beperkte hoeveelheid cijfers werd beschikt en deze bovendien betrekking hadden op verschillende soorten van bedrijven, welke over geheel Java verspreid lagen, bleek het niet mogelijk een en ander in een alleszins betrouwbare statistiek tot uiting te brengen. Volstaan worde met er op te wijzen, dat de loonen gedurende de crisis-jaren zoodanig zijn gedaald, dat de gemiddelde dagverdiensite over 1935 nog slechts 40 % bedroeg van die over 1929.

In deel II van dit Verslag komen nog twee tabellen voor, waarin een vergelijking wordt gegeven betreffende de loonen gedurende de laatste jaren in de suikerindustrie.

Arbeidsbemiddeling en werkloosheidsbestrijding.

Evenals tevoren vertoonde het aantal ingeschreven arbeidzoekende Europeanen en Inheemschen bij de arbeidsbeurzen in Nederlandsch-Indië aan het einde van het jaar wederom een stijging vergeleken bij de overeenkomstige cijfers van de jaren 1933 en 1934; het aantal ingeschreven Chineesche arbeidzoekenden liep daarentegen terug, gelijk uit het volgend overzicht moge blijken:

	Europeanen.	Inheemschen.	Chineezen.
1933	5 585	9 829	928
1934	3 859	11 673	1 209
1935	4 801	12 942	1 104

Wanneer het totaal aantal ingeschrevenen over het geheele jaar 1935 in beschouwing wordt genomen, dan valt ook daar, in tegenstelling met het vorig jaar, een niet onbelangrijke stijging te constateeren, hetgeen echter evenzeer gemeld kan worden van het aantal werkgeversaanvragen. Het is echter niet uitgesloten, dat deze stijging van werkgeversaanvragen toe te schrijven is aan het feit, dat de werkgevers meer gebruik maken van de diensten der arbeidsbeurzen. Desondanks vertoonde het aantal plaatsingen een ongunstig beeld. De desbetreffende cijfers zijn als volgt:

Werkzoekenden, werkgeversaanvragen en plaatsingen bij de arbeidsbeurzen.

	Werkzoekenden.				Werkgeversaanvragen.				Plaatsingen.			
	1932.	1933.	1934.	1935.	1932.	1933.	1934.	1935.	1932.	1933.	1934.	1935.
Europeanen	9 214	9 867	8 597	9 578	1 741	2 014	2 067	2 592	1 427	1 739	1 541	1 681
Inheemschen	25 334	29 263	28 154	31 574	4 110	4 617	5 669	7 028	3 637	4 213	3 908	4 025
Chineezen	1 832	2 325	2 287	2 040	211	267	313	206	192	234	278	167
Totaal	36 380	41 455	39 038	43 192	6 062	6 898	8 049	9 826	5 256	6 186	5 727	5 873

Bij een beschouwing van bovenstaande gegevens dient men te bedenken, dat het aantal bij de arbeidsbeurzen ingeschreven werkzoekenden nog steeds niet alle werklozen omvat, zoodat definitieve conclusies omtrent het verloop van de arbeidsmarkt niet getrokken kunnen worden, zeer zeker niet de conclusie, dat de werkloosheid onder de Europeanen een onrustbarende stijging zou vertoonen. In die cijfers weerspiegelen zich de resultaten van de sedert September 1935 onder leiding van het Kantoor van Arbeid ter hand genomen werklozenregistratie. In hoever de cijfers door andere factoren beïnvloed zijn, is niet voldoende bekend.

Evenzeer is het niet duidelijk, waaraan het verschijnsel te wijten is, dat de verhouding tusschen het aantal werkgeversaanvragen en het aantal plaatsingen, zoowel bij Europeanen als bij Inheemschen, een ongunstiger beeld vertoont.

Met eenig voorbehoud zou slechts deze algemeene slotsom getrokken kunnen worden, dat in de werkloosheid een zekere mate van stabiliteit is ingetreden, een conclusie, welke o. a. in de hierna te bespreken cijfers van de Steuncomité's bevestiging vindt.

De indeeling van het aantal werkzoekenden in beroepsgroepen wordt weer gegeven in het hieronder opgenomen vergelijkend overzicht, waarin allereerst opvalt de sterke daling in de technische beroepen tegenover een aanmerkelijke stijging in de groep cultures en winkelbedrijven. Opvallend sterk was voorts de stijging in de groep ambachtlieden vooral bij de Europeanen — van 7 op 756 —, welk verschijnsel voor een niet gering deel verklaard kan worden uit het feit, dat de verschillende cursussen van de Indische Maatschappij voor Individuele

Werkverschaffing (I.M.I.W.) voortdurend nieuwe geschoolde krachten afleveren welke vóórdien niet of nagenoeg niet onder de Europeanen te vinden waren. Op hetzelfde niveau bleef de administratieve groep, waaronder in deze staat eveneens de handel valt.

Indeeling van werkzoekenden in beroepsgroepen.

	Europeanen.				Inheemschen.				Chineezzen.			
	Dec. 1932.	Dec. 1933.	Dec. 1934.	Dec. 1935.	Dec. 1932.	Dec. 1933.	Dec. 1934.	Dec. 1935.	Dec. 1932.	Dec. 1933.	Dec. 1934.	Dec. 1935.
Technische beroepen	895	998	1 086	739	330	296	345	462	10	32	18	32
Cultures	417	469	379	668	53	58	63	75	4	12	22	19
Handel	444	566	621	1)	131	207	179	1)	267	281	363	1)
Administratie	646	692	712	1 303	2 247	2 247	2 528	3 227	199	184	292	359
Winkelbedrijven	87	124	153	530	236	297	307	1 016	82	118	146	376
Huishoudelijke bedrijven	177	204	226	339	3 001	3 529	4 010	3 162	28	48	76	56
Ambachtlieden	2	—	7	756	1 980	2 036	2 797	3 108	69	116	116	114
Diversen	427	532	645	466	1 040	1 132	1 442	1 876	84	137	172	148

Steunverlening. Door het Centraal Comité en de aangesloten plaatselijke en gewestelijke Steuncomité's ten getale van ongeveer 70 (Chineesche en Inheemsche Comité's inbegrepen) werd de bestrijding van de gevolgen der werkloosheid door middel van steunverlening geregeld voortgezet; ook thans werd hierbij medewerking ondervonden van en samengewerkt met het Leger des Heils, de Amsterdamsche Maatschappij voor Jongemannen (A.M.V.J.) en de Centrale Stichting voor Katholieke Tehuizen voor Crisiswerkloozen.

De omvang van deze steunverlening door de Steuncomité's moge blijken uit het volgend overzicht.

Steuntrekkenden en steunbedragen.

1935	Europeanen.		Inheemschen.		Chineezzen.		T O T A A L.	
	Aant.	Bedrag.	Aant.	Bedrag.	Aant.	Bedrag.	Aant.	Bedrag.

J a v a.

Januari	2 948	f 57 596,99	2 656	f 16 075,32	720	f 7 874,82	5 724	f 81 547,13
Februari	2 275	56 412,—	2 557	13 544,85	718	6 513,09	5 550	76 469,94
Maart	2 272	56 622,59	2 519	12 941,56	689	6 372,77	5 480	75 936,92
April	2 206	53 899,47	2 384	12 035,55	597	4 945,78	5 187	70 880,80
Mei	2 190	54 371,94	2 269	11 034,65	551	4 170,21	5 010	69 576,80
Juni	2 151	52 647,53	2 054	10 464,96	542	4 107,46	4 747	67 219,95
Juli	1 948	52 056,14	1 657	7 949,40	476	3 232,57	4 081	63 238,11
Augustus	1 897	51 180,50	1 568	7 904,24	426	2 953,38	3 891	62 038,07
September	1 846	50 329,60	1 504	7 563,56	419	2 727,45	3 769	60 620,61
October	1 812	47 609,74	1 483	7 414,19	408	2 713,84	3 703	57 737,77
November	1 773	49 937,60	1 484	7 492,09	452	2 963,30	3 709	60 397,99
December	1 783	48 573,13	1 415	7 651,41	461	3 017,45	3 659	59 241,99

Buitengewesten.

Januari	162	f 4 959,57	54	f 503,07	95	f 581,13	311	f 6 043,77
Februari	159	4 258,17	52	521,17	87	495,13	298	5 274,47
Maart	151	4 342,55	50	515,51	95	644,43	296	5 502,49
April	168	4 252,75	46	449,75	89	563,06	303	5 265,56
Mei	148	3 835,82	38	296,35	90	547,34	276	4 729,51
Juni	149	3 943,87	41	349,18	100	733,44	290	5 026,49
Juli	148	3 934,10	43	344,68	96	592,45	287	4 921,23
Augustus	146	4 037,97	43	419,07	98	595,29	287	5 052,33
September	145	3 719,33	41	331,54	101	671,30	287	4 722,17
October	139	3 603,90	46	397,—	98	588,81	283	4 589,71
November	134	3 354,35	44	376,23	112	662,30	290	4 392,88
December	135	3 799,73	46	452,23	119	705,50	300	4 957,46

1) Samengevoegd met winkelbedrijven.

Uit bovenstaand overzicht valt wederom te constateeren, dat de uitgekeerde bedragen en het aantal gesteunden belangrijk terugliepen. Zooals bekend, vindt deze teruggang hoofdzakelijk zijn oorzaak in de overheveling van de daarvoor in aanmerking komende werkloozen naar Armenzorg, waarvan nog kan worden gemeld, dat deze verplaatsing thans bijna geheel is tot stand gekomen.

De totale uitgaven der Steuncomité's, het Centraal Comité inbegrepen, beliepen over 1935 ruim f 1 300 000. Deze uitgaven worden voor ongeveer 4½ ton gedekt door particuliere bijdragen, voor 3 ton door bijdragen van den Indischen Ondernemers Bond, voor ± f 325 000 door Gouvernementsbijdragen, voor ± 1½ ton door opbrengsten van loterijen en voor het overige door subsidies van locale Overheden.

De offervaardigheid van het publiek verminderde in sterke mate. De overweging, dat de steunverlening aan werkloozen op de gemeenschap een zwaren druk legt, is daaraan niet vreemd; voorts zijn van invloed de vermindering van de ondernemersbijdragen, collectes voor ander steunwerk (A.S.I.B.) en de toenemende steun van Regeeringswege. Het was ook o. m. deze overweging, welke het Centraal Comité er toe bracht in de Richtlijnen 1936 wederom op eenige punten af te wijken van die voor het jaar 1935. Allereerst werd een nieuwe groepsindeeling ontworpen. De eerste groep omvat nog dezelfde personen als in de Richtlijnen 1935 daaronder gebracht werden, t. w. de volwaardige Europeesche werkloozen, die naar het oordeel van de plaatselijke comité's volgens de normen der arbeidsmarkt een redelijke kans hebben voor het vinden van een werkring. In de tweede groep zijn thans gerangschikt de volwaardige Europeesche werkloozen, van wie op grond van hun leeftijd of andere eigenschappen niet meer gezegd kan worden, dat zij nog een redelijke kans hebben op het vinden van een werkring, alsmede de niet geheel volwaardigen, die niet thuis behooren bij Armenzorg.

Deze beide groepen, omvattende hen, op wier behoud en werkkraft voor de maatschappij, hetzij voor hen zelf, hetzij voor hun kinderen, wordt prijs gesteld, komen in aanmerking voor den verhoogden steun volgens het standaardtarief 1936.

Tusschen deze beide groepen en Armenzorg ligt voorts nog een belangrijke groep werkloozen, te wier aanzien handhaving van hen voor hen zelf of hun kinderen op het oorspronkelijk niveau geen zin meer heeft, doch voor wie overheveling naar Armenzorg toch een al te sterke degradatie zou medebrengen. Deze categorie blijft gesteund, doch deze steun ligt tusschen het peil van het standaardtarief en Armenzorg. Van deze laatste groep wordt een groot deel blijvend tewerkgesteld in werkcentrales en werkkampen, welke thans allerwege worden opgericht.

De uitkeeringen ten behoeve van de suiker-crisis-werkloozen uit het 5-ton Nivas-fonds werden ook in 1935 regelmatig voortgezet. In verband echter met de opheffing van dat fonds op 1 April 1936 worden die suiker-crisis-werkloozen bij de Steuncomité's ondergebracht, tengevolge waarvan het standaardtarief 1934 werd herzien, teneinde een redelijke aanpassing te verkrijgen aan het tot nu toe voor hen geldend tarief. Het nieuwe standaardtarief 1936 houdt nu het midden tusschen het vorige standaardtarief der Steuncomité's en het tarief voor de suiker-crisis-werkloozen. Inzonderheid is er naar gestreefd de tarieven van de gezinnen met schoolgaande kinderen te verhoogen, hetgeen voornamelijk bereikt is door te bepalen, dat het schoolgeld zonder korting uitgekeerd wordt boven het vaste tarief, met dien verstande echter, dat geen hoogere schoolgeldtoelage wordt uitgekeerd dan voor de goedkoopste onderwijsinrichtingen noodig is. Ten slotte kent het nieuwe standaardtarief 5 schalen, verband houdende met den levensstandaard op de verschillende plaatsen.

Uit het volgend overzicht moge blijken, dat het aantal uit het 5-ton-fonds gesteunde Europeanen van 707 in Januari opliep tot 790 in December, terwijl aan de Europeanen in 1935 werd uitgekeerd een bedrag van f 497 789.

Ten aanzien van de Inheemsche gesteunden luiden deze cijfers respectievelijk 5810, 5739 en f 137 754.

1935.	Uitkeering uit het 5-ton fonds over 1935.			
	Europeanen.		Inheemschen.	
	Aantal personen.	Bedrag.	Aantal personen.	Bedrag.
Januari	707	f 39 439	5 810	f 11 620
Februari	713	39 901	5 925	11 850
Maart	734	41 161	6 013	12 026
April	746	41 534	5 874	11 748
Mei	744	41 537	5 793	11 586
Juni	735	40 806	5 586	11 172
Juli	727	40 357	5 572	11 144
Augustus	738	41 409	5 600	11 200
September	747	41 538	5 624	11 248
October	766	42 633	5 641	11 282
November	780	43 390	5 700	11 400
December	790	44 084	5 739	11 478
Totaal	—	f 497 789	—	f 137 754

Uitvoering werd gegeven aan het denkbeeld om de Indische arbeidsmarkt tegen onnoodigen import van vreemde arbeidskrachten te beschermen (Crisis-ordonnantie vreemdelingenarbeid, in I. S. 1935 n°. 426).

Vastgesteld werd verder een regeling nopens werkzaamstelling in Overheidsdienst van gesteunde werkloozen (Bb. n°. 13501). Waar de regeling uitsluitend toepasselijk is op tewerkstelling in Overheidsdienst, is een dusdanige contrôle mogelijk, dat misbruik uitgesloten mag worden geacht. De tewerkstelling vindt uitsluitend plaats voor werkzaamheden, welke anders in verband met de inkrimping van de personeelsformaties achterwege zouden moeten blijven of waardoor Landsdienaren ten koste van een goede dienstuitoefening aan hun eigenlijke taak zouden worden onttrokken; derhalve boven de begrootingsformatie, tegen betaling van eene geringe toelage boven den door het Steuncomité uitgekeerden steun. Bij weigering om den aangewezen arbeid te verrichten, wordt de steun ingetrokken.

Werkverschaffing. De werkverschaffing werd ook in 1935 door de Indische Maatschappij voor Individueele Werkverschaffing (I.M.I.W.) wederom op krachtige wijze ter hand genomen, overeenkomstig de richtlijnen, uitgestippeld in het Regeeringswerkplan inzake werkloosheidsbestrijding, o. m. inhoudende het streven van de steunverleening zooveel mogelijk te liquideeren door middel van werkverschaffing, terwijl tevens ook voor de niet-gesteunden op zoo ruim mogelijke schaal werkgelegenheid in het leven wordt geroepen, teneinde te voorkomen, dat deze lieden op hun beurt een beroep op de steuncomité's zouden moeten doen; m. a. w. het zwaartepunt werd van de steunverleening verlegd naar de werkverschaffing. Aan de tenuitvoerlegging van dat plan werd verder medegewerkt door de steuncomité's, alsmede rechtstreeks door het Kantoor van Arbeid. Aan het einde van het jaar werden niet minder dan 29 cursussen gehouden, waardoor aan 78 leerkrachten wederom arbeid verschaft en gemiddeld aan een 1000 jeugdige werkloozen practisch onderricht werd gegeven.

De I.M.I.W. ging ook in 1935 door met het verstrekken van individueele leeningen aan daarvoor in aanmerking komende personen, met het resultaat,

dat aan het einde van het jaar voor ± f 125 000 was uitgeleend aan 500 Europeanen en 1000 Inheemschen.

De afdelingen der I.M.I.W. zijn gevestigd op de volgende plaatsen: Batavia, Buitenzorg, Bandoeng, Cheribon, Semarang, Jogjakarta, Soerakarta, Soerabaja, Malang, Probolinggo, Medan en Padang.

Aangezien gebleken was, dat langs den weg van individueele werkverschaffing alleen geen afdoende resultaten waren te verkrijgen, werden de in 1934 ter hand genomen pogingen tot collectieve werkverschaffing door de I.M.I.W. voortgezet. I.M.I.W.-werkcentrales vindt men thans te Jogjakarta, Malang en Soerabaja. De afdelingen zijn echter grootendeels van meening, dat dit onderdeel der werkverschaffing als contra-prestatie voor den steun, meer tot de taak van het Kantoor van Arbeid en de steuncomité's zou behooren, door welke instanties werkcentrales werden geopend te Batavia, Bandoeng, Solo, Semarang, Probolinggo en Loemadjang, terwijl werkcentrales te Medan en Padang voorbereid worden.

De te Soerabaja opgerichte I.M.I.W.-bedrijfjes (specerijen-, tuinbouw- en witkalkbedrijf, nijverheidsafdeeling en toko) konden zich handhaven, terwijl daarnaast nog werden opgericht een siersteenzetterij, een pajong-industrie, alsmede een garenweverij. De afdeeling Bandoeng had succes met haar siersteenslijperij (de B.S.S.S.) en entameerde tevens een rubberbewerkingsbedrijf. Het zwaartepunt van de werkverschaffing door Bandoeng ligt echter, evenals te Malang, in den landbouw, zooals aardappelcultuur, vlascultuur en aetherische oliën.

Niet minder belangrijk is verder de medewerking van de I.M.I.W. aan de kolonisatie, inzonderheid die op coöperatieven grondslag, aangezien de ervaring heeft aangetoond, dat zelfstandige kolonisten en klein-landbouwers een uiterst moeilijken strijd om het bestaan moeten voeren in concurrentie met den Inheemschen landbouwer.

Vanwege de afdeeling Malang werd een tweetal dergelijke kolonisaties ingericht, n.l. op Pidji-Omboh (Kediri) en te Baté bij Banjoewangi. De oprichting van een derde kolonisatie op gronden van de voormalige suikerfabriek „Alkmaar” is in voorbereiding, terwijl de kolonisatie op Nieuw-Guinee, Oransbari van de vereeniging Kolonisatie Nieuw-Guinee door de I.M.I.W. financieel wordt gesteund. Door de afdeeling Medan werd de Dairi-kolonisatie in het leven geroepen.

Ter uitvoering van de kolonisatie-plannen heeft de I.M.I.W. een 4-tal werk- en leerkampen ingericht, namelijk te Lawang, Salatiga-Oengaran, Soekaboemi en een van bijzonderen aard te Kadipaten, welk laatste werkkamp minder gericht is op voorbereiding voor kolonisatie, doch meer beoogt de opleiding van Europeesche jongelieden van middelbare ontwikkeling tot werkkrachten geschikt voor nijverheid en cultures.

Voor de Inheemschen werd een landbouwwerkkamp in het leven geroepen te Beran (Jogjakarta) en op de voormalige suikerfabriek Klampok (Banjoemas), terwijl een derde in voorbereiding is bij een Inheemsche vereeniging te Malang.

Vermeld worde tenslotte nog de belangstelling van de I.M.I.W. voor de Inheemsche kunst- en huisnijverheid, op welk terrein door maatregelen van verschillenden aard niet onbelangrijke resultaten mochten worden geboekt. Zoo werd o. a. een centrale in- en verkooporganisatie opgericht, in elk der drie provincies op Java een kunst-nijverheidsconsulent aangesteld, terwijl voor wat de huisnijverheid betreft in het bijzonder contact werd gezocht met plaatselijke vereenigingen als Among Krido te Jogjakarta en zoo noodig de stoot tot oprichting daarvan werd gegeven.

Arbeidswetgeving.

De beide in 1932 getroffen crisismaatregelen (I. S. 1932 nos. 97 en 98), respectievelijk nopens de verplichting tot terugzending van ontslagen Europeesche werknemers, die buiten Nederlandsch-Indië waren in dienst genomen of aangeworven en nopens de verlenging van den opzeggingstermijn, in acht te nemen door werkgevers bij de beëindiging van arbeidsovereenkomsten, werden wederom voor één jaar verlengd (I. S. 1935 n°. 76).

Arbeidsinspectie.

Na de in de afgelopen jaren doorgevoerde belangrijke inkrimping van de formatie van de Arbeidsinspectie zou het aantal inspecteerende ambtenaren, ongetreft den chef van den dienst en het hoofd van de inspectie-afdeeling Medan, in 1935 nog slechts hebben bestaan uit 7 inspecteurs voor Java en de Buitengewesten tezamen. Aangezien deze ambtenaren voor het toch reeds minder intensief uit te oefenen arbeidstoezicht dienden te worden bestemd, dreigde het wervingstoezicht, bij de weder oplevende vraag van de ondernemingen in de Buitengewesten naar arbeidskrachten van Java, geheel in het gedrang te komen, weshalve machtiging werd verleend tot handhaving van één van de aanvankelijk door de bezuiniging vervallen inspecteursplaatsen. Bij een latere aanvullende begroting werd bovendien het aantal arbeidsinspecteurs nog met één vermeerderd, met het oog op de wederinstelling van het ressort Medan, waaronder, evenals tevoren, tevens de afmonstering van repatriëerende arbeiders werd gebracht. Tengevolge van dezen maatregel kon het arbeidstoezicht in het cultuurgebied van Noord-Sumatra, waarvoor slechts twee inspecteurs waren overgebleven, thans over drie inspectie-ressorten worden verdeeld.

Voor zoover daarover reeds kan worden beschikt, volgen hieronder de gegevens omtrent het arbeidstoezicht in het jaar 1935, aangevuld met de gegevens over 1934, welke ten vorige jare bij de samenstelling van dit Verslag nog niet waren ontvangen.

Buitengewesten. Nu geen rechtstreeksch arbeidstoezicht meer kon worden uitgeoefend in het Oostelijk deel van den Archipel, met inbegrip van Zuid- en Oost-Borneo, wordt er de voorkeur aan gegeven slechts die resultaten te vermelden, welke volledig zijn te beoordeelen. Met de aanwijzing in 1934 van een aantal onderafdeelingshoofden van het Binnenlandsch Bestuur als fungeerende arbeidsinspecteurs in dat deel van de Buitengewesten, waar geen arbeidsinspecteur meer kon worden geplaatst, is wel bereikt, dat de aldaar gelegen ondernemingen niet buiten het arbeidstoezicht kwamen te vallen, doch overigens bleek aan deze regeling het bezwaar te zijn verbonden, dat het centrale overzicht van de arbeidstoestanden in dat gebied door het gebrek aan werkelijk contact tusschen de leiding van de arbeidsinspectie en de, met deze nevenfunctie belaste bestuursambtenaren, had te lijden.

Ook doen zich als gevolg van dit onvolledig contact onvermijdelijk gevallen voor van verschillende interpretatie van de bepalingen der arbeidsregelingen of van gegeven instructies, zoodat ook aan het daarop gebaseerd cijfermateriaal niet dezelfde waarde kan worden toegekend als aan de gegevens, welke beschikbaar zijn omtrent het deel der Buitengewesten, waar het arbeidstoezicht wordt uitgeoefend door ambtenaren tot wier uitsluitende taak zulks behoort en die rechtstreeks ondergeschikt zijn aan den chef of een afdeelingshoofd van de arbeidsinspectie. Een vergelijking van de cijfers betreffende de verschillende Buitengewesten zou mitsdien tot verkeerde conclusies kunnen leiden.

Het aantal ondernemingen in het te behandelen gebied, n.l. geheel Sumatra, Bangka en Onderhoorigheden, de Riouw-archipel en het uit de standplaats Tandjoengpinang te bereiken gewest Westerafdeeling van Borneo, bedroeg eind 1935 436, tegen 459 in 1934. Deze vermindering van het aantal onder het arbeidstoezicht vallende ondernemingen is een gevolg van verschillende omstandigheden, zooals samenvoeging van enkele ondernemingen en sluiting van enkele andere. Bovendien vielen eenige ondernemingen af doordat zij als kleinbedrijf werden aangemerkt en werden de arbeiders bij sommige Landsbedrijven onder het Werkliedenreglement (I. S. 1934 n°. 111) gebracht.

De overgang van contractarbeid naar vrijen arbeid zette zich nog verder voort, niet alleen doordat het aantal op den voet der koelie-ordonnantie gesloten reëngagementscontracten steeds verder terugliep, doch ook omdat men meer en meer overging tot het uitzenden van nieuwelingen op een vrije arbeids-overeenkomst, zooals blijkt uit de paragraaf „werving van arbeiders”. Sommige werkgevers bleven evenwel vasthouden aan het systeem de nieuwe arbeiders op een poenale sanctie-contract te laten uitkomen, met de bedoeling hen eerst

eenige jaren aan orde en tucht te gewinnen. In de vorenbedoelde gewesten waren eind 1935 werkzaam 16 636 arbeiders op den voet der koelie-ordonnantie en 242 654, eveneens van buiten het gewest afkomstige, vrije werklieden, op wie de bepalingen onder Ten tweede van I. S. 1911 n°. 540 van toepassing zijn.

Deze cijfers toonen aan, dat in de praktijk veel verder werd gegaan dan gevorderd wordt door de in de koelie-ordonnantie 1931 opgenomen voorschriften tot beperking van de poenale sanctie, ingevolge welke de oudere ondernemingen, waarvoor die beperking het verst werd doorgevoerd, op 1 Januari 1936 een verhouding in acht hadden te nemen van 50 contractanten tegen 50 niet-contractanten, tot welke laatste groep bovendien de uit het gewest afkomstige arbeiders worden gerekend.

Van contrôle van de zijde der arbeidsinspectie op de naleving dezer inkrimpingsvoorschriften behoefde dan ook nauwelijks sprake te zijn, ook al betrof het bovengenoemde aantal contractanten voornamelijk een klein aantal ondernemingen, waar het arbeidsstelsel onder poenale sanctie nog niet werd verlaten en die per onderneming het gemiddelde van $\pm 6,8$ % contractarbeiders veelal belangrijk te boven gingen. Slechts in één geval bleek na het doen uitkomen van een aantal nieuwe contractarbeiders de verhouding tusschen het aantal contractanten en dat der niet-contractanten zoodanig te zijn gewijzigd, dat daardoor de voorschriften van art. 41 der koelie-ordonnantie 1931 niet meer in acht werden genomen. Nadat de beheerder der onderneming hierop was gewezen, werd door omzetting van een aantal poenale sanctie-contracten in vrije werkovereenkomsten aan de bedoelde bepalingen weder voldaan.

In het gewest Oostkust van Sumatra en in een deel van Atjeh en Onderhoorigheden is medio 1931, tegelijk met de geleidelijke beperking van de poenale sanctie, een regeling ingevoerd inzake het registreeren van het van elders aangevoerde werkvolk. Deze ordonnantie tot instelling van een registratiekamer te Medan (I. S. 1931 n°. 95) heeft ten doel te voorkomen, dat een deel van de werkgevers in dat gebied kosteloos zouden profiteren van het doen uitkomen door anderen van arbeidskrachten, aan wier immigratie nog steeds belangrijke kosten zijn verbonden, al zijn deze de laatste jaren sterk gedaald.

Daartoe is de werkgever, die van overzee geïmmigreerde arbeiders in dienst neemt, die nog geen tien jaren in het gewest verblijf houden, verplicht een bijdrage aan de registratiekamer te voldoen en wel een bijdrage in eens bij de indienstneming van deze arbeiders, alsmede een maandelijksche bijdrage zoolang zij binnen den genoemden termijn van tien jaren vallen. Voor het in dienstnemen van een arbeider, die zijn vorige werkovereenkomst eenzijdig verbrak, is de bijdrage in eens op een hooger bedrag vastgesteld.

Bij het treffen van dezen maatregel is er aanstonds op gewezen, dat daarmee slechts werd beoogd achtereenvolgende werkgevers in een billijke verhouding te doen bijdragen in de uitzendingskosten en het ronselen van nog in dienst zijnde vrije arbeiders tegen te gaan, doch dat daarvan nimmer het gevolg zou mogen zijn, dat de bewegingsvrijheid van de arbeiders, voor zoover betreft het vinden van werkgelegenheid na het beëindigen van hun overeenkomst, zou worden belemmerd.

Omtrent de werking van deze regeling, welke als gevolg van de tijdsomstandigheden in 1932 tijdelijk werd opgeschorst, kan eerst thans een oordeel worden gevormd. Te dien aanzien nu valt op te merken, dat in zeer veel gevallen van het indienstnemen van plaatselijk zich anmeldende arbeidskrachten werd afgezien, nadat bleek, dat daarvoor een bijdrage aan de kamer zou zijn verschuldigd. Voorloopig is door een verlaging van de onderwerpelijke bedragen gebracht deze remmende werking op den overgang van een arbeider naar een anderen werkgever te beperken. Uit de verdere resultaten zal moeten blijken of het vorenbedoeld ongewenscht gevolg van deze regeling op deze wijze voldoende wordt opgeheven.

In de Buitengewesten, waar nog van poenale sanctie wordt gebruik gemaakt, werkt dit arbeidsstelsel in verschillende opzichten ook nog door op het werken met vrije arbeiders. Zoo werden op vele ondernemingen verschillende slechts in de koelie-ordonnantie voorgeschreven regelingen na den overgang naar vrijen

arbeid onverplicht gehandhaafd, doch ook kwam het nog voor, dat vrije arbeiders wegens overtredingen van de koelie-ordonnantie werden gestraft. In enkele gevallen werd deze vergissing begaan ten aanzien van overtredingen, welke ook in de vrije arbeidsregeling in I. S. 1911 n°. 540 strafbaar zijn gesteld, te weten: verzet, belediging of bedreiging van den werkgever of diens personeel, rustverstoring en dergelijke, doch in andere gevallen was daarbij sprake van overtredingen waarop uitsluitend in de koelie-ordonnantie straf is gesteld. Naar aanleiding van deze vergissingen, welke een gevolg waren van onjuiste inlichtingen, door den beheerder verstrekt omtrent den aard van de gesloten overeenkomst, werd verzocht aan de ambtenaren, die met de berechting van overtredingen van de vorengenoemde arbeidsregelingen zijn belast, voortaan van de beheerders, die arbeiders ter bestraffing wegens een overtreding van de koelie-ordonnantie opzenden, te eischen, dat zij het origineele contract daarbij overleggen.

Arbeidsconflicten of ongeregelheden van ernstigen aard kwamen in de afgelopen jaren niet voor. Eenige incidenteele weinig beduidende gevallen werden op bevredigende wijze opgelost.

Over het algemeen viel eenige toeneming in het aantal koelie-aanvallen en bedreigingen te constateeren. Voor 1934 zijn de definitieve cijfers: 14 aanslagen op Europeesch personeel, waaronder 1 bedreiging, en 40 aanslagen op Aziatisch personeel, waaronder 3 bedreigingen. In twee van deze gevallen verloor een mandoer daarbij het leven. In 1935 kwamen 17 aanslagen voor op Europeesch personeel, waaronder 4 bedreigingen, en 48 aanslagen op Aziatisch personeel, waaronder 9 bedreigingen. Geen dezer aanslagen had den dood van den aangevallene ten gevolge.

Zijn over de afgelopen jaren geen ernstige gevallen van koelie-mishandelingen te vermelden, wel was opvallend het veelvuldig voorkomen van klapzaken op enkele ondernemingen. Op een paar ondernemingen van eenzelfde maatschappij ter Oostkust van Sumatra kwamen in 1934 niet minder dan 24 mishandelingszaken, door mandoers gepleegd, aan het licht; deze hielden verband met de snelle uitbreiding, welke aan deze nog jonge ondernemingen was gegeven. In overleg met de hoofdadministratie werden maatregelen aangegeven ter verbetering van de arbeidstoestanden, met het resultaat, dat het aantal klapzaken in 1935 belangrijk verminderde.

Op een andere onderneming in dat gewest ontving een der assistenten een waarschuwing van den Gouverneur naar aanleiding van zijn meermalen hardhandig optreden tegenover het werkvolk. Een zelfde maatregel paste het hoofd van gewestelijk bestuur van Sumatra's Westkust toe tegenover den beheerder eener onderneming, die verzuimde een hem bekend, ernstig geval van mishandeling, door een mandoer gepleegd, te rapporteeren. De mishandelde arbeider had deze zaak, welke door derden werd aangebracht, niet bij de Overheid voorgebracht omdat hij van den schuldige zwijggeld had ontvangen.

Bij het onderzoek van verschillende koelie-aanvallen, welke in de tweede helft van 1935 op een mijnbouwonderneming in Palembang voorkwamen, bleek het hardhandig optreden van de aangevallenen daarvan de oorzaak te zijn, ondanks het feit dat de bedrijfsleider in het begin van dat jaar het toezicht houdend personeel nog ernstig had gewaarschuwd tegen de gevolgen van mishandeling van het werkvolk. Ook bleken bij dit onderzoek andere minder gewenschte toestanden te bestaan, hetgeen aanleiding gaf tot het voorstellen van maatregelen ter verbetering van de arbeidstoestanden bij dit bedrijf.

Omtrent het aantal in 1934 en 1935 voorgebrachte klapzaken kunnen de volgende gegevens worden verstrekt:

	Aantal ingediende klachten.			Aantal veroordeelingen.		
	Beheerders.	Assistenten.	Mandoers.	Beheerders.	Assistenten.	Mandoers.
1934	5	43	200	2	21	129
1935	7	34	241	2	17	169

Een vergelijking met vorige jaren, welke zou kunnen leiden tot de onjuiste veronderstelling, dat het hardhandig optreden tegenover het werkvolk, dat bij vroeger vergeleken inderdaad verminderde, in de beide afgelopen jaren opnieuw afnam, wordt achterwege gelaten, aangezien het aantal ingediende klachten uiteraard verband houdt met de gelegenheid welke den arbeiders wordt gegeven deze klachten bij den arbeidsinspecteur voor te brengen. Deze gelegenheid nu is verminderd, tengevolge van de bezuiniging bij de arbeidsinspectie, waardoor het aantal inspecties geringer was.

In hoogerbedoeld, onder rechtstreeksch toezicht van de arbeidsinspectie staand gebied zijn in 1934 en 1935 onderscheidenlijk 469 en 451 inspecties gehouden, waarvan in het laatstgenoemde jaar 83 buiten tegenwoordigheid van het toezichthoudend personeel. In 1934, in den loop van welk jaar het inspecteeren buiten tegenwoordigheid van dat personeel in de plaats kwam van het onaangekondigd inspecteeren, zijn 44 onder een van deze beide rubrieken vallende inspecties gehouden.

Behalve de vorenbedoelde klachten over hardhandig optreden worden eveneens telkenmale, zoowel tijdens de inspecties als schriftelijk, klachten voorgebracht betreffende vexaties en knoeierijen, welke door het Aziatisch toezichthoudend personeel zouden zijn gepleegd, zooals: verduistering van gelden, welke de arbeiders te goeder trouw aan een mandoer ter hand stelden ter overmaking aan hun familie op Java, het voordeel trekken uit door dit personeel gearrangeerde loterijen, e. d.

Het onderzoek van deze klachten wordt in den regel bemoeilijkt, doordat de gedupeerde arbeiders wanneer het op nader omlijnde verklaringen aankomt, zich veelal niet durven uitspreken uit vrees voor represaille-maatregelen. Van de zijde van de beheerders wordt in de meeste gevallen alle medewerking onderhouden bij het onderzoek van dergelijke misstanden en bij het treffen van maatregelen tegen de schuldigen.

Bij het nagaan van de koelie-administratie moest wederom meermalen op de gebruikelijke tekortkoming, speciaal voor zoover betreft de invulling van het register voor vrije arbeiders, de aandacht worden gevestigd. Op kleine onder Inheemsch of Chineesch beheer staande ondernemingen leverde het niet voldoende bekend zijn met de geldende arbeidsregelingen daarbij moeilijkheden op.

Een aangelegenheid, welke nog steeds veel aandacht eischt, is het toezicht op de prijzen in de ondernemingswinkels, aangezien in talrijke gevallen de kedeh-houders zich ten koste van de arbeidersbevolking plegen te bevoordeelen. Van een contrôle van ondernemingszijde op de prijzen in deze ondernemingskedeh's kwam in vele gevallen in de praktijk weinig terecht.

Voorts moest hier en daar aanmerking worden gemaakt op te zware arbeidstaken; ook trok het veelvuldig verrichten van overwerk, hetgeen slechts vrijwillig kan geschieden, op een enkele onderneming de aandacht, aangezien de indruk werd verkregen dat daarbij pressie op de arbeiders werd uitgeoefend.

Over het algemeen liet de geneeskundige verpleging en verzorging van de arbeiders niet te wenschen over. In 1934 werd echter op een onderneming in den Riouw-archipel bij een inspectie van den gewestelijken gouvernementsarts de geneeskundige verzorging onvoldoende bevonden. Het met de directie dier onderneming terzake gepleegd overleg bleek in 1935 belangrijke verbetering van den toestand ten gevolge te hebben gehad. Wel bleek in dat jaar het hospitaal op deze onderneming in zeer slechten toestand te verkeerden; de toezegging werd verkregen dat in 1936 een nieuw hospitaal zal worden gebouwd.

Op een andere onderneming in den Riouw-archipel moest in 1935 bij een inspectie, welke in tegenwoordigheid van den gewestelijken gouvernementsarts werd gehouden, op verbetering van de onvoldoende geachte geneeskundige verzorging worden aangedrongen.

Het gemiddeld percentage sterfgevallen onder de arbeidersbevolking geeft wederom een bevredigend beeld, namelijk 0,485 % en 0,765 % onderscheidenlijk voor zoover betreft contractanten en vrije arbeiders over 1934 en 0,389 % en 0,774 % voor deze categorieën over 1935.

De kindersterfte op de ondernemingen, speciaal voor zoover betreft de zuigelingen, bleef echter nog steeds zeer hoog. Maatregelen ter verbetering van dien toestand werden aanbevolen. De moeilijkheid ten deze blijft echter, dat de door de moeders toegepaste behandeling en voedingswijze van de kinderen een groote belemmering vormen voor het welslagen van hygiënische en medische maatregelen, welke ter voorkoming van een slechten gezondheidstoestand dier kinderen noodzakelijk worden geacht. Bovendien heeft het, door de ingevoerde bezuinigingen, toch reeds overbelast personeel voor dit werk weinig tijd beschikbaar.

Aan de arbeidshuisvesting werd tengevolge van de tijdsomstandigheden in de laatste jaren over het algemeen weinig gedaan. Hoewel met deze omstandigheden ook verder rekening werd gehouden, moest in vele gevallen met klem worden aangedrongen op noodzakelijk geachte verbeteringen. Hoe langer hoe meer kwamen namelijk in die gevallen de gebreken van het geringe onderhoud tijdens de crisisjaren aan het licht, zoodat de huisvesting soms nauwelijks voegzaam kon worden genoemd.

Bij de contrôle op de naleving van de assistentenregeling bleek verscheidene malen het contract van een assistent niet aan de bepalingen dier regeling te voldoen. Ook kwam het wel voor dat assistenten werden aangetroffen, die niet in het bezit van een contract waren.

Ondanks de verbetering van den houtprijs op de markt te Singapore, viel in 1935 evenmin als in 1934 een opleving in het panglongbedrijf te constateeren. Wel nam in 1934 het aantal panglongs voor het eerst weder toe, echter niet met veel grootere bedrijven; voornamelijk betrof de uitbreiding nieuwe brandhoutkapperijen, welke over het algemeen met een gering aantal Maleiers werken. De balkenkapperijen, welke na de in de tweede helft van 1933 ingevoerde cijnsverlaging in bedrijf kwamen, waren evenmin belangrijk wat den omvang der werkzaamheden en het aantal in dienst genomen arbeiders betrof. Niettemin leverde de werkvolkvoorziening moeilijkheden op, aangezien zich geen werklooze koelies meer in het panglonggebied bevonden en de aanvoer van nieuw werkvolk uit Singapore, met de daaraan verbonden kosten niet loonend werd geacht. Meer en meer wordt dan ook overgegaan, ook door eigenaren van balkenkapperijen, tot het in dienst nemen van Maleische en ook wel Javaansche werkrachten. De grootere panglongs, welke er financieel beter voorstaan, maken echter nog uitsluitend gebruik van Chineesche werkrachten.

Het aantal Chineesche koelies, werkzaam op de voor geregeld toezicht van de arbeidsinspectie in aanmerking komende panglongs, bedroeg in 1934 1384 en in 1935 1371. In totaal werkten op alle panglongs tezamen, volgens opgave van het Boschwezen, in 1934 2474 Chineezen en 1469 Maleiers en in 1935 2302 Chineezen en 1500 Maleiers.

Met de overbrenging van de panglongbedrijven van de Riouw-eilanden, waar het hout dreigt te worden uitgekapt, naar Djambi werd niet veel succes bereikt, voornamelijk doordat de panglong-eigenaren door grondbezit aan hun tegenwoordige woonplaats zijn gebonden en de overbrenging van het bedrijf ook te hooge kosten voor hen medebrengt. De pogingen van het Boschwezen ook de groote balkenkapperijen uit Inderagiri naar Djambi te verplaatsen hadden tot nu toe evenmin succes. Ook in Inderagiri schijnt reeds zooveel hout te zijn weggekapt, dat binnenkort geen voldoende hout meer aanwezig zal zijn voor de aldaar werkende bedrijven.

De koelie-administratie leverde in het panglonggebied wel eens moeilijkheden op. In 1934 betroffen 6 en in 1935 3 der opgemaakte processen-verbaal mede tekortkomingen, bij deze administratie geconstateerd. In totaal moest proces-verbaal worden opgemaakt wegens overtreding van het panglong-reglement in 1934: in Riouw in 2 gevallen en in Bengkalis in 7 gevallen; in 1935: in Riouw in 2 gevallen en in Bengkalis in 5 gevallen. In 1934 leidden al deze processen-verbaal tot een veroordeeling van de betrokken panglongbeheerders; in 1935 was dit het geval met 4 der opgemaakte processen-verbaal, de drie overige waren aan het eind van dat jaar nog niet berecht.

Het aantal z.g. klappzaken was betrekkelijk gering. In 1934 werden 2 gevallen in Riouw en 3 in Bengkalis voorgebracht; in 1935 alleen 7 klappzaken in Riouw.

De voedselvoorziening liet in de afgelopen jaren niet te wenschen over. In enkele gevallen moest worden gewezen op het niet voldoende in voorraad hebben van levensmiddelen.

In de huisvesting van de koelies viel verbetering te constatareeren. Op verschillende panglongs werden nieuwe pondoks gebouwd. Slechts in twee gevallen, zoowel in 1934 als in 1935, kon geen genoegen met de huisvesting worden genomen.

In beide jaren moest eenige malen proces-verbaal worden opgemaakt, nadat bleek dat ernstige zieken niet tijdig naar het hospitaal werden opgezonden. Deze tekortkomingen hielden verband met het gebrek aan werkvolk; de panglongbeheerders vreesden namelijk, dat de zieke koelies, na uit het hospitaal te zijn ontslagen, niet naar de panglong zouden terugkeeren.

In 1934 werd een begin gemaakt met de terugzending van oude koelies, die niet meer geschikt voor panglongwerkzaamheden werden geacht, naar hun geboorteland; de kosten hiervan werden bestreden uit de reservefondsen van eenige ziekenfondsen. Het aantal gevallen, dat oude koelies naar China wenschten terug te keeren, was echter slechts gering.

Als arbeidsconflict valt slechts te vermelden, dat in 1935 op een der panglongs een koelie, daarbij ondersteund door zijn medearbeiders, een dreigende houding aannam tegenover de politie, die de toelatingskaarten kwam controleeren.

Verder kwam, zoowel in 1934 als in 1935, een ernstige twist voor tusschen een paar koelies onderling. In eerstgenoemd geval overleed het slachtoffer onmiddellijk; in het andere geval werd zwaar lichamelijk letsel toegebracht. De schuldigen werden respectievelijk veroordeeld tot 5 en 3 jaren gevangenisstraf.

In 1934 deed zich op een panglong in Inderagiri een koelie-aanval voor op een assistent-mandoer, naar aanleiding van een door dezen gegeven klap. De aangevallene werd met een bijl ernstig gewond; de aanvaller werd veroordeeld tot 10 maanden gevangenisstraf.

Evenals vorige jaren moest meermalen aanmerking worden gemaakt op het langer dan tien uren per dag werken van de arbeiders. Vrije dagen daarentegen, vier heele of acht halve dagen per maand, werden vrijwel geregeld toegekend.

Java. Ook in 1935 werd de taak der Arbeidsinspectie op Java en Madoera uitgebreid, hetgeen er toe leidde, dat in verband met de zwakke personeelsbezetting het systematisch inspecteeren van de verschillende bedrijven meermalen op den achtergrond geraakte.

Niettegenstaande deze omstandigheid werden echter nog 1325 ondernemingen, fabrieken en werkplaatsen (99 groot- en 1226 klein-bedrijven) aan een inspectie onderworpen, waarvan voor het uitoefenen van controle op den nachtarbeid van vrouwen 233 ondernemingen, fabrieken en werkplaatsen (4 groot- en 229 klein-bedrijven) tusschen tien uur des namiddags en vijf uur des voormiddags werden bezocht.

In 1935 moest op grond van het bepaalde in I. S. 1924 n°. 211 tweemaal proces-verbaal worden opgemaakt, waarop echter in beide gevallen vrijspraak volgde, daar bij de rechtszitting als vaststaand werd aangenomen, dat de bedrijfsleiders op het inspectie-uur niet aanwezig waren en bij hun vertrek de tot de werkplaats toegang gevende deuren hadden afgesloten.

Gedurende 1935 werd in 84 bedrijven (voornamelijk oliefabrieken, rijstpellerijen, strootjesmakerijen en suikerfabrieken) overmatige arbeidsduur (14 of meer uren per etmaal) geconstateerd. In het meerendeel dezer fabrieken werd bereikt, dat dit euvel in den vervolge zal worden ondervangen door het werkvolk te laten rouleeren, dan wel in twee ploegen te laten werken, terwijl de besprekingen met de eigenaren der overige bedrijven resulteerden in de toezegging, dat het totaal aantal werkuren per dag tot een toelaatbaar maximum zou worden verminderd.

Voorts werden, ter contrôle van de in I. S. 1933 nos. 72 en 268 voorgeschreven registers van vrije dagen, 134 bezoeken afgelegd bij apotheken, prauwenveren en veembedrijven. Door deze contrôle-bezoeken is uitgewezen, dat het over 1935 aan elken werknemer totaal aantal verleende vrije dagen in verschillende gevallen beneden het wettelijk vastgestelde minimum van 52 bleef. In 8 apotheken en 10 veembedrijven bleek geen register aanwezig te zijn, terwijl in verschillende der overige bedrijven niet geheel was voldaan aan de voorschriften betreffende de wijze, waarop de registers moeten worden bijgehouden. Als regel werd volstaan met een waarschuwing, doch in drie gevallen werd het noodig geoordeeld proces-verbaal op te maken. Slechts in één dezer gevallen volgde veroordeeling en wel tot een geldboete van f 25 subsidiair 10 dagen hechtenis.

De instelling van en de contrôle op de registers van vrije dagen in apotheken, prauwenveren en veembedrijven werd met ingang van 1 October 1935 uitgebreid tot de stuwadoors- en sleepvaart-bedrijven, alsmede de verschillende scheepvaart-*tablissements* (I. S. 1935 n°. 437).

Verder werd meermalen advies gegeven in verband met de uitlegging en toepassing van de beide *crisisordonnanties* (zie I. S. 1932 nos. 97 en 98) en werd in 287 gevallen op verzoek daadwerkelijke bemiddeling verleend bij geschillen tusschen werkgevers en werknemers. In 119 dezer gevallen werd door de Arbeidsinspectie volledig resultaat bereikt, doch 116 verzoekers moesten noodgedwongen naar den rechter worden verwezen. In de overige 52 gevallen echter bleek bij onderzoek de klacht ongegrond te zijn, weshalve de bemiddeling werd gestaakt.

Ook werd contrôle uitgeoefend op het nakomen van de verplichtingen, omschreven in de met de bedrijfsleiders van tabaksondernemingen in Midden- en Oost-Java gesloten vrijwillige overeenkomsten ter beperking van den arbeidsduur voor halfwassenen. Voor zoover kon worden nagegaan, leverde het nakomen dezer verplichtingen in het verslagjaar geen bezwaren op en houden de meeste bedrijfsleiders zich stipt aan de voorgeschreven uren. Doch op sommige ondernemingen bleek de overeenkomst in het vergeetboek te zijn geraakt, zoodat op wederinvoering van de vastgestelde regeling moest worden aangedrongen. Overigens kon worden geconstateerd, dat door overvloedig aanbod tengevolge van den ongunst der tijden steeds meer van volwassen arbeidskrachten gebruik wordt gemaakt, zoodat op verschillende ondernemingen zelfs in het geheel geen halfwassenen meer werden aangetroffen.

Door de drie ressortinspecteurs werden gedurende 1935 80 nieuwe roosters van dienst- en rusttijden der bestuurders van openbare autobussen en vrachtauto's geregistreerd en ingevolge het gestelde in art. 24 van het „Wegverkeersbesluit G.B.” ter goedkeuring aan de daarvoor in art. 72 der „Wegverkeersverordening” aangewezen autoriteiten doorgezonden. In dit jaar werd tevens een begin gemaakt met het uitoefenen van contrôle op de naleving der in de goedgekeurde roosters opgegeven dienst- en rusttijden, waartoe genoemde inspecteurs in hun ressort bevoegd zijn op grond van hun aanstelling door de Gouverneurs tot onbezoldigd politie-ambtenaar voor wat betreft het opsporen van de feiten, welke strafbaar zijn gesteld in art. 95 (1) sub *c* van I. S. 1933 n°. 138. Die contrôle heeft uitgewezen, dat in verschillende bedrijven meermalen van het rooster wordt afgeweken. Als regel werd met een waarschuwing volstaan, doch in één geval werd geconstateerd, dat een autobus-chauffeur in strijd met het bepaalde in art. 23 van het „Wegverkeersbesluit G.B.” langer dan vier achtereenvolgende uren het stuur bediende, weshalve proces-verbaal werd opgemaakt en de beheerder dezer autobus-onderneming dientengevolge werd gestraft met een geldboete van f 5 subsidiair 10 dagen hechtenis.

Tengevolge van de reeds in 1932 aangevangen en daarna jaarlijks verder gaande inkrimping van het aantal werkende suikerfabrieken liep niet alleen het aantal des nachts werkende vrouwen sterk terug, doch was in deze industrie ook verhoudingsgewijze op het aantal in bedrijf zijnde fabrieken een geleidelijke vermindering van nachtarbeid door vrouwen te bespeuren, zooals door de volgende cijfers wordt aangetoond:

J a a r.	Aantal werkende suikerfabrieken.	Aantal fabrieken, waar vrouwen-nachtarbeid werd gebezigd.	In procenten.
1931	178	124	70 %
1932	165	116	70 %
1933	97	66	68 %
1934	51	33	65 %
1935	40	24	60 %

Gedurende het verslagjaar werd door het Hoofd van het Kantoor van Arbeid ten behoeve van slechts één bedrijf (een rijstpellerij) een vergunning voor vrouwen-nachtarbeid verleend, waarna bij de indiening der maandstaten bleek, dat van deze vergunning in het geheel geen gebruik was gemaakt.

In de bedrijven, waarvoor het gebruik maken van vrouwen-nachtarbeid in het algemeen is toegestaan (zie art. I van I. S. 1925 n°. 648), kon in vergelijking met 1934 eveneens een vermindering van het aantal vrouwenarbeidsnachten worden geconstateerd, zooals de volgende cijfers uitwijzen.

Bedrijven.	Aantal fabrieken, waarin van vrouwen-nachtarbeid gebruik werd gemaakt in:			Aantal vrouwenarbeidsnachten in:		
	1933.	1934.	1935.	1933.	1934.	1935.
Vezelfabrieken	3	4	5	25 262	49 644	50 174
Cassavefabrieken	2	2	2	33 869	33 491	22 110
Olifabrieken	1	1	1	1 376	2 424	2 280
Totaal	6	7	8	60 507	85 559	74 564

De gedurende 1935 geconstateerde overtredingen van de wettelijke bepalingen nopens den vrouwen-nachtarbeid zijn samengevat in het volgend staatje.

Bedrijven.	Aantal processen-verbaal.	Aantal des nachts werkende aangetroffen vrouwen.
Batikkerijen	17	58
Tabaksfabrieken	3	17
Kapokpellerijen	1	24
Restaurant	1	18
Totaal	22	117

Van de bedrijfsleiders, waarop die 22 processen-verbaal betrekking hebben, werden er 15 gestraft met een geldboete, varieerende van f 5 tot f 100. Van de overige 7 gevallen was bij de samenstelling van dit Verslag nog geen bericht van berechting ontvangen.

De geconstateerde overtredingen van de wettelijke bepalingen nopens den kinderarbeid zijn in het volgend staatje opgenomen.

Bedrijven waar verboden kinderarbeid werd geconstateerd.	Aantal processen-verbaal.	Aantal aangetroffen kinderen.
Batikkerijen	37	78
Tabaksfabrieken	28	120
Kapokpellerijen	7	46
Theepakkerijen	4	12
Copra-drogerijen.	1	2
Drukkerijen	1	1
Houtsnijwerkplaatsen.	1	2
Obatnjamoekefabrieken	1	1
Oliefabrieken	1	1
Tabakafpakschuren	1	9
Weverijen	1	4
Totaal	83	276

Op die processen-verbaal volgde in 8 gevallen vrijspraak, terwijl in 53 gevallen de bedrijfsleider werd gestraft met een geldboete, welke varieerde van f 1 tot f 25. Van de overige 22 processen-verbaal was bij de samenstelling van dit Verslag nog geen bericht van berechting ontvangen.

Het aantal in 1935 bekend geworden klapzaken bedroeg 34, waarvan 26 gevallen betrekking hadden op verschillende cultuurondernemingen, 7 op enkele strootjesfabrieken en 1 op een nachtveiligheidsdienst. Aan de 26 klapzaken in de cultures bleken schuldig te zijn 1 Europeesch administrateur, 1 Mananodeesch beheerder, 14 Europeesche geëmployeerden en 5 Inheemsche mandoers, alsmede 2 Europeesche en 3 Inheemsche wakers. De klapzaken in de strootjesindustrie betroffen in 5 gevallen Chineesche fabrikanten (van wie één zich in vereeniging met enkele zijner ondergeschikten aan mishandeling had schuldig gemaakt), terwijl in de beide andere gevallen de klachten resp. tegen een Chineesch dephouder en een Javaansch mandoer waren gericht. Bij genoemden nachtveiligheidsdienst ten slotte bleek de directeur zich aan lichte mishandeling te hebben schuldig gemaakt. Ter vergelijking met vorige jaren volgen hieronder de cijfers sedert 1926.

Aantal klapzaken in:

1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.
89	89	121	143	31	18	28	24	21	34

Het aantal gedurende 1935 gerapporteerde koelie-aanvallen bedroeg 19 (12 in 1934, 8 in 1933 en 7 in 1932). Tien van deze gevallen hadden plaats op Europeesche administrateurs en employé's, terwijl de overige negen waren gericht tegen Inheemsche mandoers.

Voorts werden 9 stakingen geregistreerd, waarvan in 4 bedrijven algeheele of gedeeltelijke uitsluiting der stakende arbeiders het gevolg was. In de beide volgende staten volgen eenige bijzonderheden met betrekking tot de in 1935 geregistreerde stakingen en uitsluitingen.

Bedrijven.	Aantal dagen die de staking duurde.	Aantal arbeiders bij de staking betrokken.	Voornaamste reden van het conflict.
Rubber-onderneming	1	50	Taakvergrooting.
Idem	1	26	Vexaties mandoer.
Suikerfabriek	1	23	Loonsverlaging.
Thee-onderneming	1	27	Voorschot-eisch.
Drukkerij	2	15	Late loonbetaling
Idem	3	14	Te weinig werkgelegenheid.
Hotelbedrijf	1	7	Late loonbetaling.
Schoenmakerij	2	14	Loonsverlaging.
Warenhuis	1	27	Late loonbetaling.

Uitsluiting had plaats in de volgende bedrijven:

Bedrijven.	Aantal arbeiders bij de uitsluiting betrokken.	Voornaamste reden van het conflict.
Thee-onderneming	8	Voorschot-eisch.
Drukkerij	15	Late loonsbetaling.
Idem	6	Te weinig werkgelegenheid.
Schoenmakerij	14	Loonsverlaging.

Werving van arbeiders.

Na de terugzendingen van contractanten op groote schaal en den stilstand in de aanwerving van nieuw werkvolk gedurende de crisisjaren, vertoonden de cijfers over 1934 voor het eerst het beeld, dat het aantal naar de Buitengewesten verscheepte contractarbeiders dat der repatrianten — zij het in geringe mate — overtrof. Beziat men nu de cijfers over 1935, dan schijnt de toestand zich wederom in ongunstigen zin te hebben gewijzigd; het aantal op den voet der wervingsvoorschriften naar de Buitengewesten vertrokken arbeiders toch bedroeg in dat jaar slechts 3025 personen, tegen 6922 van daar terugkeerende ex-contractanten.

De reden van het terugloopen van het aantal door de eigen-wervingsorganisaties aangeworven contractanten echter is gelegen zoowel in het feit, dat het

aantal door de eigen werving uitgezonden vrije arbeiders in 1935 in verhouding tot dat der contractanten toenam, als in de omstandigheid, dat de ondernemingen in Noord-Sumatra meer en meer gingen gebruik maken van de laukeh-werving der D.P.V. en A.V.R.O.S. (V.E.D.A.).

Het aantal door het A.D.E.K. uitgezonden vrije arbeiders bedroeg in 1935 1185, tegen 444 in 1934. Voor het Zuid- en West-Sumatra Syndicaat waren deze cijfers 1429 in 1935 en 658 in 1934.

De V.E.D.A. verscheepte 717 arbeiders, bestemd een poenale sanctie-contract aan te gaan, van wie 626 nieuwelingen waren, en 8002 vrije arbeiders, onder wie 5724 nieuwelingen; het aantal repatriëerende V.E.D.A.-arbeiders bedroeg 3443.

In 1934 zond de V.E.D.A. 2878 vrije lieden en 458 aanstaande contractanten uit, in totaal 3336 arbeiders, tegen 8719 in het afgelopen jaar. Als geheel beschouwd viel een toenemende emigratie van werkkrachten naar de Buitengewesten te constateeren.

De uitbreiding, welke de V.E.D.A.-emigratie onderging, hield onder meer verband met de plannen tot opheffing van de eigen-werving van het A.D.E.K. Nadat deze organisatie met ingang van 1 Januari 1936 haar werkzaamheden staakte, geschiedt de geheele werkvolkvoorziening voor Noord-Sumatra door de laukeh-werving van de V.E.D.A. De ondernemingen in de overige Buitengewesten, welke — voorzoover zij voor de aanvulling van werkvolk van de arbeidsmarkt op Java gebruik maakten — tevoren door het A.D.E.K. van zoodanige werkkrachten werden voorzien, zullen in het vervolg haar arbeidskrachten van het bovengenoemd Syndicaat kunnen betrekken. In verschillende gewesten laten de ondernemers echter reeds sedert jaren geen werkvolk van Java meer uitkomen, zooals in de Groote Oost, waar men de werkwillige Boetonnesche bevolking in de nabijheid heeft.

Aangezien het systeem van aanwerving door middel van laukeh's — oud-gedienden — door vele ondernemingen in Noord-Sumatra nog niet eerder werd beproefd — de tabaksondernemingen maakten reeds algemeen gebruik van de V.E.D.A., van de overige ondernemingen echter nog slechts een deel — zullen de door deze organisatie uit te zenden arbeiders, die bestemd zijn een poenale sanctie-contract aan te gaan, niet meer zooals voorheen als vrije werklieden Java verlaten om eerst na een tiental dagen te beslissen of zij al dan niet een poenale sanctie-contract wenschen aan te gaan, doch zullen zij reeds op Java op den voet der wervingsvoorschriften een werkovereenkomst sluiten. Volgens de bepalingen der koelie-ordonnantie dienen op dien voet in dienst genomen op Java en Madoera aangeworven Inlanders reeds in principe op deze wijze een contract aan te gaan. Met het oog op het door de V.E.D.A. van ouds toegepaste systeem van contracteeren na aankomst in het gewest, werd ten aanzien van deze laukeh-werving door het hoofd van het Kantoor van Arbeid evenwel gebruik gemaakt van de bevoegdheid tot dispensatie-verleening van de vorenbedoelde bepaling. Aan deze dispensatie waren bepaalde voorwaarden verbonden, onder meer ter waarborging, dat de aspirant-contractanten vooraf geneeskundig waren gekeurd en door den wervingsinspecteur omtrent de beteekenis en de voorwaarden van het ginds te sluiten contract waren ingelicht.

Het verlaten van deze tot dusver door de V.E.D.A. gevolgde methode houdt dus in, dat de evenbedoelde dispensatie-bepalingen buiten toepassing blijven, en dat de naar de Buitengewesten vertrekende contractarbeiders, zooals gezegd, voortaan op den voet der wervingsbepalingen een overeenkomst aangaan, evenals de door de eigen-werving uitgezonden contractanten. Het verschil tusschen de werkwijze van de V.E.D.A. en die welke tevoren door de eigen-werving van het A.D.E.K. werd toegepast, is dan nog slechts gelegen in de wijze waarop de nieuw uit te zenden werkkrachten tot emigratie worden bewogen. Bij de V.E.D.A. blijft dit geschieden door daartoe naar Java gezonden ondernemingsarbeiders, die uit eigen ondervinding een beschrijving van het leven op de onderneming kunnen geven, terwijl de eigen werving, zoals die voortaan nog slechts door het Zuwesusynd zal worden uitgeoefend, daarvoor bezoldigd werfpersonnel in dienst heeft.

Dat hierboven de wijze van aanwerving van vrije arbeiders buiten beschouwing wordt gelaten, berust op de omstandigheid, dat de werving van deze categorie werklieden sedert medio 1927 buiten Overheidstoezicht valt. Zooals reeds eerder in uitzicht werd gesteld, lag het evenwel in de bedoeling hierin wijziging te brengen bij de herziening der wervingsvoorschriften, welke inmiddels tot stand kwam door de vaststelling van de „Wervingsordonnantie 1936” (I. S. 1936 n°. 208).

Bij het vaststellen der nieuwe wervingsvoorschriften zal bovendien worden rekening gehouden met de voorloopige resultaten van de medio 1935 te Genève gehouden internationale arbeidsconferentie, waar dit onderwerp in behandeling werd genomen. De toen met buitenlandsch verlof zijnde chef van de arbeidsinspectie was daarbij als technisch raadsman van den Regeeringsafgevaardigde tegenwoordig. Een vragenlijst, bevattende de punten, welke de conferentie voor internationale regeling in aanmerking achtte te komen, werd daarop aan de verschillende Regeeringen ter beantwoording toegezonden.

Vakbeweging.

Waren er op 1 Januari 1934 97 vakorganisaties met een totaal van 67 620 leden, op 1 Januari 1935 bedroegen deze cijfers respectievelijk 111 en 72 675.

De actie van de ambtenaren-organisaties was hoofdzakelijk gericht tegen de voor bepaalde groepen van Landsdienaren in afwijking van de H.B.B.L. 1934 voorgestelde nieuwe salarismaatregelen, t. w. de doorvoering der regionale bezoldigingsregeling, versneld inloopen der overgangsbezoldigingen, handhaving der overgangskortingen en overbrenging van een aantal betrekkingen naar het Maandloonsreglement 1934 en naar het Werkliedenreglement 1934.

Bovengenoemde regelingen zijn — na opoffering door de Regeering van een belangrijk deel der bezuiniging op den salarispost voor 1936 — ten slotte in werking getreden met ingang van 1 Januari 1936.

Over het ontwerp der Aanvullende Plantersregeling werd door de daartoe door de Regeering uitgenoodigde organisaties van werkgevers en werknemers advies uitgebracht. De Suikerbond ontwierp in samenwerking met den Nederlandsch-Indischen Plantersbond intusschen zelf een regeling met daarbij behorende memorie van toelichting, waarbij gunstiger bepalingen werden voorgesteld ten aanzien van de volgende punten: registratie der contracten, schriftelijk contract, contractsduur, regeling der vrije dagen en buitenlandsch verlof. De Assistenten-Vereeniging in Deli verzette zich krachtig tegen de voorgenomen intrekking der assistenten-regeling.

Door den Nederlandsch-Indischen Bond van apothekers-assistenten werd wederom geageerd voor het tot stand komen van een wettelijke regeling der Zondags-beurtsluiting voor de apotheken.

Door het Comité voor de Zondagsrust werd in verband met de Plantersregeling actie gevoerd voor den wekelijkschen rustdag, o. m. door het uitgeven van een manifest, hetwelk aan verschillende officieele instanties in Nederland en Nederlandsch-Indië werd toegezonden, waarmede door tal van vakorganisaties krachtige instemming werd betuigd.

Het bestuur van de Centrale van Indische Vakorganisaties wendde zich tot de Regeering met een rekest, waarin geklaagd werd over depreciatie en onjuiste aanwending van het volontairs-instituut.

Te Batavia werd een Inlandsche plantersvereeniging opgericht, Sarekat Penaman Indonesia (S.P.I.) geheeten.

Ten slotte werden door de Federatie van Chineesche werknemers „Kaoem Boeroeh Tionghoa” voorstellen behandeld tot het treffen van voorbereidingen om de federatie in een fusie-organisatie om te zetten, verder om al het mogelijke te doen om een betere rechtspositie te verkrijgen, o. a. een pensioenregeling voor particuliere werknemers en het noodige te verrichten ter verkrijging van betere arbeidsvoorwaarden.

J. KOLONISATIE EN EMIGRATIE.

De emigratie van Javanen naar de Buitengewesten werd krachtig voortgezet.

Zooals in het Verslag over 1934 werd opgemerkt, zijn de mogelijkheden voor Javanen-kolonisatie in de Lampoengsche Districten in een geheel nieuw stadium getreden als gevolg van een door de Regeering genomen beslissing inzake de bevloeiing van het z.g. Soekadana-terrein. In verband hiermede konden in 1935 \pm 3500 gezinnen naar de Lampongs vertrekken, terwijl in den aanvang van 1936 wederom 12 000 personen emigreerden.

Hoewel het Soekadana-kolonisatieterrein voorsnog vrij ruime mogelijkheden biedt, zal spoedig zich de noodzakelijkheid voordoen om te beschikken over andere geschikte terreinen in de Buitengewesten.

Zoo hebben thans een tweetal uitgestrekte landstreken in de residentie Palembang (Loeboeklinggau en Belintang) de aandacht, waar wellicht plaats zal zijn voor een 100 000 personen.

In Benkoelen zijn reeds eenige terreinen aanwezig, doch veel uitbreidingsmogelijkheden schijnen daar niet meer te zijn. Naar de terreinen bij Perbo en Lais werden in 1936 geen emigranten getransporteerd. Wel konden nog een 150-tal gezinnen worden ondergebracht in de onderafdeeling Redjang (Loeboek Moempo).

K. OVERHEIDSBEMOEIENIS MET BEDRIJVEN.

Veiligheidstoezicht.

In verband met de voorbereidende maatregelen om in 1936 meer suikerfabrieken in bedrijf te stellen dan in de voorafgegane jaren moesten tegen het eind van 1935 veel meer aanvragen om vergunning voor het gebruik van stoomtoestellen in behandeling worden genomen dan in het vorig verslagjaar.

Zoowel bij de oprichting van nieuwe industrieën en bedrijven als bij de voorbereiding van de technische inrichting daarvan heeft voorts de dienst van het veiligheidstoezicht een werkzaam aandeel gehad.

Evenals tevoren is Nederlandsch-Indië ten behoeve van het toezicht op de naleving van het Stoom- en van het Veiligheidsreglement in vier inspectie-afdelingen verdeeld, met standplaatsen resp. te Batavia, Jogja, Soerabaja en Medan, terwijl op het hoofdbureau van den dienst is ondergebracht een inspectie-afdeling voor het toezicht op de electrische installaties van de bedrijven in geheel Nederlandsch-Indië.

In verband met de noodzakelijke versoering van den dienst moesten de periodieke inspecties en keuringen met grooter tusschenpoozen plaats vinden.

Toezicht op stoomtoestellen. Werden in het begin van het jaar 1935 nog vele ketels buiten gebruik gesteld, o.m. die van spoor- en tramwegen, tegen het eind van het verslagjaar werden echter niet alleen verschillende tijdelijk buiten gebruik zijnde ketels weer in gebruik genomen, doch ook verschillende ketels opgesteld. Voornamelijk de petroleumindustrie en de tinmijnen hebben vele nieuwe ketels in bedrijf genomen.

In de constructie-techniek van stoomtoestellen was wederom vooruitgang te bespeuren. Zoo werden o.a. steeds meer ketels met gelaschte verbindingen in plaats van klinkverbindingen in den handel gebracht. Om deze redenen werd een speciale bestudeering van de hoedanigheden van deze laschverbindingen noodig.

In veel sterkere mate dan bij de gebruikelijke klinkverbindingen, is nl. bij laschverbindingen de toegepaste methode van lasschen, de soort van de daartoe gebruikte machines en de bekwaamheid en nauwgezetheid van de betreffende werklieden een voornamelijk factor bij de deugdelijkheid van de verbinding.

In samenwerking met het Laboratorium van Materiaal-onderzoek beschikt de Dienst thans over een doeltreffende methode, om de deugdelijkheid van laschnaden vast te stellen.

Een nadeelige invloed van de slechte tijdsomstandigheden viel te bespeuren in de wijze van het gebruik van stoomtoestellen en van het onderhoud daarvan. Werden in de economisch gunstige jaren de stoomtoestellen op normale wijze belast, vaak gereinigd en goed onderhouden, in het verslagjaar werd herhaaldelijk geconstateerd, dat al te vaak het uiterste, soms zelfs meer dan het uiterste van de toestellen geveerd werd, terwijl alle onderhoudswerkzaamheden tot een minimum werden beperkt.

Ongevallen, welke aan gebreken van stoomtoestellen moesten worden geweten, zijn in het verslagjaar niet voorgekomen. Daarentegen zijn verschillende ongevallen voorgekomen door minder deskundige behandeling van en ondoordachte manipulaties aan stoomtoestellen, soms tegen de vigeerende voorschriften in.

De commissie, welke in Nederland met het samenstellen van nieuwe grondslagen voor de berekening van stoomketels en van andere stoomtoestellen belast is, heeft haar werkzaamheden in 1935 voortgezet, doch nog niet beëindigd.

Met ketelfabrikanten werd verschillende malen overleg gepleegd nopens de constructie van stoomketels, waarbij verschillende wijzigingen en verbeteringen werden geadviseerd of bindend werden voorgeschreven.

Voor een nauwkeurig overzicht van de werkzaamheden van den Dienst inzake het toezicht op stoomketels en andere stoomtoestellen, moge worden verwezen naar de jaarverslagen van het Veiligheidstoezicht.

Toezicht op fabrieksinstallaties. Wegens de sterke inkrumping der personeelsformatie kon het toezicht op de fabrieksinstallaties in 1935 minder intensief

worden uitgeoefend dan in vorige jaren. Door de goede medewerking van beheerders van fabrieken en van leveranciers van gereedschaps-machines is het echter mogelijk geweest de beveiligingen in fabrieken en werkplaatsen vrij wel in stand te houden. Deze medewerking, welke van de grootere bedrijven werd ondervonden, liet echter in eenige gevallen bij de kleinere bedrijven nog iets te wenschen over. Soms kon zelfs van tegenwerking worden gesproken. In de gevallen, waar dit plaats vond, werd hiertegen dan ook streng opgetreden.

Vermeld worde, dat in een betrekkelijk groot aantal bedrijven, waarin over het algemeen de voorgeschreven beveiligingen goed in stand werden gehouden, niettemin een stijging van het aantal ongevallen heeft plaats gehad.

Ook bij cultuurbanen hebben nog steeds veel ongevallen plaats, waarbij vele zijn terug te voeren op geringe medewerking van de Inheemsche bevolking.

Wat de fabrieksbeveiliging betreft, werd bovendien nog een nadeel ondervonden in de omstandigheid, dat vele fabrieken tijdelijk buiten bedrijf werden gesteld en slechts zoo nu en dan in bedrijf werden genomen, wanneer de omstandigheden, zooals b.v. het te veld staande gewas en de verkoopprijs van het product, gunstig waren. In de perioden, dat de fabriek buiten bedrijf is, worden maar al te vaak de beveiligingen verwijderd en niet meer aangebracht voor den betrekkelijk korten tijd, dat weder gewerkt wordt.

In den loop van het verslagjaar werden speciale bepalingen voor katoenverwerkings-installaties, waarin zich door het bedrijf licht brandbaar en ontplofingsgevaarlijk stof verspreidt, samengesteld. Deze speciale bepalingen zijn nog niet vastgesteld; zij worden thans eerst aan de praktijk getoetst.

Ook in 1935 werd veiligheidspropaganda gevoerd door verspreiding van veiligheidsplaten.

Voor nadere gegevens omtrent de verrichtingen van den Dienst in verband met het toezicht op fabrieks-installaties moge naar het jaarverslag van het Veiligheidstoezicht worden verwezen.

Electrotechnisch toezicht. Het gebruik van electriciteit voor verlichtings- en kracht-doeleinden nam ook in 1935 toe.

Het aantal fabrieken en werkplaatsen, waarvoor een verlenging van den termijn voor de tenuitvoerlegging van de noodige verbeteringen gesteld werd, is dan ook in het verslagjaar belangrijk teruggelopen.

Hoewel de daling in prijs van elektrische materialen zeer veel voordeel heeft medegebracht, is hieraan toch een nadeel verbonden, en wel de geringere deugdelijkheid der materialen.

Bij de constructie van elektrische machines en toestellen valt de neiging te bespeuren om de deugdelijke isolatie-materialen, nl. porselein en mica, te vervangen door z.g. „persstoffen”, welke over het algemeen zijn samengesteld uit minder goede isolatie-stoffen met „bakelite”- en andere kunstmatige harsen als bindmiddel. Ook beschermkappen, welke tot nog toe bestonden uit ijzer of porselein worden hoe langer hoe meer door zulke van „persstoffen” vervangen.

Wat het inspectiewerk betreft kwamen bij het electrotechnisch toezicht dezelfde vóór- en nadeelen tot uiting als bij de fabrieks-inspecties. Aan de norm om de fabrieken ten minste eenmaal in de drie jaren te bezoeken kon nog de hand worden gehouden; veel meer kon echter met de kleine formatie niet worden bereikt.

Verskillende malen werden ten behoeve van andere Overheidsdiensten keuringen verricht. Zoo werden de elektrische inrichtingen van de Openbare Electriciteitsbedrijven in Sumatra, Bangka, Billiton en Zuid-Celebes grondig geïnspecteerd, terwijl ook verschillende ongevallen, welke plaats vonden in installaties niet onder toezicht van den dienst vallende, op verzoek van de Politie of Justitie door ambtenaren van den dienst werden onderzocht. Een aantal nieuwe of belangrijk verbeterde en uitgebreide elektrische installaties werden op verzoek van de beheerders als garantie voor het geleverd materiaal en montage-werk nauwkeurig onderzocht.

Met andere toezichthoudende Gouvernementsdiensten werd ook in 1935 geregeld voeling gehouden en van gedachten gewisseld. Ontwerpen van nieuwe

Hollandsche Normaalbladen werden hier zoover noodig nagegaan, terwijl ook verschillende nieuw in den handel gebrachte toestellen werden onderzocht. Van de mogelijkheid, welke geopend is om ontwerp-teekeningen van nieuw op te richten elektrische installaties kosteloos te laten keuren, werd mede in ruime mate gebruik gemaakt.

De collectie veiligheidsplaten is in dit jaar uitgebreid met de plaat n°. 23, welke een waarschuwing bevat tegen het brandgevaar, veroorzaakt door het nog veel voorkomend euvel van gebruik van overbrugde en gerepareerde zekeringen.

In de jaarverslagen van het Veiligheidstoezicht zijn de werkzaamheden van de electro-technische afdeling van dezen dienst in tabellen-vorm en nader toegelicht vermeld, terwijl hierin ook nog de beschrijving van eenige typeerende ongevallen is opgenomen.

Uitvoering van de Fabrieken-ordonnantie.

In 1935 werden geen vergunningen op den voet van de Fabrieken-ordonnantie tot uitbreiding van bestaande of oprichting van nieuwe suikerondernemingen verleend.

HOOFDSTUK VI. DE STAATSINRICHTING.

A. DE REGEERING.

De Gouverneur-Generaal maakte van 3 tot 23 April 1935 een reis naar Midden- en Oost-Java, Madoera en Bali en Lombok, na voor den duur Zijner afwezigheid van den zetel des Bestuurs, ingevolge art. 14 der Indische Staatsregeling, het dagelijksch beleid der zaken te hebben opgedragen aan den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, Dr. J. W. Meyer Ranneft (I. S. 1935 nos 110 en 146).

Bij K. B. 18 Jan. 1935 n°. 65 is, met ingang van 24 Maart 1935, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend aan het lid van den Raad van Nederlandsch-Indië prof. mr. A. H. M. J van Kan, terwijl bij K. B. 20 Febr. 1935 n°. 130 in zijn plaats als zoodanig werd benoemd mr. H. J. Spit, voorzitter van den Volksraad.

Bij K. B. 19 Oct. 1935 n°. 48 is, met ingang van 22 Januari 1936, op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan het lid van den Raad van Nederlandsch-Indië W. Ch. Hardeman, terwijl bij K. B. 30 Dec. 1935 n°. 57 in zijn plaats als zoodanig werd benoemd A. Ph. van Aken, gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden (die, vóór de aanvaarding van zijn nieuw ambt, op 1 April 1936 is overleden).

Bij de wet van 29 Dec. 1934 (N. S. 1934 n°. 720, I. S. 1935 n°. 52) zijn — met ingang van 1 April 1935 (zie N. S. 1935 n°. 65, I. S. 1935 n°. 124) — de artt. 7 en 11 der Indische Staatsregeling gewijzigd, ten einde de mogelijkheid te openen, tijdelijk het aantal leden van den Raad van Nederlandsch-Indië niet op zes te handhaven.

B. DE VOLKSRAAD.

Gedurende 1935 hield de Volksraad drie zittingen, namelijk de tweede gewone zitting 1934—1935 (10 Jan. 1935—20 Febr. 1935), daarop aansluitend de eerste buitengewone zitting 1934—1935 (21 Febr. 1935) en vervolgens de eerste gewone zitting 1935—1936 (15 Juni 1935—13 Sept. 1935).

De in de derde plaats genoemde zitting was de eerste van den in 1935 bijeengekomen, voor het vierjarig tijdvak 1935—1939 gekozen en benoemden nieuwen Volksraad. Deze nieuwe Volksraad telde bij den aanvang der zitting met inbegrip van den Voorzitter 40 landsdienaren en gewezen landsdienaren, onder wie 17 Nederlanders (met den Voorzitter 5 benoemd en 12 gekozen), 22 Inheemschen (8 benoemd en 14 gekozen) en 1 Uitheemsch lid (benoemd). De 21 particulieren bestonden uit 9 Nederlandsche (6 benoemd en 3 gekozen), 8 Inheemsche (2 benoemd en 6 gekozen) en 4 Uitheemsche leden (1 benoemd en 3 gekozen). Tot de landsdienaren en gewezen landsdienaren behoorden 19 bestuursambtenaren en oud-bestuursambtenaren (3 Nederlanders, 16 Inheemschen).

In dezen Volksraad kreeg voor het eerst in de geschiedenis van het College een vrouw zitting.

De indeeling naar politieke partijen en belangengroepen is als volgt: Indo-Europeesch Verbond (I.E.V.) 8 leden; Perhimpoean Pegawai Bestuur Boemi-poetra (P.P.B.B.) 5 leden; Economische groep 4 leden; Politiek Economische Bond (P.E.B.) 4 leden; Vaderlandsche Club (V.C.) 4 leden; Partij Indonesia Raja (Parindra) 3 leden; Christelijk Staatkundige Partij (C.S.P.) 2 leden; Chung Hwa Hui 2 leden; Indische Katholieke Partij (I.K.P.) 2 leden; I.E.V.-Vrouwen-Organisatie (I.E.V.-V.O.), Partij Tionghoa Indonesia (P.T.I.), Pasoendan, Perkoempoelan Politiek Katholiek di Djawa (P.P.K.D.), Persatoean Minahasa, Perserikatan Kaoem Christen, Vereeniging Ambtenaren Binnenlandsch Bestuur en Vereeniging Ambtenaren Inlandsch Bestuur (V.A.I.B.) elk 1 lid; ten slotte 19 leden — met inbegrip van den Voorzitter — behorende tot geen partij of belangengroep.

Afgezien van deze indeeling hebben zich in den Volksraad bepaalde stem-groepeerings gevormd, zooals die der Nationale Fractie (bestaande uit de leden van Parindra, Pasoendan en eenige niet tot een partij of groep behorende leden) en die der Indonesische Studieclub (bestaande uit de leden van P.P.B.B., P.T.I., P.P.K.D., Persatoean Minahasa, V.A.I.B. en een aantal niet tot eenige partij of groep behorende leden).

Het door dezen Volksraad uit zijn midden benoemd College van Gedelegeerden is het eerste, dat overeenkomstig de wijziging van art. 72, lid 2, der Indische Staatsregeling bij de wet van 24 Mei 1935 (N. S. n°. 309, I. S. n°. 242) bestaat uit vijftien, in plaats van uit twintig leden, benevens den Voorzitter.

In de tweede gewone zitting van het zittingsjaar 1934—1935 deed de Volksraad achttien ontwerpen van aanvullende begrooting af, o.m. betreffende toepasselijk-verklaring van de Indische bedrijvenwet op 's Lands Caoutchoucbedrijf (Ond. 116), overbrenging van den dienst van den Mijnbouw van het departement van Economische Zaken naar het departement van Verkeer en Waterstaat (Ond. 120), conversie van leeningen (Ond. 121), uitvoering der Pensioenfinancieringswet (Ond. 135), Javanenkolonisatie in Zuid-Sumatra (Ond. 141), enz.

Het College adviseerde voorts na eenige gedachtenwisseling tot vaststelling van enkele ontwerpen van algemeenen maatregel van bestuur, waaronder één tot herziening van de bepalingen nopens de Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië (Ond. 141), en van enkele ontwerpen van wet.

In deze zitting werden enkele belangrijke ontwerp-ordonnanties behandeld, waarvan de Volksraad zich de behandeling had voorbehouden. In de eerste plaats een ontwerp-ordonnantie betreffende het bijzonder Overheidstoezicht op het gebruik van vervoer-, post-, telegraaf- en telefoondiensten ter verzekering van de openbare rust en orde in dringende omstandigheden (Ond. 111, „Dienstentoezicht-ordonnantie 1935"); in de tweede plaats een ontwerp-ordonnantie tot wijziging en aanvulling van de bepalingen betreffende het recht van vereeniging en vergadering (Ond. 112); deze ontwerpen werden na uitvoerige gedachtenwisseling en na amendeering door den Raad aangenomen. In de derde plaats een ontwerp-

ordonnantie, houdende nieuwe regeling omtrent chèques (Ond. 118), waarmede in verband staat een ontwerp van wet tot toepasselijkverklaring van de Geneefsche verdragen van 1931 inzake het chèque-recht op Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao (Ond. 119). Met dit ontwerp kon het College zich vereenigen.

De Directeur van Economische Zaken gaf in den loop der zitting een uiteenzetting betreffende de positie van de rubber (H 1518—1629) en eene betreffende de suiker (H 1602—1615), naar aanleiding waarvan door verscheidene leden schriftelijke vragen werden ingediend, welke tot een nadere gedachtenwisseling voerden.

De eerste buitengewone zitting van het zittingsjaar 1934—1935 was in hoofdzaak noodig voor de afhandeling van een aanvullende begrooting betreffende een reorganisatie van het departement van Economische Zaken (Ond. 137) en van een ontwerp-ordonnantie tot voortzetting van de beperking van den invoer van cement („Cement-invoerordonnantie 1935”, Ond. 147).

In de eerste gewone zitting van het zittingsjaar 1935—1936 stonden de beschouwingen, welke bij de behandeling van de begrooting 1936 (Ond. 1) werden gewijd aan den binnenlandschen politieken toestand, de politieke verhouding tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië en de staatkundige positie van laatstgenoemd deel van het Rijk, in omvang en beteekenis verre achter bij de gedachtenwisseling over de financieele en economische situatie, evenals trouwens in de afgesloten vierjarige zittingsperiode van den Volksraad (1931—1935) het geval was geweest.

De kern der financieele beschouwingen — en voor een deel ook van het debat over de economie, voorzover daarbij nl. de volkswelvaart werd betrokken — werd gevormd door den schuldenlast, den belastingdruk en den invloed van beide op de uitoefening der Overheidstaak en de volkswelvaart. Het verband tusschen deze onderwerpen, zooals dat door den Volksraad werd gelegd, moge blijken uit de formulering van de volgende, door het College met groote meerderheid aangenomen moties:

1°. de motie-Verboom (Ond. 1 — Alg. Ged.: st. 10), waarin geconstateerd werd, dat de dienst der leeningen onevenredig zwaar op het landsbudget blijft drukken en der Regeering werd uitgenoodigd het Opperbestuur te verzoeken verdere maatregelen tot vermindering van dien last te beramen;

2°. de motie-Ratu Langie (id.: st. 18), waarin de meening tot uiting kwam, dat de bestaande schuldenlast een zwaren druk op de Indische gemeenschap uitoefent en de Overheid belemmert te voldoen aan de natuurlijke behoefte van de samenleving en verbetering van de Overheidsvoorziening in openbare verzorging; deze motie hield het verzoek in een belangrijk deel van den schuldenlast ten laste van de Nederlandsche Saatsbegrooting te brengen;

3°. de motie-Verboom (id.: st. 11), waarin het oordeel werd uitgesproken, dat handhaving in den huidige omvang van de thans op de verschillende bevolkingsgroepen en op het geheele bedrijfsleven drukkende, uiterst zware lasten noodwendig meer en meer moet leiden eenerzijds tot een steeds toenemende overbelasting en verarming der bevolking, anderzijds tot een noodlottige belemmering van het bedrijfsleven; de motie drong voorts aan op verlaging van die lasten, welke te zwaar op de bevolkingsgroepen en het bedrijfsleven drukken.

De debatten over den economischen toestand en de economische politiek betroffen — om slechts enkele onderwerpen te noemen — den voedseltoestand, de industrialisatie, den binnenlandschen handel en de handelsvoorlichting, de contingentieeringsmaatregelen, den afzet der Indische exportproducten, de samenwerking op economisch gebied tusschen Indië en het moederland en de handelsbetrekkingen met andere landen, waaronder Japan. Naar aanleiding van de ontevredenheid over de invoer-contingentieeringen, waaraan verscheidene leden uiting gaven, zette de Directeur van Economische Zaken o.m. uiteen, dat met deze reguleering van den invoer — op basis van de Crisisinvoer-ordonnantie 1933 — drie verschillende doeleinden worden beoogd: ten eerste bescherming van enkele Indische industrieën tegen de concurrentie van industrieën in het

buitenland; ten tweede verzekering aan andere landen van een bepaald gedeelte van den import van bepaalde goederen, zoowel ten behoeve van Nederland — in het kader der economische samenwerking tusschen de beide Rijksdeelen — als van vreemde landen, teneinde den Indischen export naar die landen te stimuleeren of te handhaven; ten derde bescherming van het in Indië gevestigde import- en distributie-apparaat („licentieering”). Deze Regeering-gemachtigde bestreed voorts de in den Volksraad uitgesproken grieven over het tekort aan samenwerking tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië op economisch gebied, welke bezwaren voor een deel de belemmeringen golden, door Nederland aan den invoer van de Indische exportproducten in den weg gelegd. Hij vestigde, wat de suiker aangaat, de aandacht op de moeilijkheden, welke Nederland ten opzichte van zijn eigen bietencultuur ondervindt, wat de thee betreft op het aanzienlijk verlies voor de Nederlandsche schatkist door eventueele prijsgeving van het geheven invoerrecht tegenover een slechts problematiek voordeel voor Indië en, met betrekking tot de koffie, op Brazilië als voornaamste factor in den koffiëhandel, een factor die door Nederland, als belangrijk centrum van dien handel in Europa, onmogelijk kan worden verwaarloosd. Anderzijds werd van Regeeringszijde betoogd hoe de wijze van samenwerken bij het voorbereiden en sluiten van handelsverdragen met vreemde Mogendheden — waarbij menigmaal voordeelen voor den Indischen export worden verkregen — zeer goed is.

Groote belangstelling genoot ook de defensie. De debatten over dit onderwerp leidden tot aanneming zonder hoofdelijke stemming van een motie-Kruyne (Ond. 1 — Afd. IX: st. 10), houdende uitnoodiging aan de Regeering in overleg te treden met het Opperbestuur om zoo spoedig doenlijk te komen tot de zoo noodzakelijke versterking der weermacht, zonder dat daarvoor nieuwe lasten worden gelegd op de bevolking van Nederlandsch-Indië.

Van verschillende zijden werden in den Volksraad bezwaren geopperd tegen de door de Regeering voor 1936 beoogde verdere bezuiniging op het Binnenlandsch Bestuur. Terzake werden twee amendementen op de begroting aangenomen, nl. een amendement-Soetardjo (Ond. 1 — Afd. IV: st. 12), betrekking hebbende op het Inlandsch bestuur, en een amendement-Verboom (id.: st. 13) betreffende het Europeesch bestuur.

Van de overige onderwerpen, waaraan in het begrootingsdebat min of meer uitvoerige besprekingen werden gewijd, worden vermeld de ambtenarenpositie, de werkloosheid, enkele fiscale onderwerpen — zooals de heffing van een belasting of uitvoerrecht van aardolie, van een uitvoerrecht van kina en rubber —, de bestuurs hervorming, de kolonisatie, de bezuiniging op het onderwijs, de irrigatie, enz.

In totaal werden op de hoofdbegroting 13 amendementen ingediend, waarvan er 6 aangenomen, 5 verworpen en 2 ingetrokken werden. Van de zes aangenomen amendementen — welke geen van alle door de Regeering werden overgenomen — verdienen, afgezien van de twee hierboven reeds genoemde, nog vermelding twee amendementen-Thamrin, strekkende onderscheidenlijk tot heffing van een uitvoerrecht op kinabast en kinaproducten (Ond. 1 — Afd. III: st. 14) en tot vermindering van de bijdrage aan het Koloniaal Instituut te Amsterdam (Ond. 1 — Afd. V: st. 7). De gedrukte stukken geven een overzicht van de vaststelling der afdelingen der hoofdbegroting en van de amendementen, alsmede een overzicht van de door het College aangenomen moties (Ond. 1 — Alg. Ged.: st. 20 en st. 21).

Bij aanvullende begroting voor het jaar 1935 (Ond. 3) onderwierp de Regeering een uitvoerig toegelicht plan tot bestrijding van de werkloosheid aan het oordeel van het College. Met dit plan kon de Volksraad zich vereenigen.

Bij een andere aanvullende begroting voor 1935 (Ond. 51) werd een voorstel tot terugkoop van particuliere landerijen door bemiddeling van een op te richten naamlooze vennootschap aan den Volksraad ter goedkeuring aangeboden. Ook dit voorstel werd door het College aangenomen.

Verder werd nog een ontwerp van aanvullende begroting (Ond. 67) betreffende de heffing van een (fiscaal) uitvoerrecht op rubber door den Raad aanvaard.

Van de ontwerpen van wet, van algemeenen maatregel van bestuur en van

ordonnantie, welke door den Volksraad in deze zitting werden behandeld en waarover gunstig advies werd uitgebracht, of welke door het College werden aangenomen, mogen de onderstaande als de voornaamste gelden:

ontwerpen van wet:

a. tot verleening van enkele retorsiebevoegdheden ten behoeve van Nederlandsch-Indië (Ond. 28);

b. tot herziening van het zeehaven- en scheepvaartregime in Nederlandsch-Indië (Ond. 44; van belang voor de kustvaart in den Archipel onder Nederlandsche vlag);

c. tot goedkeuring van een handelsverdrag tusschen Nederland en Frankrijk (Ond. 47);

d. tot goedkeuring van een handelsverdrag tusschen Nederland en Turkije (Ond. 54);

ontwerp van een algemeenen maatregel van bestuur:

e. tot vaststelling van een nieuw reglement voor het weduwen- en weezenfonds (Ond. 13);

ontwerpen van ordonnantie:

f. Handelscontrôle-ordonnantie (Ond. 5; strekkende tot voorkoming van ernstige verstoring der voorziening in gewichtige levensbehoeften tengevolge van onoïrbare beïnvloeding van het prijspeil van bepaalde goederen);

g. Straffen- en beroep-ordonnantie (Ond. 20; zitt. 1934—1935, Ond. 36; deel uitmakende van de regeling van den rechtstoestand van ambtenaren; tweede behandeling van het reeds in de vorige zitting geamendeerd aangenomen ontwerp, met de amendeering waarvan de Regeering zich niet kon vereenigen);

h. Bijverdienstenordonnantie (Ond. 21; maakt deel uit van de regeling van den rechtstoestand van ambtenaren);

i. Crisisordonnantie-vreemdelingenarbeid (Ond. 39; strekkende tot beperking van het verrichten van arbeid door buitenlandsche arbeidskrachten);

j. Ordonnantie tot invoering van een uitvoerrecht op rubber (Ond. 66).

Na uitvoerige discussie besloot de Volksraad te adviseeren tot niet-vaststelling van twee ontwerpen van wet houdende een nieuwe regeling van de korting — tevens verhoogde korting — op de Indische pensioenen (Ond. 42). Door aanneming van een motie-Kerstens verklaarde het College te berusten in de handhaving der bestaande tijdelijke korting van 17 % tot 1 Januari 1938 en de maatregelen, in een der wetsontwerpen neergelegd, tot betere reguleering van de pensioenbepalingen, te aanvaarden.

Evenals in de voorafgegane jaren deed het *College van Gedelegeerden* in 1935 een groot aantal ontwerpen van ordonnantie af, waarvan als belangrijkste genoemd mogen worden:

(Zittingsjaar 1934—1935):

a. ontwerp-Boschbeschermingsordonnantie (Ond. 2);

b. ontwerp-ordonnantie tot herziening van de regeling van berechting van douanegeschillen (Ond. 15; tweede behandeling van het in 1934 door het College geamendeerd ontwerp, met de amendeering waarvan de Regeering zich niet kon vereenigen);

c. idem betreffende de overdracht van bevoegdheden, verband houdende met de uitgifte in erfpacht van domeingronden (Ond. 40; tweede behandeling van het in 1934 door het College geamendeerd ontwerp, met de amendeering waarvan de Regeering zich niet kon vereenigen);

d. idem houdende maatregelen tot handhaving van de discipline en den goeden geest onder de locale ambtenaren (Ond. 45);

e. idem tot wijziging van het tarief van invoerrechten en tot wijziging en aanvulling van de Tabaksaccijnsordonnantie (Ond. 81; tweede behandeling van het door het College in 1934 verworpen ontwerp);

f. ontwerp-Aanschaffingsordonnantie lokale gemeenschappen (Ond. 105; verplichting aan lokale gemeenschappen om bepaalde goederen door bemiddeling van den Indischen Centralen Aanschaffingsdienst aan te schaffen);

g. ontwerp-ordonnantie ter verzekering van een betere aansluiting van de bestaande dorpsrechtspraak op de Gouvernementsrechtspraak (Ond. 106);

h. idem houdende een crisisvoorziening voor het loopende verpondingstijdvak (Ond. 127);

i. ontwerp-Suikerinvoerordonnantie 1935 (Ond. 164);

j. ontwerp-Kapokbelangenordonnantie (Ond. 166);

k. ontwerp-ordonnantie tot wijziging en aanvulling van het Wetboek van Strafrecht (Ond. 174; zitt. 1933—1934, Ond. 152; strafbepalingen tegen schending van het geheim van ambtelijke bescheiden; nadat het ontwerp geamendeerd was aangenomen, werd in het zittingsjaar 1935—1936 door de Regeering tweede behandeling verzocht — zitt. 1935—1936, Ond. 24);

(Zittingsjaar 1935—1936):

l. ontwerp-ordonnantie houdende wijziging en aanvulling van de bepalingen van het B. W. omtrent de erfopvolging (Ond. 2);

m. ontwerp-ordonnantie tot tijdelijke beperking van den invoer van ongebleekte katoenen stoffen (Ond. 73);

n. ontwerp-invoerlicentieeringsordonnantie (Ond. 82);

o. ontwerp tot wijziging der Crisisinvoerordonnantie (Ond. 83);

p. ontwerp-ordonnantie tot beperking van den invoer van kunstmeststoffen (Ond. 89).

De Boschbeschermingsordonnantie (sub a), welke door het College werd geamendeerd en vervolgens aangenomen, werd in 1935 nog niet vastgesteld. De ontwerp-ordonnanties inzake het tarief van invoerrechten en den tabaksaccijns (sub e) werden andermaal verworpen; eveneens verwierp het College de ontwerp-Aanschaffingsordonnantie lokale gemeenschappen (sub f). De overige hierboven genoemde ordonnantie werden alle, zij het ook een deel daarvan na wijziging door de Regeering en het College, in overeenstemming met het College vastgesteld.

Bij de beraadslagingen over de ontwerp-ordonnanties tot beperking van den invoer van ongebleekte katoenen stoffen en van kunstmeststoffen (sub m en p) werden groote bezwaren geopperd tegen begunstiging van de moederlandsche industrie zonder wederkeerigen steun tot verruiming van den afzet van Indische producten in Nederland.

Een door de Regeering aangeboden schriftelijke uiteenzetting van de voor 1936 voorgenomen maatregelen ten aanzien van de bezoldigingen der Landsdienaren (Ond. 86) gaf aanleiding tot indiening en bespreking van dertien moties in het College van Gedelegeerden. Het College vereenigde zich met een motie-Soetardjo c.s. (st. 13) waarin er op werd aangedrongen, in afwachting van een herziening van het bezoldigingsstelsel naar Indische normen, de voorgenomen maatregelen te doen vervangen door een algemeene salariskorting.

In 1935 heeft het Opperbestuur tweemaal gebruik gemaakt van de in art. 89, lid 3, der Indische Staatsregeling neergelegde bevoegdheden tot regeling bij algemeen maatregel van bestuur, ingeval na tweede behandeling door den Volksraad tusschen het College en de Indische Regeering ten aanzien van een ontwerp-ordonnantie andermaal geen overeenstemming is verkregen. Dit is geschied met de hierboven vermelde ontwerp-ordonnantie tot wijziging en aanvulling van de Tabaksaccijns-ordonnantie (zitt. 1934—1935, Ond. 81) en de ontwerp-ordonnantie tot nadere wijziging van de Volksraadpositieregeling (zitt. 1934—1935, Ond. 149, zitt. 1935—1936, Ond. 45).

Een door het lid Ratu Langie e.s. in 1934 ingediend initiatief-voorstel tot tijdelijke verlaging van de belasting op het slachten van tamme varkens (zitt. 1934—1935, Ond. 64), dat in overleg met de ondertekenaars was aangehouden, werd in 1935 ingetrokken.

Het recht van petitie — art. 68 der Indische Staatsregeling — werd gedurende 1935 éénmaal toegepast (zitt. 1934—1935, Ond. 170). De petitie hield een verzoek aan het Opperbestuur en de Staten-Generaal in te willen bevorderen, dat art. 69 van de wet op de Staatsinrichting van Nederlandsch-Indië zoodanig worde gewijzigd, dat daardoor boven allen twijfel komt vast te staan, dat aan de uitnoodiging nopens zaken Nederlandsch-Indië betreffende, inlichtingen aan den Raad te geven, vanwege de Regeering mondeling moet worden voldaan, indien de Volksraad daartoe zijn wensch te kennen geeft, tenzij de Landvoogd van oordeel is dat zulks niet kan geschieden zonder schade voor de hem toevertrouwde belangen. Aanleiding tot het petitie-voorstel was de schriftelijke beantwoording door de Regeering, in het jaar 1934, van de interpellatie-Fruin inzake de toepassing van de z.g. korte conflictenregeling (zitt. 1934—1935, Ond. 80; zie wat dienaangaande in het Indisch Verslag 1935 is medegedeeld).

Een petitie-voorstel van de leden Prawoto en Soetardjo, inhoudend, dat de Volksraad zich zou wenden tot het Opperbestuur en de Staten-Generaal met verzoek te willen bevorderen, dat na 1 April 1936 Regeeringsingrijpen in de productie en den verkoop van Java-suiker achterwege blijft, althans de verkoop van die suiker dan niet verder aan banden wordt gelegd (zitt. 1934—1935, Ond. 158), werd door het College van Gedelegeerden verworpen.

Omtrent de in 1935 gehouden zittingen van den Volksraad volgen hieronder eenige cijfers, waarbij voor wat betreft het aantal vergaderingen in de gewone zittingen, ter vergelijking, tusschen haakjes de cijfers van overeenkomstige gewone zittingen in de drie voorafgegane jaren zijn vermeld.

	2de gewone zitting 1934—1935.	1ste buiten- gewone zitting 1934—1935.	1ste gewone zitting 1935—1936.
Aantal afdeelvingsvergaderingen	12 (9,9,6)	—	21 (17,16,19)
Aantal openbare vergaderingen	17 (27,28,25)	1	52 (58,59,56)
Aantal avondvergaderingen	— (4,5,2)	—	6 (12,16,8)
Duur der openbare vergaderingen in uren	47 uur	4,34 uur	211 uur
Aantal bladz. der Handelingen	299	25	1386

Gedurende 1935 werden 217 verzoekschriften bij den Volksraad ingediend en richtten leden van het College 178 schriftelijke vragen tot de Regeering, waarvan er 100 op de vragendagen mondeling door de Regeering werden beantwoord.

C. DE DEPARTEMENTALE ORGANISATIE.

Met ingang van 1 Juli 1935 is de werkring van het Departement van Economische Zaken uitgebreid met de bevordering van de economische organisatie van het binnenlandsch bedrijfsleven, inzonderheid van dat der inheemsche bevolking en is de Dienst van Volkseredietwezen en Coöperatie van het Departement van Binnenlandsch Bestuur naar eerstgenoemd Departement overgebracht (I.S. n°. 514).

De heer B. J. de Leeuw, Directeur van Financiën, werd wegens vertrek overeenkomstig zijn verzoek met ingang van 29 Maart 1935 eervol van het voorzitterschap van den Raad van Departementshoofden ontheven, terwijl met ingang van denzelfden datum de heer mr. K. L. J. Enthoven, Directeur van Justitie, tot voorzitter van dien Raad werd benoemd.

Tot opvolger van den heer B. J. de Leeuw als Directeur van Financiën, aan wien met ingang van laatstgenoemden datum op zijn verzoek eervol ontslag uit 's Lands dienst werd verleend, werd benoemd de heer G. F. de Bruijn Kops, tot dusver waarnemend Thesaurier-Generaal bij het Departement van Financiën.

De Luitenant-Generaal, Commandant van het Leger en Hoofd van het Departement van Oorlog, J. C. Koster, die met ingang van 30 Juli 1935 op zijn verzoek eervol uit den militairen dienst was ontslagen, werd als zoodanig opgevolgd door den Generaal-Majoor M. Boerstra, laatstelijk Hoofd van den Generalen Staf, tevens Inspecteur der Militaire Luchtvaart.

D. HET BESTUUR.

Het Europeesch Bestuur. De organisatie van het Europeesch Bestuur onderging in 1935 de volgende wijzigingen.

In verband met de opheffing met ingang van 1 Januari 1936 van enkele regentschappen is op de regentschapshoofdplaatsen Banjoemas en Karanganyar de assistent-residentspost opgeheven (I. S. 1935 n°. 632).

In het regentschap Batang, hetwelk eveneens op dien datum werd opgeheven, was reeds eenigen tijd tevoren de assistent-residentspost ingetrokken.

Bij de opheffing van het regentschap Poerwokerto en samenvoeging daarvan met het regentschap Banjoemas is bepaald, dat Poerwokerto de hoofdplaats zal zijn van het vergroot regentschap en eveneens van de residentie van dien naam.

Te Demak is het wenschelijk gebleken de assistent-residentspost, welke in 1933 was opgeheven, weder te herstellen (I. S. 1935 n°. 470).

Voor wat de Buitengewesten betreft, dient te worden vermeld, dat een nieuwe administratieve indeeling van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo tot stand kwam (I. S. 1935 n°. 248, juncto n°. 462).

De administratieve indeeling der residentie Sumatra's Westkust werd opnieuw vastgesteld (I. S. 1935 n°. 450).

In 1935 werden 76 afgestudeerde Indologen naar Indië uitgezonden.

Evenals in vorige jaren werd ook in 1935 een aantal ambtenaren van de oude 3-jarige opleiding in de gelegenheid gesteld een der doctorale examens Indologie af te leggen.

Nadat gedurende drie jaren geen aanwijzing als candidaat-Indisch ambtenaar meer had plaats gehad, werd in 1935 wederom een 20-tal jongelieden aangewezen, onder genot van een jaarlijksche toelage van f 300 (voor collegegelden).

Inlandsch Bestuur. In 1935 zijn — zulks met ingang van 1 Januari 1936 — in Midden-Java opgeheven de regentschappen Batang, Poerwokerto en Karanganyar. Het gebied daarvan werd gevoegd respectievelijk bij de regentschappen Pekalongan, Banjoemas en Keboemen. Voor de publiekrechtelijke gevolgen van deze samenvoegingen zie men I. S. 1935 nos. 629, 630 en 631, terwijl de met die samenvoegingen verband houdende nadere wijziging van de administratieve indeeling van Midden-Java werd opgenomen in I. S. 1935 n°. 632.

De administratieve indeelingen van de provincies West-Java en Oost-Java werden nader gewijzigd (I. S. 1935 nos. 123 en 487).

Bij den Inlandschen bestuursdienst in de Gouvernementslanden op Java en Madoera werd de rang van onderdistrictshoofd (assistent-wedana) der IIde klasse ingesteld (Regionale bezoldigingsregeling Java en Madoera 1936, I. S. 1935 n°. 608).

Het Bestuur over Vreemde Oosterlingen. De ambten van luitenant der Vóór-Indiërs, anderen dan Bengaleezen, Siks en Bombayers, en van luitenant der Bengaleezen en Bombayers te Medan zijn ingetrokken, terwijl is ingesteld het ambt van luitenant der Vreemde Oosterlingen, geen Chineezen zijnde, aldaar (I. S. 1935 n°. 50).

De naam van den Dienst der Chineesche Zaken en Oost-Aziatische Aangelegenheden is gewijzigd in Dienst der Oost-Aziatische Zaken (I. S. 1935 n°. 311).

Overige aangelegenheden. Vastgesteld is de grens tusschen het gouvernement Oostkust van Sumatra en de residentie Riouw en Onderhoorigheden, voor zooveel deze samenvalt met de zuidelijke grens van het landschap Pelalawan (I. S. 1935 n°. 457).

De grenzen van de afdelingshoofdplaats Manokwari (res. Molukken) zijn opgenomen in Bb. n°. 13507.

De petroleum-opslag-ordonnantie (I. S. 1927 n°. 199) is bij Ord. van 18 Febr. 1935 (I. S. n°. 79) aangevuld en verduidelijkt, terwijl de regelen met betrekking tot den opslag en het bezit van petroleum en soortgelijke lichtontvlambare vloeistoffen nader zijn gewijzigd (I. S. 1935 n°. 80).

De Interneeringskampen aan den Boven-Digoel. Zooals in het Indisch Verslag 1931 (blz. 55) reeds werd vermeld, is destijds naar aanleiding van het door het toenmalig lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer W. P. Hillen, ingediend verslag aan 210 geïnterneerden vergund om naar hun plaats van herkomst terug te keeren. Op grond van gelijksoortige overwegingen werd ook in 1931 en in de daaropvolgende jaren de interneering van een groot aantal personen opgeheven.

In 1931, 1932, 1933, 1934 en 1935 vertrokken van Boven-Digoel respectievelijk 362, 201, 111, 29 en 25 geïnterneerden c.q. met hun gezin. De overgebleven geïnterneerden kwamen (nog) niet voor opheffing van hun interneering in aanmerking. In genoemde jaren werden nog resp. 29, 8, 12, 9 en 29 personen in Boven-Digoel geïnterneerd.

Het totaal aantal geïnterneerden liep terug van 1178 eind 1930 tot 419 eind 1935; het aantal zielen van 2171 tot 646.

De geïnterneerden zijn verdeeld over de twee interneeringskampen Tanah-Merah en Tanah-Tinggi.

Oorspronkelijk bestond het interneeringskamp Tanah-Merah uit een vijftal kampongs; in verband met de sterke vermindering van het zielental woonden in 1935 alle geïnterneerden in één kampong (aantal geïnterneerden 348; zielental 562). Met uitzondering van enkele weinige geïnterneerden, die samenwonen, bezit ieder geïnterneerde een eigen huisje. Oorspronkelijk werden alle materialen van Gouvernementswege verstrekt, waarmede huisjes met gegalvaniseerd dakijzer werden ingedekt, en de omwandeling van hetzelfde materiaal werd vervaardigd. Later werden alleen platen dakijzer, c.q. atap en spijkers, verstrekt; de belanghebbende haalt zelf het benodigde hout uit het bosch en bewerkt het. Vooral de huisjes, welke in 1935 gebouwd zijn, zien er netjes uit. De buitenwanden zijn van niboeng-latten gemaakt en de binnenwanden van een soort pandan sisak; het geheel is met kalk gewit.

Het aantal huisjes te Tanah-Merah bedroeg eind 1935 281, bewoond door 16 echtparen zonder kinderen, 49 echtparen met kinderen en 213 ongehuwden; 3 huisjes waren onbewoond.

In het interneeringskamp Tanah-Tinggi, gelegen 35 K.M. bovenstrooms van Tanah-Merah, zijn samengebracht de z.g. „onverzoenlijken”, namelijk zij, die de bevelen en aanwijzingen van de Overheid niet wenschen op te volgen. Het aantal der geïnterneerde personen bedroeg eind 1935 71; het zielental 84.

Geïnterneerden van Tanah-Tinggi, die zich bereid verklaren de bevelen van de Overheid te volgen, worden, wanneer zij het verzoek daartoe doen, naar Tanah-Merah overgebracht.

In Tanah-Tinggi zijn de huisjes zonder eenig systeem en zonder eenigen zin voor bouwde neergezet binnen het vastgesteld rayon. Ook aan deze geïnterneerden wordt gratis dakijzer, c.q. atap en spijkers, verstrekt.

Het aantal huisjes bedroeg hier eind 1935 68, bewoond door 2 echtparen zonder kinderen, 3 echtparen met kinderen en 63 ongehuwden.

De geïnterneerden kunnen verdeeld worden in de volgende groepen.

1°. *Naturalisten* zijn zij, die geen geldelijken steun doch wel voeding in natura ontvangen.

Tot hen behooren alle geïnterneerden van Tanah-Tinggi (71) en een deel der geïnterneerden van Tanah-Merah, namelijk zij (124), die òf uit beginsel niet in dienst van de Overheid willen staan òf er de voorkeur aan geven op andere wijze in hun onderhoud te voorzien.

De naturalisten verschaffen zich boven den als noodzakelijk minimum bedoelden steun in natura nog bijkomsten uit den tuin- en erfbouw, de vischvangst en de pluimveeteelt.

In Tanah-Merah bestaat alle gelegenheid om visch en tuinbouwproducten te verkoopen op den pasar van het bestuursterrein. Daar de geïnterneerden van Tanah-Tinggi een dergelijke gelegenheid missen, worden hun van Overheidswege bovendien die goederen verstrekt, welke de naturalisten van Tanah-Merah in de toko's te Tanah-Merah kunnen koopen, zooals petroleum, kleeren, ligmatjes, klamboes, enz.

Aan iederen naturalist wordt per dag en per man aan levensmiddelen in natura verstrekt: rijst 0,600 K.G., gezouten visch 0,072 K.G., Javaansche suiker 0,020 K.G., katjang idjo 0,020 K.G., thee 0,006 K.G., zout 0,016 K.G., klapperolie 0,012 L., petroleum 2,5 L. per maand en per huis (alleen Tanah-Tinggi).

Aan vrouwen en kinderen boven 12 jaar wordt 1/1 rantsoen, aan kinderen van 3 tot 12 jaar 1/2 en van 1—3 jaar 1/4 rantsoen verstrekt.

2°. *Werkwilligen* (168) te verdeelen in maandgelders (37) en daggelders (131). Maandgelders zijn zij, die een bepaalde taak of functie vervullen, zooals bij het kampongbestuur of de kampongpolie, in het ziekenhuis, bij den gezondheidsdienst, enz. Hun getal is van 1931 tot einde 1935 gedaald van 91 tot 37. Hun loon bedraagt van f 10 tot f 30 per maand, naar gelang van de belangrijkheid en verantwoordelijkheid hunner functie. Als maandgelder dienen zij iederen dag op het werk aanwezig te zijn.

Aan iederen geïnterneerde, die zulks verzoekt, wordt toegestaan daggelder te worden. Zij kunnen op het werk komen, doch zijn daartoe niet verplicht. Zij werken aan wegen, bruggen en slooten, in de timmerwerkplaats of steenbakkerij en verrichten, waar noodig, grondverzet. Hun loon bedraagt f 0,40 per dag, waarvoor zij moeten werken van 7 uur 30 tot 11 uur 30 's morgens. Het overig gedeelte van den dag kunnen zij besteden aan het bereiden van hun eten, aan tuinbouw, vischvangst, pluimveeteelt en andere werkzaamheden. Het maximum aantal dagen, dat per maand gewerkt kan worden, bedraagt 25, zoodat zij een maandelijksch loon van f 10 kunnen ontvangen.

Als voorbeeld dient het volgend staatje betreffende het aantal dagen, dat door de daggelders gedurende het 2de kwartaal 1935 is gewerkt.

Maand.	Omschrijving.	Aantal daggelders.	Binnengekomen.						Niet gewerkt.
			25 werk-dagen.	20 t/m 24 werkdagen.	15 t/m 19 werkdagen.	10 t/m 14 werkdagen.	5 t/m 9 werkdagen.	1 t/m 4 werkdagen.	
April	Gehuwd met kinderen	18	11	5	1	1	—	—	—
	Gehuwd zonder kinderen	5	2	3	—	—	—	—	—
	Ongehuwd	147	85	40	14	5	—	—	3
Mei	Als voren	18	11	5	1	1	—	—	—
	Als voren	5	3	2	—	—	—	—	—
Juni	Als voren	145	84	39	14	6	—	—	2
	Als voren	19	4	12	2	1	—	—	—
		152	48	73	21	2	4	4	—

De daggelders zijn onderverdeeld in ploegen en staan onder een ploegbaas-medegeïnterneerde.

Einde 1935 bestonden de volgende ploegen: timmerlieden 17 man, overige vaklieden (ververs, smeden, metselaars, enz.) 22 man, houthakkers 19 man, steenbakkers 15 man, wegwerkers 18 man, gewone arbeiders 40 man. Totaal 131 man.

Een deel der groep „wegwerkers” bestaat uit geïnterneerden, die na geneeskundig onderzoek ongeschikt zijn bevonden voor zwaarder werk; zij verrichten z.g. „lichten dienst” bestaande uit het schoonhouden van de wegen en paden in het kamp.

Alle loontrekkenden ontvangen, wanneer zij gehuwd zijn, een toeslag van 20 % en bovendien voor elk kind 10 % met een maximum van 50 %.

3°. *Invaliden* zijn zij, die geneeskundig ongeschikt zijn bevonden ook voor „lichten dienst”. Zij ontvangen een maanelijkschen onderstand van f 8,50.

Het aantal invaliden is geleidelijk verminderd en bedroeg op einde 1931—1935 resp. 38, 24, 20, 20 en 6. Invalide naturalisten, die niet meer in staat zijn zich bijkomsten te verschaffen, ontvangen, behalve hun voeding in natura, een onderstand van f 1,50 per maand.

4°. *Eigenwerkzoekenden* zijn zij, die door eigen bedrijfjes als kleinhandel, tuinbouw, vischvangst, ambachten, enz. geheel dan wel gedeeltelijk in hun eigen onderhoud kunnen voorzien.

Voorzoover noodig wordt rijst in natura als steun gegeven. Eind 1935 waren er 34 eigenwerkzoekenden met steun en 12 zonder steun.

Eenige jaren geleden liet de gezondheidstoestand tengevolge van de malaria veel te wenschen over. Aan de bestrijding hiervan is volle aandacht besteed door den te Tanah-Merah geplaatsten officier van gezondheid. Vooreerst wordt het ontstaan van malaria zooveel mogelijk voorkomen. Hiervoor zijn een aantal zoogenaamde „blubberaars” (maandgelders) in dienst, die dagelijks alle plassen met blubber bespuiten en verder zorgen voor het schoonhouden van goten, beekjes, enz. Voorts worden malariagevallen behandeld en de lijders zoonoodig opgenomen in het ruime Wilhelmina-ziekenhuis. Uit sociale overwegingen wordt bij de geïnterneerden eerder tot opname in het ziekenhuis overgegaan dan elders, daar de meesten hunner ongehuwd zijn en anders bij ziekte niet voldoende zouden worden verzorgd.

Tanah-Tinggi wordt tweemaal per maand door den arts bezocht. De zieken van Tanah-Tinggi kunnen ook in het Wilhelmina-hospitaal opgenomen worden.

Als gevolg van de vermelde maatregelen kan de gezondheidstoestand onder de geïnterneerden gedurende het jaar 1935 gunstig genoemd worden.

Vooreerst blijkt zulks uit de geringe sterfte, n.l. op ± 600 zielen 2 sterfgevallen; een der sterfgevallen betrof een kindje, dat eenige dagen na de geboorte overleed als gevolg van een aangeboren afwijking. Het tweede sterfgeval betrof een geïnterneerde van Tanah-Tinggi met zwartwaterkoorts, die zich te laat onder medische behandeling had gesteld.

De sterfte bedroeg dus 2 op ± 600 zielen, d. i. $\pm 4 \text{ ‰}$. Voorts is het geboortecijfer gunstig, n.l. 16 op ± 600 zielen, d. i. 27 ‰ .

Ten slotte draagt de meest voorkomende ziekte, de malaria, geen veront-rustend karakter meer.

In de eerste plaats treedt de gevaarlijke malaria tropica nog slechts vrij sporadisch op en heeft plaats gemaakt voor de onschuldiger malaria tertiana, welke vaak aanleiding geeft tot recidive, zoodat de optredende malariagevallen voor een belangrijk deel geen reïnfecties zijn.

In de tweede plaats is het maandelijksch aantal malariagevallen niet ongunstig en in enkele maanden zelfs laag te noemen.

Over 1935 bedroeg dit aantal malariagevallen als volgt: Januari 6,6 %, Februari 7,2 %, Maart 9,7 %, April 9,4 %, Mei 12,2 %, Juni 16 %, Juli 16,3 %, Augustus 11,2 %, September 5,1 %, October 3,2 %, November 6,9 %, December 4,2 %.

De van April t/m Augustus optredende stijging valt ieder jaar waar te nemen.

Uit de gunstige sterftecijfers blijkt in ieder geval, dat de malaria geen kwaadaardig karakter meer draagt; anders zou zeker een belangrijke kindersterfte optreden.

Gedurende het jaar 1935 kwamen vijf gevallen van zwartwaterkoorts voor, alle bij personen in Tanah-Tinggi, waarvan één geval met doodelijken afloop. Te Tanah-Merah kwam in het geheel geen zwartwaterkoorts voor.

De hierboven geschetste gunstige toestand op het gebied van de malaria heeft het mogelijk gemaakt de kinine-prophylaxe op te heffen, waarvan slechts een geringe toename van het aantal malaria-gevallen het gevolg is geweest. Mocht de malaria een ernstiger karakter aannemen, dan wordt weer tot kinine-prophylaxe teruggekeerd.

Andere ziekten dan malaria zijn in Boven-Digoel van weinig beteekenis; besmettelijke ziekten komen er niet voor.

De houding van de geïnterneerden van Tanah-Tinggi buiten beschouwing gelaten, is die van de geïnterneerden tegenover de Overheid niet onbevredigend. De onderlinge verhoudingen laten echter veel te wenschen over, vooral tusschen de werkwilligen en de naturalisten.

In den loop der jaren zijn door opeenvolgende bestuurders verschillende pogingen in het werk gesteld om in Boven-Digoel landbouw of nijverheid tot ontwikkeling te brengen, echter met gering resultaat.

Alleen groenten- en erfcultuur zijn er geslaagd. De oorzaak is te zoeken in de minder gunstige natuurlijke factoren, alsmede in de geringe medewerking van de geïnterneerden, die vermeenen, dat het slagen van den landbouw de opheffing hunner interneering zou vertragen.

In 1935 is een poging tot oprichting van een steenbakkerij wel gelukt. De steenen worden gebruikt voor den bouw van afwateringsgoten ten behoeve van de malariabestrijding.

In het interneeringskamp Tanah-Merah bevindt zich een moskee voor de z.g. werkwilligen en een voor de naturalisten. Opvallend is echter het groote aantal geïnterneerden, dat van godsdienst niet wil weten en bij het afleggen van getuigenissen voor den rechter niet genegen is den Mohammedaanschen eed af te leggen.

In het kamp te Tanah-Merah bestaat een schooltje, waar onderwijs wordt gegeven door twee geïnterneerde onderwijzers. Eind 1931 werd de meisjesschool wegens gebrek aan leerlingen opgeheven en samengevoegd met de jongensschool. Eind 1935 werd onderwijs gegeven aan 34 kinderen (12 jongens en 22 meisjes), verdeeld over 4 klassen.

De naturalisten zijn niet genegen hun kinderen naar deze school te zenden. Hun kinderen (34 uit 15 gezinnen) ontvangen huisonderwijs van 11 naturalisten.

Te Tanah-Merah is een Chineesche toko gevestigd op het bestuursterrein (waar de ambtenaren wonen en het militaire kampement ligt) met een filiaal in het interneeringskamp.

In het kamp te Tanah-Merah zijn verschillende kleine toko's van geïnterneerden gevestigd, die hunne artikelen uit Amboina, Makassar of van Java betrekken. Op het bestuursterrein is een klein pasargebouwtje, waar 's morgens en 's middags gelegenheid tot koop en verkoop is.

In Tanah-Merah zijn twee voetbalvelden, één van de naturalisten en één van de werkwilligen. Het voetbalspel wordt dagelijks beoefend. Verder hebben de werkwilligen uit eigen middelen een badmintonveld en een tennisbaan aangelegd.

De Missie en de Indische Kerk hebben op het bestuursterrein een kerkje, een schooltje en een onderwijzer. De kinderen van ambtenaren en militairen volgen het onderwijs op deze schooltjes.

Het garnizoen te Tanah-Merah bestond in 1935 uit 4 brigades infanterie onder bevel van een kapitein der infanterie.

De militaire bewaking te Tanah-Tinggi wordt iedere halve maand afgelost.

Sinds het 2de kwartaal 1934 is de detachementscommandant tevens belast met de uitoefening van het civiel bestuur. Een districtshoofd (wedana) van Java is te zijner beschikking gesteld ten behoeve van het contact met de geïnterneerden.

Voor verdere gegevens omtrent het zielental, het aantal geboorten, enz. moge worden verwezen naar het tweede deel van dit Verslag (het Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch-Indië over het jaar 1935).

E. DE RECHTERLIJKE MACHT.

De zetel van het landgerecht te Poerwokerto is overgebracht naar Tjilatjap (prov. Midden-Java) (I. S. 1935 nos. 139 en 140).

In verband met de vaststelling van een nieuwe administratieve indeeling van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, zijn bij Ord. van 5 Juni 1935 (I. S. n°. 249) eenige voorzieningen getroffen met betrekking tot de rechtspraak in dat gewest.

F. DE POLITIE.

De in het vorig Verslag bedoelde, in overleg met de Bestuurshoofden ontworpen, nieuwe (ingekrompen) formatie voor de algemeene politie kwam in den loop van 1935 geheel tot stand.

Met het oog op de bezetting en een regelmatige aanvulling van de in den loop der vorige jaren ontstane en de te verwachten vacatures tengevolge van het natuurlijk verloop in de lagere rangen van het corps algemeene politie bleek het onafwijsbaar urgent om voor 1936 de sterkte van het aantal op te leiden recruten aan de politieschool op te voeren van 340 tot 740 man, waarvoor bij aanvullende begrooting de noodige fondsen werden toegestaan.

Onder de nieuw aangeworvenen bevindt zich een 100-tal recruten van Europeeschen landaard.

Dit is voor het eerst, dat het Europeesch element zijn intrede doet in de lagere politierangen.

Voortgegaan werd met de in het vorig Verslag vermelde buitendienststelling van ten behoeve van cultuurondernemingen in dienst gesteld politiepersoneel.

In 1935 werd — voorzover de fondsen toereikend waren — het mogelijke gedaan aan verbetering van den slechten toestand, waarin vele politiegebouwen (kazerne's, enz.) verkeerden.

De sterkte van de algemeene politie op 1 Januari 1936 was als volgt:

Java en Madoera.

Stads- en bestuurspolitie: 4 hoofdcommissarissen van politie, 5 adjunct-hoofdcommissarissen van politie, 14 commissarissen van politie 1ste klasse, 5 wedana's, 25 commissarissen van politie 2de klasse, 22 hoofdinspecteurs van politie, 32 assistent-wedana's, 81 inspecteurs van politie 1ste klasse, 108 inspecteurs van politie, 712 mantri's-politie, 208 hoofdagenten, 20 hoofdrechercheurs, 20 hoofdposthuiscommandanten, 491 posthuiscommandanten, 430 rechercheurs, 324 leerling-rechercheurs, 3516 agenten met verband, 8587 agenten zonder verband.

Gewestelijke en opiumrecherche: 1 commissaris van politie 1ste klasse, 3 wedana's, 1 commissaris van politie 2de klasse, 12 assistent-wedana's, 2 inspecteurs van politie, 62 mantri's-politie, 4 hoofdrechercheurs, 193 rechercheurs, 43 leerling-rechercheurs.

Veldpolitie: 11 commissarissen van politie 1ste klasse, 4 commissarissen van politie 2de klasse, 9 hoofdinspecteurs van politie, 54 inspecteurs van politie 1ste klasse, 34 inspecteurs van politie, 162 mantri's-politie, 48 hoofdagenten, 30 hoofdposthuiscommandanten, 240 posthuiscommandanten, 2909 agenten met verband.

Cultuurpolitie: nihil.

Buitengewesten.

Stads- en bestuurspolitie: 2 commissarissen van politie 1ste klasse, 5 commissarissen van politie 2de klasse, 4 assistent-wedana's, 7 hoofdinspecteurs van politie, 15 inspecteurs van politie 1ste klasse, 21 inspecteurs van politie, 162 mantri's-politie, 48 hoofdagenten, 8 hoofdrechercheurs, 4 hoofdposthuiscommandanten, 94 posthuiscommandanten, 116 rechercheurs, 32 leerling-rechercheurs, 1043 agenten met verband, 2229 agenten zonder verband.

Gewestelijke en opiumrecherche: 2 commissarissen van politie 1ste klasse, 3 wedana's, 1 commissaris van politie 2de klasse, 14 assistent-wedana's, 1 hoofdinspecteur van politie, 2 inspecteurs van politie 1ste klasse, 3 inspecteurs van politie, 64 mantri's-politie, 4 hoofdagenten, 8 hoofdrechercheurs, 218 rechercheurs, 30 leerling-rechercheurs.

Veldpolitie: 2 hoofdcommissarissen van politie, 5 adjunct-hoofdcommissarissen van politie, 11 commissarissen van politie 1ste klasse, 6 commissarissen van politie 2de klasse, 21 hoofdinspecteurs van politie, 48 inspecteurs van politie 1ste klasse, 57 inspecteurs van politie, 124 mantri's-politie, 22 hoofdagenten, 67 hoofdposthuiscommandanten, 433 posthuiscommandanten, 13 rechercheurs, 5 leerling-rechercheurs, 4049 agenten met verband.

Cultuurpolitie: 3 inspecteurs van politie, 2 hoofdagenten, 7 posthuiscommandanten, 48 agenten met verband, 144 agenten zonder verband.

De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt.

De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt.

De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt.

De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt.

De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt.

De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt.

De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt.

De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt.

De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt. De politie van de provincie wordt geleid door den gouverneur, die tevens de politie van de stad en de gemeente van Batavia geleidt.

G. DE ZEEMACHT.

De Koninklijke Marine.

De sterkte der Zeemacht in Nederlandsch-Indië bedroeg in 1935 (na vertrek naar Nederland op 16 Januari van de torpedobootjagers *Kortenaer* en *Van Ghent*) uit twee kruisers, één pantserschip, zes jagers, twaalf onderzeeboten, twee flottieljevaartuigen, vier mijnenleggers, vier mijnenvegers, eenige hulpvaartuigen en snelle motorboten en een zestigtal vliegtuigen.

Van dit materieel waren in dienst één kruiser, twee jagers, acht onderzeeboten, twee flottieljevaartuigen, twee mijnenleggers, drie mijnenvegers, de noodige hulpvaartuigen en een vijf en twintigtal vliegtuigen. De overige schepen en vliegtuigen bevonden zich buitendienst in conservatie of in onderhoud.

Op 17 December liepen de torpedobootjagers *Kortenaer* en *Van Ghent*, uit Nederland komende, Sabang binnen, waardoor de sterkte van de in deze gewesten aanwezig torpedobootjagers wederom op acht gebracht werd.

De nieuwe onderzeeboten *K 16* en *K 17* kwamen 26 Maart te Padang aan, terwijl de *K 18* na hare succesvolle vlagvertoonreis, mede voor wetenschappelijke doeleinden gebruikt, 10 Juli voor Banjoewangi ankerde. Op genoemde data werden deze onderzeeboten bij de Zeemacht in Nederlandsch-Indië ingelijfd. Tegenover deze versterking der Zeemacht stond het afvoeren uit de sterkte van de *K IV* en het opleggen van de *K V* en *K VI* in afwachting van het uit de sterkte afvoeren dezer onderzeeboten.

De groote machinekamerreparatiën van de *Sumatra* kwamen gereed.

Het eskader in Nederlandsch-Indië bestond in 1935 uit één kruiser, een groep van twee torpedobootjagers en een divisie van vier onderzeeboten. Vliegtuig-groepen en andere schepen werden waar en wanneer nodig aan het eskader toegevoegd. De op tactische samenwerking der verschillende strijdkrachten gerichte oefeningen van het eskader vonden in het verslagjaar meestentijds in de Java-Zee en hare toegangen plaats. Een meer uitgebreide strategisch-tactische oefening had plaats van 27—31 Mei in de Zuid-Chineesche Zee en in de noord-westelijke toegangen tot de Java-Zee.

De schepen van het eskader bezochten o. m. Cheribon, Semarang, Batavia, Makassar, Telokbetong en Balikpapan. Van 16—22 November brachten de *Sumatra*, *Witte de With* en *Van Galen* een bezoek aan Saigon.

De tot het commandement Soerabaja behorende schepen en vliegtuigen oefenden in de nabijheid van Soerabaja, met dien verstande, dat door de vliegtuigen, hetzij alleen dan wel in groepsverband, verscheidene langere tochten werden gemaakt, o. m. naar de eilandengroepen in de Zuid-Chineesche Zee, naar de Molukken en Nieuw-Guinee, Kleine Soenda-eilanden, Zuid-Celebes, Balikpapan en Tarakan. Van 8—12 Maart bracht een groep van 3 Dornier-vliegboten een bezoek aan Manilla.

Gedurende de maanden October, November en December waren een mijnenlegger en een groep vliegtuigen te Tarakan en een groep vliegtuigen te Balikpapan gestationneerd.

De *Flores* maakte in Januari, Februari en Maart een reis door de Molukken naar Nieuw-Guinea, waarbij bezocht werden Ambon, Fakfak, Babo, Manokwari, Sorong Misool, de Aroe-eilanden, Merauke en de Tanimbar-, Kleine Soenda- en Tijger-eilanden.

Lanceer- en schietoefeningen hadden geregeld plaats, terwijl alle in dienst zijnde schepen hunne gevechtsschietoefeningen hebben gehad.

Het hydrografisch werk werd verzorgd door een opnemingsvaartuig met militaire bemanning, n.l. de *Willebrord Snellius*, en door een opnemingsvaartuig der Gouvernementsmarine, n.l. de *Zuiderkruis*. Het opnamewerk beperkte zich tot revisie en aanvullen van vroeger reeds opgenomen zeegebieden.

Toezicht op de kustvisserij in het Oostelijk deel van den Archipel werd in het tweede halfjaar van 1935 uitgeoefend door het Gouvernementsstoomschip *Arend*, waar aan boord een marine-vliegtuig werd mede gevoerd. Het schip maakte daarvoor twee reizen van Soerabaja uit, waarbij nagenoeg alle eilandengroepen ten Oosten en ten Noorden van Celebes werden onderzocht.

Na de voorvallen, vermeld in de verslagen over 1933 en 1934, werden verschillende maatregelen genomen ter verbetering van den geest van het personeel; deze geest laat sindsdien niet te wenschen over.

Een reorganisatie van het marinepersoneel kwam in 1935 nog niet tot stand. In verband daarmee bleef de aanneming van Inheemsche schepelingen, behalve voor het korps Inlandsche bedienden, gesloten.

Aan de geestelijke verzorging van de militairen der zeemacht werd ook dit jaar de noodige aandacht besteed; de beoefening van sport werd zooveel mogelijk bevorderd.

De gezondheidstoestand van de bemanning der Zeemacht was gedurende het jaar 1935 in het algemeen bevredigend.

Van de 167 maandrapporten, welke werden ingediend, luidden 162: gunstig; 4 van de *Soemba*: vrij gunstig, wegens verkoudheden, influenza en darmcatarrhen en 1 van de *Prins van Oranje*: ongunstig, wegens influenza en rheumatische klachten als gevolg van het vochtige klimaat te Tarakan.

Er overleden 5 Europeanen en 5 Inlanders.

Voor den dienst in de tropen werden 29 Europeanen afgekeurd, terwijl 2 dienstplichtigen en 23 Inlanders ongeschikt werden bevonden voor den dienst.

Bij de vier groote walinrichtingen te Soerabaja, t. w. de Marinekazerne Oedjoeng, de Kazerne Onderzeedienst, den Dienst der Conservatie en het Marine Vliegkamp, deden zich 25 primaire gevallen van malaria voor, namelijk 22 gevallen van de 3de-daagsche koorts en 3 van tropische malaria. In 1934 waren er 35 primaire gevallen, tegen 100 in 1933.

Er deed zich 1 geval van typhieuze koorts voor (met 28 dagen vrij van dienst) en 1 geval van paratyphus B (met 15 dagen vrij van dienst). In beide gevallen had de herinenting op tijd plaats gevonden.

Voorts werd 1 geval van paratyphus A geconstateerd, met 52 dagen vrij van dienst, waarbij betrokkene niet op tijd heringeënt was. Deze waarneming en andere bevestigden de doelmatigheid van vaccinatie en revaccinatie tegen typhus (cholera) en paratyphus.

Aan tuberculose overleed 1 Inlander, terwijl 7 Inlanders wegens deze ziekte werden afgekeurd. Voorts werden 3 Europeanen wegens tuberculose voor den dienst in de tropen afgekeurd.

Er deden zich eenige lichte gevallen van beri-beri voor en aan boord van de *Prins van Oranje* te Tarakan 2 duidelijke, waarvan 1 leidde tot afkeuring voor den dienst.

Bij de Europeanen traden 341 primaire gevallen van venerische ziekten op (in 1934 442) en bij de Inlanders 206 (in 1934 246).

De Gouvernements Marine.

Einde December 1935 bestond het korps ambtenaren uit 151 man (17 gezaghebbers, 65 officieren en 69 werktuigkundigen) met inbegrip van één gezaghebber en een 1ste officier, beiden gedetacheerd op het Hoofdkantoor van Scheepvaart. Bovendien zijn hierbij inbegrepen 25 ambtenaren, die buiten de sterkte van hun korps dienst deden aan boord van de schepen der Bebakening en Kustverlichting, bij de uitdieping van het vaarwater naar Pontianak, de blaugasfabriek te Soerabaja, de gouvernementsopleiding tot motorist te Tandjoengpriok en de werkplaats voor herstelling der gewestelijke vaartuigen te Bengkalis, dan wel tijdelijk bij andere diensttakken waren tewerkgesteld.

In Nederland werden 8 officieren en 4 werktuigkundigen aangenomen; in Indië 3 officieren en 4 werktuigkundigen. De in Nederland aangenomen ambtenaren reisden op eigen kosten en risivo naar Indië. Eén ambtenaar verliet den dienst met pensioen, 6 ambtenaren gingen naar andere Landsdiensten over, terwijl 2 ambtenaren wegens afkeuring de Gouvernements Marine verlieten.

De vloot was einde December 1935 bemand met 599 schepelingen. In 1935 werden 100 schepelingen aangenomen, terwijl 470 schepelingen hun dienstverband verlengden.

Voortgegaan werd met de voorbereidend-militaire opleiding van de gezaghebbers en de 1ste officieren bij de Gouvernements Marine (zie I. S. 1930 n°. 364), terwijl een begin werd gemaakt met de opleiding van de 2de en 3de officieren, zoomede van het minder dekpersoneel in de behandeling en bediening van het scheepsgeschut.

Het stoomschip *Arend* werd 1 Juli 1935 in dienst gesteld, met Soerabaja als station; door dit schip wordt meer in het bijzonder toezicht uitgeoefend op de visscherij in het Oostelijk gedeelte van den Archipel, alsmede bijzondere aandacht besteed aan eventueelen opium-smokkel.

Het Marine Etablissement.

In 1935 werden door het Marine Etablissement hoofdzakelijk herstellingen verricht aan schepen van de Koninklijke Marine, terwijl een groot deel der herstellingen aan schepen, ressorteerende onder het Hoofdkantoor van Scheepvaart en andere Departementen, bij wijze van steun, evenals in de 2 vorige jaren, werd overgedragen aan de N. V. Droogdok Maatschappij Soerabaja.

De in het vorig verslagjaar aangevangen herstellingen en moderniseering van de *Java* en de *Sumatra* werden voortgezet en beëindigd.

De *Witte de With*, *Van Galen*, *Serdang*, *Soemba*, *Flores* en *Krakatau* ondergingen een grondige revisie.

Bij de *Piet Hein*, *Evertsen* en *Gouden Leeuw* werd een aanvang gemaakt met de noodige groote herstellingen.

De in 1934 aangevangen bouw van 2 geheel gelaschte 40 M. lange schiet-schijven werd beëindigd, terwijl de schijven in dienst werden gesteld.

Op stapel werd gezet de motorboot *P.W. II*, welke eind 1935 haar voltooiing naderde.

Bij de verificatie van zee-instrumenten kwam de aanmaak gereed van enkele toestellen, benoodigd voor de herstelling van tolkompassen. Voorts werd het aanmaken van artikelen voor den magazijnsvoorraad uitgebreid.

In het werfbedrijf kregen enkele verplaatsingen van werkplaatsen haar beslag welke het economischer werken bevorderen.

In verband met de tijdsomstandigheden werd met de strikt noodzakelijke uitbreiding volstaan; o.a. werd met de bestaande middelen voortgegaan met de uitbreiding van de outillage van de lasscherij, opdat voldaan kon worden aan de zich nog steeds uitbreidende laschopdrachten.

Teneinde aan de steeds stijgende eischen van het in omvang toenemend bedrijf het hoofd te kunnen bieden, was uitbreiding van personeel noodzakelijk, waarbij groote moeilijkheden werden ondervonden, omdat het aanbod van geschoold personeel zeer beperkt is.

Een nieuw reglement op het beheer en de organisatie van het Marine-Etablissement is opgenomen in Bb. n°. 13586.

Regelingen van verschillenden aard.

Bij Ord. van 11 Oct. 1935 (I. S. n°. 497) zijn voorschriften gegeven ter handhaving van de orde en veiligheid in het Nederlandsch-Indisch zeegebied. Men zie hieromtrent ook I. S. 1935 n°. 525.

Bij G.B. 27 Dec. 1935 n°. 2 (I. S. n°. 622) zijn een aantal gebieden als maritieme kringen aangewezen.

Bij de wet van 16 Maart 1928 (N. S. 1928 n°. 69, I. S. 1935 n°. 476), gewijzigd bij de wet van 25 April 1935 (N. S. n°. 225, I. S. n°. 477), zijn bepalingen vastgesteld tot het instellen van een openbaar onderzoek omtrent rampen en ongevallen, overkomen aan Nederlandsche oorlogsvaartuigen. De tekst van deze marine-scheepsongevallenwet is bekend gemaakt in N. S. 1935 n°. 531 en I. S. 1935 n°. 478.

Bij K.B. 19 Nov. 1934 (N. S. 1934 n°. 593, I. S. 1935 n°. 40) zijn de kenteekenen van een Nederlandsch oorlogsvaartuig en de onderscheidingsteekenen,

welke uitsluitend door Nederlandsche oorlogsvaartuigen mogen worden gevoerd, vastgesteld.

Bij de wet van 2 Aug. 1935 (N. S. n°. 454, I. S. n°. 449) zijn de regelen nopens de rangschikking en de bevordering van de officieren van de Koninklijke marine-reserve herzien.

De bezoldigingsregeling Inlandsche schepelingen 1934 is nader gewijzigd en aangevuld (I. S. 1935 n°. 616).

H. DE LANDMACHT.

Mededeelingen van algemeenen aard.

Bij K. B. 19 Juni 1935 n°. 39 is aan den luitenant-generaal, commandant van het leger en hoofd van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië J. C. Koster, op zijn verzoek, met ingang van 30 Juli 1935, eervol ontslag uit 's Lands dienst verleend. In de vacature is voorzien door de gelijktijdige benoeming tot luitenant-generaal, commandant van het leger en hoofd van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië, van den generaal-majoor M. Boerstra.

Bij K. B. 26 Juni 1935 n°. 29 (N. S. n°. 361, I. S. n°. 409) zijn — met ingang van 1 October 1935 (zie I. S. 1935 n°. 464) — bepalingen vastgesteld op de toelating van vreemde militaire luchtvaartuigen in het rechtsgebied van Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao.

Een nieuwe militaire automobiëelregeling kwam tot stand bij G.B. 12 Dec. 1935 n°. 29 (Bb. n°. 13589).

De commissie, welke der Regeering van raad had te dienen betreffende den meest gewenschten organisatievorm van en mogelijke versoberingen bij de verschillende militaire bedrijven en inrichtingen (zie Verslag 1932, blz. 359) is ontbonden (G.B. 21 Jan. 1935 n°. 12).

Landsverdediging.

In 1935 had de aanvulling van de materiele uitrusting van het leger regelmatig voortgang.

De inrichting van de batterijen in de oliehavens en nabij Soerabaja vorderde aanzienlijk.

De bezetting van de oliehavens kon gaandeweg worden versterkt.

Sterkte en samenstelling van het leger.

In 1935 werden 13 Europeesche jongelingen en 1 niet-Europeesche jongeling tot de officiersopleiding bij de Koninklijke Militaire Academie toegelaten.

De gelegenheid tot vrijwillige dienstdiening was ook in 1935 voor alle wapens en voor den hospitaaldienst opengesteld.

In totaal werden in dat jaar tot een vrijwillige verbintenis toegelaten 673 Europeanen (van wie 116 in Nederlandsch-Indië aangenomen) en 2001 niet-Europeanen.

Behoudens enkele veranderingen van ondergeschikten aard, vonden geen wijzigingen in de organisatie van het leger plaats.

Plaatselijke indeeling. De versterking van de oliehavens, waarmede in 1934 een aanvang werd gemaakt, kreeg gedurende 1935 haar beslag, zoodat in elk dier plaatsen thans de in de defensiegrondslagen genoemde bezetting is gelegerd.

Voorts werd het IIIde bataljon infanterie van Poerworedjo overgebracht naar Soerabaja en het IIde depôt-bataljon van Gombong naar Poerworedjo. Deze verplaatsingen staan in verband met de in 1933 aangevangen reorganisatie en herdislocatie van het leger.

Dienstplicht- en reservepersoneel.

In 1935 werd de Vereniging van Reserve-Officieren van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger opgericht, welke vereniging zich ten doel stelt:

a. zooveel mogelijk mede te werken aan de verhooging van 's Lands weerbaarheid, meer in het bijzonder aan de militaire ontwikkeling en de geoefendheid harer leden;

b. werkzaam te zijn voor de belangen der reserve-officieren;

c. bevordering van de kameraadschap.

Aan de vereeniging wordt zoowel van de zijde van de legerleiding als door de beroepsofficieren en de door dezen opgerichte organisaties alle medewerking verleend.

Ter bestrijding van de werkloosheid werd een regeling getroffen volgens welke militieplichtigen, die voor wat betreft gedrag en dienstijver tijdens de eerste oefening goed zijn beoordeeld, tot ten hoogste twee jaren na den aanvang der eerste oefening vrijwillig als milicieu kunnen voordienen, een maatregel, welke in breeden kring wordt gewaardeerd.

De oefening der reserve-officieren, militie- en landstormplichtigen werd op overeenkomstige wijze geregeld als in 1934, behoudens dat ook de stationscommandanten eenige dagen in werkelijken dienst werden geroepen.

De sterkte-overzichten van reserve, militie en landstorm zijn opgenomen in het tweede deel van dit Verslag.

Het aantal reserve-officieren bleef in 1935 vrijwel constant, terwijl de „restant sterkte” der militie met 272 man terugliep, dat is minder dan de laatste drie jaren.

De „restant sterkte” van den landstorm is bij 1934 vergeleken slechts schijnbaar toegenomen als gevolg van de sedert eenigen tijd gevolgde gedragslijn om de dienstplichtigen, die Nederlandsch-Indië hebben verlaten, eerst af te voeren, indien zij na 18 maanden niet in Nederlandsch-Indië zijn teruggekeerd.

Militaire bijstand ter handhaving van orde, rust en veiligheid.

De tewerkstelling van de helft der marechaussee-compagnieën als veldpolitie onderging in 1935 geen wijziging.

In politieel opzicht blijven de marechaussee's als veldpolitie goed voldoen. De ervaring met de in 1935 weer in militair verband terugkeerende marechaussee's was niet beneden verwachting. Wat door politiewerk aan militaire waarde was ingeboet werd in eenige maanden weer herkreten, terwijl de vermeerdering van de zelfstandigheid, verkregen door het optreden gedurende de veldpolitieperiode, ook uit een militair oogpunt als winst kon worden geboekt.

Een reglement waarin de taak en de bevoegdheid van de militaire politietroepen wordt beschreven, was einde 1935 in bewerking. Deze troepen zullen zoowel in vreedstijd bij groote oefeningen, als in tijden van oorlogsgevaar en oorlog optreden.

Het leger verrichtte op Java de normale wacht- en transportdiensten ten bate van de civiele departementen.

Het gewest Atjeh en Onderhoorigheden eischte in het begin van 1935 wederom een verhoogde militaire actie in het oeleebalanschap Lhong. Bij een te voren aangekondigde belastingcontrole op 25 Maart in de Moekim Blangmé ontbraken 11 personen. Het Inlandsch bestuur bleek onmachtig deze lieden op te sporen. De Gouverneur stelde een ultimatum, waarbij de uitgewekenen tot 's morgens 4 April gelegenheid hadden zich te melden. Toen dit geen resultaat opleverde, werden de vier te Lhong gelegeerde brigades met de opsporing belast. Dank zij een rusteloze patrouille-actie meldden de uitgewekenen zich 21 April daaraanvolgende. De rust kon zonder bloedvergieten worden hersteld.

Voor 1935 zijn twee gevallen van de zoo beruchte en periodiek terugkeerende Atjeh-aanslagen te melden. Het eerste vond in het kampement te Lam Ië plaats; de dader werd neergelegd vóórdat hij groot onheil kon stichten; slechts een vrouw en eenige kinderen werden licht gewond. Het tweede geval had een treuriger verloop. Hierbij werd een Europeaan op het A.S.S.-station te Sigli ernstig gewond; hij overleed eenige dagen daarna. Deze aanslagen waren niet van politieke beteekenis.

In de Westerafdeeling van Borneo was sedert Maart een verhoogde patrouille-actie noodig, teneinde de rust onder verschillende stammen, welke eenige malen werd verstoord tengevolge van geruchten over rondzwervende koppensnellers-benden, te herstellen.

In dezelfde maand werd een verzoek ontvangen van den resident van de 2nd. division van Serawak om eenige „rebellens”, die over de grens zouden zijn uit-

geweken, op te sporen. Het grensgebied werd daarop door eenige brigades afgepatrouilleerd. Nadat gebleken was dat de Serawaksche uitgewekenen niet meer op ons gebied waren, kon op 23 April deze actie worden gestaakt.

In de eerste helft van April kwam een oneenigheid tusschen de Tabidah en de Oeloe-Kaja Dajaks (onderafdeeling Melawi) tot uiting. Door den gezaghebber werden met behulp van een militaire patrouille 29 gewapende Tabidah's gearresteerd. 25 Mei had een verzoeningsfeest plaats, waarna nog eenige weken intensief werd gepatrouilleerd om de gemoederen tot rust te brengen.

Ook de verhouding tusschen de Kantoeks en Ibans (in Soeai- en Boven-Kapoeas-gebied) eischte gedurende de maanden Juni tot en met Augustus eenige patrouilles voor machtsvertoon.

Eind September eischte de onderafdeeling Sekadau een intensieven patrouille-gang. Bevolkingsgeruchten spraken van een bende kwaadwilligen. Gedurende October werd hier door een troep bestaande uit 4 halve brigades en 1 heele brigade intensief gepatrouilleerd. Van een bendevorming bleek geen sprake te zijn, maar wel bleek dat de bevolking in verschillende kampongs werd verontrust door groepjes van 2 à 3 man, die 's nachts plotseling verschenen en geheimzinnig met zaklantaarns en fluitsignalen werkten. Misdrijven werden niet geconstateerd. Nadat een 7-tal verdachten was gearresteerd en ook verder de invloed van de patrouilles doorwerkte keerde de rust in November terug. Slechts bleven in Sekadau een halve brigade van Sanggau en een halve brigade van Sekadau gehandhaafd voor machtsvertoon en ter opsporing van de verblijfplaats der bekende hoofdopruststokers.

In de maanden Mei en April was in Oost-Doesoën (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) een verhoogde patrouille-actie noodig ter geruststelling van de bevolking, waaronder vrees voor snelpartijen was ontstaan. De patrouille-actie wees uit dat die vrees ongegrond was.

Op de Japansche houtkapconcessie Sangkoelirang was eenige ontevredenheid onder de Japansche koelies ontstaan, wegens ver doorgevoerde bezuiniging in dat bedrijf. De aanwezigheid van de militaire macht voorkwam onwettige handelingen.

Behoudens een patrouille voor machtsvertoon in de Salabangka-archipel (Kolonedale) van 10—27 Februari in verband met de Moehamadiah-beweging aldaar, is voor Celebes slechts als bijzondere actie te vermelden de opsporing van een valsche muntersbende nabij Madjéne.

Nieuw-Guinee is wel het gebied, dat in 1935 de meeste aandacht heeft trokken. Van dit weinig intensief bestuurd gebied kwamen van verscheidene plaatsen berichten over snelpartijen, welke door buiten onzen invloed staande stammen werd bedreven, soms zelfs in onder ons bestuur staande streken.

De Mappi-streek werd tot 1932 — toen het detachement te Tanah-Merah nog 6 brigades telde — vrij geregeld door militaire patrouilles bezocht. Toen dit als gevolg van de vermindering van het aantal brigades tot 4 niet meer het geval kon zijn, werden de sneltochten weer veelvuldiger, zoowel in de Boven-Mappi, als in de Beneden-Mappi (kampong Imahoei). Veldpolitie-patrouilles uit Okaba en Moeting en de eene voor patrouille-diensten beschikbare brigade van Tanah-Merah werden wel naar de onrustige gebieden gezonden, maar aangezien dit optreden niet anders dan incidenteel kon zijn, zijn daarvan geen blijvende resultaten te verwachten.

In de onderafdeeling Sorong (in de nabijheid van Mega in de Mimika-streek) werd eveneens een sneltocht ondernomen.

De Resident verzocht militairen bijstand, waarop de gewestelijke militaire commandant op 14 September met 4 brigades van Ambon naar den Vogelkop (Manokwari) vertrok; het Anggimerengebied werd op 25 September bereikt.

De expeditie werd tevens benut om de vestiging van een bestuurspost in den Midden-Vogelkop voor te bereiden.

In de 2de helft van November had nog een sneltocht plaats aan de Oostkust van den Vogelkop (kampong Moepi tusschen Maroni en Orangsbari), waarbij 4 personen werden neergeschoten en 2 huizen verbrandden waarbij in totaal 22 personen omkwamen.

Voorstellen werden in behandeling genomen, strekkende tot uitbreiding van onzen bestuursinvloed en van de machtsmiddelen in Nieuw-Guinee.

De wapens en diensten.

Infanterie. Het aantal in den loop van het verslagjaar door de Koninklijke Militaire Academie afgeleverde 2de luitenaats was, evenals in 1934 — en door dezelfde oorzaak — grooter dan de behoefte.

In verband met het streven naar beperking van het aantal mutaties werd bij wijze van proef een aantal jonge militairen dadelijk na voltooiing hunner recruten-opleiding ingedeeld bij infanterie-onderdeelen in de Buitengewesten.

Teneinde het bij den aanvang van 1935 nog bestaande groote tekort aan kader en manschappen in te loopen werden in den loop van het jaar wederom een groot aantal leerlingen aan de kaderschool in opleiding genomen en vond de dienstneming eveneens in ruime mate plaats. Aan het einde van het jaar waren de tekorten voor een groot gedeelte opgeheven.

Konden tot dusver de militairen, die met gunstig resultaat een opleiding aan de Kaderschool hadden gevolgd, dadelijk daarna voor bevordering in aanmerking worden gebracht, in 1935 werd bepaald, dat de geschiktheid voor bevordering eerst wordt toegekend, nadat betrokkenen bij den troep ook praktisch hunne geschiktheid voor een (hooger) rang hebben bewezen.

Het aan dezen maatregel verbonden voordeel kwam in den loop van 1935 al dadelijk in sterke mate tot uiting.

Door de F.N.-fabriek te Luik werd een proeffaffuit voor den zwaren mitrailleur Colt-Browning (kaliber 12,7 mm) geleverd, welke op korten termijn werd beproefd. De combinatie mitrailleur-affuit heeft daarbij getoond aan hooge ballistische eischen te voldoen, zoodat tot aanschaffing kon worden besloten.

Alle afdeelingen mitrailleurs en infanteriegeschut beschikten in 1935 over het voor hen vastgestelde aantal mortieren Stokes-Brandt.

Voor het bevuren van luchtdoelen met mitrailleurs van 6,5 mm werden pivôt-stangen ingevoerd.

De proeven met de karabijnmitrailleurs met dubbelen schoudersteun hadden voortgang en verliepen met bevredigende resultaten. De spreidingen van het aldus getransformeerde wapen zijn slechts weinig grooter dan die, verkregen met het door de lichte Madsen-affuit gestabiliseerde wapen. Vergelijkende praktijkproeven tusschen de beide ondersteuningsmethoden, welke in den vorm van gevechtsschietoefeningen werden ingezet, zullen omtrent de tactische en technische bruikbaarheid beslissend uitsluitsel moeten geven.

Cavalerie. In 1935 werden 270 remonte-paarden in Australië aangekocht, t.w. 213 rijpaarden bestemd voor de cavalerie, 12 rijpaarden en 45 draagtrekpaarden voor de artillerie.

Besloten werd de bestaande cavalerie-sabel door de breedte van de kling te verminderen 60 gr lichter te maken.

Bij twee pelotons cavalerie werd een proef genomen met het uitsluitend op dikke trens rijden der paarden bij meerdaagsche oefeningen. Deze proef had voorloopig gunstige resultaten.

Artillerie. Ten behoeve van de afdeelingen mitrailleurs en infanteriegeschut, de zoeklichtafdeeling der genie en de artillerie-detachementen voor opleiding van treingleiders, werden in het verslagjaar 25 inheemsche paarden aangekocht.

Ook in 1935 werd nog eenig geschut met munitie van het Departement der Marine in Nederlandsch-Indië (e.g. van het Departement van Defensie in Nederland) overgenomen.

De transformatie van het veldgeschut bij de artillerie-inrichtingen aan de Hembrug werd in 1935 voortgezet. Door deze inrichtingen werden kort vóór het einde van het jaar 8 getransformeerde veldkanonnen afgeleverd.

Overgegaan werd tot bestelling van 8 kanonnen van 8 cm Ld. met bevelsmiddelen. Eén kanon werd kort vóór het einde van het jaar afgeleverd, teneinde daarmee de noodzakelijke schietproeven te houden. De indienststelling van

het Stokes-materieel werd in 1935 voortgezet en beëindigd. De uitzending van luchtdoelmitrailleurs van 12,7 mm werd voortgezet en beëindigd; een gedeelte van het materieel werd reeds in dienst gesteld.

Voorts werd in 1935 overgegaan tot bestelling van de benodigde infanterie-mitrailleurs van 12,7 mm met munitie.

Tot invoering van een signaalfluitgasmasker en van laryngaphonen in stede van telefoongasmaskers werd besloten. Indienststelling van het gewijzigde gas-maskermaterieel, aanmaak 1934, had plaats.

Genie. Bij het bataljon pioniers werd voortgegaan met de geleidelijke uitbreiding van het materieel voor brugslag — in het bijzonder van het ponton-materieel —, bestemd voor een bruggetrein-afdeeling, waarvan de organisatie in voorbereiding werd genomen.

De technische velduitrusting van de in oorlogstijd uit het korps te formeeren onderdeelen werd herzien en aangepast aan de moderne eischen.

Uitgebreide proeven werden genomen met opvouwbare rubberbooten van Duitsch fabrikaat, waarvan een aantal aan de uitrusting der pioniers zal worden toegevoegd.

De opbouw van de verschillende onderdeelen van het technisch bataljon werd verder voortgezet. De proefnemingen, zooals in het vorig Verslag vermeld, vonden voortgang. Met gunstig resultaat werden draagbare (2 eenmanslasten) infanterie-radiostations in de eigen werkplaatsen geconstrueerd, terwijl proefmodellen van draagbare cavalerie- en artillerie-stations reeds in ontwerp gereed kwamen. Voor de radio-voorziening van de nieuwe Fokker-verkennerbommenwerpers en den bijbehorenden gronddienst werden installaties besteld. De in 1935 bij de verbindingsafdeelingen ingedeelde motoren met zijspan bleken een zeer goede aanvulling te zijn van de lichte auto's.

Voor den verlichtingsdienst werden luistertoestellen besteld van het systeem Ir. van Soest (Nederlandsch fabrikaat), terwijl ten behoeve van de commando-voering van de kustzoeklichten de noodige nachtkijkers werden besteld.

Ook in 1935 werd door de, bij de Luchtvaartafdeeling te Andir gedetacheerde radio-afdeeling met de Holland-Indië vliegtuigen verbinding gehouden voor mededeelingen betreffende de weerberichten op de Bandoengsche hoogvlakte.

Een nieuwe zeswiel-achterbrugconstructie, bekend onder de benaming „Trado”, van Nederlandsch fabrikaat, welke de mogelijkheid schept enkele van de in Nederlandsch-Indië aanwezige merken 4-wielige trucks in korten tijd tot 6-wielige, nagenoeg volwaardige, terreinauto's om te bouwen, werd in beproeving genomen.

Teneinde de bewegelijkheid in het terrein van de gemotoriseerde artillerie nog te verhoogen zal moeten worden overgegaan tot de indeeling van voertuigen, welke speciaal — en uitsluitend — voor terreinwerk zijn ingericht, waartoe in de maand December proefnemingen werden gehouden met een rupstrekker van het merk „Caterpillar”. De resultaten waren zeer gunstig.

Luchtvaartafdeeling. Einde 1935 telde de Luchtvaartafdeeling 40 vliegers, (22 beroepsofficieren, 9 reserve-officieren en 9 onderofficieren). Het aantal leerlingen-vlieger bedroeg 11. In 1935 werden 3 groot militaire vliegbrevetten uitgereikt.

Het aantal gebrevetteerde waarnemers bedroeg eind 1935 64, onder wie 22 vliegers en 20 reserve-officieren. In het cursusjaar 1934/1935 werden 1 luitenant der cavalerie, 1 luitenant der artillerie en 2 luitenants der infanterie-vlieger tot waarnemer opgeleid.

Het proef-verkenningsvliegtuig (type C X) werd in 1935 door de N. V. Nederlandsche Vliegtuigenfabriek afgeleverd, waarna aan deze fabriek opdracht werd gegeven een serie van 13 vliegtuigen van genoemd type te bouwen. Van deze serie kwamen in 1935 9 stuks in Indië aan.

Aan de N. V. Nederlandsche Vliegtuigenfabriek werd opdracht gegeven tot den bouw van een proef-jachtvliegtuig. De officier-vlieger, die eveneens deel uitmaakte van de commissie van toezicht op den bouw van vorengenoemde

verkenningsvliegtuigen, kreeg opdracht toezicht te houden op den bouw van dit proef-vliegtuig.

Bij een ernstig vliegongeval verloor een onderofficier-vlieger het leven. Bij een negental andere ongevallen werd slechts materiele schade aangericht.

Het Hoofd van den Fototechnischen dienst was gedurende 3½ maand werkzaam ten behoeve van de door de K. N. I. L. M. uit te voeren luchtkaarteering van Nieuw-Guinee.

Intendance. De proeven met groen gekleurde bamboehoeden werden in 1935 beëindigd en leidden er toe, dat tot invoering van groen geducoëde bamboehoeden zal worden overgegaan.

De zichtbaarheid van de troepen in het terrein zal door de invoering van de groene bamboehoed worden verminderd.

De in 1935 aangevangen proeven met de nieuw ontworpen uniform (als veldtenue en als uitgaanskleeding) leidden tot de volgende voorstellen:

a. het model van de bestaande grijsgroene uniform te verbeteren en deze uniform, die ook voortaan bij het uitgaan zal worden gedragen, te voorzien van dof-bronzen knopen van het model als bij het Nederlandsche Leger in gebruik en dof-bronzen wapen-emblemen op de schouderpassanten;

b. de velduniform te doen bestaan uit de groene bamboehoed, de grijsgroene jas van verbeterd model als vorenbedoeld, doch voorzien van een liggenden in plaats van een staanden kraag, en een korte grijsgroene broek (ballonbroek), welke met puttees (rijlaarzen of rijkappen) wordt gedragen.

De voortgezette prijsdaling der levensmiddelen had ten gevolge, dat in de meeste garnizoenen de voedingelden konden worden verlaagd.

Militaire administratie. De toepassing van het G.B. 16 Dec. 1929 n°. 18 (Bb. n°. 12201 — regeling voor het instellen en aanhouden van een rekening van de schatkist bij de Javasche Bank) op het militaire betalingsverkeer, welke beperkt was tot slechts die garnizoenen waar een agentschap van de Javasche Bank is gevestigd, werd uitgebreid tot de garnizoenen waar geen agentschap van de Javasche Bank, doch wel een Landskas is gevestigd, met dien verstande, dat alsdan het krediet wordt geopend bij een agentschap (hoofdkantoor) van de Javasche Bank ter plaatse van een andere Landskas, welke onder hetzelfde „Kantoor voor de Administratie der Landskassen” ressorteert als de Landskas ter plaatse van den krediethouder.

In verband met de gebleken wenschelijkheid tot het verkrijgen van een inzicht in de op de oorlogsbegroting voorkomende uitgaven, welke feitelijk niet ten behoeve van het Leger, maar in het algemeen landsbelang worden gedaan, werd einde 1934 besloten om voortaan aan de begrooting van het Departement van Oorlog, evenals zulks reeds bij de begrooting van het Departement der Marine gebruikelijk was, een toelichtenden staat toe te voegen, waaruit het totaal dier uitgaven zou kunnen blijken.

Hoewel deze toelichtende staat voor het eerst werd toegevoegd aan de ontwerp-begrooting voor 1936, ligt het in de bedoeling in de practijk de splitsing in z.g. „militaire” en „niet-militaire uitgaven” reeds op de uitkomstcijfers van de begrooting voor het dienstjaar 1935 toe te passen.

Bij de in dien toelichtenden staat aangebrachte splitsing is in het algemeen uitgegaan van het beginsel, dat slechts tot verrekening van een ten laste van de oorlogsbegrooting, doch niet ten behoeve van het Leger gedane uitgave zal worden overgegaan, wanneer daarmee onmiskenbaar eenig bijzonder belang van een bepaald departement of een bepaalden dienst gebaat is geweest. Wanneer met eenige uitgave echter de belangen van verschillende instanties gediend zijn geworden zonder dat het mogelijk is die belangen zoodanig te differentieeren, dat zulks in bepaalde bedragen zou kunnen worden vastgelegd, zal de uitgave geacht worden te hebben plaats gehad in het algemeen landsbelang, in welk geval het bedrag ten laste van de oorlogsbegrooting zal blijven, doch als „niet-militair” zal worden geboekt.

Op grond van dit beginsel ressorteeren o. m. onder de „niet-militaire uitgaven“:

een gedeelte van de uitgaven van het „aanbestedingskantoor voor de levering van levensmiddelen, enz.“;

een gedeelte van de uitgaven van de „algemeene pakhuizen“;

een gedeelte van de uitgaven van den „gewestelijken en plaatselijken pharmaceutischen dienst“;

een gedeelte van de uitgaven van het „algemeen magazijn van geneesmiddelen“;

alle uitgaven van den „topografischen dienst“ met uitzondering van die van het hoofdkantoor.

De uitgaven voor „woningbouw“, welke tot nu toe voor de helft ten laste van den buitengewonen dienst werden gebracht, zijn in 1935 voor het eerst geheel ten laste van den gewonen dienst genomen. Hierbij is uitgegaan van de overweging, dat hierdoor een zuiverder beeld van de kosten van het Leger zal worden verkregen, aangezien onder de gewone middelen de volledige ontvangsten wegens huisvesting van landswege zijn opgebracht, zonder bij de uitgaven te rekenen op de rechtstreeks daartegenover staande kosten wegens rente en afschrijving.

Militair geneeskundige dienst. Het korps militaire apothekers werd met 3 subalterne officieren verminderd.

Het door de inkrimping van 1932 en 1933 ontstaan overcompleet aan officieren van gezondheid werd in 1935 ingeloopt.

Een hergroepering van het lager Inlandsch burgerpersoneel van den Hospitaaldienst en van den Gewestelijken en Plaatselijken Pharmaceutischen Dienst had plaats, waardoor aan eenige moeilijkheden in de personeelsvoorziening kon worden tegemoet gekomen.

In December 1935 werd het Militair Hygiënisch Instituut ingesteld als zelfstandig onderdeel van het Militair Hospitaal te Weltevreden.

De taak van dit instituut zal zijn het verrichten van alle werkzaamheden tot het verkrijgen van de noodige gegevens voor en het voorbereiden van de taak van de gezondheidscommissie in tijd van oorlog.

Tevens heeft het instituut als belangrijke functie de opleiding van officieren van gezondheid en reserve-officieren van gezondheid, waarbij de nadruk zal worden gelegd op militaire vorming, militair-hygiënisch en militair-medisch onderwijs, onderricht in tropische ziekten en de daaraan verbonden laboratorium-techniek.

Volle aandacht had de opleiding der reserve-officieren van gezondheid. In 1935 werden enkele van deze officieren tijdens de groote manoeuvres in werkelijken dienst opgeroepen, terwijl een 4-tal een gascursus aan de militaire gaschool te Bandoeng bijwoonde.

Een cursus van een maand voor opleiding tot reserve-officier van gezondheid van militieplichtige artsen werd in Januari 1935 te Weltevreden gehouden.

De draagbaarstellen voor de inrichting van vrachtauto's voor ziekentransport werden zoodanig herzien, dat in één draagbaarstel zoonoodig 6 patiënten liggend kunnen worden vervoerd. Evenzoo werden draagbaarstellen voor ziekenvervoer per spoor, bestemd voor liggend vervoer van 4 patiënten, ontworpen. In urgente gevallen kunnen deze laatsten ook in vrachtauto's worden gemonteerd.

Ook in 1935 werden geregeld gascursussen voor hoofdofficieren, officieren en minderen gehouden. Overgegaan werd tot den bouw van een medisch gaslaboratorium.

Eind 1935 was het aantal reserve-officieren van gezondheid, dat voor indeeling op Java en in de Buitengewesten bestemd is, respectievelijk 76 en 45, het aantal reserve-militaire apothekers respectievelijk 13 en 2.

De centrale verstrekking van geneeskundige behoeften uit het algemeen magazijn van geneesmiddelen vond regelmatig plaats.

In het Scheikundig Laboratorium werden evenals vorige jaren ook in het jaar 1935 voor andere departementen vele werkzaamheden verricht, zooals gerechtelijke scheikundige en criminalistische en schriftkundige onderzoekingen.

In 1935 werden door den vliegmedischen dienst 183 keuringen verricht (in 1934 189) en wel voor de K.N.I.L.M., Marine, verkeersmaatschappijen en voor de sportvliegerij.

Het aantal in de onderdrukcaisson op 5000 M. hoogte verrichte keuringen bereikte in 1935 een totaal van 225.

Militair diergeneeskundige dienst. Voor de individueele bescherming van het paard tegen strijdgassen werd een model gasmasker ontworpen.

In verband met den tijd en de kosten, welke aan proefnemingen zijn verbonden, werd de aanmaak van dit masker voorloopig afhankelijk gesteld van de resultaten, verkregen met het in het Nederlandsche Leger in beproeving zijnde model.

Overwogen werd de beenen en hoeven van het paard te beschermen met behulp van een soort slobkousen, welke tot de voorknie en de sprong reiken, en metalen hoefplaatjes.

Door toevoeging van koolzure kalk, in den vorm van krijtwit (*Creta alba*) aan de voeding, werd het bestaande gebrek aan kalk in het voedsel met succes geneutraliseerd.

De gezondheidstoestand was in 1935 goed. Besmettelijke ziekten, zooals bedoeld in I. S. 1912 n°. 435, kwamen niet voor.

Topografische dienst. De verrichtingen van den topografischen dienst worden besproken bij de behandeling van het grondbezit (hoofdstuk V, letter H).

Oefeningen.

Evenals in de twee voorafgegane jaren werd ook in 1935 zooveel mogelijk het normale schema van meerdaagsche troepenoefeningen, zooals in de voorschriften aangegeven, gevolgd.

Om der kosten wille werden de meerdaagsche regimentsoefeningen der infanterie onder leiding van de regimentscommandanten, met uitzondering van die van het 2de regiment infanterie, gehouden in de naaste omgeving der garnizoenen, zoodat de troepen dagelijks na afloop van de oefening naar hun kampement konden terugkeeren.

De oefeningen in afwisselend terrein werden in 1935 alleen bij het 2de regiment artillerie gehouden; deze oefeningen vonden, evenals de troepenoefeningen in grooter verband onder leiding van de divisiecommandanten, plaats in het raam van de landsdefensie.

Per divisie werd één troepenoefening in grooter verband gehouden, waaraan door 2 regimenten infanterie met hulpwapens werd deelgenomen. Aan de troepenoefening van de Iste Divisie namen ook eenige strijdkrachten van de Koninklijke Marine deel.

Voorts werd in 1935 op Madoera onder leiding van den commandant der IIde Divisie een troepenoefening gehouden met de drie halfbataljons barisan, aan welke oefening ook door een bataljon infanterie en een afdeling gemotoriseerde veldartillerie van het Java-leger werd deelgenomen.

Als voorbereiding voor de in 1936 te houden mobilisatie-oefeningen op uitgebreide schaal werden in het afgelopen oefenjaar door enkele compagnieën (batterijen, eskadrons) en bataljons mobilisatie-oefeningen gehouden.

Aan alle troepen-oefeningen in grooter verband werd in 1935 door de Luchtvaartafdeeling deelgenomen. In de omgeving van Soerabaja werden door de Luchtvaartafdeeling oefeningen gehouden, terwijl de gebruikelijke oefeningen in bommenwerpen en in schieten met mitrailleurs op grond- en luchtdoelen plaats hadden.

De eskadrons der cavalerie namen in 1935 bij beide divisies in de maanden Juli, Augustus, September en October deel aan de regimentsoefeningen der

infanterie, terwijl in de Iste Divisie, in het tijdvak 15 tot 26 September, bovendien cavalerie-oefeningen plaats hadden in de omgeving van Weltevreden, waaraan tevens werd deelgenomen door de afdeling strijders-wielrijders en een afdeling pantserauto's.

Behalve de jaarlijksche schietcursussen te Batoedjadar, hadden bij de artillerie schietoefeningen in de omgeving der garnizoenen Batavia, Tjimahi, Salatiga en Malang plaats; laatstbedoelde oefeningen zullen onder de benaming „Afdelingsschietoefeningen” voortaan jaarlijks worden gehouden. Wederom werd door de mobiele artillerie het schieten op zeedoelen beoefend.

Met het kustgeschut werden schietoefeningen gehouden te Soerabaja, Balikpapan en Tarakan, terwijl aan de Noordkust van Madoera met het luchtdoelgeschut op een luchtschijf werd geschoten.

Ook hadden oefeningen voor den militair geneeskundigen dienst in de groote garnizoenen op Java plaats, waarbij het oprichten van hulpverbandplaatsafdeelingen en hoofdverbandplaatsafdeelingen werden beoefend en waaraan de transportafdeeling in de nieuwe formatie deelnam.

Te Tjimahi en Weltevreden werden de verbandplaatsafdeelingen voor gaszieken, welke thans volledig zijn uitgerust o. a. met een mobiele badinrichting, in werking gesteld ter demonstratie.

Gezondheidstoestand en hygiënische maatregelen.

In 1935 verschenen statistische overzichten van de behandelde zieken der Koloniale troepen over het jaar 1934. Naar deze overzichten wordt verwezen.

De in 1934 nieuw ingestelde methode van malaria-prophylaxis werd in 1935 gehandhaafd.

Uit de statistische cijfers van 1934 konden nog geen conclusies worden getrokken, daar deze cijfers slechts over een half jaar liepen.

Door de sedert 1931 ingevoerde nieuwe methode van prophylaxis der geslachtsziekten daalde in 1935 het aantal geslachtsziekten in verhouding tot 1923 tot op minder dan de helft.

In 1934 overleden van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch leger 110 inheemsche militairen: 32 sterfgevallen van de 110 of bijna 1/3 (29 %) komen op rekening van de croupeuze longontsteking.

De prophylaxis der longontsteking verdient daarom alle aandacht. Tal van proeven zijn verricht om met een actieve immunisatie een zoo groot mogelijk nuttig effect te verkrijgen en wel met inenting per os, intracutaan en subcutaan.

De beoordeeling der verkregen resultaten blijft evenwel zeer moeilijk. Uit de tot nu toe gepubliceerde mededeelingen kunnen nog geen definitieve conclusies getrokken worden over het resultaat der vaccinatie tegen pneumonie.

Langzamerhand wordt de theeverstrekking minder, daar het aantal garnizoenen, waar drinkwater uit leidingen ongekookt kan worden gedronken, steeds toeneemt.

Korpsen, niet rechtstreeks tot het leger behoorend.

In Juli nam het Legioen van Mangkoe Nagoro deel aan de oefeningen in grooter verband onder leiding van den commandant der IIde Divisie in de omgeving van Soerakarta, terwijl in September de korpsen Barisan deelnamen aan de oefeningen in grooter verband onder leiding van den commandant der IIde Divisie op Madoera. Verder werden door de korpsen de gewone oefeningen gehouden.

In Juli werden door het korps Barisan te Pamekasan en in October door het korps Barisan te Bangkalan wachtdiensten verricht te Soerabaja. Een en ander geschiedde wegens het deelnemen aan groote oefeningen van de te Soerabaja gelegerde legerafdeelingen.

Voorts werd met succes deelgenomen aan interstedelijke schietwedstrijden, het wapenfeest van den Koninklijken Nederlandsch-Indischen Officiers Schermbond (K.N.I.O.S.) en de vaardigheidsproeven.

Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek.

In den loop van 1935 zijn in het Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek nabij Arnhem opgenomen 62 oud-militairen (49 uit Nederlandsch-Indië, 1 van de Koninklijke Marine en 12 van het opgeheven Koninklijk Militair Invalidenhuis te Leiden) en zijn uit de sterkte afgevoerd 41 man (10 wegens overlijden en 31 die op verzoek of om andere redenen ontslagen zijn). Dientengevolge telde het gesticht einde 1935 113 verpleegden (24 gegraduateerden en 89 minderen), tegen 92 verpleegden (11 gegraduateerden en 81 minderen) einde 1934.

Gerekend over het geheele jaar, huisvestte het gesticht in 1935 gemiddeld 98 man per dag. In de ziekeninrichting waren, bij het einde van elk kwartaal van 1935, in verpleging achtereenvolgens 23, 22, 22 en 22 man.

Met de vervulling van verschillende betrekkingen waren einde 1935 belast 36 verpleegden, onder wie 6 gegraduateerden.

De uitgaven voor het invalidenhuis bedroegen in 1935 f 100 668 of — na aftrek van de ten bate van het gesticht ingehouden gagementen en pensioenen ad f 41 219 — f 59 449.

I. DE LANDSDIENAREN.

De op 1935 betrekking hebbende gegevens voor dit hoofdstuk zijn te laat ontvangen om nog in dit Verslag te worden opgenomen. Ze zullen worden verwerkt in het Verslag 1937.

J. DE PROVINCIEËN, GEMEENTEN, REGENTSCHAPPEN EN LOCALE RESSORTEN.

De provincie-, de regentschaps- en de stadsgemeente-ordonnanties zijn gewijzigd en aangevuld ten einde in enkele in de practijk gebleken leemten te voorzien (Ord. van 21 Sept. 1935 in I. S. n°. 467).

De volstrekte onverenigbaarheid van het lidmaatschap van een college van gedeputeerden eener provincie met het bekleeden van een betrekking in dienst van het Land is opgeheven (I. S. 1935 n°. 119).

De kiesordonnantie gemeenteraden onderging enkele wijzigingen ten einde den termijn van tervisielegging van de kiezerslijst te verlengen (I. S. 1935 n°. 592). Men zie hieromtrent ook I. S. 1935 n°. 593.

Bij Ord. van 11 Oct. 1935 (I. S. n°. 494) is uitbreiding gegeven aan het hooger toezicht op de locale bezoldigingsregelingen en de daarmede samenhangende regelingen. Zie hieromtrent ook I. S. 1935 n°. 495.

L. DE WATERSCHAPPEN.

De Vorstenlandsche waterschapsordonantie is nader gewijzigd en aangevuld bij Ord. van 11 Sept. 1935 (I. S. n°. 451).

Met ingang van 1 Januari 1936 is het Centraal Waterschapskantoor voor de Vorstenlanden opgeheven (I. S. 1935 n°. 578).

De instructie voor den voorzitter van de waterschapsraden in de Vorstenlanden is opgenomen in Bb. n°. 13581.

De Minister van Koloniën,
WELTER.

INHOUD.

	Blz
I. De staatkundige toestand	3
A. Betrekkingen met het buitenland	3
1. Nederlandsch-Indië en de Volkenbond	3
2. Economische en Verkeersbetrekkingen	5
3. Juridische betrekkingen	7
4. Overige aangelegenheden	9
B. De inwendige politieke toestand	11
1. Inleiding	11
2. Partijgroepeeringen onder de Europeesche bevolking	11
3. De Inlandsche beweging	11
4. De Chineesche beweging	15
II. De financieele toestand	16
A. De Landsfinanciën	16
1. Algemeen overzicht	16
2. 's Lands Vermogenstoestand. Leeningen	19
3. Belastingen in geld	22
4. De Indische bedrijvenwet	28
5. Het beheer der geldmiddelen en de contrôle daarop	29
B. De financiën der zelfbesturende landschappen	30
C. De financiën der provinciën, gemeenten, regentschappen en plaatselijke raden	32
III. De economische toestand	34
A. Economisch overzicht	34
B. Landbouw	45
1. Overzicht van den landbouw	45
2. Overzicht van de verschillende landbouwgewassen	62
3. Overheidszorg voor den landbouw	84
4. De Gouvernements landbouwondernemingen	91
C. Veeeteelt	98
Overzicht van den veestapel	98
Overheidszorg voor den veestapel	100
Nederlandsch-Indische Veeartsenschool	103
Dierenbescherming	103
D. Visscherij en vischteelt	104
1. Zeevisscherij	104
2. Binnenvisscherij en vischteelt	104
E. Jacht en inzameling van bosch- en andere natuurproducten	107
1. De jacht	107
2. Inzameling van bosch- en andere natuurproducten	107

	Blz.
F. Boschbouw	109
1. Overzicht van den boschbouw en de boschexploitatie	109
2. Verkoopbureau	112
3. Djatibedrijf	114
4. Dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera	115
5. Bosschen in de Buitengewesten	117
6. Boschinrichting	119
7. Boschbouwproefstation	119
G. Winning, verwerking en afzet van delfstoffen en andere oer- producten; geologische onderzoekingen	122
1. Overzicht van de winning van delfstoffen	122
2. Tin	122
3. Steenkolen	124
4. Goud en zilver	126
5. Aardolie en aardgas	128
6. Andere oerproducten	129
7. Zoutwinning en zoutregie	131
8. Overheidszorg voor de delfstoffenwinning	133
H. Nijverheid	138
1. Algemeen overzicht	138
2. Afzonderlijke bedrijven	138
3. Waterkracht en electriciteit	145
4. Overheidszorg voor de nijverheid	146
5. Indische Centrale Aanschaffingsdienst	147
I. Handel	153
1. Groothandel	153
2. Tusschen- en kleinhandel	172
3. Venduwezen	173
4. Middenstandswezen	174
5. Handelstentoonstellingen en jaarmarkten	175
6. Overheidszorg voor den handel	175
7. IJkwezen	178
J. Munt-, crediet- en bankwezen, coöperatie	180
1. Muntwezen	180
2. De groote banken	181
3. Volkscredietwezen	188
4. Coöperatie	193
5. De pandhuisdienst	194
6. De postspaarbank	196
7. Andere spaarinstellingen	197
K. Verkeer	202
1. Overzicht van het verkeer	202
2. Landwegen en bruggen	204

	Blz.
3. Het wegverkeer	208
4. Railverkeer	212
5. Havenbedrijf en baggerbedrijf	219
6. Bebakening, kustverlichting, loodswezen, hydrografische op- nemingen	222
7. Scheepvaart	224
8. Burgerlijk luchtverkeer	230
9. Post, telegraaf en telefoon	235
L. Waterstaat	242
1. Bevloeiing	242
2. Waterkracht	243
3. Landsgebouwen	243
IV. De cultureele toestand	246
A. Christelijke en Mohammedaansche eeredienst	246
Christelijke eeredienst	246
Mohammedaansche eeredienst	249
B. Onderwijs	250
C. Kunsten en wetenschappen	269
De oudheidkundige dienst	269
Natuurbescherming	270
Vulkanologisch onderzoek	271
Enkele wetenschappelijke instellingen	272
D. De volkstelling	276
E. Publiciteit	277
De Pers	277
Lectuurvoorziening	277
Bioscoopfilms en filmkeuring	278
Radio-omroep	279
V. De sociale toestand	280
A. Recht en rechtsbedeeling	280
Het recht	280
De rechtspraak	281
Aanverwante onderwerpen	282
B. Bestrijding van misdadigheid	285
Gevangeniswezen	285
Strafrechtelijke dwangopvoeding	288
Reclasseering	289
Daetyloscopie	290
Crimineele statistiek	290
C. Bestrijding van onzedelijkheid	292

	Blz.
D. Gebruik van verdoovende middelen en alcohol	293
De opiumregie	293
Behandeling van opiophagen	294
Beperking van het alcoholgebruik	294
E. Gezondheidszorg	296
Gezondheidstoestand van de bevolking. Geboorte- en sterftecijfers	296
Opleiding van geneeskundig en technisch personeel	299
Medisch-hygiënische propaganda	299
Wetenschappelijke onderzoeken	300
Voorkoming en bestrijding van besmettelijke en volksziekten. Verhooging van het peil der volksgezondheid	305
De demonstratie-regentschaps-gezondheidsdienst en het opleidingscentrum te Poerwokerto	315
Assaineeringswerken, kampongverbetering en drinkwatervoorzieningen	315
Volkshuisvesting	316
Ziekenverzorging	317
Krankzinnigenverzorging	322
Pharmaceutische aangelegenheden	325
Ziekteverloven en afkeuringen van Landsdienaren	325
F. Jeugdzorg	327
Kinderbescherming	327
Lichamelijke opvoeding	327
G. Armenzorg	328
H. Bescherming van het grondbezit	329
Overheidsbemoeyenis met uit te geven gronden	329
Overheidsbemoeyenis met de particuliere landerijen	329
Uitvoering der grondhuurordonnantie	329
Kadastrale en topografische opnemingen	329
I. Arbeid	332
Bescherming van Nederlandsch-Indische werknemers in het buitenland	332
Arbeidsvoorwaarden	332
Werkloosheidsbestrijding en arbeidsbemiddeling	334
Arbeidswetgeving	338
Arbeidsinspectie	339
Werving van arbeiders	348
De vakbeweging	350
J. Kolonisatie en emigratie	351
K. Overheidsbemoeyenis met bedrijven	352
Veiligheidstoezicht	352
Uitvoering der fabrieken-ordonnantie	354

	Blz.
VI. De Staatsinrichting	355
A. De Regeering	355
B. De Volksraad	356
C. De departementale organisatie	362
D. Het Bestuur	363
Het Europeesch Bestuur	363
Inlandsch bestuur	363
Het bestuur over Vreemde Oosterlingen	363
Overige aangelegenheden	363
De interneringskampen aan den Boven-Digoel	364
E. De rechterlijke macht	368
F. De politie	369
G. De Zeemacht	371
De Koninklijke Marine	371
De Gouvernements-Marine	372
Het Marine-etablisement	373
Regelingen van verschillenden aard	373
H. De Landmacht	375
Mededeelingen van algemeenen aard	375
Landsverdediging	375
Sterkte en samenstelling van het leger	375
Dienstplicht- en reservepersoneel	375
Militaire bijstand ter handhaving van orde, rust en veiligheid ...	376
De wapens en diensten	378
Oefeningen	382
Gezondheidstoestand en hygiënische maatregelen	383
Korpsen, niet rechtstreeks tot het leger behoorend	383
Koninklijk Koloniaal Invalidenhuis op Bronbeek	384
I. De Landsdienaren	385
J. De provinciën, gemeenten, regentschappen en locale ressorten ...	386
K. De zelfbesturen landschappen	387
L. De waterschappen	388

174	Die ...	174
175	Die ...	175
176	Die ...	176
177	Die ...	177
178	Die ...	178
179	Die ...	179
180	Die ...	180
181	Die ...	181
182	Die ...	182
183	Die ...	183
184	Die ...	184
185	Die ...	185
186	Die ...	186
187	Die ...	187
188	Die ...	188
189	Die ...	189
190	Die ...	190
191	Die ...	191
192	Die ...	192
193	Die ...	193
194	Die ...	194
195	Die ...	195
196	Die ...	196
197	Die ...	197
198	Die ...	198
199	Die ...	199
200	Die ...	200
201	Die ...	201
202	Die ...	202
203	Die ...	203
204	Die ...	204
205	Die ...	205
206	Die ...	206
207	Die ...	207
208	Die ...	208
209	Die ...	209
210	Die ...	210
211	Die ...	211
212	Die ...	212
213	Die ...	213
214	Die ...	214
215	Die ...	215
216	Die ...	216
217	Die ...	217
218	Die ...	218
219	Die ...	219
220	Die ...	220
221	Die ...	221
222	Die ...	222
223	Die ...	223
224	Die ...	224
225	Die ...	225
226	Die ...	226
227	Die ...	227
228	Die ...	228
229	Die ...	229
230	Die ...	230
231	Die ...	231
232	Die ...	232
233	Die ...	233
234	Die ...	234
235	Die ...	235
236	Die ...	236
237	Die ...	237
238	Die ...	238
239	Die ...	239
240	Die ...	240
241	Die ...	241
242	Die ...	242
243	Die ...	243
244	Die ...	244
245	Die ...	245
246	Die ...	246
247	Die ...	247
248	Die ...	248
249	Die ...	249
250	Die ...	250

